

KÁZAY ENDRE.

GYÓGYSZERESZÉI
LEXICON.
II.

NAGYBÁNYA.
MOLNÁR MIHÁLY KIADÁSA.
MCM.

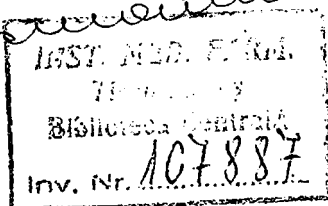
GYÓGYSZERÉSZI
LEXICON

AZ ÖSSZES
GYÓGYSZERÉSZETI TUDOMÁNYOK
ENCYCLOPEDIÁJA

ÖSSZEÁLLITOTTA:

KAZAY ENDRE

II. KÖTET

Kiadja Molnár Mihály Nagybányán
1900.

C

(Ami a »C« alatt nem található, a »K«-ban van)

C = carbonium, a szén vegytani jele.

Ca = calcium, a mészeny vegytani jele.

Cabanis Péter János György, francia orvos és bölcész, Mirabeau orvosa és halálának szemtanuja; szül. 1759., megh. 1808. A forradalom idejében az »Ecole centrale hygienique« tanára volt s több munkát irt. Mint materialista bölcész, a lelket a test tehetségének, a gondolatot az agy váladékának mondogta; valamint a gyomor megemészti az ételt, úgy az agy megemészti a gondolatot.

Cacao, Theobroma cacao, L. malvaceae. 6—12 m. magas fa Mexicóban. Ugorkához hasonló gyümölcse 16—21 cm. hosszú, 8 cm. vastag, 10 barázdás, sárga-piros. Magvai mandula alakúak s 38—50% zsiranyagot tartalmaznak. L. Oleum cacao, Theobrominum.

Cacao-libueuer :

Rp.

Pastae cacao vanilliatæ gr. 100·0
post pulverisationem affunde
Spiritu vini concent. gr. 250·00
Aquae dest. simpl. gr. 350·00
Digere, colla et filtra.
 (Real-encycloped.)

Cacao solubills, cacao Hollandica :

Rp.

Fabae cacao, partes 100,
Natrii carbonici p. 3,
Aquae dest. simpl. qu. s.
Post macerationem semina siccata ad
pulverem redige.

Eme por meleg vízben hamar feloldódik s élvezhető italt ad.

Cacao vaj = Oleum cacao, l. o.

Cachexia — általános gyengeség, sápadtság, mely a hiányos táplálkozás, hosszas betegségek, fertőző bajok (siphylis, rák),

mérgezősek után szokott fellépni. Gyógyszereit I. Anticachectica czim alatt.

Cachou, pilulae odoriferae:

Rp.

<i>Moschi optimi</i>	0·01
<i>Pulv. r. ireos</i>	5·00
<i>Extr. liquir. sicc.</i>	10·00
<i>Olei menth. piper. gutt. X.</i>	
<i>Mucill. gummi arabici qu. s. ut.</i>	
<i>fiant pilulae pond. 0·05. Obduca</i>	
<i>cum lamin. argent.</i>	

Bűzös leheletnél. rosz szájjiznél használt, most már nagyban készülő specialitás.

Cachunde, Pastilles galantes, aphrodisiacum, mely vagy 60 szerből állott, melyek közül a ható anyagok a következők

Rp.

<i>Pulv. aromatic.</i>	15·0
<i>Moschi optimi</i>	0·01
<i>Aloes</i>	
<i>Magnes. carbon. aa</i>	1·0
<i>Pulv. succi liquir.</i>	30·0
<i>Catechu terrae</i>	2·0
<i>Sachari albi</i>	150·0
<i>Sirupi simpl. qu. s. ut. fiant</i>	
<i>pastilli No. 200.</i>	

Az emésztés elősegítése által a nemi ösztönt emeli. I. Aphrodisiaca.

Cactus opuntia, *Opuntia coccionellifera*, nopál kaktusz; a kaktuszfélék rendjébe tartozó forró övi növény. Közép-amerikában honos, hol kopár, száraz területeken tenyészik. Husos, kerekded szárán és ágain a levelek tüskékké vannak átalakulva; a szép színű virágok a szárból fakadnak, a termés tüskés, sokmagvu bogyó. A *coccionella* bogyó eme növényen élőködik. I. Biborkaktusz.

Cadaver = hulla, tetem.

Cadaverin, pentamethylendiamin: $C_5H_{10}(NH_2)_2$, a hullában képződik a fehérnye anyagok rothadása által. Kellemes szagu, nem mérges vegyület, melyet nem kell összetéveszteni ugyan csak a hullában képződő rendkívül mérges ptomainokkal, melyek a hullamérget alkotják.

Cade olaj = *Oleum cadinum*.

Cadet de Vaux Antal Elek, francia chemicus, szül. 1743., megh. 1828. Előbb gyógyszerész volt s a vegytan iránti nagy szeretete által inditva, a gazdasági vegytan művelésére adta magát s becses fölfedezéseket tett.

Cadet füstölő folyadéka = *Alcarsin*.

Cadmia fornacum = Tutia.

Cadmium, Kadany = $Cd = 111.9$. Két v. é. + elem, először Stromayer állította elő 1817-ben.

A zinkkel együtt, annak ásványaiban fordul elő s zinknek lepárlása által nyerik, midőn először cadmium megy át, melyet megtisztítanak.

Önféher, 8546 f. s. fém, mely apró octaederekben jegecedik.

315°—330°-nél megolvad, 770°-nál forr, azután pedig sárga, kellemetlen szagu gőzzé alakul, mely izzitva megolvad s nagy fénynyel CdO -á ég el.

HCl , H_2SO_4 és HNO_3 nehezen oldják, oldatából, valamint sóinak oldatából H_2S szép sárga csapadékot választ le, mely »Jaune Brilliant« név alatt festékül használtatik.

Sói még KOH , $NaOH$ -al kocsonyaszerű csapadékot adnak, mely fölös ammoniában oldható.

Cadmium ammonio-bromatum = $Cd Br_2 \cdot 2 NH_4 Br + H_2O$.

Cadmium bromatum: $Cd Br_2$.

Cadmium carbonicum: $Cd CO_3$.

Cadmium jodatum: $Cd J_2$.

Ezen sók a kalium és natrium összeköttetésekkel vannak hivatva sok idő múlva helyettesíteni.

Cadmium-kalium jodatum: $Cd J_2 \cdot 2 KJ + H_2O$, mint alcaloid-reagens használatos.

Cadmium oxydatum CdO . Barna, tűzálló por, savakban sókká oldódik. Előállítható Cadmiumnak vagy cadmium sónak izzítása által.

Cadmium sulfuratum, »Jaune Brilliant«. L. Cadmium.

Cadmium sulfuricum: $Cd SO_4 + 4 H_2O$, a német II. és francia gyökvek szerint hivatalos.

Szintelen, átlátszó nagy oszlopokban jegecedik, melyek 27-71% jegeczvizet tartalmaznak.

Előállítása végett HNO_3 -ban oldott Cd -hoz Na_2CO_3 -at adnak, midőn fehér, $CdCO_3$ -ból álló csapadék keletkezik, mely H_2SO_4 -el $CdSO_4$, CO_2 és H_2O -ra bomlik.

A cadmiumsulfat a $ZnSO_4$ -nek megfelelően, de 10-szerre erőlyesebben hat. Vérzéscsillapító hatása figyelmet érdemel, mint hánytató pedig a kal. stibiato-tartaricum mellett áll. Alkalmazzák mint a $ZnSO_4$ -et, 0.8%—1% oldatban szemviz gyanánt, mint összehúzó antisepticumot hugycső és hüvelybántalmaknál.

Cadmium valerianicum: $Cd (C_5 H_9 O_2)_2$. Szintelen, valeriana szagu jegeczek. Antispasmodicum.

Caesalpini András, olasz botanicus és physiologus, szül. 1519, megh. 1603. VIII. Kelemen pápa orvosa volt s a római Sapiensa tanára. A növényteni rendszer felállításában Linnének, a vérkeringésre vonatkozó észleleteivel Harveynek volt előhírnöke.

Caesalpinia, Caesalpiniről elnevezett növénycsalád a Leguminozák rendjében. Forró-vidéki fák, virágjuk azonban nem pillangós, mint a többi leguminozáké; termésük hüvely. Ide tartozó nevezetesebb növények: *Caesalpinia echinata* (fernambuchfa), *haematoxylon campechianum*, a copaivaferák, a Szent János kenyérfa stb.

Caesarea = a fémek királya = arany.

Caesium, Egeny, I. v. é. pozitív elem az alkali fémek csoportjában: $Cs = 132.5$. Bunsen és Kirchhoff fedezték fel a Rubidiummal együtt 1860-ban s mivel színeképében két égbék-színű csik gyanánt szerepel, caesiumnak nevezték.

Színállapotban még nem ismeretes, amalgamja azonban előállítható, ha a $CsCl$ -t villamos vegybontóba teszszük, úgy, hogy az anód sarok Hg -ben álljon.

A caesiumfoncsor a levegőn hamar oxydálódik, a vizet pedig hevesen felbontja. A caesium a legpozitívabb elem az eddig ismertek között.

Caesium-amalgam, l. Caesium.

Caesium-ammonium bromatum: $CsBr + 3NH_4Br$. Fehér, kristályos por, vízben jól oldódik. A többi brómsóknál erélyesebb hatása.

Caesium carbonicum: Cs_2CO_3 , fehér, igen nedvszívó por.

Caesium jodatum: CsJ . A kal. jodatum helyett használják s a fölötti előnye az, hogy a szívre nincsen hatása.

Caesium oxydatum: Cs_2O , képződik a caesium amalgam oxydatiója által.

Caesium-rubidium-ammonium bromatum:

Vízben könnyen oldódó fehér, kristályos por, az oldat eleinte sós, később savanyu ízű.

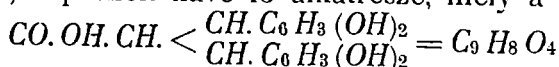
Epilepsiánál s általában ott alkalmazzák, ahol a többi brómsók vannak javálva.

Caesium sulfuricum: Cs_2SO_4 . Szintelen jegeczek, melyek vízben jól oldódnak.

Caferona = *Tachia Guianensis*.

Caffein és készítményei a »Coffein« czikk alatt találhatók leírva.

Caffeon, a pörkölt kávé fő alkatrésze, mely a kávésav:

homlósa által keletkezik. Sajátságos illatu, barna színű olaj, mely vízben alámerül, aetherben oldódik. Ha a kávé nincsen jól megpörköltve, kevés caffeon képződik, a nagyon erősen pörköltből pedig elszáll, tehát a kávé pörkölésére nagy gondot kell fordítani, mivel a caffeon mennyiségétől függ a kávé jó-sága. Hatását lásd »Coffea tosta« alatt.

Caffeoresorcin = coffein és resorcin keveréke.

Cahari = Resina Kaori, l. o.

Cail-Cedra = Khaya, l. o.

Cainca, cahinca-gyökér, a *chiococca racemosa* (rubiaceae) braziliai növény gyökere, főleg Uj-Granadában tenyészik s az ipecacuanhával gyakran összetévesztik. Tartalmaz emelint, bassorint, csersavat, czukrot, festanyagot, gyantát stb. Alkalmazzák porban és infusumban mint köptetőt.

Cajeput, kayu-puti, *Melaleuca leucodendron*. L. Myrtaceae. A malay-i félszigeten és az ausztráliai szigeteken honos fa, melynek leveléből az oleum cajeputi-t készílik lepárlás által.

Calabar bab. l. *Physostigma venenosum*.

Calabar csoport: a calabarbab és a folia jaborandi alkaloidái, melyek antagonistái a belladonna csoportnak (l. o.), l. még antagonismus.

Calabarin, ismeretlen összetételű alkaloidja a calabar babnak, hatás tekintetében a strychninnel egyezik meg.

Calabar papir, l. Charta calabar.

Calabiai manna, l. Manna calabr.

Caladium sequinum, *Dieffenbachia sequina*, *Arum sequinum* = mérges nád; dél-amerikai mérges növény a kontyvirág-félék családjában; 1—2 méter magas. nádhoz hasonló, nálunk is tenyésztik.

Nedve a bőrön heves gyuladást okoz, mely legtöbbször komoly következményeket von maga után. Volt reá eset, hogy egy embernek a nedv az arczára fecsént s daczára, hogy azonnal letörölte, alig lehetett életben tartani (Real-Encyclopedia). Vászorra írva vele, kimoshatatlan tinta gyanánt szolgálhatna, ha oly nagy óvatosságot nem követelne.

Tincturáját Amerikában mint elvonó szert alkalmazzák közhvénynél, elsősleg székrekedés, vízkórság, migrain eseteiben.

Calamina, l. Lapis calaminar.

Calamus, *Acorus calamus*, L. Aroideae = Orvosi kalmos.

Mocsarakban tenyésző kaka kinézésű növény. rövid és vastag kuszó gyökerekkel, vízszintes gyöktörzsszel, levelei 10 dcm. hosszúra is megnőnek s csak 2 cm. szélesek. A virágok egylakiak s hasonlítanak a mocsárnádéhoz.

A gyöktörzs a német III., osztrák VII., magyar II. gykv. szerint hivatalos. A gyöktörzs (rhizoma) hengerded összenyomott, 3 cm. széles darabokban kerül hozzának főleg Német és Oroszországból.

A lehámozott és felhasogatott darabok kívül vörhenyes zöldék, a központ felé fehérek és levegő-csatornák által keresztülhatva szivacsos szerkezetűek. Külső felületén jellemző háromszög alakú benyomások vannak, váltakozó csucsokkal egymás után. Eme benyomások a levelek helyeinek felelnek meg s mint identitási jegy, figyelmet érdemel. Sajátságos szaga és keserű ízű; ősszel szedessék és gyenge hőnél száríttassék meg.

Tartalmaz 1·3% illó olajat, mely sárga színű, kellemes szaga, a fénysíkot 50 mm. vastagságban 13·8° balra hajlja; két

$C_{10}H_{18}$ sorozatba tartozó szénhydrogén keveréke, Fe_2Cl_6 sötétbar ára festi; van még benne egy acorin nevű glycosida, kevés keményítő, csersav. Az illó olaj mint izgató szer, az emésztő nedvek elválasztásának fokozása által az étvágyat emeli, az acorin pedig mint keserű anyag, az erjedő folyamatokat hátráltatja. Leginkább mint házi szert használják felfúvódás, étvágytalanság eseteiben. Orvosok csakis más szerekekkel együtt rendelik mint amara aromaticát.

Calamus draco, *Daemonorops draco*, sárkánypálma, a lilium-félékhez tartozó fa a Kanári szigeteken, melynek törzse ha megsértik, vörös folyadékot választ ki, mely megszáritva sanguis draconis név alatt jön a kereskedésbe; l. Sang. draconis.

Calamus rotang L. a pálma-félékhez tartozó keletindiai fa, melynek gyümölcséből a közönséges sárkányvért (l. Sang. draconis) készítik.

Calcaria et eius praeparata et salia vide Calcium.

Calcinatio = az érczeknek vagy sóknak pörkölés által való szárítása, oxydálása, levegő hozzájárulása nélkül. Ilyen készítmény p. o. a magnesium calcinatum = magnesia usta.

Calcit. mészpát, mészkö, $CaCO_3$, a legelterjedtebb vegyületek egyike; a hatszöges rendszerben kristályosodik s mintegy 800 féle combinatiója ismeretes, keménysége 3, szintelen, víztiszta fehér. Forrasztócső előtt nem olvad meg, savakkal pezseg. A víztiszta calcitkristályt izlandi pátnak, a közönségest calcitnak, a tömör szerkezetűt márványnak a közönségesebbjét mészkönek nevezik. Hasonló képződmények a cseppkövek, kővületek, csigaházak, kréták, a márga, borsókő, arragonit stb. Gyógytárakban alkalmazzák a Calc. carb. calc. oxydatumot leggyakrabban. Lásd ugyanott.

Calcium = $Ca = 39.9$. Két v. é. pozitív elem az alcali fémek csoportjában.

Szabadon nem fordul elő, sói azonban a víz után a legelterjedtebb alkatrészei a Földnek. Először Davy állította elő 1808-ban, majd nagyobb mennyiségben Mathiessen. Csaknem arany-sárga, Frey szerint aluminium színű, könnyű, jól nyújtható fém, f. s. 15778.

Levegőn főleg víz jelenlétében oxydálódik, a vízzel igen hevesen egyesül CaO_2H_2 -dá. A lángot sárgára festi, spectrumát pedig a zöld β és a narancs α jellemzi; vörös izzásnál megolvad, majd CaO -dá ég el. J vagy Br gőzökkel fénytűnemény között hevesen egyesül.

Előállítatik izzó calciumchloridnak villamos vegybontása, vagy CaJ_2 -nak Na_2CO_3 -al való hevítése által.

Calcium aceticum: $Ca(CH_3.CO.OH)_2$, fehér, vízben és alcoholban oldódó por, melyet főleg a technikai iparban alkalmaznak.

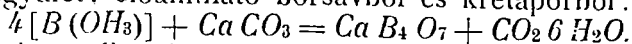
Calcium albuminatum, a ferr. albuminatummal egy hatású fehérje vegyület, melyet főleg rachitisnél alkalmaznak.

Calcium arsenicosum: $Ca(As_2O_3)_2$.

Calcium benzoicum: $Ca(C_7H_5O_2)_2 + 3H_2O$; vízben oldódó por, melyet mint alterans szert és mint antisepticumot használnak.

Calcium bisulfurosum liquidum, a solutio belgicával megegyező oldott calciumkéneg; alkalmazzák 4–8 rész vízzel hígítva főleg méhbetegségnél mosó szerül, mint sparyt diphtériánál.

Calcium boracicum: CaB_4O_7 , a boraxsal analog összetételű vegyület: előállítható borsavból és krétaporból:

Alkalmazzák mint antisepticumot és adstringenst belsőleg 0.06 gros adagokban, külsőleg 10–15% kenőcs vagy hintőpor gyanánt, mint a borsavat.

Calcium boroglycerinatum, savi hatású, szappannemű massa. 2 rész alcoholban és vízben oldódik. Előállítható 7.4 rész calciumhydroxydnak 24.8 rész borsavnak 76 rész glycerinnel való hevítése által. Antisepticum.

Calcium bromatum $CaBr_2$, az Egyesült-Államok gykve szerint hivatalos, előállítása úgy történik, mint a KBr vagy $NaBr$ -é s ugyanolyan javallatok alapján alkalmazzák.

Calciumcarbíd: CaC_2 . Napjainkban nagyfontosságú vegyület s az acetylen-gáz előállítására használják. Feketés-barna darabokban kerül forgalomba. Először Wöhler állította elő 1862-ben. 1894-ben Moisson és Wilson pedig a következő módon: 100 ész oltatlan meszet és 65 rész koxol 3000"-ra hevitenek, vagy pedig 100 Volt feszültségű, 2000–4000 Ampere erősségű villam-áram hatásának tesznek ki, mely esetben a villamos áram chemiai dissociatiót hoz létre, majd az electromos hullámok energiája révén a reakciót, melynek révén a CaC_2 képződik. A villamáramnak dissociációs munkáját Pictet Raoul sugárzó hővel helyettesíti, mely egy kohóból áramlik ki a CaO és kox keverékére, az összegyűjtött terméket electromos fény hatásának teszi ki.

Kis mennyiségben Zinno szerint calciumtartatnak vasretortában 500"-ra való hevítése által állítható elő.

Vízzel érintkezve azzal acetylent és CaO_2H_2 -t ad, a gynecológiában a vagina különböző bajainál dió nagyságú darabokban helyezik a kóros helyre.

Calcium carbolicum, c. phenylicum: $Ca(OC_6H_5)_2$; vörös, erősen carbolszagú por, melyet mint desinficienst használnak. Előállítható nyers carbolsavnak CaO_2H_2 -vel való keverése és tisztítása által.

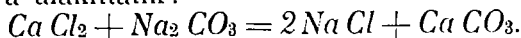
Calcium carbonicum nativum, calc. carb. crud. creta alba: $CaCO_3$. A magy. osztrák s régebbi más gykvek szerint hivatalos. A természetben a legelterjedtebb ásványok egyike s a föld fejlődésében is nagy szerepet visz, található mint mészpát, aragonit, márvány, kréta, dolomit, számos állat vázát és héját képezi, milyenek az ossa saepia, nemes korall, kagyló, gyöngy, stb.

Calcium carbonicum praecipitatum, lecsapott szénsavas mész :
 $Ca CO_3 = 100$.

A magyar II., osztrák VII., német III., brit, dán, holland és francia gykvek szerint hivatalos.

Előállítható valamely oldott calciumsónak CO_2 gázzal való telítése által. Leginkább márványból állítják elő, ha abból 100 részt porítva ugyanannyi forró vízzel kevernek s annyi HCl savat adnak hozzá, míg a pezsgés megszűnik; ezután fölös márványport kevernek hozzá, hogy a HCl lekötlessék. A nyert oldat megfiltráltatik s 900 gramm vízben oldott 300 gr. $Na_2 CO_3$ -al lecsapva, a csapadék szűrőn addig lesz mosva vízzel, míg a lecssepegő folyadék $Ag NO_3$ -al csapadékot nem ad többé.

Eme készítésnél előbb $Ca Cl_2$ képződik, mely a $Na_2 CO_3$ által $Ca CO_3$ -á alakíttatik:

Fehér, finom eloszlású, tapadó por. 10600 r. hideg, 8800 r. meleg és 1000 r. CO_2 -t tartalmazó vízben oldódik, oldataiból ammoniumoxalattal kicsapható; hevítve $Ca O$ és CO_2 -re bomlik.

A bőrre dörzsölve a nedvességet magába véve, mint szárító szerepel, azonkívül a bőrt a levegő behatásától megóvjá. Kis mennyiségben bevéve a gyomor savai által felbontatik s az illető savak megkötése által étvágytalanságot és székrekedést okoz; nagyobb mennyiségben jutva a gyomorba, a fel nem bontott rész a gyomor nyákhártyájának izgatása által hurutos hasmenésnek válik szülő okává.

A vérbe átszívárogva az anyagforgalomra csökkentőleg hat, minek következtében a görvélyes mirigydaganatok fejlődése megszűnik és a bujakóros bántalmak zsírosodásba mennek át.

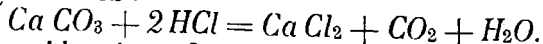
A $Ca CO_3$ -t használják túlságos gyomorsav által okozott emésztetlenségnél, hasmenésnél, sósavasavval, hig savakkal történt mérgezéseknél mint ellenszert. Fölvették a régiek, hogy angolkóránál, csontlágylásnál adagolva, mint alas só lerakódik s eme betegségekre javító hatással van, de a gyakorlat azt igazolta be, hogy a fent említett betegségekre semmiféle behatással nincsen. mivel a szervezethől a bevétel után nemsokára mint villanysavas só kiürítettik s a vizeletben kimutatható.

0.5—5 gr-os adagokban adják különböző izjavítókkal és adjuvansokkal, külsőleg fedőszerűl orbáncz, égetés, forrázás bevonására, fogporokban mint dörzsölő és neutralizáló szert rendelik.

Calcium chloratum crystalisat. Calcium muriatic, hydrochloras calcis: $Ca Cl_2 + (H_2O)_6$.

Hatoldalu, szintelen oszlopokat képez. szagtalan, csipős ízű só, vízben oldva igen sok meleget köt meg, így p. o. 4 rész $Ca Cl_2$, 3 rész nem nedves hóval keverve a hőmérséklet -40° -ra száll s a higany a hőmérőben megfagy. 100° -nál megolvad, 200° -nál likacsos tömeget képez, vörös izzásnál pedig összes vizét elvesztve a magyar gykv. szerint hivatalos sót képezi.

A CaCl_2 előállítása már az előző készítménynél le van írva s a folyamat ez:

Calcium chloratum fusum, chlorcalcium: $\text{CaCl} = 111$. A magy. II. gykv. szerint hivatalos.

Oldata ne legyen lugos, mert ez hosszú hevítés által keletkezett CaO -ra mutat, mely alkohollal lecsapható; HCl -al ne fejlesztessen chlort, mert ez chlormész jelenlétére vall.

A szövetekből vizet vonva el, azokat összehuzza, majd gyuladásba ejti, de vizoldatának használatakor eme hatás nem mutatkozik. A gyomorba jutva a nyákhártyák érzékenységet csökkenti, mi által a hányást csillapítani, vagy megszüntetni képes. Nagy adagban hashajtó, de mivel átszivárgási hevéssége nagy vérbőséget okoz, mint laxativumot nem használják.

0.2—0.40 gr.-os adagokban többször egymás után adható makacs hányás csillapítására; alkalmazható mint hughajtó is. Azt tartják róla, hogy a megdagad nyirkmirigyek kisebbedését előmozdítja

Használják gázok szárítására, mint a citrom-, sóska- és borkősav reagensét, azonkívül a spir. aeth. nitr. volumetricus elemzésére.

Calcium chloricum: $\text{Ca}(\text{ClO}_3)_2 + 2\text{H}_2\text{O}$, a kalium chloricum-mal isomer vegyület.

Calcium chlorhydrophosphoricum liquidum 25ⁿ/. 1.252 f. s. folyadék, melyet 5—10 cseppjével mint tonicumot alkalmaznak tuberculosis, rachitis, scrophula eseteiben.

Calcium chrysocephalum, Cabjein, a tölgyfa zuzmójából forró ligroinnal kivonható folyadék.

Calcium fluoratum, fluorpát: CaFl_2 , a természetben szép rhomboeder vagy hexaeder alakban jön elő s kénsavval leöntve fluorhydrogént fejleszt, melyet üvegmaratásra használnak; l. Ac. fluoricum.

Calcium glycerino-phosphoricum = $\text{Ca}(\text{C}_3\text{H}_4\text{PO}_3)_2$; fehér, kristályos, vízben oldódó tömeg, melyet 0.10—0.30 gr.-onként rachitisnél, scrophulánál használnak.

Calcium gummo-phosphoricum, arabin-phosphorsavas calcium; előállítása úgy történik, hogy 600 gr. vízben oldott, 300 gr. arabmézgából 24 gr. HCl hozzákeverése által arabinsavat csapnak ki, melyet összegyűjtve 66 gr. kristályos phosphorsavas natriummal és 40.5 gr. chlórcalciummal kevernek, midőn NaCl és Calc. gum. phosphát keletkezik. Rachitisnél alkalmazzák mint a többi calciumsókat.

Calcium hydrooxydatum, oltott mész, $\text{Ca}(\text{OH})_2$. Finom, laza por, melyet oltatlan mészből készíthetni, ha arra fél súlymenyiségű vizet öntünk, midőn a CaO nagy hőfejtéssel a vízzel CaO_2H_2 -a egyesül. L. aqua calcis.

Calcium hydrosulfuratum, calc. sulphydrat, massa depillatoria Martini: $\text{CaS.H}_2\text{S}$. Pépnemű, kékes szörke tömeg, melyet mint

szőrtelenítő szert alkalmaznak. Előállítható 100 rész CaO -nak megoltása által, ha abba H_2S gázt vezetünk. A H_2S -t 700 rész H_2SO_4 és 300 rész FeS -ből kell készíteni s addig kell a mészbbe vezetni, míg az szürkés-kék színű lesz.

Calcium hypochlorosum, *calcaria chlorata*, calcium oxymuriaticum, subchloras calcii, chlormész: $CaCl_2O$. Fehér; erősen chlorszagú por, mely nedves levegőn turószerűvé folyik szét. 100 részben 20 rész hatásos Cl -t tartalmazzon. A magyar I., osztrák V., német III., brit és dán gykvek szerint hivatalos.

Előállítása végett oltott mészporba, alacsony hőmérséklet mellett Cl -t vezetnek, midőn calciumchlorid: $CaCl_2$ és calcium hypochlorid keletkezik, míg egy rész CaO_2H_2 változatlan marad, melyből látható, hogy a chlormész tulajdonképen a nevezett 3 vegyület keverékéből áll.

A magy. I. gykv. 20%_o a német II., III., 25%_o, a brit gykv. 30%_o hatásképes chlor jelenlétét kívánja s ennek meghatározása különböző módon történik:

A magy. gykv. megkívánja, hogy 1 gramm chlormésznek 100 gramm vízben való oldatából a chlort sósavval kiszabadítva, 0.275 gr. arsenessavat kössön meg, de még tartalmazzon azután annyi chlort, hogy az indigó színét megbarníthassa.

A német gykv. a chlortartalom meghatározása végett 100 rész chlormészt 160 rész $FeSO_4$ -el bontat el, s az oldatnak nem szabad le nem kötött vasgáliczt tartalmaznia, mely a vérlugsó oldatából kék csapadékot ad.

A brit gyk. 1 rész chlormészt 3 rész KJ -al 200 rész vízben oldat s az oldathoz 12 rész HCl -t adat s ezután a felszabadult jódot $Na_2S_2O_3$ -al titráltatja.

A chlormészből a chlorvegyületek vízben oldódnak, a CaO_2H_2 és a levegő CO_2 -je által lecsapott Ca_2CO_3 ellenben leülepednek, mely utóbbi folyamatnál Cl -válik szabadddá s a chlormész szagát okozza: $CaCl_2O + CO_2 = CaCO_3 + 2Cl$. Savakkal chlort fejleszt.

$CaCl_2O + 2HCl = CaCl_2 + H_2O + 2Cl$; napfényen pedig a következőleg bomlik fel: $CaCl_2O = CaCl_2 + O$.

A chlormészt hideg, száraz helyen kell tartani, levegőtől zárt edényben, mivel meleg helyen O -t bocsájt, nedves levegőn elfolyósodik s a folyton felszabaduló chlor az egészséget megromgálja s a fémtárgyakat megtámadja.

A chlormész főleg mint desiniciens és antiputridaticum alkalmaztatik; hatás tekintetében a chlorvizzel egyezik meg, adagja 0.05—0.50 gr.

Ujabbban fagydagyanatokra alkalmazzák kenőcsben s a gyuladást mérsékelni képes. Lacerda tanár vizsgálata szerint a kigyóméreg vírusait ártalmatlanná teszi, Bókai tanár pedig u. ily hatást tapasztalt a veszettség vírusaival szemben, mely tapasztalatok után a chlormész veszettkutya, vagy kigyó marásra mint első gyógyszer használható.

Calcium hypophosphorosum, $(P H_2 O_2)_2 Ca = 170$, a brit és helvét III. gykv. szerint kivatalos.

Gyöngyfényű, fehér, undorító keserű ízű jegeczes por, 6 rész vízben oldódik. Vörös izzáskor magától meggyuladó phosphorhydrogént fejlesztve elég.

$2[(P H_2 O_2)_2 Ca] = (P O_4)_2 H_2 Ca_2 + 2 H_3 P$, oldatban oxigén felvétele mellett phosphorsavas sóvá alakul át.

Előállítható oly módon, hogy oltott meszet phosphorral és vízzel addig hevítünk, míg meggyuladó $H_3 P$ már nem képződik többé; a folyamat ez:

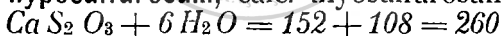
$8 P + 3 Ca O_2 H_2 + 6 H_2 O = 2 H_3 P + 3 [(P H_2 O_2)_2 Ca]$; a leszűrt folyadékba a le nem kötött $Ca O_2 H_2$ kicsapása végett CO_2 -t vezetünk, az ujólag megszűrt folyadékot besűrítjük.

1—1.5 gros adagokban bevéve, a szervezetben élenyül s a hőmérséklet emelkedését okozza; az érverés gyors, az arcz kipirul, s a piros vértetek szaporodásánál fogva beállott vér-feszülés nőknél méhvézést idéz elő. Hosszas használata után az agyban és tüdőben vérbőség lép fel.

Régebben eme szert tüdőgümőkornál adták, feltéve róla, hogy a gümők elmeszesedését okozza, de éppen ellenkezőleg, a gümők meglágyulnak s vérbőség folytán vérköpés lép fel s ezért ily esetben kerülni kell.

A calc. hypophosphorosumot, mint élenyülést okozó, táplálkozást javító szert avas javallatai alapján szegényvérűségnél jó eredménynyel használhatni, ép így használják angolkornál, rachitissnél stb. Adagja 0.10—0.30 gramm sok sziruppal keverve,

Calcium hyposulfurosum, calc. thyosulfurosum:

Nagy, szintelen, hatoldalu oszlopokban jegeczedik, ugyanannyi súlyu víz feloldja, melegítve S és $Ca SO_3$ -ra bomlik.

Előállítható 1 rész $Ca O$ -ból készült $Ca O_2 H_2$ -nek 2 rész S-el és 12 rész $H_2 O$ -zel való keverése által, midőn $Ca S_2$ (l. calc. oxysulfuratum) tartalmu folyadék képződik; eme folyadékba most annyi SO_2 -t kell vezetni, míg elszintelenedik. A 60°-on alóli hőmérséknél felényire elpárologtatott oldatból a $Ca S_2 O_3$ jegecei nemsokára kivállanak.

0.5—1.5 grammos adagokban bevéve, a vérbe könnyen átszívárog s egyrésze $Ca SO_4$ -é alakul, más része pedig kiürül. Mivel élenyülése által O-t von magához, az erjedő folyamatokat gátolni képes.

Alkalmazzák tüdővészeseknél a kóros termények elemészése végett.

Calcium hyppuricum: $Ca(C_9 H_8 NO_3)_2$ Rhombos, szintelen jegeczeket képez. 18 rész hideg és 6 rész meleg víz feloldja. Előállítható hyppursavnak $Ca CO_3$ -al való telítése s az oldat ki-kristályosítása által. 0.60 gros adagokban alkalmazzák uraemiánál, scrofulánál mint alteraus szert.

Calcium jodatum: $Ca J_2$ Sárgás-fehér, alcoholban és vízben oldódó por, melyet 0.10—0.30 gros adagokban a *KJ* javallatai alapján alkalmaznak.

Calcium lacticum solubile: $Ca(C_3H_5O_3)_2 + 5H_2O$; laza fehér jegeczek, fanyar, sós izzel, 10 rész víz feloldja. Előállítható 100 rész tejsavból, ha azt 500 rész vízzel és 50 rész $CaCO_3$ -al főzzük, melegen megfiltráljuk. Használják más calciumlactát előállítására.

Calcium muriaticum, l. **Calcium chloratum**.

Calcium nitricum: $Ca(NO_3)_2 + 4H_2O$ Gyakorlati jelentősége nincsen.

Calcium oxydatum, **calcium causticum**, **calcium ustum**, **calx viva**, égetett mész: CaO ; a magy. I. II. osztrák V. dán és észak-amerikai gyökvek szerint hivatalos. Fehér, igen vízszívó darabok, sósavval nem szabad pezsegni mert ez carbonatok jelenlétére mutat.

Az égetett meszet a calcit és válfajainak égetése (*calcinatio*) által állítják elő s gyógykönyveink nem tesznek említést, hogy milyen calcitból készült mész használtassék. Legtisztább CaO -t lehet kapni a márványnak, vagy az izlandipátnak 600—800-ra való hevítése által.

Az égetett mész könnyen erdőrzsölhető, lúgos hatású, 2-3 f. s. darabokat képez; nem olvad meg bármily magas hőben sem, hanem fénylő lánggal világít. Levegőn CO_2 és víz felvétele által elbomlik s laza porrá esik szét; 780 rész hideg 1500 rész meleg vízben oldódik CaO_2H_2 -é, melegítéskor oldatából kiválik; HCl teljesen feloldja.

Az égetett mész a hámmal érintkezve, annak vizét elvonja, mi nagy hőfejlődéssel jár; a fehérszínével egyesül s a zsirokat elbontja, minél fogva maró hatása van, de mivel a fent említett anyagokkal szilárd vegyületeket alkot, maró hatása szűk körre van szorítva.

Mint **causticumot** KOH -val összeolvastva használják. Hatását l. *aqua calcis* alatt.

H_3PO_4 -el a *Dental succedaneumot*, turóval pedig gyorsan száradó csontnemű ragasztó-anyagot képez.

Calcium oxymuriaticum = *calc. hypochlorosum*.

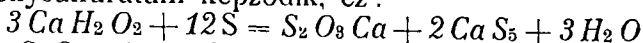
Calcium oxysulfuratum, *miscella pro solutione Belgica*. a magy. I. II. osztrák VII. helvét III. és belga gyökvek szerint hivatalos s a *solutio Vleminczky* alkotórészét képezi.

Előállítása.

Rp.

Calcii oxydati rec. grammata 30.
Frustula bene contusa humecta cum
Aquae communis grammatibus 20.
Calcem extinctam misce optime
cum Sulfuris sublim. loti gram-
matibus 60.

Eme keverékből 20 grammot 200 gramm vízzel főzve a hivatalos Vleminczky oldatot kapjuk. A folyamat, mely mellett a calc. oxysulfuratum képződik, ez:

ugy a $\text{Ca S}_2 \text{O}_3$ mint a Ca S_5 vízben barna színnel oldódik. Levegőn O és CO_2 felvételével Ca CO_3 csapódik le belőle, savakkal $\text{H}_2 \text{S}$ fejlődése mellet bomlik, főzés közben a $\text{Ca S}_2 \text{O}_3$ felbomlik S-re és Ca SO_3 -ra.

Belsőleg adva a gyomorsavak által elbontatik s $\text{H}_2 \text{S}$ fejlődik belőle és ennek javallatai alapján használják. Külsőleg ruh ellen mosószerül adják.

Calcium permanganicum, Monol: $\text{Ca (Mn O}_4)_2 + 5 \text{H}_2 \text{O}$. Viola-szinű kristályokat képez, melyek vízben jól oldódnak. Alkalmazzák belsőleg 0.05—0.1 grammos adagokban gyermekek hasmenésénél, külsőleg mint antisepticumot a kalium hypemanganicum helyett melynél közelítőleg 100-szor erősebb hatása.

Calcium phenylicum = Calc. carbolicum.

Calcium phospho-lacticum = calc. lactophosphor. solubile.

Calcium phosphoratum, Photophor: $\text{Ca}_2 \text{P}_2$. Barna massa, mely a calc. hypophosphorosum előállításánál $\text{H}_3 \text{P}$ mellett képződik.

Calcium phosphoricum, calcium hydrophosphoricum, fehér, könnyű, jegeces por, mely izzitva súlyának 26%-át elvesziti. Képlete: $\text{Ca}_2 \text{H}_2 (\text{PO}_4)_2 = 4 \text{H}_2 \text{O} = 344$, a magyar II. osztrák VII. német III. dán. brit, németalföldi és franczia gykvek szerint hivatalos. Előállítása a magy. gykv. szerint a következő:

Rp.

Acidi hydrochlorici conc. p. grammata 50

Aquae destillatae grammata 50

Admisce in parvis porcionibus

Calcii carbonici praep. puri grammata 20

Finita effervescentia fervefac ad ebullitionem liquorem cum calcio carbonico non soluto, cuius exigua quantitas etiam post coctionem per longius tempus insoluta remanere debet.

Liquori fervidae filtrato adde in parvis portionibus continue agitando solutionem e Natrii phosphorici cryst. grammatibus 61. Aquae destillatae fervidae grammatibus 300. paratam.

Post aliquot horas collectam praecipitatum super filtro elue aqua deslillata, donec liquor filtratus cum acido nitrico modo vix turbatur. Praecipitatum expresum sicca moderata temperatura et redige in pulverem.

Tiszta vízben alig oldódik. szénsavas vagy sós víz azonban feloldja. *Ag NO₃* oldattal leöntve argent. phosphoricum keletkezése folytán megsárgul. Sóska savas ammon oldattal oldhatatlan csapadékot képez.

Külsőleg közömbös, mint a *Ca CO₃*, bevéve egy része a gyomorsav behatására *Ca Cl₂*-á alakul s a vérbe átszívárogyva ennek megfelelőleg hat.

A másik rész és a *Ca Cl₂*-ből képződött villanysavas mész nagy fontosságu ugy a lágy szövetek, mint mint a csontok képződésére nézve s fehérnys vegyületei megkívántatnak a protoplasma képződéséhez. A legtöbb tápszer tartalmazza eme fontos és szükséges vegyületet, így a sajt, túró, borsó, mandula, répa, rozs és a gabonaneműek, husneműek, az ivóvíz is tartalmaz elég mészsót, mely a szervezet fölépítésére szükséges. De mivel a tapasztalat azt mutatja, hogy a szervezetből naponta 1 gramm phosphorsavas mész ürül ki s eme mennyiség 1 gr. villanysavas calcium bevévése után 1.60 gr.-ra emelkedik, az látszik ebből, hogy a tápszerekkel bevett villanysavas mész nagy része változatlanul ürül ki, mivel nehezen oldható.

Alkalmazták 0.5—1.0 grammos adagokban angolkornál, osteomalaciánál, a tapasztalat azonban nem mutat fel kedvező eredményt, mi arra látszik magyarázhatónak, hogy a fennnevezett kórokat nem annyira a mész hiánya, mint inkább a csontok lágy részeinek rögzítő képtelensége okozza.

Adják a calc. phosphoricumot a calc. carb. javallatai alapján.

A régebbi gykek szerint hivatalos oss ustum, graecum album, (eb ganaj) mind calc. phosphoricumot tartalmaztak s ennek javallatai alapján használtattak.

Calcium phosphoricum acidum = $Ca H_4 (PO_4)_2 + H_2 O$.

Calcium phosphoricum tribasicum, neutralis calciumphosphat. $Ca_3 (PO_4)_2$, 0.50—1.20 gros adagokban savanyu oldatokban adagolják a többi phosphorsók javallatai alapján.

Calcium phosphoricum stibicum, James Powder, áll 33% antimonoxyd és 67% calciumphosphat keverékéből. Emeticum, diaphoreticum, purgativum és alterans. 0.20—0.50 gros adagokban opiummal adják lázas bántalmaknál, rheumánál.

Calcium phosphorosum: $Ca HPO_3 + H_2 O$.

Calcium plumbicum, vérvörös, savakban oldódó por, melyet a chemiai gyakorlatban oxydáló szer gyanánt használnak.

Calcium sacharatum, az aqua calcis sacharata alkotórésze. Szintelen por, melyet 0.60—2.0 gros adagokban, mint antacidumot dyspepsiánál alkalmaznak; a carbolsav ellenszere.

Calcium salicylicum: $Ca C_7 H_4 O_3 + H_2 O$. Vízben oldódó kristályos por, a natr. salicylicum előállításához hasonló módon készül. 0.50—1.20 gros adagokban adják hasmenésnél, belső gyuladásoknál.

Calcium santonicum: $Ca (C_{15} H_{19} O_4)_2$. l. Cina.

Calcium stibiato-sulfuratum. Sárgásszürke, csaknem szagtalan, vízben nem egészen oldható por, melyet 9 rész CaO -ból és 3 rész Sb_2S_5 -ből akként készítenek, hogy azok összedörzsölt porát 15 rész vízzel leöntik és vízfürdőn megszárlják. 0·20—0·30 gr-os adagokban görvéllynél, bujakór, köszvény eseteiben adták, külsőleg mosásokra, kenőcsökben, tapaszokban mint izgatót.

Calcium sulfocarbolicum: $Ca(C_6H_5SO_4)_2 + 6H_2O$, vízben oldódó jegeczek, antisepticum, adstringens, antidiarhoicum 0·30—1·0gr-os adagokban adják.

Calcium sulfuratum, calcium monosulfid, hepar calcis:
 $3CaS + SO_4Ca = 352$. Fehéres, szürke vagy vörhenyes, szárazon szagtalan, nedves levegőn H_2S szagu tömeg. 500 rész vízben oldódik, az oldat égvényes hatása. Előállítható: 1., 19 rész CaO és 9 rész S keverékének beragasztott és szénnel fedett hesseni tégelyben való 1 órai hevítése által; 2., 100 r. $CaSO_4$ -nek 14 rész fuligóval való izzítása által, míg a tömeg fehéres szürke lesz.

Levegőn H_2S és $CaCO_3$ -ra bomlik. Külsőleg mosószerül fejkosz, rüh és más bőrbántalmaknál alkalmazzák, belsőleg a calcium sulfuratum javallatai alapján adják. Mint depillatorium csekély értékű s a calc. hydrosulfuricumnál is gyengébb hatása.

Az Egyesült államok gykve szerint hivatalos s H_2S előállítására használják.

Calcium sulfuricum, Gypsum, a természetben nagy mennyiségben fordul elő, láblás, szemcsés, lemezes alakokban s Máriaüveg, alabastrom név alatt ismeretes. Szagtalan és íztelen, f. s. 22—24, keménysége 2, képlete pedig $CaSO_4 + 2H_2O = 172$. 100—130 hevítve elveszti vizét s finom porrá esik szét, mely calcium sulfuricum ustum név alatt a magyar II. és a német gykv. szerint hivatalos.

A gyps 4—500 rész vízben oldódik s oldataiban oxalsavas ammonnal és $BaCl_2$ -al kimutatható; félannyi vízzel $2H_2O$ felvétele által ismét megkeményedik; ha pedig ily állapotban 204°-ra hevítik, holtta lesz s főbbé vízzel nem egyesül. Izzó hőnél megolvad s kihűléskor kijegeczesedik s ily alakban mes-ter-séges anhydritnek nevezik.

K_2SO_4 ; K_2CO_3 a gypshydratnak egy molecula vizét helyettesíteni képesek, miért is ezek a gypshydratol megkeményítik. Szénsavsókkal kezelve $CaCO_3$ és az illető sulfat keletkezik. Szénporral hevítve CaS -é lesz.

A száraz gyps a bőrre közönbös hatása, vizoldatban a gyomorban a szénsavassókkal $CaCO_3$ -ra és sulfatra bomlik.

Állandó, kemény sebészeti kötésekre 1 rész gypset 25 rész vízzel kevernek, midőn 1—2 perc alatt megkeményedő massa keletkezik. A megkeményedést nyákos anyagok hátráltatják, K_2CO_3 vizoldata siettetli.

Calcium sulfo- α , β -naphtolicum. I. Abrastol.

Calcium sulfurosum: $Ca SO_3$. Antisepticum, adják belsőleg 0.0075—0.03 gr.-os adagokban dispepsiánál, hasmenésnél.

Calcium wolframicum: $Ca Wo O_4$, mesterséges Scheelit, fénylő tetragonalis jegeceket képez. A Röntgensugarak photographálásánál alkalmazzák.

Calculi cancrorum = **Oculi cancror.**

Caleidoscop, typoscop, debuscop, ideator, Brevister által 1817-ben feltalált optikai eszköz, mely lényegileg egy fekete csőbe foglalt, egymástól bizonyos foknyi szöget képező tükrőlappárból áll. Ha a tükrőlapp szöge közé bármily alakatlan tárgy jut, az annyi águ szabályos csillagalakunak látszik, a hányszor a tükrök által képezett szög a 180°-ban foglaltatik. A cső alakú caleidoscopban két üveglemez közé tett színes kavicsdarabkák vannak, melyek forgatás által a legkülönbözőbb helyzetbe jutva, változatos csillagalakokat mutatnak.

Caleidophon. l. Lisajous-féle alakok.

Calembourgh János, állítólag gyógyszerész XIV. Lajos udvarában. Szójátékairól lett nevezetes, mely szójátékok nevéből lettek elnevezve. *P. o.*

Hatvanhat mérföld Budapesttől, t. i. Hatvan város hat mérföldre van Budapesttől.

Calendula, körömvirág, *calendula officinalis* Linn. compositae. 15—20 cm. magas, ágas, szőrös szárú és levelű fű, mely kertekben is tenyésztetik. Alsó levelei nyélczések, lapátalakuak, a felsők gerely alakúak és ülők szárömltek, fogazott szélűek és tompa végűek.

A virágot 3—4 cm. átmérőjű s az arnikához hasonló, de nem pühös. Szép időben a virág reggel 6—8 óra között nyit s délután 4—5 óra között becsukódik; esős időben mindig csukva van.

A levelek és virágok calendulint tartalmaznak, mely vízben kocsonyaszerűen oldódik, aether által kicsapható. Forrázatát adták régebben izzasztó szerül és gyomorgöres csillapító gyanánt. Mivel vérbőséget okoz, a méhvézést fokozza, ezenkívül mint gilisztahajtó szert, külsőleg rákos daganatokra mint borogatót használták.

Calendulan minerales = Ammon. chlorat. fer.

Calendulin. l. *calendula*.

Calicot, 30—60 (N) sűrűen szövött gypjuszövet, melyet először az indiai Kalikat helységben készítettek. Mint kötszert puhasága miatt használják.

Calisaia. l. *Calysaia*.

Callaturfa. l. *Ligu. santalin*.

Calichroma moschata, coleoptera, longicornia; májusban a fűzfákon élő, a kőrishogárhoz első pillanatra nagyon hasonló rovar, 27 mm. hosszú, csápjai azonban hosszabbak testénél is, a tor és potroh egyenlő nagyságu, lábai 4 taguak és eltorzultak; szaga a rózsa emlékeztet.

Callitris quadrivalvis, Coniferae. É.-Amerikában tenyésző növény, melyből a sandarakot (l. o.) nyerik. L. anime gyanta.

Callophylum inophyllum, Guttiferae, Keletindióban honos fa, mely a lakamahak gummit adja.

Calomel = Hydrargyr. chlorat mite.

Calomel vegetabilis = Podophyllin.

Calorescentia, hőszínesség, hősugárzás. Minden fényforrás kétféle sugarat bocsájt, a világító sugarat és sötét hősugarat; a meleg, de még nem izzó testek csupán sötét hősugarakat bocsájtanak, mely sugarak mindama törvényeknek hódolnak, melyek a fénysugaraknál lapasztalhatók. A hősugarak minden tekintetben egy és ugyanazon természetűek, mint a fénysugarak s csak azért nem láthatók, mert a vörös színnél is kevésbé törékenyek lévén, a szemfolyadék által elnyelelnak s a szem ideghártyáját nem ingerlik.

A hősugarakat a fénysugaraktól Tyndal 1866-ban úgy választotta szét, hogy elektromos lámpafényét szénulfidban oltott jódon bocsátotta át; a jóddal csak a hősugarakat bocsátotta át; mely sugarak domboru lencse által összegyűjtve, platin lemezt izzáshoz hoztak, azaz a hő fénynyé alakult. Calorescentia alatt különösen a hősugaraknak fénysugarakká való átváltoztatását értik.

Caloria, hőegység, ama hőmennyiség, mely 1 kgr. víznek hőmérsékletét 0 -nál 1 -ra emeli. Szoros összefüggésben lévén a fajhővel, vagyis inkább a fajhő fogalmából indulva ki, bővebben ott fogom tárgyalni.

Calorimeter. l. Fajhő.

Calorimetria, fajhőmérés, a hőtannak ama fontos része, mely azzal foglalkozik, hogy miképen kell meghatározni ama hőmennyiséget, melyet a testek a temperatura növekedtével magukba vesznek, a hőmérsék csökkenésével pedig kibocsájtanak. Éme mérések egységeül a víz fajhője, caloriája szolgál. L. Fajhő.

Calotropis procera, Brown c. Hamilloni. 2—4 méter magas cserje az asclepias félék családjában. Hazája Bengal, India, Pendsab, Palesztina a sziani félszigetig. A gyökér kérgét Angolországban *cortex mudar* név alatt ismerik; 2—5 mm. vastag, hajlott vagy lapos rövid darabokban kerül a kereskedelembe. A darabok hosszában barázdások, sárgás-szürkék és szivacsos állományuak. Tartalmaz 1.2% csipős gyantát, mely borszeszszel vagy aetherrel kivonható, vízzel pedig egy nyálkaanyag és egy keserű anyag vonható ki, mely utóbbi csersavval kicsapható; nem alcaloida. Angliában vérhas ellen használják 1 grammos adagokban naponta 3-szor.

Calumba, colombo, radix calumbae, származik a *Cocculus palmatus* de Candole-tól (*Menispermum palmatum* Lam. Jateorrhiza palmata Miers.) Menispermaceae. Kétlaki, élő növény, hazája Kelet-Afrika, Madagascar; hosszú, karó-alaku gyökereit márcziusban összeszedik, korong-alaku darabokra szelik s Zanzi-

báron, Bombayn keresztül küldik az európai piacokra. Hivatalos a magyar I., II., német II, III., orosz, helvét, belga brit, francia és é.-amerikai gyökvek szerint.

A hozzánk került darabok 3—8 cm. átmérőjű korongot képeznek, melyek 4—12 cm. vastagok, kívül lisztesek, barnák, belül sárgásak. A domboru, karimaszerű barna kéreg érintő módjára elhelyezkedett parasejtekből áll s sötét-szinű cambium réteg által van élesen elválasztva a faállománytól, mely küllő-szerűen futó velősugarak által van felosztva s aranysárga kősejtekben és sósavasavas calcium jegecekben bővelkedik.

Tartalmaz: calumbint, berberint, calumbasavat, calcium oxalicumot, keményítőt, pectint, mézgát s kevés illó olajat. A calumbin (l. o.) a gyökeret igen keserű ízűvé teszi.

A colombo-gyökér sem nem izgató, sem nem összehúzó keserű gyógyszer, használják lomha emésztéstől, erjedéssel járó folyamatoktól függő hurutos hasmenés eseteiben rheummal, soda bicarbonicával 0.5—4.0 gros adagokban vagy forrázatban 10 : 100,

Calumbasav: $C_{22}H_{24}O_7$; alaktalan sárga por, a rad. calumbának egyik ható anyaga; viz alig. aether, borszesz jól oldja.

Calumbin: $C_{24}H_{44}O_{14}$, rhomb-alaku, szintelen, igen keserű ízű jegecek, a rad. calumbae hatóanyaga; égvényes vízben, eczelsavban, borszeszben, aetherben oldható.

Calvities = kopaszság, l. Alopecia.

Calx = mész. L. Calcium

Calx antimonialis = meghatározatlan keveréke az antimon-oxydnak kali-antimoniummal.

Calx usta = Calcium ustum.

Calx viva = calcium oxydatum.

Cambium, oszló szövet, meristema, a növények vastagság-beli növekedését előidéző szövet, mely a faállomány és a hancs között foglal helyet, a levelekben pedig az ereket képezi.

A cambium az egész növényben, az évelő és kitelelő szervben, rétegekben, vagy az egész szövet körülölelve van jelen s a belső oldalán fává, külső sejtjeiben pedig hancscsá alakul. A cambiumból képződő faállomány puhább, ritkább állományu mint a régi, az évente képződő faállomány gyűrűs szerkezetet mutat, mely gyűrűk száma évről-évre szaporodik s számukból a növény életkorára lehet következtetni.

Cambium-gyűrű, évgűrű, l. Cambium.

Cambogia = Gummi gutti. L. o.

Cambogia mysorensis, maisuri gutti, a garcinia pictoria Rxb. nevű fából nyert guttiféleség.

Cambogia siamensis, siami gutti, a garcinia morella D. növényből nyert gutti, mely a gyógytárakban használtatik. L. Gummi-gutti.

Cambogia zeylanica, Ceylon szigetén és Hindosztánban te-

nyésző garciniaféleségből nyert, élénk-sárga, üreges szerkezetű gutti, keményítőt nem tartalmaz.

Camellin: $C_{18}H_{34}O_2$, a *Camellia japonica* nevű, nálunk is tenyésztett disznóvénny glycosidája, mely a digitalinhoz hasonló hatású.

Camera lucida, optikai rajzoló készülék, melyet Wollaston fedezett fel 1809-ben. Lényegileg nem egyéb, mint egy tisztán tükröző hasáb, vagy egy 45° a rajzoló felé hajló üveglap, melyen a tárgyak visszatükröződnek, de egyúttal a mögöttük levő papírt és írónt is láttatni engedik; a visszatükrözőtt kép és a papír együtt látszanak, mintha a kép a papíron lenne.

Camera materialis, szerkamara, a nagyobb mennyiségben tartott gyógyszerek és kellékek raktára.

A materialis kamara beosztása és berendezése helyi viszonyoktól függ és szabályba nem foglalható. Természetes követelménye a világosság, szárazság, tisztaság; ami a butorzatot és edényzetet illeti, ennek megválasztására nem szükséges megjegyezni, amit sok helyütt olvashatni, hogy a nagy fiók hány-szorosa legyen a kis fióknak s hogy a 10 literes üvegek az alsó polczon az $\frac{1}{4}$ literesek, a felső polczon álljanak.

A camera materialis butorzata és edényzete egyszerű és erős legyen s minden edény feleljen meg annak, amit tartalmaz. I. Gyógyszertár.

Camera obscura, sötét kamara, négyszegletes, belül fekete-tétre festett szekrény, melynek elején a fénysugarak bevezetésére egy nagyító lencsével ellátott cső van.

A lencse gyújtóján jóval túl eső tárgyról jövő sugarak a lencse által összegyűjtve, a szekrény hátulján levő homályos üvegre vetetnek, hol a tárgy fordított kis képe tűnik fel. A lencse foglalását képező cső ide-oda tolható, hogy a kép tisztán álljon elő. Ha a lencséből kilépő sugarakat egy teljesen visszaverő hasábon vezetjük át, a kép állása a valóságnak felel meg. — A szem szerkezete is a camera obscura elméletén alapszik.

A camera obscurát 1558-ban Giambattista della Porta találta fel, midőn sötét szobájában egy kis nyíláson bebocsátott fényt tanulmányozott, a szemközt levő falon a nyílás előtt levő táj fordított kis képét látta.

Campanula, harangvirág, a campanulaceae-k családjába tartozó növény, harang-alaku világoskék virágokban az ötös szám az uralkodó. Nálunk vadon tenyész a *C. rotundifolia*, *C. persicifolia*, *C. patula*.

Campech fa, *Haematoxylon campechianum*.

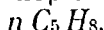
Camper Péter, jeles boncztanár, szül. 1722. Leydenben, † Haágában 1789. Tanította a boncztant Amsterdamban majd Gröningenben. Mint frenologus, a róla elnevezett arcpszög nagyságából igyekszik a szellemi tevékenység nagyságára következtetni.

A camper-féle arcyszöget megtaláljuk, ha a homlok és a felső álkapocs legkiállóbb pontjait, azután az orrnyílást és a fül üreg alsó részét összekötő vonalakat meghosszabbítjuk míg egymást metszik. Eme két vonal által képezett szög nagysága

az uj-funlandi kutyánál . . . 30°,
a páviánánál és a többi maj-
mognál 40–60°,
a néger törzseknél . . . 65–70°,
a középtengeri népeknél . . 85°,
a görög istenek szobrainál 90°.

Az arcyszög inkább ethnographiai, mint pszichológiai értékű.

Campenek, terpenek, a szénhydrogének ama csoportja, melyek a terpentinnel hasonló összetétellel bírnak. Oxygént nem tartalmaznak, *Na* nem fejleszt belőlük *H*-t, jódossal, chlórrel hevesen egyesülnek. Általános képletük:

Ide tartoznak első sorban a terpentin, azután az *Ol. citri*, *Ol. aurant. cortic.* *Ol. bergamottae*, *Ol. juniperi*, *Ol. copaivae*, *Ol. cubebae*, *Ol. galbani*, *Ol. lavandulae*, *Ol. chamomill*, *Ol. sabinæ*, *Ol. nucis moschatae*; az oxygéntartalmu illó olajok alkatrészét camphenek teszik.

Camphin = rectificált terpentin-olaj, melyet világító anyagnak használnak. Előállításuk aképp történik, hogy a terpentin-olajat mésszel lepárolják s aetherrel rázzák.

Camphinsav, campholsav, a japáni camphornak *KOH*-val való hevítésekor keletkező vegyület:

borneol
camphinsavas K.

A camphinsavas kalium vízmentes phosphorsavval hevítve campholent ad: ($C_{18} H_{16}$).

Camphoid = camphornak és collodiumnak alkoholos oldata.

Camphol = Borneol. l. o.

Campholen = Camphinsav.

Campholsav = Camphinsav.

Campholcarbonsav: $C_{10} H_{15} O. CO. OH$ A camphorból keletkezik, ha annak toluolos oldatát *Na*-al melegítjük, midőn előbb camphinsavas *Na* és borneol *Na* keletkezik:

$2 C_{10} H_{16} O + 2 Na = C_{10} H_{15} O Na + C_{10} H_{17} ONa$,
mely elegybe CO_2 -t vezetve, campholcarbonsav és borneol-carbonsav keletkezik.

Camphora, japáni camphor. Illó olaj stearoptenje, melyet a camphorfa ágaiból és leveleiből lepárlás által nyernek.

A camphora off. *C. Bauch*, *laurus camphora* *L. cinnamomum camphora* *Fr. N. E.* a babérfélékhez tartozó szép nagy fa, hosszú, nyélczés levelekkel; e levelek kicsinyek, tojásdadok és bőrneműek, alsó oldalukon kékesek. Hazája Kochinchina, China, Japán, Formosa, megterem Olaszország fedett helyein is.

A camphort Formosa szigetén és Japánban készítik. A formozai camphor úgy készül, hogy az összeapritott növényrészeken forró gőzt hajtának keresztül, mely a camphort magával ragadja mely alkalmas edényekben felfogva belőle lerakódik. Az összeszedett camphort még nyers állapotban kosarakba vagy ólommal bélelt ládába rakva, Tamsui kikötőjén át Európába szállítják raffinírozás, tisztítás végett.

Az évi kivitel 8—9000 mázsa.

Japánban a camphorfa ágait és leveleit vas üstökben melegítik, midőn a camphor fellengül s a fedőben elhelyezett szalma közé rakódik le, honnan összeszedik s Hiogon, Osakán át küldik Európába.

A nyers camphor sárgás-szinű, szemcsés, alakatlan tömeget képez, melyből egy sárga-szinű, illó-olaj szivárog ki (formozai camphor-olaj), 5—10% része borszeszben nem oldódó sókból, növényi részekből áll. Eme nyers camphort Kelet-Indiában, Angliában, Hollandiában, Párisban 120—200°-nál fellengítik s 2—3 kgr. korongokban bocsájtják a kereskedésbe.

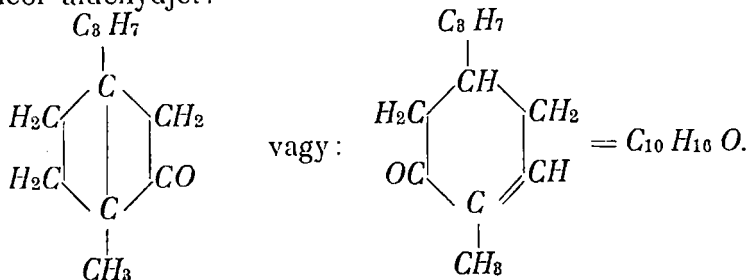
A tiszta camphor fehér, jegezes, áttetsző darabokat képez, mely darabok, dacára hogy össze vannak repedezve, igen szívósak s nehezen törhetők széjjel; szaga átható, íze csipős, fűszeres.

Mivel igen alacsony gőzfeszültsége van, közönséges hőmérsékletnél folyton illan; meggyújtva 175°-nál megolvad, 204°-nál forr, majd világító lángra lobban s erősen kormozva elég. Vízben igen kevésbé (1:1000—1300), alcoholban, aetherben, chloroformban, illó és zsíros olajokban, CS₂-ben feloldódik. Egy darabka camphort vízre vetve, azon sajátságosan forogni kezd, mely tűnemény gyors elpárolgására vezethető vissza.

Mivel a camphor szívós és rugalmas, csak úgy poritható el, ha előbb egy kevés alcoholal, glycerinnel vagy olajjal kissé megnedvesítjük.

Fajsúlya 0—6°-nál = 1. 10—15°-nál = 0.992. Oldata a poláros fény síkját jobbra téríti, még pedig 1 gr. camphornak 1 gr. alcoholban való oldata 50 mm. vastagságban 9.5°-al, míg a spir. camphoratus 2°-al.

A közönséges japáni camphort úgy fogják föl, mint a borneol aldehydjét:

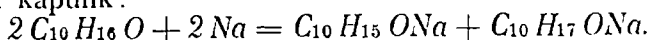
Bomlástermékei:

Camphorsav : $C_8 O_{14} (CO OH)_2$ } l. o.
 Camphorophoron : $C_9 H_{14} O$ }
 Oxycamphor : $C_{10} O_{16} O_2$, mely gyenge oxy-

datiókor keletkezik;

Cymol : $C_8 H_4 . CH_3 . C_3 H_7$,

mesitylen, toluol, xylol, stb. l. o. KOH alkoholos oldatával he-
 vitve borneolra és camphinsavra bomlik. Cl, Br, J-al közvetlenül
 egyesül, toluolos oldatát Na-al hevítve natr. campholt és natr.
 borneolt kapunk:

Megkülönböztetendő a borneoi és a ngai camphortól. l. o.

A camphor már igen régi idő óta ismeretes. Eleinte csak
 Borneo szigetén készítették s fehér színe után sanscrit nyelven
 karpura-nak nevezték el, mely elnevezést az arabok kafur-ra,
 a rómaiak caphurra változtatták, míg végre camphora lett
 a neve.

A chinaiak nemsokára rájöttek, hogy a náluk tenyésző
 babérfából (*Laurus camphora*) is lehet camphort csinálni. Le-
 se-csin chinai orvos már a XVI. században megkülönböztette a
 borneói camphort a chinaitól.

A camphor a bőrrel érintkezve hidegség érzetét kelti, de
 de ezt csakhamar hőérzés váltja fel, mely hosszas behatás után
 gyulladásba mehet át. Hámatlan felületeken, seben igen fájdalmas,
 égető érzést kelt. Gőze a köthártyát gyulladásig izgathatja, bele-
 helve pedig hamar a szervezetbe jut.

0.20—0.50 gr.-os adagokban bevéve a vérbe jut s szapora
 érveréssel párosult éberséget okoz, a veseműködés erőlyesebb,
 a nemi ösztön alászáll.

1—1.5 gr.-os adagja kellemetlen érzést kelt a gyomorban,
 eleinte izgatottság, majd kábultság áll be, az érverés csökken,
 az ivarösztön pedig egészen szünetel.

Nagyobb adagjai aggasztó tüneteket okoznak, a gyomor-
 tájon égető fájdalomról panaszkodik a beteg, szédülés, félre-
 beszéles, rángatózás jelentkeznek, a bőr kékes-szinű, hideg ve-
 rejtékekkel borított, az érverés alig tappintható, 12—15 gr. fel-
 nőtteknél halálos kimenetelű, kis gyermekeknél 0.60 gramm is
 aggodalmas lehet.

A camphor a nyult agybeli mozgás-központokban a proto-
 plasma tömecei között levő eleven erőt fokozza, a szűrke
 állományra való hatása pedig muló éberséget, majd kábultságot
 eredményez. Állatkísérletekből kiindulva tudjuk, hogy a cam-
 phor a gerinczvelőt és az idegeket működésükben zavarja, a
 szív-izomzatot pedig közvetlenül ingerli s e hatása még akkor
 is jelentkezik, ha a szív-izomzat összehuzódását muscarinnal
 megakadályozni akarjuk; ebben a tekintetben tehát az atropin-
 hoz hasonló hatású.

A camphor egyrészt mint izgaló, másrészt mint kábító
 szer használtatik s ebben a tekintetben a valerianával, mos-

chussal, asa foetidával, mint tompító az opiummal és chloroformmal egyezik meg. Némileg lázellenes hatása is van, megakadályozza a belekben az erjedő folyamatokat, mi által a hurutos hasmenés is javulhat; az alsóbbrendű állatokra, moly, tetvek stb. növényekre káros behatása van s mint antisepticum és desiniciens a benzolszármazékokkal rokon.

A szervezetbe jutott camphor a leheletben és a verejtékben változatlanul megjelenik, ugyszintén feltalálható a vizeletben is: mint campho-glycuronsav és mint uramido-campho-glycuronsav.

A camphort rendelni szokták mint izgató szert halálos betegeknek, midőn azok igen gyengék, azonkívül rendelik mint izzasztó szert.

Nem lobos természetű, hurutos hasmenésnél, hascsikarásnál, gyomorgörcsnél mint csillapító szer figyelmet érdemel. Jó hatása van melancholia. asthma, fájdalmas hőség, hysteria eseteiben, mint anaphrodisiacum már a régi szerzetesek által is használt, elismert hatása szernek tekinthető.

Külsőleg alcoholos oldatban mint elvonó bőrveresítőt rendelik s elterjedten használják mindennemű rheumás, zsábás bántalmaknál. Camphoros vízzel való mosások után üszkös fekélyek gyógyulása hamarébb következett be.

Adagja 0.05—0.40 gramm olajfejetben, gummiarabicummal suspendálva, vagy poralakban czukorral.

Camphorral történt mérgezés esetében gyomorkiürítés után opium, bor adandó, ellenben a fekete kávé kerültessek.

Camphora artificialis. terpinmonochlorhydrat, mesterséges camphor: $C_{10}H_{16}HCl$, a camphorhoz hasonló vegyület, mely a terpentinből állítható elő HCl -al való kezelés által.

Camphora benzoica, camphor és acid. benzoic. keveréke. Antisepticum.

Camphora Bornensis l. Borneol.

Camphora bromata l. C. monobromata.

Camphora carbolisata, camp. phenylata, 100 rész camphor 36 rész carbolsav és 4 rész borszesz keveréke. Olajszerű folyadék, feloldja a salicylsavat, jódot, alcaloidákat, jodoformot. Antisepticum és anaesthaeticum.

Camphora chlorata, monochlor-camphor: $C_{10}H_{16}OCl$ Ép úgy állítatik elő mint a camp. monobromata. l. o.

Camphora chloralhydrata, chloralum camphoratum, camphor és chloralhydrát keveréke, olajsűrű folyadék. Alkalmazzák fogfájásnál, belsőleg 2—3 cseppjével álmatlanság, hascsikarás, epilepsia eseteiben.

Camphora citrica, camphor és citromsav keveréke. Antispasmodicum, stimulus 0.2—0.6 grammos adagban,

Camphora dibromata: $C_{10}H_{14}Br_2O$. Antisepticum.

Camphora formylica camphor-aldehyd, formylcamphor,

kristályos állományu tömeg, melyet úgy állítanak elő, hogy toluolban oldott camphort Na -al hevitenek, midőn Na camphol keletkezik, ezt hangyasavval kezelve és HCl -al elbontva formylcamphor keletkezik, mely aetherrel kivonható.

Camphoraldehyd. l. C. formylca.

Camphora monobromata: $C_{10}H_{15}BrO$. Holland és francia gykvek szerint hivatalos. Előállítható 75 gr. camphornak 8 gr. brommal való keverése által, midőn 2—3 óra mulva egy veres folyadékot kapunk, melyből a brómot és a HBr -t lepároljuk, a visszamaradt tömeget pedig Na_2CO_3 oldattal jól kimossuk s borszeszből átjegezzítjük.

Szemcsés jegeczes tömeg, 76° -nál megolvad 185° -nál forr.

Alkalmazzák mint csillapító szert főleg delirium tremens, hysteria, nymphomania eseteiben, de mivel kellemetlen íze és szaga van, a betegek nem szívesen veszik be s a gyomrot nagyon izgatja, nem igen használják. Adagja 0·20 gr.

Camphora naphtholica, előállítható 1 rész β -naphtólból és 2 rész camphorból, ha azokat egymással jól eldörzsölve, megolvasszjuk. Alcololban, aetherben olajokban feloldódik, ő maga feloldja a jódot, cocaint, chinaalcaloidákat. Antisepticum, főleg rüh és tetvek ellen használják.

Camphora ngaensis, a borneollal izomer camphorféleség, mely a blumea balsamifera O. C. forróövi Ázsiában honos, a compositák családjába tartozó növénytől ered, de található a nálunk vadon tenyésző chrysanthemum partheniumban is.

Nagy mennyiségben Kantonban állítják elő, tiszta alakban 2—2·5 cm. hosszú jegeczeket képez, melyek oldatban a poláros fényt balra fordítják; HNO_3 -al elegyítve közönséges camphorra bomlik.

A japáni camphornál tizszer drágább.

Camphora officinalis. L. Camphora.

Camphora phenylica. L. C. carbolisat.

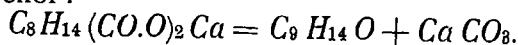
Camphora salolica, salolcamphor, 3 rész salolból és 2 rész camphorból összeolvastás által állítatik elé. Épp oly tulajdonságu, mint a naphtolcamphor.

Camphora salicylica, 45% salicylsav és 56% camphor keveréke. Antisepticum és adstringens diarrhoenél, külsőleg lupusnál, rühnél stb.

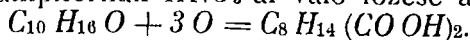
Camphora trita, porított camphor, legcélszerűbben úgy készíthető, hogy k. b. 100 r. camphorra, 3 rész riczinus olajat és 3 rész alcoholt csepegtetünk és lassan keverve elporítjuk. Az így készült por nem áll össze.

Camphora valerianica, camphor és valerianasav keveréke. Sedativum, főleg hysteriánál használják.

Camphorophoron: $C_9H_{14}O$, a phoronnal isomer, mely ake-tonból vizelvonás által keletkezik. Keletkezik a camphorsavas mész hevítésekor:

Camphorsav, a japáni camphor élenyülési terméke, mely keletkezik a camphornak HNO_3 -al való főzése alkalmával:

Camphylalcohol = Borneol.

Camphollo = a naphthalinból előállított szép sárga festék.

Canadabalzsam l. Bals. canad.

Canadin: $C_{21}H_{21}NO_4$, Hale szerint a *hydrastis canadensis*-ben található alcaloida, melynek jelenléte még nincsen beigazolva. Valószínűleg a hydraslin (l. o.) bomlásterméke.

Canadol, Ligroin, aether petrolei, a petroleumból 60° alatt átpárolható rész.

Canavalia incurva, papilionaceae. Japánban honos növény, mely cathartinsavat tartalmaz. Használják hazájában mint kávé surrogatumot, daczára annak, hogy coffeint nem tartalmaz.

Canchalagua off. cachen-laguen, *erythrea chiliensis*, Peruban és Chiliben honos. a *centaurium*hoz nagyon hasonló fűnemű növény, melyet mint keserű zsongító szert használnak.

Cancroin = 1., a rákdaganat kivonata; 2., citromsavas neurin vizoldata. l. Neurin.

Candelaë fumaes, pastilli odorati, kup-alaku, szénből és illatos anyagokból készült gyertyácskák, melyek meggyújtva lassan elégnék, kellemes illatot árasztva.

Candelaë fumaes cum acido carbolico:

Rp.

Pulv. Altheae gr. 50.
Kali nitrici
Sem. lycopod. aa. gr. 25.
Acidi carbolici gr. 5.
Mucillag. tragacanthae qu. s.
ut fiant candelaë pond. gr. 5.

Candelaë fumaes albae:

Rp.

Pulv. lign. tiliae gr. 140.
Pulv. res. benzoës gr. 35.
Balsami peruvian. gr. 25.
Olei odorati gr. 2.
Mucill. tragacanth. qu. s.

Candelaë fumaes coeruleae:

Rp.

Pulv. lign. tiliae gr. 140.
Coerulei berolinen. gr. 50.
Resin. styracis
Pulv. res. benzoës aa. gr. 18.
Mastiches gr. 5.
Olei odorati gr. 2.
Mucill. tragacanth. qu. s.

Candelae fumales flavae :

Rp.

Orleanae gr. 10.
Kal. carbon. gr. 5.
Coque cum aquae dest. grbus 60.
dein adde:
Croci pulverisati gr. 6.
Pulv. lign. tiliae gr. 140.
Resinae benzoës.
» *olibani aa* gr. 25.
Balsami tolutani
Olei odorati aa gr. 2.
Mucill. gummi tragacanth. qu. sat.

Candelae fumales nigrae ph. Gallic. II.

Rp.

Resin. benzoës. gr. 8.
Balsami tolutan.
Lign. santal. citr. aa gr. 2.
Carbon. tiliae gr. 80.
Kalii nitrici gr. 4.
Mucill. tragacanth. qu. sat.
ut fiat massa aequabilis
depsiticia, ex qua formantur
conuli tripedes altitud. 3 cm.

Candelae fumales nigrae :

Rp.

Benzoës gr. 100.
Olibani
Styracis liqu.
Pulv. cort. cascarill.
Kalii nitrici sicc. aa gr. 50.
Pulv. carbon. tiliae gr. 500.
Ol. odorat. gr. 5.
Mucill. tragacanth. qu. sat.

Candelae fumales rubrae :

Rp.

Benzoës.
Olibani aa gr. 50.
Styracis liqu. gr. 30.
Kalii nitrici gr. 50.
Cort. cinnam. gr. 30.
Pulv. lign. santal. rubr. gr. 500.
Olei odorati gr. 10.
Mucillag. gummi arab. qu. s.

Candelaē fumales viridae :

Rp.

Decocti rad. curcummae gr. 100.

Coerulei berolinens. gr. 50.

Pulv. lign. tiliae gr. 250.

Styracis liquid. gr. 50.

Benzoēs, olibani, mastiches, pulv.

cinnamom. aa gr. 15.

Olei odorati, Bals. peruv. aa 5.

Mucillag. tragacanth. qu. s.

Canella alba, cortex canellae, castus dulcis, a brit gykv. szerint hivatalos.

A canella 7—8 méter magas fa, hazája az Antillák, Dél-Florida. A gyógytárakban használatos kéregdarabok 5—20 cm. hosszúak, 1—5 cm. szélesek és 2—4 mm. vastagok; a pararéteg ezüst-szürke, néhol a sötétbarna mesophloeum kilátszik; hosszában megrepedezik s harántul törik, a töréslapon a réteges szerkezet nagyon jól látszik. Szaga fűszeres, fahéjra emlékeztető, íze csipős.

Tartalmaz: 0.94% illó olajat, melynek főalkotórésze az eugeniasav, azonkívül cajeputolt és canellint, mely a mannit-hoz hasonló vegyület, de közelebbről tanulmányozva nincsen. Alkalmazzák mint stomachicumot.

Canellin, l. Canella alatt.

Caniramin = Brucin.

Cannaben Personne: $C_{18}H_{20}$ és a

Cannabenhydrid: $C_{28}H_{22}$, a cannabis indica illó olajának alkatrészei; ambra kinézésű, nyomasztó, kenderszagu, víznél könnyebb olaj.

Cannabin, **cannabinum pur.** **Bombellon**, glycosidnemű vegyület, melynek mivoltával még előállítóik sincsenek tisztában, így Merck egyszer resinoidnak, másszor alcaloidának mondja.

Alaktalan, barna por ez, melyet a cannabinum tannicum-ból állítanak elé ZnO -al való hevítés által. Belsőleg adagolják 0.05—0.10 gros dosisokban, mint hypnoticumot, aphrodisiacumot, alkalmazzák még delirium tremens, hysteria, neuralgia eseteiben, de megbízhatatlan készítmény.

Cannabinon, (**cannaben**) a cannabis indica hatóanyagát tartalmazó, feketebarna, balzsamszerű folyadék, melynek kábító nehéz kenderszaga van, alcohol, aether, olajok feloldják, víz nem. Előállítása a haschisból történik, ha abból a tetanint cser-savval kicsapjuk, midőn cannabinon marad vissza.

Alkalmazzák czukorral keverve mint hypnoticumot 0.05—0.10 gr.-os adagokban.

Cannabinum purum. l. Cannabin.

Cannabinum tannicum, a cannabis indicában előjövő cser-savas vegyület, melyet sem víz, sem alcohol nem old fel, de

alcalicus oldatok igen. Kenderszagu keseru, amorph, sarga por. Alkalmazzák 0.25—0.50 grammos adagokban mint hypnoticumot olyankor midőn a morphium vagy a choral ellenjaválva vannak.

Cannabis Indica, indiai kender, a közönséges kendernek (*Cannabis sativa*) Perzsiában és Keletindióban honos minősége. Egyenes növéssü, 1—1.5 méter magas kétlaki növény. 5—7 lebenyből álló levelei hosszúak, vékony nyelczések, szélük élesen fűrészelt, színük sötétzöld, szaguk nehéz, bódító.

A himvirágzat laza bugát képez, mely 5 levelü lepellel és 5 himmel bír. A női virágzat (magvas kender, gandsa, gandsika) barkás, egylevelü s egyik oldalon hasadó lepellel van borítva s az egész virágzat 5—7 cm. hosszú, 3 cm. széles lapított kalász képez. A levélalakú murvák világoszöldek, 1 cm. hosszúak 3—4 mm. szélesek, a kehely egytengelyü s alapján hasas s mintegy hüvelyt képez. Az egyrekeszű petefészken rövid bibeszár ül, melyet hosszú, barna bibék fednek. A termés kasszatszerű (achenium), zölde, kétébenyesen nyílik, midőn benn a fényes olajtartalmu mag látható.

A félig érett női virágzat a kiizzadt gyantától összeragadt s bódító szagu, eme minősége hivatalos a magyar, osztrák, német, helvét, belga, orosz, brit és é.-amerikai gykvek szerint.

Jó minőségű cannabis csakis India magasabb vidékein tenyész, a lapályon termő féleség gyantát nem tartalmaz; a kereskedésbe főleg a Kalkutta, Bogra és Rádsáhi vidékén tenyésző kerül.

A cannabis indicát Kalkutában 24 rekeszes csomagokban gandza név alatt árulják, az angolok guaza, az arabok pedig quinnab néven ismerik, mely utóbbi elnevezésből származott mai neve: cannabis.

A félig érett cannabis indica női virágzata tartalmaz:

1., gyantát (csaras) mely földes kinézésü, meggyujtva fénylő lánggal ég el, HNO_3 -al oxycannabinná alakul át: $\text{C}_{20} \text{H}_{20} \text{O}_7 \text{H}_2$, mely vegyület methyllalcoholból nagy oszlopalaku jegeczekben válik ki. Eme gyantát a benszülöttek sajátóságos módon gyűjtik, t. i. egy meztelen mellü ember fulkos össze-vissza a kender között, miközben a gyantás kalászok melléhez és hátához csapódnak s sok gyanta marad rajtok; eme gyantát barátai lekaparják s csaras néven Jarkandon és a Pendzsabon át viszik a kereskedésbe, de hozzánk nagyon ritkán kerül belőle.

2., illó olajat; 3., cannabint cthersavval összekötve; azonkívül ammoniacot és 20% hamut.

A cannabis indicát már a Kr. e. 3. században mint bódító élvezeti cikket használták, leveleit, melyek a virágokról lecsepegő gyantával eléggé elvanak borítva, dohány közé keverve szívják, készítményeit pedig különböző nevek alatt (bháng, haschis. gináb, churru, madsum) hozzák forgalomba.

A cannabis indica frissen, hazájában mint felfrissítő, ét-

vágyhozó, részegítő és ivarösztönt fokozó szer alkalmaztatik; a hosszú ut alatt azonban, míg hozzánk kerül, hatásából veszít, így a felvidámító hatás egészen elmarad, a catalepsiás állapot pedig később és nem teljesen fejlődik ki. A cannabis kivonatból Bengalban már 0.016 gr. is jelentékeny hatást idéz elő s 0.10 gr. már nagy adag, minálunk 0.50--1.20 gr. után áll be a kábultság. A gyantából már 0.04 gr. bódítólag 0.06 gr. mérgezőleg hat.

Álmatlanságnál, hol az opium alcaloidái nem használnak vagy pedig ellenjavallva vannak, a cannabis kivonatát jó eredménnyel használhatni; ugyszintén rendelni lehet azt heveny czuznál, zsábkánál; heveny és acut hörghurutnál nagyon jó szolgálatot tehet.

Rendelni szokták mint extractumot és mint tincturát. Régebbi orvosok infusum gyanánt is szeretik alkalmazni, de eme készítmény illó olajnál egyebet nem tartalmaz s mellőzendő.

Cannabis sativa, közönséges kender, a csalánképek közé tartozó, nálunk tenyésző növény, leírását l. Cannabis indica alatt.

Cannnonin = ösmeretlen összetételű fertőtlenítő szer.

Canona esculenta = a bibliai manna.

Cantharidin, catharidinsav anhydrid: $C_8 H_8 O_2$, a körisbogárban. (l. cantharis) mintegy 0.5%, kámforszerű anyag, mely fehér, táplás vagy nyolczoldalú oszlopokat képez.

A körisbogárból forró víz által kivonható, vízgőzzel pedig elpárolog. 100 rész tiszta alcoholban, 0.12 rész oldódik fel belőle, ugyanannyi aether 0.11, chloroform 1.20, benzín 0.20, CS pedig 0.96 részt old fel. olajok jól oldják; chrómsavas kalium és $H_2 SO_4$ -el elegyítve zöld chrómoxyd válik ki, savihatásu lévén KOH-dal az illető sóvá alakul át: $C_8 H_7 O_3 K$. A III. hollandi gykv. szerint hivatalos. Alkalmazzák tuberculózisnál, lupusnál, cystitisnél, belsőleg mint vizelethajtót következő vény szerint:

Rp.

Cantharidini gr. 0.001

Spir. vini conc. gr. 1.000

Aquae dest. s. gr. 100.00

M. D. S. Naponta 3-szor 1—1 kávéskanállal.

Cantharis, körisbogár, *Lytta vesicatoria* Fabr. coleoptera, holyaghuzók (vesicantia). Európa legnagyobb részén főleg máj. jun. hónapokban a köris és orgonafákon tenyésző rovar.

A rovar 30 mm. hosszú, 7 mm. széles, aranyos vagy kékes-zöld színű; a lejtős fej a tor felé szivalakuan megvékonyodik.

A csápok fonalidomuak, feketék, 11 izból állanak s felényi hosszúságuk mint a test maga. A tor tompa négyszög alakus rajta szívidomu kis paizs van; a téhelyek fényes zöldek hosszában finoman vonalozottak. a potrohot többnyire elfedik. A hártýás szárny barna-színű; a hal fekete láb közül az első négy

5 tagu, a hátulsó kettő 4 tagu, a talpak horga kettős. A nőtény nagyobb a himnél; a him csápja azonban hosszabb mint amazé.

A gyógyszerházakban leginkább a spanyol-, lengyel- és olaszországi bogár van használatban, de a nálunk tenyésző is alkalmazható.

Az állatokat rendszeren korán reggel, midőn még bágyadtak, lerázzák a fáról, keztyűvel és álarcczal védett munkások aethergőzőkkel megölik s 25—30°-nál megszáritják, midőn szilyuk 12—23 részét elveszítik. A megtört körishogár igen nedvszívó azért jól záró edényben tartassék, a még egészben lévő bogarakat óvni kell a plínus fur L. anobium panicum Fabris az acarus coleopterus Fabr álczáitól, melyek a hatóanyagot tartalmazó részt elpusztítják. Ne tévesztessék össze a callichroma moschata, cetonía aurata, meloe viridis nevű bogarakkal. l. o.

A cantharis porából, melyből 30 rész megtelel 1 rész cantharidinnek, valamely oldószerrel kivont mennyiséget a bőrre kenve a catharidin a szövetekbe szívárog s azok izgatása által égető érzés mellett savas izzadmánynyal telt hólyagocskákat okoz, melyek később egy nagy hólyaggá folynak össze. Emec hólyag felfakasztása után gyuladt felületet látunk, mely a levegő behatása alatt igen fájdalmas.

A száraz por magában alkalmazva 8—10 óra múlva huz hólyagot, míg a cantharidin maga már 0·005 adagban az ujjakon $\frac{1}{4}$ óra alatt hólyagot huz.

Ha a cantharis egészen a hólyagképződésig marad a testen, a nagymennyiségű izzadmány keletkezése az anyagforgalom csökkenését vonja maga után, később a cantharidin a vérbe átmenve, kellemetlen érzéseket okoz az ivarszervekben.

A cantharis behatása helyén elpusztult hám rendszeren sötétebb színű által pótolatik de ezt kénes fürdők által el lehet halványítani.

Belsőleg véve a cantharist, eleinte gyantás, majd csipős ízt érezhetni, a belekbe jutva igen heves gyuladást okoz, mikhez később még veselő is csatlakozik; a vizeletben nemsokára megjelenik a cantharidin, miáltal a húgyszervekre közvetlen izgató hatást gyakorolhat.

0·05—0·10 gr.-os adagok nem igen okoznak kellemetlen tüneteket, ennél nagyobb adagok az emésztő csatornában melegség érzetét keltik, a húgycsőben pedig viszkető érzés lép fel vizelési ingerrel; 0·50 gr. adag már fájdalmas hőérzést kelt az ágyéktájon, a vizelet véres s rostonyás alvadékoktól csafatos s bőven tartalmaz albumint. A bőr forró, erős kábultság, fejfájás lép fel, a nemi izgatottság a priapismusba megy át, a vizelet kiűrités csökken. 1—2 gr.-os adagok halálosak lehetnek, a rendkívül égető érzéshez még undor, hányás járul, a nemi izgatottság tetőfokán áll, mi magömlést, nőknél méhvérzést, elvetélést okoz, a vizelet fennakad; megesett már, hogy a gerincvelő izgatása és bántalmazása folytán az alsó végtagok, hűdötté

lesznek. A vesegyulladás halálos kimenetelű parenchymás gyulladásba megy.

Az eszmélet midvégig megmarad s a halál összeesés, viszonyhoz hasonló tünetek, nagy rángatódzástól kísérve áll be. Bonczoláskor a gerinczvelőbe, a tüdőkbén, az ivarszervekben vérbőséget találhatni, az izmok ellenben vérszegények; a szív petyhüdt s kevés kátránykinézésű vért tartalmaz.

A cantharis belső adagolására indicatio nincsen, Angliában azonban 0.05 gr.-os adagban mint vizelethajtót rendelik.

Vizelet-tarthatatlanság esetében, mely a holyagzáró izom elernyedésével kapcsolatos, ha helybeli vérbőségtől nem kell tartani, jó eredménnyel használható, ugyanilyen természetű nagömlések eseteiben is jónak bizonyult.

A cantharist mint aphrodisiacumot, túlozott hatásnak véljük, mivel az általa elért eredmény nem hasonlítható össze a vele járó kellemetlenségekkel és veszedelemmel.

Mint vesicans és hőrveresítő a cantharis általánosan elterjedt szer s aránylag nem okoz nagy fájdalmat. Alkalmazzák mindennemű gyulladásnál, zsábáknál, ízületi lóbnál, mint vérelvonó szer. Vészett-kutya harapására, renyhe gyógyulása sebre hintve azokat nyíltva tartja s megakadályozza a fertőzéseknek felszívódását.

Hajhullásnál, mely nem a hajtüszők elhalásában rejlik, mosóvíz gyanánt jó eredménnyel használható.

Mérgezés esetében mint hánytatót, apomorphint kell a bőr alá fecskendezni, más hánytatók nem hatnak, mivel a gyomor nyákhártyája érzéketlen. Tej és olaj ne alkalmazzassék, mert ezek a cantharidint feloldják. Nyákos italok, opium a fájdalmat enyhítik, a kezelés symptomaticus.

Caparrapi olaj, a caparrapi *peclandra* olaja; $C_{15}H_{26}O_3$, mely egybázisos savat tartalmaz. f. p. 84.5. A savmentes olaj nagyobbbrészt egy sesquiterpenalcohol $C_{25}H_{40}$, a caparrapiol, mely vízelvonó szerekkkel $C_{15}H_{24}$ caparrapenné alakul. Hő behatására mindkettő könnyen polymerizálódik úgy, hogy vízgőzzel destillálva az olaj $\frac{3}{4}$ része elgyantásodik. Az olajat a copaiva balzsam helyett használják.

Capillaritas, hajcsövésség. Mindenütt, hol folyadékok szilárd testtel érintkeznek, felületük megváltozik, eltér a vízszintes iránytól.

Az edény falához közeleső folyadékrészekre három erő hat, s eme erők viszonylagos nagysága szerint a folyadék felszíne magasabb vagy mélyebb, homorú vagy domború; a három erő a következő:

1. az adhaesio, melynek iránya merőleges a szilárd test falára;
- 2., a cohaesio, melynek iránya felezi a folyadék felszíne és a szilárd test által képezett szöget;
- 3., a gravitatio. Ha az adhaesio nagyobb mint a cohaesio,

a folyadék a szilárd testet megnedvesíti s az azzal érintkező folyadékrészecskék kissé fölemeltetve a többi részecskéket is magukkal vonják, mely esetben a hajlott felület igyekszik síklappá alakulni, miáltal alólról nyomás gyakoroltatik a hajlás központja fele s a folyadékréteg kissé felemelkedik. Abban az esetben, ha a cohaesio erősebb az adhaesiónál, a folyadék az edény falát nem nedvesíti meg s felszíne gömb alakot vesz fel, eme esetben is a felszín ellapulni törekszik, mi által felülről mintegy nyomás gyakoroltatik a gömb felszínére s a folyadék felszíne alábbstüljed.

Eme tünemény nagyon szépen tanulmányozható szűk nyílású csöveknél s nevét is innen vette. Vizbe mártott hajszálcsőnél a folyadék felszíne magasabb, mint a külső folyadéké és homorú, higanyba mártott csőben a higany alacsonyabban áll s felülete domború. A magasság nagysága a hajszálcső átmérő-rőjével fordítva arányos.

Capillaritáson alapszik az itatóspapír, lámpabél, szivacs, filtrum működése, a talaj, falak, fák, növények nedvszívóssága.

Capillus veneris, *Adiantum capillus Veneris*. L. a harasztok osztályába tartozó növény, mely Dél-Európa nedves szirtsein tenyészik.

Évelő gyöktörzséből 15–30 cm. magas, vékony, fekete-barna, fénylő fűnemű szárak hajtanak ki, melyek nyalábba szedve úgy néznek ki, mint a haj (capillus), vízzel leöntve pedig nem nedvesednek meg (*adiantum*). A melléknyélczéken széles tojásdad, 3-szor czimpás lomb foglal helyet, mely Δ alakú, 8–15 mm. széles lebenyekből áll. A terméketlen lebenyeknek felső ívszerű széle fogas, a csirhalmaz a lebenyekesen osztott levélkéik szélein vonul végig s pikkely alakú lepellettel van borítva. Dörzsölve vagy forrázva kellemes szagot áraszt, izlelve csipős-keserű, majd édeses. Tartalmaz kevés tannint, cukrot és keserű anyagot.

Régebben mint csillapító szert alkalmazták s mint nyálka és verejték elválasztót nagybecsűnek tartották, napjainkban már csak mint iz- és szagjavító szer alkalmaztatik. A magy. I. és II. gykv. szerint hivatalos.

Capita papaveris, l. *Papaver*.

Capitulum, kosár-, gombvirágzat, oly nem határolt virágzat, melynek orsója megrövidült s kocsánai nincsenek kifejlődve úgy, hogy kerekded körületet képezzenek. Ilyen virágzata van a trifolium fajoknak, az arnicának, chamomillának, scabiosának, stb.

Capivi balzsam. l. Bals. gurjunic.

Capparis coriacea, Simulo, a mákképek rendjébe tartozó növény, mely főleg a fokföldön tenyészik, tincturája (*Tra simulo*) epilepsia és hysteria ellen használtatik.

Caprifoliaceae, növénycsalád a buzérvirágúak (*rubiacae*) rendjében. Ide tartozik a bodza, *aviburnum opulus* stb.

Caprinsav, caprinylsav $C_9 H_{19} CO OH$, az olajsav sorozat 10-ik tagja, előfordul a vajban, cocus olajban, az ol. jecorishan, az ol. ruthaeban mint methylcaprinol: $CH_3 C_{10} H_{19} O$. Előállítható rutha-olaj és olajsav keverékének HNO_3 -al való élenyítése által. Fehér, verejtékszagú, $27^\circ C$ -nál megolvadó tömeg.

Capronsav, $C_5 H_{11} CO OH$, folyékony zsírsav, a zsírsavsorozat 6-ik tagja. Előfordul mint glyceril a cocus-olajban, a vajban, árnikában, az acet. pyrolignosumban. Előállítható cocus-olajnak vagy cyanamylnek KOH -val való főzése által; 0.931 f. s. verejtékszagú folyadék.

Caproylalcóhol, hexylalcóhol: $C_6 H_{13} OH$. 0.833 f. s. fűszeres szagú folyadék, mely a bortörköly erjedésénél keletkezik s a borolaj egyik alkotórészét képezi.

Caproylamin, hexylamin: $C_6 H_{13} NH_2$, elsőrendű amidalj.

Capryl, v. octylalcóhol: $C_8 H_{17} OH$, 0.823 f. s. fűszeres szagú folyadék, főalkotórésze a cocus-olajnak. Előállítható riczinus-olajszappannak KOH -val való lepárlása által.

Caprylamin: $C_8 H_{17} NH_2$, elsőrendű amin, I. aminek.

Caprylsav: $C_7 H_5 CO OH$, egy v. é. zsírsav, az olajsav sorozat 8-ik tagja. Előjön glycerid alakjában az ol. cocoisban, alkotórészét képezi az arnica, rutha illó olajának, a verejtéknek, avas-vajnak. $+9^\circ$ -nál szilárd, jegeczes tömeg, verejtékszagú.

Capsella bursa pastoris, a keresztes virágnak közé tartozó növény, melyet ujabbban mint vérzéscsillapító szert alkalmaznak.

Capsicin, I., a coniinhez hasonló szagú illó alcaloidája a capsicum annuumnak (I. o.), melyet 1863-ban Felletár Emil dr. fedezett fel a paprika borszeszes kivonatának KOH -val való hevítésekor. Előállítható a paprikából, ha azt $H_2 SO_4$ -es vízzel főzzük s KOH -val a savat közömbösítjük, midőn olajnemű átható szagú szintelen folyadék válik ki, mely alcoholban és petroleumatherben oldható.

Capsicin, specialitás, mely áll Tinct. capsici, Tra. fol. galtheriae, Spir. saponat, Ammonia, Camphor és illó olajok keverékéből. Külsőleg használják rheuma ellen.

Capsicinum cum aethero paratum, Merck: oleoresina capsici annui: $C_6 H_{14} O_2$; barna-vörös, lágy tömeg, alcoholban és aetherben oldódik, valószínűleg capsicol és a paprika színanyagának keveréke. 0.006 – 0.015 grammos adagokban mint stimulans szert alkalmazzák, külsőleg pedig mint vesicanst.

Capsicol: $C_{25} H_{45} O_{41}$ vörösszintű, csipős ízű, zsírszagú és állományu hatóanyaga a paprikának, melyből a gyümölcstök 10% -ot tartalmaz. Fajsúlya 1, oldódik alcoholban, chloroformban, CS_2 -ben, aetherben, KOH -val elegyítve sól képez s eme sóból ismét előállítva, csipősségét elvesziti s egészen zsirneművé lesz.

A capsicol a bőrre kenve azt megvörösíti s holyagot is huzhat; belsőleg véve, 0.10 gr. a gyomorban melegség érzetét

kelti s nagy nyálfolyást okoz, mikhez még bélkorgás és könnyű székelés járulnak, mely tünetek az előhaladó körmozgás élenkülésére mutatnak.

Capsicum annuum, közönséges paprika, a solanaceák családjába tartozó növény, melynek hazája az Antillák, de nálunk is nagyban tenyészik.

Bokrot képező szárán a gyümölcs majd felálló majd csüngő, alak tekintetében különböző; az érett gyümölcs 10 cm. hosszú, 4 cm. széles bogyó. vörösszinű, felszíne fényes, alapján a kehely megmaradt része látható; helseje 2—3 rekeszt, mely rekeszek felfele nyílnak s igen sok, lapos, sárgaszínű, 5—7 sorosan elhelyezkedett magvakat tartalmaznak. A gyümölcs hivatalos az osztrák V., német II., orosz, belga, brit és é.-amerikai gyógykönyvek szerint.

Tartalmaz: Capsicint, capsicolt egy stearoptent, mely az apiinhez hasonló és vörös, lágy szinanyagot, mely borszeszben nehezen, aetherben, chloroformban jól oldódik, lugok nem változtatják meg. Hatóanyaga a capsicol. l. o.

Mivel a paprika az emésztőnedvek elválasztását fokozza, a nehezen emészthető, zsíros ételekhez kitűnő fűszer. 0.10—0.30 gr.-os adagokban alkalmazzák váltóláznál, iszákosságnál, cholera hasmenésnél, külsőleg mint bőrvörösítő elvonószert rheumánál, csuznál.

Capsulae, az porok kiszolgálására használt papirtokok, melyek úgy készülnek, hogy a kettébe tűrt hosszukás papiros összeillő széleit kétszeresen egymásra hajlítják s a két nyitott végét egymásba dugják, mi által zárt tok jön létre.

Angliában a capsulát nem zárják le, csak behajlítják, mint a Seidlitz-poros capsulákat; Franciaországban oly capsulákat használnak, mint a milyenben minálunk az angoltapaszt árulják. Eme négy oldalukon behajtható papírlapokra osztják el a port s az oldalak reáhajlása által úgy a hogy elzárják azt.

Nagyban a capsulákat az erre szolgáló gépen készítik. Ilyen gépet Magyarországon 1879-ben Zoltán Lajos (Hanzulovits) Nagybányán és Simon Aurél Misztótfaluban 1898-ban állított fel, melyek ma is sikeresen kiállják a versenyt a külföldi gyárakkal.

A Zoltán-féle capsula-gyárnak lényeges szerkezete a következő:

Vízszintesen fekvő és csapokon forgó papírhengerből egy súly által leszorított kés oly széles papírszalagot vág le, mely egy capsulának megfelel. Eme papírszalag egy asztalra van vezetve, hol egy sarkantyú-szerű szerkezet által kettébe türelik s egy válu alakú, $\frac{1}{2}$ méter hosszú csatornába lesz vezetve. Eme csatorna oly széles, mint a milyen a készitendő capsula, egyik oldala pedig fokozatosan a capsula behajlása után van szerkesztve; végén két egymással ellenkező irányban forgó s egymást alig érintő henger van, mely a közibe jutott, immár kész capsulát a szerkezeten áthuzza s lepréseli; itt van

elhelyezve a czégnyomás nyomdája is. A henger mögött egy pontosan működő olló van, mely a capsulákat levágja, melyek azután egy fordító és számoló gépen át rendben jönnek ki egy másik váluba.

Mivel a capsula kinyitása vagy befuvást, vagy valamely eszközzel való kinyitást igényel, régi óhaját képezte a gyógyszerészeknek egy önként kinyíló capsulaforma feltalálása, mivel a fent említett kinyitási módok egyrészt izléstelenek, sőt ragályos betegségek továbbítói lehetnek, másrészt hosszadalmasak. Tarnay István, Zoltán Lajos, Simon Aurél gyógyszerészek készítették is ily célú capsulákat, de ezek a gyakorlatban nem mindig válnak be. A Tarnay-féle capsulának hosszában tűrés van mindkét oldalon, éllel kifele, úgy, hogy ha a papír elég kemény, gyenge oldalnyomással kinyitható s szája rhomb alakot mutat; hasonló szerkezetű a Simon Aurél féle is. Zoltán Lajos capsuláinak egyik nyílása V alakuan be van vágva, eme bevágásba beleillik a hegyesre nyírott osztókártya, melylyel egyidejűleg kinyitható és a por beönthető. Vannak még oly capsulák is, melyeknek a tűréssel ellentétes oldala nincs megtűrve, ezekkel azonban nagyon gyengéden kell bánni s hamar elromlanak s olyanok lesznek mint a közönséges capsulák. A befuvást 1899. jun. 1-től a n. m. belügyminiszter 46.673. sz. rendeletével tiltotta s az ez ellen vétőket 200 korona büntetésre ítéli.

Capsulae amylaceae, ostyatokok; kisebb nagyobb, kör alakú közepükön mélyített ostyakorongocskák, melyek szélükön egymással összeragasztva igen practicus és kényelmesen bevehető gyógyszeralakot képeznek.

A két ostya egymáshoz ragasztására két gép van használatban, 1., a Fässer-féle, 2., a Womacka-féle.

A Fässer-féle gépnél az ostyatokok kis fémtányérokra lesznek kirakva s a por kis tölcserrel beléjük öntve s gyűszűvel lenyomva, a fedő ostya egy rugós, bélyegzőalakú szerkezettel tetetik s előzőleg egy nedves vászongyűrűre lesz nyomva, az így ragadóssá lett ostyát a fémtányérrán levőre nyomva, egy jól zárt ostyatokot kapunk.

A Womacka-féle gép két felnyíló fémlemezről áll, melyek egyike bemélyedésekkel bír, másika pedig eme bemélyedéseknek megfelelő helyeken át van lyukasztva. A bemélyedésekbe lesznek az üres ostyák lerakva s a másik lemezzel leborítva, a hézagokon át a port beöntjük s lenyomkodjuk, óvatos felnyitás és megtörlés után a lyukas lemez belső oldalára is ostyát rakunk, nedves hengerrel megáztatjuk s ismét összezárujuk, midőn az ostyák egymáshoz ragadva zárt tokot adnak.

Mindkét készülék kezelése gyakorlatot s kézi ügyességet kíván.

Capsulae gelatinosae, különböző nagyságú, gyöngyalakú, rugalmas tokok, melyek főleg erős szagú és rossz ízű gyógyszerek befogadására szolgálnak. Előállításuknak lényege a következő:

Az előzetesen 12—24 órán át vízben áztatott gelalint 1:4 arányban vízzel gőzfürdőn főzik, midőn a netán jelenlevő fertőzőmennyek kivánnak s szűrés által eltávolíttatnak. Az így nyert oldatba a sodronyra erősített mintákat bemártják s 20—25°-nál megszáritják s eme műveletet addig ismétlik, míg kellő vastagságot nyer a capsula. A megszáritott capsulákat a mintán nedves kamrákba teszik, hol megduzzadnak, rugalmasakká lesznek s könnyen lehuzhatók a mintáról. A leszedett capsulákat nyílásukkal felfele fordítva, erre szolgáló asztalokra rakják s megtöltik. A töltést pipettával vagy fecskendővel végzik s úgy számítják ki a betöltendő anyag mennyiségét, hogy a capsula $\frac{1}{3}$ része üres maradjon. A megtöltött capsulákat gelatinba mártott ecsettel lezárják.

Capsulae operculatae, gelatinmassából készült, rugalmas, henger alakú tokok, melyek két egymásba tolható darabból állanak. Készítésök a megfelelő minták használatával úgy történik, mint a gelatincapsuláké.

Az ily capsulák a gyógytárakban üresen tartatnak s porok, balzsamok stb. adagolására használtatnak. Hozzá való massát a Hager manuale a következőkben írja:

Rp.

Gelatinae albae gr. 50.0
Gummi arabici
Sachari albi aa gr. 15.0
Glycerini puri gr. 5.0
Aquae dest. s. gr. 80.0
Solve super vaporem.

Capsulae papaveris, l. Papaver.

Captol, antiseborrhoicum és hajnövesztőszer, tanninnak és chloralnak condensatio terméke.

Caput mortuum, crocus martis, colcothar, így nevezték a régi alchymisták a vaséleget (ferrum peroxydatum: $Fe_2 O_3$) mely a $H_2 SO_4$ -nek vasgáliczból való előállítása alkalmával a görebbe visszamaradt: $2 SO_4 Fe = SO_2 + SO_3 + Fe_2 O_3$.

Caput succedaneum, fejdaganat, az újszülöttek fején fellépő dag, melyet a szülés közben ért nagy nyomás okoz. Hamar elmúlik.

Cappi cati, paraguayi drog, mely a cylingia odorata Vahl. a cyperaceák közé tartozó növény gyöktörzse (rhizoma); 8 cm. hosszú, 3—4 mm. vastag, sárgás-barna, elágazó és görbe. Tartalmaz: keményítőt, fehérnyét és egy balzsamot. Diureticum, antispasmodicum és antidiabeticum.

Caragaheen, lichen caragaheen, gömbmoszat; Sphaerococcus crispus, sph, mammilosus Ag. a virágos moszatok közé tartozó zuzmótelep, mely a Nord-foktól Gibraltarig terem a sziklás partokon; főleg az északi vidéken gyűjtik s chondrus crispus, fu-

cus hibernicus név alatt ismeretes, a magy. II., gykv. szerint hivatalos.

A növény szárazon ruganyos és porczos, sárgászöld, mosás és napon való szárítás által fehéres, sárga-szinű szaruszerű és összezsugorodott lesz. A korongalaku alaptól 15 cm. hosszú telep ered, mely hengerded, vékony száron, fodros vagy lebenyszerű alakban foglal helyet. A spórák a telep felületén bibircsóknak látszanak.

Vizbe téve a caragaheen, megduzzad, 1: 20 rész vízzel 10 perczig főzve, kihüléskor visszatásztóan iztelen kocsonyát ad.

Tartalmaz: nyálkát, melyet borszeszszel oldatából kicsaphatni, megszáritva szürke, szarunemű tömegett képez; 1% nitrogéntartalmu anyagot, kevés keményítőt.

A caragaheent hig H_2SO_4 -el főzve fucusolt kapunk, mely izomér a furfurollal: $C_5H_4O_2$. Mint tápszert alkalmazzák kimerült betegeknek.

Caramel, égett czukor. Ha a czukrot magában hevítjük, előbb megolvad. 200° tul vízgőzőket bocsát magából s barna anyag, caramel marad vissza, mely caramelan: $C_{12}H_{18}O_9$; caramelen: $C_{36}H_{50}O_{25}$ és caramelin: $C_{98}H_{102}O_{51}$ keveréke. Sűrű, keserű ízű, vízben oldódó tömeg. Szeszek, eczetek festésére használják.

Carbamid, Urea purissima cryst. carboxyldiamid: $CO(NH_2)_2$. Szin- és szagnélküli, légálló kristályok, melyek kesernyés, hűtő izűek; vizoldata közömbös. Platin-lemezen hevítve elillan, H_2SO_4 -el hevítve CO_2 -t, KOH -val pedig NH_3 -at fejleszt. Előfordul az ember és az emlős állatok vizeletében, némely betegségnek a verejtékben.

Előállítható cyansav és ammonia keverékének lepárlása által; szénsavas aethyлаethernek ammoniával beforrasztott csőben való hevítése által; vizeletből is előállítható, ha azt vízfürdőn besűrítjük s HNO_3 -al keverjük. A pépnemű légenysavas hugyanyt vízben oldjuk s $BaCO_3$ -al felbontva a tiszta carbamidot aetherrel kivonjuk. Sóit (l. Urea...) mint diureticumot alkalmazzák vízkórnál, fehérynye és czukorvizeletnél, nephrolithiasisnál.

Carbaminsav, carbonylaminsav. $CO.OH.NH_2$. Csak sói ismeretesek. L. Urethan.

Carbazol, diphenylimid: $(C_6H_4)_2NH$. I. Azo-vegyületek.

Carbazotine; robbanyag és phyloxera-ellenes (?) szer; áll: 60 rész kalium nitricumból,

60 » natrium »

60 » calcium »

50 » kénből »

50 » fűrészporból,

50 » koromból.

Carbidek = a fémeknek közvetlen szénnel való vegyületei. P. o. calcium-carbid.

Carbo animalis, carbo carnis, állati szén, a német II. gykv. szerint hivatalos, mely előállítását a következő módon írja elő:

A zsiradékjától megfosztott és darabokra vágott borjúhúst $\frac{1}{3}$ rész apró csonttal agyagfedővel ellátott vasedényben addig kell pörkölni, míg csak meggyuladó gőzöket bocsájt magából; a kihűlt maradékot elporítva, jól záró edényben kell eltartani.

Barnás-fekete, kissé fénylő por, alig érezhető kozmás szaggal. Sósavban részben oldható s a megszárt oldatból ammoniával való közömbösítés után phosphorsavas calcium válik ki.

Az állati részeknek lehetőleg oxigénmentes módon való izzításánál a fehérnye, szaru és enyvképző anyagok felhomlanak és egyrészök mint C, N, H vegyületek, elszáll, a többi rész mint szén visszamarad, az egyidőben nyert hamu szervesetlen sókból áll, mely sok között phosphorsavas calcium a tulnyomó.

Az állati szén képes különböző gázokat felszorbolni, eme tulajdonsága azonban nem oly nagy, mint a fa-széné.

0.50 gramm izzított állati szén felszorból

NH ₃ -ból . . .	43.5,
H ₂ S-ból . . .	9.0,
SO ₂ -ból . . .	17.5,
CO ₂ -ból . . .	5.0,
O-ból . . .	0.5

kőbecsentimétert, felveszi a hügy, asszuthor, syrup, gubacsinc-tura, indigó színanyagát, a pálinka zahaolaját, a gentiana keserűanyagát, felbontja az arsenessavat, a strychnint, a mésvizet; az ólomsókból az illető savat kiválasztja, a szűrőben pedig alas ólomsó marad vissza. A szén által visszafartott anyagok HCl-al kioldhatók s e szén újból izzítva, használható lesz.

Az állati szenet a régiek különböző tárgyakból, állatokból állították elő s babonás hiedelemmel nagy hatást tulajdonítottak neki. Így a csizmatalpból készült szén: soleae ustae, a fecske szene: hirundines ustae, a szarka szene: carbo picae, az égett selyem: sericeum ustum, a nehézkórnál kitűnő gyógyszerek gyanánt ismertettek; az égett varangyos-béka: cinis buffonum, hügytarthatatlanság esetében, a kakukmadár szene: cuculi usti, hügykő ellen volt biztos hatásu szer gyanánt elismerve.

A száraz állati szenet kávécs kanalanként bélfelfuvódás eseteiben alkalmazzák, de mivel jó szenet a gyógytárakban minden igyekezet daczára sem lehet tartani, a hatás alig észrevehető. Mérgezéseknél hatása tulozott.

Külsőleg bűzös sebekre alkalmazzák, most azonban biztos desinfiaciensekkel és antisepticumokkal több hatást érnek el.

Technikai alkalmazása a szeszfinomitásnál van.

Carbo carnis = carbo animalis.

Carbo ligni, carbo vegetabilis, faszén. A faszén előállítása a következő módon történik:

Egyenes felületű helyen karókat vernek le, melyek körül a fa-hasábokat felhalmazzák úgy, hogy alól, a farakás belsejéig

egy nyílás maradjon. Az így elkészített fahalmazt földdel, nedves levelekkel, szénporral hintik be, hogy a levegőtől lehetőleg elzárva legyen és meggyújtják a megmaradt nyíláson.

A melegség hatása folytán előbb a víz párolog el, majd a *H* részt elenyül, részint illó szénvegyületek alakjában elszáll és a tiszta *C* visszamarad.

10 méter átmérőjű farákáknál a szenesedés folyamata egy hónapig is eltart, mely idő múlva a halmazt kihűlni hagyják s szétbontják.

A nedves fa 14%, a száraz 25% szenet ad, mely abban leli magyarázatát, hogy az izzó szén a vízzel CO_2 -vé alakulva nagyobbára elszáll. Lassu és mérsékelt hőmérséklet által több szenet lehet nyerni, így

250°-nál a fa	50%
300°-nál a fa	34%
400°-nál a fa	20%
1500°-nál csak	15%

szenet ad. A magy. gykv. megkívánja, hogy a kereskedésbeli szenet ujolag kiizzítsuk, mi által a felszörbölt gázok eltávoznak. Tanácsos oly fáknak a szénét használni, melyek nem tartalmaznak gyantát (hársfa, bükkfa). Tiszta szenet nyerhetni terpeninnek, aethernek izzó csövön való átvezetése által, cukornak, keményítőnek elszeneesítése által, ezek tartalmaznak ugyan *H*-t, de hamut nem. A korom (fuligo) igen tisztátalan szén, mivel sok illó vegyület: creosot, carbol, ammonia, kozmás anyagok vannak benne.

A faszén fekele, meg nem olvadó s *O* hián tűzálló por, a villamosságot vezeti, tömörsége arányában jól-rosszul a hőt is.

Felszörbölő képessége nagyobb, mint az állati széné, így 1 rész faszén képes felszörbölni

NH_3 -ból . . .	98.5,
HCl -ból . . .	45.0,
H_2S -ból . . .	30.0,
SO_2 -ból . . .	32.0,
CO_2 -ból . . .	14.0

térfogatot; a taraxacum off. szene felszörböl

	NH_3 -ból	90	térfogatot,
	HCl -ból	85	»
	SO_2 -ból	65	»
	H_2S -ból	55	»
	H_2O_2 -ból	40	»
	CO_2 -ból	35	»
aethylen	C_2H_4 -ból	35	»
	CO -ból	9.4	»
	N -ból	7.5	»
	CH_4 -ból	5.0	»
	H ból	1.0	»

Vörös izzásnál a vizet felbontja midőn H és CO képződik, H gázban villamos hőnél acetylen képződése mellett egyesül a H -el.

Hatás tekintetében az állati szénnel egyezik meg, de mivel apró szemcséi a gyomor izgatása által hascsikarást, hasmenést okoznak, nem rendelik belsőleg. Porát belehelve azok a tüdőbe jutnak s azt működésében gátolják. *L. Anthracosis pulmonum.*

Carbo ligni fossilis, ásatag szén, az ásatag szenek nem egyebek, mint évezredek előtt a föld mélyébe temetett növények lassu korhadásának termékei. A geológiai kutatások nyilvánvalóvá teszik, hogy a föld keletkezésének első korszakában a nagy hőség és a szénsavdus levegő buja növényzetet hozott létre. Eme növényzetet a folyton háborgó tenger iszappal temette be, hol a levegő korlátolt vagy kizárt behatása következtében a nedvesség és hőség által lassu évezredekkel igénybe vevő korhadásnak, elszenesedésnek mentek át. Ásatag szénből három fajtát ismerünk: barnaszenet, kőszenet és anthracitot (l. o.), ezek közül a barnaszén a legfiatalabb képződmény.

Carboleum = Acid. carbonic.

Carbo mineralis = Grafit. l. o.

Carbonatok = szénsavas sók.

Carbo ossium, ebür ustum, csontszén, a csontokból előállított szén, 90—95% része phosphorsavas mészből áll s csak 5—10% C-t tartalmaz. Nem alkalmaztatik.

Carbo panis = kenyérből készült, igen tiszta szén

Carbo spongiae, spongia usta, tisztított szivacsdarabkáknak kávépörkölőben való hevítése, szenesítése által állítatik elő, de vigyázni kell arra, hogy csak barnásfekete maradjon, mivel túlságos hevítésnél a jód és brómvegyületek, melyek a készítmény ható-anyagát képezik, elillannak.

A szivacs 45—50% szenet ad, mely nehezebb a faszénnél sós ízű és kozmás szagu. Tartalmaz:

C	30—40%
$Ca CO_3$	25—30%
$Si O_2$	8—12%
$Fe_2 O_3$	5—10%
phosphátok	8—12%
$Na J, Na Br$	2—3%
cyansók	nyomokban.

Alkalmazzák golyva ellen. *L. natr. jodatum.*

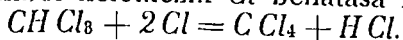
Carbo tiliae = Carbo ligni.

Carbo sanguinis, vér-szén, 5 r. ökörvért 1 r. $K_2 CO_3$ -al keverve szárítva, elszenesítünk. A nyert szénből HCl -al a sókat kioldjuk, vízzel jól kimossuk s megszáritjuk. A $K_2 CO_3$ a vért likacsossá s jobban elporíthatóvá teszi.

Carbo vegetabilis = Carbo ligni.

Carboneum chloratum, carboneum tetrachloratum: CCl_4 ,

tiszta, kellemes, aether szagu, vízben nem oldódó folyadék, mely a chloroformból keletkezik Cl behatása folytán:

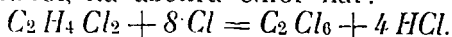

Gyengén bódító hatása, de a légzésre és szívműködésre károsan hat s összeesést okoz.

Carboneum jodatum = Jodoform.

Carboneum oxydatum, carbonyl, szénéleg: CO . rendkívül mérges gáz, mely képződik szénnek kevés levegőn való elégésénél, p. o. elzárt szénkályhában; kékes lánggal ég s már $2\frac{1}{2}\%$ jelenléte a levegőben halálos, számtalan esetben volt már tömeges halálozás okozója, részint gondatlanság, részint szánszándék által. Előállítható sósavasnak, ferrocyanalkaliumnak H_2SO_4 -el való hevítése által, vagy ha fémoxydokat, szénsavsókat szénnel izzítjuk. 200° -nál 300° légköri nyomással folyadékká sűríthető.

Carboneum sesquichloratum. perchloraethan, pentachlor-aethylchlorid: $CCl_3.CCl_3 = C_2Cl_6$; képződik aethylen —, vagy aethylidenchloridból, ha azokra chlór hat:

Alkotórésze az aether anaestheticus Aranii-nak. Camphor-szerű, víztiszta jegeczeket képez, f. s. $2. 160^\circ$ -nál megolvad, 282° -nál forr. Izgaló, majd bódító hatása. Bódulat alatt a láta szűk, a légvétel gyér, a hőmérsék 1.5° -al alább száll, nagy agyheli vérbőséget, majd halált okoz.

Carboneum sulfuratum, alcohol sulfuris, szénkéneg: $CS_2 = 76$. A német II. gykv. szerint hivatalos.

Szintelen, mozgékony, erősen fénytörő folyadék, nehéz, szurós, rothadt retekre emlékeztető szaga van, közönséges hőmérséknél párolog, 48° -nál forr, légüres térben oly sok meleget köt meg, hogy a higany megfagy s a hőmérsék -58° -C-re száll alá. Meggyújtva kékes lánggal ég el SO_2 és CO_2 -re. Mivel levegővel keverve igen robbanékony. óvatosan kell vele bántani, szabad láng mellett pedig nem szabad vele dolgozni. Izzó fémre öntve az illető fémkéneg és szén képződik. Oldódik alcoholban, aetherben, olajokban, feloldja a jódot piros színnel, ként, phosphort, gyantákat, zsirokat, camphort, kautschukot.

Előállítható oly módon, hogy porcellán-csőben izzó szénre kéngőzt vezetünk, midőn a szén eme gőzben CS_2 -vé ég és vízben felfogva, mint olajszerű folyadék azon uszik.

A CS_2 bőrre kenve lobot okoz, de az idegek érzéstelenek lesznek, belehelve eleinte izgat, később már bódít, mint a chloroform.

2—6 cseppenként igen ritkán alkalmazzák mint izgató szert ájulásnál, CO mérgezésnél, tejben vagy czukros vízben bevéve. Zsirrall keverve a bőr élőseit elpusztítja, eloszlatja még a köszvényes daganatokat is.

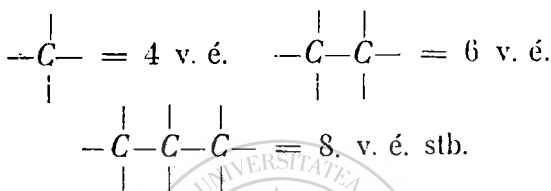
Carboneum trichloratum = chloroform.

Carbonium, széneuy = $C = 11.97$. A legelterjedtebb elem a természetben; előfordul szabad állapotban háromféle módo-

sulatban: 1., gyémánt, 2., graphit, 3., alaktalan szén alakjában; négy vegyértékű közömbös hatású elem, mely nem oldható és nem olvasható; mint elemet Lavoisier ismerlette.

A széney az oxygénnel magas hőmérséklet mellett CO_2 -vé egyesül s eme tulajdonsága miatt fémoxydokat reducálására használják. A fémoxydokat reducáló tulajdonságának rosszul magyarázása folytán, Sthal Ernő phlogiston elméletét arra állította fel, hogy a szén igen sok phlogistont tartalmaz s ennek egyrészt izzitáskor a fémoxydnak adja át. (L. phlogiston.)

A carbonium magas hőnél különböző fémekkel carbidokká, kénnel CS_2 -é, nitrogénnel cyanná egyesül. Hydrogénnel electromos áramban közvetlenül acetylent képez, hydrogénvegyületei ugyszólván megszámlálhatlanok, de valamennyiök a következő típusok szerint van összetéve:

A szabad v. értékeket a legkülönbözőbb elemek vagy gyökök köthetik le; eme vegyületek rendszeres tárgyalásával a szerves chemia foglalkozik s részletezve megtalálhatók az illető czim alatt. (Acidum, alcoholok, aetherek, aldehydek, glycolok, ketonok, alcaloidák, albuminátok. stb. stb.)

Carbonsavak = szerves savak, l. Acidum.

Carbonyl = Carboneum oxydat.

Carbonylamid = Carbamid.

Carbonylaminsav = Carbaminsav.

Carbonyldiamid = Carbamid.

Carbonylsulfid COS . 1867-ben dr. Than K. tanár által felfedezett vegyület.

Carborundum, siliciumcarbid: SiC ; a coaks és quarcz-homoknak electromos áramban való izzítása alkalmával keletkező carbid, mely a gyémánt után a legkeményebb test. Drágakövek csiszolására alkalmazzák. Feltalálta Acheson.

Carbothialdin: $\text{NH}_2 \cdot \text{CS} \cdot \text{SN}[\text{CH} \cdot \text{CH}_3]_2$.

Carboxyl, az 1. v. é. $\text{CO} \cdot \text{OH}$ gyök neve mely a szerves savakat jellemzi: L. Acidum.

Carbyl = Aethylenum.

Carbylhydrat = Aethylenoxydhydrat, aethylglycol.

Carbylchlorül = Elayl-chlorül. = Aethylenum chloratum.

Carbunculus. L. Anthrax.

Carcinoma, rák, rákdaganat, rossz indulatú álképlet, melynek okát némely orvosok külső erőművi vagy vegyi behatásokban keresik, mások azt állítják, hogy azt az ébrényi életből megmaradt sejtfészkek meginduló szaporodása okozza. Gyógy-

kezelése symptomaticus vagy operativ; alkalmazták egyidőben a condurango kéreg főzetét, de javulást nem láttak utána.

Carcinoma mammae: emlő-rák, ha korán kiirtatik, nagyobb bajtól menthetni meg a beteget, belsőleg erősítő szerek adandók.

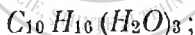
Carcinoma uteri, méhrák, gyógykezelése edző szerekkel való kiirtás vagy operatió által történik.

Carcinoma ventriculi = gyomor-rák, főleg férfiaknál a 60 éves korban lép fel, kimenetele mindig a halál.

Cardamomum, Elattaria, cardamomum, Zingiberaceae (Alpinia cardamomum Rox Ammomum cardamomum D. C.), malabari cardamomum; 2—3 méter magas évelő növény, gerelyalaku nagy levelekkel, melyek hosszú, hüvelyes szárral bírnak; a virágok a 3—4-ik, vízszintes kocsányon vannak. A gyümölcs 10—20 mm. hosszú, 7—12 mm. átmérőjű, petéded, háromszög-alaku papírnemű tok, mely hosszában csikolt; a kerekded alapon gyakran láthatni a szár maradványát. A még éretlen növény halvány-sárga, az érett barna s hosszában három kopáccsal nyílik, minden kopács egy válaszfallal van határolva s 5—7 sötétbarna, 4 mm. hosszú, illatos magvát tartalmaz.

A növény hazája Kelet-India, Bengál, Mallabari partok, a Nikobari szigetek, a nedves és árnyékos helyeken terem. A növény csak minden három évben ad gyümölcsöt, melyet megérés előtt, októberben leszednek, napon megszáritva, Bombayba, Calcuttába vizsik s onnan kerül a kereskedésbe.

Tartalmaz illó olajat, mely egy folyékony szénhydrogénből s egy ebben oldott kámforból áll, melynek képlete:

f. s. 0.93, a poláros fény síkját jobbra hajtja; 2., gyantát; 3., 10% zsiranyagot, ezeken kívül keményítőt, nyálkát, eczetsavat, magnesium és calciumsókat.

Hivatalos a magy. I., II., osztrák, brit, francia, belga és é.-amerikai gykvek szerint.

Alkalmazzák szag és izjavító gyanánt, mérsékli a hascsikarást, melyet aloe, colocynthis, gutti, senna, rheum stb. okoznak.

Cardamomum Bengalicum, ammomum aromaticum Rox. 25 mm. hosszú, 10 mm. vastag sötétbarna magvak, melyek nem egészen $\triangle$ alakúak, hanem petédedek, nyélczéjük nincsen, a magon 9—13 borda látható s ezek vízben szárnyakká duzzadnak; 60—80 magocskát tartalmaz, melyek nyúlós anyaggal vannak összetartva.

Cardamomum Javanicum, cardamomum majus, ammomum maximum Aox. kup-alaku, 25 mm. hosszú és vastag, nyélczével ellátott magvak, melyek igen kiálló 9—10 bordával bírnak. Gyógytárban ne tartassék.

Cardamomum Korarima, cardamomum majus; Abyssiniában tevéysző cardamomum, melynek gyümölcse gömbölyded, for-

ditott fűgéhez hasonló s igen kellemes illatu; a kereskedésben semina paradisi és piper malagnetta nevek alatt is ismeretes.

Cardamomum longum s. Zeylanicum, clattaria major Smith. 10—40 mm. hosszú, 7—10 mm. széles, petealaku szürkés-barna magvak, melyek végükön könnyen meghajlottak. A belső magvacskák halványak, kevésbé illatosak s egyáltalában ne használtassanak.

Cardamomum majus = **Cardamomum Javanicum**.

Cardamomum Nepalicum, a bengali cardamomumtól abban különbözik, hogy tetején egy önmagánál hosszabb kehelyesövet hord s sűrűn álló murák által van borítva.

Cardamomum racemosum, c. rotundum, siami cardamomum; 11—15 mm. átmérőjű, gyöngén szegletes, inkább gömbölyded magvak, melyek fehér színűek, kámfor-szaguak. rekeszeiben 9—12 drb ránczos, barna mag van.

Cardamomum Zeylanicum = **Card. longum**.

Cardanus Hyeronimus, híres orvos és mathematicus a paduai egyetemen 1601—1633.

Cardia = gyomornyit, a nyelőcsőnek ama része, mely a gyomorbejáratot képezi.

Cardialgia, gastralgia, ideges fájdalom, görcs a gyomorban, melynek oka részint helybeli bántalmakban (zsába, hurut, szelek). részint általános megbetegedésben rejlik. Gyógykezelése első sorban symptomaticus, hogy a fájdalmak megszűnjenek s csak azután kell az alaphaj gyógyításához kezdeni. Mint görcs csillapító szerek (antispasmodica) jó szolgálatokat tesznek a szélhajtók, bódító szerek, izgatók.

Rp.

Tinct. laudani simpl.

Spir. camphorat.

aa grammata duo.

Spir. menthae piperitae

grammata quindecim.

M. D. S, 2 óránként 15 cseppet.

*

Rp.

Bismuthi subnitrici gram. 1-50

Eleosachar. menthae pp.

Natrii bicarbonici aa gram. 3.

M. f. p. div. in dos. No. X.

S. Naponta 3 port.

*

Rp.

Morphii muriatici

centigrammata octo,

Aquae amygd. amarar.

grammata decem.

M. D. S. Szükség esetén 10 cseppet.

Cardiaca remedia, ama gyógyszerek, melyek a vérkeringés szerveire, főleg a szív működésére gyakorolnak befolyást. Ama szerek, melyek a szív működését öregbitik (stimulantia) ezek: ammoniak sók, szeszes italok, coffein, atropin stb. stb.; azok pedig, melyek annak működését lenyomják (sedativa, cardio-tonica) ezek: digitalis, strophantus, scilla, lobelia, gelsemium, convallaria, hydrastis canadensis stb.

Cardiograf, a szívlökések grafikai ábrázolására szolgáló készülék, mely áll egy tojásmagyságu dobozban elhelyezett érzékeny emeltyű rendszerből, mely rendszer egyik vége a csukló pulzusára van szorítva, másik része pedig egy írónnal s papírlappal összekötve.

Az emeltyű-rendszere át a leggyengébb szívverés is lesz rajzolva oly módon, hogy az összehúzódás legnagyobb fokán az írón a behálózott papírlapon a legmagasabb helyet foglalja el, míg a szívkamra összehúzódása az írónnak alászállását credményezi. Az ily rajzot cardiogrammnak nevezik.

Cardiopathia = Szívbetegségek.

Cardiophlaegia = szívszélhűdés.

Cardiostenosis = szívszorulás.

Cardiotonica = l. Cardiaca.

Carditis = szívgyulladás.

Cardol: $C_{21}H_{40}O_2$, közömbös kémhatású, sárga, olajszerű folyadék, az anacardium occid. alkatrésze; f. s. 0-978, oldódik benzinenben.

Hevitve kellemes szagot árasztva homlással elpárolog; levegőn állva barna, majd fekete lesz, H_2SO_4 -el piros-színű lesz s ez oldatból vízzel mézgaszerű anyag válik ki; HNO_3 -al czinóber színű porrá alakul. KOH lassan feloldja s ez oldat a levegőn vérpiros lesz. Alcoholicus oldata ecetsavas ólommal oly csapadékot ad, mely a levegőn megvörösödik.

Cardoleum pruriens, égető cardoleum, az anacardium off. balzsama, mely a héj és a kőréteg közötti üregekben van. Vesicans szer, oldatával ruhát is lehet írni, de eme írás a bőrrel érintkezve gyuladást okozhat.

Cardoleum vesicans, az anacardium occid. balzsama, mely cardolból és anacardinsavból áll. A bőrrel érintkezve hólyagot huz, hosszas behatás után marólag hat s a vadhust, szemölcsöt elpusztítja.

Carduus benedictus, cnicus benedictus, centaurea benedicta, calcatropa languinosa, pápafű, áldott csüsküllő, az összetett virágúak közé tartozó 1 éves növény, mely nálunk is terem. 40—70 cm. magas, szára szögletes, barázdás, mereven álló szőrökkel borított s terepszerűen szétágazik; a levelek 16 cm. hosszúak és 5 cm. szélesek, gerely-alakuak és váltogatók, öblösen czimpásak, szélük tüskésen fogazott. A virágok kékek s a buzavirághoz hasonlítanak.

Tartalmaz 5% gyantanemű anyagot, nyákot, illó olajat, mézsósokat és cnicint: $C_{14}H_{18}O_5$; a cnicin szintelen, áttetsző, selyemfényű, türalaku jegeczeket képez, melyek borszeszben oldhatók.

Mint theát alkalmazzák idült vesebajok eseteiben, gyomorhurutnál, méhszenvenességnél. A magy. I. és osztr. V. kiadási gykvben hivatalos volt.

Carex arenaria, fővényi sás, a sásfélék (cyperaceae R. Brown) családjába tartozó évelő növény, melynek gyökere a német II. gykv. szerint hivatalos.

A fővényi sásnak földalatti része elágazó és gumósan megvastagodott, földfeletti része pedig el nem ágazó csomóttan, levelei a tő körül csoportosulnak s éphüvelyűek, egykötőcs erűek. A virágzat kalász, a virágok egylakiak, a termés szem.

A gyöktörzs igen sok keményítőt, nyálkát tartalmaz, s mint tápláló szer alkalmaztatik. Egyidőben mint hughajtó szer alkalmazták, de nagyon »ártalmatlan« szer.

Carica; ficus carica, füge, a középtenger vidékén tenyésző fa az eperfa-félék családjában; gyümölcse 60—70% cukrot tartalmaz s mint tápszer és csémege használtatik. A gyümölcs oly módon keletkezik, hogy a terméslevelek összenőnek s a husossá vál kehelykék által körülvéetve a körtealaku vaczokan foglalnak helyet.

Carica Papaya, dinnyefa, délamerikai növény, nálunk üveg-házakban tenyészlik. Fája és levelei egy keserű, csipős nedvet tartalmaznak, mely nedv a fa vagy levél megmetszésekor folyik ki s aetherben, alcoholban eltartható, a tejet megolvasztja s úgy viselkedik, mint a pepsin. Éme nedvből állítják elő a a Papayottint és a carpaint. I. o.

Caries, csontszu, a csontoknak szétesése és elgenyenedése, mely csont- vagy csonthártyagyulladás után szokott bekövetkezni. Az ily csont szivacsos, idővel elüszkösödik s a csont felett megnyílt tályogon át darabonként eltávolítható. A csontszu tuberculoticus eredetű. Gyógykezelése a csont eltávolításából áll.

Carista I. curare.

Carline acualis, bábakalács, kőfény, évelő növény a compositák rendjében. Átható szagu, csipős ízű gyökere főleg az állatgyógyászatban mint izzasztó, hughajtó szer alkalmaztatik.

Carmichael Richard, híres angol sebész, főleg a bujakórral foglalkozott. 1839.

Carminativa remedia, ama szerek, a melyek a belekben a szelek felhalmozódását megszüntetik s kihajtják; ilyenek főleg az illó olajok, ánizs köménymag. foeniculum, angelica mentha, coriander stb.

Carminum, carminvörös, a carminsavnak alumínátokkal való összeköttetése, mely a coccionella oldatából állítható elő,

ha ahhoz alument vagy plumbum aceticumot adunk. A carmin értéke alumen tartalmától függ. Használják mint festéket. tintát ammoniában oldva.

Carminsav: $C_{17}H_{18}O_{10}$, a coccionella alkatrészét képező, gyengén savi kémhatású, bíborvörös por, alcoholban, ammoniában oldható. Előállítható a coccionella oldatának plumb. aceticummal való kicsapása s a csapadéknak H_2S -el való elbontása által.

Carminum coeruleum, indigócarmin, az indigókénsavnak Na vagy K sója, melynek oldatát ruhakékítő gyanánt használják.

Carminvörös = Carminum.

Carniferrin, 30% vasat tartalmazó phosphorhussav, melyet 0.5 gr.-os adagokban alkalmaznak anaemiánál, chlorosisnál stb.

Carniferrol, 10% huspepton és 0.4% vastartalmu vegyület.

Caroba, a jacaranda procera levelei, melyek carobin nevű nem tanulmányozott anyagot tartalmaznak. Tonicus hatású szív- és izomméreg. l. *Bignomia copia*.

Carotis = fej-ütőér.

Carpainum: $C_{14}H_{25}NO_2$, a carica papaya egyik alcaloidája, melyet Van Rijn állított elő. Indiában a benszülöttek a carica papaya leveleit egy általuk ismert anyaggal való főzés által iztelenné teszik, vagyis a carpaint mechanice lekötik s az így nyert főzetet váltólóznál jó sikerrel használják.

Ha a carpainra sósav hat, vízben oldható bázis keletkezik, míg H_2SO_4 -es oldata kali-higany-chlorid oldattal voluminosus csapadékot képez; barytvízzel hosszú ideig főzve feloldódik, miközben alcalicus hatású gőzök fejlődnek. Platinlemezen hevítve maradék nélkül ég el.

Savanyu oldata $KMnO_4$ -el oxydálva felbomlik egy nitrogénmentes savvá és ammoniára. A sav vízben, alcoholban, aetherben oldható. Eme savból fractionált lepárlás által 3 sav választható külön: 70° — 140° és egy magasabb hőmérséknél párologó. Ammoniacos és alcoholos oldatában $AgNO_3$ oldhatatlan csapadékot képez.

Carposid, egy glycosidnemű anyag a carica papaya leveleiben. Igen nedvszívó, túalaku jegeczeket képez, melyek a saponinhoz hasonló tulajdonságaik. Vízben és alcoholban oldódik, aetherben nem.

Cartesius = Descartes. l. o.

Cartesiana daemunculus, a hydrostatica törvényének bemutatására szolgáló természettani készülék. Áll egy belül üres. nyílásával lefelé álló alakból, mely a vizen uszik; ha ama edény száját, melyben eme kis alak vizen úszik, hólyaggal szorosán leköttjük s a hólyagot ujjunkkal megnyomjuk. akkor a víz a kis nyíláson benyomul az alakocskába, minélfogva az nehezebb lesz s lesüllyed, ha a hólyagot nem nyomjuk, újra felmerül. A halaknak alá- és felmerülési képessége eme tüneményen alapszik.

Carthamin, carthaminsav: $C_{14}H_{16}O_2$. a c. tinctorius fest-anyaga: barnavörös por, mely alcoholban biborszíntűen oldódik.

Carthamus tinctorius, vadsáfrány, a fészkes viráguak rend-jébe tartozó növény, régebben gyógyszer volt.

Carum Ajowan, thymol tartalmu, keletindiai növény az um-belliferák családjában. l. Ajowan.

Carum carvi l. Carvum.

Carvacrol, oxycymol: $C_{10}H_{14}O$, a thymollal izomér vegyü-let, mely a különböző origanum fajokban jön elő. Erős desin-ficiens és antisepticum,

Carvacroljodid, isomer az aristollal; előállítható 2 gramm carvoból, melyet 40 gramm 10% $NaOH$ -ban oldottunk, eme oldathoz 38 gr. KJ -t adva, carvacroljodid válik le. Antisepticum, aether, chloroform feloldja.

Carven: $C_{10}H_{16}$, igen mozgékony folyadék, mely a fény-irányítási sikot jobbra hajtja. Főalkatrészét képezi a oleum car-vinak, melynek 70%-a carvenből áll; HCl -al camphorszerű tö-meget képez.

Carvol: $C_{10}H_{14}O$, a menthollal, thymollal, myristicollal isomér vegyület, mely előjön a köményolajban, kaporban 0.953 f. s. mozgékony folyadék, 227° -nál forr, HCl -al champ-horrá alakul.

Előállítható a köménymagolajból destillatio útján, midőn is a $220 - 230^{\circ}$ -nál átmenő részt felfogják, ez a carvol; az előbb átmenő rész carven s a legutoljára álpárolgó rész a carbolsav-hoz hasonló. Liqueuerek készítésére használják.

Carvolcseppek:

Rp.

<i>Carvoli</i>	20.
<i>Ol. menth. pp.</i>	2.
<i>Spir. vini r.</i>	73.
<i>Aquae dest.</i>	5.

Carvum = köménymag, semen carvi, mericarpium carvi. A közönséges kömény, carum carvi, bunium carvi, két évi nö-vény az umbelliferák családjában; karószerű gyökeréből 5—6 dcm. magas, fennt elágazó szár indul ki; a levélnyélczék hosz-szuak és hüvelyesek, a levelek czimpásak, a czimpák kétszere-sen hasítottak, a legalsó czimpák a leghosszabbak (1.5 cm.) s a csucs felé a nyélczével keresztalakot képezve kisebbednek: az ernyő 8—10 sugaras, gallérnélküli, a szirmok fehérek.

A gyümölcs (semen carvi) 4 mm. hosszú, összenyomott oldalú s két gerezdre hasad, melyek egy kétfele feslett szálon csüngenek. A gerezdek domboru oldalát hátnak, érintkező ol-dalukat belső oldalnak nevezzük. A gerezdek mindegyikén 5—5 fonalszerű borda emelkedik ki, a sekély, de széles barázdákban egy-egy, a belső oldalakon 2—2 olajcsatorna vonul végig.

Tartalmaz illó olajat, csersavat, fehérnyét, cukrot. Alkal-mazzák mint szélhajtó-szert és mint szag és izjavítót. l. Oleum carvi.

Caryophyllin, l. caryophyllus.

Caryophyllus aromaticus, L. *Eugenia caryophyllata* Thunberger. 14–10 meter magas cserje vagy fa, mely örökzöld, bőrnemű, lándzsaalakú levelekkel bir; a virághimbók eleinte fehérek, majd vörösek lesznek míg kinyílnak. A még ki nem nyílt, vörös himbókat évente kétszer leszedik, napon megszáritják s a kereskedésbe hozzák (fruct. caryophyllorum). A szegfűszeg 12–15 mm. hosszú, 4 mm. vastag, a megmaradt kehelylengék 5–6 mm. átmérőjű gömböcskét vesznek körül, mely 4 egymást borító szíromlevélből áll s bennök a himszálak vannak elrejtve. Az illó olaj 2–3 sorban álló csatornáknak a kehelyhusos falában, a kéreg parenchym szövetében van elhelyezkedve.

A szegfűszeg hazája a Molukki szigetek, Sumatra, Malakka félsziget, tenyésztik Jávában és a Reunion szigetén Madagascar mellett, Zanzibárban, Braziliában és az Antillákon.

Hozzánk a Molukkákról kevés kerül, többnyire Zanzibárból hozzák ezt át Hamburgon keresztül.

Tartalmaz illó olajat, salicylsavat, caryophyllint ($C_{10}H_{18}O$) mely közömbös, szag és íz nélküli oszlopocskákat képez, forró aetherben feloldódik, HNO_3 -al főzve caryophyllinsavvá $C_{20}H_{32}O_6$ élenyül; tartalmaz még gyantát, mézgát stb.

Alkalmazzák mint szélhajtó szerit iz- és szagjavítót. Lásd Ol. caryoph.

Cascara sagrada, Rhamnus purshiana, rhamnus Americana; az ebefafélék (frangulaceae) rendjébe, a rhamnaceák családjába tartozó fácska, mely É.-Amerikában vadon tenyészik.

Hivatalosak a törzs és a vastagabb ágak megszáritott kéregdarabjai. Ezek laposak vagy csurgóalakúak, 1–3 cm. szélesek, 1–3 mm. vastagok, törékenyek, a töréslap fogazott. A kéregdarabok kívül barnásszürke parával vannak fedve, mely rovátkolt, hasadozott, gyakran zuzmóktól ezüst-szürke vagy feketén pontozott, a belső oldala fahéjbarna, a fiatalabb kéregnél hosszanti csikokkal, a vénebbeknél haránt ránczokkal átfutva.

Keresztmetszete sárgás sugaras hánccsot mutat, a velősugarak végei összehajlók; a középső kéreg belső részében sok oxalsavas mészejegek vannak.

A kéreg gyengén, de jellemzően cserzett bőrszagú, pora keserű ízű; H_2SO_4 -el barnavörös, K_2CO_3 -al sötétpiros lesz.

Ne tévesztessék össze a Rhamnus California kérégevel, mely jóval vastagabb, felületén kerek lenticellák vannak; a felhám alatt pirosbarna réteget találhatni, szagtalan, alig keserű ízű, a nyálal narancssárgára festi.

A frangula kérégenek (l. o.) velősugarai szürkék s végük nem összehajló s kösejtjei nincsenek. A purshiana kéreg az alcohol sárgára, a californiai pedig biborvörösre festi.

A cascara sagrada kéréget 1877-ben Dr. Bundy emliti először s ajánlja székrekedés ellen; ő nevezte el a drogot cascara sagradának, mi spanyolul annyit jelent: »szent kéreg« ugyan-

ezt jelenti angol neve is: »Sakred Bark«, California némely helyein chitem kéregnek is mondják.

A cascara sagradát a frangulakéreg helyettesítőjeként használják szokványos székszorulásoknál 0.25–1 gr.-os adagokban, fluid extractumából 0.5–3.0 grammonként s e tekintetben a rheum és senna mellett foglal helyet.

Alkotórészei Prescott vizsgálata szerint 3 gyanta, melyek közül egy sárga, egy vörös és egy barna színű; tartalmaz frangulint (l. o.) emodynt (l. o.) mely glycosid anyag s isomér a trioxymethylanthrachinonnal.

A gyanták gátolják a pepsin emésztését, de emelik a pancreas nedv leválasztását s így a két hatás egymást ellensúlyozza.

Cascarilla, cortex cascarillae, c. eleutheriae, a croton eleutheriae Bennett. euphorbiaceák közé tartozó cserje, melynek hazája az Antillák.

A kéreg kemény, csurgószerű, 2.5–10 cm. hosszú, a fiatalabb fésleség milliméternyi vastag, könnyen leválló pararéteggel van borítva, melyek ezüstszerű zuzmóktól petyesek. A vénebb kérgen számos hosszanti repedés látható; vörhenyes barna. törése szaruszerű.

Fűszeresszagu, rághva csipős keserű ízű. Hivatalos a magy. L., német II., brit, francia, belga és orosz gykv. szerint.

Ne tévesztessék össze a Bahamákon tenyésztő Croton lucidus kérgével, ennek pararétege nem válik le, a kéreg harántul csikolt, a zuzmók rajta barnábbak, nem illatos s nem csipős csak összehúzó ízű.

Tartalmaz illó olajat, mely egy terpentinhez hasonló szénhidrogénből és egy sűrű, oxygéntartalma sárgás olajból áll: 2., 15% gyantát; 3., 15% mézgát; 4., cascarillint: $C_{12}H_{18}O_4$, mely forró borszeszben oldódik s abból apró jegeczek alakjában válik ki, keserű ízű; 5., keményítőt; 6., sókat.

A cascarillin és az illó olaj a gyomorban fokozza az emésztőnedvek leválasztását, mi által a progressiv kórmozgásra élenkitőleg hat s az illatos zsongitók sorába tartozik.

Alkalmazzák idült hurutos emésztetlenség, vérhas eseteiben, idült hörghurutnál, ezelőtt váltóláznál is próbálkoztak vele. Adagja 0.6–2 gramm.

Cascarillin l. cascarilla.

Casein, sajtonya, a tej albuminoidja, mely alkotórészét képezi a tojásfelhárnyéknak és ezekben valószínűleg valamely szabad lug által tartatik oldva.

A feloldott casein főzéskor nem olvad meg, hanem felületén hártját képez (a tej megbőrösödése), oldataiból kicsapják ásványi és növényi savak, aether, fénssók, leghamarabb valamely pepsintartalma anyag, mint p. o. a borju 4. gyomrának nyákhártája; az ily anyagokból készűl a mesterséges ojtó. A fenn nevezett ojtó anyagok a tejben levő villansavas kaliumot

felbontják, mi mellett savanyu só keletkezik s a casein és albumin részek kivállanak s aludt tej képződik.

A megolvadt casein (sajt) friss állapotban fehérszínű és pelyhes állománvu, később megsárgul s viaszszerű lesz; vízben, horszeszen oldódik. A sajt mindig tartalmaz casein mellett még illó kövér zsírsavakat, mint valeriansav, vajsav, capryl, capronsav stb.

Casein-ferrum, 5·2°/_o vasat tartalmazó vegyület, mely ammoniában oldható port képez. Alkalmazzák anaemiánál, chlorosisnál.

Casein gitt, ragasztószer tajtékhoz, porcellánhoz; készíthető 10 rész tehéntúrónak 1 rész oltatlan mészszel való keverése s kevés vízzel való gyúrása által; pépszerű massa, mely hamar megkeményedik. Porcellán, tajték, márvány stb. összeragasztására igen alkalmas.

Casein-natrium = Nutrose.

Casein-peptonat, az emésztés folyamatának egyik protein származéka, mely a caseinnek hydrálója által jön létre; a proteinanyagok általában vízfelvétel által peptonokká (l. o.) alakulnak át.

Caseinum sacharatum, olajok emulgalására szolgáló anyag, mely áll 100 rész száraz casein, 8 gramm natr. bicarbonic. és 900 gr. cukor keverékéből.

Casita, *Sapindus saponaria*, a sapindusfélék családjába tartozó, 5--7 méter magas fa, melynek gyümölcse 17 mm. átmérőjű, husos, kerekded alakú, szárazon igen kemény, szagtalan, eleinte édes, később kesernyés ízű, magvai kerek alakúak, fényesek. A gyümölcs sok saponint tartalmaz s ennek javallatai alapján rendelik. L. Senega.

Cassia caryophyllata, *cortex caryophyllatus*, a franczia gykv. szerint hivatalos; a kéreg a *dicypellium caryophyllatum* Nees (laurineae) növénytől származik, a növény Braziliában honos.

A kéreg 8—9 decimeter hosszú. csokoládébarna, hosszant csikolt csőalakban kerül forgalomba, a para és középső réteg rendesen hiányzik. Szaga a szegfűszegre emlékeztet, fűszeres íze van. Tartalmaz mézgát, csersavat és illó olajat.

Cassia cinnamomum. l. *cinnamomum*.

Cassia fistula, *L. cathartocarpus fistula* Pers. *bactyriolobum* fist. a leguminosák rendjébe tartozó fa, Aethiópiában, melynek gyümölcse mint enyhe hashajtó használtatik. A gyümölcs 20—50 cm. hosszú, 2—5 cm. vastag, feketés, hosszában két erős varannyal; belseje barna színű közök által 0·5 cm. széles rekeszekre van osztva s eme rekeszek lágy bélállománnyal vannak kitöltve, mely állomány fekete, fénylő, kemény magvakat tartalmaz. A bélállomány pulpa *cassiae* tartalmaz 61—69% cukrot, 6—7% mézgát, 3—14% csersavat.

Cassia lenitiva, *cassia senna*, a *cassia* fajok, melyektől a *folia senna* származik, *synonimáikkal* együtt a következők:

Cassia lenitiva, seu *cassia senna* β . I. c. *acutifolia* B. c. *lanceolata* Nectoux. válfajai: 1. *Cassia lenitiva* Bischoff seu c. *acutifolia* delile; 2., *cassia lenitiva* B. *obtusata*, c. *aethiopica* Guibourt.

II. *Cassia medicinalis* B. seu c. *angustifolia* Vahl. c. *lanceolata* Roxb. *senna officinalis* Roxb; válfajai: 1., c. *angustifol.* Vahl. x *genuin.* B. 2., c. *angustifol.* Vahl. 3. *royleana* B. c. *lanceolata* Royle W. c. *elongata.* Lemaire-Lisancourt. 3., c. *angustifol.* Vahl. γ . *Ehrenbergii* B. c. *lanceolata* Ehrenb. c. *acutifol.* Nees *senna angustifol.* Batka.

III. *Cassia obovata* Colladon. seu c. *obovata* Hajne D. C. Vogel, *senna obovata* Batka; válfajai: 1., c. *genuina*, c. *senna* Nectoux, 2., c. *platycarpa.* c. *obovata* Legnicur-Perrol, 3., c. *obovata* Th. Vogel, c. *obtusata* Hajne, Roxb.

IV. *Cassia pubescens* Roh. Brown. seu c. *Schimperi* Steud. c. *pubescens et tomentosa* Ehr. c. *cana* Wender. c. *obtusata* Hochst. *senna ovaliafolia* Batka.

Cassia lignea, a *cinnamomum Zeylanicum* öregebb ágainak kérge; majdnem íz és szagtalan, nem használható a gyógyszerárakban.

Cassia occidentalis, a *caesalpineák* családjába tartozó *tropicus* ővi fa, melynek kérge *cortex Fedegoró* név alatt volt ismeretes s láz ellen használtatott.

Cassis thea = fekete ribizke-levél, melyet mint izzasztószer főleg Franciaországban használják.

Cassius bibora, a porcellán és üvegfestészetben használt festék, mely aranychloridnak stannumsesquichloriddal való cselebomlásakor keletkezik.

Castanea vesca, szelid gesztenye, a barkásak rendjébe a tölgyfafélék családjába tartozó mérsékelt ővi fa, levelei öt karélysak, virágai egylakiak; a porzós virágok barkát képeznek s ezek hosszunyelűek, a virágok leple 5 metszetű, a porzók száma 8—10. A gyümölcs vékony tüskékkel borított makkból áll melyben 1—3 darab mag van.

***Castor americanus* Cuvier**, a rágcsálók (rodentia) rendjébe tartozó állat, mely északi Amerikában, Canadában van elterjedve de ennek hodanyzacskói ne használtassanak. I. *castor*, fiber és *Castoreum*.

***Castor fiber* L.** Közönséges hód, Észak-Ázsia és Európa folyamai mentén tanyázó rágcsáló állat, 10—13 dcm. hosszú 3·4—4 dcm. széles, hátulsó lábának ujjai között uszóbártya van kifesztve, farkuk laposra nyomott, ovalis és pikkelyekkel fedett. A magánosan élők lyukakat vájnak maguknak a folyó mentén, a társaságban élők pedig kemenczealakú, berendezés tekintetében művészi lakásokat építenek fából a folyók mentén.

A hód manapság kiveszőfélben van, hajdan a Duna és Tisza partjain is voltak hódok, Európában már csak a Rhone és Elbe partjain fordul elő.

A hód egy sajátságos anyagot, az u. n. castoreumot tartalmazza l. o., mely a fark töve alatt a hüvely, illetőleg fitymatömlő mindkét oldalán levő 1—1 mirigyben (glandulae praeputiales) foglaltatik; ezen mirigyekkel illetőleg tömlőkkel összeköttetésben vannak még az u. n. végbéli fitymamirigyek, (glandulae praeprionales) melyek egy sárgás, olajnemű anyagot (axung. castorei) tartalmaznak.

Castoreum americanum, c. canadense, a castor americanus Cuv. tömlője; az orosz hódony tömlőjénél kisebb ránczos lapos és fekele; a benne levő castoreum gyantakinézésű, vörösbarna, gyenge ízű és szagu. Petroleumaether 2% illó olajat von ki belőle, chloroformmal pedig barnavörös, kemény, castoreumresinoidot lehet kioldani. Borszeszszel megnedvesítve, sósavval sárgásbarna folyadékot képez. Borszeszes oldatából vízzel való hígítással vörösbarna gyanta válik ki, mely ammoniában nehezen oldódik. Ammoniakos oldata curcumasárga s vízzel nem zavarodik meg, de sósav hozzáadására nemsokára barna válmányt ad. Az európai gyökvek szerint nem hivatalos.

Castoreum moscovitense, közönséges vagy orosz hódony. Sajátságos állati állomány, mely a castor fibertől származik. l. o. A jó castoreum 6—13 cm. hosszú, 2.5—0.5 cm. széles 50—250 gramm súlyu páros zacskót képez, mely zacskópár néha két zsíros anyagot tartalmazó kisebb tömlővel van összekötve. A zacskók simák, körte-alakuak s füsttől barna színűek, a frissek lágyak. Minden tömlő négy hártýából áll, a két belső hártýa között van a tulajdonképeni castoreum. A bokharai castoreum tömlőket nem szárítják füstön s ezért világosabbak; óvakodni kell a castoreum-hamisításoktól, elvetendő az amerikai hód tömlője; sulyosabbá teszik a castoreumot kődarabkákkal, állati vérrel, gyantával; hamisítják a kecske borékjával, borju epehólyagjával, de eme hamisítások első pillanatra felismerhetők.

A száraz castoreum homályos, átható szagu. csipős ízű, poritható darabokat képez. Borszeszes oldata vízzel tejszerű lesz, de ammonia hozzáadására megtisztul. Borszeszszel megnedvesítve s sósavval leöntve nem pezseg, hanem a CO₂ kis hólyagcskákat képezve illan el, 10—20 óra múlva a feloldott castoreumból vörösbarna válmány ülepszik le, mely főleg sósavas Ca-ból áll; a castoreum, mely HCl-ban teljesen feloldódik, beteg állattól való.

Ha a lágy castoreumot porítani akarjuk, fedett fazékban oltatlan mész fölött szárítsuk,

Tartalmaz 2% illó olajat, mely petroleumaetherben 30°-nál jól oldódik; Castorint 2.5%; castoreumresinoidot 58.5%; szén-savas ammoniát 0.8%; mész és magnesiumcarbonatot, osmazont; 80% zsírt, kevés phenolt és nyomokban egy alcaloid-nemű testet.

Az orosz castoreum adagja 0.01—0.10 az amerikaié 0.3—0.6 gramm.

Halás tekintetében megegyezik az ol. valerianae-vel, főleg izzadást és szédülést okoz. Alkalmazzák catalepsiánál és a régiek által idegláznak nevezett tünetcsoportnál; jelenleg nemigen alkalmazzák.

Hivatalos a magyar, helvét, német, brit, francia, belga, orosz és é.-amerikai gyökvek szerint.

Castorin, nem szappanosítható zsíros anyag, mely a castoreumnak mintegy 2,5%-át teszi; petroleum aetherrel kivonva, fehér tüllaku oszlopokat képez.

Castoreumresinoid, a castoreum egyik alkatrésze, mintegy 58%; kevésbé ragadós, szagos anyag, mely chloroformmal vonható ki.

Castor-oil = Oleum ricini.

Castratio, castrálás. herélés, petefészkek-kiirtás; ama sebészeti operatio, melynek segítségével a férfi ondóképző mirigyei vagy a nő petefészke eltávolíttatik, hogy nemzésre képtelenek legyenek. Törökországban a háremőröket, Olaszországban az énekeseket herélik ki, alkalmazzák oly nőknél kiknek a szülés esetleg életükbe kerülne.

A herélteknél az ivaröszlön szünetel, a hang pedig gyermekes marad.

Castus dulcis = Canella alba.

Cata ... (*Kata* ...) görög eredetű kifejezéseknél alá ... le ... szót jelent.

Catagamba = Catechu.

Catagraphologia, rendeléstan, a receptírás tana.

Cataklysmá: 1. allóvet, 2. felfordulás, nagy zavar.

Catalepszia, kóros elméleti állapotból eredő betegség. az akarati alávetetl izmok ama kóros állapota, midőn azoknak az akarat központjával való összeköttetése megszűnt, a beteg nem képes valamely tagját megmozdítani. Az izom és az illető tag enged a külső behatásnak, de abban a helyzetben marad, amelybe lett helyezve a kifáradás minden jelensége nélkül.

Catalysis = Analysis

Catallactica = Közgazdaságtan.

Catalogus = Jegyzék.

Catamenia = Hónapszám.

Cataphora = Álomkór.

Cataplasma, pépes borogatás; külsőleg használt gyógyszeralak, mely durván tört növényrészek elegyéből áll s házilag készítetik el úgy, hogy használható legyen. Régebbi gyökvek szerint hivatalosak voltak:

Cataplasma altheae, c. amylacea, rad. altheával, illetve amyllummal készítve.

Cataplasma anodynum Ph. Gall.

Rp.

Capsulae papaver. P. 25.

Herbae hyosciami P. 50.

Aquae fervidae P. 600.

Per aliquot momenta ebulliant, tum collatura commixta cum.

Pulv. emol. pro catapl. P. 100.

coquantur ut consistentia cataplasmatidis efficiatur.

Cataplasma carbonis Ph. Britt.

Rp.

Carb. ligni P. 1.

Mollium panis P. 4.

Farinae lini P. 3.

Aquae fervid. P. 20.

Primum mollia panis aqua calore adhibendo per decem momenta horae macera, dein sensim admisce farinam lini, postremo admiscetur dimidia quantitas carboneum, et reliqua quantitate miscella conspergatur.

Cataplasma conii Ph. Brit.

Rp

Hb. conii mac. P. 1.

Farinae lini P. 3.

Aquae P. 10.

Cataplasma decubitus, l. Plumbum tannicum.

Cataplasma emolliens = C. lini. Ph. Gall.

Cataplasma epispasticum = C. sinapis.

Cataplasma fermenti, élesztős pépborogatás. Ph. Brit.

Rp.

Fermenti cerevisiae P. 6.

Farinae tritici P. 14.

Aquae P. 6.

Loco calido seponatur.

Cataplasma maturans Ph. Gall.

Rp.

Pulv. sem. lini. P. 10.

Aquae qu. s.

Ung. basilicon P. 2.

Cataplasma natrii hypochlorosi Ph. Brit.

Rp.

Natrii hypochlorosi sol. P. 11.

Farinae lini P. 20.

Aquae P. 40.

Cataplasma purgativa :

Rp.

Aloes pulv.

Extr. colocynt.

hellebori

Mellis despumat. aa. P. 5.

Spir. vini qu. s. ut fiat

massa mollis. D. S. Papirra

kenve a hasra alkalmazni.

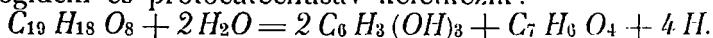
Cataplasma sinapis, c. rubefaciens, c. epispastica, Sinapismus. Ph. Gall. Germ. Brit. cum far. sinapis et cum far. lini, aqua miscendo paratur.

Cataputia major, l. Ricinus.

Catechin, catechinsav : $C_{19}H_{18}O_8$, ugy tekinthető, mint vízmentes phloroglucin és aescylszesz vegyülete.

3 H_2O -val selyemfényű, lütlaku jegczeket képez; a catechu nagy részét képezi. 11-33 rész hideg vízben 3 rész forró, 6 r. hideg alcoholban, 7—8 rész forró aetherben oldódik. Oldataiból H_2SO_4 -al lecsapható, ólomsókkal, $FeCl_6$ -al zöld csapadékot ad. Vízoldata enyvvel, alcaloidákkal, tart. stíbiat.-al válmányt nem képez, de hosszas forralás után catechucersav keletkezik, mely a fenn nevezett anyagokkal csapadékot ad.

Víztelen állapotban 217°-nál megolvad, majd CO_2 fejlődése mellett pyrocatechiné: $C_6H_4(OH)_2$ alakul át; KOH -val olvasztva phloroglucin és protocatechusav keletkezik:

Catechucersav, veressárga, állászó mézgaszerű anyag, mely megrepedezik s porrá törhető.

Vízben nehezen, de bőven oldható, borszeszben, aetherben szintén oldódik. Fehérnye anyagokkal, enyvvel, Fe_2Cl_6 -al sárga válmányt ad, de tart. stíbiatussal nem.

Catechu nigrum, extract. seu succus catechu, terra Japonica, pegui catechu.

Az acacia catechu Will. (mimosa catechu, L. fil. mimosa sundra Roxburgh.) Leguminosae Juss. nevű növényből vonják ki. A növény 10—14 méter magas, törzse 1—2 m. vastag, ágai tövisesek, hazája Kelet-India, Bengal, Pegu, Ceylon, előfordul Zanzibarban, Abyssiniában, Sudanban, de ezekből catechut nem készítenek.

A catechu előállítása végett a még 3 dm. vastag fát meghántják s darabokra vágva vízzel kivonják s a kivonatot be-

sűritik. Ázsiának catechukivitele 60000 mázsa, mely Peguból Bombayn át kerül a kereskedelembe.

Eme mennyiségből gyógycélokra igen kevés lesz elhasználva, a többi bőrcserzésre használják.

A catechu 16—20 cm. hosszú és 1—2 cm. vastag darabokban található a kereskedésben, a darabok a dipterocarpus tuberculatus Roxb. leveleibe vannak takarva, vagy azoktól átszelve; friss állapotban nyulós, narancs-szinű fonallá húzható ki, megkeményedve likacsos, sötét, májszinű darabokat képez. Törése kagylós és fényes, szaga nincsen, íze igen összehúzó keserű, f. s. 158. Melegben nem olvad meg, izzítva láng nélkül ég el s kevés hamut hagy hátra.

Hidegvízben szétesik s kevésbé oldódva, azt megfehéříti, míg a visszamaradt rész tüalakban jegecedik ki. E jegeczek nagyon jól láthatók, ha a nedves catechut görccsővel vizsgáljuk.

A catechuból forróvíz 85%, tömény-borszesz 75%, nedves-borszesz 92—93% old fel s ez oldatok Fe_2Cl_6 -al sötét-zöld válmányt adnak, mely válmány a legkisebb lugmennyiségtől is megpirosodik; hig savak is váladékok csapnak le belőle.

Tartalmaz: catechint, catechucersavat, quercelint, mézgát, oxalsavas meszet, ismeretlen összetételű kivonat-anyagot. Lásd ott.

Ne tévesztessék össze az areca catechu-val (l. o.), melyet a betel dióból állítanak elő.

Hatás tekintetében a cersavval egyezik meg s e fölött az az előnye van, hogy az emésztőszervek hosszabb ideig is elbirják.

Alkalmazzák a nyákiártyák idült hurutjánál, vérhas, fekélyes bélvérzések, blenorrhoea, collapsus eseteiben, fogporokban a foghús összehuzására. Készítenek belőle tincturát és infusumot. L. o.

Catechu pallidum, terra Japonica, extr. uncariae, gambir catechu.

Az uncaria gambir (nauclea gambir Hunter) kuszó növény levelének és fiatal sarjadékának kivonata, tenyészti a Malakka félszigeten, Singapore környékén, Rio-Linga félszigeten borsültetvényekkel kapcsolatban, mivel a gambir levele a bors legjobb trágáját képezi.

A még 2—3 méter magas növény leveleit évente háromszor leszedik s vízzel kifőzik. A szörpsűrűre párolt főzetet hordókba öntik s fapálczával kavarják, mi által a folyadék a pálcza körül sűrűsödni kezd s lassanként sárga, agyagszerű tömeggé áll össze, melyet ládába gyurnak s árnyékban megszáritanak. Singaporen át évente 340000 mázsa catechu kerül a kereskedelembe.

Az efajta catechu koczka, vagy oszlop-alaku darabokban fordul elő (gambir en aiguilles); felülete elég kemény, belül likacsos, könnyű, okkersárga, porhanyós állományu.

3—4 rész forróvízben barnás, savanyu kémhatásu folyadékká oldódik, mely oldatból kihűléskor nagymennyiségű catechin jegecedik ki, a visszamaradt résznek jóddal nem szabad megkékülnie, mert az keményítővel való hamisításra vall. Hig oldala $FeCl_3$ -al megzöldül. $FeSO_4$ -el pedig feketészöld válmányt ad.

Tartalmaz catechint, quercelint, 2% hamut, l. o.

Hatás tekintetében a gummi kinot felülmulja s a tanninnal és az extr. ratanhia-e-val egyértékű; az angol és francia gyökvek szerint hivatalos.

Mivel a halvány catechu édeses izü, főleg Angliában elterjedten használják nyákhártyák hurutjánál, énekesek, szónokok rekedtségénél, alkalmazzák hurutos hasmenéstől függő emésztelenség, vérhas, szenvedőleges vérbőség eseteiben 0.20—2 gr.-os adagokban.

Catgut, (olv. ketgöl), chorda carbolata, bélhur, mely a sebek összevarrására használtatik. A nyers bélhurut előbb aetherrel zsirtalanítják azután 80 -os levegőben sterilizálják s végre 5 rész olaj és 1 rész carbolsav vegyületekben tartják addig, amíg állatszó lesz; innen kivéve megszáritják s jól záró palaczkokba téve sterilizálják s lezárják.

A bélhurnak az az előnye a selyem fölött, hogy összeforr az izommal s nem kell kihuzni, mint a selymet.

Catha edulis, a celastraceák családjába tartozó növény, mely Abessiniától Port-Natalig tenyészik; levelei mint remedia stimulantia használtatnak a cocca levelei helyett.

Catarrhus, hurut, gyuladás; általában véve a nyákhártyák és hámmal fedett területek kisebbfoku lobosodása, mely váladékképződéssel jár; a váladék szerint a catarrhus lehet savós (serosus), genyes (purulens), nyákos (mucinosus) és desquamativ jellegű, midőn a felhám is lefoszlik.

A catarrhusnál fellépő váladék a vér savójából áll, mely a lobosodás miatt átjárhatóvá vált véredényeken szivárog ki. A különböző catarrhusok lázzal, fejfájással, fülzugással járnak, leghathatósabb gyógyszerük az izzasztó eljárás.

Mint epidemia legujabban az u. n. orosznátha: influenza lépett fel.

Catarrhus bronchialis, l. Bronchitis.

Catarrhus intestini, gyomorhurut, l. Diarchoe.

Catarrhus laryngis, l. Laryngitis.

Catarrhus pharyngis, l. Pharyngitis.

Catarrhus pulmonum, l. Bronchitis.

Catarrhus urethrae, l. Blenorhoe.

Catarrhus vaginae, l. Fluor alb.

Catarrhus ventriculi, gyomorhurut, helytelen, mértéktelen étkezés, esetleg hűlés által okozott baj, mely hig, nyákos székeléssel sokszor székelési erőltetéssel jár s a kiürítés kevés, vagy

éppen semmi s ehhez még gyomortáji fájdalmak járulnak. Le folyására nézve lehet heveny (acutus) és idült (chronicus).

A heveny gyomorhurutot hashajtóval kell kezelni s utána opium, bismuth, tannin, alumen adandó, p. o. gyermekeknel:

I.

Rp.

Olei ricini
Syr. mannati aa gr. 20.
D. S. 3-szorra bevenni.

II.

Rp.

Decocti salep. 100.
Alum. crud. gr. 0.50.
Trae opii s. gutt I., II., III.
Syr. cinnam. gr. decem.
M. D. S. óránként 1 kanállal.

Felnőtteknél a ricinussal való megglaxálás után a következő porok adandók:

Rp.

Laudani puri ctgrm. 20.
Bismuthi subnitrici gr. unum.
Sachari albi grammata tria.
M. f. p. in dos. No. X.
D. S. 2 óránként 1 port.

Mint stomachicumok adandók: rheum, tinct. amara, —chinae —nucis vomic. A kezelés tünetei.

Catharrhus vesicae. cystitis, hólyaghurut, a húgyhólyag nyákhártyájának gyuladása, mely rendszerint hűlés eredménye, de felléphet mint másodlagos betegség blenorhoea után is. A beteg vizelete eleinte, kivált reggel, zavaros, fonalszerű nyákkal teli; későbbi stádiumában gyakori vizelési inger jelentkezik, de a kiürítés pár csepp vagy éppen semmi; a vizelési inger onnan magyarázható meg, hogy a nyákhártyát a legkevesebb vizelet-mennyiség is ingerli.

A vizelés végeztével beálló görcs és néhány csepp vizelet utólagos kiürítése fontos tünetei a hólyaghurutnak.

Idült hurutnál a fájdalom nem oly nagy s gyakran el is marad, de a vizelési inger megmarad. A hólyaghurut lefolyásában három stadiumot lehet megkülönböztetni.

Az elsőfoku nyákos hurut rendszeren csak a hólyag nyaki részén lép fel a kankó 5—6-ik hetében. A vizelet rendes színű, kémhatása savi, kevés csafatot tartalmaz s albumin nincs benne. Leülepített részében kankószálakat lehet látni hámsejtekkel keverve; a vizelet pár óra múlva felbomlik s lugos kémhatású lesz. A hurutnak eme fajtája nem nagyon aggasztó s 2—8 hét

alatt gyógyul, de elhanyagolás, Bacchus és Vénus mértéktelen élvezete, meghülés által chronicussá válhatik s évekig eltarthat. Megtámadva a hólyag és nemzőszervek idegeit, veszedelmes complicatiókat okozhat, u. m. hólyaghuzó-izom görcs, dűlmirigyfolyás, magömlés, impotentia.

A másodfoku hólyaghurut lefolyása genyes, a vizelet borsárga, zavaros, alcalicus hatású. Az üledék zöldes-szinű, ragadós, alcalicus hatású genyből és phosphatokból áll, görcsővel a háms sejtek között vörös vérsejteket is láthatni.

A vizeleti inger fájdalmas, de ha már a baj idült, a fájdalom elmarad.

A harmadfoku hólyaghurut a másodfokuból keletkezik, ha a genyes kelevények rákos daganatokká fajulnak, mivel veselob szokott párosulni.

A vizelet piszkos-barna, zavaros, undorító záptojásszagú, erősen alcalicus kémhatású, sok albumint, vérfestényt, kénammoniumot, ammoniumcarbonatot tartalmaz.

Az üledék szemcsés állománya, amorph földphosphátokból áll, sejtes képleteket nem tartalmaz.

Minél tovább húzódik, eme hurut gyógyulása, annál reménytelenebb a kimenetele; a hólyag elfajul, láz jelentkezik s a felbomlott húgy a megtámadott hólyagfalon felszivódik s ammoniavérűség (uraemia) lép fel; végre a beteg összeesik, a végtagok hidegülni kezdenek, az érverés rángatózó és kemény.

A heveny hólyaghurut első sorban nyugalmat igényel. Vizeleti ingercsillapítóul hódítókat kell alkalmazni; izgató ételektől óvakodni kell s gondoskodni jól a rendes székelés felől. Ital gyanánt mandolalej, Salvator, Gleichenbergi, Krondorfi víz használandó; mint vizelethajtó theák alkalmazhatók: fol. uvae ursi, hb. herniariae, hb. chenopodii. Merevedések és vizeleti inger leküzdésére a következő vény szerinti porok jó hatásúak:

Rp.

Lupulini 0·20

Tannini 1·00

Sacchari 2·00

M. f. p. in dos. No. V.

D. S. 3 óránként 1 port.

Magasfoku lob esetében:

Rp.

Acidi benzoici 5.

Aquae dest. 500.

Syr. aurant. 20.

M. D. S. 2 ór. 1 kanállal.

Hugyrekedésnél cathetert kell alkalmazni. Idült esetekben a hólyagot ki kell mosni antisepticus oldatokkal.

Cathartica remedia, l. Laxantia.

Cathartin, cathartinsav: $C_{180}H_{192}O_{82}N_4S \approx ?$, némelyek szerint glycosidszerű *N* mentes sav, a sennalevelek és a frangulakéreg főalkatrésze; fekete, eleinte iztelen, később savanyu összehúzó anyag. vízben, alcoholban oldódik, oldataiból savak által kiválasztható.

Maró és szénsavas égvényekkel sötétszínű oldatot képez, borszeszszel és *HCl*-al főzve cukorra és cathartogensavra hasad. A sennában calciummal és magnesiummal vegyülve van jelen.

A cathartinsav 0.10 gr.-os adagban mint hashajtó hat, de hatásának módja nem világos, mivel nem izgató hatásu, vitatják, hogy bőr alá fecskendezve hashajlólag hat, mi a bélizgató távolhatás mellett bizonyít; valószínű, hogy bélmozgató regionär resorptív hatása van, mint az opiumnak.

Cathartogensav. *L. Cathartin.*

Cathartomannit: $C_{42}H_{44}O_{38}$, a sennának egyik alkotórésze, illetve hatóanyaga, mely abban a borszeszes oldatban van, melyből a cathartint kicsaptuk.

Cathartocarpus fistula, *L. Cassia.*

Catholica duplicata = *Electuar.*

Catholica febrifuga = *Chamomilae flores.*

Catharsis = tisztulás, bélszatorna-ürülés.

Catheter, pöcsap, catheterek vagy fémből készült, kemény vagy lágy cső, mely a húgycsővön át a hólyagba lesz vezetve, hogy azt kiürítsük vagy kimoshassuk. *L. Bugie.*

Caustica remedia, cauteria, marószerek, melyek a szöveteket elroncsolják az albumin felbontása által. -- Ilyenek az ásványi és növényi savak, lugok, *AgNO₃*, stibium chlorat. *ZnCl₂*, stb. stb. Megkülönböztethetni ezenkívül actualis és potentialis causticumokat; az első csoportba tartozik a hő, izzóvas, moxa. galvanocauter a második csoportba tartoznak a már említett vegyi szerek.

Causticum antimoniale = *Stibium chloratum.*

Causticum crocatum, acid. sulfuric. solidificatum, tömény kénsavnak és sáfránynak keveréke; pépállományu anyag, melyet a bőrre kenve causticum gyanánt alkalmazzák.

Causticum Landolfi = Arany-, zink-, antimon- és brómchloridnak keveréke lisztel.

Causticum lunare = *AgNO₃ fus.*

Causticum odontalgicum:

Rp.

Acid. nitric. conc. = 10.

Morphii acetici = 0.25.

M. D. S. Vattával a fogba.

Causticum Vienne, lapis causticus Siegmundi, 100 rész *KOH* és 50 rész *CaO* megömlesztése és formába öntése által készült maró-szer.

Cauteria = Caustica.

Cauterium actuale, l. Caustica.

Cauterium potentiale, l. Caustica.

Cautoma = a növény szárképlete.

Cautschuk, gummi elasticum, resina elastica, ruggyanta; az urceola elastica, urostigma cichorium, euphorbiaceák családjába tartozó növények beszáradt tejnedve, melyet a fa megmetszése által nyernek.

A nyers cautschuk nyúlós, hidegben megkeményedő darabokat képez, a darabok tejfehérek, rossz villamosság-vezetők, szénkénegben, chloroformban, benzinben, terpentinen, benzolban feloldódnak, de savak vagy alkáliak nem támadják meg. Kalium hyposulfiddal kezelve, abból 3% ként vesz fel s az u. n. vulkanizált cautschukot adja, mely hidegben is rugalmas marad, de azért melegben is elég kemény; ha 10–15% ként véletlenkel vele, ebonitnak nevezett, szarunemű anyag keletkezik, melyből különböző tárgyakat készítenek, főleg sebészeti műszerek készítésére alkalmas.

Mesterséges cautschukot lehet készíteni, ha 100 rész szénkátrány és 100 rész kendermag-olaj keverékét addig hevítjük, míg fonalszerűen kihúzható, eme masszához 100 rész vaslag lenolajat, 15–20 rész ozokeritet és pár órai főzés után 25 rész ként adunk.

Cautschuk sparadrap, l. sparadrap.

Cava-Cava, l. Kava-Kava.

Cayaponia caboela, a cucurbitaceák családjába tartozó braziliai növény, melynek gyümölcse Gentoio név alatt ismeretes, l. o.

Cayaponin, a Cayaponia caboela gyümölcséből előállított anyag, mely Peckolt által végzett vizsgálatok folytán Elaterium crystallisatumnak bizonyult.

Cay-chuy, egy ázsiai, antiaris-féle fának tejnedve, melyet nyilméreg gyanánt használnak, de adják mint hashajtó-szert is.

Caylophyllum thalictroides, a berberideák családjába tartozó é-amerikai növény, melynek gyökere mint diureticum, anthelminticum és emmenagogum alkalmaztatik.

Cavendish Henrik, kiváló angol chemicus és physicus, szül. 1731. Nizzában. megh. 1810. Londonban. Gazdag ember lévén, minden erejét a vegytani kutatásokra fordította; 1766-ban felfedezte a hidrogént, melyet >aer inflammabile<-nak nevezett; foglalkozott behatóan a gázok analysisével, a vizet hidrogénre és oxigénre bontotta, meghatározta a levegő alkotórészeit. Előállította a HNO_3 -at, a durranó gázt, meghatározta a föld középsűrűségét s azt 5.5-nek találta,

Caventon József, francia gyógyszerész és a toxicologia tanára az Ecole de Pharmaciae-ben; szül. 1795., † 1878. Pelletierrel együtt felfedezte és előállította a chinint, chinchonint,

colchicint, brucint, strychnint; önállóan foglalkozott a chlorophyll tanulmányozásával.

Ceanothus reclinatus, colubrina reclinata, Palo mabi, Red rool, a rhamnaceák közé tartozó, Észak-Amerikában honos növény, melynek kérge és levelei mint adstringens és expectorans szer használtatnak, adják dysenterianál és siphiliséknél is.

Cedrella febrifuga Bl, amelia-félék közé tartozó nagy fa Jávában és a szomszéd szigeteken; levelei párosan szárnyaltak, virágzata fürtös, termése több magu fás tok; kérgét (indiai china, giava china, suren kéreg) váltóláz, diarrhoe ellen használják.

Cedrin, a cedron simaba l. o. glycosidája, alcoholban és vízben oldódó jegeczeket képez, alkalmazzák malariánál, azonkívül mint antipyreticumot és antiperiodicumot 0.04 gr.-os adagokban.

Cedron, a régi görögök így nevezték a faeczetet és a cedrusgyantát, melylyel a holttesteket balzsamozták.

Cedron-olaj = a citrom egyik válfajának héjjából készült olaj, mely a citrom-olajjal azonosnak látszik, l. Ol, de cedro.

Cedron simaba, a simarubaceák közé tartozó közép-amerikai növény, melynek magvait mint lázellenes szert még a chinin előtt használták, adják hazájában mérges állatok harapása ellen is.

Cedrus-fa, a tűlevelűeknek osztályában a tobozosak közé tartozó fa örökzöld levelekkel. Történelmi nevezetessége a libanoni cedrus (Cedrus Larix), melyek között ma is van több ezeréves.

Cefre, szesz- és sörgyári nyersanyag, mely czukortartalmánál fogva erjedésbe megy át.

Cefrőzés, a szeszgyártásnál a keményítő tartalmu nyersanyagoknak (burgonya, árpa, stb.) czukorra való átváltoztatása, mil kénsavval vagy malátával visznek véghez.

Cékla = Beta vulgaris.

Cellodin = besűrített collodium, gyakran lemez-alakokban használják fedőszerül.

Cellula — sejt. l. o.

Cellulopathologia, az általános kórtannak újabb, Virchow által adott iránya, mely szerint a betegségek lényegét a sejtek működési zavarára kell visszavezetni; ezzel szemben áll a humoralopathologia és a solidopathologia; az első a betegségeket a test nedveinek, a második a test szilárd alkotórészeinek rendellenes működéséből magyarázza.

Celluloid, Xilonit, nitrocellulosenak és camphornak keveréke; az e célra használt celluloset papírból vagy forgácsból készítik s az ebből készült nitrocellulosest olvasztott camphorral préselik össze vagy pedig alcoholban oldott camphort engednek rá hatni.

Szívós, erős, rugalmas, elefántcsontszerű, szagtalan, idomít-

ható anyag, szép fényét és alakját megtartja. 90°-nál legrugalmasabb, 140°-nál bomlik, lánghoz érve meggyulad, kormozó lánggal ég, de nem explodál, daczára, hogy nitrocellulose.

Csak meleg HNO_3 és forró NaOH oldja fel. Fölmelegített darabjai összeragaszthatók.

Igen fontos iparczikk, mivel különböző tárgyak: gallérok, gombok, stb. készítésére alkalmas.

Cellulose, sejtanyag; a növényi képletek vázának főalkotórésze. Tiszta állapotban nem fordul elő, hanem gyantával, mézgával átvívódva, némileg tiszta cellulosenak tekinthető a bodzából, a len, kender gyapot, papír.

A cellulose képlete: $(\text{C}_6 \text{H}_{10} \text{O}_5)_n$, előállítható vászonból, papirból, gyapotból, ha azokat vízzel, majd kaliluggal főzzük, azután eczetsavval majd alcohollal, végre borszeszszel és aetherrel kimossuk.

Rézhydroxyd ammoniás oldatában (Schweitzer-oldat), tömény H_2SO_4 -ben feloldódik, mely utóbbiból víz által fehér pelyhes csapadék alakjában választható ki s mivel jóddal megkékül mint a keményítő, amyloidnak neveztetik. Ezen alapszik a cellulose kémhatása, ha u. i. növénysejteket iblanyloldattal meg nedvesítünk azután tömény H_2SO_4 -el hozzuk össze, a növényrész azonnal megkékül. A cellulose hig H_2SO_4 -el főzve szőlőcukorrá. KOH -val és HNO_3 -al melegítve pedig sóskasavvá bomlik. A collodium, lőgyapot, pergamen-papír mind a cellulosenak vegyületei vagy módosulatai. L. o.

Celsus András, svéd csillagász, szül. Upsalában 1701. nov. 28., megh. 1744. ápr. 25. Unokaöccse volt Celsius Olofnak, az upsalai academia megalapítójának. 1733-ben lett tanár; jelentékeny csillagászati működésein kívül emültsre méltó a hőmérőnek ő általa készített felosztása, melyet az egész tudományos világ ma is használ. Celsius a fagy- és forrpont közötti részt 100 fokra osztotta, hanem eredetileg a fagypont volt 100, a forrpont 0-al jelölve, 1750-ben Strömer stockholmi academicus hozta javaslatba a scála megfordítását.

Celsius Aurelius Cornelius, nagy ismeretekkel bírt római tudós és orvos, ki a Krisztus születése körüli időben élt Rómában. Orvosi könyvei Hippocratesé mellett állanak, ámbár korában nem sokra becsülték, mivel az orvos-tudománynyal csak mint dilleltans foglalkozott, eredetileg a mezőgazdaság volt szakmája. Celsus a befegségetek úgy írja le, amint azok dieticus, pharmaceuticus és chirurgicus alapon gyógyíthatók.

Cement. oly mésztartalmu kövek, melyek sok agyagot tartalmaznak s égetés folytán mész gyanánt nem alkalmazhatók, hanem vízzel érintkezve igen kemény tömeget képeznek. A cementet Smeaton J. angol mérnök próbálta először 1756-ban; nagymennyiségben 1796-ban Perker használta.

Nevezetesebb cementfajok ezek:

1., hydraulicus mész, 10–30% agyagot tartalmaz, minél-

fogva vízben alig, vagy éppen nem oldódik, de ha égetés és oltás után vízzel jön érintkezésbe, kőkeménységű lesz. A megkeményedéshez szükséges idő az agyagtartalomtól függ;

2., portland-cement, melyet márgából égetnek vagy mesterségesen készítenek mészkőből, márgából és krétából, 50% agyagot tartalmaz;

3., puzzuolanc, mely vulcanicus eredetű kőzetekből készül, tartalmaz 45% kovasavat, 15% aluminium-oxydot, 8% meszet, 12% vasoxydot, hasonló ehhez a Bonn melletti trass.

A cementek megkeményedésének oka ez: az égetés alkalmával CaO , az agy föld bomlása által pedig kovasavas mész és mészaluminium-oxyd képződik; a vízben a CaO feloldódik s a kovasav által megkötve kemény calciumsilicatot képez, a víz eme oldó és átadó munkája addig tart, míg az összes silicát mennyiség megköltetik.

Centaurea benedicta, l. Carduus.

Centaurea cyanus, buzavirág, csükköllő, imola, a fészkesek geniuszába tartozó, kedves szép, egyszerű kék virág, mely a mezőkön és vetésekben terem, a porosz uralkodó-háznak kedvelt virága.

Régebben mint vizelethajtót használták, ma csak a spec. fuml-ba teszik, hogy az tarkább legyen.

Hazánkban mintegy 36 faja tenyészik, a keleti félgömbön mintegy 400 faja él. Gyógyerőt tulajdonítottak a *C. alatanak* és a *C. calcatrippanak*, különösen hideglelés, gyomorgyengeség, ijedség ellen. Ma már nem használják.

Centaurium, erythraea centaurium Pers., centaurium minus *Dod.* *chironia centaurium Sm.* *gentiana cent.* *Lin.* herba febrifuga, ezerjófű, földpe tarnics, a tarnicsfélékhez tartozó egyenes nyári növény, 20–30 cm. magas; a levelek egész szélűek, körben levők, a felsők keskenyek és ritkábbak; az ülő virágok a villaszerűen ismételve szétágazó szár csucsain nagy számmal nyalábokban állanak; a kehely 5 csucos, a szírom vékony, csöves, a maghordozó 2 rekeszes, igen kicsiny barna-vörös magvakkal van tele, az egész növény igen keserű ízű. A magy. I., II., osztrák, német gyökvek szerint hivatalos a virágzó fű.

Tartalmaz: 1., erythrocentaurint ($C_{27}H_{24}O_9$), a száraz növényben 0.034%; 2., gentianasavat; 3., viasz-szerű anyagot nagy mennyiségben; 4., keserű-anyagot; 5., gyanlát és ásványsókat.

Rendkívüli, undorítóan keserű íze használata kezdetén a a gyomor izgatása által hányást okozhat. Leginkább mint házi-szert használják váltóláz ellen 10 gr.-ot 200 gr. forrázatra, régi orvosok gyakran rendelték 2–3 gr. aetherrel.

Idült hurutos hasmenésnél, *ascaris lumbricoides*, *oxyuris vermicularis* ellen is adják a végbélbe fecskendezni 5 gr.-ot 50 gr. forrázatra. Renyhe külemű fekélyes sebeknél forrázatát mint mosószerét régóta használják, mivel a keserű anyag a bacteriumok életének nem kedvez.

Centigramm, $\frac{1}{100}$ gramm, l. grammrendszer.

Centrifugalis és centripetalis erő; ha az erő, mely görbevonalon pályájában mozgó testre hat, állandóan egy álló pont felé irányul, akkor középponti mozgás származik; ha ennek iránya a test pályájára mindenütt merőlegesen áll, mint a kör-alaku középponti mozgásnál, akkor a középponti erő a test gyorsaságát nem változtatja meg.

A középponti mozgásnál két egyenlő erő hat a normalisvonal irányában, melyek egymást folyvást egyensúlyozzák: egyik a centripetalis erő, mely a középpont felé irányul és a testet, mely magára maradva, az érintő irányában haladna, a görbe pályán megtartja; a másik a centrifugalis erő, ez az előbbivel ellenkező irányban hat és a test ellenállásától származik.

Ha valamely testet zsineggel körülforogatunk, kör-alaku középponti mozgás származik és a zsineg feszülése a két erő egyenlőségét bizonyítja.

Centrifugalis erő működik a következő kísérleteknél: zsinegre kötött, vízzel telt pohárból a víz sebes forgatásnál nem ömlik ki; a gőzgépeknél alkalmazott regulatornak golyói a sebes forgással arányosan emelkednek; két különböző súlyu, egymással összekötött és vízszintes rudra fűzött golyó közös tengely körül való forgatásánál egyensúlyban marad, ha úgy vannak elhelyezve, hogy távolságaik a tengelytől tömegükkkel fordítva arányos, i. i. ha a nagy golyó közelebb, a kis golyó távolabb áll a forgó tengelytől. ellenkező esetben egyik elhuzza a másikat.

Centrifugális erő által keletkezett a naprendszer (l. Kant-Laplace kísérlete); ez okozta a föld sarkainak belapulását

Cephaelis ipecacuanha, l. Ipecacuanha.

Cephaelin: $C_{14}H_{20}NO_2$; Paul és Cownlei az emetint két alkatrészből állónak találták, u. m.: cephaelinből és emetinből.

A cephaelin erős bázis, $Na OH$ -ban oldódik, sói alaktalanok. Aetherből igen finom tűlaku jegecsekben kristályosodik ki, melyek ha frissek, hófehér színűek, de már 24 óra múlva megsárgulnak, 120° -nál megolvadnak.

Cephal = Fej.

Cephalalgia = fejfájás; nem különálló betegség, hanem mindig egy alaphántalomnak tünete, symptomája. Az alaphántalom székelhet a fejben, ekkor a fejfájás önszenvi: (idiopathicus), vagy valamely testrészben fellépő rendellenes idegműködés következménye (sympathicus).

A fejfájást okozhatják: vértolulás, ideges izgatottság, elrontott gyomor, éhség, csusz, agybántalmak, szellemi túlerőltetés, lázas betegségek, sápkór, vérszegénység; gyógyulásánál mindig az alaphajt kell gyógykezelní, symptomaticus kezelést csak az ideges fejfájásnál szabad alkalmazni, p. o. antipyrin, coffeint, phenacetint, stb. L. Antipyrin.

Cephalanthus occidentalis, rubiaceák közül való növény Dél-Amerikában; kérge egy saponin-nemű anyagot tartalmaz. Alkalmazzák mint expectoranst.

Cephalocele = Agyvelő-sérv.

Cephalothrypsia, **cephalotomia** = fejjuzás, trepanatio, szülészeti műtét, mely akkor alkalmaztatik, ha az anya medenczéje igen szűk s a szülés életébe kerülhet s a császármetszést sem lehet alkalmazni; ily esetben egy erre való műszerrel a magzat fejét szétzúzzák s úgy távolítják el a méhből. Leginkább fejjuzásos magzatnál szükséges alkalmazni.

Cephalotomia. L. fenti.

Cer — cerium vegytani jele.

Cera alba, fehér viasz, a sárga viaszból állítják elő akképen, hogy azt megolvasztva vékony sugárban vízbe öntik s a vizes edényt folytonosan mozgatják, mi által a viasz forgács alakjában hűl ki.

A viaszt a víztől elválasztva erre készült keretekre terítik s napfény és hűvös éjszaka hatásának teszik ki, míg egészen megfehéredik.

Csaknem iz és szagnélküli tömeget képez, 35°-nál idomítható, 69—70°-nál megolvad, de csak 62:75°-nál fagy meg újra jegecedés nélkül. L. **Cera flava**.

Tapaszokhoz és kenőcsökhöz mint összeállító közömbös szert alkalmazzák.

Cera amyлата, viaszból és keményítőből készült pilula massa menthol, creosot, gualacol, extr. filic. mar. aeth. számára.

Cera chinensis, chinai viasz, cerotinsavas ceryl:

[C₂₆ H₆₃. CO. O. (C₂₇ H₅₅)]

a coccus ceriferus rovar terménye, mely rovar a fraxinus chinensis fáján tartózkodik, eme viasz közönséges hőmérsékletnél porrá törhető, 83°-nál olvad, csak forró kőolaj oldja.

Cera flava, sajátsterü állati zsíradék, melyet a mézelő méh (apis mellifica) munkásai választanak ki. A méhek a viaszt leginkább tavasszal, midőn az idő derült s a virágok nyílnak, kezdik készíteni a sejtek (cryptae) felállítására.

Függélyes irányban hosszudak, szabályosan hatszegletesek s egymás mellé illesztve nyílásukkal kissé felfelé fordítva vannak elhelyezve a függélyes keretekben.

A viasz a munkásméh potrohgyűrűinek alsó felén kicsiny lemezekben jelenik meg s ebből a méhek nyáluk segélyével 24 óra alatt 4000 sejtet képesek elkészíteni. A sejtek a méz és a pete befogadására szolgálnak.

A mézzel telt kereteket szept. és okt. hóban kiszedik, a mézet centrifugális gépen kicsurgatják s a sejtfalet vízzel több ízben főzik, midőn a viasz a víz felületén uszik, innen leszedik, megolvasztják s formába öntik.

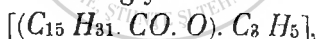
Halvány vagy sötét-sárga, a fiatal méhek által készített pedig szennyes, sárgás-fehér tömeget képez. Szájban rágva

kellemes, illatos izü, az ujjak közt meglágyulva idomítható, de nem tapad; f. s. 0·94—0·97, 62°-nál megolvad, viz nem oldja, forró borszeszből 100 rész 5, vagy 1 rész viaszt old, — kihűléskor az is kiválik, 20 rész hideg, 1 rész forró aether teljesen oldja, 11 rész chloroformban, szénkénegben, zsirokban, olajokban minden arányban oldható. Benzinnel 20%-ot oldhatni fel belőle s annak elpárolgása után fehér tömeg marad vissza; KOH-val főzve szappanosodik. Forralva meggyuladó gőzöket bocsájt s kezdetben szilárd, majd olajnemű folyadék párolható át (l. ol. ceræ), mely apró, fehér jegeczeket tartalmaz; magas hőre hevítve a száraz destillatio termékeit adja acrolein képződése nélkül.

Tartalmaz 20% cerotinsavat, (l. o.) fő-alkatrészét a palmitinsavas myricyl képezi [$C_{15}H_{31}CO.O(C_{30}H_{60})$] mely égényben oldható, kihűléskor jegecedő anyag, 72°-nál megolvad s KOH borszeszes oldatával szappant képez; a viasz tehát alcohol-származéknak tekinthető, hol a H helyét szerves-sav foglalja el; tartalmaz még szín- és szaganyagot.

A méhviasz valódiságát rövidesen a következőleg vizsgálhatjuk meg: a tiszta viasz a tűzön nem füstöl s nem terjeszt acrolein szagot (japáni viasz), ha 63°-nál hamarabb olvad, fagygyul, ha későbben, gyantával van hamisítva, ha porhanyós, akkor sok vizet tartalmaz. 38%-os borszeszben a hamis viasz (könnyebb fajsúlyánál fogva) uszik; ha a viaszt alcoholal főzzük, az a stearint, gyantát feloldja s ezek vízzel kicsaphatók.

Cera japonica, japáni viasz, vegyileg korántsem az, ami a valódi viasz, hanem inkább glycerid:

a rhus succedanea, a rh. chinensis Mill. fák magvaiból készítik, mely magvak 25% viaszt adnak.

Törékeny, áttetsző, kemény darabok, 48°-nál megolvad, nem képlékeny, irritáskor acrolein képződik belőle. A cera alba helyett használják, mivel olcsóbb.

Cera jodoli, cereolum jodoli, 8 rész jodol, 16 r, paraffin, 16 rész celaceum, 14 rész viaszból áll, fogak tömésére alkalmazák.

Cera mineralis, l. Ceresin.

Ceramium fructiculorum, l. Helmintochoorton.

Cerasus acida, prunus cerasus = cseresnye.

Ceratonia siliqua L. Szent János-kenyérfa, a leguminosák közé tartozó középtengeri fa, melynek gyümölcse régebbi gyökvek szerint hivatalos volt. A gyümölcs 10—20 cm. hosszú, 2—3 cm. széles, lapos, kissé ívelt alakú, a varrányokon megvastagodott, színe gesztenye-barna.

Igen sok czukrot és pectint tartalmaz, minélfogva mint tápláló szer jöhet tekintetbe; a gyümölcsfalból kevés H_2SO_4 el és vízzel vajsavat lehet átpárolni.

Mellbetegeknek rendelték forrázatát, az V. osztr. gykvben a spec. pectoralis alkatrészét teszi.

Ceratum, viaszlapasz, a kenőcsnél keményebb összeállásu, nagy részében viaszt tartalmazó gyógyszer-alak, mely kis táblácskákra van darabolva.

A ceratum készítésénél ma már külön eszközöket használnak, ilyen p. o. az »Aequifusor«, melynél a vízszintesre beállított pléhlemezzre öntelik a ceratmassa s kihülés után egyenlő távolságban álló, merőlegesen letűzött tűrendszeren lesz áttaszítva, mi által az egész tábla egyszerre és egyformán lesz felvágva.

Az eredeti módszer szerint a ceratmassát vízszintesen álló asztalra tett papírtokba öntik, melynek szegleteit spatulával le-szorítják; hogyha a ceratum annyira meg van keményedve, hogy a papírt le lehet róla venni, s meg kell fordítani, mert az hülés közben meggyömbül s nem lehet feldarabolni. A tökéletesen meg-hült ceratumot vékony ár segélyével táblácskákra darabolják.

Ceratum ad arbores, Oltó-viasz:

Rp.

I.

Cerae flavae
Sebi ovili
Thereb. commun.
Picis albae aa partes aequ.
Liquefactis in scatulis affunde.

Rp.

II.

Cerae flavae
Thereb. commun. aa 500.
Resinae pini 250.

Rp.

III. fluidum.

Resinae pini 1000.
Thereb. commun. 500.
Spir. vini 80% 400.

Cerat. ad mixtac. in tabulis.

Rp.

I.

Cerae alb. vel flav. 170.
Axungiae porci 90.
Sebi ovil. 80.
Thereb. commun. 100. Effunde.

Rp.

II.

Cerae alb. vel. flav. 125.
Sebi ovil. 75.
Axungiae porci 20.
Thereb. commun 30. Eff.

Cerat. ad mixt. in scalutis alb.

Rp.

Cerae albae
Cerae japon. aa 210.
Axungiae porci 200.
Butyri recent. 80.
Ad refrigerationem perfectam
caute suboga, dein
odoratum oleum admisce.
Kitünő.

Rp.

Cerae albae 270.
Axungiae 80.
Thereb. venet. 100.
Sperm. ceti 25.
Teljes kihülés után vékonyan felkaparva nagy mennyiségben szép fehérre dolgozandó ki.

Rp.

Cerae japonic.
Cerae albae aa gr. 100.
Vaselini albi
Olei sesami aa. gr. 70.
Cetacei gr. 35.
Ol. odorat. qu. s.

Cerat. ad mixt. alb. Roykő (?)

Rp.

Sebi benzoinati
Butyri recent. aa 120.
Cerae albae 60.
Cerae japon.
Cetacei aa 20.
Olei cinnam. 4. ol. bergam.
ol. citri, ol. caryophyl. aa 3.

Cerat, ad mixt. fuscum :

Rp.

Extr. chinae fusc. sicc. 4.
solve glycerino et admisce
Extr. taraxaci liquid. 50.
misce donec fuscum fieri
coepit, dein admisce cerati
ad mixt. albi gr. 480 et
adde bals. peruviani 10.

Cerat. ad mixt. gummosum.

Rp.

Cerae albae gr. 40.

Pulv. sapon. venet.

Pulv. gummi arab. aa 20.

Aquae rosar. gr. 60.

Előbb a gummi arabicum egy kevés
vizzel elkeverendő s a mozsár meg-
melegítendő, erre kell önteni a foly-
tonos keverés közben összeolvasztott
többi részt. Üvegekbe rakandó, mivel
idővel kiszárad.

Ceratum aeruginis phar. gall. germ. et russic. **Cerat. viride;**
Kennedy lapasz:

Rp.

Cerae flavae 12.

Resinae pini 6.

Thereb. com. 4.

Cupri subacetic. 1.

Tyukszemre, éves sebekre alkalmazzák.

Ceratum belladonnae l. Ung. belladonnae. *)

Ceratum cantharidum, cerat. epispasticum:

Rp.

Pulv. cantharid. 50.

Aquae fervidae 100.

Axungiae porci 100,

coque usque ad evaporationem

aquae dein adde

Cerae flavae

Resin. pini aa. 50.

Thereb. venet. 100.

Ceratum cetacei, empl. sperm. celi, egyellen hivatalos
ceratum a II. kiadásu magyar gykvbén:

Rp.

Cerae albae

Cetacei aa 80.

Axungiae porc. 90. Eff.

Ceratum citrinum:

Rp.

Cerae flavae 400.

Res. pini 200.

Thereb. comm.

Sebi ovil. aa 100. Eff.

*) Régi művekben keményebb állományu unguentumok is ceratum
synonimával bírnak, azért az itt nem található ceratumok az unguentu-
mok között keresendők.

Ceratum cosmeticum, Bandolin:

Rp.

Cerae albae
Butyri recent. aa 100.
Cetacei
Ol. amygd. aa 50.
Axungiae p. 200.
Olei odor. qu. s.

Ceratum elemi, cerat. Arcei:

Rp.

Gummi elemi 200.
Sebi ovil.
Cerae albae aa 50.

Cerat. epispastic. L. Cerat. cantharidum.

Ceratum fuscum, ung. fuscum. az I. magyar gykv. szerint:

Rp.

Empl. diachyl. s. gr. 120.
Calefiat donec sub agitatione conti-
nua colorem nigrofuscum acceperit,
dein adde:

Cerae flavae
Sebi ovil. aa 36.
Axungiae porc. 60. *Eff.*

Ceratum glutinosum, paróka-viasz:

Rp.

Resinae damar.
» pini aa 50.
Cerae citrin. 100.
Thereb. venet. 35.

Ceratum Goulardii = Cer. plumbi.

Ceratum hyosciami:

Rp.

Hb. hyosciami recent. 100.
(» » siccati 25)
Coque cum oleo olivar. 200.
collatis adde:
Cerae japonic. 160.
Sebi ovil. 120.

Cerat. labiale album:

Rp.

Cerae albae 50.
Cetacei
Axungiae aa 135.
Olei amygd. 80.
Ol. odorat. qu. s. Eff.

Ceratum labiale flavum :

Rp.

<i>Cerae flav.</i>	50.
<i>Cetacei</i>	
<i>Axungiae</i> aa	135.
<i>Curcumae pulv.</i>	2.
<i>Olei amygd.</i>	80.

A curcumát előbb axungiával és vízzel főzzük, megsűrjünk s azután adjuk hozzá a többi részeket.

Ceratum, labiale rubrum, ajak-ir, szöllő-ir :

Rp.

<i>Vaselini flavi</i>	200.
<i>Cerae japonic.</i>	100.
<i>Alcanini qu. s. ol. odor.</i>	

Rp.

<i>Olei sesami</i>	320.
<i>Cerae japon</i>	120.
<i>Spermatis ceti</i>	40.
<i>Alcanini qu. s. ol. odor.</i>	

Rp.

<i>Cerae albae</i>	
» <i>japon.</i> aa	100.
<i>Axungiae p.</i>	300.
<i>Alcanini</i>	15.

Rp.

<i>Agar-agar</i>	100.
<i>Glycerini puri</i>	100.0.
<i>Ol. odor.</i>	

Ceratum Mezerei :

Rp

<i>Extr. Mezerei</i>	5.
<i>solve in spir. vini, adde</i>	
<i>Cerae flavae</i>	160.
<i>Ol. olivar.</i>	320.

Ceratum nucistae l. Balsamum nucistae.

Ceratum oxygenatum :

Rp

<i>Axungiae porci</i>	400.
<i>Acidi nitrici c.</i>	50.
<i>Vase porcelaneo calefici-</i>	
<i>atur dum reactionem aci-</i>	
<i>dulam non ostendebit, dein</i>	
<i>adde</i>	
<i>Cerae flavae</i>	50.

Ceratum sebi cervini:

Bp.

Sebi ovili 640.
Cerae albae 60. Eff.

Cera virginia, fiatal méhek által készített viasz. l. Cera.

Cerbera odallam, az apocynumfélék családjába tartozó fa, Amerika, Ázsia és Madagaskar éghajlata alatt. Álernyős virága 1—2 magu gyümölcsöt terem; a legtöbb faja igen mérges. Ilyenek az Ahovai, *Cerbera lactoria* magva és kérge, melyek hánytató és hashajtó hatásuak; *C. odallam*, a malabari partokon, gyümölcse ártalmatlan, magva azonban hánytató és bодító; *C. Taughin* a madagascari partokon, citromalakú gyümölcsének nedvét mint istenitélet italát gonoszlevőknek adják; *C. Thevetia*, Ny.-indiában tejnedvét kigyómarás ellen használják.

Cerberid, a *C. Thevetia* glycosidája: $C_{25}H_{38}O_{12}$, a digitalin javalatai alapján alkalmazzák. Adagja 0.00025 gr.

Cerealin, a buzaszem csiraburkának nitrogéntartalmu alkatrésze. A korpában nagy mennyiségben van jelen, ha pedig őrlés által a liszt közé kerül, erjesztő behatására a tésztát megbarnítja.

Cerebrin: $C_{17}H_{33}NO_3$, [Meck szerint: $C_{80}H_{160}N_2O_{15}$], az idegrendszer velőállományának alkatrésze; fehér, nedvszívó könnyű por, hig savakkal cukornemű vegyületté válik.

Ceresin, cera mineralis, az ozokeritből koncentrált H_2SO_4 által tisztított, paraffinnemű vegyület, destillatio nélkül készül. 100°-nál H_2SO_4 -ben nem változik, Na_2CO_3 nem szappanosítja. A viasz surrogatuma gyanánt használják.

Cerevisia, sör, alcohol tartalmu ital, mely nevét Cerevisiustól, egyik italistentől vette, a monda szerint Gambrinus flammandriai király találta fel, de már a régi aegyptomiak és görögök is ismerték. A sört csirázó árpából (maltum hordei) erjesztés útján állítják elő s komlóval keverve kezelik; 3—7% alcoholtartalmu, az angol sörök azonban 8—20% is tartalmaznak; CO_2 -t 0.1—0.2%, albumint 0.5%, dextrosét 4—10%-ot tartalmaznak.

A sörkésztésnél az árpa keményítőjét diastase behatása által erjedésre képes cukorrá, dextrosevá alakítják át, a diastase az árpa csirázásakor keletkezik; ha a csirázás elérte már kellő fokát, hirtelen szárítás által a tovább csirázást megszüntetik, nehogy a dextrose cellulosévá változzon át; így keletkezik a maláta, mely világos vagy sötét színű az alkalmazott meleg nagysága szerint. A malátából a dextrosét 70° C vízzel kivonják s komlóval forralják azután hirtelen lehűtik nehogy eczetesedésbe menjen át.

Ezután következik az erjesztés, melynél a *sacharomyces cerevisiae* viszi az oxygenátadó szerepet; az erjedésnek 15° kell történnie, midőn a cukor alcoholra és CO_2 -re bomlik, a CO_2

egy részét a sőr elnyeli. A kiviteli sőrt erősen komlózzák s hogy ne romolják 46°-on hevitik (Pasteurezés) s szeszszel keverik.

Cerium = Cer = 141·2, ritka elem, mely a lanthannal és dydimmel a cerit nevű ásványban fordul elő mint silicat.

Berselius már ismerte, Hissinger és Mosander állították elő. Vashoz hasonló, jól nyújtható, kalapálható fém, vörös izzásnál olvad. Előállítható chlorvegyületéből, ha azt Na-al hevitjük, midőn a Cer. por alakjában válik ki; megolvasztott állapotban galvánárammal készíthető elő. Könnyebben meggyulad mint a magnesium, tűzkövel szikrát ad; hideg, tömény HNO_3 nem támadja meg.

Cerium bromatum: $Ce_2 Br_6$ vörösbarna, alcoholban oldható por; előállítható a cerium oxalicumból, ha azt lapos porcellán-csészében addig hevítjük, míg sárgásbarna ceriumoxyddá bomlik; most kevés alcoholt és sósavat teszünk hozzá, a csapadékot jól megmossuk s addig keverjük brómhydrogénsavval, míg szintelen oldatot kapunk; az oldatot besűrítjük vagy helyesebben alcoholban oldjuk s annak elpárolgása után vízszamarad a $Ce_2 Br_6$.

Cerium nitricum: $Ce(NO_3)_4$. Vörössárga, alcoholban és vízben oldódó por, melyet frissen készült ceriumoxydnak hig HNO_3 -ban való odása által lehet előállítani.

Nervinotonicum 0·06—0·2 gr.-os adagokban.

Cerium oxalicum $Ce_2(C_2O_4)_3 + 9H_2O$, mások szerint:

$Ce_2O_4(H_2O)_3 = 236$. a brit és é.-amerikai gykv. szerint hivatalos. Előállítható a cerium chloratumból (Ce_2Cl_6) ha annak oldatához oxalsavas ammiont adunk s a csapadékot 15°-nál itatóspapír között megszáritjuk. Fehér, vízben nehezen oldódó por; vörös izzásnál vörhenyes ceriumoxyddá alakul, (10 részből 5·2 rész), mely forró HCl -ban pezsgés nélkül oldható, az oldathoz K_2SO_4 -et adva fehér, jegeczes csapadékot kapunk (kénsavas ceriumélecs-kalium). 0·05—0·25 gr.-os adagokban hurtnál, gyomorbéli izgatottságnál, terhesek hányásánál alkalmazták s hatását a bismuthum subnitricuméhoz hasonlítják; megkísérelték nehéz-kornál is de az eredmény nem volt kielégítő.

Cerium valerianicum: $(C_5H_9O_2)_3Ce_3$; sárgásfehér, nehezen oldódó por.

Cerocoma Schafferii, németországi rovar, a kőrishogárhoz hasonlít, de csak félakkora. Vesicans.

Ceromel, viaszos méz:

Rp.

Mellis crudi 4·0

Cerae flavae 1·0

Leni calore liquefacta, misce.

Cerotin l. Cerylalcohol.

Cerotinsav, egyalju zsírsav: $C_{27}H_{54}O_2$. a méhviaszban mintegy 20%, melyből forró alcoholal kivonható.

Cerumen, fülzsir, sárga ragacos anyag, mely a fül csatornájában válik ki s megakadályozza a bogarak bejutását.

Cerussa l. *Plumbum carbonic.*

Ceryl alcohol, l. v. é. alcohol: $C_{27}H_{55}OH$; a cera japonicának főalkatrésze, mely nem egyébből áll, mint cerotinsavas ceryl-ből: $(C_{27}H_{52}O_2)C_{27}H_{55}$; előállítható a cera japonicából, ha azt alcoholos KOH -val szappanosítjuk, midőn cerotinsavas K és cerylalcohol keletkezik.

Fehér viasznemű anyag, $79^\circ C$ -nál megolvad.

Cesalpino András. l. *Caesalpini.*

Cetaceum, sperma ceti, cetvelő, sajátsterű állati zsíradék, mely a *physeter macrocephalus* nevű emlős haltól származik. Az állat 20–28 méter hosszú, hal kinézésű, igen gyorsan uszik. Feje igen nagy s testhosszának $\frac{1}{3}$ részét teszi; e nagy méretű fejben az agyvelő kicsiny, csak az arczesontok vannak erősen kifejlődve.

A felső állkapocs fogatlan, hanem az alsóban levő fogak épen beleillenek a felső állkapocs üregeibe.

Nagy fejük egész felső része üreges s sárga színű olajat tartalmaz, melyből levegőn cetin nevű viaszkinézésű anyag válik ki. A cetint az olajtól szűrés útján különválasztják s cetaceum crudum név alatt hozzák forgalomba. A cetaceum crudum 60 % olajat tartalmaz, melytől préselés által szabadítják meg, azután hig $NaOH$ -val majd vízzel kifőzik. — Egy állat 2500–5000 kgr. cetaceumot szolgáltat.

Négyszögű, 15–16 kg.-os darabokban forog a kereskedésben, a darabok jegeczhalmazt képeznek, kevésbé hajlékonyak, erős nyomásra apró lemezekre bomlanak szét.

$44^\circ C$ -nál megolvad, 0.821 f. s. alcoholal hidegben olajszerű folyadékot vonhatni ki belőle, mely cetinnek nevezetlik s chemiai tekintetben megegyezik a kivállott olajjal; a cetin 49° -nál olvad 360° -nál forr, magasabb hőnél olajsavra, palmitinsavra bomlik s fehér lánggal ég. 100 rész hideg borszesz 3 részt, melegborszesz 15.8 részt old fel belőle. Levegőn lassan megsárgul s avas lesz. Lugokkal nem változik, de KOH alcoholos oldatával palmitinsavas kaliumot képez s cetyl alcohol lesz szabdá.

Tartalmaz cetylalcoholt (l. o.) mely palmitinsavval egyesülve mintegy 50% százalékat teszi, a nevezett vegyület képlete: $C_{16}H_{21}O.O(C_{16}H_{33})$; ezenkívül még tartalmaz stearinsavat: $(C_{18}H_{35}O.OH)$; laurostearinsavat: $(C_{12}H_{23}O.OH)$; myrisinsavat: $(C_{14}H_{27}O.OH)$.

Ha a cetaceum hamisítva van, $NaOH$ -val elszappanosodik. Mint fedőszert és bőrlágyítót kenőcsökben alkalmazzák.

Belsőleg köhögés, mellfájás ellen adják emulsióban vagy poralakban mint

Cetaceum sacharatum-ot: a német II. gykv. szerint hivatatos, 1 rész cetaceumból és 3 rész cukorból áll.

Cetin: $C_{32} H_{64} O_2$; l. Celaceum.

Cetonia aurata, a leveles szarvuak családjába tartozó rovar, melyet a cantharissal tévesztlenek össze. A cetonia 16—22 mm. hosszú s 10 mm. széles s köpczösebb a cantharisnél; igen kicsi feje az előtorral össze van nőve, a paizs pedig szembe-tünőleg hegyes háromszögalaku, Rózsa és bodzafán tartózkodik, nem vesicans; bábját régebben mint hughyhajtó szert alkalmazták.

Cetraria islandica, l. Lichen islandicus.

Cetrarin: $C_{18} H_{16} O$. cetrarsav, keserű izű, fehér, gőrcsői kicsinségű jegoczes anyaga az izlandi zuzmónak, melyből forró borszeszszel és $K_2 CO_3$ -al való kezelés által vonható ki; Stomachicum és expectorans, alkalmazzák. 0.10—0.20 gr.-os adagokban chlorosis, phthisis, bronchitis eseteiben.

Cetyl alcohol, aethyl hexadecilalcohol. 1. v. é. alcohol: $C_{16} H_{33} NH$. l. Aethyl.

49.5° C-nál olvad. 340° C-nál átpárolható; $P_2 O_5$ behatása alatt vízvesztés folytán illó-cetinné alakul $C_{16} H_{32}$; $H_2 SO_4$ -el oxydálva előbb palmiti naldehyddé majd palmitinsavvá alakul. Előállítható a celaceumból, ha azt alcoholos KOH-val főzzük; midőn palmitinsavas K és cetylalcohol képződik.

Cetylsav = palmitinsav.

Cevadin = sabadillin.

Cevadinsav = Sabadillasav.

Chalastica remedia = oldószerek.

Chalchanthum rubefactum = caput mortuum.

Chamaelirium, a chamaelirium luteumnak glycosidnemű keserű anyaga; a vörös vérsejteket feloldja s ezért mérges; hatása egyéb tekintetben a saponinnal egyezik meg.

Chamaelirium luteum, helonias lutea, a melantaceák családjába tartozó é.-amerikai növény, melynek gyökerét infusum gyanánt alkalmazzák mint tonicumot és anthelminticumot.

Chamaeleon minerale-nak nevezte Scheele a KNO_3 és $Mn O_2$ összeolvasztott s ezután széltört tömegét, mely vízre téve, zöld, ibolya, végre vörös színűre festi azt a keletkező $K Mn O_4$ folytán.

Chamomilla romana, anthemis nobilis L; római székfű, szagos montica, Európa déli részében honos, összetett virágú növény.

Az a. nobilis fekvő száru, fölfelé ágazott hajtásai levelesek, a levelek többször hasítottak, czimpásak, vonalasok és hegyesek; a virágzat kaszat, háromszegletes, határozatlan széllel; a virágzati burok cserépfedlszerű, a telep domboru, tompa murvák-kal, a virágok pehelytelenek, a korongon levők csőalakuak, sárgák, a szélek nyelvakuak és fehérek. Julius és augusztusban virágzik.

Ne tévesztessék össze a chrysanthemum parthenium és matricaria parthenoides virágaival, melyek kisebb kosaruak, gömbölydedek, kellemetlen szaguak; a sugárvirágok nincsenek hátracsapva, a középső virágok némelyike átváltozik fehér

nyelvalakuvá; a matr. parthenoides vaczka kopasz, polyva nélküli.

Tartalmaz 0·5—0·8% illó-olajat, (l. ol. chamom. rom.) antheminsavat (glycosid?) és egy alcaloidát: anthemint, de ennek jelenléte nincs kimutatva eléggé. Hatóanyaga az illó-olaj, mely mint izgató szer jön tekintetbe, nagy adagban hánytató.

Poralakban 0·30 gr.-os adagokban a chinin ismertetése előtt mint lázellenes szer használták. Hascsikarás, bélfelfuvódás, méhszenvenesség és arczsábáknál forrázatát (5:100) még ma is használják mint házi szer. A virágzat a magy. I. II. osztr. brit, fr. gyökvek szerint hivatalos.

Chamomilla vulgaris matricaria chamomilla L. közönséges székfűvirág, chrysanthemum chamomill, Bernh. Chamomil. off. C. Koch; az összetett viráguk közé tartozó nyári növény egyenes, elágazó 3 dcm. magas szárral; levelei 2—3-szor czimpásak igen keskenyek és rövidek; a kosarak meglehetősen nagyok, a virágzat sugaras, cserépfedélalaku burokkal, a korong lobordad a közepén pehelytelen, csöves, sárgaszínű, a szélén nyelvvalaku virágok vannak, melyek fehérek; a virágzat sajátos almaszagu, keserű; máj-tól aug.-ig virágzik.

Ne tévesztessék össze a szagtalan aranyvirággal (chrysanthemum s. pyrethrum inodorum, margareta), a bűzös montikával (anthemis cotula), melyektől jó szemügyrebevés után megkülönböztethető.

Cajus Plinius a chamomilla nevet úgy értelmezi, hogy az a görög chamai = alacsony és malum = alma szavakból keletkezett s azt almához hasonló szaga miatt kapta; matricaria pedig azt jelenti: anyák füve, mivel régebben méhbántalmaknál használták.

Alkolórészek: 1., illó-olaj 5% (l. ol. Chamom. vulg.); 2., keserű anyag; 3., növényssavas sók; 4., 6% ásvánssavas vegyületek.

A chamomilla illó-olaja a nyultagy és a gerinczvelő idegeire hat, melyekben a képző anyag tömegeit közömbös egyensúlyba helyezi, minélfogva azok az ingerek irányában nagyobb ellenállást tanúsítanak s így a fájdalmak csillapultságát eredményezi; a gyomorhímbeli mirigyek elválasztását és az előhaladó körmozgást emeli.

Mint szélhajtó-szer használják hurutos és méhszenvenes bélfelfuvódásoknál, hascsikarásnál, mint izzasztó és csillapító-szer, ezenkívül hosszú lefolyású méhhurut által kimerült nőknél mint izgató-szer; mint házi-szer igen elterjedten használják hideglelés ellen is azonkívül forrázatát mosásokra szemgyuladással, fülbajoknál stb.

Champacol: $C_{17}H_{30}O$, camphorszerű vegyület, mely a michelia champaca nevű fában található (l. o.).

Chandu = Opium tostum.

Chaptal, (Saphal) János Antal, pair és chantelouni gróf, francia vegyész, 1756—1832. A forradalom alatt mint gyakorló orvos Meutpellier fellegvárának ostromában vett részt; 1793-ban Párizsban a lőporhiányon segített. Főleg a borászattal foglalkozott vegytani szempontból s ő volt az, aki a bor alkohol tartalmát szőlőcukor hozzáadása által mesterségesen emelte.

Chartcot (Sarko) János Márton, francia orvos 1853-ban szül. Főleg az idegbelegységekről tartott előadásairól híres. 1853-ban külön neki szerveztek egy tanári állást és klinikát, hova csoportosan gyűltek az egész világról az orvosok őt hallgatni.

Charlatan = nagyszáju, aki oly tudományossággal dicsekszik, melylyel nem bír; nyegle.

Charpiae = tépés, tiszta lencszövehből a szálak szétszedése által készített kötőszers.

Charras l. Cannabis indica.

Charta adhaesiva pellucida, baudruche gommie, enyves papírlap, akként készül, hogy egy papírlapnak egyik oldalát ichtiocolla-oldattal vonják be, másik oldalát pedig a következő mixtummal kenik be:

Rp.

Laccaae in tabul. p. 10.
Resin. benzoës p. 2.
Therëb. comm. p. 1.
Mastiches p. 2.
Olei ricini p. 0.5
Alcoholis p. 60.

Charta antasthmatica:

Rp.

Fol. belladonnae

› *stramonii*

› *digitalis*

› *salviae* aa. 5.

fiat infus. ad coll. 100 adde

Kalii nitrici 75.

Trae benzoës 40.

Itatós papírt tarts benne 24

óraig, azután azokat meg-

száritva vagdald fel 70

cm²-es darabokra.

Charta atropinata, collyrium siccum gradulatum atropin. Finom papírt oly módon áztass atropin oldatba, hogy minden mm². 0.001 atropint tartalmazzon.

Charta calabarica, calabarbab tincturába áztatott és felaprózott papír. l. Physostigminum.

Charta cerata, viaszos papír, oly módon készül, hogy melegített vaslemezre fektetett papírt viasz vagy slearin, paraffin

darabbal egyenletesen bedörzsölünk és egy nyomóval elsimítunk. Zsíros anyagok, nedvesedésre hajlandó porok, illó anyagokat tartalmazó szerek kiszolgáltatására használják.

Chartha epispastica, Ph. brit. gall. et amerik.

Rp.

<i>Cerae albae</i>	p.	4
<i>Cetacei</i>	p.	1-50
<i>Olei sesami</i>	p.	2
<i>Resin. pini</i>	p.	0-85
<i>Pulv. canthar</i>	p.	1

Ezeket együtt 6 rész vízzel 2 órán át vízfürdőn hevítjük s az elválasztott zsíros anyagot 0-25 rész canadabalzammal összeolvasztva, papírra kenjük. A francia gykv készítménye fél ilyen erős.

Charta exploratoria, kémelő papír, növényi festanyagokkal praeparált papír, mely különböző vegyületek (savak, lugok) behatása alatt színét változtatja. A magy. gykv. háromféle kémelő papírt tesz hivatalossá,

1. *Charta explorat. coerulea*: 1 rész porrá tört lacmust meleg vízzel 24. óráig állani hagyunk, megsűrítés után annyi ammoniát adunk hozzá, hogy színe éppen kék legyen; eme oldatba filtrumpapír szeletkéket mártunk s azt sötétben megszáritva, elteszszük. Savak vörösre festik.

2. *Charta explorat. lutea, curcumapapír*: 1 rész porrá tört curcuma-gyökeret 6 rész 70%-os alkohollal pár napig állani hagyunk, a megsűrített lébe filtrumpapír szeletkéket mártunk s megszáritva elteszszük. Lugok barnára festik.

3. *Charta explorat. rubra*. Kék lacmus oldathoz annyi phosphorsavat adunk, hogy az oldat éppen vörös legyen; eme oldatba filtrumpapírt mártunk. Lugok megkékitik.

Készülnek még kémelő-papírok alcaninnal, haematoxilonnal, plumbum aceticummal (H_2S -re), ferrocyankaliummal, taninnal, brucin-kénsavval stb.

Charta fumalis, füstölő papír:

Rp.

<i>Benzoes</i>	100.
<i>Styracis in gran.</i>	20.
<i>Balsami peruv.</i>	30.
<i>Ol. bergam.</i>	
» <i>citri</i>	aa 3.
<i>Spirit. Breifeldi</i>	50.
<i>Alcohol</i>	400.

Több napi digerálás után megfiltráljuk s előzőleg linsó-oldattal praeparált papírral felitatjuk s enyhe hőnél megszáritjuk. Meggyújtva kellemes illatot áraszt.

Charta japonica, usegópapír, a *Wikstroennia canescens* nevű japáni növény kéreg-szövele, mely a szájban ép úgy szétmálk mint az ostya; porok bevévésére alkalmazzák.

Charta haemostatica = ferrum sesquichloratumba áztatott papír, melyet vérző felületekre alkalmaznak.

Charta medicata, az atropinual, pilocarpinnal, physostigminnal átitatott papírok neve.

Charta muscarum, légyapír:

Rp.

Kalii arsenicosi 20.
 » *carbonici* 45.
Aquae destill. 400.
Sach. albi 40.
 Mártás bele itatós papírt.

*

Rp.

Lign. quassiae 100
fiat decoctum ad coll. 300, adde
Tinct. piper. long 15
Tart. stibiati 1.
 Mártás bele itatós papírt.

Charta nitrata: KNO_3 oldattal beitatott papír, melyet a pyrotechnicában salon-bengálitűz előállítására alkalmaznak.

Charta paraffinata, hasonló módon készül a charta cereatával.

Charta pyroxylica, előbb HNO_3 -ba mártott s ezután megmosott papírt baryum-, vagy strontium nitricum oldattal vonunk be. Tűzijátékhoz való.

Charta sinapisata, Ph. hung. II. zsirtalanított mustárliszttel szitálj egyenletesen oly papírra, melyet előbb 5 rész kautshukból, 1 rész colophoniumból és 100 rész benzinnél álló oldattal vontál be, takard le vékony cerat papírral s préseld le. Nedveségtől óvd! L. Sinapis.

*

Sec. pharm. brit.

1 rész guttaperchának 6 rész chloroformbani oldatához 1 rész cerussát adunk s összerázzuk; leülepedés után a tiszta folyadékot leöntjük s 2 részt 1 rész mustárliszttel keverünk s a pépet lapos tálba téve, felületén papírlapokat huzunk tova.

Chartreuse, (Sarıróz). A chartauzi barátok titkos készítménye, melynek készítését a pápa 1864-ben a kolostorokból kitiltotta, de a kolostoron kívül ma is gyártják. A »Real-encyclopedia« szerint receptje a következő:

Rp.

<i>Hb. melilotti</i>	
» <i>melissae</i>	aa 100·0
<i>Sem. anisi vulg.</i>	
» » <i>stellat.</i>	aa 50·0
<i>Folior. menth. pip.</i>	
<i>Herb. absinthi.</i>	
<i>Rad. angelicae,</i>	
<i>Cort. aurantior.</i>	
» <i>citri.</i>	aa 50·0
<i>Macidis</i>	
<i>Cariophylli</i>	
<i>Coriandri</i>	
<i>Pimenti</i>	
<i>Calami rad.</i>	aa 5·0
<i>Olei naphae</i>	0·03
<i>Spir. vini rect.</i>	90 ^o / ₀
<i>Aquae dest.</i>	aa 1500·0

Félnapi macerálás után párolj le belőle 9 litert s önts le meleg szirupba 2½ literbe, a melyben 0·8 liter málnalé van.
Chartreuse jaune (sárga).

Rp

<i>Ol. angelic.</i>	20·0
» <i>cajeputi</i>	2·5
» <i>calami</i>	1·0
» <i>coriandri</i>	
» <i>cariophyl.</i>	aa 2·0
» <i>hysopi</i>	
» <i>melissae</i>	aa 3·0
» <i>macidis</i>	4·0
<i>Spir. vini</i>	3000·0
<i>Syrupi simpl.</i>	3000·0
<i>Trae croci</i>	qu s.

Chartreuse verte (zöld). A fentihez indigóoldatot kell adni, hogy zöld legyen. I. Liqueurek.

Chasmus = ásitási görcs, főleg histeriás és neurastenicus betegeknel lép fel.

Chassaingac Károly Mária Ede, francia sebész, a vérzés nélküli operatio feltalálója. 1805—1879.

Chaulmoogra odorata, gynocardia odorata, az indiai gykv. szerint hivatalosak a magvai melyből olajat és unguentumot készítenek.

Chavica officinarum, Migu, a keletindiai szigeteken tenyésztő folyondár alakú növény, melynek termése piper longum név alatt ismeretes. (I. o.)

Chavicasav, a chavicinből keletkezik KOH-val való főzés által.

Chavicin, a piper longum gyantája: alaktalan anyag, savakkal nem egyesül, borszeszes oldata *KOH*-val főzve chavica-savat és piperint képez. Régebben hideglelés ellen alkalmazták.

Cheiloplastica = ajakképzés, l. anaplastica,

Cheiomantia. cyrognomolica, ama tudomány (?), melynek segítségével valamely egyén tenyerén előjövő ránczok és dudorok elhelyezéséből és alakjából az illetőnek jövő sorsát meg lehetne mondani. A tudományosság színezetével bíró eme babonás jóslgatás napjainkig fennmaradt, sőt a múlt században a jenai egyetemen még előadásokat tartottak belőle.

A középkorban még Paracelsus és Cardanus is hívei voltak a cheiomantiának s ekkor érte aranykorát. A cheiromantiára alapot az astrologiának a macro- és microcosmosról szóló elméleti okoskodása adott alapot.

Cheiron v. Kyron, egyik bölcs centaurus, Kronos és Thyrira fia, Aesculap tanítója, kitől a gyógyító füvek ismerete eredt. Hercules egy mérgezett nyállal gyógyíthatatlan sebet: chironium vulgus, ejtett rajta, innen neve.

Cheirospasmus, irógörcs.

Chelerythrin, sanguinarin, pyrrhopin: $C_{19}H_{17}NO_4$, Merck szerint: $C_{21}H_{15}NO_4 + H_2O$; a chelidonium maius alcaloidája, előjön még a glaucium luteum és a sanguinaria canadensisben, a nedv színe főleg ettől van, a legtöbbet a gyökér tartalmaz. Vörössárga lújalaku jegéczeket képez, melyek alkoholban, aetherben, olajokban oldhatók. az oldal s maga a chelerythrin égető keserű ízű. l. Chelidonium.

Chelidonin: $C_{19}H_{17}O_3N_3 + H_2O$; Merck szerint: $C_{20}H_{19}NO_5$; nem mérges alcaloidája a chelidonium majusnak; szintelen, keserű ízű, vízben oldhatatlan, savakkal sókat képez.

Chelidoninsav: $C_{14}H_{11}O_{13}$ a chelidonium majus alkoholos oldatából plumbum aceticummal kicsapható, sublimálható vegyület.

Chelidonium majus L. vérehulló fecskefű, a mákképeűek közé tartozó egyévi növény. Kitelelőgyöktörzséből 0.5 m. magas, egyenes, elágazó, szőrökkel borított szár nő ki; levelei páratlanul szárnyaltak és szőrösek. alul világosabbak, a kis levélkék tojásdadok. karélyos szélűek, a nyélczék ál melléklevelekké szélesednek. A virág sárga s 3—6-ával ritka ernyőt képez; a virág képlevelű csészéje a kivirágzáskor lehull; a párta négyszirmu, a szirmok keresztben állanak, a porzók száma 10-nél több. A termő hosszszukás maghomból és kétkarélyu bibéből áll. A termés választófal nélküli beczőt képez.

Az egész növényzet mintegy 25% sárga, csipős nedvet tartalmaz, mely nedv chelerythrintől sárga színű; tartalmaz chelerytrinen kívüli chelidonint, chelidoninsavat, celidonsavat, chelidoxantint, alma- és citromsavat 6—8% hamut.

Hatóanyaga a chelerythrin, ez, valamint a fű nedve a bőrt megnedvesíti s marólag is hat, bevéve a beleket és a vesét izgatja.

A növény nedvéből 30–40 cseppel, a növényből 2:200 infusumot alkalmaznak mint has- és húgyhajtó szert midőn a savós izzadmányokat elakarják távolítani, vagy midőn a májtól elvonólag akarnak hatni; mint izgató elvonószert megkísérelték szemgyuladásnál, rheumánál, de eredmény nélkül. Mint házi szer szemölcsök elpusztítására használatos. A magy. I., osztr. VII., német II., gykv. szerint hivatalos.

Chelidonsav: $C_7H_4O_6 = C_4H.(CO.OH)_3$, szagtalan, selyemfényű, savanyu ízű jegeczek, melyek a levegőn elmállanak, indifferens anyaga a chelidonium majusnak.

Chelidoxanthin, keserű közömbös sárga jegeczek a chelidonium majusban.

Chemia, a természettudományok ama ága, mely a testek anyagának változásával járó tüneteményeket fejtegeti, a változások okait fűrkészi s azok törvényét, a testek anyagi szerkezetét állapítja meg.

A kémiai kérdések tanulmányozása csak a tünetemények tervszerű előidézése, azaz kísérletezés által lehetséges; ez hozta nyilvánosságra azon nagyszerű törvényeket, melyek ismeretével a technica nagy szolgálatot teljesít az emberiségnek.

A »chemia« nevet Humboldt Sándor Plutarchnak azon megjegyzéséből vezette le, hogy az aegyptomiak saját országukat chemi-nek = fekete földje miatt nevezték; eszerint chemia aegyptomi művészetet jelentene. De valószínűbb a chemia = elrejtteni szóból való levezetés; e szerint a chemia rejtélyes dolgot jelentene s ez onnan eredhet, hogy a vele foglalkozók ugyancsak titkolták mesterségöket s furlangos módon írták le munkáikat, hogy a beavatallanok előtt mysticus színben tűnjenek fel.

A chemia általános történetét H. Kopp tanulmányozta s öt korszakra osztotta fel.

I. Ó-kor. A chemia ó-koráról csak annyit tudunk, hogy egyes népek a mindennapi életben használt testeknek némely kémiai sajátságát ismerték. A chiniak ismerték régtől fogva a kén, salétromot, a lőpor egy nemét, a boraxot, timsót, papirozt, néhány festéket s a mai napig is híres porcellát. Az aegyptomiak már a legrégebb időkben ismerték a közönségesebb fémeket, a konyhasót a salmiakot, járatosak voltak a kenyér, bor, szappankészítésben, számos festék és gyógyszer előállításában. A holttestek conserválását oly ügyességgel végezték, hogy a mumiák mai nap is csudálat tárgyát képezik. Mindeme műveletek bizonyos kémiai ismereteket feltételeztek, melyekről azonban kevés írott emlék maradt fenn. Igen valószínű, hogy a fémek átváltoztathatóságának eszméje aegyptomi eredetű; valamint maga a chemia név alatt a IV. században a fémek nemesítésének művészetét értették s akik ebben az értelemben használták, összeköttetésben állottak az alexandriai egyetemmel, aegyptom tudós papjainak utolsó menedékhelyével. A chemia

fejlődésére nagy befolyást gyakoroltak a görög *phylosophusok*, főleg Aristoteles tanai s hosszú ideig maradtak annak irányadói de egyuttal a haladás gátolói is. Aristoteles szerint minden meglevőnek alapja ugyanazon őanyag, a mely bizonyos sajátosságoknak: mint szárazság, nedvesség, hidegség, melegség, hozzájárulásával négyféle fő állapotot vehet fel, mely fő állapotok az elemek: a tűz, víz, levegő és föld. A testek különféle sajátosságait e négy elem viszonyának mennyisége szabja meg. Aristoteles nagy tekintélyének tulajdonítható, hogy tanai uralkodók voltak századokon át s nem mertek kételkedni sem benne. Mióta a chemia a kísérlet ellenőrző kritikájának világánál tovább fejlődött, e nézetek csak téves bölesészeti levezetéseknek tekinthetők.

II. Az alchymia kora Aristoteles tanait később az arabok terjesztették tovább, kik az aegyptomiaktól sajátították el chemiai ismereteiket; őtőlük származik az aranycsinálás mesterségének Al-chymia elnevezése. Az alchymia eredeti feladata a bölcsek kövének (l. o.) felfedezése volt, melynek megtalálására századokon át bámulatos kitartással és a legbadarabbb kísérletezésekkel törekedtek. A fémeknek egymásba való átváltoztatását bebizonyítottak tartották s ebben nem egy tapasztalati tény adott nekik látszólag igazat; észrevették p. o. hogy az ólomkénegből — melyről nem tudták, hogy ólomból és kénből áll s gyakran kevés arany és ezüst is fordul bennök elő — tiszta ólom és ezüst állítható elő olvasztás által; az a tény, hogy a vörösréz zinkkel összeolvastva az aranyhoz hasonló fémmé változik, mind az ő theoriájok mellett bizonyított, s remélték, hogy folytonos tisztítás által majd aranyat is képesek lesznek előállítani. Az arany előállítására szükség volt a bölcsek kövére (l. o.) melynek előkészítésébe belejátszanak a climactericus napok, a horoszkop és constellatiók, számon kell tartani Salamon kulcsát Horos tábláját, Trismegistos két cabbalisticus számjegyét: a VII-est és XIII-at, Synesius electrumát, mely a borostyánkőben van elrejtve. Synesiusnak »*Magia subterranea*«-jában ez a következőleg van leírva:

»Oh ember, ki az ifjúság rózsájával arczodon kezded e nagy művet, bizonynyal mondom neked, az aggkór havával fejedem sem fejezended be, ha meg nem találod a materia primát. Én mondom ezt, Synesius Aper a böles, sydericus és alchymista, ki megelélem azt a borostyánkő lelkében, az electrumban.

Ha megeléled az őanyagot, készítsd ellege artis a bölcsek mercuriát, a zöld oroszlánt (leo viridis. chaos mercuricus philosophorum, aurea nebulosa, Aroth), melyhez cseppents el Roger Bacco naptha elixiriaca-jából 3-ból hármat s megszületik a vén király arany koronája, melyet izzits, pállítás után megszületik az alakatlan chaos magzatlja, a caput corvi. Ezt digerálva a caput corvi életre ébred és megtisztul s kitüntöklök a fehér hattyu. Eme gradusnál erősebb tüzet gerjessz, hogy a sárga anyagból leszálljon az érczek bölcseletsava; nedves tüzzel fer-

men'áld, száraz vízzel diluáld s midőn ez evolál, s a nagy magisterium vörös oroszlánként görebed fenekén hajnallik, beállván a szent menyegző, megszületik a titkok titka, az élet panaceája, a bölcsék köve.*

Az arab alchymisták között leghíresebb volt Dsafar, más-képen Géber (l. o.) ki már ismerte a szűrést, destillálást, sublimálást, izzítást; használta timsót, salétromot, gáliczot, ismerte a savak egy részét, a királyvizet. A fémeket higannyból és kénből állónak mondta, az elsőnek köszönhetik fényüket, nyújthatóságukat, a kénnek pedig éghetőségeket.

Az alchymisták tudományuk atyjának Tubalkaint, mások Mózes testvérét, Mirjámot (Prophetissa Maria), sokan Jobot és János' evangelistát is az adeptusok közzé sorolják. Az első aranycsinálásról szóló könyvet: »Tabula smaragdina«-t Hermes Trismegistos írta (l. o.) Kr. e. III. században. Géberen kívül híres alchymisták voltak: Albertus Magnus (1193—1280); Bacco Roger (1214—1292); Aquinoi Tamás (1223—274); Arnadus de Villanova (1235—1312) és Raimundus Lullus (1235—1315). A XV. század jeles alchymistái: Basilius Valentinus benzés barát, Hollandus Izsák.

A fejedelmek kapzsiságát sok élelmes »adeptus« használta fel s a jó aranyakat ellopva, helyettök hamisat adtak.

Raimundus Lullus, Eduard angol királynak 6 millió aranyat csinált, melyek egyik oldalára rózsát vésett; VII. Károly furfangos adeptusa volt Le-Cor; Brandenburg választófejedelemének Thurneysser Leonhard orvosa lett, Kellei Eduard pedig II. Rudolfnak volt kedvencze.

Az uj-kor leghíresebb alchymistái: Theophrastus Paracelsus Bombastus von Hohenheim (1493—1541.), ki hazánkat is beutazta, Libavius András orvos, Helmont János, Glauber János, Becher János, Kuvkel Löwenstern gyógyszerész. Aranycsináló társulatok voltak: a rozenkreutzerek és a buccinatorok.

Magyar alchymisták voltak: Erdélyi János 1500. körül, ki a »lapis refugii« kolostor vagyonát laborálta el; Zsigmond király neje Borbála, Melchior Miklós, Erdélyi Dániel, Laszky Albert, Listi István a XVI—XVIII. században.

Az alchymistákat nem rettentette el sem III. Honorius pápa egyházi átká 1219, sem a királyok üldözése; még mai napig is vannak az alchymianak hívei.

A XVI. század elejétől a XVIII. század elejéig terjed a iatrochemia kora, midőn aranycsinálás helyett a gyógyszerek készítésére törekedtek.

Ebben a korszakban az Aristoteles-féle principiumok száma kettővel megsaporodott, felvették a már Géber által felállított fémelméletet s a higanyt és ként az elemek közé sorolták.

Paracelsus Bombatus, a leghíresebb jatrochemicus megkísérlette a betegségeket Aristoteles elmélete alapján gyógyítani. Feltételezte, hogy a betegséget a szervezet vegyi principiumai-

nak helytelen aránya okozza, vegyi principiumokkal kell tehát a megzavart egyensúlyt helyreállítani. A mercurhoz és sulfurhoz még egy harmadik elemet csatolt: a sót. E három elem képezi az egészséges szervezetet s e három elem volt a kor universalis gyógyszere.

E kor kísérletezőinek munkája nem volt mégsem eredménytelen.

A véletlen által megsegítve gyakran nagy szolgálatot tettek felfedezéseikkel a tudománynak. Így II. Ágost udvarában Bötticher felfedezte az arany helyett a porcellánt 1709-ben, 1670-ben pedig a Brandt a phosphort. A iatrochemia korának végén Boyle Róbert (I. o.) szakított Aristoteles tanaival, megállapította a savak és alkak közti különbséget, tudta, hogy van valami a levegőben, ami az égést és a légzést elősegíti, főleg a gázok és gőzök tulajdonságaival foglalkozott.

A XVII. század közepétől a XVIII. század közepéig terjed a phlogiston kora, melyet a német Becher készített elő s Stahl György Ernő (1660—1735.) hallei orvostanár állított föl. Stahl szerint minden testben van egy anyag, mely az égésnél eltávozik s ez a phlogiston; minél több phlogiston van valamely testben, annál jobban ég. Ezen elméletet látszólag a kísérletek is igazolták, így abból a tényből, hogy fémoxydok szénnel iziztva tiszta fémek adnak, azt vezették le, hogy a phlogistonban gazdag szén a rozsdának adja phlogistonjának egy részét. Mikor Lavoisier a mérleget hozta be a chemiai kutatások végzése mellé, megbukott az elmélet s ezt a phlogistonhivők legnagyobb harczosa, Priestlei mozdította elő az oxygénnek felfedezése által.

E korba esik Marggraf, Black, Priestlei, Cavendisch, Boyle működése.

A chemia ujkorá, vagyis V. kora Lavoisier fellépésétől tart napjainkig, nevezetessé és haladóképesé lett a mérleg alkalmazása által. Az ő általa megvetett alapon fejtették ki Richter, Proust és Dalton az egyszerű és többszörös súlyviszonyok törvényét, Dalton azonkívül az atomelméletet.

Ezekután egymást érték Humboldt, Gay-Lussac, Davi, Berzelius és mások fellépése (I. a nevek alatt), kik minden tévedést eloszlattak s ma a chemia a megdönthetetlen alapon rohamosan halad s nagy szolgálatokat tett, tesz és fog tenni az emberiiségnek.

Chemiai átalakulás alatt a testeknek úgy chemiai mint phisicai tulajdonságainak megváltozását értjük. Ha az átalakulásnál egy testből több más tulajdonságú test keletkezik, a folyamatot bomlásnak (I. o.) nevezzük, ha pedig több testből keletkezik egy más tulajdonságú test, a folyamat »egyesülés« nevet visel. I. o.

Chemiai disszociáció alatt némely vegyületnek azt a tulajdonságát értjük, midőn a nagy hőmérsékletnél felbomlanak, de lehűlés után ismét egyesülnek. P. o. az ammonium chloratum

nagy hőnél sósavra és ammoniára bomlik de e bomlástermékek lehűlés után ismét egyesülnek ammonium-chloratummá.

Chemiai írás és jelzés. A chemiában is szükség van bizonyos módszerre, hogy a nagymennyiségű vegyületeket világos és érthető alakban fejezzük ki, mert mindenul szavakkal kiírni hosszadalmas dolog s áttekinthető képet nem nyújt.

Már az ó-korban az egyes fémeket a bolygók nevével látták el, mint p. o.: a Nap jelképe = aranyat, a Hold = ezüstöt, a Mercur = higanyt, a Venns = rézet, a Mars = vasat, a Saturnus = ólmot, a Jupiter = ónt jelentett s ez elnevezések még napjainkban is fennmaradtak: crocus Solis, causticum Lunare, Mercurius vivus, limatura Martis, sacharum Saturni, stb. Az alchymisták azt állították, hogy eme jeleket először alkalmazták a fémek s azután a bolygók megjelölésére.

Aristoteles elemeinek is voltak jelei:

tűz,

víz stb.

A chemiai jelzésnek már a középkor alchymistái is érezték szükségét, de főleg azért használták a jelző-módot, hogy tudományukat az avaratlanok előtt eltitkolják s mysticussá tegyék. A képletek nagy számának használata egy külön tudomány-ágot képezett.

A XVIII. században már a következő jelek voltak használatban:

oxygen. nitrogen, kén, phosphor,

)) /
 hydrogen, víz, salétromsav stb.

Dalton is készített egy chemiai jelző módszert, hanem az sem volt practicus:

 hydrogen, oxygen, szén, szénsav stb.

Berzelius kezdeményezésére az elemek jelzésére azt a betűt fogadták el, melylyel neve kezdődik s a vegyületeket az alkotórészek kezdőbetűivel jelezték.

Mivel több elem neve kezdődik egy és ugyanazon betűvel, megkülönböztetésül a fémtulajdonságú elemnél a második, esetleg más betűjét is mellé írjuk, p. o.:

C = carbonium,
 Ca = calcium,
 Cd = cadmium,
 Cl = chlór,
 Co = cobalt.
 Cu = cuprum,
 Cr = chróm, stb.

Az elem jele egyuttal jelenti azon súlymennyiséget is, melynek arányában az elem valamely más elemmel vegyül (l. atomsúly); valahányszor tehát *Cl*-t látunk leírva, az mindig 35.5 s. r. chlort jelent, a *C* = 12 s. r. szenet, a *Ca* 40 s. r. calciumot. A légnemű elemek jelképei egyuttal még térfogatos mennyiséget is jelentenek, azon elemeknél, melyek két atomosak: 11-17 liter.

Az összetett testeket vegytani írással úgy jelezzük, hogy egymás mellé írjuk azon elemek symbolumait, melyből állanak, ha pedig valamely elem atomsúlyának többszörösében vesz részt a vegyületben, ezt az illető elem alá jobbról írt kis számmal jelezzük. P. o.

A kénsav analysisénél kitűnt, hogy 2 s. r. *H*-t, 32 s. r. *S*-t és 64 s. r. *O*-t tartalmaz, de mivel a *H* jel. 1 súlyrészt, *S* 32 s. r., az *O* pedig 16 súlyrészt jelent, a képlet lesz: H_2SO_4 .

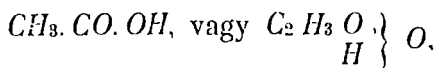
Az ilyen képleteket, melyek csak az alkatrészek arányát fejezik ki: *tapasztalati képletnek* nevezzük. A tapasztalati képletből egyszerű hármasszabály segítségével az alkatrészek százalékos mennyisége is kiszámítható.

P. o. víz képlete $H_2O = 18$, azaz tizenhatsz mondjuk gramm vízben van 2 gramm *H* és 16 gramm *O*, akkor 100 gramm vízben van

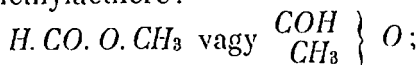
$$\frac{16 \times 100}{18} = 88.8$$

gramm *O* és 11.2 gramm *H*. A százalékos összetételből is levezethető a képlet olyformán, hogy a talált százalékos mennyiséget az illető elem atomsúlyával osztjuk s amennyire lehet rövidítünk.

Nagyszámu atomokat tartalmazó vegyületek szemlélhetővé tétele s más vegyületektől való megkülönböztetése céljából az alkotórészeket csoportosítjuk gyökök (l. o.) szerint. P. az ecetsav és hangyasavas methylaether tapasztalati képlete: $C_2H_4O_2$, de ha az alkotórészeket csoportosítjuk, az ecetsav képlete lesz:

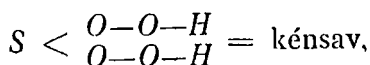
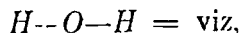

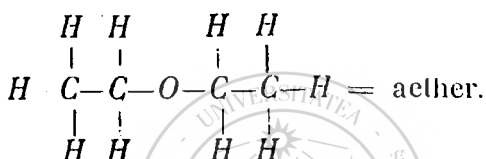
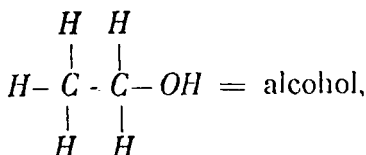
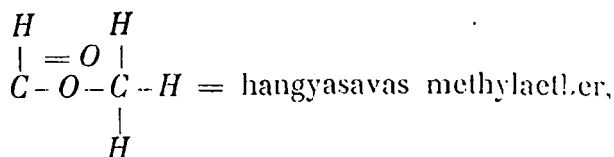
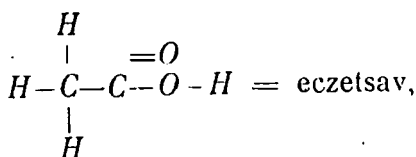
a hangyasavas methylaetheré:

ilyen képleteket *okszerű képleteknek* nevezzük; az okszerű képlet által magyarázható meg a vegyületekben véghezmenő vegyi folyamatok, cserebomlás, az isomeria.

Ha a képletben kifejezzük az elemeknek kapcsolódását vegyértékük szerint, *szerkezeti vagy structív képletet* nyerünk: Például:

Chemiai rokonság, chemiai vonzás = Affinitas chemica.

Chemiatria = Jatrochemia.

Chemosis, a panophthalmitisnél fellépő köthártya megdagadás. I. Panophthalmitis.

Chenopodium ambrosoides, L. myrrha libatop, eredetileg nyugat-indiai növény, de már nálunk is tenyészik, a némét II. gykv. szerint hivatalos.

60 cm. magas. egyévi növény. szára gyengén szőrös, bárázdás, lóbor-alakuan elágazó levelei gerelyesek, 4 cm. hosszúak; a virágcsomók a levelek hónaljában vannak. A virágzatot hordó levelek épszerűek, tompa csúcsuak, nyélczéjük keskenyedő; az alsó szárlevelek nagyok, öblösek és hegyesek, az összes levelek fénylő-zöldek, alsó-félök sárga mirigyekkel van borítva.

Tartalmaz 0.8—1.10% illó-olajat, mely hasonló a borsmenta olajához. Mint házi-szert méhszenves nőknél izgató gyanánt s hólyaghurutnál vizelethajtóul alkalmazzák mint infusumot 10:100 arányában.

Chequen, eugenia chequen. myrthus chequen, chilei fa, melynek leveleit infusumban adják idült hurutoknál.

Cheselden Vilmos, angol sebész 1688—1752., mint litotom, kézi ügyessége által nagy hirt szerzett s a húgykőmetszésről elsőégi vitát is folytatott Aouglassal. Ő valósította meg a mesterséges pupillaképzés ideáját.

Cheyne Sokes-légzés, az agy és nyultagy táplálkozását zavaró betegségek kórtünete, melynél egy hosszú légzési szünetet eleinte felületes, majd mély légzésvétel követ s ez ismét lég-

zési szünetbe megy át. Mivel a légzési központ működési képességének csökkenését jelenti, aggodalmas jelenség.

Chichma szöm, semina chichmae, a cassia absus L. kelet-indiai fának igen keserű magva, melyet már az aegyptomiak és görögök szemgyulladás ellen használtak.

Chimaphila umbellata, pyroba umbellata, arbutin tartalmu örökzöld növény, a fol. urae helyett adják mint diureticumot.

China calysaya, cinchona calisaya, a rubiaceák családjába tartozó örökzöld fa, mely más rokonfajokkal a tenger színe felett 1600—2000 méter magasságban tenyészik Bolívia és Peru hegyein.

A kéreg orvosi hatásának felfedezéséről a Gy. H. 1897. évfolyamában érdekes közlemény jelent meg, melynek kivonata itt áll:

»Hogy a chinakéreg a spanyolok bejövetelekor a benszülöttek által orvosszerűen használtatott-e, biztosnak nem modtható, ámbar több monda azt tartja, hogy a benszülöttek a kéreg gyógyerejét nagyon is jól ismerték, de a spanyolok iránti gyűlölethől eltitkolták azt.

Godefroy szerint a kéreg lázellenes hatása az indiánok által oly módon lett felfedezve hogy egy váltólázba esett benszülött szomját oly vízzel enyhítette, melyet khinafa héjával tett keserű-izüvé. Humbold azonban ezt kétségbe vonja, miután szerinte az indiánok a Loxa s vidékén tenyésző china-fát igen mérgesnek tartották.

Mások azt állítják, hogy Amerika vad oroszlánjai váltólázba esve ösztönszerűleg a lázhajtó-erejű china-fának kergét rágták s ettől felgyógyultak.

Számos más monda között a legvalószínűbbnek bizonyult a Dela Condamine s később Kippolit Ruitól küldött tudósítás.

Szerintök 1636-ban, Loxa perui tartományban egy indián, Loxa városának főbiráját Lopez de Canizarest úgy gyógyította volna hideglelestől, hogy olyan vizet itatott meg vele, melyben a chinafának kérge volt hosszú ideig áztatva. A főbiró felgyógyult s az indiántól megtanulta a kéreg szerzési és használati módját. 1638-ban Chinchon grófnő, Peru alkirálynak felesége harmadnapos hideglelésbe esett; betegségének hírére Lopez főbiró meghallván, följajánlotta orvosságát az alkirálynak. Az alkirály elfogadta az ajánlatot, de előbb a limai kórház betegein kísérletezett vele, miután a szer hatásos voltát a kórház orvosai, mint szemtanuk bebizonyították, Chinchon grófnő is használta s megmenekült a betegségtől.

1640-ben Chinchon gróf visszatért Spanyolországba s magával hozott a becses kéregből is, melyet Peruban a jezsuiták nagy gonddal és utánjárással gyűjtöttek s környezetének szétosztotta. Innen lett a kéreg porának neve eleinte: Polvo de la

condesa (grófnő pora). Linné méltó hálaérzetből »Chinchona« nevet adott a chinafának.

Az orvosi gyakorlatban Európában Chifflet vezette be 1653-ban pulvis febrifugus orbis americani név alatt.

A jezsuita-rend 1670-ben Loxából sok kérget küldött Rómába, hogy azt a rendházak között oszszák szél s a szert akkor »jezsuiták kérgének«, »bibornok kérgének« is nevezgették.

XIV. Lajos francia király látván a chinakéreg hatásának kétségbevonhatatlan voltát, 1670-ben 2000 Lajos-aranyon, tete-
mes évdijjon és egy czimadományozással megvette Talbot Róbert angol orvostól a chinin orvosság készítésének titkát s nyilvánosságra hozta azt.

A chinakéreg növekvő hite daczára az azt adó fa sokáig ismeretlen maradt Európában.

Egy Peruban járt francia expedicziónak mathematicusa, La Condamine küldött először leírást a chinafáról a párisi tud. akademiának s növényplántákat is hozott haza, melyek azonban 8 hónapi gondos ápolás után tönkrementek.

La Condamine a »Quina« szót a perui nyelvből származtatja le, mely köpenyeget (fakéreg) jelent a »Quina-Quina« = kérek kérge.

A chinchona calysaya Wedel és a többi chinchona-fajok cserjék vagy fák, átellenes levelekkel, lehulló melléklevelekkel; a virágzat végi buga; a kehely 5 fogas, 5 lebenyes és csőalaku, fehér, rojtos szélű, kellemes illatú; a petéded tok két kopáccsal kovad, melyek tetejükön az állandó kehely által vannak összetártva.

A magvak száma 30—40, függélyesen cserépfedél-szerűek.

A chinchonák örökzöldek, egész sima. ritkán szőrös petéded, ritkán gerely- vagy sziv-alaku finom eres levelekkel, melyek erős, vörös nyelczén ülnek.

La Condamine után Jussieu és Jacquin által több china-faj lett ismertelve; annyira haladt a kutatás Bergen által, hogy az akkor ismert china-fajok száma 27-re emelkedett.

1640—1776-ig csupán Loxa erdőire volt korlátolva kéreg nyerése s a kivitel kizárólag Payta perui kikötőn át történt. Ez azonban igen káros hatással volt az illető erdőkre, melyek így csakhamar tönkrementek volna.

A kéregszedők sokszor kivágták a fát derékon, ami lehetlenné tette az erdő ujlagos felnövését; ez a pusztítás és a növekvő kereslet arra indította az európai kormányokat, hogy botanicusokat küldjenek ki Amerika egyenlítői vidékének átkutatására, ezek a botanicusok ezután sok más rokonfajt fedeztek el.

A kéreg gyűjtéséhez a kéreg teljes fejlettsége s száraz időjárás kívántatik.

Az előbbi az indiánok úgy ismerik meg, hogy a kéregből egy-két csikot kivágnak s ha azok belső felülete 3—4 percz

elteltével megvörösödik, a kéreg alkalmas a gyűjtésre. Ha az indiánok nagyobb mennyiségben találnak érett kergű chinafát, ezek egyrészből előbb kunyhókat s a kéreg megvédésére szolgáló telepeket építenek s ezután kezdenek a kéreghántáshoz.

A levágott fákat 1—2 napig fekve hagyják, nehogy a száraz idő folytán a kéreg repedéseket kapjon. A le nem vágott fa kergét oly mélyen hántják le, hogy a belső kéregnek egy része maradjon vissza a cambium védelmére. A lehántott kéreglapokat külön-külön lerakják, hogy a levegő hatásának jól ki legyenek téve, mi által a kéreg jellemzően begöngyöldök. Az esős időben lehántott kéreg sötétebb színű, kellemetlen szagu undorító ízű s kevésbé összegöngyöldött.

Gazdaságosabb hántási módszer a Mac Ivor-é, melynél k. b. embermagasságról 8 cm. széles csikokban, illetve gyűrűkben hasítják le a kergét oly módon, hogy minden második csikot bontatlanul hagynak a fa kerületén.

A lehántott helyeket mohával fedik be, mely alatt a kéreg újra megnő; 6—12 hónap múlva az első hántáskor meghagyott csikokat szedik le s a megnőttet kitararják, stb.

A kéreg ilyen módon való gyűjtése egy fánál 4—5-ször lehetséges s az utólagos növéstű kergék nemcsak hogy nem silányak, hanem éppen chinimben gazdagabbak lesznek.

A száraz kergét zsákokba téve, raktárakba szállítják, honnan ládákbá pakolva a kikötőkbe, főleg Islay, Arica-n át kerül a kereskedésbe.

A chichonafák tenyésztésével többfelé tétettek kísérletek, főleg a németalföldiek Java szigetén, az angolok Hindostanban, Himalaya lejtőin, Ceylonban. A chinchonafajok tenyésztését megkísérelték Algirban és máshol is, de eredmény nélkül; nem másról van a chinafák tenyésztésénél a szó, mint velni, szaporítani s nevelni azokat a fákat, a melyek addig az őserdők buja növényzete között éltek s kitalálni az azoknak megfelelő termesztési módot.

Eme kényes természetű kísérletezéseknél semmiféle más vezérfonál nem állt rendelkezésre, mint azon gyér és hiányos értesítések, melyeket a chinchona erdőket futtában megjáró botanicusok oly emberektől kaptak, kiknek érdekükben volt őket megcsalni.

Hollandiát illeti a chinafák tenyésztésének dicsősége, mivel ő már 1852-ben látott hozzá munkájához; 7 év múlva Anglia is követte a jó példát.

China calisaya plána, china regia sine epidermide, china flava, a cinchona calisaya Wedel törzsének lapos hánca: vörössárga, 8—60 cm. hosszú, 20 cm. széles, 5—15 mm. vastag darabokban fordul elő a kereskedelemben; a darabok külső felülete pikkelyes, éles szélű, mély repedésekkel sötétebb és halványabb rétegekből áll; a belső oldal sima, finom rovalu s

benne a rost-alaku sejtek fénylenek; törése egyenletes, rövid szálás. A kéreg szaga cserhez hasonlít, igen keserű ízű.

China calisaya convoluta, china calisaya tecta seu tubulata, china cum epidermide, az ágakról való kéregdarabok, melyek kettős csövekké vannak összegöngyölödve.

A kérget kívül fehéres-szürke, szélleben hosszában meg-repedezett pararéteg fedí, mely a mély repedések miatt sok helyen le van pattogozva s ilyen helyen sárgás-barna középső réteg látható. A középső réteg majdnem olyan vastag, mint a háncs s ettől tágas nedvcsatornák által van elválasztva.

A háncs határozatlanul sugaras, belső felülete barna, finom rostos, törése rövidrostos.

A parasejtek lapszerűek és chinavöröst tartalmaznak; a háncs 2—4 soros keskeny velő-sugarak által van egyenlőlen területekre osztva, a velő-sugarak sejtjei pedig sugárirányban nyultak meg.

A háncs-sejtek már egyszerű lupe alatt is jól láthatók, számuk 30; narancs-színűek, végükön hegyesek, irányított fény alatt kettős törésűek; leggyakrabban magánosan, esetleg 2—4-esével állanak egymás közé ékelődve, kősejtek nincsenek. A parenchymsejtek falán odaszáradt nedvben keményítőszemeket találni.

Alkotórészek: 1., chinin és chinchonin, legtöbb van a középső-kéreg parenchym sejtjeiben, kevés van a háncsban, míg a parában alcaloid nincsen. Gyökünk 2% chinin tartalmat kíván, melyet a következő módon vizsgáltat meg:

20 gr. porrá tört chinahéjjat 5 gramm CaO -dal, melyet előbb 50 gramm vízben feloldottál, elegyítsd s párold be; a a gyenge hőnél megszáritott elegyet 10-annyi 90% alkohollal főzve még kétszer vond ki s az összeöntött oldatokat H_2SO_4 -al megsavanyítva, szűrlezd; a megszűrt oldatot párold be s adj hozzá annyi NaOH -t, amennyi a kicsapáshoz elégséges: az összegyűjtött és megszáritott csapadék súlya legyen 0.4 gramm. 2., tartalmaz még chinidint, chinchonidint; 3., mint műtermények előfordul a chinicin és chinchonidin; 4., 5—9% chinasav; chinacsersav; 6., chinovasav; 7., chinovin; 8., chinavörös; 9., keményítő és 0.7—3% hamu.

A chinin fölfedezése előtt a kéreg porát láz ellen adták 20—40 gr.-os adagokban electuarium formában 12 részletben beadva.

Jelenleg mint tonicumot és erősítő-szert adják infusum vagy tinctura alakjában kimerült betegéknél. L. Chinin.

China chahuarguera Pavon, Ecuadornak Loxa tartományában tenyésző condaminea faj, melynek kérge hamuszinű csöveteket képez, a kéreg felszíne feketefoltos és hosszant ráncos, törése durva forgácsos.

A para barna-vörös, a közép-réteg fahéj-barna s 20 vékony sejtből áll; kősejtjei és nedvcsatornái nincsenek, a

hánscsejtek halványsárgák s sugár-irányban nyalábosan vannak elhelyezve.

China condaminea Humbold; Ecuadorban és É.-Peruban honos chinafaj, melynek összegöngyöldött kérge Ch. pseudoloxa név alatt fordul elő a piaczkokon.

A fiatal kérgek szürkés-barna hámmal fedettek, a göcsön gyűrűs repedések vannak; az idősebb kérgek ch. micrantha név alatt ismeretesek, ezek feketés-barnásak, szélleben hosszában repedezettek; a középréteg 16 sejtsorból áll. kősejtjei nincsenek, de igen vékony nedvesatornákat találni bennök, a hánscsejtek barnás-sárgák, törése rostos.

China conglomerata, a loxai kéreg között fordul elő; 4 mm. vastag és 11 mm. átmérőjű csöveket képez, a para gyöngyszürke, belül barnás-fekete; mély haránt és rövid hosszanti repedésekkel van borítva.

A középkéreg vékony, a hánsc vastag; a hánscsejtek és nedvesatornák sűrű sugaras sorban állanak. Törése hosszú, forgácsos.

China flava = China calisaya.

China fusca, barna china-kéreg, china officinalis, ch, grisea, cortex peruvianus, leginkább a Huanocoban és Limában tenyésző china micrantha és ch. nitida fajok kérge, melyeket általánosan loxai kéregnek neveznek.

Az ágak kérge 3 mm. vastag, vékony csövekké göngyöldve jön a kereskedésbe, a para sárgás-barna, felületén itt-ott fehér foltos, hosszanti, ritkán haránt repedésekkel borítva. Ezt a kérget használta Cinchon grőfnő váltóláz ellen.

A china fusca csak nyomokban tartalmaz chinint, ellenben cinchonint és chinacstersavat bőven tartalmaz, miért is lázellenes hatását felülmulja a cstersav hatása, mint adstringens.

China glandulifera Ruiz és Pav. A loxai kérgek között a legjobbak közé tartozik. Parája kívül szintelen, belül hamuszínű; a középkéreg vékony, 23 sejtsorból áll; a hánscsejtek aránysárgák, kősejteket ritkán tartalmaz.

China heterophylla Pavon, mint loxai kéreg kerül a piacra; vékony, hamuszínű, helyenként feketén tarkázott csöveket képez, belső felülete fahéj-barna, törése rövid forgácsos. Kősejtjei nincsenek.

China hirsuta Ruiz és Pavon; kevésbbé értékes loxai kéreg, mely hosszanti és haránt repedezett csöveket képez; parája feketés, belül fahéj-barna. Kősejtjei és nedvesatornái nincsenek.

China macrocalyx Pavon, szintén loxai kéreg; 2 mm. vastag csöveket képez. parája szürke, néhol. hamuszínű, barázdás s a barázdák finom haránt repedésekkel vannak megszakítva; a középkéreg vékony és sötétszínű 20—25 soros sejből áll s néhány kősejtet tartalmaz; a belső felület fahéjbarna, törése durva forgácsos.

China micrantha, mint huanucói china fusca ismeretes. L. o.

China nitida, china peruviana, mint loxakéreg a huanucói után leggyakoribb a piaczkokon. 1—2 mm. vastag 4—25 mm. átmérőjű csöveket képez; a para fekete-barna, helyenként fehéres lepedékkel. Haránt repedései mélyek s itt a kéregdarabok felhajlott szélűek, hosszanti repedései sűrűk. Középső kérgében sem kősejtek, sem nedvesatornák nincsenek, hánccsejtjei sárgák.

China Peruviana = *China nitida*. *China Pseudoloxa* = *Ch. condamin*.

China officinal. = *China fusca*.

China regia = *china scrobiculata*.

China rubra, *cinchona succirubra* Pavon; a Chimborazo nyugati lejtőin 700—1700 méter magasságig tenyész. Amerikában csupán a guayaquil erdőben jön elő, tenyésztik Indiában, Javában, Tasmaniában. Hivatalos a német, francia és brit gyökvek szerint.

Lapos vagy félig csöves darabokban fordul elő, a darabok 0.5—2 cm. vastagok, a redvek barna-vörösek, szemölcs-szerű kinövésekkel fedettek, gyakran hosszan barázdások; a hánccs vastag, barna-vörös, rostos szerkezetű, törése forgácsos, íze igen keserű, összehúzó.

Chininből, chinidinből és cinchoninből együttvéve 2%-ot tartalmaz, míg china-vörösből 4% is lehet jelen. Főképen cser-sav tartalmáért és keserű ízeért használják. Nélkülözhető.

China scrobiculata Humbold, Peruban honos, héja *China regia* név alatt is ismeretes. A fiatal kéreg fehér parával fedett, középkérge vörös-barna s 30 soros sejthalmazból áll; 1—2 sor tág nedvesatornát és megnyult kősejteket tartalmaz. A hánccsejtek halvány-sárgák s sugárirányban egy vagy több sűrű, szakadatlan sorban vannak elhelyezkedve. Az idősebb kérget, melyen a para megmaradt, huamaliési china név alatt hozzák forgalomba; a 10—12 mm. vastag, parátlan és csak hánccsból álló kéreg *china regia fibrosa* név alatt ismeretes.

China stupea Pavon; szintén mint pseudoloxakéreg kerül a kereskedésbe s a *ch. micrantha* kérgével keverik, de attól különbözik 2 mm. vastagságú s harántrepedéses csöve által, a repedések miatt a kéreg felhajlott szélű, törése hosszú, durva forgácsos.

A középrétegben rétegesen elhelyezett kősejteket találhatni.

China suberosa, Loxában honos s mint huanucói kérget árulják. A fiatal kérgek 2 mm. vastagok és 12 mm. átmérőjű csöveket képeznek; a para hamuszínű és repedezett, a középréteg vékony és sok kősejtet tartalmaz egy sor nedvesatornával.

China umbellulifera Pavon, szintén huanucói kéreg gyanánt árulják. Csöveket képez hosszanti emelkedésekkel; a para szürkés-fehér és vastag, az idősebbek harántul repedezettek, a középréteg vékony, kevés kősejtet s tág nedvesatornákat tartalmaz.

China Uritusinga Pavon, Loxában tenyész, a fiatalabb kérgeket Ch. Loxa, az idősebbeket Ch. regia név alatt hozzák forgalomba. A para hamuszínű, néhol feketés, hosszant ránczos, harántrepedéses, sejtjei fekele-barna gyantával telvék; az öregebb kérgek négyszögletes redvesek, a redvek gyakran levállanak s alattok fahéj-barna középréteg látszik. A hánecssejtek halványsárgák s érintő irányban vannak sorakozva, törése forgácsos.

Chinaldin, alphasethylchinolin = $C_{10}H_9N$, olajnemű folyadék.

Chinaphtol = β -naphtol α -monosulfosavas chinin.

Chinasav: $C_7H_{12}O_6$, kétalju sav, mely a chinakéregben, a vaccinium myrtillus leveleiben, a kávéban fordul elő alcaloidokhoz vagy méshhez kötve; a chinahéjban 5–9% lehet jelen s a kivonatot savanyu hatása tőle származik.

Előállítható a chinahéj kivonatából, ha abból az alcaloidakat méshlejjel kicsapjuk s a megszárt oldatot lepároljuk, midőn chinasavas mésh marad vissza.

Ezen söt oldatából ólomeczettel kicsapjuk s H_2S -el elbontjuk.

Ferde rhombos táblákban jegecedik, melyek 161° -nál megolvadnak, magasabb hőnél benzoésav, phenylalcohol és hydrochinonra bomlik, a fényt balra irányítja s a fényképező lemezre különös behatással van. H_2SO_4 és MnO_2 -vel sárga chinonjegeceket ($C_6H_4O_2$) ad, mit jelenlétének kimutatására használnak. Élettani hatása alig észrevehető.

Chinacstersav: $C_{14}H_{16}O_7 + (H_2O)_2$, a fiatalabb kérgekben a sejtek belsejében nagymennyiségben jön elő, a china calisaya plana mintegy 3-4% tartalmaz, melyből előállítható, ha főzetéből MgO által china-vöröset választván ki, azt eczetsavas ólommal kicsapjuk s a csapadékot H_2S -el elbontjuk, midőn fekete PbS csapódik le s a chinacstersav oldatba megy.

Alaktalan, nedvszívó tömeg, oldatai hamar bomlanak, midőn china-vörös válik ki. Hig savak cukorrá és china-vörössé hasítják. Száraz elpárolásakor pyrocatechint és phenolt ad.

Chinavörös: $C_{23}H_{22}O_{14}$, mint sárgásbarna vagy vörös-barna alakatlan tömegrészint a parenchymsejtek és tejedények, részint azok falában jön elő; borszesz és aether feloldja, KOH vagy ammonia sárgán vagy barna-vörös színnel oldja. KOH -val olvasztva protocatechusav és eczetsav képződik. Chinacstersavból is keletkezik china-vörös O felvétele folytán.

Chinetum, Quinetum, a különböző china-alcaloidák keveréke. Ugy állították elő, hogy a porrá tört kérget sósavas vízzel vonták ki s ebből az összes alcaloidákat $NaOH$ -val kicsapták.

Barna alakatlan por, mely savanyított vízben oldható. Tartalmaz 46% chinchonidint, 26% chinchonint, 14% chinint, 6% alakatlan alcaloidát, 8% színanyagot.

Chinicin: $C_{20}O_{24}N_2$, chininből és chinidinből képződik

ha ezek 120—130°-nál hosszab időn át hevítettnek. Sóiból lecsapva gyántás, vízben nem oldódó anyag, mely a fényt kevésbé jobbra hajlja.

Chinidin, conchinin, cinchotin: $C_{20}H_{24}N_2O_2 + 2\frac{1}{2}H_2O$, a chininnel isomer vegyület, melyet 1848-ban Van Heyningen fedezett fel. közelebbről Pasteur, Kerner és Hesse vizsgálják meg. A chinidin a chininsulfát gyártásakor a lúgban marad vissza, melyből Seignetsóval a chinchonint és chinchonidint elválasztják s a chinidint *KJ*-vel vízben oldhatatlan jódhidrogén-savas kettős só alakjában választják ki, mely sót jól kimosva ammoniával elbontják s a chinidint alcoholból kijegecztik.

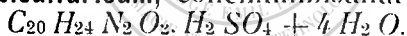
Nagy, fénylő oszlopokat képez, melyek levegőn elállanak; jegecvizét 120°-nál elveszti, 168°-nál olvad, majd felbomlik s maradék nélkül elég. Szagtalan, igen keserű ízű, 2000 r. hideg- és 750 r. forróvízben, 20 r. hideg és 4 r. forró alcoholban, 35 r. aetherben oldódik, az oldat gyengén égvényes kémhatású s a fényt jobbra fordítja: $[(\alpha) r = + 250^{0.75}]$, mi által a chinintől különbözik; savas oldata fluorescál s a thalleioquin próbában megegyezik a chininnel.

A chinintől megkülönböztethető az által, hogy különböző oldatához 1 rész *KJ* és 3 r. H_2O -ból álló oldatot adva válmány: $(C_{20}H_{24}N_2O_2 + HJ)$ képződik, mit a chinin nem ad. Élettani hatás tekintetében a chininnel egyezik meg.

Chinidinum Pasteur = Conchinin.

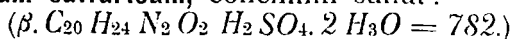
Chinidinum Winckler = Cinchonidin.

Chinidinum bisulfuricum, conchininbisulfát:

Chinidinum muriaticum: $C_{20}H_{24}N_2O_2 \cdot HCl \cdot H_2O$. 60 rész vízben, alcoholban oldódó jegeczek.

Chinidinum sulfuricum, conchinin sulfát:

igen keserű, tűlaku, vízben és alcoholban oldódó jegeczeket képez. Antipyreticum, antisepticum és 0.03—0.2 gr.-os adagokban tonicum.

Chinidinum tannicum, conchinin tannát; sárga amorph por. Előállítható a következő módon: 100 r. chinidint 300 r. forró vízben oldunk s összekeverjük oly oldattal, mely 180 r. cseresavból és 1400 r. hidegvizből készül, a keverékhez 40 rész 10%-os ammoniát adunk, melyet előbb 360 rész vízzel hígítottunk: keverés közben csapadék támad, melyet 1 óra múlva össze kell szedni s árnyékban megszáritani.

Alkalmazzák dispepsiánál, hasmenésnél, malariánál 0.2—0.8 gr.-os adagokban. Mondják, hogy a Rozsnyay-féle cseresavas chinin tulajdonképen cseresavas chinidin lenne s K. Rácz Károly »Real-encyclopédiá«-jában úgy is írja le.

Chinin, chinium, chinia, quinia: $C_{20}H_{24}N_2O_2 \cdot 3H_2O = 378$. Fehér, selyemfényű, tűlaku jegeczek, igen keserű ízű, lúgos kémhatású. 57°-nál megolvad, 130°-nál elveszti jegecvizét (Balog

szerint 120°-nál olvad s 177°-nál veszi el jegeczvizét.) Gyorsan hevítve ammoniak-gőzöket bocsát magából s elszenesedik, majd maradék nélkül elég. 1670 s. r. hideg és 775 s. r. forróvízben, 200 rész glycerinben, alcoholban, aetherben, chloroformban, illó- és zsíros olajokban oldható, a hevenyében lecsapott jobban oldódik, mint a szárított.

Kénsavval savanyított, nemigen tömény oldata fluorescál, mely még 200,000-szeres higitáskor is mutatkozik; higitott égvényes oldatok, mint CaO , KOH , Na_2CO_3 , ammonia, kevésbé oldják.

A chininnek és sóinak oldata a poláros fény síkját balra hajtja: $[(\alpha) r = -141.23^\circ]$.

Ha chinin-oldathoz chlórvizet adunk (1 részhez 200 részt), majd pedig ammoniát csepegtetünk bele: zöld csapadék támad (thalleioquin, dalleiochine), mely fölő; ammoniában oldható; 1000-szeres higitásnál válmány nem keletkezik, de a zöld szín-zöldés mutatkozik még 5000-szeres higitásnál is; ha Cl helyett Br -ot alkalmazunk, a zöld szín 20,000-szeres higitásnál is látható. A chinin keserű íze 100,000-szeres higitásnál még kivehető.

1810-ben Gónez Lissabonban állított elő a chinakéregből egy anyagot, a melyben Pelletier és Caventon 1827-ben két alcaloidát: a chinint és chinidint mutatták ki; összetételét Liebig és Regnault állapították meg, kik szerint a chinin harmadrendű diamin-alj, mivel jódaethyllel erős lugos kémhatású ammonium-aljat képez.

A chinint a chinakéregből állítják elő, midőn azt kénsavas vízzel kivonják, a nyert alcaloidsulfátokat Na_2CO_3 -al kicsapják s a csapadékból a chinint aetherrel kivonják. A kicsapott chinin amorph. jegeczeket csak akkor kaphatni, ha alcoholból kijegesztjük, vagy ha ammoniakos oldatát kénsav felett elpárologtatjuk.

A chinin elég tiszta állapotban jut a kereskedésbe s leggyakrabban chinidinnel, chinchoninnal van fertőzve, melyekből ha kevés van jelen, a chinin megtartható. Fertőzvényeinek kimutatását l. Chin. muratic. alatt.

A tiszta chinin hatása sok tekintetben eltér sóinak hatásától, mert míg a tiszta chinin a nádeczukornak szőlőczukorra változását és a keményítő erjedését hátráltatja, addig a sósavas chinin ezen folyamatokat előmozdítani látszik.

A chinin a protoplasma mérgek közé tartozik s e tekintetben Binz 1867-iki kutatásai szerint a strychninnel egyezik meg; megszünteti az érhártya finom szemcséinek Brown mozgásait erőlyesebben mint a timsó, a vaj- és eczetsavas erjedést okozó bacteriumokat megöli; a fehér véresejtek számát csökkenti s azoknak amoebaszerű mozgását megakadályozza, mi által azok nem képesek a lobos szövetek hajszaledényein átljutni.

Csökkenti a frissen üritett vérnek savanyodását; a vér-

sejtek chinin behatására szorosabban kötik az oxygént a haemoglobinhez, a friss genny pedig, mely guaiac tincturával a keletkező oxygen reakcióját adja. chininnel kezelve elveszti eme tulajdonságát.

A chinint tisztán ritkán rendelik, kivéve Franciaországot, hol borszeszes oldata »alcoolé de quinine« név alatt hivatalos.

Chininhydrat, a chinin ama változata, mely valamely chinin-sónak ammoniával való kicsapása által nyeretik.

Chinjodin = Chinojodin.

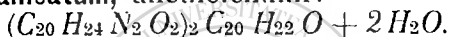
Chininum aceticum: $C_{20}H_{24}NO_2 \cdot C_2H_4O$, alcoholban és forró vízben oldódó jegeczeket képez. Előállítható chinin-oldatnak ecetsavval való telítése és az oldat kifejegezítése által. Adagja 0·6—1·0 gr.

Chininum aethylosulfuricum, l. chininum sulfovinicum.

Chininum albuminatum, sárgás-fehér lemezeket képez, melyek sósavas vízben és pepsin-oldatban feloldódnak.

Chininum ammonio-citricum; fehér, alcoholban oldódó por, különös hatása nincsen.

Chininum anisatum, anetholchinin:

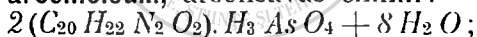

alcoholban és aetherben oldható vegyület.

Chininum antimonicum, ch. stibicum, fehér por, melyet 0·10—0·40 gr.-os adagokban rheuma, arthritis, hideglelés eseteiben használnak.

Chininum antipyrino-salicylicum, keverék, neuralgiánál alkalmazták.

Chininum arsenicum, arsensavas chinin:

elméletileg 60%₁₀₀ chinint tartalmazó vegyület; fehér, finom tű-alaku jegeczeket képez, a jegeczek meleg levegőn elmállanak, s így vízben elég jól oldódik. Vizoldatából $AgNO_3$ vörös-barna arsensavas ezüstöt csap le; vaskanálban hevítve és izzó szénre vetve fokhagyma-szagot áraszt. A helvét gykv. szerint hivatalos.

Mivel igen kis adagokban lehet alkalmazni, csupán az arsensav hatása mulatkozik. Adagja 0·005—0·01 naponta 1—2-szer.

Chininum arsenicosum: finom tűalaku jegeczek, melyek 2 tömecs arsenessavat és 1 tömecs chinint tartalmaznak. Előállítható 10 rész kénsavas chininből, ha az abból ammoniával lecsapott tiszta chinint borszeszben oldjuk s az oldathoz 1·45 rész arsenessavat adunk. Hatása megegyezik a fentivel.

Chininum benzoicum: $C_{20}H_{24}N_2O_2 \cdot C_7H_6O_2$; úgy alkalmazták, mint a chininsulfátot.

Chininum bijodicum: $C_{20}H_{24}N_2O_2 \cdot (HJO_3)_2$; fehér jegeczeket képez, oldatát alkalmazzák bőr alá fecskendezve.

Chininum bisulfuricum, kettő kénsavas chinin, azelőtt közömbös kénsavas chinin: $C_{20}H_{24}O_2N_2 \cdot H_2SO_4 \cdot 7H_2O = 548$; a magy. II., és é.-amerikai gykv. szerint hivatalos. Szintelen hasábalaku jegeczeket képez, melyek levegőn elmállanak; 11 suly-

rész vízben, 32 súlyrész alcoholban oldódik, igen keserű ízű. Épugy vizsgáltassék, mint a chininum sulfuricum, 0·08 gramm chininsulfátot 8 csepp H_2SO_4 -ben oldva chininum bisulfuricumot nyerünk, ha a hőmérséklet meghaladja a $60^\circ C$ -t, a chinin változást szenved s jegeczek nem képződnek.

Leginkább bőr alá fecskendezésre használják, hatás tekintetében megegyezik a chininum sulfuricummal.

Chininum boracicum: $C_{20}H_{24}N_2O_2 \cdot H_3BO_3 (?)$

Chininum bromatum l. Chinin. hydrobromatum.

Chininum camphoricum: $(C_{20}H_{24}N_2O_2)_2 \cdot C_{10}H_{16}O_4$.

Chininum carbolicum: $C_{20}H_{24}N_2O_2 \cdot C_6H_5OH = 418$. Vékony tűalakú jegeczek, melyek már 16° -nál 400 rész vízben. 80 rész 90% borszeszben oldódnak. Előállítható chininnek és carbolsav borszeszes oldatainak egymással telítése által. A 130° -nál megszáritott jegeczek $77\cdot5\%$ chinint tartalmaznak. Eme vegyület lázellenes hatása igen szembetűnő, de mivel nehezen oldódik s ennél fogva átszívárgási viszonyai kedvezőtlenek, nem lehet mondani, hogy a chininsulfátot felülmulná. Adagja 0·05 gramm naponta 5—10—20-szor $\frac{1}{2}$ óránként. Ex tempore készíthető a következő arányban:

Rp.

*Chinini puri pulv. grammá unum,
Acidi carbolicí 10 25 grammá semis,
Pulver. rad. liquirit. grammata quatuor.
M. pulv. div. in. dos. N^o X.
Sig. 2 nap alatt elfogyasztani.*

Chininum chinicum, chinasavas chinin:

$C_{20}H_{24}N_2O_2 \cdot C_7H_{12}O_6 + 2H_2O$.

vízben és alcoholban oldódó jegeczek, mely leginkább subcutan injectiókra használtatik.

Chininum chloricum: $C_{20}H_{24}N_2O_2 \cdot HClO_3 + 1\frac{3}{4}H_2O$; fehér, vízben és alcoholban oldódó jegeczes vegyület, hevítve felrobban.

Chininum citricum: $(C_{20}H_{24}N_2O_2)_2 \cdot C_6H_8O_7 + 7H_2O$, meleg vízben, alcoholban oldódik; helyettesíthető 75 gr. chinin és 40 gr. citromsav keverékével is. Előnye az, hogy a gyomrot és az agyat kevésbé támadja meg.

Chininum dihydrobromicum, könnyen oldódó sárgás por, főleg subcután injectiókra használják.

Chininum dihydrochloricum, mint fenti.

Chininum dihydrochloricum carbamidatum, chininum uretro-hydrochloricum: $C_{20}H_{24}N_2O_2 \cdot HCl + CH_4N_2O \cdot HCl + 5H_2O$. 70% chinint tartalmazó vegyület. Előállítható 20 rész chininum muriaticumnak 12 rész HCl -ban való oldása és 12 rész carbamidddal való pállítása által, midőn a fenti vegyület kijegeczesedik. 50% -os oldatát subcutan injectiókra alkalmazzák 0·1—0·6 gr.-onként.

Chininum dulce = Ch. glycyrrhizicum, l. o.

Chininum ferri-chloratum, barna lemezeket képez, melyek vízben és 70%-os alkoholban oldódnak. Haemostaticum külsőleg és belsőleg.

Chininum ferro-citricum, Pharm. Germ. III., Austr. VII., Helvet II., Hung. I., Hispan, 15% chinin tartalommal, ezenkívül még hivatalos a belga, brit, japán II., holland II., orosz II., schveiczi, egyesült államok, német II., dán III., helvét II. norvég és orosz gyökvek szerint.

Rp.

*Acidi citrici partes 6,
Aquae destill. » 100, adde
Limatur. ferri. » 3. Leni
calore solve et evaporato hydrogenio
filtra et ad consist. syrupi evapora;
dein adde.*

*Chinini puri partem 1.
Iterim coque ut fiat massa consist. sy-
rupi et effunde supra lamellum vi-
treum et sicca.*

Vércsbarna, fénylő áttetsző vékony lemezek, vízben könnyen, alkoholban nehezen oldódik, az oldat vérlúgsóval berlini kéket ad. Nem vegyület, csupán oldható keveréke a vasnak és chininnek. 0.10—0.50 gr.-os adagokban alkalmazzák, mint tonicumot vérszegényeknek. A chinavasort ezzel készítik.

Chininum ferro-hypophosphorosum, sárgás por, nervinotonicum, stimulan és antipyreticum. Alkalmazzák anaemiánál és malariánál 0.1—0.6 gr.-os adagokban.

Chininum ferro-jodatum, sárgászöld jegeczeket képez; levegőn állva elbomlik. Alkalmazzák scrophulánál, syphiliticus lázknál.

Chininum ferro-muriaticum, barnászöld amorph por. haemostaticum, emenagogum és adstringens; 10%-os oldatából 10 csepp naponta 3-szor vehetni méhvérzésnél, stb.

Chininum ferro-tannicum, az előbbinek pótszere.

Chininum ferro-peptonatum, barna por, tonicum, nutrien, antipyreticum és antiperiodicum 0.06—0.3 gr.-os adagokban.

Chininum gallicum = Chininum tannicum.

Chininum glycyrrhizicum, chininum dulce, 25% chinin-tartalmú por, mely nem más, mint édesgyökér kivonattal édesített Chinin, mely azonban keserű ízű.

A chininnek sok más vegyével együtt csak haszontalan lomot képez a gyógykincsben s teljesen mellőzhető.

Chininum glycerinophosphoricum: $C_3H_7O_3 \cdot PO_3(C_{20}H_{24}N_2O_2)_2$ fehér por, mely 68% chinint tartalmaz, melegvízben és alkoholban. oldódik Tonicum.

Chininum hydrobromicum, Ph. Russ. N. U. St. Holland. $C_{20}H_{24}N_2O_2 \cdot HBr + 2H_2O = 441$; szintelen, selyemfényű jege-

czek, melyek vízben és alcoholban könnyen oldhatók. Előállítható 10 gr chininum sulfuricumból, ha azt 3·8 gr. KBr -el és vízzel összedörzsöljük s enyhe hőnél melegítve 400 gr. horszeszszel pállítva átszűrjük és kijegecsztjük. Belsőleg adagolva nem izgatja a gyomor nyákhártyáit s könnyen átszívárog a vérbe s a Br az érzéstelenítő hatást fokozza.

Chininum hydrochloricum, chininum muriaticum, murias chinini, quiniæ murias: $C_{20}H_{24}N_2O_2 \cdot HCl \cdot 2H_2O = 396\cdot4$. A magy. I. II., osztr. VII., belga, brit, német II. III., orosz III., egyesült államok, japán I. II., dán, helvét III., holland III., gykv. szerint hivatalos.

Fehér, selyemfényű, tűlaku, összegombolyodott jegeczekből áll; rendkívül keserű ízű, 24 s. rész vízben 3 s. rész alcoholban, 9 s. rész chloroformban oldódik, az oldat semleges kémhatású s nem fluorescál. Dörzsölve sötétben élénk phosphorescentiát mutat. (Kazay. 1896.)

Mivel a chinin sósavas vízzel nem vonható ki a kéregből, a sósavas chinint chininum sulfuricumból állítják elő $BaCl_2$ -dal való elegyítés által, midőn úgy $BaCl_2$ valamint kénsav is maradhat vissza mint fertőzőmenny s ezeket föl kell keresni.

1 m³ sósavas chinin oldat 5–6 cm³-re hígítva 2–3 cm³ chlór vízzel keverve ammoniával a chininnél leírt zöld reactiót adja. 0·79 grammját 30 cm³ vízben oldva s néhány csep HNO_3 -al megsavanyítva 20 cm³ $\frac{1}{10}$ szabályos $AgNO_3$ -al kicsapjuk, a megmelegített és megszárt folyadék HCl -től vagy $AgNO_3$ -tól csak kevésbé zavarosodjék meg; $BaCl_2$ -al megnedvesítve ne változtassa színét (szerves idegen testek), platin lemezen hevítve maradék nélkül elég.

A sósavas chinin gyorsan megy át a vérbe, ami pedig a belek alcalicus nedvei által lecsapódik, a bélsárral ürítettetik ki.

A chinin és sói 0·20–0·40 gr.-os adagokban a gyomornedvek bővebb elválasztását okozzák, ami az étvágy növekedését és az előhaladó körmozgás emelkedését s hasmenést okozhat. Ily adagokban csak mint keserű zsongító szerek hatnak, de már 0·5–2 gr.-os adagjai határozott székrekedést okoznak. Nagy adagjai hámfosztott bőrön és a gyomorbéli nyákhártyákon erősen izgatólag hatnak s ez utóbbi undorban, hányásban nyilvánul.

A sósavas chininnek az alcalicus vérben való feloldódását az abban levő $NaHCO_3$ nagyban előmozdítja. CO_2 -től megfosztott vérből 10000 rész csak 4 rész chinaalt oldana fel, de ennél sokkal nagyobb mennyiséget vesz fel a vér a sósavas chinaalból.

A chinin a színes vérsejtek bomlását hátráltatja s a haemoglobinnak mint már előbb mondvá volt, oxigén átadó szerepét gyöngíti s innen magyarázható meg elégezt mérsekelő hatása. A szintelen vérsejtek képződését csökkenti, miből a lép kisbebedését meg lehet érteni, oly esetekben, midőn ezen szerv a megzaporodott nyirksejtek felhalmozódása által nagyobbodott meg.

Meglehet, hogy a chinin a képzőanyag mozgásait mérséklő befolyását a szervezet összes sejtjeire gyakorolja, innen fejthető meg a chinaal nagy adagainak anyagforgalmat csökkentő hatása.

A chininvegyületek 0.75 gr.-ot meghaladó adagokban a szívlökést gyengítik s a vérfeszülést lenyomják, ezen tünetek állatoknál tett kísérletek szerint beállanak a bolygideg átmet-
szése után is, mi azt bizonyítja, hogy a chinin közvetlenül a szívre hat. Igen nagy adagja az agyban, főleg annak burkolatában nagy vérbőséget okoz s ebből érthető meg az ilyenkor beálló fülzugás, fejfájás, látalompulás, remegés, mely tünetek az orrvérzés beálltával megszűnnek.

A chinin és vegyületei az idegsejtekre közvetlenül hatnak, még pedig először az érzőidegek vezelő képessége szűnik meg, majd az idegsejtek az átlterjedő mozgásokat nem teljesíthetik, míg az akaratos mozgások háborítatlanul történnek.

A chinaalt vagy vegyületeit közvetlenül idegekre hintve hatástalanok maradnak, izmokra hintve, azok erőteljesen összehúzódnak; eme hatást azonban a chinaal vízelvonó tulajdonsága okozhatja, mivel alig lehet a chinint és sóit izominger-
eknek tekinteni.

Régebben azt hitték, hogy a chinin a méhizmokra hatva elvetélést okoz, de mivel nagymérvű váltólázban szenvedő nőknél az elvetelés chinin adagolása nélkül is gyakran bekövetkezik s voltak esetek, midőn terhes állatoknál nagy adag chinin után sem lépett föl elvetelés, nem tartható fenn a chinin abortív hatása.

Nagy adagokban (1 vagy 1.5 gramm) a chinin határozottan csökkenti a test hőmérsékletét, mit a képzőanyag mozgásaira és a vérkeringésre gyakorolt hatással lehet megmagyarázni.

A chinin gyorsan megy át a vérbe, de gyorsan is ürítettetik ki. Megjelen a verejtékben, könnyben, nyálban s gyomorba jutás után 5—30 percz múlva nagy mennyiségben a vizeletben, melynek hűgysavtartalma felényire csökken, épígy kevesbedik a hűgysav és villanysav mennyisége is míg a kreatinin változik.

Mindez azt látszik mutatni, hogy a chinin az albuminátok szétesését vagy elégését lenyomja, de a zsírok és szénhidrátok élenyülésére nincs oly hatással, mivel bevévése után a tüdők által kilehelt CO_2 mennyiség nem változik.

$\frac{1}{300}$ oldata hátráltatja a hus, tojásfehérje rothadását, az erjedő folyamatot is megakadályozza, mit gyomorbéli hurutos bántalmaknál figyelembe vehetni. Alsóbbrendű állatok képzőanyagát megtámadva azok mozgásait felfüggeszti, 1% oldatában a bacteriumok gyorsan oda lesznek.

Mivel chinaalból a sósavas chinin legtöbbet tartalmaz, továbbá a gyomorban könnyen oldódik, legalkalmasabb chinin praeparatum.

Alkalmazzák mint emesztést javító szert 10—40 cgr.-os adagokban idült gyomor és bélhurutosoknál, vassal kombinálva

táplálás javítása végett sápkornál, görvélynél, hol tekintetbe veszik a fehérnye szétesését gátló hatását.

Váltólázás járványok alkalmával, főleg mocsaras vidéken mint óvószer a chinin ebben a tekintetben pótolhatatlan.

Kifejlett váltóláz ellen a chinint mindig láz-szünetben kell beadni nagy adagban. Mindennapos váltóláznál legcélszerűbb nyolcz órával a várt roham előtt ugy adagolni, hogy 1—2 gr.-ot adunk be többszörre, hogy az utolsó adagot 4 órával a roham előtt a beteg bevegye. Ha a váltóláz harmad vagy negyednapos, a chinint a szünet napján adagoljuk, még pedig 3 órai időközben 0.50 gr.-ot addig míg 2 gr.-ot elfogyaszt a beteg. Ha belekben hurutos folyamatok vannak, célszerű előzőleg hashajtót adni. A chinaának malarialáznál bevált kitűnő hatását ismerjük, folyamatát azonban nem. Lehetséges, hogy a malaria bacteriumait a chinin megsemmisíti, vagy pedig a vegyi sugarakat világító sugarakra változtató s általában a lázas szövetbomlást hátráltató sajátása lép előtérbe.

A chinin adagolásánál ügyelni kell arra, hogy a szív működése ne legyen elgyengülve, továbbá az agyarak lobos bántalma se legyen jelen. Hasi-bagymáz, holyagos himlő második lobos időszaka, lehenyes tüdőlob, vörheny, orbáncz, heveny és idült csuzos lobok esetei azok, melyeknél a chinin jó eredménnyel alkalmaztatik, rendelni szokták azt a gennyláz eseteiben is. Ily esetekben a chinint nagy adagokban kell adni, mégpedig 1—2 gr.-ot 1 óra alatt. A test melegének csökkenése (1.5°) már 1—2 óra múlva beáll.

Mint lázellenes szert 1863-ban Wachsmuth alkalmazta.

Szamárhurutnál a chinin adagolása után változó eredménnyt kaptak. Mint antisepticumot 0.15 gr.-ot 40 gr. vízben oldva az orrüregben felszívásra széneláznál, idült kankónál 0.5 gr.-ot 40 gr. vízben oldva fecskendezésre használják.

Chininum hydrochloricum carbamidatum = chininum dihydrochloric. caramid.

Chininum hydrochloricum citricum, fehér, alaktalan por, mely vízben nehezen oldódik, oldata közömbös kémhatásu.

Chininum hydrofluoricum: $C_{20}H_{24}N_2O_2$. HFl, szintelen, alcoholban oldódó jegeczek.

Chininum hydrofluorico-silicicum: alcoholban oldott chininnek siliciumfluoriddal való egyesülésekor keletkezik; aetherben nem, alcoholban kevésbé, vízben jól oldódik; vizoldata savanyu kémhatásu és fluorescál. Antipyrelicum és antisepticum.

Chininum hydrojodicum: $C_{20}O_{24}N_2O_2$. HJ. sárgás por, melyet scrophuloticus bajoknál alkalmaznak.

Chininum hydrojodicum acid. l. Chininum joduretum.

Chininum jodo-hydrojodicum, l. Chinin. joduretum.

Chininum joduretum: Herapatit, $C_{20}H_{24}N_2O_2$. J. HJ. a görög gykv. szerint hivatalos. Fém színű kermesbarna jegeczek, melyet chininsulfát oldatnak jodos-jodkálium oldattal való keverése által

állítanak elő. Kenőcs alakjában 1:30 arányban mint tejszlatót alkalmazzák; belsőleg pilulák alakjában 0.3 gr.-os adagokban mint a sulfátot.

Chininum lacticum, tejsavas chinin, selyemfényű, tű-alaku jegeczek, 4 rész vízben, borszeszben jól oldódik. Előállítható ha 1 rész tejsavnak 30 rész vízben való oldatához 2 rész chinint adunk. Könnyű oldhatósága miatt alkalmazzák főleg bőr alá fecskendezésre.

Chininum meconicum: $(C_{20}H_{24}N_2O_2)C_7H_2O_7 = 522$, enyvszerű tömegben, majd szintelen, selyemfényű pikkelyekben jön elő. Forróvízes oldala úgy a chinin, mint a meconsav kémhatásait mutatja. Előállítható a chinin és meconsav borszeszes oldatainak összeöntése által, midőn turós csapadék válik le.

Chininum muriaticum = chininum hydrochloricum.

Chininum nitricum: $C_{20}H_{24}N_2O_2.HNO_3 + H_2O$, vízben és alkoholban oldódó jegeczeket képez. Alkalmazzák mint a sulfátot.

Chininum oleinicum, barnás-sárga, alkoholban tökéletesen oldódó morzsa-alaku massa; tartalmaz 5.4% (Merek szerint 25%) chinint. Előállítható 282 rész olajsavból és 321 rész tiszta, szintelen chininből oly módon, hogy az olajsavat kevés alkohollal keverjük s a chinint apránként adjuk hozzá; a saturáció után az oldatot megfiltráljuk s az alkoholt elpárologtatjuk. Antipyreticum és antiperiodicum, használják főleg oly esetekben, midőn a chinint kenőcs vagy suppositoria alakjában akarják alkalmazni.

Chininum peptonatum, barna por, tartalmaz 20% chinint. Nutriens, tonicum és antipyreticum. Alkalmazzák 0.4—2 gr.-os adagokban táplálkozási zavaroknál, malariánál.

Chininum phenylicum = chininum carbolicum. l. o.

Chininum phosphoricum: $(C_{20}H_{24}N_2O_2)_2H_3PO_4$, szintelen oszlop-alaku jegeczeket képez, melyek alkoholban oldódnak. Előállítása többféle módon történik; még pedig vagy akként, hogy 5%-os H_3PO_4 oldatot chininnel telítenek, vagy Na_2HPO_4 -ból 13 r, kénsavas chininből 10 r. H_2O -ból 50 r. összekevertetik, a tömeget forró borszeszszel kivonják.

Adagolása és hatása bizonytalan, mivel a szerint, amint előállítása az első vagy második mód szerint történik, chininből vagy vízből többet vagy kevesebbet tartalmaz. Állítólag az emésztőszervek jobban tűrik mint a többi praeparatumokat.

Chininum phtalicum: $(C_{20}H_{24}N_2O_2)_2H_6O_4$. 50—52% chinintartalmu vegyület; kristályos por, mely alkoholban könnyen oldódik, az oldat savi kémhatású.

Chininum picricum: $C_{20}H_{24}N_2O_2.C_6H_3N_3O_7$, alkoholban oldódó sárga jegeczek, melegben explodál.

Chininum sacharinicum: $C_{20}H_{24}N_2O_2.C_6H_{10}O_8$. Fehér, igen keserű por, 100 részben tartalmaz 36 rész sacharint és 64 rész chinint.

Chininum salicylicum: $C_{20}H_{24}N_2O_2.C_7H_6O_3.H_2O$. Finom,

szépen kiképződött oszlopos jegeczeket képez, melyek 225 r. H_2O , 20 r. 90% alcoholban, 120% r. aetherben oldódnak. Előállítható salicylsav és chinin borszeszes oldatainak telítésig való összeöntése által, vagy ha sósavas chinin és salicylsavas ammoniak hideg oldatait összeöntjük s a sajátkinézésti válmányt borszeszszel kivonjuk.

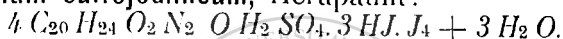
Tartalmaz 70-12% tiszta chinint. Antipyreticum, analgeticum. alkalmazzák typhusnál, rheumánál; minthogy benne a chinin tulnyomó, a vele elért eredmények a chininnek tulajdoníthatók. Adagja mint a sósavas chininé.

Chininum stearinicum. fagygyusavas chinin:

$C_{20}H_{24}N_2O_2 \cdot C_{18}H_{36}O_2$. Fehér, vízben alig oldható, kevésbé keserű ízű por. Előállítható ha chininből 10 részt, stearinsavból 7-5 részt 50 rész vízlelen borszeszben oldunk, a keveréket vízfürdön beszáritva, porrá dörzsöljük. Alkalmazzák midőn a chinint kenőcs alakjában akarják használni.

Chininum stibicum = chininum antimonicum.

Chininum sulfojodicum, Herapathit:

Herapath angol physicus által előállított vegyület, melyet úgy készíthetni el, ha kénsavas chinin eczetsavas oldatához kénsavas jodtincturát adunk, midőn a herapathit hatszöges táblákban kifejeződik. Az ily jegeczek a fénysugarakat a turmalinnál ötször jobban polarisálják.

Chininum sulfocarbolicum:

Oszlopos jegeczek, melyek vízben könnyen, borszeszben nehezen oldhatók. Előállítható, ha nyers ortho-sulfo-carbolsavhoz $[C_6H_4(OH) \cdot SO_3H]$. CO_3Pb -ot adunk, a keletkező ólomsót pedig kénsavas chininnel bontjuk fel, midőn plumbum sulfuricum csapódik le s a chininvegyület oldatban marad. Nagyon nehezen jegeczíthető s tisztán nemigen kapható. Kiváló fertőtlenítő hatása miatt fertőző bántalmaknál igen javallható. Helyettesíthető a következő oldat által is:

Rp

Natrii sulfocarbolici gramma unum,

Aquae dest. simpl. grammata quadraginta.

Chinini bisulfurici gramma semis.

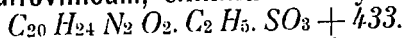
M. D. S. Egy nap alatt beadni.

Chininum sulfomuriaticum:

$(C_{20}H_{24}N_2O_2)_2 HCl \cdot H_2SO_4 + H_2O$. 74% chinint tartalmazó vegyület, vízben jól oldódik, subcutan injectiókra alkalmazzák.

Chininum sulfophenylicum = chininum sulphocarbolicum.

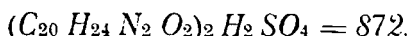
Chininum sulfovinicum, chininum aethylosulfuricum:

Fehér selyemfényű légálló nyalábokban jegeczedik, vízben, alcoholban oldható, aetherben nem. Alcalicus hatású keserű ízű.

Előállítható baryum aethylosulfuricumból: $[(C_2H_5SO_3)_2Ba]$ ha 4·27 részt 100 r. vízben feloldunk s ehhez 8·71 rész kénsavas chinint adunk; miután meggyőződünk, hogy egyik alkotórészből sincsen fölösleg jelen, forralás után az átszűrt folyadékot olajsűrűségre pároljuk be s a kifejeződött sót bura alatt oltatlan mész fölött megszáritjuk. 72·16% chinint tartalmaz. A kereskedésben gyakran eme vegyület helyett savas kén-borsavas chinint adnak, mely csak 56·25% chinint tartalmaz s oldata fluorescál. Bőr alá fecskendezésre használják.

Chininum sulfuricum, sulfas quiniens, quinine sulfas, sal. specificum sulfuricum basicum, kénsavas chinin:

Hivatalos a magyar I. II., osztrák VII., német II. III., japán I. II., orosz III. IV., schweiczi, dán III., francia, németalföldi, Egyesült államok gykv. szerint.

Igen finom, hajlékony, tűrlaku, gomolyokká összetapadt, selyemfényű, rendkívül keserű ízű kristályokból áll; levegőn elhalálk. 740 rész hideg, 30 rész forró vízben oldódik, ugyszintén 60 rész 90% hideg és 6 s. r. forró borszeszben is.

0·01 grammja 1—2 csepp hígított kénsavval savanyított 2 cm³ vízben könnyen feloldódik s az oldat kéken fluorescál; 2 cm³ chlorvizzel és 0·25 cm³ ammoniával elegyítve a thalleioquin reactiót adja.

0·872 gramm kénsavas chinint pár csepp sósavval meg-savanyított lepárolt vízben oldva s 20 cm³. $\frac{1}{10}$ szabályos $BaCl_2$ oldattal elegyítve, csapadék áll elő; a felmelegítés után leszűrt folyadék sem $BaCl_2$, sem $AgNO_3$ oldattal ne zavarodjék meg erősebben.

Vizes oldata vaschloriddal sem kék. sem ibolyaszínt ne öltön. Tömény H_2SO_4 . vagy HNO_3 -al megnedvesítve színét ne változtassa meg. Egy gramm kénsavas chinin 2 trf. chloroformból és 1 trf. abszolút borszeszből álló elegy 7 cm³-ében 50°-ra hevítve maradék nélkül oldódjék fel s tökéletesen átlátszó legyen.

0·5 gramm kénsavas chinint 5 gramm aetherrel s 15 gr. ammoniával osszerázunk, a szétvált folyadékrétegeknek tisztának kell lenniök, ha köztük fehér válmány van, ez cinchonin jelenlétére mutat; ha a vizes réteget elválasztjuk s 180°-ra hevítjük, el kell illannia, ha megbarnul, vagy megszenesedik, ez salicin. czukor jelenlétére mutat.

Ha a kénsavas chinin nem oldódik teljesen H_2SO_4 -es vízben, akkor gypsszel. keményítővel, fagygyusavval van hamisítva. Ha töménysavval megnedvesítve megbarnul, czukor jelenléte nyilvánvaló; vaschloriddal megvörösödve salicin lehet benne jelen.

A $BaCl_2$ által előidézett csapadékról leszűrt folyadék ha ujabb $BaCl_2$ -től is csapadékot ad, ez fölös H_2SO_4 jelenlétére

vall. A kénsavas chinin 7–13% vizet tartalmazhat, nedves levegőn azonban 32%-ot felszívhat magába. Víztartalmát úgy határozhatjuk meg, hogy bizonyos mennyiségű chininsulfátot 120°-nál megszáritunk: a súlyvesztesség adja az elpárolgott vizet.

A kénsavas chinin úgy hat, mint a hogy a sósavas chininnél le van írva; de mivel benne kevesebb chinin van s nehezen assimilálódik, hatás tekintetében némileg a sósavas chinin mögött áll.

Chininum tannicum: $C_{20}H_{24}N_2O_2 \cdot 3C_{14}H_{10}O_9 + 8H_2O$, a német III., osztrák VII., görög, helvét II. III., holland II. III., orosz III. IV., dán III., belga, spanyol és francia gyökvek szerint hivatalos. Előállítására úgy történik, hogy 1 rész kénsavas chinint 30 rész vízben, melyet pár csepp kénsavval megsavanyítanak, feloldanak s ez oldathoz 3 rész csersavból és 30 rész vízből álló oldatot kevernek; az oldatot hűvös helyre teszik s az üledekről a folyadékot leöntve, enyhe hőnél megszáritják. A nyert anyag 3-4 rész.

Iztelen chinintannál állítható még elő akképen, ha forró vízben oldott chininsulfáthoz csersavnak ammoniával telített oldatát öntjük. A csapadék teljesen iztelen. (Balog comm. 436.)

A német gykv. előírata szerint készült chinintannál sárga, amorph, keserű-izű por, alcoholban, vízben nehezen oldódik, vízzel melegítve összeáll.

Mivel eme készítmény 74% tannint és 20% chinint tartalmaz, főleg a csersav hatása lép előtérbe s a chininé nagyon későn jelentkezik, azért ha gyors és biztos hatásra van szükség, ne mellőzzük a sósavas vagy kénsavas chinint, ellenben ott, hol összehúzólag, táplálást javítólag akarunk hatni, mint kimerítő hasmenéseknél, gyengítő izzadásoknál, fehérje-vizelésnél 0.10–0.15 gr.-os adagokban naponta 3–4-szer adagolható.

Chininum tannicum insipidum Rozsnyay, chininum tannicum neutrale, chininum subtannicum, iztelen csersavas chinin, a magy. II. gykv. szerint hivatalos.

A XII. és XIII. természetvizsgálói nagygyűlés 40 arany pályadíjat tűzött ki annak kiderítésére, hogy miként lehetne a chininnak keserű ízét elvenni. Eme kérdéssel Rozsnyay Mátyás, mint a zombai gyógyszerár kezelője behatóan és jó eredményekkel foglalkozott s 1869-ben a természetvizsgálók és orvosok fiumei nagygyűlésén készítménye elfogadtatott Than dr., Poór dr. és Wartha dr. egyhangú ítélete alapján,

Találmányáért a szerény tudós, bár ígérték, de nem fogadott el vagyont, megelégedett azzal a dicsőséggel, amit szerzett magának azáltal, hogy eme hasznos szer minden gyógyszerész által elkészíthetővé tett. A magy. gykv. szerkesztő-bizottsága az iztelen csersavas chinint a hivatalos szerek sorába is felvette.

Előállítás a következő:

Rp.

Chinini sulfurici gr. 40.
solve in
Aquae destil. simpl 1200.
Acidi sulfur. dilut. 67,
solutioni filtratae adde sensim
sub continua agitatione solutio-
nem ex
Acid. tannic. gr. 80,
Aquae dest. s. gr. 320,
et Ammoniae gr. 20 parate.
Praecipitato post horas XII. ad
filtrum collecto affunde:
Aquae dest. s. 400,
dein libera ope pressionis lenis
ab aqua superabundante; praeci-
pitalum expressum calefac cum
Aqua dest. s. gr. 200,
donec in massam pellucidam,
subflavam, resinosam liquescuit;
hanc post exsiccationem redige
in pulverem subtilem.

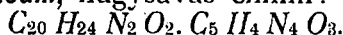
Sárgás-szinű, teljesen iztelen por, vízben alig, 40 rész alcoholban oldható. 30—32%₀ tiszta chinint tartalmaz.

A készítmény 3 grammját elegyítsd 15 gramm mészoxyddal, melyet előbb 30 rész vízzel péppé oldottál. A keveréket szárítsd meg s határozd meg benne a tiszta chinin mennyiségét, ez legalább is 0.9 gramm legyen.

E maradékot oldd fel 25 gramm borszeszben s adj hozzá annyi hígított kénsavat (1.4 gr.), hogy az oldat épen savankás legyen. Tedd most néhány csepp ammoniakkal lugossá, párologtatsd be s vizsgáld meg idegen china-alcáloidokra, mint a chinint.

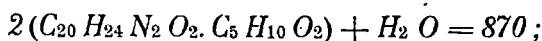
A Rozsnyay-féle chinintannát a gyomor savanyu tartalmában igen kevésbé oldódik s csak akkor szívódik fel a szervezetbe, ha a belekben alcálicus folyadékok vannak, gyógyhatása tehát 5—6 óra múlva áll be s 2½-szer annyi adandó belőle, mint a chinin sulfátból; a német gykv. szerinti chinintannátból 5—6-szor annyi adandó, mint a chininsulfátból.

Chininum uranicum, hugysavas chinin:

Előállítható 10 rész chininból, ha azt körülbelül 5 r. hugysavval keverjük és 100 rész forróvízben oldjuk, majd vízfürdőn elpárologtatva a maradékot forró borszeszben oldjuk s kijegecztjük. 2—5 decigrammos adagokban 1 nap, váltóláz ellen rendelik.

Chininum Valerianicum:

a német II. és Egyesült-államok gykve szerint hivatalos. Fehér, fénylő jegeczek, keserűek, valeriana-szaguak, közömbös kémhatásuak; 100 r. hideg, 40 r. forróvizben, 6 r. alcoholban oldódik, aetherben nem. A vizes oldat hig H_2SO_4 -el fluorescál, a jegeczek sötétben dörzsölve élénken phosphorescálnak. Előállítható hevényében kicsapott és borszeszben oldott chininnek ugyancsak borszeszben oldott valeriansavval való keverése által. Alkalmazzák félbehagyó zsábák, méhszenves nők görcsös fájdalmánál. Adagja 0.05 - 0.5 gramm, naponta többször.

Chinoidin, chinioideum, alaktalan keveréke a chininnek, chinchonin, chinidin, conchinin, chinchonidin, chinicin és chinichonicinnek. Képződik a chinakéregnek napon való szárítása alkalmával s a chininsulfát előállítása alkalmával az anyalugban marad vissza, melyből szénsavas égvények által kicsapható, a sárga-barna csapadék gyenge melegítésre gyantás tömeggé válik.

Barna tömeggel képez, kagylós, fénylő törésű, vízben nehezen, borszeszben és hig savakban könnyen oldódik. Forróvízzel dörzsölve ne adjon színes szüredéket s az $NaOH$ által ne adjon színes csapadékot.

Ha a chinolin hegedű-gyantával vagy asphalttal van hamisítva, akkor hig savakban nem oldódik teljesen.

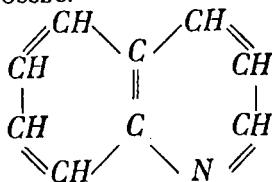
A német II. gykv. szerint hivatalos. 0.20—1 gr.-os adagokban naponta 2—4-szer adagolva mint a chinin pótszerét és mint az emésztést javító szert alkalmazzák. Savanyított vízzel könnyen bevehető. írósvajjal keverve s kenyérre kenve gyermekek is beveszik.

Chinoidinum tannicum: amorph barna por. alcoholban részben oldódik; antisepticum, adstringens, tonicum, alkalmazzák malaria, albuminuria, hasmenés, dispepsia eseteiben 0.1—0.8 gr.-os adagokban.

Chinoidin: C_9H_7NJCl , a chininnek chlórjod additiós terméke; sárga por, víz nem oldja. Antisepticus hatása miatt különböző bőrbelegségeknek mint hintőport vagy mint kenőcsöt alkalmazzák.

Chinolin, leucolin; C_9H_7N , szintelen, fénytörő, átható szagu folyadék, lugos kémhatásu. Előjön az ol. animale Dippeliiben, a kőszénkátrányban. Először Runge állította elő 1844-ben.

A chinolin a pyridinből vezethető le, ha azt egy benzolgyűrűvel kapcsoljuk össze.

A chinolin és pyridin képezi az alcaloidák alapját. L. o. Előállítható a chininból, ha azt KOH -val lepároljuk vagy a nitrobenzoldból, anilinból is, ha azokat H_2SO_4 -el hevítjük.

A chinolint alkalmazzák mint antisepticumot, antipyreticumot és antizymoticumot alcoholban oldva mint gargarizmát diphtheriánál; 15—20 cseppenként dysenterianál. Alkalmazzák anatomiai praeparatumok conserválására is.

Chinolinkék, cyanin: $C_{29}H_{35}N_2J$, fénylő zöld jegeczek, melegvizben és alcoholban oldódnak. Alkalmazzák mint festőanyagot.

Chinolinum salicylicum: $C_9H_7N.C_7H_6O_3$, alcoholban, aetherben és illó-olajokban oldódó jegeczek; antisepticum és csuзелlenes szer, adagja belsőleg 0.5—1.0 gramm; gonorrhoeánál 0.6% oldatát befecskendezésre is rendelik.

Chinolinum tartaricum: $(C_9H_8N)_3(C_4H_6O_6)_4$; 80 rész vízben oldódó kristályos por; antipyreticum és antisepticum, főleg láznál alkalmazzák 0.4—1.0 gr.-os adagokban, gonorrhoeánál 0.7% oldatát befecskendezésül ajánlják.

Chinolin-chlorjod = Chinojodin.

Chinolin hydrochinon, dioxychinolin, $C_6H_2(OH)_2.C_3H_3N$.

Chinon, benzochinon, chinonoknak nevezik a benzolszármazékok ama csoportját, melyben 2 H atomot oxygen pótol. Sárga vagy vörös színű, alcoholban és aetherben oldható jegeczek; 2 atom H felvételével hydrochinonná alakul át.

Előállítható oly módon, hogy 1 rész anilin, 25 rész víz és 8 rész kénsav keverékéhez tömény natrium-bichromat oldatot adunk, midőn először hydrochinon is keletkezik, de ez a natr. bichromicum által chinonná oxydálódik. Ugyanigy állítható elő a hydrochinonból is.

Chinopyrin, antipyrin segélyével előállított igen tömény chininoldat, melyet Laverau francia orvos a következőleg formuláz:

Rp.

*Chinini muratici grammata tria,
Antipyrini grammata duo,
Aquae destil. simpl. grammata sex.
Misce.*

Bőr alá fecskendezve fájdalmat nem okoz mint a chinin s gyuladást sem támaszt mint az antipyrin. A készítésére szükséges viz látszólag nem elég a voluminosus por megnedvesítésére sem, de enyhe melegítés után feloldódik az egész és sűrű sárgás folyadékot képez; az oldat bepárologatása után sűrű, firnisz-szerű anyag marad vissza.

Chinosol, oxychinolin-kénsavas kalium: $C_9H_6NO.KSO_3$ sárgaszínű, sáfrányszagu, összehúzó ízű por vagy pastilla-alakban kerül forgalomba; vízben minden arányban, alcoholban, aetherben nem oldódik.

Mint antisepticumot a carbolsav fölé helyezik, mivel már

1:20000, 1:40000-szeres higitásban is erős antisepticum; gyakorlati alkalmazást a szülészetben és fogászatban nyer.

Chinosol nevet visel K. Meyer apoldai gyógyszerész speciálítása, mely syropsűrűségű, alcoholban és vízben oldható folyadék; állítólag chloralnak és chininnek vegyülete, mely nem bír a chinin izgató hatásával s a szívműködést sem zavarja mint a chloral. Mint antisepticumot készítője a sublimatnál is többre becsüli. Belsőleg 0.05—1.0 gr.-os adagokban mint altatót főleg delirium tremens potatorum eseteiben alkalmazzák.

Chiococca anguifuga, racemosa, l. cainca.

Chionanthus, hópehelybog, cserjenemű növény, az olajfélék családjában. A Ch. Virginica É.-Amerikában honos, 3—4 méter magas, levelei 10 cm. hosszúak, elypticusak; gyökere narcoticus hatású.

Chiragra = köszvény.

Chirata, chiretta, chirayta, Ophelia chirata Gr. Gentiana chirayta Roxb. tarnicsfélék; az angol gykv. szerint hivatalos.

Sima, barnás-zöld fű, mely K.-India északi hegyvidékein egész Nepalgig tenyészik; a szár 1 méter magas. ludtoll vastagságú, alól hengeres, felül négyszegletes, 3—8 cm. távolságban göcsös; a levelek szárölelők, átellenesek, pete-alakuak és hegyezettak, alapjukon szív-alakuak 3—7 bordásak, 2.5 cm. hosszúak. A virág buga; az egész növény igen keserű ízű.

Tartalmaz opheliasavat (l. o.), chiratint és egy jegeczes, iznélküli sárga anyagot. Hatás tekintetében a gentiával egyezik meg, de annál hatásosabb.

Chiratin: $C_{26}H_{48}O_{15}$, az ophelia chirata keserű anyaga; közömbös, határozatlanul jegeczes, világossárga, nedvszívó por, mely vízben, aetherben, alcoholban oldható, tanninnal oldhatatlan csapadékot ad. Hig HCl -val chiratogenné: $C_{19}H_{24}O_8$ és opheliasavvá hasad.

Chirurgia = sebészet.

Chirurgus = sebész.

Chitin: $C_9H_{15}NO_6$, entomolin, az izellábuak, főleg a rovarok páncélját képező anyag, mely ellenáll a korhadásnak, savak és lugok nem változtatják meg.

Chloasma = májfolt.

Chlor, halvány, Cl = 35.37, sárgás-zöld gáz-alaku elem, fojtó, köhögésre ingerlő szagu, nem ég, de benne az antimon, bizmulth, réz, izzásba jön, azaz vele egyesül; a N, O és C kivételével minden elemmel már közönséges hőmérsékletnél egyesül, —35°-nál rendes légnyomásnál sárga folyadékká sűrűsödik, 35.5°-nál forr; 1 liter chlorgáz sulya 3.18 gr., víz könnyen elnyeli s ekkor az u. n. chlórvizet adja. Előállítását lásd Aqua chlori alatt.

A chlór 1 v. é. elem, 1774-ben Scheele fedezte fel s dephlogistizált sósavnak nevezte s még Berthollet is muriatum vagy murium néven mint oxgéntartalmu gyököt tekintette, míg

Gay Lussac, Thenard és Davy (1809.) kimutatták, hogy elem. Régi nevei voltak: halogenium, murigenium, aer oxymuriaticus, muriatum, mostani nevét Davy adta neki s ez görögül halványt jelent.

A chlor vegyületeiben felismerhető $Ag NO_3$ oldat által, mely-lyel turós, fehér, ammoniában oldható csapadékot ($Ag Cl$) ad, a szabad chlor szagáról felismerhető, azonkívül még onnan, hogy a keményítő oldatot megkékíti.

A chlor igen erős oxydáló anyag s a szerves testeket ennélfogva elszinteleníti, miért is kelme- és papirfehérítésnél alkalmazzák.

Mint fertőtlenítő szer is nagy szerepet játszik, mivel a szerves anyagokból hydrogént von el s oxygen szabadul ki, mely a fejlődő csírák protoplasmáját meglámadja; mint anti-septicumot először Schemmelveisz használta chlór víz alakjában, l. Antisepsis.

A chlor a hevesen ható mérgek közé tartozik, mivel a nyákhártyáktól vizet von el s azzal sósavat képezve, hely-beli gyuladást, vérzést, mell- és szívszorulást okoz. Ellenszerül lisztép adandó, szagolásra aether. A chlor elpusztítja a kigyó-méreg és a veszettség vírusát. l. még Calc. chlorata.

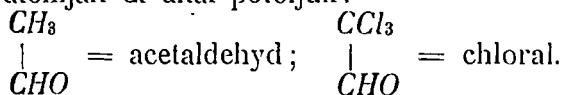
Chloracetone: $C_3 H_5 Cl O$, szintelen, 1-162 f. s. folyadék, al-cohol és aether jól oldja.

Chloroethyl = Aethyl chlorata.

Chloroethylen = Aethylenum chlorat.

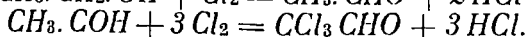
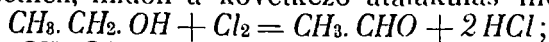
Chloral, trichloraldehyd: $CCl_3 COH$; átható szaga, igen nedvszívó folyadék, f. s. 1-50, 91.4 C-nál forr.

A chloral levelezhető az acetaldehydből, ha a methyl-csoport H-atomjait Cl által pótoljuk:

A chloral és a chloralhydratot 1832-ben fedezte fel Liebig, míg chemiai szerkezetét Dumas állapította meg 1834-ben.

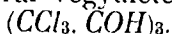
A chloral előállítása úgy történik, hogy abszolút alcoholba Cl gázt vezetnek, midőn a következő átalakulás megy végbe:

A készítésnek főkelléke az agens chlort gyenge nyomás alá hozni s lehetőleg tiszta alcoholt használni. Evégből az alcoholt egy lombicban száraz chlorral hozzák össze s ebbe 10-14 napon át apránként chlort vezetnek s a lombicot eleinte hűtik későbbben 60-100°-ra hevítik; ha a keletkezett réteg vízben oldódik, a művelet abbahagyják, hogy a kihülésnél a chloral-alcohol kiválják.

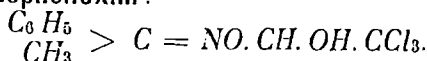
A reactio terméke lehüléskor jegecsez tömeggé merevedik, mely chloralalcoholatból és chloralhydratból áll. A készítményt a chlor elhajtása végett forralják, majd $Ca CO_3$ -mal közömbösi-

tik, végre a víztől $CaCl_2$ által megszabadítva, újra lepárolás alá veszik. A chloral hosszú ideig állva metachlorallá alakul át, mely 3 molecula chloral vegyületének tekinthető:

A chloral vízzel keverve, nagy hőfejlődése mellett chloralhydrattá alakul, alkohollal chloralalcoholatot képez, oxydáló anyagok trichlorecczelsavvá élenyítik.

Chlora'acetophenoxim :

Szintelen, kemény jegeczeket képez; előállítható egyenlő moleculáris mennyiségű chloral és acetophenoximnak valamely hígító folyadéokban (benzol) való egymásra hatása által. Borszesz, benzol, aether feloldja; egyesíti magában az alkotórészek altató hatását minden mellékhatás nélkül. Görcsöknel alkalmazák.

Chloralalcoholat : $[CCl_3 \cdot CH \cdot (O \cdot C_2H_5) OH]$, a chloral előállításakor képződik s vízzel keverve, először olajszerű folyadékot képez, hevítéskor könnyen meggyulad és sárgás füstös lánggal ég el.

Chloralamid = Chloralum formamidatum.

Clorammonium : $CCl_3 \cdot CH \cdot (NH_2) \cdot OH$, fehér, jegeczes por, alcoholban és aetherben oldódik. Nerbit szerint úgy állítható elő, ha a chloralnak chloroformos oldatára ammoniak gázt hagyunk behatni. Hypnoticum és analgeticum 1·0—2·0 grammos adagokban.

Chlor albacid, általában albacidoknak nevezik a halogének fehérnye vegyületeit, melyekben a halogénatom a fehérnyével intramoleculariter van egyesülve.

Ha u. i. fehérnyére halogének hatnak, annak egy *H* atomját helyettesítik s a fehérnye tömecsébe lépnek. A folyamat alatt nem minden chlor vesz részt a helyettesítésben s így a felszabaduló *H*-nel a megmaradt chlor HCl -t képez s ezt el kell távolítani, mi legczélszerűbben natriumcarbonáttal történik, míg a chlornak a chlorfehérnyére való folytatólagos hatása alatt a tömecsbe újabb halogénatom lép be. Az ezen módon történő folytatólagos chlorozással áll elő a chloralbacid, mely annál hathatósabb, minél több chlorparány lépett be a fehérnye tömecsébe.

A chloralbacid gyógytani értéke abban áll, hogy folyton chlor szabadul fel belőle, még pedig a tömecs elbontása nélkül 1—2, a széthasítás alkalmával 3—4%.

Fleiner a chloralbacidot a gyomorbetegségnél alkalmazott sósav helyett ajánlja, különösen pedig gyomortéllenségeknél, melyek az általok okozott sósavhiánynyal, felszívódással, dugulással járnak.

Tápértéke akkor nagyobb, ha nem bomlik el teljesen. Adagja 1—1·5 gramm.

Chloralcamphor, chloralum camphoratum; glycerinsűrűségű »vegyülete« a chloralnak a camphorral, mely keletkezik, ha 1 rész chloralhydratot 1 rész camphorral összedörzsölünk a hőmérsékletnek $1\cdot7^{\circ}$ -ra emelése mellett. Vízrel nem egyelíthető, alcohol, chloroform, aether és illó-olajok feloldják s az oldatok a poláros fényt 44° -ra jobbra térítik.

Vízzel hosszabb időn át érintkezve, chloralhydrat oldódik ki belőle, de ha a víz chloralhydratot már nagy mennyiségben tartalmaz, változás nem áll be. Casseneuve és Imbert azt a feltevést indították meg, hogy itt a chloralhydratnak és camphor-nak valóságos vegyületével van dolgunk, mivel az optikai tulajdonságok által ezt megerősítettnek lenni tapasztalták. Alkalmaz-zák helybelileg mint izgató elvonószert zsábáknál, fogfájásnál.

Chloralchloroform = chloroformium e chloralo.

Chloralcyanhydrat, trichloracetonitril: $C_3 Cl_3 H_2 N$; szintelen, oldékony, 61° -nál olvadó jegeczek, melyek $15\cdot33\%$ HCl -t tartalmaznak. Állandó, nem bomlékony készítmény lévén 1:160 oldatát aqua amygd. amararum helyett használják.

Chloralhydrat = chloralum hydratum.

Chloralid, a vízmentes chloralnak készítésénél keletkező vegyület, melyet Städeler figyelt meg. Eme vegyület összetételre nézve igen eltérő lehet a chloralhydrattól, mivel kalival kezelve közvetlenül kalium chloricumot és chloroform nyomait adja; 275° -nál forr, 100° -on alul megolvad.

Chloralimid: $CCl_3 \cdot CH \cdot NH$, alcoholban és aetherben oldódó jegeczek. Hypnoticum és analgeticum, adagja 1—3 gramm napjában 2—3-szor.

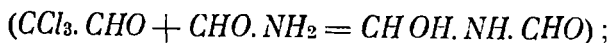
Chloralmenthol, a chloralcamphorral analog vegyület, olaj-sűrű. Alkalmazza arczsába, fejfájás ellen, mint elvonó szert fogfájás ellen is jó hatásának bizonyult.

Chloralose, anhydroglucochloral: $C_8 H_{11} Cl_3 O_6$, új hypnoticum, adagja 0·2—0·8 gramm; alcoholban oldódó jegeczeket képez.

Chloralum, l. Chloral.

Chloralum camphorat l. Chloralcamphor.

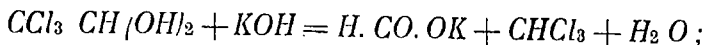
Chloralum formamidatum, chloralamid: $C_3 H_4 O_2 Cl_3 N$, a német III., gykv. szerint hivatalos: nem más, mint a chloralnak összeköttetése formamiddal:

fehér jegeczeket képez, melyek 20 rész vízben oldhatók. Lényegileg hatása a chloralhydrattal egyezik meg, de $1\frac{1}{2}$ -szer nagyobb adagokban kell alkalmazni. l. Chloramid.

Chloralum hydratum, aldehydum trichloratum hydratum, trichloraldehydhydrat, chloralvizegy: $CCl_3 \cdot CHO + H_2 O = 165\cdot2$ Szintelen, átlátszó jegeczeket képez, sajátos édeses szagu, kesernyés csipős ízű. Víz, alcohol, aether feloldja, chloroform nem. 58° -nál megolvad.

Vizes oldata NaOH vagy KOH -dal keverve azonnal megfehéredik a kiváló chloroformtól:

borszeszes oldata ne legyen savanyu kémhatásu s AgNO_3 -tól ne adjon csapadékot mert az HCl jelenlétére mutat. Hevítve tökéletesen illanjon el s ne gyuladjon meg, mert ez chloral-alcoholat jelenlétére mutat, mely sárga, füstölő lánggal ég el. 3—4 térfogat tömény H_2SO_4 -val szintelen, olajszerű réteget képez s chloral lesz szabaddá, ha az oldat barna-szinű, chloral-alcoholat van jelen; $\frac{1}{2}$ grammja tömény HNO_3 -ban barnaveres gőzöket ne fejlesztessen, mivel az sósav jelenlétére mutat. A sósav u. i. találkozáva a salétromsavval, ez utóbbi a sósav hydrogénjét vízzé oxydálja s önmaga nitrogénperoxyddá reducálódik, mely a sósavból egyidejűleg felszabaduló chlorral együtt elszáll: $\text{HCl} + \text{H}_2\text{O} + \text{Cl} + \text{NO}_2$; 58° -nál 1.575 f. s. folyadékká olvad, 94° -nál forr, 110° -nál elillan de már közönséges hőmérsékletnél is folyton párolog. Előállítását l. Chloral cz. a.

Eme vegyületet 1832-ben Liebig fedezte fel, de alkalmazását Liebreich O.-nak köszönhetjük (1869), ki észleleteivel arra a tényre jött reá, hogy a chloralhydrát lugokkal hangyasavas sóra és chloroformra bomlik, mely utóbbi mint érzéstelenítő hat.

Tömény oldata a bőrrel érintkezve fájdalmas gyuladást okoz sőt marólag is hathat s a behatás helyén vékony, könnyen leváló pörk lámad; tömény oldatban a gyomorba jutva, annak nyákhártyáira izgatólag hat s hányást okoz; sok vízzel hígítva a gyomorból hamar felszívódik s az alcaliakkal egyesülve hangyasavas sóra és chloroformra bomlik. 1 gramm chloralhydrát elhobtatásához 0.271 gr. NaOH . szükségeltetik s ilyenkor 0.810 gr. chloroform és 0.312 hangyasavas Na keletkezik.

Mivel a legtöbb chlorozott szénhydrogénvegyület bódító hatással bír mint a chloroform, daczára annak, hogy hasadási termékül nem adnak chloroformot, a chloralhydrat is csak mint methán származék bír bódító hatással. A bódulatott a leváolt chloroformnak az agyra gyakorolt behatására vezetik vissza; a chloralhydrat a szív működést lenyomja, mi által a vér feszülés és a hőmérséklet alább száll ($0.5-1^\circ$), mérgező adag után a szív verése a tágulás szakában megáll. Felbontatlanul maradt chloralhydrat a tüdők és vesék által ürítetik ki, nagyrésze azonban mint urochloralsav ($\text{C}_7 \text{H}_{22} \text{Cl}_2 \text{O}_6$) jelenik meg a vizeletben; az ily vizelet a Fehling oldatot reducálja mint a cukor, mivel az urochloralsav savakkal főzve glycuronsavra $\text{C}_6 \text{H}_{10} \text{O}$, hasad, mely cukor, illetőleg glycogen származék.

A chloralhydratot mint az érzékenységet csökkentő szert adják fájdalomcsillapító gyanánt főleg az áttérjedő mozgásoktól függő fájdalmaknál: görcsös csuklás, viziszony, derme, vidatláncz eseteiben, mint altató szer kiváló hatásu főleg delirium tremens potatorum esetében de egyéb alkalmakkor is sokszor

többet ér a morphiumnál. Megkisérelték tengeri betegségnél, astmánál, mérsékli a hajlamot az elvetélésre.

Kerülni kell a chloralhydratot szivbántalmaknál és lázas állapotú egyéneknek. Hosszas használat után a beteg annyira hozzászokik, hogy mind nagyobb és nagyobb adag válik szükségessé, melyek után kellemetlen tünetek: gyomorbélhurut, köthártyalob, nehéz légzés, elmebántalmak, bőrkütiések lépnek fel.

Strychninnel történt mérgezéseknél a chloralhydrat jó sikerrel adható.

Adagja 1—2—3 gramm pro dosi, 6 gramm pro die, vízzel higitva. A chloralhydrattal sokszor történnek mérgezések, sőt oly eset is fordult elő, midőn egy iszákos 2·5 grammtól meghalt; minden mérgezési esetenél szívszélhűdést találtak. Heveny mérgezésnél a vérkeringés élénkségét kell előmozdítani szeszes italok, mustárpépes borogatás, dörzsölés, oxgyén beleheltetés által; melegben tartott mérgezetek hamar kigyógyultak. Hathatós szerek még belsőleg a coffein, bőr alá fecskendezve a strychnin és atropin. Idült mérgezések tüdővízenyővel végződnek.

A chloralhydrat jól zárt fekete üvegben tartandó.

Chlor-alum powder, Angolországban nagyban gyártott fertőtlenítő szer: sárgás szürkésfehér, hig sósavban részben oldatik; agyagtartalma márgából készül sósavval való kezelés által. Tartalmaz: 52·43% Al_2Cl_3 , 35·15% agyagot és kovasavat, 11·51% $CaCl_2$, 1·55% Fe_2Cl_6 , 0·72% $AsCl_3$, 0·55% $PbCl_2$, 0·37% $CuCl_2$ -t.

Chlor-alum solut, sárga, 1·15 f. s folyadék, melyet vas és mésztartalma agyagnak nyers sósavval való kezelése által állítanak elő, ugyanazon alkatrészeket tartalmazza, mint a chlor-alum powder.

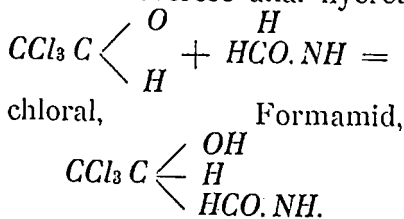
Chloralumos gyapot, chlor-alum wool and wadding, oly módon készítik, hogy gyapotot chlor-alumos folyadékba mártanak és megszáritanak. Alkalmazzák mint vérzéscsillapítót, nemkülönben mint antisepticumot genyedő sebekre és mint desinficiens koporsók, holttestek fertőtlenítésére.

Chloraluminium = Aluminium chloratum.

Chloralurethan: $CCl_3 \cdot CH(OH) \cdot NHCO \cdot OC_2H_5$, szintelen jegeczek, alcoholban feloldódnak. Alkalmazzák mint hypnoticumot 0·6—3·0 grammos adagokban. l. Urethan.

Chloralvizegy = Chloralhydrat.

Chloramid, chloralum formamidatum, chloralamid: Mering tanár ajánlatára a volt Schering E. gyár által előállított uj álomhozó szer, mely valószínűleg vízmentes chloral és formamid egyenlő tömeceinek összekeverése által nyeretik:

Chemiai tulajdonságai a chloralhydrattal egyeznek meg.

Chloranil, tetrachlorchinon: $C_6 Cl_4 O_2$, sárga színű jegeczek, melyek az aloe vizes oldatából csapódnak le, ha abba Cl -t vezetünk.

Chloranthus officinalis Blume, cserjés kóró átellenes, egyszerű levelekkel, füzéres arról virágokkal s egymagvu csonthéjas bogyóval, főleg Jáva hegyi erdeiben terem.

Chlordurranó gáz, a chlor és hydrogen keveréke, mely a legcsekélyebb fény behatása alatt hevesen egyesül sósavvá s az edényt szétveli.

Chlorezatsav = acidum mono-, di-, trichloraceticum, maró hatásuk miatt főleg szemölcsök kiirtására használatnak.

Chlorezüst = Arg. chloratum.

Chlorhydrat: $Cl_2 \cdot 10 H_2 O$, nem egyéb, mint hideg (0°) vízbe vezetett chlor, mely a vízzel fehér, pikkelyszerű jegeczes testlé mered.

Chlorhydrinek, a szénvegyületek ama csoportja, a melyek a glycocolból keletkeznek sósav behatása által oly módon, hogy az egyik OH csoport Cl által lesz helyettesítve.

Chlorhydrogén = Acid. hydrohlor.

Chloridok, általában a chlor vegyületei más gyökökkel, szűkebb értelemben a fémek gyökök chlorvegyületei. A régebbi chemiai elnevezés tan a chlorvegyületeket akként csoportosította, hogy a kétféle chlorvegyületet képező fémek gyöknek több chlort tartalmazó vegyületét chloridnak, a kevesebb chlort tartalmazót chlorúrnek nevezte, ma már a köztük levő különbséget a fémek gyök nevének változtatása által fejezzük ki, p. o.

$Hg Cl_2$ = higanychlorid v.
mercurichlorid.

$Hg_2 Cl_2$ = higanychlorür v.
mercurochlorid.

A legismeretesebb chloridok:

$Na Cl$, $K Cl$, $Mg Cl_2$, $Ca Cl_2$, $Hg Cl_2$, $Zn Cl_2$ stb.

Chloridum sulfuris = chlorkén.

Chlorimetriä, chlormérés, a volumetricus chemiának ama része, mely a chlor mennyileges meghatározásával foglalkozik. A chlor mennyileges meghatározása az egyenértékű törvényeinek alkalmazásával történik szabályos $Ag NO_3$ oldat által.

Chlorina liquida = Aqua chlori.

Chlorkalium = Kal. chloricum.

Chlorkén, chloridum sulfuris, a carboneum sulfuratumhoz hasonló folyadék, mely feloldja a ként, olajokat, kautsukot, különböző olajokkal, camphorral kautsukot ad s emiatt főleg az iparban használják a kautsuk vulcanizálására.

Chlorköenny = Acid. hydrochloric.

Chlormész = calc. hypochlorosum.

Chlormethyl, methylchlorid methyle chlorata, monochlor-methan: $CH_3 Cl$, szintelen, aetherszagu, édeses ízű lég, mely meggyújtva fehér, zöldszerű lánggal ég el s CO_2 -é $H_2 O$ -zé és HCl -vá bomlik fel. Előállítható ha methylszesz keletkezésben HCl -val jut érintkezésbe: $CH_4 O + HCl = CH_3 Cl + H_2 O$.

Előállítható 2 rész methylkénsavas calciumnak $Na Cl$ -mal való lepárlása által. Belehelve a nyákhártyát némileg izgatja s a szivverést és a légzést gyorsítja, később bódulat és nehéz légzés áll be.

Chlornatrium = Natr. chlorat.

Chlornitrogén, NCl_3 , igen hevesen explodáló vegyület, melyet 1812-ben Dulong fedezett fel. Olajszerű folyadék, képződik a chlorammoniumból, ha arra szabad chlór hat.

Chlorobenzol = Benzylchlorid.

Chlorocarbon; a chloroformmal vegytani tekintetben igen egyforma vegyület, először Regnault vegyész állította össze 1839-ben.

Simpson tanár kísérletei szerint a chlorocarbon érzéstelelítő hatása nagyobb mint a chloroformé, de a sziv működésére irányuló lehangoló hatása is jelentékenyebb s így alkalmazása veszélyesebb a chloroformnál.

Chlorodyne, Liquor chloromorphiae, Liquor chloroformii compos; már régebben ismert fájdalomcsillapító szer. Először Collis Brown ismertette 1860-ban, de más szerzők is, Friemann Towle, maguknak tulajdonítják a feltalálás dicsőségét. Collis-tól a tulajdonjogot 1856-ban Dawenport londoni gyógyszerész vette meg s a szert mint »Chlorodyne du docteur Brown« néven hozta forgalomba.

A chlorodin eredeti receptje a következő:

Rp.

<i>Morphini</i>	10·0
<i>Acidi perchlorici</i>	30·0
<i>Aetheris sulfur.</i>	20·0
<i>Chloroformii</i>	30·0
<i>Olei ment. pip.</i>	50·0
<i>Trae cannab. ind.</i>	20·0
<i>Trae capsici annui</i>	30·0
<i>Acidi hydrocyan.</i>	10·0
<i>Melassae (?)</i>	200·0
<i>Misce.</i>	

A magyar II. gykv. szerinti chlorodyn előírata ez:

Rp

Extr. cannabis indic. 0·10
terrendo citissime solve in
Aetheris acetici gutt. XXX
et idico subige perfecte cum
Syr. aurantior. 5,
deni sensim adendo
Tinct. zingiberis 10,
ingere statim in lagenulam
et adde:
Aetheris acetici
Chloroformii aa 5.
Rite obturatum serva et
ante dispensationem con-
quassa.

Zöldes-sárga folyadék, mely állás közben egy felső sötét sárgás-zöld és egy alsó világos-sárga rétegre oszlik minden üledék nélkül.

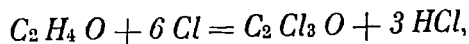
Görcs-ellenes, verejtékhajtó és izgatószer a benne foglalt alkatrészek hátrányos hatása nélkül. Adagja 4 gramm 250 gr. vízzel hígítva óránként 1 kanállal

Chlorofetida, amerikai specziálítás, mely 1 rész asa fetidának 4 rész chloroformmal való maceratiója által készíthető. Kámforral keverve kólika és hasmenés ellen kitűnő szernek tartják.

Chloroformium, trichlormethan, formilsuperchlorid, carbonium chloratum, hangyhalvag: $\text{CHCl}_3 = 119\cdot2$, oly methánnak tekinthető, melyben 3 H-t 3 Cl helyettesít. A magyar I. II., osztrák VII., német III., dán, holland III., angol stb. gykvek szerint hivatalos; előállítható többféleképen:

1. 2000 gr. $\text{Ca}(\text{OH})_2$ -ből, melyet előbb vízzel megoltottunk és 5000 gr. chlór-mészből, ha ezeket 20000 gr. vízzel belsőleg elegyítjük s 45° -ra hevítve 750 gr. 90° -os alcoholt adunk hozzá, azután óvatosan 65° -nál lepároljuk. A párlatot vízzel jól kimosva a chloroformot elválasztjuk és sötét helyen 24 órán át darabos égetett meszen állani hagyjuk, majd chlorcalcium felett megszáritjuk s 65° -nál újra átpároljuk.

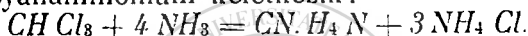
Eme készítménynél a chlór-mészből a CO_2 behatása alatt Cl fejlődik ki, mely a borszeszre hatva azt aldehiddé alakítja át: $\text{C}_2\text{H}_5\cdot\text{OH} + 2\text{Cl} = \text{C}_2\text{H}_4\text{O} + 2\text{HCl}$; de mivel 4-szer annyi chlór-mész van véve, mint a mennyi az alcohol átalakításához szükségeltetik, a fölös chlór az aldehiddel chloralt képez:

a chloral pedig CaO_2H_2 jelenlétében hangyasavas mészre és chloroformra bomlik, mely utóbbi átpárolható.

2. Előállítható úgy is, ha a chlórmeszet hig H_2SO_4 -val bontunk el s a felszabaduló chlórt borszeszre hagyjuk hatni; a destillatumot hig luggal és vízzel mossuk, szárítjuk és újból lepároljuk. A chloroform erősen fénytörő, szintelen 1·485—1·489 f. s. folyadék, kellemes, bódító szagu, égető, hűsítő édeses ízű, közömbös kémhatású.

Már közönséges hőmérsékletnél elillan, 62°-nál forr; —16°-nál még cseppfolyó. 200 r. vízben oldódik s azt édeses ízűvé teszi (l. aqua chloroformii). Feloldja a jódot, (vörösszinnel) brómot, ként, phosphort, zsirokat, alcaloidákat, gyantákat, gutta-perchát, cautschukot; keverhető borszeszszel, aetherrel, zsiros olajokkal. Nehezen gyul meg de béllel zöld lánggal ég. Chlórral széntetrachloridot képez: $CHCl_3 + 2Cl = CCl_4 + HCl$, mely vízben oldhatatlan, kellemes szagu folyadékot képez. Luggal keverve az illető fém chloridja és hangyasavas só keletkezik; $CHCl_3 + 4KOH = CHO_2K + 3KCl + 2H_2O$. A Fehling oldatot reducálja. Borszeszes ammoniakkal zárt csőben hevítve ammon-chlorid és cyanammonium keletkezik:

Levegőn állva világosság behatása alatt felbomlik carbonyl-chloridra és sósavra: $CHCl_3 + O = COCl_2 + HCl$; eme bomlást kevés borszesz hozzáadásával meg lehet akadályozni s e miatt több gyógyszerkönyv bizonyos alcoholmennyiség jelenlétét megkívánja.

A chloroformot csaknem egyidőben fedezték fel Saubeiran 1831-ben és Liebig 1832-ben, chemiai szerkezetét 1834-ben Dumas állapította meg Tulajdonképeni gyógyászati alkalmazása Simpsontól ered, ki mint anaestheticumot alkalmazta az aether helyett s erre vonatkozó észleteit 1847-ben tette közzé.

Ami azonban a chloroform első használásának dicsőségét illeti, azon legalább is kilenczen akarnak osztozni. A valóság azonban ez:

A chloroformot tulajdonképen Guthrie amerikai vegyész fedezte fel s 1831-ben már országszerzte mint chlor-aethert ismerték; Soubeiran s egy évvel reá Liebig szintén fölfedezték önállóan s az első »kettős-aether«, a második »folyékony chlor-széneny« nevet adott neki.

Aki a chloroformot mint anaestheticumot először hozta javaslatba az aether pótszere gyanánt, Bell Jakab londoni gyógyszerész volt; azonban csak Waldie liverpooli gyógyszerész ösztönzésére kezdé meg e szerrel Simpson 1847-ben kísérleteit.

Chloroformot hámmal fedett bőrre kenve gyorsan elpárolog és hidegség érzetét kelti, míg ott, hol a hám vékony, mint p. o. a nyákhártyákon vagy ahol épen hiányzik, szerfeletti fájdalmat okoz. Mivel a chloroform a zsirokat oldja, a bőrön át könnyen a szövetekbe jut s ezekben vérbőséget, gyuladást okoz, mi mellett helybeli s elég gyakran általános érzéketlenség áll be.

A szájba véve melegség érzetét kelti, a gyomorba jutva pedig a belek lobosak lesznek s az izgatódás által hányás áll be, de ha csak pár csepp jut a gyomorba, akkor gőze által a gyomorfalak kitágíthatnak és az idegek előidézett érzéketlensége által a göresökre és a hányingerre csillapítólag hat; nagy adagja gyomorphélgyladást okoz, mi mellé még általános bódulat járul.

Gőze belehelve eleinte izgatja a szem, száj, garat nyák-hártyáit s köhögésre ingerel; az orrban sajátos édeses, kellemes szag lámad, a mellben pedig elfogódás lehet jelen, gyermekek már néhány csepp után mély bódulatba esnek. Vannak egyének, kikre a chloroform nem hat oly gyorsan s ezeknél és alkoholt nagy mennyiségben élvező embereknel a kábultságot egy izgatottsági időszak előzi meg s a bódulat 10 perczig is várhat magára; azután sokszor tömegesen fejlődnek ki a tünetek. Lassanként erősebb lesz a bódulat, az érverés száma 80-ra, 60-ra s még alacsonyabbra szállhat alá, a pulsus eleinte teltebb, a légvételek szabályosak, ritkák és mélyek; a fájdalomérzések eltűnnek, a reflexek kezdenek kimaradni, végre az összes akaratos izmok elernyednek.

Az embernek testén, ki chloroformot elegendő mennyiségben lehelt be, kellemes meleg érzés terjed el s az ember könnyűnek és kellemesen érzi magát; a kéz- és lábujjakban bizsergés keletkezik; a látás homályosul, a hallás tompa és csalékony, a gondolkodás fátyolozott, de a külső behatások iránt fogékonytan elmeműködések igen meglevenednek, minek következtében az eszmék száguldanak és káprázatok keletkeznek egymásután s ez a félrebeszélésig fokozódhatik. Ez az izgatottság időszaka, mely rövidebb mint az aetherbódulaté; a bőr meleg és nedves, a láta tágul és a fény nincs reá befolyással. Az agyban eleinte vérszegénység lép fel, később azonban határozott vérhőség van jelen.

Az elmeműködés végre teljesen megszűnik, de az érzéketlenség nem áll be egyszerre, a homlok és a halántéktáj legtöbb ideig ellenáll, az elernyedés is a ráizmokban szokott legkésőbb beállani.

Ily állapotban tartva az egyént, rajta a legbehatóbb műtétek végezhetők, anélkül, hogy arra a felébredés után emlékezne.

A narcosis alatt a véráramlás $\frac{1}{5}$ — $\frac{4}{5}$ -del lassabb s a test hőmérséklete 3°-kal is alászállhat, mely az izomtétlenségből származó anyagforgalom csökkenésből magyarázható meg. A tüdő kevesebb CO_2 -t ürít ki, a chloroform egy része változatlanul ürítettetik ki a veséken, bőrön és tüdőn át s mérgezéseknél a vérben kimutatható, nagy része ellenben gyorsan elbomol, ennek módja azonban eddig teljesen ismeretlen, mivel szokott bomlásterményei — HCl , hangyasav — a szervezetben nem mutathatók ki.

A chloroformbódulathoz 2—5 gr. elégséges, de volt eset, midőn már 1 gr. után is beállott az; általában a chloroform

gyorsabb és erélyesebb narcoticum mint az aether. Közönségesen kendőn vagy papírtölcséren leheltetik azt be s így annak nagy része nem is jut a szervezetbe. A narcosis előidézésekor ügyelni kell, hogy a hányás elkerülése végett a beteg több órával azelőtt ne vegyen magához szilárd táplálékot, hogy a narcosis alatt minden szorító ruhadarab a nyakról és mellről eltávolíttassék, hogy a chloroformot lehetőleg szabályos időközökben cseppenként alkalmazzuk és ne öntsük oda nagy mennyiségben, hogy a chloroformgőzök mellett a levegő belehelésére is elegendő tér maradjon.

A bódulat némelykor csak néhány perczig, máskor órákon, sőt napokon át tart, némely beteg hányik s órák mulva is undorról és fejfájásról panaszkodnak, ezek azonban kikerülhetők, ha a narcosist tulságig nem fokozzuk.

Ha a chloroform belehelésére nincs eléggé gond fordítva s a mérgezés előhalad, akkor a bőr hirtelen elhalványul s a CO_2 mérgezés tünetei lépnek fel, mit azután könnyen fuladási halál követ.

Ez a tüdő és szív heveny bántalmainál hamar szokott bekövetkezni, azonkívül akkor is, ha a légvétel meg van akadályozva, ilyenkor a háromosztatu ideg érzőágai annyira izgatódhatnak, hogy ártterjedés folytán a szív a tágulás szakában megáll, de — állatokon tett kísérletekből tudva — a bolygideg átmetszése után újra verni kezd.

A másik chloroformhalálnál főleg a nyultagybeli légző központ van megtámadva s ilyenkor szívműködés után is tart. A chloroformhalál eme két faja azonban ritkaság s a halálozások leggyakrabban fulladásiak, mi gondatlanságból származik.

A halál néhány pillanat alatt beköszönhet, de volt eset, hogy néhány óra eltelte után következett be; ami a halálos adagot illeti, az is igen különböző, 1 gramm után is volt már haláleset, máskor 50 gr. után sem állott az be.

A chloroformot a tüdő hajszáledényeinek vére veszi fel, de a fölvelt mennyiség csak 0.0035%. A vörös vérsejtek 4-szer annyi chloroformot vesznek fel mint a vérszerum, de nem a haemoglobin bennök a lekötő anyag, hanem a lecithin, cholestearin és a zsirok. A belégzés megszűntével elhagyja a chloroform a vért. (L. fentebb).

Ha a kibocsájtott vérhez 5% chloroformot adunk, az piros és higfolyó lesz, a színes vérsejteket pedig tönkreteszi s azzal cserehatásba lép. A bomlatlan chloroform az élő vérsejtekkel nem egyesül.

Kétségtelen, hogy a chloroform a harántcsikos izomrostokat erélyesen támadja meg, míg a sejtes izomrostokra nincs oly nagy behatással. A méh a legmélyebb chloroform narcosis alatt is összehúzódik és a magzat megszületik; a vérfeszülés nem egyszer tapasztalható emelkedése is az izomzat összehúzódásán alapszik s csak a bódulat későbbi szakában ernyed el.

Halál esetén a bonczlelet sem nem jellemző, sem nem állandó, leginkább a CO_2 mérgezés elváltozásai vannak jelen.

A fentieket összetoglalva, felvehetjük, hogy a chloroform első sorban az agyféltekék és a nyúlt-agy idegsejtjeinek képző anyagára hat, ami aztán kiterjed a gerinczvelő szürke állományának sejtjeire is, melyek a fájdalmas érzések közvetítőinek tekintetnek; később a gerinczvelő fehér állománya — mely a tappintó érzések idegcsöveit tartalmazza — szintén a szenvedés körébe vonatik s ezt követik az idegek és a csöves izmok.

A halált úgy fejezhetjük ki, hogy az említett sorozatban a képzőanyag tömecei az esékeny egyensúlyból a közömbös, vagy éppen állóba mennek át, mi a működések lenyomását, felfüggesztését vagy éppen megszűnését vonhatja maga után.

A chloroformból ájuláskor néhány cseppet beadva a szív-működésre élénkitőleg hat de a borszesznél nem jobban.

Hascsikarásnál, meghülésből származó hasmenés eseteiben, ideges csuklásnál cseppekben borszeszszel bevéve igen jó sikerrel adható.

Oly köhögésnél, mely a nyákhártya idegeinek szerfölött érzékenységre vezethető vissza, morhiummal adva a chloroform feltűnő jó hatása, ugyszintén jó szolgálatot tesz tüdővészeseknél, midőn a köhögés a mellhártya megvastagodása által tartatik fenn.

Astma, máj és vesetályi görcsök, váltólázás zsábák, csillapíthatatlan hányás eseteiben jó sikert eredményez, midőn más szer már cserben hágy.

A szülési fájdalmak csillapítására gyakran alkalmaznak chloroformot anélkül, hogy az a magzat ártalmára lenne. Igen ajánlható oly esetekben, midőn a méh összehuzódása rohamos a szülőutak pedig szűkek, ilyenkor a szülés lassítása által azok megrepedését megakadályozhatjuk. A rendes szülésnél azonban kerülni kell a chloroformot, mivel a méh lassu összehuzódása által veszedelmes vérzések állhatnak be.

Schészeli műtéteknél, mint fönneb említve volt, a legelterjedtebben használtatik. Fogászati műtéteknél, midőn a légzés az ülés miatt nehéz, nem kell használni, ugyszintén kerülni kell a garatban, gégeben végzett műtéteknél, hogy a légutakba bejutható vért a beteg kiköphesse. Kerülni kell még igen elhízott embereknél, kikenél a légzés anélkül is nehéz, azonkívül agybéli vérbőségben, mellkasi ütértágulatoknál, szivbántalmaknál.

Fogfájás esetében vattával keveset tehetünk az odvas fogba, de használata ovatosságot igényel, mivel sok belőle gyuladást okozva a fájdalmat még növeli. Chloroformgőzök enyhítik a rákosfekélyek okozta fájdalmat, a női ivarszervek viszketegségénél, zsábáknál szintén jó hatása. Kenőcsben mint fájdalomcsillapítót elég gyakran rendelik, ugyszintén akkor is midőn alcaloidákat akarnak a bőrön felszívatni.

Adagja 2—20 csepp borszeszszel, belehelésre 4--15 gramm, kenőcsökben 1:15 arányban.

Mérgezésnél a szabad levegőről kell első sorban gondoskodni s mesterséges légzést megkísérelni. A fuladási tünetek ellen tanácsos ha az arcra és a mellre felváltva meleg és hideg vizet öntünk.

Chloroformium belladonnae :

Rp.

Antropini puri centigr. 2.

Chloroformii grm. 20.

M. D. S. Suo nomine.

Alkalmazzák zsábas fájdalmaknál flanelra kenve és a fájdalmas testrészre szorosan ráé illesztve; körülbelül 5 percz mulva el kell távolítani.

Chloroformium camphoratum :

Rp.

Camphorae gr. 5.

Chloroformii gr. 50.

Misce.

Alkalmazzák fogfájásnál, rheumánál bedörzsölésre.

Chloroformhydrat, $\text{CHCl}_3 \cdot 18\text{H}_2\text{O}$, hatoldalu táblás jegeceket képező vegyület, mely már 16° -nál megolvad s tejszerű folyadékot képez. Állás után vízzé és chloroformmá bomlik szét.

A chloroformhydrat képződését G. Chancel és F. Farmetier észlelték a chloroform és víz összerázásánál, ha a hőmérsék a fagyponthoz közel volt, amidőn is mint jegeczeréteg, a két folyadék közt gyűl össze.

Ha bizonyos mennyiségben már képződött, ugy további rázás által könnyen nyérhető nagyobb mennyiségben.

Chlorogenin, Alstonin: $\text{C}_{21}\text{H}_{20}\text{N}_2\text{O}_4 + 3\frac{1}{2}\text{H}_2\text{O}$ az alstonia constricta alcaloidája. Sárga por, aetherben és alcoholban oldódik antipyreticum, antisepticum és stimulans szer; l. Alstonia.

Chlorojodolipol = a phenol, guaiacol, kreosott chlórtermékeinek keveréke, antisepticum.

Chlorol = fertőtlenítő szer, 1 r. corrosivus, 1 r. konyhasó, 1 r. sósav, 3 r. cuprum sulfuric. és 1000 rész vízből áll.

Chlorolin, chlorozott phenolok.

Chlorophyllum, chloroplasma, levélzöld, zöld festék a növényi sejtkben, melytől a növény zöld színét nyeri. A chlorophyll képződése és vegyi alkata még ismeretlen, de hogy vasat tartalmaz, abból tételezhető fel, hogy a teljesen vasmentes földben tenyésztett növény nem zöld, de mihelyt vastartalmu vízzel öntözzük, kis idő mulva megzöldül. Fremy szerint a chlorophyll — phyllocyanin — és egy sárga — phylloxanthin — nevű anyagból áll, a vas jelenlétét azonban többben kétségbe vonják. (Verdeil Hasiwetz, Pflaudler). Fremy hypothesisét T. Filhol kísérletei

beigazolják. Ha ugyanis chlorophyll oldatához csekély mennyiségű sósavat adunk, az oldat elveszti zöld színét s megszűrve a szűrőn fekete szilárd anyag marad vissza és sárgás-barna folyadék csepeg le; eme folyadék sósav hozzáadására ismét megzöldül és megszűrve a szűrőn sárga anyag marad vissza, de a lecsepegő folyadék kék színű. A visszamaradt jegeczes anyagok aetherben, benzinben, alcoholban, chloroformban oldódnak, az oldatok élénken fluorescálnak s az oldószer szerint különböző színűek, de világosság alatt színüket elvesztik; a tömény H_2SO_4 és HCl -savas oldatok zöld-színűek, de nem fluorescálnak.

A chlorophyll csak a sejtekben képződik s különböző alakban — lencse, csillag, háló, lemez, stb. — fordul elő. A chlorophyll képződéséhez a világosság okvetlenül megkívántatik, sötét helyen tartott növények sápadtak, sárgák maradnak, de napfényen hamar megzöldülnek.

A chlorophyll a növény életében nagy szerepet játszik, ez hontja fel a napsugarak segélyével a CO_2 -t szénre és O -re, a szénből és a vízből titokzatos módon szénhydratokat készít, (l. assimilatio), melyek a növény belső kérgében keményítővé alakulnak át s ebből ismét a chlorophyll átalakító hatása alatt a növényi sejt-anyag épül fel. Ősszel a lombhullatás előtt a levelek sejtjeiben annyi a vörös nedv, hogy a chlorophyllt elfedi, míg végre a chlorophyll maga is sárga-színű lesz.

A chlorophyll a növényekből alcohol, aether, benzin, chloroform, zsíros olajok által kivonható. Puha, extractum állományu anyag, oldata világosság behatása alatt megsárgul; Gautier szerint sajátágaiban közel áll a billirubinhoz, gyengén savi hatása. A Gautier-féle chlorophyll a következő módon állítható elő: A sponét péppé tört zöld levelét szódával kezeljük és 55%-os alcoholal elegyítve kisajtoljuk; az így nyert folyadékot pár napig csontszénnel kezeljük, a csontszén a chlorophyllt magába veszi, de belőle 65%-os alcoholal ismét kivonható s légzárás melletti lepárolás után a chlorophyll visszamarad. Eme anyagot Hoppe Seyler tanár nem tekinti chlorophyllnek, hanem erythrophyll, chlorophyllan és viasz keverékének.

Chlorossav: $HCl O_2$.

Chlorsav: $HCl O_3$, l. acid. chloric.

Chlorsavas kalium = kal. chloric.

Chlorosis, sápkór, általános táplálkozási zavar, melynek tünete a haemoglobin festénytartalmának csökkenése; okai lehetnek: rossz levegő, kevés mozgás, táplálkozási rendellenességek, onania, korai menstruatiók.

Leginkább 12—25 éves nőknél fordul elő. Sápkórosoknál a külbőr és a nyákhártyák feltűnő sápadtak, élénk mozgásnál az egyén gyorsan kifárad, ezekhez még gyakori fejfájás, szivdobogás, rendetlen hószám járul. A vörös vérsejtek száma 1 cm^3 -ben 3 millió, egészséges egyénnél 4—5 millió.

Kezelésénél az okok figyelembe veendőek, az étrend szabályozandó. Légváltoztatás, vasadagolás a legszükségesebb eljárások.

A vas a következő arányban adagolandó:

Rp.

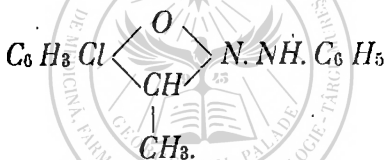
Ferri carbonic. sacchar.
Sacchari albi aa gr. decem.
Olei citri calab. guttas V.
Mfp. S. Naponra három kés-
hegygyel.

Rp.

Trae malatis ferri gram. 50.
Trae aurantiorum gram. 20.
M. D. S. Reggel-este 1—1
kávés kanállal.

Ajánltnak vasas ásványvizek: Szliács, Vihnye, Lubló, Buziás, Levico, stb.

Chloroxasolid, sárga, 170°-nál megolvadó jegeczek, képlete:

Előállítható phenylhydrazinnak acetyl- para- chlorphenollal és eczetsavval való hevítése által.

Chlorpicrin, nitrochloroform: $\text{CCl}_3.\text{NO}_3$.

Chlorum solutum = Aqua chlori.

Chlorviz = Aqua chlori.

Chocolade, a theobroma cacao magvaiból készült élvezeti czikk; a magvakat előbb megtisztítják, pörkölik. azután megőrölve cukorral keverik s különböző formába öntve kereskedésbe hozzák.

A caracasi cacao tartalmaz:

5.58% vizet,
6.18% festanyagot,
3.22% aleuront.
35.08% zsíros-anyagot,
1.09% nyálkát,
6.22% extract. anyagot,
0.62% keményítőt,
0.55% theobromint,
9.28% huminsavat,
28.67% celluloset,
2.92% hamut.

Chocolade liqueur, l. Liqueur.

Chocolade santonini, l. gilisztá-csokoládé.

Cholaemia, icterus, morbus regius, sárgaság, bél- és máj-pajok kórtünete, midőn a vérben nagymennyiségű epefestanyag van jelen.

A nevezett szervek megbetegedése folytán az epe nem juthat el a gyomorba s így a vérbe szivódik fel, azonban a phosphor, arsen, chloroform. alcohol vagy vérmérgezés is sárgasági tünetekkel jár s eme tüneteket is az epére vezetik vissza. A cholaemia egyik jellemző tünete a köthártya és a bőr fel-tűnő sárga színe, mivel pedig az epefesteny főleg a vizelettel távolodik el, a vizelet vörös-sárga színű az epefestenytől, ellenben az ürülék szintelen és igen bűzös; az érverés lassu s némelykor a bőr viszket. A cholaemia gyógyítása az alapbántalomtól függ; ha a betegség gyomor- és bélhuruttól ered, az hashajtókkal, mint rheum, senna, aloe, stb, hamar kigyógyítható.

Cholagoga remedia, epehajtó-szerek, melyek az epe elválasztás növelése és a belek féregszerű mozgásának előmozdítása által a keringésben levő epemennyiséget csökkentik, ilyenek a hashajtók nagy része: aloe, colocynthis, jalapa, podophillin, rheum, natr. és magnes. sulfuric. calomel stb.

A cholagogákat az epeutak eldugulásánál, a gyomor felső részének gyuladásánál, hurutjánál rendelik.

Cholalsav: $H_{24}H_{40}O_5$, az epében előforduló glycochol és taurochol-savból lugokkal való főzés által képződik, mivel a nevezett két epe-alkatrész a cholalsavnak glycinnel, illetőleg tanrinnal képezett vegyülete; szintelen, túlalaku jegeczeket képez.

Chole, bilis = epe, l. o.

Cholecystis = epehólyag, l. epe.

Cholecystotomia, epehólyagmetszés, sebészeti operáció, midőn az epehólyagot a fölnyitott hasüregen át fölmetstik, hogy epeköveket, epehólyag-genyedést, savó felhalmozódást távolítsanak el. Sokszor az egész epehólyag eltávolítatik, (cholecystectomy), midőn az epe a májvezető csövén jut rendeltetési helyére.

Choleinsav, taurocholsav: $C_{28}H_{45}NSO_7$; az epében mint natriumsó fordul elő, a sav maga vízben és alcoholban oldódó jegeczeket képez, vízzel főzve chlolsavra és taurinra bomlik.

Cholelithi, epekövek, az epepangás következtében az epe-savas natrium felbomlása által keletkező kövecskék. Eme kövecskék főleg a 30. éven felüli korban lépnek fel ülőéletmódot folytató egyéneknek és oly nőknél, kik nagyon fűzik magukat; mindkét körülmény előmozdítja az epepangást; előmozdítójaúl tekinthető még a bő étkezés, elhízás, az epeutakba jutott idegen anyagok.

Az epekövek nagysága köleskásányi és tyuktojásnyi lehet, de igen apró epefővény alakjában is előfordul. A kövek alakja leginkább gömbölyű, mivel egymáshoz csiszolódnak, szerkezetük

jegeczes és rétegezett, színök feketés vagy barna, de ha tisztán cholesterolinból állanak, fehérek.

Az epekövek gyakran semmiféle kellemetlen tünetet sem idéznek elő, de ha helyöket elhagyva az epevezetékbe jutnak, a

Cholelithiasis, epeközsába név alatt ismeretes tünetcsoporthoz idézik elő, mely főleg a máj tájékán érezhető nagy fájdalommal nyilvánul; ha az epekő beékelte magát az epevezetékbe, a tünetekhez sárgaság is járul s a vezeték elfekélyesedése által súlyos complicatiók keletkezhetnek. A betegség gyógyítása a kövek eltávolítására és a fájdalom enyhítésére irányul. Az epeköveket feloldják az alcalicus vizek: karlsbadi, marienbadi, luhi, borszéki, azután a következő vények szerintli szerek:

Rp.

Natrii bicarbonici 30·0

Kalii citrici 10·0

Lithii carbonici 6·0

M. f. p. div. in dos.

No XX.

S. Reggel este 1 port.

Rp.

Aetheris sulfurici gutt. VI.

Olei therebint. gutt. IV.

D. S. Naponta ötször venni.

Fájdalomcsillapítóul chloralhydrat, morphiun, stb. adandó.

Cholera aestiva, cholera infantum, gyermekek nyári choleraja; egyik válfaja az európai choleraának (cholera nostras) s főleg 1—2 éves gyermekeken tör ki rendszerint a rendetlen táplálkozásból kifolyólag, mivel az ételek erjedésével és az azokban fejlődő microbákkal áll összefüggésben. A gyógykezelés a helyes étrend megállapítása után a gyomorhurut ellen iránytandó s calomel, sósav, belső antisepticumok adagolása által érhető el a jó siker.

Cholera asiatica, indiai cholera; fertőző betegség, melyet a Koch által 1883-ban felfedezett commabacilus okoz (l. Bacterium). Eme mycroba főképen a belekben található s a későbbi hasmenések csaknem tiszta tenyészetet tartalmaznak, ugyszintén a hányadék és a köpet is, miért is eme elválasztások igen veszedelmes terjesztői a bajnak.

A bacteriumok spóra nélküliek s kiszáradás által, nemkülönben, savanyu folyadékokban elpusztulnak; ez utóbbiból magyarázható ki az, hogy a rendes körülmények között élő ember, kinek gyomrá savanyu tartalommal bir, nem kapja meg oly hamar a betegséget, mint a romlott gyomru ember.

Az ázsiai cholera fészke főleg a Ganges deltája és Bengália déli része, hol októbertől májusig uralkodik; innen hurczolták

be 1829-ban Európába s ezután a kereskedelmi összeköttetés növekedtével gyakrabban meglátogatta a nyugatot. Így 1831-ben mekkai zarándokok hozták Aegyptomba, innen elterjedt Európába sőt hajón Amerikába is átvitelett s ott is nagy pusztítást vitt véghez. Ismételten megjelent nálunk 1852, 54., 63., 66., 67., 70., 82, és 92-ben.

A későbbi epidemiák enyhbb jellegűek voltak s halálozások nagyobbára az alsó néposztálynál fordultak elő.

A cholera micrococcusa által a belet elroncsolja, a légenytartalmu anyagokat feloldja, sőt a vért is elbontja anélkül, hogy azt megalvasztaná.

A cholerajárvány kitörésének első napjaiban vannak a legsúlyosabb megbetegedések, ezek többnyire hasmenéssel kezdődnek, az ürülék hig, rizslészerű; a beteg igen gyöngé és nagy hányingerek által gyötörtetik, végtagjai pedig göresösen összehúzódnak. Az érverés, légzés szapora, a hőmérséklet emelkedett, a beesett szemek gyűrűvel övezvék, az arczkifejezés nagy kinokra vall. A későbbi órákban, ha a bántalom súlyosbodik, a hasmenés és hányás megszűnik ugyan, de a beteg ereje hanyatlak, a szomjuság gyötrő, vizelet elválasztás nincs, a vér a sok folyadékvesztés miatt igen sűrű; a hasmenés megszüntével az öntudat zavart lesz, az érverés kimaradozó s végre beáll a halál, haldoklaskor az arcz kék, a bőr hűvös; a halálozási $\% = 60$.

A gyógyulás igen lassu és és tífushoz hasonló tünetekkel több hétig elhuzódik, ha a vizelet megindul, az kedvező fordultnak tekinthető.

Bonczolásnál a vért erősen megsűrűsödve találták, a belek pedig folyadékkal vannak tele, melyben commabacillusok találhatók. A cholera diagnosisa nem könnyű s járvány idején minden hasmenés gyanus lehet.

A cholerajárvány elterjedését szigoru vesztgár által lehet megakadályozni, amit azonban keresztül vinni a kereskedelem miatt nem lehet; nagy szerepe van a járvány megakadályozásában a megóvásnak (prophylaxis), lehető legmértékletesebb életmód követendő, mivel a romlott gyomor jó talajt képez a fertőző csiráknak. A gyümölcsévés szigoruan tilos, mivel annak felületén lehetnek a kórokozó csirák, ugyszintén nagy gond fordítandó az ivóvízre is, legjobb a már egyszer selforrált vizet inni. A betegek elkülönítendő, hacsak már gyanusak is, ürülékük, hányadékuk, fehérmeműjök fertőtlenítendő.

A fertőtlenítés az egyetlen mód, melylyel eddig a cholera ellen védekezni tudunk. (L. Antisepsis, antiseptica, desinfectio).

Jó hatásnak és óvó erővel bírnak a meleg izgató italok, melegfürdők, bélkimosások antisepticus szerekkel, tannin bélöntések, hányás ellen jéglabdacok, egyébiránt a kezelés tüneti.

A cholera ellen használt különböző cseppeket l. Tinct. anticholerica czim alatt.

Cholerafü = Pulegium.

Cholera infantum = cholera aestiva.

Choleramixtura, a brit egészségügyi hivatal által ajánlott és jó sikerrel használt keverék:

Rp.

Cretae pulv.
Gummi arabic. aa. 4.
Syrup. simpl. 8.
Aquae cinnam. 140,
tritundo adde mixtis:
Ammoniacy gummi 4,
Catechu 1,
in spir. vini grbus 10.
solutum,
Ol. carvi gutt. V.
Trae opii crocat. 10,
Pulv. cardamomi
zingiberis
cinnamomi aa. 2·5.
Digere per dies tres, dein
filtra.
Sig. Bélürülés után fel-
nötteknél 2 kanállal, 12
évestől lefele 1, 7 évestől
lefele 1/2 kanállal.

Cholera nostras, európai cholera, heveny gyomor és bélhurut, mely leginkább az utolsó nyári hónapokban szokott fellépni, de nem epidemiaszerűen. Eme betegség szintén fertőzéstől származik, ámbár a meghűlés, időjárás is nagy befolyással van reá. Finkler és Prior az európai choleraának is megtalálták a bacillusait, melyek az ázsiai choleraéhoz sok tekintetben hasonlítanak.

Az európai cholera minden előjel nélkül áll be; a beteg hirtelen fájdalmat érez a gyomortáján, azután makacs hányás, híg, szintelen székelés következik, az ürülékben fehéres csafatok találhatók, melyek a bél lehámlott belsejjeiből valók.

A beteg igen gyöngé, bőre hideg és tapadós izzadsággal borított, az érverés szapora, a hang magas de gyöngé, a lábikrában görcs áll be.

A halál a leghevesebb esetekben is ritkán áll be. Gyógykezelése tüneti.

Cholericus vérmérséklet, epés vérmérséklet alatt a régi orvosi tudomány szerint ama kedélyapotot értették, mely szerintők a vér alkatának — temperamentum - epetartalma által

okoztatik; ilyen emberek változó, tartósan haragos hangulat által jellegeztetnek.

Cholerin, az ázsiai cholerának enyhébb alakja u. a. körülményekkel de a halálozás csak 7%, a betegek 8—14 nap múlva felépülnek.

Cholestearin, cholesterin; epezsir: $C_{26}H_{43}OH.H_2O$, chemiailag egy v. é. alcoholnak tekinthető. Szin és szagnélküli jegeczes test, vízben nem, aetherben, borszeszben, chloroformban jól oldódik, tömény kénsavtól élénk vörös-szinű lesz s ilyenkor a legesekélyebb mennyiségű jóddal is megkékül. Előfordul a tojás-sárgájában, epében, vérben, velőben, tejben. Antisepticum.

Cholesteatoma, jó indulatu, még nem egészen ismert természetű daganat a lágy agykérgen; a daganat 1—2 mm. átmérőjű, gyöngyházfényű, cholestearin jegeczekkel teli.

Cholesterin = Cholestearin.

Cholin, trimethylaethyloxyliumhydrat: $C_5H_{15}NO_2$, a lecithin bomlásterméke, levezelhető az ammonium hydroxydból is, ha abban 3 H-t methyl-; egyet pedig oxaethyl gyökkel helyettesítünk: $N.(CH_3)_3.(C_2H_4.OH).OH$.

Lugos kémhatásu, szörpsűrűségű szintelen folyadék, nem mérges, de ha vizoldata hosszú ideig levegő behatásának van kitéve, elbomlik; 1 molecula vizet veszítve a nagyon mérges neurin keletkezik belőle.

Enyhe oxydatiókor betainná alakul. A sósavas cholin tömény HNO_3 -val kezelve az igen mérges muscarint képezve, elbomlik.

Chondodendron tomentosum, Ruiz et Pavon, non Eisler (coccus chondodendron de Candolle, botryopsis platipylla Miers; menispermaceae), kuszó fás növény 3 dm. hosszú, hosszú-nyélczés levelekkel, a levelek fenn simák, alant az erek közt bársonyszerűek, hamvasak; a virágzat fűrt, a virágok kicsinyek és elkülönített ivaruak; gyümölcse a szőlőhöz hasonló. Hazája Peru és a Rio de Janeiro szomszédságbeli dombok.

A növény gyökere a brit, é.-amerikai, francia gyök. szerint hivatalos és rad. pareirae (prava, abutua, butua) név alatt ismeretes; a gyökér hosszú, szélágazó, kígyószerűen tekeredő hosszában erősen ránczos, a kéreg feketés-barna s levelesen lehámlik. Törése durva-rostos, a belső állomány sárga-barna; ize nem tartósan keserű. A 25 cm. átmérőjű gyökér harántmetszetében a közepén 5—10 cm. átmérőjű kör látható, melyet 10—20 fás ék képez, mely körül 3—4 öv foglal helyet egymástól hullámos vonallal elválasztva; a parenchymaszövetekben sok a keményítő, miért is főzete jódfestvényvel tinta-kék lesz.

Tartalmaz $\frac{1}{2}\%$ pelosint, keserű kivonat-anyagot, gyanítat. Alkalmazzák vesebántalmaknál mint huyghajtó-szert, nemkülönben a huygvezetéknek nyákhártyáinak idült gyulladásánál, rendelik mint az anyagforgalmat, előmozdító és étvágyjavító

szert is. Adagja porban 0.04 gr. naponta többször. infusumra pedig 0.10 gr.-ot 100 gr. vízzel.

Chondrin, porczenyv, a glutinnak keveréke a porcz más jellemző alkatrészeivel; előállítható a porczoknak vízzel való főzése által, viz-oldatából timsó, plumb. acetic., a legtöbb fémsó kicsapja, $Hg\ Cl_2$ azonban nem csapja ki s ez által a csontenyvtől megkülönböztethető. Hig kénsavval főzve teucin lesz belőle.

Chondritis, porczgyulladás, leggyakrabban a porcz megsértüléséből keletkezik s maga után vonja az ízület többi részeinek gyulladását is.

Chondrologin = porcztan.

Chondroma = porczdaganat.

Chondrosis = elporczosodás.

Chorda carbolata = Calcut. L. o.

Chorda, erectio penis, monymerevedés, görbe kankó, a himtagnak a véredénytágító idegek izgatódása által okozott merevedése, hasonló jelenség előáll a női ivarszerveknél is a csiklón és a szeméremajkakon. Mivel a véredény-tágító idegek a nyultagy és az agykéreg érmozgató központjának befolyása alatt állanak, a chorda eme központ bántalmainál is felléphet.

Merevedések csillapítása végett a tagra hideg borogatás teendő, azonkívül a tag alól egész az ülepig bekenendő a következő kenőccsel:

Rp.

Extr. belladonnae 1.0,
Merc. praecip. alb. 3.0,
Ung. emoll. 20.0.
M. f. u.

Nagy fájdalmafnál morphium végbélkupok, hashajtók, vagy

Rp.

Lupulini 1.0,
Kalii brom. 5.0,
M. f. p. in dos No X.
D. S. 3 ór. 1 port.

Rp.

Camphorae 0.50,
Mixt. gummos. 150 0.
M. D. S. 2 óránként
1 kanállal.

Chorea sancti Viti, ballismus, Vitustáncz, Vidtáncz: a test izmaiban fellépő szabálytalan összehúzódásoktól függő betegség, melynek oka az agy és gerincz megváltozott beidegzésében keresendő. Eme betegség főleg a második fogzás idejében és a terhesség időszakában szokott jelentkezni. Alkalmi

okul szerepelnek: az utánzási ösztön, félelem, nagy kedélyizgalmak, a méh nyákhártyáinak izgatása férgek által, önfertőzés.

A betegség igen lassan fejlődik ki s csak avatott szem ismeri fel azt hamar. Gyermekeknél ügyetlen mozdulatokkal, izomnyugtalanossággal kezdődik; a gyermek gyakran és feltűnően fintorgatja arcizmait s az akaratlan mozgások hevéssége növekszik, ha a beteg látja hogy figyelik s ennél fogva uralkodni akar izmain. Az akaratos izmok összehúzódásai anélkül, hogy ezek az akarat által lettek volna előidéztve, jellemzik a choreát, de eme mozgások különböznek az epilepsia és hysteriánál előjövő mozgásoktól a nagyobb változatosság és bizonyos kombinációk által.

A betegség lefolyása rendszeren idült, 6—8 hét előtt ritkán végződik, de 3—4 hónapnál tovább nem tart, némely esetben azonban az egész életen át tart.

A betegség gyógyításánál suly fektetendő a helyes életmódra, különni kell a szellemi és testi megerőltetést, rohamoknál és súlyos esetekben jó hatásuk az idegcsillapító szerek: antipyrin, bromkészítmények, valeriana, assa foetida; helyi kezelése hidegvizes leöntés, a gerincznek aetherrel való permetezéséből áll.

Chorioidea, chorioidea, érhártya, a szemteke középső, edény- és idegdus, fekete festényt tartalmazó része, mely kívülről nem látható; szorosan a porczhártyához szorul s a szaruhártya mögött kifeszített szivárványhártyába megy át.

Chorioiditis, cyclitis, érhártyagyulladás, háromféle stádiuma ismeretes. 1., genyedő chorioiditis, mely származhatik a szem sérülése által, vagy súlyos fertőző betegségek után átrakodás folytán; ilyenkor a szem fehére megzavarosodik, vörös lesz, a fájdalom nagymérvű, panophthalmitis és chemosis lépnek fel, végre a gyulladás multával a megvakult szem összezsugorodik;

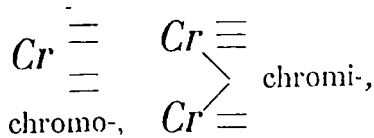
2., savas chorioiditis, hevenyében fejlődhetik s nagy fájdalommal jár; a szem belsejében zavarodás támad, idültté válva a szem üvegteste meghigul s benne czafatok uszkálnak, végre a szem lötyögőssé válik és megvakul; oka meghülés;

4., góczokat vető chorioiditis, ennek gyakran syphylis az okozója s az érhártyán képződő góczok által jellegzetlik.

Chorion, a magzat külső edényburka, mely az amniont veszi körül. Bolyhai a méhlepénybe növe lehetővé teszik a magzat légcseréjét.

Chorioidea = chorioidea.

Chrom, $Cr = 52.4$, átmenő tulajdonságu. IV. v. é. elem. először Vauquelin ismertette 1797-ben; világosszürke, ónfehér, fénylő rhomboedereket képez, a jegeczek a korundnál is keményebbek s 2000° -nál olvadnak meg. A chróm négy vegyértékű elem ugyan, de vegyületeiben mint VI. v. é. gyök is szerepel:

Előállításá oxýd vagy chlorid vegyületeiből történik, ha azokat galvánárammal vagy *Na* gőzzel reducálják *H*-ben.

A chrom levegőn nehezen oxýdálódik. Híg *HCl*-ban, meleg *H₂SO₄*-ban jól oldódik, *NO₃H* nincs reá hatással. Vegyületei felismerhetők arról, hogy savanyu oldataik *H₂O₂*-dal sötétkék színűek lesznek s ez oldat az aethert is megfesti; *NaNO₃*-al és *K₂CO₃*-al összeolvaszítva sárga tömeget képez, mivel *K*, *Na* chromatok keletkeznek.

Chroma = szín.

Chromatin, Flemming így nevezi a sejtmag állományát behálózó szövetet, mely a praeparálásra használt festanyagok által jól megfestődik; a chromatin azonos a nucleinvegyületekkel.

Chromatok, chromsavassók, a sulfatokhoz hasonló szerkezetű sók, melyek azonban csak szabályosak vagy lúgosok lehetnek, savanyu chromsavas só nem létezik. Mivel a chromsavas sók közül csak néhány bír gyógytani fontossággal, leírásukra nagy súlyt fektetni fölösleges volt. l. a tőszó alatt. P. o. Kal. chromic.

Chromidrosis, színes izzadás, igen ritka betegség, mely az izzadság vörös, kék vagy éppen fekete színe által jellegzetetik. Leggyakoribb a vörös izzadás: haematidrosis, mely vérszegényeknél, hystericus nőknél jelentkezik, okát a verejtékmirigyek hajszáledényeinek megrepedésére vezették vissza; a kék izzadás okául Scherer phosphorsavas vasoxýdult, Schwarzenbach pedig cyanvegyületeket mond, e megfigyelések azonban a betegség ritkasága folytán sem nem pontosak sem nem valószínűek.

Chromophor csoportnak nevezi Witt O. ama chemiai gyököket, melyek valamely vegyületnek festékjellegget adnak; ilyen gyökök a nitro-, (*NO₂*), oxym-, ($-O-NOH-$), azo ($-N=N-$) csoportok stb.

Chromogén anyagnak ama szerves anyagokat nevezik, melyekből valamely sót alkotó csoport hozzájárulásával festék lesz. Így p. o. az azobenzol: $C_6H_5-N=N-C_6H_5$ vörös ugyan, de nem festék, amint azonban chemiai jelleme sóképző csoport felvétele által megváltozik, festék lesz belőle, p. o. amidoazobenzol. $C_6H_5N=C_6H_4NH_2$.

Chromopsia, színes látás, fellép akkor, ha szemünk káprázik, vagy ha jól megdörzsöltetik; zöld hályog keletkezésekor vagy ideghártya zsugorodásnál is beáll a chromopsia.

Chromoxýdok, három chromoxýd ismeretes: *CrO*, tisztán alig ismeretes, hamar átváltozik *Cr₂O₄*-re; *Cr₂O*, ez zöldszínű s az iparban festékül használják; *CrO₃*, l. acid. chromicum.

Chromsav, l. Acid. chromic.

Chromsavas kalium, l. Kal. chromicum.

Chromsulfát, két sulfát ismeretes: chromo- $Cr SO_4$ és chromi- $Cr_2(SO_4)_3$; az előbbi isomér a magnesiumsulfáttal és kék színű jegeczeket képez, a chromisulfát ibolyaszínű; vízben jól oldódnak.

Chromtimsó: $K_2 Cr_2(SO_4)_4 + 24 H_2 O$ a chromisulfátból és $K_2 SO_4$ -ból keletkezik a közönséges timsóval analogice.

Chronicus = idült, régi betegség.

Chrysanilinum basicum, assymmetricus diamidophenylacridin: $C_{19} H_{15} N_3 = C_{19} H_{11} N(NH_2)_2$, sárga jegeczek, a festékgyártásban fontos.

Chrysanthenum inodorum pyrethrum inodorum, szagtalan aranyvirág, margareta, 3—5 dcm. magas, első pillanatra a chamomillához hasonló növény, mezőkön gyakori. Gyógytani értéke nincs.

Chrysarobin. polvo di Bachia, pulvis ararobae, pulvis Goa rectificatus, tévesen chrysophansav. 80%-ot tevő alkatrésze a Goa pornak, mely az andira araroba (l. o.) nevű fa hasadékaiban található; eme fát az amerikai benszülöttek angelim amargosónak nevezik s Előindia Goába szállítják, honnan tisztított állapotban kereskedésbe kerül.

J. F. da Silva Lima 1875-ben írta le először a »Medical Times a Gazette«-ban.

A chrysarobin anthracen származék s a $C_{30} H_{26} O_7$ képletnek felel meg, de nem azonos az acidum chrysophanicummal, mint azt most is sokan hiszik, de élenyülés által átváltozik azzá.

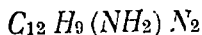
A chrysarobin sárga, jegeczes port képez, $178^\circ C$ -nál olvad, benzol, chloroform könnyen, alcaliák oldata, alcohol jól, víz nem oldja, hivatalos a német III., osztrák VII. dán, helvét III., belga III. brit, francia és é.-amerikai gykvek szerint.

A chrysarobint parasitár bőrbetegségeknek alkalmazzzák, különösen psoriasis, herpes tonsurans, pythyriasis és haemorrhoidok ellen; igen hatékony, könnyen kötőhártyahurutot okoz és az arcot felduzzasztja. A szervezetben chrysophansavra bomlik s veseizgalmi tüneteket okozva ürül ki. 2—20% kenőcs alakjában alkalmazzzák. L. még acid. chrysophanic. Pulvis Goa.

Chryserin, aurum mussivum, Hamilton fém, 100 r. vörösrézből és 50 rész cinkből álló ötvény.

Chrysocollum = Borax.

Chrysoidin, sósavas diamidobenzol: $C_{12} H_{12} N_4. HCl$, azaz diamidált azobenzol: $C_{12} H_8 (NH_2)_2 N_2$. Witt. O. N. londoni vegyész által 1876-ban előállított narancsvörös festék, mely közép-helyet foglal el a monamidoazobenzol (anilinsárga):

és a triamidoazobenzol (phenylenbarna): $C_{12} H_7 (NH_2)_3 N_2$ között. Előállítható oly módon, hogy anilin alcoholos oldatán át HNO_3

áramot vezetünk keresztül, midőn diamidobenzol keletkezik, mely részben amidoazobenzollá alakul s kiválik; ha a HNO_3 átvezetését addig folytatjuk, míg a jegezeses válmány ismét feloldódik s az oldathoz phenylendiamint adunk, a chrysoidin narancsvörös csapadék alakjában kiválik. Blachstein úgy véli, hogy a chysoidin a Koch-féle cholera-vibrio specificus reagens, ez azonban még nem bizonyos.

Chrysomela fastosa, a kőrisbogárhoz hasonló alakú és színű bogár, de talpai négy-taguak s ez által is megkülönböztethető a cantharistól.

Chrysophansav, l. Acidum chrysophanicum.

Chrysophyllun glycyphlocum Casar, guaranham. monesiae cortex; Rio de Janeiro vidékén termő növény kérge, mely szürke, 7—8 cm. nagyságú, 2—4 mm. vastag átmérőjű darabokban kerül a forgalomba. Tartalmaz catechucersavat.

Chrysotoxin, Jacoby által előállított új anyarozs készítmény; eme szerző kimutatta, hogy az anyarozsból előállított spasmolin vagy sphacelotoxin nem egységes vegyület; sikerült neki az anyarozsból három különböző vegyületet kivonni, u. m. chrysotoxint, secalixoxint és sphacelotoxint. A sphacelotoxin a magában hatástalan secalinnal secalixoxint képez, a szintén hatástalan ergochrysinnal pedig a chrysotoxint adja, mely a spasmolinnal identicus vegyület.

Eme vegyület egyenértékű magával az anyarozsszal s hatását éveken át megtartja; nátriumsója vízben oldódik s bőr alá fecskendezésre használható.

Chuguiraga, sügüraga, cserje a mutisiacaeák családjában, hazája Quito, hol a benszülöttek forrázatát (1:200) váltóláz ellen használják.

Churrus, l. cannabis indica, csarras.

Chylostachma diaphoreticum, aqua theriacalis bezoardica, 36 növényből, camphorból, és 3 féle theriacából készült illatos víz, mely a prágai dispensatoriumban hivatalos volt.

Chyluria, nyirkvizelés, melegéghajlati betegség, melyet egy a vérben tenyésző élősdinek: filaria sang. homin. tulajdonítanak. Eme betegség főjelensége a vizelet fehéres színe, mely a hő zsirtartalomtól és a suspendált albumintól van, azonkívül tartalmaz még a vizelet egy önként megalvadó anyagot is. Eme betegség a nagy anyagvesztés folytán végkimértiléssel ér véget.

Chylus, tápnedv, a megemésztett és a bél falazata által kivont tejszerű folyadék, mely a bélfodrokon át a ductus thoracis által a vérutba kerül. A tápnedv alcalicus hatása, a zsirtartalom szerint fehér, vagy opalísalo színű; tartalmaz fibrinogent, serumglóbulint, serumalbumint, cukrot, tejsavat, cholesterint, leucint és erjesztőket.

A tápnedv a bélfodrokokban alakul át úgy, hogy a vérbe juthasson s itt nyeri a fehér vérsejteket. A tápnedv mennyisége 24 óra alatt az egyén vérének felét teszi ki. A tápnedv a bél-

fal összehúzódásai által szoríttatik fel a vérrendszerbe, mivel a bélfal összehúzódása által a tápnedverek összenyomódnak, tartalmuk pedig a nagyobb chylusedényeken át a ductus trochaeusba, innen a vérbe kerül. Maguk az erek is 10 percenként összehúzódnak s a lélegzés is jelentékeny befolyást gyakorol a tápnedv keringésére, mivel minden légvétel szívólag hat a nagy vénákban foglalt vérrre s a ductus trochaeusban foglalt tápnedvre.

Chymus, gyomorpép, a tápnedvvel összekevert. összeapritott táplálék, melyben a gyomoremésztés folyik le.

Chymosin = pepsin, l. o.

Cian, l. Cyan.

Cibotium glaucescens, a zuzmók közé tartozó növény, mely Szumatra szigetén honos s pili ciboti név alatt mint vérzéscsillapítót alkalmazzák, épugy, mint az agaric. chirurgorumot.

Cicatrix = hegedő seb.

Cicer = borsó.

Cicerae = pilulae.

Cic fark = achilea millefol. l. o.

Cichorium intibus L. mezei katag. napranéző fű, a nyel-
ves fészkesek (compositae) közé tartozó kóró, mely az egész mérsékelt földövön megterem; gyökere évelő, alakra nézve a taraxacum és lappa között átmenetet képez. Száritva sárgás színű, fás állományú; harántmetszetben a sugaras kéreg fél olyan vastag, mint a sárga faállomány; központi gyűrűk helyett hosszú hánessugarai vannak, melyekben tejcs edények is találhatók.

A növény maga 1 méter magasra is megnő, ága szétterpeszkedik; alsó levelei csipdelkedtek, a felsők lándzsásak, virága kék és a szár oldalán ül; a virág kaszatja 5 élű, bóbilája kopasz és 3 soros pikkelyekből áll.

Régebbi gyökvek szerint a levelei és gyökere hivatalos volt, s alkohol részét képezte többek közt a syrupus rheinek.

A gyökér tartalmaz 10—19% inulint, mely a velősugarakban foglal helyet, 22—38% cukrot, csersavnak és illó-olajnak nyomain, kevés gyantát és zsiranyagot.

Alkalmazzák mint gyenge epehajtó szert (cholagogum) főleg rheummal együtt. A cichorium egy fajtáját Belgiumban 1763 óta kávépótlék gyanánt használják.

Cickóró = achilea millefol.

Cicuta aquatica = c. virosa.

Cicuta minor = aethusa.

Cicuta major = conium.

Cicuta virosa, c. aquatica, gyilkos csomorika, vízi mérges bürök, némely auctor szerint conium, az ernyősök (umbelliferae) rendjébe tartozó kóró, az északi félgömbön 6 fajjal.

A cicuta tőkéje felfúvódott, keresztben rekeszt, szára 1—1¼ méter magas, vastag, gömbölyű, sima, belül üres, sárgás

vagy zöldes színű; levelei nagyok, zöldek, 3-szorosan szárnyaltak, a levélkék fűrészeltek; virága fehér, 1—2 levelű gallérkával; gyümölcse sárgás-barna. A gyökér tejszerű nedvet tartalmaz, mely fűszeres, petrezselyem szagú.

Egész nyáron át tavak körül, süppedős réteken tenyész hazai növényeinknek egyik legmérgeesebbike, azt is írják róla hogy a hol bőven tenyész, az egész rétet megmérgezi.

A növény tartalmaz cicutint, mely a coniinnal egyezik meg. a gyökérben nem található, van még benne egy cicutoxin nevű gyantás anyag.

A gyomorba jutva kábultságot, remegést, gyomorlobot, dühöngést okoz. 1. Conium.

Régebben 0.10—0.30 gr.-os adagokban alkalmazták görvélyes mirigydaganatok, rák ellen, tapasztokba pedig mint oszlató szert tették.

Cicutin = coniin.

Cigarettae medicatae, gyógyszivarkák, bizonyos növényekből úgy készülnek, mint a rendes szivarkák, csak hogy 100 r. fűhöz 2 rész, vízben oldott salétromot kell adni és megszáritani.

Cigarettae antasthmaticae = cigaretteae pectorales.

Cigarettae odontalgicae:

Rp.

Trac opii s. 1.
» *veratri v.* 2.
Pulv. caryophyl 6.

Keverd el 10 cigarettára való dohánynyal. Füstje a fagon tartandó.

Cigarettae pectorales:

Rp,

Fol. belladonnae 30.
» *stramonii*
» *hyosciami* aa 15.
Fructus phellandri 5.
Extr. opii aquos. 1-80
Misce cum aqua amygd.
amarar. Fiant cigaretteae
No. centum.

Cilind oma, rosztindulatu rákos álképlet, mely a véredények körül található s nyákos, hengeralakú kötegekkel bir; az életre veszedelmes lévén, operatív eltávolítása szükséges.

Cimbalomszeg = condyloma acuminata.

Cimet-alma, anona adans, a forró földövön tenyésző cserje, nagy, egyszerű, épszélű levelekkel; pikkelyes, jóízű gyümölcse jó tápszer.

Cimetfa = cinnamomum.

Cimexin, poloskairtó szer, áll terpentin és carbolsav keverékéből.

Cimicifuga racemosa = *Actea racemosa*. l. o.

Cimicifugin, makralin, az *actea racemosa* gyökerének resinoid anyaga, mintegy 3%; sárgás-barna port képez, mely alcoholban oldható. Alkalmazzák 0.06—0.10 gr.-os adagokban mint antispasmodicumot rheumánál, vidláncznál, hysteriánál, dysmenorrhoeánál stb.

Cin = *Plumbum*.

Cina, semen cinæ *Halepense*, *anthodia* s. *flores cinæ*, *santonicum*, *semen sanctum*, *semen contra*, s. *zedoariae*, zítvár, czipermag, gilisztamag: az *artemisia contra* Vahl. és az *artemisia cina* Berg. összetett virágúak rendjébe tartozó növény ki nem nyílt kosárvirágzata.

A ki nem nyílt virágok hosszudad, oszlopszerű, sima zöldes-sárga vagy barnás, 2 mm. hosszú magformát képeznek, de korántsem magvak, mint azt tévesen elnevezik. A virágzati burok pikkelyei fedélszerűen helyezkednek el, bordásak, hátukon aranysárga mirigyekkel vannak behintve; sajátságos undorító szagúak, ízük keserű.

A kereskedésben található cinavirágok csaknem kizárólag az *artemisia cina* Berg.-től származnak, mely növény hazája Turkesztán, Perzsia, Aral; az áru Nisni-Nov-Gorod, Moszkva és Sz.-Pétervár piaczaín lesz elárúsítva, míg azelőtt Alexandrián és Aleppon át került hozzánk s innen lett »levantei«-nek elnevezve.

A magy. I. gykv. szerint a cinavirág hivatalos volt, s nevezett könyv az indiai és berber féleségeket nem engedte tartani. Az indiai cina a sareptai *semen contra*-nak egy faja s az *artemisia pauciflora* és a monogynától való, a virágok 1—2 mm. hosszúak, barnák, feslettek vagy csészealakúak; nagyító alatt pókhálószerűen szőrösnek látszanak, a belső murvák nagy narancs-sárga mirigyek találhatók, a virágok szép pirosak.

A berberségi *semen contra* az *artemisia rama* Smith-től származik, mely faj É.-Afrikában, Marokkóban tenyész s Livornón át jön hozzánk. A virágok kicsinyek és barnák. levél és ágtermelékekkel vannak keverve; a virágzat sűrű és hosszú gyapotos szőrtől szürke színű. a virágok petealakúak, festetlenek s nincsenek elszigetelve, hanem csoportosan jönnek elő.

Tartalmaz: 1., illó-olajat 1%, ettől van a virág szaga és íze; eme olaj 175°-nál forr, legnagyobbbrészt cinabencamphort tartalmaz, melynek képlete: $C_{10}H_{18}O$; átpárolva vízre és $C_{20}H_{18}$ -re bomlik s emellett vajsav, valeriansav és angelicasav megy át; 2., santonint 2½—2%, ennek mennyisége a kinyílt virágban nem oly nagy mint a még nem nyíltban, l. *Santonin*; 3., viasz-szerű anyagot; 4., czukrot; 5., gyantát; 6. almasavas meszet; 7., 6.5% hamut.

A cina hatóanyaga a santonin, magát a virágzatot manap-

ság csak házi gyógyszer gyanánt használják bélférgek ellen, orvosi gyakorlatban a santonin nyer alkalmazást.

Rp.

Pulv. cinac

» *jalappae aa 1.*

Syrupi aurant. 25.

M. D. S. 1/2 óra alatt bevenni.

Cinaben = l. Cina.

Cina condita = czukrozott cinavirágok.

Cinchona = l. China.

Cinchonamin: $C_{19}H_{24}N_2O$, a remijia Purdieana kérgéből előállított alcaloida, nem alkalmazzák.

Cinchon grófnő, Lopez perui alkirály felesége, kinek nevére a chinafát elnevezték. l. China.

Cinchonicin: $C_{20}H_{24}N_2O$, műtermény, mely a chininből és chinidinből keletkezik, ha ezek 120—130-nál nedvesített állapotban hosszabb időn át hevítettnek; félig folyó gyantás tömeg, igen keserű, vízben oldhatatlan, míg alkoholban és aetherben jól oldódik, a poláros fényt síkját kissé jobbra hajtja. Cinchoninnek nevezik tévesen a cinchonint is.

Cinchonidin, α chinidin, inchovalin. Winkler chinidinje, a különböző chinakérgekben előjövő alcaloida, melyet 1847-ben Winkler fedezett fel; mai neve Pasteuertől ered 1858. Képlete a következő; $C_{19}H_{22}N_2O$. A cinchonidint a chiningyártásnál mellékterményül nyerik a cinchoninnal együtt. A cinchonintartarátot u. i. sósavas vízben oldják s a tiszta alcaloidát ammóniával leválasztják, a jelenlevő chinint és chinidint aetherrel kivonják. Szintelen, vízben oldhatatlan, 200°-nál megolvadó jegeczeket képez, oldatai nem fluorescálnak s a thalleioquin reactiót nem mutatják, a poláros fényt síkját balra fordítják melynek értéke: $[\alpha]_D^{20} = -144.61$

Fölöslegesnek tartom a számos cinchonidin derivatumokról hosszasan írni, melyek ugysem használatosak s felesleges lomot képeznek gyógykincsünkben, mivel a chinin mellett hatásuk számba sem vehető.

Cinchoninum, huanocin, betacinchonin, cinchonicin,

$C_{20}H_{24}N_2O = 328.$

mások szerint $C_{19}H_{22}N_2O$, a szürke, huanocoi chinakéregben nagy mennyiségben van jelen s abból állítják elő a chininnél leírt módon. Először Duncan 1803 és Gomez 1811. állította elő, de tüzetesen Pelletier és Caventon vizsgálták meg 1820-ban. A chinchonin fehér, fénylő, lugos hatású jegeczeket képez ize kezdetben alig észrevehető, utóbb keserű; 3700 r. hideg 2500 forró vízben 140 r. alkoholban, 600 r. hideg 470 r. forró aetherben, 40 r. faolajban oldható, oldata a poláros fényt jobbra hajtja: $[\alpha]_D^{20} = 237.5$. Hig savakban könnyen oldódik, oldata nem fluorercál s a thalleioquin reactiót nem adja. Sói vízben

könnyebben oldódnak, mint a chininsók, borszesz is feloldja, aether azonban nem, ugyszintén fölös ammoniak sem, az oldatokból maró és szénsavas égvények földszerűen csapják ki. 200°-nál fehér gőzöket bocsájt, 250°-nál megolvad, magasabb hőnél megbarnul, elég, de nem oly gyorsan mint a chinin. KOH-dal hevítve pyridin, chinolin és ezek homologjai képződnek belőle.

Hatás tekintetében a chininnel egyezik meg, csak hogy gyengébb, mivel belőle 4 rész felel meg 3 rész chininnek.

Cinchoninum hydrobromicum: $C_{19}H_{22}N_2O.HBr.$, hevenyében készíthető, ha 96 cgr. kénsavas cinchonint 31 cgr. kaliumbromatummal elkeverünk midőn 1 gr. cinchoninum bromatumnak megfelelő keveréket kapunk.

Cinchoninum hydrochloricum: $C_{19}H_{22}N_2O.HCl + 2H_2O$, a japáni gykv. szerint hivatalos.

Cinchoninum jodosulfuricum, antiseptol, 50% jódot tartalmazó sötétbarna por, alcoholban és chloroformban oldható. Mint antisepticumot a jodoform helyett használják.

Cinchoninum nitricum: $C_{19}H_{22}N_2O.HNO_3 + H_2O$.

Cinchoninum salicylicum: $C_{19}H_{22}N_2O.C_7H_5O_3$.

Cinchoninum sulfuric. neutr.:

$(C_{19}H_{22}N_2O)_2H_2SO_4 + 2H_2O = 750$.

Nagy, épszlű hasábokat képez, melyek kemények, keserűek; forró vízben, 7 rész igen tiszta borszeszben oldódik, aetherben nem, oldata nem fluorescál, ammoniával tiszta cinchonin csapódik le belőle.

A magy. l., gykvben hivatalos volt; mivel 5-szörte gyengébb a chininnél, létjogosultsága a mellett nincsen.

Cinchotin = chinidin.

Cineratio, ama művelet, midőn valamely fémet savval hozunk össze, ilyenkor a fém elveszti szemmel látható tulajdonságait és egy másféle test jön létre, melyet cinis metallorumnak neveznek ha színe fehér vagy szürke; ha a keletkezett új test sárga, piros vagy barna, akkor crocus metallorumnak nevezik.

Cinisek p. o. a stib. oxydat. stannum oxydatum, zincum oxydatum; crocusok: stibium oxydatum, ferr. carbonic. oxydat; aurum oxydatum, cuprum oxydatum.

Cineres clavellati = K_2CO_3 crud.

Cinis = hamu, a régi orvosok által nagyrabecsült gyógyszer, melyekhez babonás hiedelemmel csodahatást költöttek, ilyen volt p. o. az égetett czipótalpak, különböző állatok hamva. l. Carbo animalis.

Cinis antimonii = Stibium oxydat.

Cinis Jovis = Stannum oxydat.

Cinis ossium = carbo animal.

Cinis stanni = stannum oxydat.

Cinnabaris factitia, hydrargyr. sulfurat. rubr. mercuri sulfid, Vermillon, cinóber, veres higanykéneg: $HgS = 232$. Vegyi gyárt.

mány, melyet fekete HgS -ből pörkölés és fellengítés után állítanak elő vagy pedig úgy, hogy a HgS -t égvénykéneges oldatban pállítják.

Szép cinóbert lehet készíteni, ha a higanyt súlyának $\frac{1}{5}$ részét tevő kénnel aethiopssá dörzsöljük, a nyert készítményt $45^{\circ}C$ -nál oly folyadékban digeráljuk, mely 133 r. KOH és 150 r. H_2O -ból készül; a sulfid színe fokról-fokra szép vörösbe megy át, de ha a hőmérséklet 50° -nál magasabb, a tömeg megbarnul.

A hires chinai cinóber a következő módon készül: higanyt fölös mennyiségű kénnel összeolvasztanak s a keveréket vízzel leöntik; a nyert aethiopst félgolyó alakú üstbe teszik, porcellán cserepekkel lefedik s egy másik üstöt borítva reá, a szöleket agyaggal betapasztják s 16 órán át a készüléket tűz fölött hevitik; kihülés után a porcellánokra és a fedő üst falára sublimálódott cinóbert összeszedik, kevés vízzel keverve megörlik s a félig folyékony tömeget vízzel higitva ülepitik.

A magy. II., gykvben hivatalos. Igen finom, élénk piros por, vagy pedig rostos jegeczeket képez mint az antimonit; f. s. 8-1, hevítve sötétebb lesz, később megfeketedik, de lassan kihűlve visszanyeri piros színét, de ha hirtelen hideg vizet töltenek reá, fekete marad; nagyobb hőmérsékre hevítve SO_2 képződése mellett kékes lánggal ég, végre elillan. A fény behatása alatt higanyt választ ki. Csak királyviz és többes égvénykénegeket tartalmazó folyadék oldja fel, $AgNO_3$ által az oldatból fekete ezüstkéneg válik le.

A cinóbert hamisítják miniummal és CrO_5P_2 -vel, de eme hamisítások kimutathatók a teljes illékonyság hiánya által s ezenkívül úgy is, ha a gyanús cinóbert HNO_3 -al kezeljük vagy a leszűrt folyadékba H_2S -t vezetünk, midőn fekete PbS keletkezik.

Mivel a cinóber nehezen bomlik fel, a szövetekre nincs befolyással, sőt 15 gr.-os adagok is hatástalanok, hevítve azonban H_2S mellett higanygőzök is keletkeznek, mit felhasználva a higany hatása áll be.

Régebben rendelték belsőleg 0.25—1 gr.-os adagokban bujakórnaál, a decoctum Zitmanni alkatrészét is ez okból képezi; külsőleg mint marószert és mint füstölőszert alkalmazzák.

Cinnabaris antimonii = Stibium chloratum solidum.

Cinnabaris nativa, cinnabarit, hatszöges rendszerben jegecedő ásvány, cochenille vörös s innen van görögös neve is, mely sárgányvért jelent. A termés-cinnober ritkán fordul elő nagyobb mennyiségben, hanem csak elhintve vagy vaskosan érczerekben található. Előfordul nálunk Selmecz és Rozsnyó mellett, Szlanán, külföldön Krajnában, a spanyolországi Almadenben azonkívül Californiában.

Cinnamäin, $\frac{1}{2}$ oleum balsami peruviani, a fahéjsav benzyl-aethere: $C_6H_5(CH_2CO)O(C_6H_5CH_2)$, előfordul mintegy

60% mennyiségben a perui balzsamban, kisebb mennyiségben a tolu balzsamban is. Előállítható a perui balzsamból, ha azt CS_2 -ben oldjuk s az oldatból a cinnamylsavat forró vízzel kivonjuk, a CS_2 elpárolgása után barna színű, 1:1 f. s. illatos folyadék marad vissza, ez a cinnamäin; előállítható ugy is, ha a perui balzsamot 300'-nál hevítjük.

A cinnamäin alcoholban, aetherben oldható, 12°-nál még nem szilárdul meg, levegőn állva savanyu kémhatásu lesz; KOH-dal alcoholos oldatban kezelve, jegezes fahéjsavas kalium válik ki s benzylalcohol és toluol marad vissza.

Cinnamen, cinnamol = Styrol.

Cinnamodendron corticosum, a canellaceák családjába tartozó fa az Antillákon, melynek kergét régen a cort. Vinterani spur. helyett alkalmazták.

Cinnamol = Styrol. l. o.

Cinnamomum acutum = cinnamomum Zeylanic.

Cinnamomum aromaticum = cinnamomum cassiae.

Cinnamomum cassiae Fr. Nees Cinnamomum arom chr. Nees. cassia lignea, cassia cinnamomea, cort. cinnam. chinense. a babérfélék (Laurineae, Jussieu) családjába tartozó fa, hazája China déli partvidéke és a Szundaszigetek, a magy. II. gykv. ezen fajlának tartását rendeli el; fahéjjat hoznak még Singaporéból, Bataviából a cinnamomum obtusifolium Nees. és a c. panicifolium Nees fáról, Manillából pedig a c. Burmanni var. a. chinense fajról.

A chinai cinnamomum-fát még senki sem látta s csak a kéregből lehet következtetni, hogy az a c. Zeylanicumnak egyik faja.

A kergét a 3—6 éves fának ágairól gyűjtik márcziustól májusig; a 2—3 cm. vastag ágakat 30 cm. távolságban körülvágják, a kéreg paráját gyengéden lekaparják s lehántva árnyékban megszáritják.

A cassia kérge Chinában már évezredek óta használatos gyógy- és fűszer; már Kr. e. 1200-ban Rh-ya növénytanában említés van téve róla Kwei név alatt. A cassia és ceyloni fahéj közötti különbséget a régi görögök is tudták, így mondatik, hogy II. Seleucos, Syria királya, Apollonak miletosi templomába két font cassiát és u. a. cinnamomumot vitt.

A kereskedésbeli kéreg 4—6 mm. átmérőjű csöveket képez, melyek 1 mm.-nél vastagabbak, kívül vörösbarnák s a levelek helyén elszórtan sötétbarnák, néhol eresek, töréslapjukon paraszterűek, metszési lapjukon vörösbarnák, márványozottak s befelé határozatlanul sugarasak.

A középső kéreg sejle gömbölyded s halvány, barnavörös színanyagot és keményítő szemcséket tartalmaz; a hancsréteg a sugaras belső részig érintő szerint megnyult sejtekből álló parenchim szövet által képezetik, melyben kősejtek vannak szétszórva; a velő sugarak 1—3 sorosak és ékalakuak, he-

gyükkel a központ felé fordulva; a hánccsugarak magasságban megnyult parenchymsejtekből állanak s ezekben magánosan és párjával is nyálkasejtek, valamint a hosszasan megnyult illó-olaj tartalmu sejtek állanak.

Tartalmaz 1% illó-olajat, sok csersavat és keményítőt, nyálkát, kevés cukrot és gyanlát; a keményítő a fiatalabb kéregből vízzel kivonható, idősebb kéregben csak megduzzad, oldalából ecetsavas ólom kicsapja, alcohol nem.

A kéreg illó olajánál fogva fűszeres izgató és gyomorerősítő, csersavtartalmánál fogva összehúzó szer. Célyszerűen alkalmazható idült gyomorhurut, hagymáz utolsó szakában kimerült betegeknek a következő formula szerint:

Rp.

Cretae albae

Cinnam. pulv. aa 2.

M. f. p. in dos. No. X.

S. 1/2 óránként 1 port.

Használják mint étvágygerjesztőt, hányás-, göres- és fájdalomcsillapítót, jó hatása van gyűrűmabeli vérzéseknél, főleg a melyek a méhben történnek, mint szélhajtó is jó eredménnyel használható.

Cinnamomum Zeylanicum, *cinnamomum acutum*, *laurus cinnamomum* L. Ceylon szigetén honos fa, melynek kérge a brit és francia gykv. szerint hivatalos.

A fa kicsiny, örökzöld, levelei sűrűn állanak, fényesek s alól kékes színűek; virágzata zöldes bugát képez, kellemetlen szaga. A *cinnamomum* fát rövidre vágott töről tenyésztik úgy, hogy egy gyökérnek 4—5 hajtása van, melyeket 1½—2 éves korukban, midőn barnulni kezdenek, nagy esőzések után május, június, november és december hónapokban lemetszenek, a levelektől megtisztítanak és nyalábokba rakva 24 óráig állani hagyják; ezután a kérgel lefejtik, külső és középső kergét lekaparják s a hengeres csöveket 10—20 darabonként egymásba dugva, árnyékban megszáritják.

A ceyloni fahéjat tenyésztik Kelet-India déli vidékein Tellycserryben, Malabarban, Javában, nem sokat ér a cayennei és brazíliai fahéj. A kereskedésbeli kéreg 1 méter hosszú 1 cm. átmérőjű csöveket képez, melyek 0.25 mm. vastag, egymásba dugott hánccsövekből állanak; a hánccsok kívül világos sárgásbarnák, belül sötétebbek, törlapjuk rostos, harántmetszetük kifelé keskeny kősejtekből álló gyűrűt mutat, melyből befelé határozatlan sugaras csikok láthatók.

A kéreg sárga színét szárításkor kapja, mert a nyers kéreg fehéres színű.

Tartalmaz 0.5% illó-olajat, mannitot és kevés csersavat. A csersav csekély mennyisége miatt az illó-olaj hatása lép előtérbe, emiatt csak ott mulja felül a cassiát, a hol az illó-olaj

hatására kell számítani, de ha a csersav összehúzó hatására van szükség, a cassia veendő.

Cinnober = cinnabaris.

Cintoria = centaurium.

Circularis elmezavar, öröklési hajlam alapján fejlődő alakja az elmezavarnak, midőn a betegen időszakonként a mania és búskomorság tünetei váltakoznak. Gyógyulásra kevés reményt nyújt.

Circularis polarisatio, körös sarkítás, bizonyos kristályoknak vagy oldatoknak ama tulajdonsága, hogy a poláros fény rezgéslapját kóralakulag jobbra vagy balra fordítják.

Ha p. o. egy fény-sarkító készülékbe a sarkított fény útjába szőlőcukor oldatot helyezünk, akkor a műszer analysator tükrét az óramutatóval egyirányban kell fordítani bizonyos fokig, hogy a poláros fény ismét előtűnjék; u. i. viselkedik a cinchonin, ac. tartaricum, dextrin, citromolaj stb. ezek a jobbra fordítók: dextrogyrek; vannak oly anyagok is a melyek a poláros fény rezgéssíkját balra fordítják, p. o.: a chininsók, cinchonidin, gyümölcscukor, invertcukor, ürömolaj, tojásfehérje, ac. laevotartaric. ezek a balrafordítók: laevogyrek.

Azon A szög, mely alatt valamely oldat a sarkított fény rezgéslapját forgatja, arányos a folyadék réteg magasságával L , és a benne foglalt forgató anyag mennyiségével M , és a fényforrás C , minőségétől is függ, még pedig: $A = L \cdot M \cdot C$. miből következik, hogy

$$M = \frac{A}{C \cdot L}$$

Ezen eljárás a polari-strobometer segélyével vizeletek cukor-tartalmának meghatározására alkalmaztatik. I. Polarisatio.

Cirrhis, a májnak, tüdőnek táplálkozási zavarok következtében fellépett megbetegedése, mely a kötőszövetek túlságos felszaporodása által jellegetlik. Ilyenkor a megbetegedett szerv tömöttebb lesz, működési képessége csökken; a máj cirrhosisánál az epeelválasztás és kiürítés megakadása folytán sárgaság léphet fel. A gyógykezelés symptomaticus, gyenge hashajtókkal, az étrendre nagy gond fordítandó.

Cissampelos Pareira L. a menispermiumfélék geniusába tartozó kuszó növény; az iszalaghoz hasonló szára durvarostos törésű, harántmetszetben sötét parás réteg és világosbarna faállomány látható fagyűrűk nélkül; szagtalan, igen keserű ízű. Gyökere a brit, é.-amerikai és franczia gykv. szerint hivatalos rad. pareirae néven. Tartalmaz pelosint.

A pareira egy másik faja, a chondodendron tomentosum (l. o.) nagyobb használatban van.

Cito = gyorsan, sürgősen elkészítendő vény elejére szokták fellütnően felírni; e helyett használatosabb a »Statim« szó.

Citraconsav: $C_2H_4(CO.OH)_2$; kétalju szerves sav, mely a további hevítés alatt itacon- és citraconsavra bomlik fel.

Szintelen, 91° -nál megolvadó lemezeket képez.

Citral, Schimmel & Co. lipcei olajfinomító cég készítménye; nevezett anyag a citrom-olaj főalkatrészét képezné s 7.5% van jelen belőle az olajban.

Citren: $C_{10}H_{16}$, camphorszerű vegyület, a citrom-olaj egyik alkatrészét képezi.

Citrylen: $C_{10}H_{16}$, a citrennel isomer vegyület, ugyancsak a citrom-olajban fordul elő.

Citrom = Citrus.

Citromfű = Herba melissae.

Citromsav = Acid. citricum.

Citronellol, citronellalcohol, a rózsa-olajnak és néhány geranium-faj olajának alkatrésze, vízben rózsailatu folyadék.

Citrophen, a citromsavnak paraphenetidinnel való összeköttetése: $C_3H_4.OH.CONH.CO_2H_5C_6H_4$, sok meleg vízben oldódó jegeczeket képez, antipyrelicum, sedativum és antineuralgicum; alkalmazzák 0.5–1.0 gr.-os adagokban typhusnál, migrainnél, rheumánál.

Citrullin, a citrullus colocynthis gyantánemű anyaga; sárga, alaktalan, alcoholban és aetherben oldódó por. Alkalmazzák 0.01–0.02 gr.-os adagokban mint hashajtót.

Citrullus colocynthis = Colocynthis.

Citrus aurantium = Aurantium.

Citrus bigaradica = Aurantium.

Citrus limonum Risso, c. medica β . var. Linne, közönséges citrom, Kelet-Indiában honos, déli Európában tenyésztett növény a narancsfélék családjában.

3–5 méter magas, rendetlen növésű fa, hosszasan tojásdad levelekkel, melyek mindkét végükön hegyesek; a virág kelyhe lapos tálka, 3–5 hasábu, szirmainak száma 5–8, ezek kívül vörhenyesek, belül fehérek, a virágok részben himnősek, részben egyivarosak.

Gyümölcse (agruma, malus medica, malus assyrica) bogyó, pete-alaku s k. b. alma nagyságu, a bogyó héja sárga, felső végén pedig egy szemölcs-alaku emelkedés van. Belseje rekeszes s savanyu nedvvel telt bélállománnyal van tele, a nedv k. b. 2–2.5 gr. citromsavat tartalmaz.

A gyümölcs falának külső és középső rétege képezi a hivatalos »cortex citri«-t.

A héj (cortex-, pericarpium citri) világossárga, hosszúra metszett darabokban kerül a forgalomba; külső oldala fényes, érdes felületű, mely felület a szagos illó-olajat tartalmazó hólyagocskáktól ered; a belső kéreg vékony, szivacsos, fehér, kellemetlen fűszeres szagu, keserű ízű, az előbbtől eltávolítatván, a megmaradt rész a citromhéj sárgája »flavedo cort. citri«.

A külső héjban az egysoros hámsejtek közt számos nyílás található, melyek alatt vékonyfalu parenchym-szövet van s ebben vannak elhelyezve 1—2 sorban a nagy olajtartók; a szivacsos, fehér szövet sejtjei különbözőleg ágaznak el, $J + KJ$ oldat által mulékonyan megkékülnek.

A citrom héja tartalmaz: 1., illó olajat (l. ol. citri); 2. sárga, szilárd tömegű színanyagot, mely a parenchym-szövet külső sejtjeiben jön elő, *KOH*-ban sárga színnel oldódik, jóddal megbarnul; 3., hesperidint; 4., limonint; 5., tannint; 6., oxalsavas calciumot.

A citrus medica L. héja olajban szegényebb, tetemesen vastag, a gyümölcs bele pedig kevesebb citromsavat tartalmaz.

A citromhéjat mint illatos izgatószer és keserű-anyagot stomachicum gyanánt alkalmazzák, a gyümölcs nedve pedig mint hűsítőszer limonadéba alkalmaztatik.

Citvár = Cina.

Citvorgyökér = curcuma zedoaria.

Civiale János, híres francia sebész, szül. 1792, † 1867. Már mint orvosnövendék próbálkozott a huykőnek nem véres uton való eltávolításával s midőn oldó szerekkel eredményre nem jutott a huykőzuzás (lythotripsia) eszméjére jött s ezt meg is valósította. Az első sikeres huykőzuzást 1824. január 13-án végezte a francia academia egy bizottsága s számos jeles sebész előtt. Eme műveért a 10000 frankból álló Monthyon díjat kapta.

Cl = a chlor kémiai jele. l. chlór.

Cladonia = rénzuzmó.

Clairvoyance = delejes álomlátás, l. Hypnosis.

Claretum, régi gyógyszerkönyvek készítménye, állott illatos füvekből, borból, cukorból vagy mézből, megfelelő körülbelül a liköröknek. P. o.

Claretum simplex:

Rp.

Cinnamomi, unc. 4.

Cardamomi, unc. 3.

Zingiberis drach. 5.

Vini gallici libr. 48.

Sacchari albi libr. 8.

M. f. Claretum.

Clarificatio, derítés, ama művelet, melylyel főzetek, syrupok a zavarosságot okozó anyagoktól megtisztíttatnak. A derítés történhetik vagy szűrés, vagy bizonyos anyagoknak hozzáadása által, ily anyagok: tojásfehére, vízhólyag, enyv, caragaheen, kaolin, melyek a derítendő folyadékba keverve azzal együtt főzetnek s vagy lehabozás (despumatio) vagy leülepités által választatnak el a megtisztult folyadéktól.

Claustum virginittatis, hymen, szűzhártya: hajadonoknál a

hüvely bemenete előtt álló nyákhártya-ráncz, mely a hüvely hátulsó részéből indul ki és félhold-alaku szabad homoru széllel előre fordul; a hüvely-bemenetet nem zárja el teljesen, csak 14 mm.-ig szűkíti s a menstruációs folyadékot átengedi, ritkán gyűrű-alaku. A hymen közösüléskor fájdalom és kevés vérvesztés közben csipkésen berepedezik, de tág nyílású szűzhártyák elég gyakran sértetlenek maradnak s csak szüléskor repednek szét; ily hymenek azonban a gyakori közösülésekkor szélükön dörzsöltetve, gyulladásba jöhetnek s a vaginismusnak válhatnak szülőokává.

Clausura nigromantica, Paracelsus szerint ama bűbájos hatás, melynek segítségével az emberi test állapotát meg lehet változtatni anélkül, hogy a testen észrevehető elváltozást lehetne látni.

Clavellii cinnamomi = Flores cassiae.

Claviceps purpurea Tulosne, pyrenomycetes; egy-két éves gomba, mely a közönséges rozs (secale cereale) virágának peteszéke körül annak tönkrejutása mellett képződik. Előjön nálunk, Németországban, sőt É.-Amerikában is nemcsak a rozson, hanem különböző fűnemű növényeken és sásféléken. Eme gomba szintelen fonálsejtekből képződik, melyek a rozs fiatal peteszékét — teteje kivételével — körülveszik s annak külső falrétegébe is behatolnak; a peteszék helyébe fehéres, lágy spermogonium lép, melynek közepéből képződik a gomba sclerotiuma, az anyarozs, i. secale cornut.

Clavicula = kulcsesont, a mellkasból a válpereczekre hajló csont.

Clavicula Salamonis, Salamon királynak tulajdonított cabballisticus könyv, főleg a bűvészzettel és alchemiával foglalkozik.

Clavis = kulcs, régebben lexicon-féle könyvek czime volt.

Clavus, tyloma, tyukszem, bőrkérgesedés: a bőr felső, elszarusodó hámrétegének szaruszerű megkeményedése tartós nyomás vagy dörzsölés folytán.

Eme elnevezés alatt főleg a lábujjakon előforduló szarupánczellt értik, melyet ép úgy okozhat a szűk cipő szorítás, mint a nagyon bő cipő dörzsölés által,

A clavusnak nyílaló fájdalommassága onnan van, hogy az elszarusodott hámpaizs az idegben gazdag bőrbe egy csapot bocsájt, mely az idegeket nyomja, ingerli. A tyukszemnek véres kivágása igen veszedelmes operatio, mivel a tyukszem helyén az ízületbe benyúló nyálkaerszény szokott képződni, mely az ízület megnyitásával annak fertőzését vonja maga után s a kimenetel üszkösödés és általános vérfertőzés folytán halálössá válhatik.

A tyukszem kiirtása lágyító, oldó vagy marószerekkel történik, a nyomás enyhítésére valók az u. n. tyukszem-gyűrűk. Vények:

Rp.

Merc. prp. albi
Zinci oxydati aa 2.
Ung. Emoll. 20.
M. f. ung.

Rp.

Acidi salicylici 5·0
Collodii flexil. 50·0
Trae jodinae 10·0
Extr. cannab. ind. 1·0
*M. D. S. Ecset segé-
 lyével felkenni.*

Jó hatásu a vászonra kent salicylos szappantapasz (Tourista tapasz) is.

Clavus secalinus = *Secale cornutum*.

Clematin, a clematis fajokban található, eddig nem tanulmányozott alcaloida.

Clematis erecta, *flammulae Jovis*, lőtorma, erősfű; a ranunculaceák családjába tartozó félcserje, levelei hármasan csoportosulnak, virága fehér, szíromnélküli. Csipős, vesicans nedvet tartalmaz, régebbi gyógykönyvekben hivatalos volt s bujakóros bántalmaknál, melancholiánál alkalmazták. külsőleg főzetét mint mosószerrel genyes lályogok mosására.

Clematis vitalba, izsalag, juhszalag, venige, felfutó cserje a ranunculaceák családjában mintegy 50 fajjal; levelei átellenesek, hármusak, levélnyelei kacsakaringósak, virága magános vagy bogas, kelyhe színes, szirma ninesen.

Cleptomania, lopási rögeszme, a monomaniának egy alakja, mely ellenállhatatlan lopási ösztönben nyilvánul s főleg terhes nőknél van meg nagy mértékben.

Clima, éghajlat, valamely vidéknek talaj-, viz- és meteorológiai viszonyai, melyek az illető hely geográfiai fekvésétől és geológiai alakzatától függnék.

A clima az emberi test egészségére nagy befolyással van, így bizonyos betegségeket (szamárhurut, malaria stb.) csakis a clima megváltoztatásával lehet meggyógyítani. A különböző éghajlatok alatt a tápanyagok megválasztása is igen fontos, így p. o. meleg éghajlat alatt a zsíros ételeket, sok húsledelet kerülnek, mivel azok a test hőmérsékletét emelik; azonban a hideg égvökön a fő tápanyag a liszta zsír, mivel a test nagy hővesztése ez által pótolható. Valamely vidék éghajlatához való alkalmazkodást *acclimatisatió*nak nevezik.

Climacterium, görögül tulajdonképen lépcsőf jelent, átvitt értelemben az élet nevezetes forduló-pontjait, vagy veszélyes szakaszait értik alatta, climactericusnak mondták az ó-korban a 7. és 63. életévet. Az orvostudományban climacterium vagy

climax alatt a nő ama életévét értik, melyben a peteérés kihalófélben van s ennek következtében a hónap zám is elmarad. A climacterium a középeurópai népeknél a 50-ik év, oka pedig a petefészek sorvadása.

Climaticus gyógyítás: a betegségeknek az éghajlat megváltoztatása által való gyógyítása L. Clima.

Climax = Climacterium.

Clinica, görögül eredetileg ágyat jelent, jelenleg az oly intézeteket, kórházakat értik alatta, a melyekben a betegeken gyakorlatilag szokták tanítani a betegség felismerését és gyógyítását — természetesen a beteg hátránya nélkül. A klinikák leg többje specialis betegségek kezelésére van berendezve; így vannak: belgyógyászati-, sebészeti-, szülészeti-, nőgyógyászati-, szemészeti-, fülészeti-klinikák, ugy szintén bőrgyógyászati és elmebetegségi klinikák, melyek egyetemi tanárok vezetése alatt állanak s részint az állam, részint alapítványok vagy egyesületek által tartatnak fenn. L. még Polyclinica.

Clinicus alatt a clinicát vezető orvostanárokat és az oda járó orvosnövendékeket értik.

Clitoris, csikló, a nő külső nemi szervének ingerlékeny, megduzzadó része, mely a coitus alkalmával a dörzsölés folytán a kényeztetet kelti fel. A clitoris a medenczecsont ülő-csonti részén ered két szárnynyal s a kis szeméremajkak (nymphák) felső érintkezési helyén csucsorodik előre a szemérem-hasadékban; végén egy gomb-alaku duzzanat van, melyet félhold-alaku fityma vesz körül, belseje barlangos érszövetből áll, mely az ingerület alkalmával vérrel telik meg s megduzzad, ilyenkor hossza 10—20 mm. is lehet. Vastagsága 2 cm. Délafrikai népeknél a csikló oly hosszú, hogy gyűrűvel erősítik a két láb közt a gáthoz úgy, hogy a szemérem-hasadékot elzárja s ezáltal a szűzesség megvédelik. Keleti népeknél, néhány arab törzsnél szokásban van a csiklót kivágni, hogy a tulságosan kifejlődött nemi ösztönt elfojtsák s valódi becsmérlés számba megy, ha valakira azt mondják; »óh te nem metélt nő fia«.

A clitoris kiirtása nem régen még néhány orosz és román szektánál, a skopzáknál még szokásban volt. Fajtalan nők a clitoris izgatása, dörzsölése által önfertőzik magukat (manustupratio, masturbatio), sőt duzzadt állapotban himvessző gyanánt is használják egymás között. A nemi ösztönnek ilyen módon való kielégítését két nő között »lesbosi szerelem«-nek nevezik, mivel az ó-korban főleg Lesbos szigetén divott s Sapho költőnő is hódolt neki; az ily nőket a görögök *tribadeseknek*, a rómaiak *fridricéseknek* neveztek.

Cloaka, a bélcsatorna és a húgy-ivarvezetékek közös végdarabja, a mely a madaraknál s a gerinczes állatokból a madarakhoz való átmenetet képező ornithorinxus paradoxusnál van meg.

Clonicus görcs, a kóros izomösszehúzódás ama alakja, mely gyorsan változó, hánykolódó, rángatózó összehúzódásokban nyilvánul, ellentétben a merevséggel járó tonicus görcscsel. L. Spasmus.

Cloquet Gyula Germain, francia sebész, szül. 1790., megh. 1883. Érdeme az elméleti oktatásnak demonstrációkkal való összekötése. 1851-től a császár consultáló sebésze, 1855-től a francia tud. akadémia tagja volt.

Clostridium amylobacter, vajsav-erjesztő hasadógomba, melynek egyik faja: a clostridium butyricum a cukor és dextrin-oldatokban, sajtban, savanyított ugorkában vajsavas erjedést okoz s élesztőt választva ki, a sejtkenyét ezáltal feloldja. A clostridiumok Pasteur szerint anaerobionok is lehetnek.

Clusiaceae, ördögfü-félék, forró-vidéki kétszikű fák a bodorrózsa-félék családjában mintegy 230 fajjal. Leveleik átellenesek s nyelük izelt; a jőszagu virág fentnős, csillag-alakulag elhelyezett 8—10 szirmu, termésük bőrnemű tok vagy bogyó. Legtöbbje gyanlás tejnedvet tartalmaz. L. Guttli.

Clusia flava L. Jamaica szigetén honos fa, a bodorrózsa-félék családjában, levelei vastagok, párhuzamos érűek, virága sárga. A clusia nedvét sebekre használják jó eredménnyel; a nedv eme tulajdonságát ösztönszerűleg az állatok is ismerik, p. o. a megsebesült vadkan a lát addig dörzsöli, rágja, míg az balzsamot bocsájt, melyet a sebbel feldörzsöl s így meggyógyul.

Clysm, clyster, enema, csőre: különböző folyadékok vagy oldatok, melyek fecskendővel a végbélbe vitetnek gyógyítási célból. A clysmák céljuk szerint háromfélék: béltisztítók (cl. aperitiva), gyógyszeresek (cl. medicata) és tápláló csőrék (cl. nutrientia).

Clysmata aperitiva, béltisztító csőrék; 200—300 gr. langyos melegen befecskendezett tiszta vizet béltisztító csőrének neveznek; ennek célja a bélsártömegek fellágyítása s szelid inger gyakorlása, mely utóbbi reflex uton székélést okoz. Növekedik a hatás, ha chamomillából vagy más aromaticus fűből infusumot készítünk s ezt, vagy egy kanál só, eczetet vagy glycerint, hozzáadjuk a befecskendezendő vízhez; hashajtó sóknak hozzáolása indokolatlan.

Clysmata medicata, gyógyszeres csőrék, melyekkel vagy a gyomor nyákhártyájára akarnak hatni, vagy pedig bizonyos gyógyszereket a végbél és vastagbél falainak felszívó területén akarnak bevinni a vérpályába. Eme csőrék lehetnek többfélék, úgymint:

a) *Izgalomcsillapítók*, melyek vagy tiszta melegvizből, vagy keményítő, lenmag, mályvavirág főzetéből állanak; alkalmaztatnak idült hasmenéssel járó vastagbélhurutnál, a végbél heveny hurutjánál;

b) *Összehúzó (stypticus) csőrék*, ezek kisebb térfogatuk s állanak arg. nitric. $\frac{1}{4}$ — $\frac{1}{2}$ %, tannin $\frac{1}{2}$ —2%, zinc. sulf. $\frac{1}{2}$ —2%,

ferr, sesquichlorat. $\frac{1}{4}$ —1% s más összehúzó szerek oldatából; a csőre 5—10 perczig marad a bélben, mely idő alatt a gyógyszer kifejti hatását a nyakhártyára s a létrehozott inger következtében még hamarabb is kiürítetik; alkalmazatnak idült bélnyákhártya megbetegedésnél, vastagbélhurutnál, bélvérzésnél, bélfekélyeknél, stb.

c) *Izgató csőrék*, melyek aromaticus növények forrázatát tartalmazzák, vagy lehet bennök ol therebinthinae, 1—1½ gr. camphor; alkalmazatnak izomelernyedésnél, melcorismusnál;

d) *Féregölő csőrék*, melyek 2:100 arányban semen cinac forrázatából, 1:100 arányban kal. sulfuratum oldatából, stb. állanak, tartalmazhatnak fokhagyma-főzetet, ecetes keverékeket; alkalmazatnak bélférgek elölésére;

e) *gyógyszer felszívásra szánt csőrék*, melyek kicsiny volumenűek s hosszabb ideig maradnak a végbélben: hogy a felszívódás megtörténhessék. A végbél a bélsártól megtisztítandó s az inger elkerülése végett szükséges a befecskei dezendő folyadékba még laudanumot vagy valami nyákos anyagot keverni, például:

Rp.

Natrii salicylici grm. 4.
Gummi arabici „ 2.
Aquae dest. s. „ 80.
Tinct. opii s. gutt. VIII.
M. D. S. Csőre.

Clysmata nutrientia: tápláló csőrék, oly csőrék ezek, melyek már magukban is felszívódni képes tápanyagokat tartalmaznak s ilyenekre azért van szükség, mert a vastagbél nyákhártyájának nincsen felszívó képessége, mert nem választ el fermenteket, melyek a bevitt tápanyagokat táplálásra alkalmassá teszik; ilyen csőrék a bor, husleves, peptonok, huskivonat-oldatok; alkalmazatnak oly esetekben, midőn a tápszerek bevitelének rendes utjai kóros okoknál fogva vagy öntudathiány miatt nem használhatók.

Clyssus, clissus, régi gyógyszerelnevezés, melyet alkalmaztak némely fémeknek savakban oldataira, máskor a tisztátalan savakat is így nevezték, de clyssus elnevezés alatt találhatni még aromaticus vizeknek mézes keverékét is a régebbi gykvekben (v. ö. Geiger: Pharmacopoea universalis pag: 185). P. o.

Clyssus antimonii, sive mineralis, Aqua Stimmi sulphurea. Aqua tonitrualis, Spir. Antimonii, ez nem volt egyéb, mint tisztátalan hig kénsav, melyet úgy állítottak elő, hogy salétromot, antimoniumot és ként egyenlő mennyiségben hevítettek s a támadt gőzöket vízben felfogták.

Clyssus nitri seu simplex, nem volt egyéb, mint salétromnak és szénpornak hevítése és explosioja után keletkező gázoknak vizoldata.

Clyssus agrimoniae, **betonicae**, **farfarae** etc. parantur clarificando et coquendo herbarum Libr. 8, cum sacchari Libr. 1. ad mellis consistentiam.

Clyssus sulphuris = Spir. sulphuris per campanam.

Clyster = Clysma.

Cm = centimeter.

Cm² = négyzetcentimeter.

Cm³ = köbcentimeter.

CN = a cyan vegyjele, l. még Cy.

Cneorum tricoccum L; cseppolajfa, a rutaceák családjába tartozó cserje, Európa déli és Afrika északi partvidékén.

Levelei egyszerűek, bőrneműek, örökzöldek; virága sárga, gyümölcse borsónagyságu vörös bogyó, melyet mint hashajtót és vizelet-elválasztót használnak főleg Spanyolországban. (baccæ olivæ néven ismeretes).

Cnicin, l. **Carduus benedictus**.

Cnicus benedictus = **Carduus**. l. o.

Co = a cobalt kémiai jele.

Coetaneum = oly növény, mely a virágnyitással egyidejűleg lombosodik, p. o. a kőkény.

Coagulatio, megolvadás, a fehérnyék ama sajátága, hogy bizonyos körülmények között oldott állapotukból kiválanak s összelömrölve megváltoznak. A megolvadást előidézik a savak, borszesz, melegítés, erjesztők. stb.

A tej megolvadása a casein kiválására vezethető vissza. A casein u. i. a tejben neutralis alcaliphosphatokhoz van kötve s így tartatik oldatban, ha most a caseintól az alcali valamely sav által elvonatik, a neutralis alcaliphosphát savanyuvá változik s a casein kiválik. Ha a tej meleg helyen áll, szintén megolvad, mivel a tejcukor egy része erjedésbe megy át s tejsavvá alakul, mely a nevezett alcalit a caseintól elvonja.

A tej megolvadását elősegítik a savak, erjesztők, pepsin, meleg, megakadályozzák a bázisok; a tej felforralása által a tejsavas erjedést okozó bacteriumok és organismusok elpusztulnak s a megolvadás nem áll be.

Coagulum aluminis, tojásfehéréből és timsóból álló keverék.

Coagulum ammoniacale, offa Helmonthi = ammonium bicarbonicum. l. o.

Cobaltum, 1., az arsennek régi neve; 2., $\dagger$ jellemű elem = **Co** = 58,6, négy vegyértékű, vegyületeiben mint cobalto: **Co IV.** és mint cobalti: **Co VI.** gyök szerepel; vöröses fehér, fémes elem, nyujtható, a megneslűt vonzza. A cobaltot már Basilus Valentinus is merte s coboltnak nevezte; elemi voltát 1742-ben Brandt gyógyszerész fedezte fel.

A cobalt a természetben kénnel, arsennel fordul elő a nickel társaságában, eme vegyületeiből pörkölés és **HCl**-al való oldás által választható ki, a képződő sónak **H**-nel való reducálással.

A cobalt sói kristályvizzel rózsaszínűek, víz nélkül kékek. Cobaltchlorid oldatával írott írás csak melegítés után tűnik elő. (ilyenkor cobalto-chlorid keletkezik.) A sympaticus tinták és az időjelző színes képek cobaltsókkal készülnek; üvegbe olvasztva az üveg szép kék színű lesz.

A cobaltvegyületek a gyógyszerészetben nem fontosak, azért a könyvet nem bővitem velők.

Coca, Erythroxyton coca Lam. az erythroxytonfélék családjába tartozó 1—2 méter magas cserje Peruban és Bolíviában; levelei 4 cm. hosszúak 2—3 cm. szélesek, rövid nyélczések épszerűek, csucsuk röviden hegyezett, zöldes barnák, törékenyek; a középtől jobbra és balra finom vonalak vannak, melyek az alaptól a csucsig mintegy boltozatot képeznek s hasonlítanak a redőhöz.

Megrágva a nyál sárgára festődik s a nyelv mulóan érzéstelenedik, íze összehúzó, szaga füszeres. Virágai 3-sával csoportosulnak, Termése 1 cm. hosszú piros bogyó.

Tartalmaz 0.10—0.25% cocaínt, cocacsersavat, hydrint mely a trimethylaminhoz hasonló, illó-olaj nyomát, viaszt és sárgás gyantát.

A cocaleveleket az indiánok rágicsálják, mi által állítólag nagy fáradalmakat képesek elviselni; használják még mint thea surrogatumot. l. Cocain.

Coca elixir = Elixirium coca.

Cocaethylin, aethylbenzoilecgonin: $C_{18}H_{24}NO_4$. a cocainnak egy derivatuma, alkalmazatik mint helybeli anaestheticum; a cocainnál erősebben hat.

Cocainidin, a coca levelek egy alcaloidája, mely a cocainban is megvan, s ettől van az u. n. Mac. Lagan reactió. Günther u. i. kimutatta, hogy a teljesen tiszta cocain 1:1000 oldata ammonia hozzáadására nem ad csapadékot, de ha a cocainidin jelen van, csapadék keletkezik. Kutatásai során reá jött a cocainidindra, melyről azt tapasztalta, hogy 110°-nál olvad és 1:2500 arányban oldódik, a poláros fény síkját balra fordítja mint a cocain. A cocainból petroleumætherrel kivonható, sói vízben oldhatók, gyengén érzéstelenítők.

Cocainum, coca alcaloid, methylbenzoil-ecgonin: $C_{17}H_{21}O_2N$, Balogban: $C_{16}H_{23}O_3N$, ismét mások szerint $C_{17}H_{22}O_4N$, az erythroxyton coca leveleiben előjövő alcaloida. Előállításáa úgy történik, hogy az előzőleg Na_2CO_3 oldattal megnedvesített s megszáritott cocaleveleket petroleum ætherrel kivonják, az æther elpárolgása után nyers cocain marad vissza, melyet æth. sulf.-ban oldanak s HCl gázt vezetnek belé, midőn sósavas cocain válik ki. A sósavas cocaínt összegyűjtik s luggal elbontják, a csapadékot alcoholból kijegecztik.

A magy. II. gykv. szerint a sósavas cocain hivatalos. l. o.

Szintelen, 700 r. vízben oldódó jegeczeket képez, 98°-nál olvad: savakkal sókat képez, melyek vízben könnyen oldhatók.

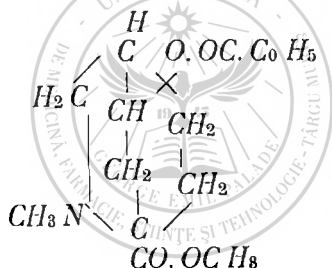
Savakkal hevítve felbomlik benzoésavra, methylalcoholra és ecgoninra, mely utóbbiból mesterségesen előállítható.

Bignon tanár szerint a cocaint a következő módon lehet még előállítani:

A cocaleveleket 48 órán át 20% Na_2CO_3 oldatban áztatjuk, midőn a cocain izolálódik; megszáradás után percolatoron benzinnel 48 óráig állani hagyjuk, a benzint az összes cocain mennyiséget kivonja. Ez oldathoz 1:20 hig savat (HCl) adunk, mely a tiszta cocaint kivonja, a gyanták, illó-olajok a benzinnel maradnak.

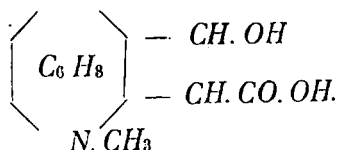
Borax vizoldatában a cocainum murialicum olyan csapadékot idéz elő, mely glycerin hozzáadására eltűnik; eme tünetmény abban leli magyarázatát, hogy az alcalicus borax által kicsapott alcaloida a glycerin hatására keletkezett borsavban ismét feloldódik.

A cocain constitutióját Lieberman, Merck, Skraup vizsgálatai alapján ismerjük, kik szerint nem egyéb ez, mint ecgonin-methylbenzolsavaether s Merlingnek atropin synthesise után sikerült az ecgoninnak természetét végleg meghatározni, mely alapon a cocain szöveti képlete lenne:

Az alapcomplexus úgy fogható fel, mintha az a hexahydro-m oxybenzoésav és n-methylpiperidin condensatiója után keletkezett volna.

A cocain ugyanazon hatányokra, melyek által az atropin tropinból és tropasavból felépíthető, épügy előállítható benzoésavból, ecgoninból jódmethyl behatása alatt. Az ecgonin hasonlít a tropinhoz.

A cocain hatását 1884-ben Koller fedezte fel Bécsben. 2% oldata a nyákhártyákon 10—20 perczig tartó érzéstelenséget okoz, a hatás helyén a nyákhártya halovány.

A sértetlen felhámra kenve hatástalan, de fellép az a galvanicus áram cataphoricus hatásának egyidejű alkalmazása által.

Bőr alá fecskendezve az érzőidegtörzsek működését fenakasztja s helybeli vérnélküliség lép fel. Egy izom üterébe fecskendezve az idegvégződéseket hűdi i mint a curare s erős oldat alkalmazásakor az izomzat el is halhat.

A cocain mulékony mydriosiszt okoz u. a. alapon mint az atropin

Mint mondva volt, a cocain a nyákhártyákon vérnélküliséget ischaemiát okoz, miáltal főleg a szemén, hűvösség érzete támad. Ebből régebben azt következtették, hogy az érzésteleniség az ischaemia eredménye.

A cocaint belsőleg a morhium javallatai alapján adják, ámbár a szervezet ép úgy hozzászokik mint a morhiumhoz s a dosist emelni kell hogy a hatás állandó legyen. míg végre chronicus cocain mérgezés lép fel. Már 0.05 gr.-os adagok után is igen kellemetlen, hetekig elhuzódó mérgezési tünetek fordultak elő több esetben. A tünetek fűzugás, étvágytalanság, reszketés, tántorgás, mellszorulás, örvöngés, convulsiók. Gyógykezelése tüneti, néhány csepp amilnitril belhelletése jó hatású lehet.

Hogy a cocain hatása muló, az a cocain nagy diffúzióképességének tudandó be; a mulékonytságot elősegíti sőt a hatást meg is hűsítja a lobos vérbűség jelñle, mivel a cocain tovavitele a vérbűség folytán igen élénk.

A cocaint főleg nyákhártyák érzéstelenítésére alkalmazzák azok operatióinál vagy fájdalmas betegségeinél. Belsőleg távolhatását tekintve adják mint analepticumot; melancholicus és hypochondricus lehangoltságnál, terhesek csillapíthatatlan hányásánál, tengeri betegségnél.

Adagja belsőleg pro dosi 0.005, pro die 0.20 gr. Bőraláfecskendezésre 2—20% oldatát használják.

Mivel a cocain physiologiai hatása molecularis constructiójától függ s sem az ecgonin sem annak estere nem hatnak érzéstelenítőleg, megkísérlették a cocainhoz hasonló szerkezetű vegyűletek synthesist, de kevés eredménynyel.

Cocain-aluminium citricum, keserű ízű kettűs sű, mely keletkezik citromsavas cocain és aluminiumnitrát oldatainak elegyítésekor, midűn rostos jegeczek alakjában válik ki.

Hűdevizben nehezen, forróban jól oldódik, borszesz nem oldja. Összehűzó és érzéstelenítő.

Cocain-aluminium sulfuric. Cocain timsű, kénsavas cocain és aluminium sulfát tòmény oldatainak elegyítésekor válik ki akkor, ha az elegybe egy darabka timsűt teszűnk. Összehűzű és érzéstelenítő

Cocainum benzoicum: $C_{17}H_{21}NO_4$. $C_7H_6O_2$. gummiszerű, vízben és alcoholban oldódó vegyűlet, melyet ép úgy alkalmaznak mint a sűsavas cocaint.

Cocainum boricum, 68.7% cocaint tartalmazó vegyűlet.

Cocainum cantharidanicum: szagtalan, csipűs, meleg vízben oldódó por, mely natrium cantharidanicumnak 1% cocainnal

való elegye. Alkalmazzák 0·0005—0·001 gr.-os adagokban bőr-
aláfecskendezésre gégetuberculosisnál és a légjárat idült hu-
rutjánál.

Cocainum citricum: 75·7% cocaint tartalmazó vegyület.

Cocainum hydrochloricum: $C_{17}H_{21}NO_4 \cdot HCl = 339\cdot4$, a magy.
II., osztrák VII., német III., helvét III., dán. holland III., angol,
Egyesült-Államok és francia gykv. szerint hivatalos.

Kesernyés izü, fehér jegeces por, vízben, alcoholban és
chloroformban oldódik, az oldat semleges kémhatásu. Melegítve
181·5"-on megolvad. Jóddal vagy jódegyületekkel oldatban
egyesül s jászint és orgonaillatot áraszt.

Gyógyszerkönyvünk a MacLagan-féle próbát írja elő, de ez
dr. J. Günther szerint megbizhatatlan s a következő kémlelést
ajánlja.

0·1—85 arányban készített sósavas cocain-oldat 0·2 cm³
ammoniától nem zavarodik meg ha nyugodtan áll, ha megzava-
rosodik, akkor a cocain ecgonint tartalmaz; u. e. oldat ammo-
nia hozzáadására erős felkeverés után basicus cocain-csapadékot
ad. L. cocain.

Cocainum lacticum: $C_{17}H_{21}NO_4 \cdot C_3H_5O_3$. Mézgaállományu
fehér tömeg, vízben oldódik. Húgyhólyagbántalmaknál alkal-
mazzák becsételésre vagy cseppentésre.

Cocainum muriaticum == cocainum hydrochloricum.

Cocainum nitricum: $C_{17}H_{21}NO_4 \cdot HNO_3$, vízben oldódó jege-
ces só; alkalmazzák a sósavas cocain helyett akkor, midőn arg.
nitricumot is rendelnek egyidejűleg.

Cocainum oleicum, a cocainnak oldata olajsavban, melyet
localis anaestheticum gyanánt használnak. Vannak 5%—50%
oldatok.

Cocainum phenylicum, cocainphenylat oldata zsíros olajok-
ban; Merck-Oefele cocainum phenylicumja carbolsavból és co-
cainból áll s 75% cocaint tartalmaz. Vajkinézesü jegeces anyag,
alcoholban és olajokban oldódik.

Alkalmazzák külsőleg mint anaestheticumot, belsőleg pedig
antifebrinnel és menthollal mint analgeticumot és sedativumot
0·005—0·01 gr.-os adagokban.

Cocainsók épügy vannak mindenféle savakkal képződvé,
mint bármely más lugok; de gyakorlati haszna csak a felsorol-
taknak van.

Coca sect:

Rp.

<i>Rad. angelic.</i>	24·0.
<i>Rad. valerian.</i>	55·0.
<i>Sem. cardamom.</i>	70·0.
<i>Sem. coriandri</i>	170·0.
<i>Rad. irid. fl.</i>	10·0.
<i>Cort. cinnam.</i>	55·0.

Rad. zedoar. 110·0.
Infunde cum aqu. fervid
gr. 3000·0.
Colla! Remanentiam di-
gere per dies duas cum
Spiritu vini conc. gr. 3000·0,
Post decantationem aquam
cum spiritu misce.
Alia ex parte.

Rp.

Theae chinens. 65.
Folior. cocae 100.
fiat infus. ad collat. gr. 1000.
Post collationem remanen-
tiam digera spiritu vini
grbus 1000,
per horas XXIV.
Postremo omnes collaturas
miscimus et diluimus cum
Spiritu vini grbus 30000
Aqu. dest. s. 30000
Sacchar. alb. 5000.

Cocci gnidii, semen Mezerei, piper germanicum. L. Mezereum.
Coccionella, cochenille, a bibortettü vagy pire: coccus cacti L. nösténye (homoptera).

Ezen rovar hazája Mexikó és Közép-Amerika s az opuntia vulg. o. coccionellifera és o. tuna kaktuszfajokon él; tenyészik még San Domingón, Algirban, Spanyolországban és Jávában is.

A coccionellákat 1518-ban a spanyolok Mexikóból hozták be s noha Acosta 1530-ban azokat állaloknak mondta, Lister idejéig (1672) növénymagvaknak tekintették azokat.

A hím coccionella piros, egy hónapig él, halála előtt szárnya nő s ekkor kis légyhez hasonlít; nöstény 200-szor több van mint hím; petéded, szárnyatlan, a potroh domboru és harántcsikolt, sötétvörös, a hát fehéres lepedékkel van borítva. A nöstény orrmányával a kaktuszlevélbe furja magát s így táplálkozik s petéket rak, melyeket 2 hónap múlva beálló halála után paizsként fed.

Az állatokat még életükben lekaparják, pléhlemezeken megszáritják s kereskedésbe hozzák. Az így elkészített bogár petéded, alant lapos, fent domboru, harántcsikolt sötétpiros szemcséket képez. Legjobb minőség a hondurasi coccionella (grana fina mestica), ez ezüstszerű, 3—4 m. hosszú, 2—4 mm. széles.

A porrá tört s kalácscsá alakított coccionella nem nagy értékű, mivel nagyon könnyű a hamisítása.

Átlag 140000 állat nyom egy kilót. Az anilinfestékek fel-
találása előtt 440000 kiló coccionella került forgalomba egy-egy
év alatt.

A coccionellát ólomvegyületekkel súlyosabbá teszik vagy
agyagból utánozzák. Az ólomvegyületek kimutathatók vízben
való oldás és H_2S -sel való kicsapás által.

A coccionella főleg carminsavat tartalmaz (l. o.) mely tim-
sóval. K_2CO_3 -al karminvörös, $SnCl_4$ -dal pedig skarlálpiros lesz;
van benne még coccin, stearin, olein és phosphorsavas vegyület.

Régebben mint hűgyszívó és görcs-csillapító nyert alkal-
mazást, jelenleg vele készül a syrupus kermesinus és a külön-
böző szeszes italok sora, mivel mint festék ártalmatlan.

Coccognidium = cocci gnidii.

Cocculi indici = Cocculus. L. o.

Cocculi levantici = Cocculus. L. o.

Cocculin, cocculium, picrotoxin, halgyilkok: $C_{12}H_{14}O_5$, a
cocculus indicus fő hatóanyaga, melyből mintegy 0.4—1%-ot
tartalmaz; jegecsez, vízben oldódó por, a savakkal nem képez
vegyületet s az alcaloidreagensek nincsenek reá hatással. A
Fehling-oldatot reducálja, mint a cukor.

A picrotoxin oldódik borszeszben, aetherben, chloroform-
ban, amylalcoholban. Borszeszszel vonják ki a gyümölcsből s
átjegeczlik. HNO_3 oxalsavvá oxydálja.

A picrotoxin igen erős mérég, bevéve eleinte catalepticus
állapotot idéz elő, később remegés áll be, majd a test összes
izmaiban derme lép fel, a légzés akadályozott, az arcz kék,
0.30—0.60 gramm után beáll a halál. Alkalmazzák belsőleg a
gerincezvelő bántalmaitól függő hűdéseknél 0.001—0.006 gr.-os
adagokban.

Cocculium = Cocculin.

Cocculus indicus, c. levanticus, c. piscatoris, kokkel magvak,
maszlag, az anamirta cocculus Wight. (menispermum cocculus
L.) kuszó növény gyümölcse; a növény Kelet-Indiában, Mala-
barban, Ceylonban, Bengálban tenyész, a magvak az indiai
gykv. szerint hivatalosak; minálunk halfogásra használják, mi-
vel a hal, amely »maszlagot« evett, elbódul s a víz színére ve-
tődik. L. anamirta cocculus.

Cocculus levanticus = Cocculus indic.

Cocculus palmatus = Calumba.

Cocculus piscatoris = Cocculus indic.

Cocculus platyphyllus = Pareira.

Cocculum baphicum = baccae phytolaccae, b. alkermesini.

Coccus cacti = Coccionellae.

Coccus ceriferus = paizstelü, mely a fraxinus chinensis
nevű növény levelein élőködik és a cera chinensist választja ki.

Coccus nucifera, kókuszpálma az Indiai- és Csendes-Oceán
vidékein honos pálma, melynek gyümölcséből (kókuszdió) készül
az — oleum coccois. L. o.

Cochlear = kanál.

Cochlearia officinalis L. c. *groenlandica*. kanáltorma; a keresztes virágúak családjába tartozó fű, 10—20 cm. magas, gyengéd, nedvdus, szára alatt elágazó; a levelek husosak, simák, 2—3 cm. hosszúak, a gyökérnél levők szív-alakuak és nyélczések, a száron levők tojásdadok, fogazottak és ülők.

Mindkét féle levél sima, fényes-zöld, dörzsölve csipős szagu. égető keserű ízű. A virágzat rövid fűrt. A levelek a magy. I. gykvben hivatalosak voltak.

A kanáltorma megterem Észak- és Nyugat-Európa homokos tengerpartjain, a belföldön köves vidékeken elég gyakori. Május-juniús hóban virágzik.

A virágzó friss növény 0.025—0.050% illó-olajat tartalmaz, mely butyl mustár-olaj: $CN.C_4H_9S$, rokon az illó mustár-olajjal; száraz levelekből az illó-olaj csak myronin behatására válik ki. Sárgás-szinű, csipős szagu és ízű olaj, H_3N -al jegeczes alaggá lesz. A levél tartalmaz még cochlearin nevű csipős anyagot.

A friss növény kisajtott nedve bevéve a vérkeringésre izgató befolyással van s a vizelet-elválasztást növeli. Vizzel forralva hatástalan, ezért csupán a friss növény vagy az ebből készült Spir. cochleariae rendelendő.

Régebben alkalmazták súlynél, ugyszintén váltólázás senyv-nél előforduló savógyülemeknél mint hughajtót.

Codeinum, methylmorphin: $C_{17}H_{18}(CH_3)O_3N = 299$, az opium egyik alcaloidája. Fehér vagy kissé sárgás jegeczek, gyakran dülénnyed alakúak, keserű ízűek, kémhatásuk lugos, vízben oldáskor előbb megfolyósodnak.

A codein 80—85 rész vízben, azonkívül borszeszben, aetherben, chloroformban, savakban jól oldódik, lugokban nehezen. Tömény H_2SO_4 -el szintelen oldatot ad, mely oldat igen kevés Fe_2Cl_6 -al kékes színű lesz. Hevítve 155°-nál olvad, végre meg-szenesedik.

Savakkal jól jegeczedő sókat képez. $ZnCl_2$ -dal apocodeint ad. Lásd ott.

A codein mályvarózsa-főzettel zöld-színű oldatot ad, a morphium ezt a reakciót nem adja; a morphium azonkívül KOH -ban oldódik, a codein nem.

A codeint a morphium előállításánál melléktermény gyanánt nyerik a következőleg: 1000 gr. opiumból hidegvízzel kivonatot készítünk s ezt 100 gr. márványporral keverjük, leüle-pítés után a letöltött folyadékot szörpsűrítőre főzzük; 3000 gr. vízben oldjuk, filtráljuk s 750 gr.-ra bepároljuk s még melegen 50 gr. chiorcalciumot és 10 gr. sósavat keverünk hozzá s 2 hétre félretesszük. Ez idő alatt barna jegeczek válnak ki, melyek morphium és codein sósavas sójából állanak. Eme jegeczeket sósavas vízben oldjuk, állati szenen megsűrjük s maró kalival fölösen telítjük, midőn a morphium oldatba meg-

s a codein kicsapódik. Az összegyűjtött codeint sósavban oldjuk, az oldatot KOH -dal ismét elbontjuk s aetherből kifejezzük.

Előállítható morphiumból a következő módon:

285 gr. morphiomot és 132 gr. nitrosomethylurethant 1000 gr. methylalcoholban oldunk s folytonos kavarással közben 50 gr. KOH -t és 800 gr. methylalcoholt adunk hozzá s az alcoholt lepároljuk, A maradékból a codeint benzollal kivonjuk és kifejezzük.

A codeint B. Dott úgy állítja elő, hogy morphiom és $NaOH$ csekély alcoholtartalmu vizoldatába chlormethylgázt vezet, az alcohol elpárolgása után a folyadékból a codeint chloroformmal kirázza s kifejeztesíti. Knoll methodusa szerint a chlormethyl helyett methylkénsavas sót használnak, a nyert tömeget hig H_2SO_4 -ben oldják s a codeint a morphiomtól ammoniával elválasztják; a csapadék a folyadék hígítása által oldatba megy, melyből aetherrel, chloroformmal kivonható.

Már Mathiessen és Wright a codeint a morphiumból állították elő chlormethyl behatása által, miből azt következtették, hogy a codeinben egy methoxycsoport van a morphiom hydroxycsoportja helyén:

Ezt bebizonyítandó, a morphiumba oly módon vezették be a methylecsoportot, hogy a morphiomot $NaOH$ és jódmethyllel kezelték. Ily módon Grimausznak sikerült codeinhomologokat: aethyl-, propyl-, allyl-, előállítani. A magyar II., angol, dán és francia gykv. szerint hivatalos.

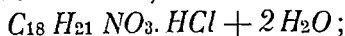
A codein az opiumnak az emberre nézve legveszedelmesebb alkotórésze; bódító hatása 0.05–0.10 gr. után lép fel, de volt reá eset, hogy 0.12 gr. embernél halált okozott. A codeinbódulat nem mély, érzéstelenítő hatása is csekély. Bódító adagban undort, hányást okoz, mi mellett a végtagok ellankadnak, a bőr nyirkos lesz s az előbb szapora szívlökés meglassul; a láta szűk, végre rángás és reszketés közben beáll a halál.

A codeint a morphiom helyett alkalmazzák görcsös köhögés, álmatlanság, stb. eseteiben. Megbizhatatlan gyógyszer.

Adagja 0.05–0.20.

Codeinum hydrobromicum, $C_{18}H_{21}NO_3.HBr + 2H_2O$, vízben oldódó jegeczek, használtatik a codein javallatai alapján. Mivel brómvegyület, csillapító hatása nagyobb.

Codeinum hydrochloricum, c. muraticum:

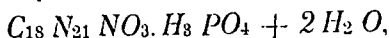

18 rész vízben oldható jegeczes vegyület. Épügy használják, mint a codeint.

Codeinum jodicum: $C_{18}H_{21}NO_3.(HJO_3)_2$; szintelen, jegeczes, vízben és alcoholban oldódó test. Hosszu állás közben jódlevá-

lás miatt megbarnul. Alkalmazzák főleg bőralá fecskendezésre 3%-os oldatban 1—2 cm³-t egyszerre.

Codeinum phosphoricum solubile:

a német III. gykv. szerint hivatalos. Jegeces por, 4 r. vízben, alcoholban oldódik. Alkalmazzák könnyű oldhatóságaért bőralá fecskendezésre mint sedativumot. Adagja belsőleg 0.10—0.12 gramm.

Codeinum-pseudo, az apocodein előállításánál képződő melléktermény. Hatása mint a codeiné.

Codeinum salicylicum, fehér, vízben és alcoholban oldódó jegeces por. Alkalmazzák a codein javallatai alapján.

Codeinum sulfuricum: $(C_{18} H_{21} NO_3)_2 H_2 SO_4 + 5 H_2 O$. 40 r. vízben oldódó jegecek; alkalmazása mint a codeiné.

Codeinum valerianicum: $C_{18} H_{21} NO_3. C_5 H_{10} O_2 + H_2 O$ Szintelen por, vízben oldódik; alkalmazzák ideges köhögési rohamoknál.

Codia papaveris = Papav. capit.

Coercibilia: Folyadékká sűrülhető gázok. Coercibilis gázok a condensálható gázok, a nem condensálhatók állandó gázok.

Coeruleum Berolinense, berlini kék, ferrum hydrocyanicum oxydo-oxydulatum; ferrum borussicum. Régebben mint febrifugumot és antiepilepticumot használták. L. Berlini kék.

Coeruleum Parisiense = finomabb minőségű berlini kék.

Coffea arabica L. rubiaceae Juss. 5—10 méter magas fa, hazája Aethyopia, Arabia, a keletindiai szigetek és Amerika forró-övi része, Cuba és az Antillák.

A kávéfa levelei hosszukás tojásdad-alakuak, rövid nyél-czések, örökzöldek; virága fehér, illatos. Három éves korától fogva 12 évig terem, azulán kimerül. A termés 2 petéted magból áll, melyek egy gömbölyű gyümölcsfalba vannak foglalva (cseresnyekávé).

A gyümölcsfal eredetileg husos, csak megszáradva képez vékony hártyát. A mag 10—12 mm. hosszú, laposdomboru. lapos oldalán az egyik szélhez közel álló hasadás van, mely a magba mélyen behatol. A magvak a kereskedésbe héj nélkül kerülnek, a héj maradványa legfeljebb a hasadásban látható.

Ha a gyümölcsben csak egy mag fejlődik ki, az gömbölyű lesz s külön válogatva mint »gyöngykávé» kerül a kereskedésbe.

A kereskedésben a következő fajok vannak:

1. Arábiai vagy levantei kávé, ez a legdrágább; zöldes vagy halványbarna színű s rendszeren Mokka-kávének nevezik.

2. Keletindiai kávéfajok, u. m.: javai-, bourbon-, manillai és menado-kávé.

3. Amerikai kávék: brasíliai-, cubai-, domingo- és jamai-cai-kávé.

A kávé maghéja több sor lapos sejtből áll, melyeket sárga-színű hosszasan megnyúlt, pontozott kősejtek sora takar. A fehérnye sárgás-fehér vagy zöldes-színű; parenchím sejlei vastagfalúak, nagypontuak és sokszegletűek, belsejökben egy zsíros olaj és egy jóddal megsárguló szemcsés anyag van; kénsavval és jóddal kezelve a harántmetszetben a szemcsék kékek lesznek, ahol pedig szemcsék nincsenek, az alap megsárgul.

Az ébrény a fehérnye alapján ferdén fekszik.

A kávé hamisitják lisztből vagy agyagból készített utánzatokkal, ezeket azonban a gyakorlott szem mindjárt észreveszi. Gyakoribb hamisítás a kávészemek megfestése; gyakran festik a kávé indigóval (chloroformban oldódik), berlini késsel (K_2CO_3 -ban sárgán oldódik s ez oldatból HCl -al kicsapható ismét kék színnel), curcumával (borszeszes oldata lugokkal és égvényes sókkal megbarnul), rézoxiddal, chrómsavas ólommal (híg HNO_3 -ban oldódik). A tengervízzel ázott kávé vizben áztatva, abban $AgNO_3$ fehér csapadékot ad. ($AgCl$) A kávé tartalmaz coffeint (l. o.), kávécsersavat 2%: $C_{30}H_{18}O$, mely a Fe_2Cl_6 -ot megzöldíti, az enyv-anyagot nem csapja le s KOH -dal kávésavvá és cukorrá hasad; kávésavat: $HCO_2CHC < CH.C_6H_3(OH)_2$, mely kaliummal és coffeinnel van vegyítve, sárga, vízben és alkoholban oldódó jegeceket képez; 10–13% zsíros anyagot; két illó-olajat; cukrot, dextrint; 12% albumint és legumint; kivonat-anyagokat; 40% sejtfalet; 15% nedvességet és 5–8% hamut.

A porrá tört nyers kávéból a forróvíz 20–23% szilárd anyagot von ki a nedvességen kívül s 65% szilárd anyagot hagy vissza. Mivel a nyers kávé kivonata bőven tartalmaz coffeint, ennek javallatai alapján alkalmazzák 15 gr.-ból készült infusum alakjában 200 gr. szüredékre. L. Coffein.

Coffeae tostae, pörkölt kávé. A kávé pörköelve megduzzad s nedvességének elvesztése által megkönnyebbül, fás részei meglazulnak s törékenynyé válik, végre caffeeon (l. o.) képződik. A caffeeon mennyiségétől függ a kávé jósága. A kávé pörkölésekor a coffein elszáll, de erős hevítéskor a caffeeon is elpárolog s hatástalan szén marad vissza. A gyengén pörkölt kávéban pedig sok a coffein és kevés a caffeeon. Legjobb az olyan pörkölt kávé, amely csokoládé-színű.

A megőrölt pörkölt kávé leginkább hamisitják, sőt u. n. »pótkávé« alkalmaznak melléje, mely cichoriából, árpából, makkból készül. Eme hamisítások görcsövel mutathatók ki. Valódi pörköltkávé pora kézben nyomáskor nem áll össze, vízzel főzve súlyából csak 19% veszít, míg a cichoriának 50%-a vízzel kivonható.

Forróvíz a pörköltkávéból 16–19%-ot von ki, mely kivonathan van a coffein és a caffeeon. Ami a caffeeont illeti, ez izgatólag hat az agyra s a coffeinnél is erősebben okoz álmatlanságot; a coffein hatását mindazonáltal nem befolyásolja;

megöli az ázalagokat, de a gombák fejlődését nem akadályozza meg. 15—20 gr. pörköltkávéból készült infusum a coffeint pótolhatja.

A feketekávé adják zsábas fejfájásnál, köszvénynél, mivel a hűgysav képződését hátráltatja. Jó szolgálatot tesz tüdővész-nél, midőn a szövetek gyors elégését gátolja. Ópiummal, bor-szeszszel s általában a bódító mérgekkel történt mérgezéseknél erős feketekávé jó sikerrel adható, főleg ha az izmok elgyen-gülttek s az érlökések gyérek. Mint adjuvans szer a chinakéreg és senna-főzet mellé adható. Renyhe bélmozgástól függő szé-krekedésnél reggel 1 szivar elszívása, emellett egy csésze fekete-kávé s 1 pohár víz megivása könnyű bélürülést okoz.

Coffea caricarum = pörkölt füge.

Coffea glandium querci = glandes querci.

Coffea infantum, Hell:

Rp

Cland. querci lost. 200.

Coffeae caricarum 30.

Rasur. cornu cervi

Coffeae arabic. lost.

Cort. cacao aa 3.

M. f. p. S. Kávénak való.

Coffeinum, thein guaranin, methyltheobromin, trimethyl-xanthin, kávé-, thea alcaloid: $C_8H_{10}O_2N_4 \cdot H_2O = 212$, a kávé-ban, thealevelekben, pasta guaranában és a cola acuminatában előjövő diureid. Előállítható a fenn nevezett anyagokból a kö-vetkezőleg: 1000 r. nyers anyagot 100 r. méshydráttal és 3000 rész vízzel 4 órán át gőzfürdőn digerálunk s még forrón meg-szűrjük; a maradékot 1500 rész forró vízzel még egyszer dige-ráljuk. kipréseljük, az oldatokat pedig összeöntjük. Az össze-öntött folyadékokat 10 rész szénporral 1 napon át állani hagy-juk, azután megfiltráljuk; a megszürt folyadékhoz annyi plumb. aceticumot adunk, míg csapadék támad. Az üledékről leszűrt folyadékot 30 rész kalisulfáttal és 20 rész. csontszénnel keverve beszárítjuk; a száraz maradékot összetörjük, chloroformmal ki-vonjuk, a chloroform lepárolása után visszamarad anyagot forró vízben oldjuk s kifejeztesedés végett félretesszük. Így módon 1 kiló theából 18—20 gramm, jó kávéból 8—10 gramm coffeint lehet előállítani.

Thompson eljárása szerint a coffeint úgy is elő lehet állí-tani, hogyha a kávéfőzethől az almasavat, csersavat stb. olom-eczzel eltávolítjuk, a coffeint Na_2CO_3 -al kicsapjuk s aetherből kifejeztesítjük.

A coffein hajlékony, selyemszerű tőalakú jegeczes csopor-tokat képez, nehezen porítható mert össze van tapadva; közöm-bös kémhatású, kesernyős ízű és szagtalan; 100 rész hideg víz, 160 rész alcohol, 300 rész aether oldja, tömény melegvizes oldatából kihűléskor fehér pép alakjában válik ki. 120°-nál el-

veszti jegeczvizét, 178°- 234°-nál olvad, azután bomlás nélkül sublimálódik. Chlorvizzel vagy HNO_3 -al keverve felbomlik, enyhe hőnél elpárologtatva sárgás tömeget hagy vissza, mely ammoniával bíborvörös lesz. H_2SO_4 és HNO_3 nem oldják.

Vizoldatából cersav kicsap a, a csapadék a kémszer főlésében oldódik, jódos-jódkalium oldat szintén kicsapja.

Tömény H_2SO_4 vagy HNO_3 -al megnedvesítve szintelen maradjon, ellenkező esetben cukorral (barna szineződés) vagy salicinnal (vörös szín) van fertőzve. Ha kémcsőben hevítve nem párolog el maradék nélkül, szervellen anyagokkal van fertőzve. A magy II., német, angol, dán és francia gykv. szerint hivatalos.

Vegytanilag a coffein és thein egy és ugyanazon vegyület, de néhány pharmacologus a kettő között hatás tekintetében különbséget lát. Így a thein a vese működését csekélyebb mérvben fokozza mint a coffein s 0.25 gr. thein alvás előtt bevéve izgalmi állapotot idéz elő.

Az ezirányban tett észleletek eredménye a következő:

1., a thein mérgező hatása úgy áll a coffeinhez mint 1:2;
2., a thein a végtagokban rángató mozgásokat okoz, a coffein nem;

3., a szív és tüdő működésére mindkét alj izgatólag hat, miáltal az ütőéri érfeszülés emelkedik. Míhez az agy és gerinczagy izgatottsága járul anélkül, hogy azok működése megzavartatna;

4., az izmok működését nem fokozza le s a szívlökés sem szűnik meg a halál pillanatában.

A gyomorba jutva a milyen hamar felszívódik a vérbe, éppoly hamar mulik el hatása is.

0.15—0.30 gr.-ja 2—3 pohár fekete-kávénak felel meg, mely adag szokatlan éberséget okoz; a szívverés eleinte szapora, későbbben már gyérül sőt nagy adag után 30-al megfogható, a hőmérséklet azonban 0.5—1.5°al emelkedik.

Az előhaladó körmozgást élénkíti s az idegbefolyásoktól fől szabadított vesét vizelésre ingerli anélkül, hogy a vizeletválasztást emelné, sőt épen csökkenti azt, épugy a verejtékelválasztást is.

1—2 grammos adagok után agódás, izomremegés gyakran hányás áll be s javulás esetén is makacs álmatlanság marad vissza. Állatokon végzett kísérletekből kiindulva, a coffeinből emberre nézve 7—8 gr. lehet a halálos adag.

Lehetséges, hogy a coffein a sejtek protoplasmáiból az eleven erőt részben kiszabadítja s ez a plasmák élénk mozgását s ezzel kapcsolatban az idegműködés élénkségét okozza. Nagy adagja az összes szervek sejtjeinek képzőanyagát a közömbös egyensúlyból az állóba tereli, miből az elválasztások csökkenése, a fehérvérk megolvadása, végre a halál beállta megmagyarázható.

A coffein a szív mozgatóizmainak idegközpontját, közvetve

támadja meg úgy, hogy az érzőidegek ingerülete amarra is átszármazik, mivel az érző és mozgató idegek anyaga ugyanaz; az izmok összehúzó anyaga mérgezés alkalmával szélességi irányban helyezkedik el.

Hogy az érzőidegek érzékenységet főleg zsábaszerű fejfájásnál csökkenti, megmagyarázható abból, hogy az agybeli érzőidegsejtek tömegei gyorsan a közömbös egyensúlyba mennek át; az intramolecularis eleven erő felszabadulása megfoghatóvá teszi a hőmérséklet emelkedését, míg a fehérvérkép előadásának csökkenése a huyany és huygysav kiürítésének alászállását eredményezi.

Zsábaszerű fejfájásnál, nemkülönben haemicraniánál, midőn a fájdalmas oldali carotis kitágul s az arcz kipirul, a coffein 0·10—0·15 g.-os adagokban bámulatos jó eredménnyel adható, de voltak esetek, melyeknél cserben hagyott. Alkalmazzák bódítókkal, horszesszel történt mérgezéseknél, nemkülönben — régi felfogás szerint — huyghajtó gyanánt szivbajoknál, huygszervek takárjánál. Adagja pro dosi 0·10, pro die 0·60 gr.

A coffein számos vegyületei közül megemlítésre méltók:

Coffeinum arsenicicum, forró vízben oldódó jegeczes por, melyet 0·001 grammönként granulák alakjában alkalmaznak főleg neuralgiánál, icterusnál mint cholagogumot.

Coffeinum citricum, a magy. II. és angol gykv. szerint hivatalos. Gyógykönyvünk a következőleg készítetteli:

Rp.

Coffeini pulv. 8.
Acidi citrici 4.
cum s. qu. aquae dest.
stillatae humectando
tritua et sicca.

Adagja 0·10—0·60. Eme előírás azonban nem vegyületre vonatkozik, mert a gyógykönyv csak keveréket ír elő s a készítmény vízben componenseire bomlik szét.

Előállítható szemcsés só alakjában az angol gykv. előírata szerint: ha egyenértékűsúly szerinti coffeinnek chloroformos, citromsavnak alcoholos oldatát összekeverjük s bepároljuk.

Még az ily módon előállított só is componenseire bontatik oly oldószerek által, melyek a coffeint vagy a citromsavat hamarabb oldják.

Coffeinum hydrobromicum cryst. vízben oldódó jegeczek. Diureticum.

Coffeinum natrio-benzoicum, a magy. és német. gykv. szerint.

Rp.

Natrii benzoici 1.
Coffeini 3.
Cum s. qu. aquae dest.
humectando tritua et
sicca

Fehér, benzoeszagu por, kettős só, mely 2 rész melegvizben, 40 rész alkoholban oldódik. 45·8% coffeint tartalmaz. Alkalmazzák főleg bőraláfecskendezésre.

Coffeinum natrio-bromatum, 52% coffein és 48% natr-bromatum keveréke.

Coffeinum natr. cinnamyllic. 62·5% coffein és 47·8% natr. cinnamyllicum keveréke.

Coffeinum natrio citricum, 52·2% coffein és 47·8% natrium citricum keveréke.

Coffeinum natrio-salicylicum: a magy. II. gykv. szerint hiv.

Rp

Natrii salicylic. 8.

Coffeini 10.

Cum. s. qu. aquae dest.

humectando sicca.

62·5% coffeint tartalmaz.

Coffeinsulfosavas natrium = Symphorol-natrium I. o.

Coffeinum trijodatum cryst. ($C_8H_{10}N_4O_2J_2 \cdot HJ$)₂ + 3 H₂O. Sötétzöld jegeczek, melyek alkoholban oldódnak, Alkalmazzák a jodkalium helyett mint alterans szert 0·10–0·25 grammos adagokban.

Cognac, Brandy, Spir. vini. gallic. francia borszesz. A borból átpárologtatás, faedényben való hosszú időn át tartás által készített folyadék; sárgás színű, kellemes borszeszes szagu és zamatos izű. f. s. 0·919–0·924, 46–50% alkoholt tartalmaz. A belőle lepárolt alkohol szintelen legyen s ne mutasson savikémhatást.

A cognac nevét egy franciaországi hasonnevű várostól vette, hol már 1600-ban gyártották. A franciaországi cognacok 3 osztályba sorozhatók. 1., a legfinomabb minőségű cognac: féne champagne; 2., középfinomságú cognac: petit champagne és 3., közönséges cognac: fins hois.

Mivel a cognac már jelentékeny fogyasztási cikké vált, haszonleső emberek már annyira hamisítják és mesterségesen gyártják, hogy a valódi cognacot a mesterségestől sok esetben alig lehet megkülönböztetni.

Gyógyszerkönyvünk azt kívánja, hogy a cognac a bor alkoholját, illó olaját s az állás közben a hordó falából kivont csekély festanyagot s cersavnyomokat tartsa meg. Minden más anyag fertőzőménynek tekintendő még akkor is, ha ártalmatlan anyag lenne (cukor).

A cognacnak család szándéku hamisítása a vízzel való higitás. Mivel a friss cognacnak »karczos« ize van s szintelen, míg a régi cognac kellemes zamatos izű s 50% alkoholtartalma mellett sem erős s a hordótól meg is sárgult, a fiatal cognacot vízzel higitják és caramellel festik hogy szint kapjon s hogy

karczó izét elveszítse s hogy mint három vagy tudja Isten hány csillagos cognacot mielőbb forgalomba hozhassák.

Még silányabb ama hamisított cognac, melyet spiritusból oënanthaetherrel (cognac olaj) készítenek s caramellel festnek meg.

A cognac valódiságának meghatározására támpontot nyújt a fajsúly, alcohol mennyiség, kivonatanyag, hamu, czukortartalom, az esetleges higitásra használt víz fertőzőmennyei: nitrátok, chloridok, sulfátok, stb.

A cognac f. s. 0.919—0.924, szesztartalma 45—50%; vízfürdön 100° C-nál elpárologtatva s 2 órán át szárítva csak 1% extract anyagot ad, mely anyagot platinlemezen elégetve, a nyert hamumennyiség alig megmérhető, legfeljebb 0.02%.

A caramellel festett cognac fojásfehérével rázva nem veszti el színét, míg a valódi cognac szintelen lesz; 10 cm³ cognacot 40—50 cm³. paraldehyddel rázunk s addig adunk hozzá abszolút alcoholt, míg a folyadékok elegyednek.

Caramell jelenlétében 24 óra múlva az edény fenekére sárga-barna sűrű ragadós üledék száll le, míg a felette levő folyadék tiszta, szintelen. Az oënanthaetherrel készített cognac vízzel higitva megzavarosodik, a valódi nem.

Szervetlen alkatrészekre rendes analiticaí módszerekkel kémlelünk.

A cognac minősége függ a szőlő minőségétől, a bor kezelésétől, a főzéstől és az ászokon tartástól. Minél finomabb bort párolunk le, annál illatosabb és zamatosabb cognacot kapunk, sőt a fajborokból készült cognac zamalja és illata erősebb mint a milyen a boré volt.

Cognac artefactum :

Rp.

<i>Essentiae arrac.</i>	15.
<i>Trae sacchari</i>	15.
<i>Essent. violar.</i>	XV.
<i>Spir. nitri dulc.</i>	40.
<i>Aeth. acetic.</i>	40.
<i>Spir. vini 96%</i>	4000.
<i>Aquae destil.</i>	1280.
<i>Syr. simpl.</i>	80.
<i>Tannini</i>	0.35.

M l. a. Pinczében tartandó.

Eme receptet mutatónképen közlöm, hogy megvilágítsam a művi cognac haszontalan, értéktelen voltát.

Cognac olaj = Aether oenath.

Cohaesio = összetartás, az egynemű testek tömecsei között működő vonzó erő, mely a tömecseket együvé tartja; ezzel szemben áll a repulsiv erő, mely a tömecseket egymástól eltávolítani törekszik.

Eme két erő közösen lömcserőnek neveztetik, melyek működésétől függ a testek halmazállapota, (szilárd, cseppfolyós, gázalaku halmazállapot).

A cohaesio nem áll a gravitatio törvénye alatt s csak végtelenül kicsiny távolságban jut érvényre. Ha a repulsiv erő nem hat valamely testben, az a test szilárd, ha azonban a repulsiv erő a cohaesionál nagyobb vagy a cohaesio teljesen hiányzik, a test cseppfolyós vagy gázalaku.

Csekély mennyiségű idegen anyag, vagy a hőmérséklet változása a cohaesiot megváltoztatja. Így a vas szén hozzáadása által kemény és törékeny aczéllá alakítható, a hevített aczélt gyors hűtés által edzeni lehet, míg a lassu kihűlés meglágyítja azt. A gyors hűtésnél előbb a külső rész szilárdul meg s a belső rész összehuzódását megakadályozza; ezáltal a külső rész erősen sajtolja az alatta levő részt, ez pedig nagy erővel feszülni törekszik.

Innen magyarázható meg az aczél rugalmassága és törékenysége, a bataviai üvegcsépek tulajdonsága.

Cohnheim Gyula, német orvostanár, Virchovnak assistense a berlini egyetemen 1838 - 1884. Főleg az ép- és korbontan körében végzett kutatásai nagyérdeműek, a gyuladás lényegének felderítése is neki tulajdonítható.

Cohobatio, ama kivonó eljárás, midőn a kivonandó anyagot a kivonó folyadékkal egymásután többször lepárlás alá vetjük.

Eme eljárást főleg oly anyagok kivonásánál alkalmazzák, a melyek erős szagu alkatrészeket tartalmaznak s az első párlat még nem vonhatta ki az összes hatóanyagot.

Coitus = elhálás, közösülés, két egyednek egyesülése a nemi ösztönből kifolyólag a szaporítás céljából. A nemi ösztön akkor lép fel, midőn a nemi anyagok megérnek s a vérbe hatolva az idegekre ingert gyakorolnak, mely inger a közösülés áhitozásában nyilvánul. Midőn a közösülés megtörténik, a nemi anyagok eltűnnek a vérből s az inger ezáltal megszűnik.

Némely állatoknál a nemi anyagokból kiváló ivási szag a társak felkeresésére szolgál.

A coitus az erectióra kelt penisnek a nő hüvelyébe való bevezetésével kezdődik (immissio penis), eme művelet a szűzeknél a hüvely előtt levő szűzhártya (l. clausura virginittatis) berepedését okozza. A bevezetett penisnek a hüvely falához és a csiklóhoz való dörzsölése váltja ki a nemi ingert és az ezzel járó kéjes érzetet.

Az inger legmagasabb fokán az ondó az anyaméh felé lövetik s ugyanekkor az anyaméh összehuzódik, miközben abból fonalszerű nyákkal kevert peték nyomulnak ki, mely tömeg az ondóval összevegyül. Az izgalom csillapodtával a méh ismét kitágul s magába felszívja a férfindóval kevert nyáktömeget,

mely alkalommal a megtermékenyített pete a méhbe kerül (l. conceptio).

A közösülés után lehangoltság és álmoság áll be, innen neve: elhálás.

A coitus a btkv. 232. §. szerint büntettnek minősítetik, ha:

1., a nőt erőszakkal vagy fenyegetéssel kényszerítik a közösülésre;

2., ha a nőt tehetetlen, önkivületlen állapotában vagy más által elesábitva (kerítés) használják erre;

3., ha a nő 12. életévét be nem töltötte. Minőség szerint a btkv. 235. §. megkülönböztet oly eseteket, midőn:

1., rokonok között történt a coitus (vérfertőzés).

2., gyámságra, tanításra vagy gyógyításra adott egyéneken hajtatik az végre.

Ha a gonosztelt által a nőnek testi vagy lelki baja okoztatott, a btkv. 237. §. igen súlyos, sokszor élethossziglani börtönbüntetést szab ki. A 235. §. megsértése 10—15 évig terjedő fogházbüntetést von maga után.

A büntett elkövetéséhez elég a nemi szervek érintkezése, akár megtörtént az imissio penis akár nem.

Col. = cola, colatura, szűrj meg, szüredék.

Colatio, szűrés (nem lévesztendő össze a filtratioval: szűrlés) a főzeteknek, forrázatoknak s más folyadékoknak vásznan való átszűrése aczélból, hogy a leforrázott vagy megfőzött anyagot a folyadéktól elkülönítsük. A megszürt folyadék neve: colatura vagy colatum.

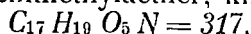
Colatoria, különböző sűrűségű vászondarabkák, melyeken a decoctumokat, infusumokat szűrjük meg. Magától értetődik, hogy a colatoriáknak tisztáknak kell lenniök, az oly anyagoknak pedig, melyek nagyon festenek, külön ruhát kell tartani s szélére jegyet tenni. Így legyen külön ruhája a rheumnak, ratanhiának, emulsióknak stb.

Colatum, l. colatio.

Colatura, l. colatio.

Colchicine: $C_{21}H_{23}NO_6 + \frac{1}{2}H_2O$, a colchicin alapvegyülete; sárga, alcoholban és aetherben oldódó jegeczek. Alkalmazzák 0.0005—0.001 gr.-os adagokban rheumánál. —

Colchicin, colchiceinmethy-laether, kikircisal:

mások szerint kétféle colchicin van: $C_{21}H_{23}NO_5 \cdot OCH_3$ és egy másik, a melyben 1 CH_3O -dal több van; előfordul az őszi kikerics (colchicum autumnale) magvaiban és hagymájában. A colchicin alcaloidnak van feltételezve, de mivel ki nem jegecedő sókat képez, alcaloid voltát sokan kétségbevonják.

A colchicin sárgás-fehér, néha jegeczes por, mely csakhamar mézgaszerű, alaktalan tömeggé áll össze s megbarnul. 2 rész vízben, borszeszben, aetherben, chloroformban oldódik, petroleum-aetherben nem; 130°-nál megglágyul 140°-nál megol-

vad s kihűlve üvegszerű tömeggé áll össze. Hig savak és lugok a colchicint sárga színnel oldják, a savas oldatból benzinnel, chloroformmal kivonható.

Hig savakkal forralva vagy *BaO*-dal zárt csőben hevítve colchiceinre hasad

Tömény HNO_3 a port ibolyás, majd vörös, később sárgaszínűre változtatja, a sárga színt *KOH* vörösré alakítja át.

1:3 f. s. H_2SO_4 a colchicint sárgán oldja s ha ezen oldathoz 1:3 f. s. HNO_3 -at adunk, a folyadék megzöldül, majd kék, ibolya végre sárga színt vesz fel.

A colchicin igen lassan szívódik fel a szervezetbe, minélfogva a gyomorban mint izgató szer hat s gyomorbélgyuladást okoz hasmenéssel, hányással, csikarással párosulva.

Hűvő állatok érzékenyebbek a colchinin iránt mint a hidegvértűek.

Már 0.001 sőt kisebb adagjai után is beáll a hatás; az érlelések eleinte csökkennek, fejfájás, gyengeség lép fel, ha a bélbeli bántalmazás csekély volt, akkor hő vizelet- és verejték-elválasztást okoz.

0.01—0.02 gr.-os adagjai után a fenti tünetek erősebbek lesznek, a hőrt hideg verejték fedi, a vizeletelválasztás felakad. 0.03 gr. után hűdéses tünetek között beáll a halál, az eszmélet mindvégig ép.

Bonczolásnál a belek lobosnak, a májat, veséket, agyat vérbőnek találták. A colchicin a szervezetben oxydicolchicinre hasad s csak ekkor mérges.

A colchicint tisztán nem alkalmazzák hanem mint tinct. vagy vinum colchici-t (l. o.)

Leginkább idült köszvénynél adják mákonnyal, mely a csikarást ellensúlyozza; közbe-közbe 0.05 gr. kalium jodatum adható. Adagja 0.0005—0.001. P. o.

Rp.

<i>Colchicini</i>	0.005
<i>Laudani p.</i>	0.10
<i>Sacchari lact.</i>	5.00
<i>M. f. p. in dos.</i>	No X.
<i>D. S. Naponta 3 port.</i>	

Hosszu időközökben veendő be, nehogy a gyomorban felhalmozódjék. Mérgezésnél csersav adandó.

Colchicum autumnale, c. *chicaceae* De Candole, *ramunculaceae*, őszi kikirics, *crocus pratensis*. Az őszi hónapokban rózsaszínű virágaival ugyszólván elborítja a réteket. Földbeli szára hagymaalaku gumó (*bulbus colchici*), mely a régebbi gyökvekben hivatalos volt. A gumó husos levelekből áll, melyek egy, alján vastagodott tengelyről nőnek ki; eme tengelyről lefele rostos gyökerek, oldalról hártvás, hüvelyt képező levelek vannak kinőve, mely utóbbiak 3 lomblevelet és 2—2 virágot vesz-

nek körül. A virágtakaró viola lilaszínű, alján csövét nő össze, míg felső része 6 hosszukás levélből állónak látszik; 6 porzója és 3 bibéje van, mely utóbbiak igen hosszúak s a hagymához közel fekvő maghonig huzódnak le. A kikerics lomblevelei és termése csak tavasszal láthatók; a levelek lándzsások, párhuzamos erezetűek, termése 3 rekeszű tok, mely megérve a tengely felőli részen felhasad s a magvakat szétszórja.

A kikerics latin nevét Colchis tartománytól vette, hol Medeia királyleány az ő hatásos mérgeit eme növényből készítette. (Argonauták regéje).

Régebbi gyökvek szerint a gumó (cormus, bulbos colchici) is hivatalos volt, de használták virágait is mint drasticus purgans szert.

A gumó körteidomu, 2–5 cm. hosszú, egyik oldalán lapos, kellemetlen szagu, keserű, nyulós, keményítő tartalmu nedvvel van tele. Száritva szagtalan, kemény és lisztes kinézésű.

Tartalmaz 0.08–0.09% colchicint, 10% keményítőt, zsíros anyagot, csersavat, mézgát, cukrot és 70% vizet.

A mag (semen colchici) feketés-barna, mákszemnél nagyobb, a köldökön szívacsosan duzzadt: a héj hevenyében nyákos kinézésű, megszáritva pedig cukros anyagot választ ki; a magfehérnye szürke, szarunemű. A száraz magvak szagtalanok, igen csipős, keserű ízűek.

Tartalmaz 0.3% colchicint, 6% zsíros olajat, 5–8% cukrot, gyantát, gallussavat.

Tinctura készítésre használják.

Colcothar = caput mortuum, (l. o.), crocus Martis vitriolatus, gilla Theophrasti, chalchantum rubefactum, angolvörös, terra vitrioli dulcis, ferr. oxyd. rubr. deutoxydum ferri: Fe_2O_3 .

Colcothar nativum, calcitis = haematit.

Cold-cream (ang. cold-krim = hideg tejfel.) = ung. emolliens. Cold-cream név alatt többféle kenőscömpositió van forgalomban. Jobbak közül valók:

1. Ol. amygd. 80, Cetaceum 10, Cera alba 5, liquifacis admisce Glycerini, Aqua naphae aa 10, Borax venet 1, Aqua rosar. 30. A megolvasztott zsiranyag a glycerinnel és aqua naphaeval kihülésig keverendő s azután kell hozzáadni a rózsavizet és boraxot, (angol gykv.).

2. Roullion cold-cream. Vaseline alb. 540, Cetaceum 120, Cera alba 30, Sapo benzini 15, Aqua 240. A zsiranyagot megolvasztjuk s melegen hozzákeverjük a vízben feloldott benzinszappant. (A benzinszappan velencei szappannak telített benzines oldata, fölös benzinnel emulsióvá alakítva).

3. Idelson cold-cream: Cera alba 135, Cetaceum 75, Vaseline alb. 540. Leni igne liquefacis collatisque admisce: Boracis venet 12, Aquae rosar. 180. Ol. geranii XX. A még folyékony zsiranyagot a forró boraxoldattal rázzuk s edénybe töltjük.

4. Ol. amygd. 780, Ol. ricini 180, Adeps benzoinat 240., Cera alba 110, Aqua rosar. 360, Aqua naphae 210, Borax 60, Glycerin 130. Parfum.

5. Ol. amygd. 425, Lanolin 185, Cera alba 62, Borax 4.5, Aqua rosar 300.

Colitis, vastagbélgyulladás, mely keletkezhetik a béltartalom lassu tovamozgásából s a vastagbél peristaltica regyheségéből. Tünete nyákos tartalmu hasmenés csikarással, sokszor kólikával párosulva. l. Bélgyulladás.

Colla animalis, állatenyv, készül porczoknak, bőrnek, husnak vízzel való főzése által.

Collaetin = collempastrum.

Collaform, így nevezi Hausmann a poralaku formaldehyd-glutint, melyet mint antisepticumot használ sebek bekötésénél.

Colla piscium = Ichtiocolla. l. o.

Collapsus, összeesés, mely hirtelen támadt nagyfoku erőtlenségből származik s rendszeren súlyos betegségeknél (typhus, cholera) jelentkezik s a halált előzi meg.

A collapsusnál az arcz beesett, a végtagok hidegek, az érverés gyenge és szabálytalan, a bőr tapadós, hideg verejtékkel fedett, az öntudat kissé zavart. Kezelésénél az erőnek és szív-működésnek fenntartásáról kell gondoskodni, mit izgató szerek által lehet elérni; ilyen szerek: borszesz, kávé, aether, moschus, camphor, ööringerek, a végtagok melegen tartása, mustárpép a talpra.

Collare strumale Morandi: ammonium chloratum és égetett szivacs porának keveréke golyva ellen.

Collargolum = colloid ezüst.

Collega = pályatárs.

Co'lempastrum, kaucsuk-ragtapaszok általános neve. Különböző művek a collempastrum előállítását különböző módon adják elő. l. Emplastrum.

Collidin, β . collidin, β -methylaethylpyridin, $C_8H_{11}N$. F. Ahrens által a kátránypárlatból előállított vegyület; olajos, aromás szagu, vízben kevésbé oldható, $165^\circ C$ -nál forr, oxydálva pyridintricarbonsavra változik át: $C_8H_2N(CO.OH)_3$.

Collodium, colloxylin vagy trinitrocellulose aetheres oldata, gyapotmáz. Kissé sűrű, félig állászó, fehéres, aetherszagu folyadék, melyet gykvünk a kereskedésből szereztet be. A német gykv. szerint házilag készül a következő rendelvénny szerint.

7 súlyrész 1.42 fajsúlyu HNO_3 összekevertelik 8 s. rész 1.833 fajsúlyu H_2SO_4 -val, kihülés után 1 rész vattát tesznek bele s 24 órán át benne tartják. Eme idő után a vattát kivesszik, jól kimossák és megszáritják, majd 22 rész aether és 3 r. alcohol elegyével rázzák s állás után a tiszta oldatot az üledékről letöltik.

A leirt eljárás szerint a gyapot cellulosejának 3 H-je ugyan-

annyi NO_2 -dal helyettesítetik, miáltal colloxylin, azaz trinitro-cellulose jön létre: $\text{C}_{12}\text{H}_{17}(\text{NO}_2)_3\text{O}_{10}$.

Ha a gyapot a savak hatásának hosszabb ideig tétetik ki, lőgyapot, pyroxylin keletkezik: $\text{C}_{12}\text{H}_{15}(\text{NO}_2)_5\text{O}_{10}$, mely aetheres alcoholban nem oldódik s 112° -nál eldurran, míg a colloxylin 160° -nál explodál. Mivel a collodiumban sok aether van, óvatosan kell vele bánni, nehogy meggyuladjon.

A collodium a bőrre kenve eleinte hidegség érzetét kelti, mely az aether és alcohol gyors elpárolgására vezethető vissza; elpárolgás után a colloxylin mint sima, víz- és légáthatlan hártya marad vissza, mely összehúzódása által a helybeli vérbőséget csökkenti. Hám-talan felületeken nagy fájdalmat okoz.

A collodiumot mint bevonó szert alkalmazzák oly gyógy-szerekkel, melyeket a bőrrel hosszú ideig kell érintkezésben tartani; hám-talan vagy sértet bőrfelületet előbb cautshuk tapaszszal kell befedni.

Keverhetni hozzá jódot, vaschloridot, chrysophansavat, pyrogallolt, salicylsavat; alkalmazzák labdaesok bevonására is.

Collodium belladonnae: 150 gr. extr. belladon. 80 gr. spir. camphorat. és 340 gr. collodiumból készül. Alkalmazzák a belladonna javallatai alapján.

Collodium benzoïnatum: 60 gr. tinct. benzoës, 5 gr. glycerin és 120 gr. collodium elegye.

Collodium cantharidatum, collodium vesicans. Ph. germ. III. Készül a következő módon: 18 rész aether cantharidatushoz 3 rész alcohol és 1 rész colloxylin adatik. Átlátszó zöldes-barna folyadék, a bőrre kenve hólyagot huz de azok fölemelkedését hátráltatja. Elvonó szer.

Collodium causticum, c. corrosivum: 0.50 gr. mercur. sublimat. corrosiv. és 5 gr. collodiumnak oldata. Alkalmazzák mint marószert.

Collodium corrosivum = fenti.

Collodium duplex: 10 rész colloxylinnek 30 r. alcoholban és 120 r. aetherben való oldata.

Collodium elasticum = collod. flexile.

Collodium flexile, hajlékony gyapotmáz. A magy. I. brit, német III. dán, franczia gykv. szerint következőleg készül: 3.5 riczinus olaj és 8 rész canadabalzsam oldatát 140 rész collodiumban oldják fel. A magy II. gykv 50 rész collodiumból és 1 r. riczinusolajból hevenyében készítetteli; riczinus olaj helyet lehet venni glycerint, parafint vagy terpentint is.

Nem képez kemény, összeropedező hártyát a bőrön, azért célszerűbb mint a tiszta collodium.

Collodium haemostaticum: áll 100 rész collodiumból, melyben 10 gramm carbolsav, 5 rész tannin és 3 rész benzoësav van oldva.

Collodium jodatum: 5 rész jód és 100 r. collodiumból áll.

Collodium jodoformii: 2,5 rész jodoform és 50 r. collodiumból áll.

Collodium salicylatum = 1 rész acid. salicyl. és 50 rész collodium.

Collodium stypticum = 3 rész ferr. sesquichlorat és 10 r. collodium.

Collodium tannatum: 5 r. tannin, 10 r. aether, 80 r. collodium és 100 r. spiritusból áll.

Colloid anyagok, ama anyagok, a melyek képtelenek az átszivárgásra, ellentétben a kristalloidokkal, melyek átszivárognak. Colloid anyagok a gummik, enyvek, nyák, cukor stb. A fémeknek bizonyos alakulatai colloidalis tulajdonságuk, azaz vízzel eldörzsölhetők s azzal egyenletesen elkeverednek; eme fémek colloidalis fémeknek nevezetnek.

Colloidalis bismuth, Vanino dr. fedezte fel s következőleg készíti:

2 gramm $BiNO_3(OH)_2$ -t kevés KOH -dal és borkőssavval old fel s az oldatot 600 gr. vízzel felhígítja. Az oldatot ezután 1,5 gr. zinkchlorürnek kalilugos oldatával keveri össze, midőn a folyadék a keletkezett colloidalis bismuth miatt megbarnul.

Colloidalis fémek, a fémeknek allotropiája, midőn vízben rendkívül finoman eloszlanak annyira, hogy az ilyen folyadékot sokan tévesen »oldat«-nak nevezik.

A colloid fémek oldatai az áteső fényt ellipticusan sarkítják s villamos vegybontásnál a fém az anód felé vándorol s ott megcsomósodik, melegítéskor a fém megcsomósodva kiválik. Eddig ismeretes a colloidalis arany, c. ezüst (collargol), c. higany és a bismuth, de ezek egyike sem bír olyan fontossággal, mint a

Colloidalis higany. Ez előállítható oly módon, ha egy moleculasálynak megfelelő mennyiségű higanyoxydulnitrátot kevés salétromsav hozzáadása mellett feloldunk annyi vízben, hogy az oldat 10%-os legyen; ezen oldatot óvatosan belekeverjük egy oly oldatba, mely 1—1½ moleculasálynak megfelelő ZnO -nak HNO_3 -as oldatából áll.

A keletkező sötét folyadékot tömény ecetsavas ammonium-oldattal egyelitjük, midőn a colloidalis higany feketeszínű massa alakjában kiválik. A folyadékot ammoniával közömbösítjük s a leülepedett colloidalis higanyt megszáritjuk. Kemény, fekete fémfényű tömeget képez, mely vízben sötét színnel egyenletesen oldódik.

Collosin = acetonban oldott és camphorral telített nitrocellulose-oldat.

Colloxylin l. Collodium.

Collutorium, collutio, régi gyökvek készítményei, melyek különböző összehúzó szerekből és aromaticus decoctumokból állottak. Szájviz gyanánt rendeltettek. P. o.

Collutorium adstringens: Alumen cr. 10, natr. acetic. 12,

aqua dest. 150, 12 óra múlva hozzáadandó 50 gr. spiritus, 2 csepp mentha- és 2 csepp zsálya-olaj. 12 óra múlva felhigitandó 100 gr. vízzel. Összehúzó szájviz.

Collutoriumok készültek még hyosciamus, quercus, cochlearia, salvia, mentha, althea, slb. főzetéből horaxxal vagy timsóval.

Collyrium, szemcsepp; régebbi gykvekben igen sokféle, különböző összetételű collyriumok voltak felvéve; fő alkotórészüik volt $Zn SO_4$, Tutia, Alumen, Plumb. acetic, mucill. cydoniar. Cupr. aluminat. — sulfur, Crocus, illatos vizek. Elavult készítmények.

Collyrium adstringens luteum, sec. pharm, Hung. II.

Rp.

Camphorae contritae 0·75.

Solve in

Spiritus diluti 40.

Adde

Aquae destill. simpl. 200.

Ammonii chlorati 1·25.

Zinci sulfurici 2·50.

Croci 0·20.

Digere saepius agitando per horas XXIV. Filtra.

Alkalmazzák köthártyahurutnál (conjunctivitis).

Collyrium adstr. lut. dosis I. = 5 gramm collyrium és 100 gramm viz.

Collyrium atropini = 0·10 atropinum sulfur. és 10 gr. viz.

Collyrium de salibus igne fusi = Cuprum aluminatum.

Collyrium Rommershauseni = Aqua ophtalmica Rommers.

Colocynthin: $C_{44}H_{64}O_{13}$, a colocynthin bomlásterméke.

Colocynthin: $C_{56}H_{84}O_{23}$, a citrullus colocynthis hatóanyaga, mintegy 0·25% mennyiségben van jelen. Sárgás, alaktalan, igen keserű ízű glycosida, víz és borszesz feloldja, oldataiból fémsók által nem csapódik ki, de cstersav lecsapja. HCl-al főzve colocyntheinre és cukorra bomlik.

Alkalmazzák mint catharticumot 0·01—0·05 gr.-os adagokban; hatása 8 óra múlva jelentkezik.

Colocynthinin, a colocynthis borszeszes kivonatának ama része, mely aetherben oldódik, vízben nem; iztelen jegeczes por.

Colocynthis, citrullus colocynthis Arnott; Cucumis colocynthis L. Cucurbitaceae. Sártök.

Évelő növény, mely hasonlít az ugorkához, de levelei mélyebben hasítottak. Tenyészik Ceylon szigetén, a Pendsab és Sind vidékén, Perzsiában, Aegyptomtól Nubiáig, sőt megerem Marokkóban és déli Spanyolországban is. A Sahara lakói magvait tápszer gyanánt használják.

A gyümölcs almanagyságu, fényes-zöld, sima héju; 3 mag-tartója 2—2 rekeszes s így az egész gyümölcs hatrekeszűnek látszik. A magvak nagy számmal vannak 6 sorban a tartók belső szélein elhelyezkedve.

A gyógytárakban csupán a szivacsos bél használatik, a héj és a mag hatástalan.

Az aegyptomi sártók igen nagy, belül üres s kevesebb magvat tartalmaz; a cyprusi sártók 2 cm. átmérőjű, tömöttebb és sokmagvu; a syriai sártók hámozatlanul kerül a forgalomba.

Tartalmaz 0.25% colocynthint, 11% hamut. 0.10—0.40 gros adagokban az előhaladó körmozgást élénkíti s főleg a vastagbélben bő elválasztást okoz, a mely hig székeléssel és a medenczebeli szervek vérbőségével és izgatottságával jár.

Midőn a colocynthin a vérbe felszívódik, a többi szervekre is izgatólag hat, sőt egy jól resorbeálódó kenőccsel a bőrre kenve szintén kifejti hatását. 0.5—1 gr.-os adagja drasticus hashajtó, de enyhébb a guttinál, 5—10 gr.-os adagban hascsikarást, hányást és bélgyuladást okoz, sőt halálos esetet is jegyeznek fel róla.

Alkalmazzák 0.10—0.20 gr.-os adagokban mint biztos, nem heves hashajtó-szert oly székrekedéseknél, melyek a bél renyhe mozgásától függnek. Agybeli vérbőségnél mint elvonó-szert adhatni, mivel gyomorbeli vérbőséget okoz s ezáltal az agy vértartalma csökken.

Nem szabad rendelni vesebántalmaktól függő sávoгыülemeknél, kiszorult sérveknél, gyomorvérzésre hajlandó egyéneknél.

Mint infusumot 2 : 80 gr. arányban naponta 3 kanállal, extractumát pedig pilula alakjában rendelik aloeval, rheummal.

Colombin = Calumbin.

Colombo = Calumba.

Colon = vastagbél.

Colophonium, hegedűgyanta. Ha a terpentintből az olajat vízzel átpároljuk, colophonium marad vissza, mely még kevés vizet tartalmaz, ez sárga-szintű; a teljesen vizmentes colophonium fehér. átlátszó, ha pedig a meleg hosszabb ideig hat rá, fekete colophonium keletkezik.

A magy. II. gykv. világos-sárga colophoniumot ír elő; ez kagylós törésű, átlátszó, hidegen szagtalan, kézhez tapad, terpentint izü, f. s. 1.07—1.10. 100°-nál forr, 150°-nál elbomlik; jégezetben, alcoholban, KOH-ban, zsíros- és illó-olajokban oldható.

A colophonium az abietinsav anhydridje: $C_{44}H_{62}O_4$, — mint szilárd tömeg a levegőn nem változik, ha azonban porrá törjük s alcoholal öntjük le, a levegőből vizet vesz magához s abietinsavvá alakul.

Acetonos oldata a poláros fény síkját elfordítja, lugokkal szappant képez.

Alkalmazzák a különböző tapaszokba mint jól tapadó szert. Hivatalos még a német, francia és brit gyökvék szerint.

Color = szín.

Coloretur = a vényeken előforduló utasítás = festessék meg; főleg a külsőleg használt mérges gyógyszerekkel szokták ártalmatlan anyagokkal megfesteni, mint p. o. a sublimatoldatot eosinnal.

Colorimeter, színmérő készülék színes anyagok festéktartalmának megállapítására. A coloriméterek complicált számítási móddal használhatók s gyógyszerészi szempontból csupán táp-szer-vizsgálatnál használhatnák. Alapjukban a következő szerkezettel bírnak:

Az illető festanyagból ismert tartalmu oldatot készítünk s egy csőbe öntjük; a megvizsgálandó folyadékot pedig egy alul egyenletesen megvékonyított csőbe tesszük s mindkét csövön fény-nyalábot bocsájtok — A hegyesített csövet most addig toljuk le vagy fel, míg az átbocsájtott fénynyaláb épen olyan színezetű lesz, mint a normal-oldaton átesett fénysugár. A folyadékréteg vastagságából kiszámítható az oldal festénnyartalma.

Color indicus = indigo. L. o.

Colorin = a rubia tinctoria festanyaga.

Coloradó bogár = Chrysomela, L. o.

Colostrum, főcsej, a tejmirigyek ama váladéke, mely a terhesség utolsó és a szülés első napjaiban válik ki. Sárgás-színű alcalicus hatású; tartalmaz zsírszemeken kívül colostrum szemeket, melyek magtartalmu szemcsés sejtek zsírszemekkel telve, azután colosterint, lecithint, globulint és albumint, minélfogva hevítésnél megalvad. Szoptatás alatt a colostrumtestek eltűnnek, az albumin a globulinnal is elfogy s casein lép helyükbe.

Colotyphus, a typhus ama alakja, melynél a fekélyek főleg a végbélben vannak.

Colpitis, vaginitis, hüvelygyulladás; a nő hüvelyének különböző okokból származó gyuladása, mely fájdalommal és fehér kifolyással jár. L. Fluor albus. Orvoslása végett desiniciens és összehúzó szereket kell a hüvelybe juttatni, akár mosások, akár vaginálgolyók alakjában. L. Fluor albus.

Colporhaphia, clytorhaphia, ama sebészeti operatio, midőn a nő hüvelyének nyákhártyájából egy darabot kivágnak s a sebet összevarják, mi által a hüvely szűkebb lesz. Eme operatióra akkor van szükség, ha a szülés után a hüvely megsérült vagy ha méhsülyedés vagy előesés fenyeget.

Colpos, vagina, hüvely, a nő. párzási szerve, mely egy tágulékony falu 1—2 cm. vastag, 7—8 cm. hosszú, 3 cm. átmérőjű csatornából áll, mely a szemérem-nyílástól a hügyeső nyílása alatt a méh nyakáig vonul; eleje a szűzhártya által van elzárva, falán pedig ránczok vannak, melyek a gyakori közösülések után lesimulnak.

A hüvely falát mindig szívós nyálka fedi, mely a falat sikamlóssá teszi s megóvjá a menstruációs folyadékok befolyásától. A hüvely falán nincsenek mirigyek, hanem bőven el van látva vivő erekkel.

A hüvely a menstruációs folyadékok, vizelet levezetésére és szülőt gyanánt szolgál, páráskor a himvesszőt magába fogadja.

Colubrina = Ceanotus.

Colum = szűrőedény.

Columbin = calumbin.

Coma bacillus, l. Bacteriumok.

Combretum Raimbaultii Heckel, kinkelibát, Afrika nyugati partvidékein tenyésző növény a róla nevezett családban; fája vagy iszalagcserjéje és levele használtatik; kétlaki virágai hosszú füzért képeznek, termése boggyó.

Éme növényt 1891-ben Raimbault missionárius hozta Európába. Heckel vizsgálatai szerint tanninnal és salétromnál egyebet nem tartalmaz, mégis jó hatásúnak bizonyult forró égővi lázak ama alakjánál, melyet Nyugat-Afrikában epeláz, fekete vérláz név alatt ismernek (febris bilialis haematuria). 16:1000 arányban készült főzetét a beteg 4 napon át iszsa ital gyanánt, azután chininnel együtt adagolják.

Combustio, égetett seb, okozhatják marószerek és tűz. Az égetett seb 3-féle lehet: 1. midőn a felpiros seb csupán a bőr lobosodásából származik, 2. ha a bőrön vízzel telt hólyagok támadnak, melyek vagy elszáradnak vagy genyesedésbe mennek át; 3. a szövetek eléégése, elpusztulása.

Heveny égési sebeket nem szabad vízzel áztatni, mert az főlhólyagzódást okoz. Heveny égési sebekre legjobb a következő linimentum:

Rp.

Aquae calcis

Olei lini loti aa 100.

Plumb. acet. b. sol. 2.

M. f. linim.

A collodium, soda bicarbona, 10% picrinsav oldat szintén jó hatásuak. Ha a lobosodás elmúlt, 10% borkenőcs alkalmazandó lanolinnal.

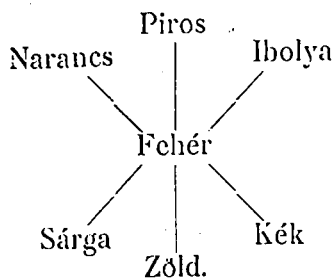
Comedo = bőratka. L. o.

Commotio cerebri = agyvelőrázkódás.

Comp. = összelet, compositus 3.

Compasso = iránytű.

Complémentaire színek; két oly színt, mely együttvéve fehérét ad, complémentaire színeknek nevezzük. Pirosnak zöld, narancsnak kék, sárgának ibolya a complémentaire színe.

Componens, valamely keverék alkotórésze.

Compositae = 1. összetett gyógyszerek, mint p. o. a tincturák, unguentumok, mixturák stb., ellentétben simpliciókkal, azaz egyszerű gyógyszerekkel, mint p. o. rheum, sulfur, növényi részek stb.; 2. a csoportos virágúak (aggregatae) rendjének 1-ső családja, fészkesek. Eme család a legnagyobb a virágos növények között. Az ide tartozó növények többnyire fűnemek, virágaik kiszélesedett vaczkon ülnek s mintegy fészket képeznek; a fészkek egy-két sor murvával van körülvéve. A párlata alakzata szerint eme család 3 csoportra osztható fel:

1. Nyelves virágúak, melyeknél a virágzat csupa nyelv-alaku virágokból áll, mint p. o. a taraxacum off. lactuca virosa. cichorium intibus, carlina acaulis.

2. Csöves virágúak, melyeknél az összes virágok csőalakuak mint p. o. a carduus benedict, lappa off. centaurea cyanus, artemisia absinthium stb.

3. Sugaras virágúak, melyeknél a kerületi virágok nyelv-alakuak, a központi virágok pedig csövesek. ilyen p. o. a napraforgó, anthemis nobilis, chamomilla vulg. és ch. romana, arnica montana, calendula off.

Compositio, syncrisis, összetevés, különböző anyagoknak egy más anyaggá való alakítása, tehát az az eljárás, midőn különböző szereket összekeverünk, hogy egy más, sokszor alak tekintetében eltérő tulajdonságú szerl kapjunk; az ilyen szer neve: remedium compositum, p. o. az unguentumok, tincturák, mixturák stb.

Comprime, gyolcsdarab, melyet sebek lekötésére használnak mint leszorítót. Meleg borogatás.

Compressorium = 1. csipesz az üterek leszorítására; 2. elzáró készülék, melyet a nő hüvelyébe helyeznek a méh elé a megtermékenyítés, illetve a fogamzás meggátlására.

Comprimálás, sajtolás, ama eljárás, melynek segítségével poranyagokat erős nyomás eszközlése által összesajtolunk anynyira, hogy szilárd alaku s így könnyen kezelhető legyen.

A comprimálás után előállított gyógyszerformát pastillának nevezzük. A különböző szerek és anyagok a sajtolás iránt különböző módon viselkednek, azért a pastilla-készítést könyvből

megtanulni nem lehet még akkor sem, ha kellő jóságú előíratok állanak rendelkezésre.

Comprimáló gép, a pastillák sajtolására szolgáló igen egyszerű eszköz; vannak emeltyű-szerkezetű sajtók és vannak olyanok, melyekkel egy hengerbe öntött port a reá szorított dugatyunak ütése, kalapálása által lehet összesajtolni. Ez utóbbi gép a legegyszerűbb és legjobb s ezt Ember Elek gyógyszerész hozta forgalomba 1898-ban.

Comprimált gyógyszerek; a magy. I. gykv. a Billini korongot, a II. gykv. a sublimált pastillát készítetteli *comprimatio* után. Egyéb *comprimálás* által készült gyógyszereket lásd *Pastilli* cím alatt.

Concentratus = tömény.

Concentratio = töményítés, valamely oldatnak az oldószertől való megszabadítása kisebb-nagyobb mértékben; eme műveletet lepárolás, átpárolás, bepárolás által végézik.

Conceptio, fogamzás, fogantatás: a him és nő ivarvadászának, az ondónak és petének egyesülése, midőn a petében egy új lénynek kifejlődése veszi kezdetét bizonyos chemiai folyamat folytán.

Midőn a coitus alkalmával (l. o.) a sperma az anvaméh felé lövetik, a petesejt egy magva egyesül az ondótest fejével s a kitáguló méhbe szivatván fel, mint embrio fejlődik tovább. (L. o.) A nő minden hónapban fogamzásra képes; a meg nem termékenyített peték, melyek minden hónapban leválnak, a menstrualio alkalmával ürülnek ki.

A fogamzás eshetősége a havi vérzéstől számított 10–15-ik napon belül nagyobb, de a későbbi coitus is eredményes lehet, mivel a benmaradt ondó a későbbben leváltott petét is megtermékenyíti. A havi vérzés előtti coitus nem fogamzik meg, mivel az ondószálak a vérzés alkalmával kiürültenek.

Ha a coitus után a havi vérzés elmarad, ez a fogamzásnak biztos jele, mivel a fogamzás után több pete nem válik le.

A coitussal összefüggésben fölmerült a magzat nemének kérdése is, de eme problémát megoldani még nem sikerült. Hofaeker és Sadler azt állítják, hogy minél nagyobb a szülők közötti különbség, annál biztosabban jön létre az idősebbnek a neme, míg Düssing azt állítja, hogy a nem kérdése a szülők izgatottságától függ s annak a neme jön létre, a mely szülő a coitus alatt jobban fel volt izgatva. Schenk táplálkozási szabályokkal igyekezett befolyásolni a nem kérdésének eldölését, de siker nélkül.

Mindezekkel szemben sokkal valószínűbb a Talmudban is olvasható ama theoria, mely azt mondja, hogy a nem kérdése attól függ, hogy mely hónapszám alkalmával történt meg a coitus. Föltevé ugyanis, hogy a hónapszámok alkalmával kiürített peték hónapoként felváltva himek vagy nőiek, az első szülés

után könnyű kiszámítani, hogy melyik havi vérzésnél milyen peték vállanak el.

Ha az első gyermek p. o. flu volt, akkor a szülés utáni első havi vérzés alkalmával női, a másodiknál him peték vállanak le s így tovább. Ha eme sorrendet számon tartjuk, a nem megállapítása könnyű lesz, ha a theoria igaz.

Conchae praeparatae. conchinus marinus praeparatus, testae praeparatae ostreae, kagylópor osztrigahéj pora, mely 95% $Ca CO_3$, 2% mészfoszfátot, 0.4% $Si O_2$ -t tartalmaz. Az osztrigahéjat előbb kilugozzák, főzés által jól megtisztítják majd megszáritva, finom porrá törlik. Fehér, iztelen, nyelvhöz tapadó por, savakban pezsgéssel oldódik. Alkalmazzák mint a krétaport főleg fogporokba.

Conchininum = Chinidin.

Concilium, tanács. orvosi tanács valamely súlyos betegség-nél, mely tanács állhat két vagy több, a kezelő orvos által felkért orvoshól, kik egyetértőleg kezelik a beteget.

Concrementum = lerakódás, kő, előfordulnak a húgy- és epehólyagban, bélben, vesében, tüdőben, hörgőkben, könnyesatornáknban s az illető váladékokból keletkeznek lerakódás által.

Condensatio, sűrítés, ama chemiai művelet, midőn két vagy több vegyületet gőzzé alakítanak s az összekeveredett gőzöket ismét lehűtik, midőn az illető anyagoknak legbelsőbb keverékét nyerhetni.

Ha a gőzöket hűtjük vagy összenyomjuk, a párolgási meleg, melyet a gőzök képződésök alkalmával megkötöttek szabaddá lesz; valamely tér telített gőze azonnal condensálódik, mihelyt a temperatura csökken vagy a nyomás nagyobbodik.

Minden gázra vonatkozólag van egy temperatura, melyen felül az bármily nyomás alatt sem condensálható, ez a criticus temperatura (l. o.) Minden oly anyag, melynek hőmérséke magasabb mint a criticus temperatura: gáz, a melynek alacsonyabb: gőz. (Andrews).

Ama gázokat, melyeket condensálni nem lehet, állandó gázoknak nevezik, a condensálható gázok coërcibilis gázok.

1877. előtt az O-t, H-t, N-t állandó gázoknak tekintették, de Cailletet 1877. decz. 17. az O-t condensálta, hasonlóképen condensáltak állandónak vélt gázokat Pictet és Olsewski.

Conditio = állomás, szolgálati hely, tulajdonképen kikötés, szerződés.

Conditum, condita, ezukrozott gyógyszerek, némelyikük lágy állományu s confectióknak nevezetnek. Napjainkban nem használtatnak; mulatványul:

Conditum calami longum, 70—80 cm. hosszú, ezukorral bevont kalmusgyökér, melyet rekedtségnél, felfuvódottságnál, emésztelenségnél rágicsáltak. Ugyanilyen célra szolgált a

Conditum calami rotundum, de ez 3—4 mm. átmérőjű korongocskát képezett.

Conditum cinnae, czukrozott cinnavirágok. Mint házi gyógyszer giliszta ellen használatos, de mivel a cukor tulnyomó részét képezi. 70—80 gr. után is alig jelentkezik hatás.

Conditum meloes majal, a hólyaghúzó czinczér feje mézben pállítva. Alkalmazzák belsőleg viziszonynál.

Conduragin, a condurango glycosidnemű anyaga; amorph, sárga por, vízben alkoholban, chloroformban oldódik. Alkalmazzák 0.006—0.015 gr.-os adagokban mint stomachicumot és beladstringenst.

Condurango, condur-angu (kéreg), a gonolobus condurango Triana, kuszó fás növény kérgé; a növény Ecuador- és Peruban az Andeseken tenyészik, az asclepiasfélékhez tartozik. Szára felfutó vagy heverő, levelei szivalakuak és átellenesen állanak, jókora virágzata ernyő vagy fürt, az egyes virágok biborszínűek. Több mint 60 fajta ismeretes.

A kéreg, mely a magy. II. kiadásu gykv. függelékében is ivatalos, a törzsről és ágakról való, 4—9 cm. hosszú 1—3 cm. széles és 3—7 mm. vastag csurgószerű csöveket képez.

A fiatal kéreg vékony, pulha, barnás-szürke és hosszant ránczos parával van fedve; az idősebb kéreg parája sötétebb, egyenetlenül összeroppedezett parával, mely alatt barnássárga háncs van. A háncs hosszú rostu, édes. A fiatal kéreg könnyen metszhető, törése egyenletes s a középkéreg határán a rostok serte gyanánt állanak ki; a vénebb kéreg törékeny, törése szemcsés.

Keresztmetszetben szürkésfehér, az érintő irányában elhelyezkedett sárgás-barna pontokat mutat, melyek kösejt csoportoknak bizonyultak; a középkéreg 17 sor, az érintő irányában megnyúlt sejtből áll. A belső kéreg igen vastag és számos tejcsatorna és háncsrostpamal húzódik rajta keresztül.

A friss kéreg borszagú, a régi kéregnek alig van szaga, íze keserű. Filtrált vizes főzete forraláskor megzavarosodik a calciumsók miatt, de kihűléskor megint megtisztul.

Tartalmaz 7% vizet, 9% ásványsót, 84% szervi részt, mely nagyobbára ligninből, keményítőből, sárgás gyantából, zsíros anyagból és festenyből áll; tartalmaz még kevés keserű anyagot és catechucersavat; hemetszéskor tejnedvet bocsájt ki magából.

Eme kérget Canador Loja tartományban mint háziszert főleg kigyómarás ellen használták s 1871-ben került a gyógyszerpiacra. Eleinte nagyhangon dicsérték, hogy a rákos kinövészeket elpusztítja s a ráknak specziális gyógyszere, de a kísérletek (Kolbert) nem vezettek megbízható eredményekre. Stomachicus hatása nem tagadható, ugyszintén jó szolgálatokat tehet gyomorfekélyeknél és daganatoknál, mivel azok fájdalmait enyhíti, de a bajt lefolyásában nem akadályozza meg.

Rendelni szokták főzet alakjában úgy, hogy 20 gramm

kérget 200 gramm vízzel addig főznek, míg a szüredék 150 gr. lesz; eme adagot egy nap alatt kell elhasználni.

A decoctum használat azonban indokolatlan, mivel a glycosida a vízbe nem megy át csak a csersav és a keserű anyag. Fluid-extractumát és a vinum condurangot alkalmazzák leginkább.

Condyloma, függőly, bőrbetegség, mely a férfi és női nemi szerveken és azok környékén fordul elő. Kétféle condiloma van, melyek külsőleg hasonlóak ugyan egymáshoz, de ok és gyógykezelés tekintetében eltérnek egymástól.

Condylomata acuminata, czimbalomszeg, hegyes függőly, kakastarély kinézésű szemölcsszerű képlet, mely vékony felhámmal bír, folyton nedvedzik s könnyen vérzik. Előfordul a férfiaknál a makkon és sityma alatt, a nőknél a hüvely nyákhártyáján, mindkét nemnél elég gyakori a végbél körül is.

Gyógykezelése a képletek operatív eltávolításában áll, mely művelet után a sebet ki kell égetni.

Külsőleg hintő por gyanánt:

Rp.

Pulv. frond. sabin.

Alum. usti aa. 10.

Cupri sulfur 1.

M. f. p. S. Hintő por.

Kezelhető AgNO_3 -al, jódtincturával, sublimáttal, arsennel.

Condylomata lata, syphilis universalis. nedvedző papulák, a bőrből kiemelkedő lapos kóros képletek, melyek ép oly tulajdonságaik, mint c. acuminaták. Előfordul eme bőrbaj az ivarszerveken, nemritkán az emlőkön, hónalj alatt, lábujj között s a másodlagos bujakornak tünete. Eme bőrbaj sebei kemény összeállásuak s minden piros határ nélkül emelkednek ki a bőrből, miáltal az acné-tól és a furunculustól megkülönböztethetők; nem fájdalmasak, ritkán, vagy sohasem viszketnek. Gyógykezelésének a syphilis ellen kell irányulnia.

Conessinum purum, a nerium antidysentericum és nerium hollarhena Africanum kérgének alcaloidája: $\text{C}_{24}\text{H}_{40}\text{N}_2$; fehér, alkoholban és vízben oldódó por. Alkalmazzák mint adstringent és gilisztaelenes szert.

Confectio, a régi gyógyszerkönyveknek készítménye, mely szörppel vagy czukorral készült s folyékony vagy extractum állományu volt, hasonló készítmény az electuarium is.

Confectio Mitridatis, Mithridaticum, III. Ptolemais Soter orvosa, Zephyrus, a következő szerekből készítette: castus, thus, piper alb. cinnamomum, crocus, myrrha, nardus stb.

Eme szer mint antidotum universale volt használatos s ambrosia nevet is viselt.

Confectio opii pharm. brit: 1 rész opium és 40 rész syrup. simpl. keveréke.

Confectio piperis: 2 r. pulv. piperis nigri, 3 r. pulv. sem. carvi és 15 r. mel keveréke: adagja 4--8 gr.

Confectio rosae gallic. pharm. brit; 1 r. friss rózsanedv és 3 r. cukor keveréke, mint vivószer nyer alkalmazást.

Confectio rosae caninae: conserva cynorrhodi: 1 rész hecsepecsből és 2 r. cukorból készült lekvár, melyet chinintartalmu labdacsohhoz rendeltek.

Confectio sennae = Electuar. lenitiv.

Confectio sulfuris pharm brit: 4 rész sulfur sublim. u. a. syr. aurant. és 1 r. cremor tartari keveréke. Hashajtó, adagja 5 gramm.

Confectio terebinthinae pharm. brit:

Rp.

Olei terebinth.

Pulv. succi liquir. aa gr. 10.

Mixtis terrendo adde:

Mellis despumati gr. 200.

Fiat massa homogena.

Alkalmazzák 5—10 gr.-os adagokban hörggyuladásnál és bélférges ellen.

Confertatio, így nevezi a nép azon szereket, melyek muló nemi ingerültséget okoznak (l. Aphrodisiaca.) Ilyennek tekintik főleg a kőrisbogarat.

Némely orvos még most is ordinál elgyengült egyének nemi izgatottságának emelésére, ilyen ordinatio p. o.:

Rp.

Pulv. cantharid. gr. 0.12.

Pulv. stinchi marini gr. 1.0.

Pulv. piperis albi gr. 2.0.

Camphorae pulv. gr. 0.20.

Cinnamomi pulv. gr. 3.0.

M. f. pulv. in dos. No VI.

D. S. 1—2 port bevenni.

Congelatio, fagyás; a hidegnek kitett szervezet huzamosabb idő múlva elváltozást szenved. Az általános elváltozás tünetei az idegrendszer működési rendellenességeiben nyilvánulnak, még pedig izgatottság, későbbben levertség és álmoság alakjában. Az álmoságnak ilyen esetben alig lehet ellenállani s dacára annak, hogy az illető tudatában van annak, hogy az elalvás reá nézve végzetes lesz, akarata ellenére elalszik s ez vesztét okozza.

Eme tünetek a körzeti véredények összehuzódása által okoztatnak, mely összehuzódás nagy vérbőséget okoz az agyban és a tüdőben. Megfagyott embert csak szakavatott egyén

hozhat életre; hóval, hidegvizzel való erős dörzsölés, lassan emelkedő temperatura, izgató szerek azok, melyek ilyen esetekben segíteni szoktak.

A fagyással járó helybeli elváltozások (perniones) a bőr alatti szövetek gyuladása által okoztatnak s a végtagok kisebb izületein: az ujjak felsőrészén, a láb bütykén a leggyakoribbak. A megfagyott rész dagadt, élénkpiros, nyomásra elhalhálványul, de azonnal megpirosodik.

A fagyott helyek hirteleni időváltozások alkalmával igen fájdalmasak, mely tünet abban leli magvarázatát, hogy a levegő ellenállásának csökkenésével a vérfeszülés nagyobb lesz s ez a gyuladt részekben a vér odaáramlása által jobban érezhető.

Némelykor a fagyott testrész felszine megreped s igen makacsul gyógyuló sebet képez.

Nyáron enyhül a fájdalom, de ősszel és télen újra kiújul s évekig eltarthat.

A még nem sebes fagydagاناتot hóval kell dörzsölni; jó hatásu a fájdalmas dagاناتokra a chlór-mésszszel készült kenőcs (1:10), jódtinctura, eczeles borogatás. Fölschzelt fagydagاناتokat előbb 1% zink vagy borkenőccsel kell begyógyítani; a kezelés egyébiránt tüneti.

Congestio, l. Hyperaemia.

Conglutin, amandin, caseinum vegetabile, mandula-legumin, a mandulának egyik anyaga, mintegy 17%, ennek egyrésze azonban emulsinra bomlik; a conglutint vizes oldatból eczetsav kicsapja.

Conglutinatio, összeforradás, két érintkező csontfelületnek, megsértett nyákhártyafelületnek összeforradása, p. o. a csuklók összeczúzódása utání összenövés, a szemhéjak, ajkak, méhszáj összenövése.

Conhydrin, conydrin, oxyconiin: $C_8H_{17}NO$, a conium maculatum egyik anyaga, mely a coniinból képződik víz felvétele folytán.

240° átpárolog, midőn a szedő-edényben jegezes levelekké alszik meg, 120°-nál megolvad, P_2O_5 -dal lepárolva vízvesztés folytán coniinná alakul. Antisepticum és narcoticum.

Coniferae, tobozok vagy tűlevelűek, a IX. növényosztály. Eme növények erősen elágazó fás gyökérrel birnak, oldalágaik a csúcs felé haladó sorrendben fejlődnek (acropetalis); leveleik kicsinyek, tűalakuak s több éven át megmaradnak, miért is örökzöldeknek látszanak. A virágok egy vagy kétlakiak, A porzós virágok rügy alakjában még ősszel képződnek, de csak tavasszal törik át a pikkelyszerű levelekből álló burkot; a termős virágok toboz alakuak, melyeknél a levelek a tengelyen spirálisan vannak elhelyezkedve, eme levelek tövében 2—2 zászlós mag ül.

Coniferák szesze, Spiritus coniferarum :

Rp,

Olei terebinth. rect.

» *juniperi* aa 50.

» *eucalipti* 20.

» *citri*

» *bergam.*

» *millfl.* aa 3.

Spir. vini rect. 500.

5—6 napon át gyengén bedugott üvegben füllesztendő.

Caniferin, abietin, larinin, valószínű képlete : $C_{16}H_{22}O_8$. L.

Abietin.

Coniin, cicutin, dextro- (normal- v. activ-) α - propyl-piperidin : $C_8H_{17}N$. (Balog szerint : $C_8H_{14}NH = 125$). a conium maculatum alcaloidja, melyben mint almasavas só fordul elő ; előállítható mesterségesen is (l. Alcaloidák).

A magy. I. és a német II. gykv. szerint hivatalos.

A conium maculatum leveleiből és magvaiból állítható elő, ha azokat kénsavas vízzel kivonjuk s a kivonatot $NaOH$ -dal lepároljuk s a párlatot kénsavval telítjük, bepároljuk s aetherrel kirázzuk ; az aether elpárolgása után a maradékot olajfürdőről ismét lepároljuk s a $160-180^\circ$ között átmenő részt fel fogjuk, ez a tiszta coniin.

A coniin színtelen vagy sárgás, csipős ízű, olajszerű folyadék, melynek átható, egérhugy szaga van. f. s. 0.89 ; 163.5° -nál levegőtől elzárt helyen bomlás nélkül forr, 25 mm. vastagságban a poláros fény síkját 13.7° -al jobbra irányítja. 100 rész hidegvizben, alcoholban, clorofornban, zsíros olajokban jól oldódik.

Vizoldata lúgos kémhatásu, melegítésre megzavarosodik, de kihűlés után ismét kitisztul. Sósavval légálló jegezes sőt képez, míg a többi savakkal képezett sói mézgaszerűek. Oldataiból sem picrinsav, sem $C_2O_7K_2$ nem csapja ki, csersav is csak sav- és ammoniamentes oldataiból. A fehérsót nem választja meg biztosan, az ezüstsókat reducálja, az aluminátokat és a nehéz fémek oxydjait oldataikból kicsapja ; $AuCl_3$ -dal vízben könnyen oldódó sárga válmányt ad, H_2SO_4 -el hevítve vajsavat fejleszt, míg H_2O felvétele folytán conhydrinné alakul.

Tömény coniin oldal a bőrt lobosan izgatja s a fehérsót megalvasztja. A vérbe hamar átszivárog s nagymérvű bágyadtságot okoz, a mérgezett nyugodtan fekszik, a beszéd, a mozgás lassu, a szívverés felületese, a bőr érzékössége csökken. A fejben nyomás és kábultság érzete támad, az eszmélet azonban mindvégig megmarad. A halál hűdés tünetei között áll be némelykor rángásoktól kísérvé, 15 csepp halálos lehet.

A coniin a gerinczvelőt és az agyat teszi hűdöttekké s ennek folytán hatása a curareval egyezik meg, voltak ugyan reá esetek, hogy a coniin által megmérgezetek nem vesztették

el mozgásképeségükkel; a haldoklaskor beálló rángatózás is az izommozgató idegek teljes hűdése ellen bizonyít.

A coniin az idegsejtek képzőanyagát a közömbös, majd álló egyensúlyba helyezi.

A coniint 0.002—0.005 gr.-os adagokban alkalmazzák oly esetekben, midőn az érzést és a mozgásokat csökkenteni kell. Jó hatású görcsös köhögés eseteiben, midőn az izomösszehúzódások igen hevesek. Amerikai orvosok sikerrel adják őrvölgők és méhszenves nők izgatottságánál, megkisérelték idült esuznál, ráknál, izületi dagnál is. Adagja 0.001—0.003 gramm.

Mérgezésnél ipecacuanha, kávé, thea, bor adandó, kívülről meleg alkalmazása, mesterséges légzés.

Coniinum hydrobromicum: $C_8H_{17}N.HBr$. Szintelen rhombos jegeczek. 2 rész vízben, alcoholban oldódik. Gomer 0.002 gr.-os adagokban alkalmazza fülzugás esetében. An ispasmodicum és antineuralgicum. Adagja 0.002—0.003.

Coni pini, ramusculi seu turrones pini = fenyő tobozok.

Coni retinae = l. retina.

Conium maculatum, L. cicuta terrestris, c. major: foltos bürök, umbelliferae Juss. 1—2 méter magas kétévi ernyős növény, kopasz, sima, lilafoltos, belül üres hengeres szárral, mely felső részében többszörösen elágazik s 10—15 sugárból álló ernyőt hajt. Az alsó levelek 1 méter hosszúak is lehetnek s hosszú, üres nyelczéjükkel a szárat körülölelik; a levelek háromszoros szárnyaltak keskeny salangokkal, felfele menet kisebbednek, színük sötétzöld. A virágzat ernyő, apró fehér virágokkal, a termés (fructus, nem pedig semen) petealaku, oldalt összenyomott, 3 mm hosszú, vonalszerű hullámos bordákkal, barázdáiban olajtartók nincsenek. Európa és Ázsia mérsékelt ege alatt, mezők szélén, patakok mellett igen közönséges dudva.

A magy. I. gykv. szerint a virágzó fű hivatalos.

A leveleket nyáron kell szedni s száradás után porrá kell törni. A szárított növény szagtalan, de NaOH-dal kezelve a coniin szaga megérzik.

A levelek tartalmazzak: coniint, conhydrint, methylconiint és 12.8% hamut, a magvak 0.8% coniint és 0.15% nem mérges illó-olajat tartalmazzak. Mint fájdalomcsillapítót, pépesborogatásokba keverve alkalmazzák; hatását lásd Coniin alatt.

A conium nevét a görög »conaio« = forgok szótól vette, mivel a vele megmérgezett kábultságában forogni szokott.

Socratest az araeopag coniummal mérgeztette meg.

Conjunctiva = a szem kölhártyája, l. Szem.

Conjunctivitis = kölhártyagyulladás, az u. n. huruto szem-bajoknak egy fajtája, melyet külső behatások: hideg, szél, por, füst, az orrból áterjedő nátha okoz. Ily betegségeknel a szemet forrónak, porral telnek érezzük, este a szem fáradt, éjjelenként csipázik. Az alsó pilla lehúzásánál láthatni, hogy a kölhártya piros. Nem veszedelmes baj, de némelykor súlyossá s idültté

válík, midőn a szemhéjak megdagadnak, a szemleke vörös lesz. Többféle conjunctivitis van.

Conjunctivitis blenorrhoeica: lakáros szemgyulladás, főleg kankósaknál lép fel, ha azok fertőzött kezükkel szemökhöz nyulnak. Az ilyen szem megvörösödik, a köthártya gennyet választ el, a szemhéj dagadt, a köthártya hurkaszerűen megvastagodik s majdnem eltakarja a szaruhártyát (chemosis). Ujszülöttek is megkaphatják eme bajt, ha az anya a szülés alkalmával fehér-folyásban szenvedett s a váladék az újszülött szemébe kerül.

Az ilyen szemgyulladásnál jó hatású a halánték piócázása, a genyes váladéknak gyakori lemosása, 3% borsavoldat, 0.1% szublimát, 1% arg. nitric. oldattal való mosás vagy ecsetelés; nagy fájdalomnál és fényviszonynál:

Rp.

Ung. hydr. ciner. 10.

Extr. belladon. 2.

*M. f. ung. D. S. Homlok-
kenőcs.*

Conjunctivitis catharralis, közönséges köthártyahurut, (l. conjunctivitis), ily esetekben a szemet langyos vízzel kell mosogatni. Szemvíz gyanánt használható a collyrium adstr. luteum, 3% borsavoldat, 0.5–1% carbolvíz, ólomvíz.

Conjunctivitis diphteritica, ronsoló köthártyalob, igen veszedelmes szemhaj, mely a szemgolyót szétroncsolhatja; ragályos. Kezelése antisepticus, majd tüneti.

Conjunctivitis follicularis, az aegyptomi szemgyulladásra emlékeztető formájú köthártyagyulladás, melynél az alsóbb redőben apró göbök támadnak, melyek azonban nem kocsonyások; a könnytömlő a hurut folyamán kitágul s gennyesedésbe mehet át.

Conjunctivitis scrofulosa: görvélyes köthártyalob. Lásd Blefaradenitis.

Conjunctivitis trachomatosa: l. Trachoma.

Conservae, a régebbi időkben igen kedvelt gyógyszer-alak, mely friss növényi anyagoknak cukorral vagy mézzel való praeparálása által készült oly módon, hogy a jól összezúzott friss növényi részeket mozsárban cukorral addig keverték, míg extractum állományu masszát kaptak. A »befőttek«-et is lehet conserveknek tekinteni, míg másrésről az »íz«-ekhez hasonló készítményekre is a conserv elnevezést alkalmazták.

Conserva cortic. jugland. 100 r. zöld dióhéjból és 70 r. cukorporból készült oly módon, hogy ezeket mozsárban jól összezúzták, azulán a nyert masszát 40 r. glycerinnel vízfürdőn összefőzték.

Conserva rosarum, ép így készül rózsalevelekből.

Conserválás, épségbentartás; főleg tápszereknek mesterséges uton való megóvása a megromlástól. A tápszerek megrom-

lását az azokban tenyésző gombák, bacteriumok okozzák, melyek bizonyos chemiai folyamatokat (u. m. erjedés, rothadás) hoznak létre. A tápszerek conserválása a bomlást okozó bacteriumok ellen irányul. A bacteriumok bejutását és tovatenyésztését különböző módok szerint lehet megakadályozni, így p. o. szárítás, aszalás, füstölés által, vagy pedig úgy, hogy a conserválandó anyagot bizonyos szerekkel, sókkal impraegnálják, eme sók általában

Conserv-sóknak nevezetnek s leginkább chlornatrium, salétrom, borax és borsav keverékéből állanak, némelyikéhez kevés formalin is van keverve.

Consolida major = rad. symphiti, nádály!ő. L. Symphitum tuberosum.

Consp. = Consperge.

Conspargatio = behintés, a pilulákat, trochiscusokat különböző növényi porokkal vagy más porokkal szokás behinteni részint azért, hogy össze ne ragadjanak, részint pedig azért, hogy kellemellen ízüket elfedjék.

A leggyakrabban használt anyag a conspergálásra a pulv. liquiritiae, azonkívül használják a pulv. acorit, pulv. cinnamomit, magnes. carbonicumot, amyllumot, lycopodiumot, alumen plumosumot stb. Ha a vényen nincsen megjelölve, hogy milyen porral kell a pilulát conspergálni, mindig pulv. rad. liquiritiae kell venni s a pilulamassa fel súlymennyiségét taxálni.

Constituens, vehiculum, excipiens, alakító-szer, vivő-szer, ama szer, amely a kisebb mennyiségű gyógyszereknek adagolását, bevezését megkönnyíti; p. o. a folyékony vagy oldódó anyagok constituense a víz, a poroké a cukor, a pilulaké az extr. liquir, a kenőcsöké az ung. simpl. L. Recept.

Contagiosus = ragályos. L. Betegség.

Contagium = ragály. L. u. o.

Contraria contrariis curantur, a nem homoeopathicus orvos irány elve, mely a homoeopathák által lett »kitalálva« a similia similibus contrastja gyanánt.

Tulajdonképen azt akarja kifejezni, hogy az allopathák oly gyógyszereket alkalmaznak, a melyek a betegség tüneteivel ellenkező tüneteket okoznak. L. Homoeopathia.

Contusio = zúzás, növényi anyagoknak összetörése; 2 zúzódás, valamely testrész szövetének összeroncsolódása ütés vagy nyomás, horzsolás által.

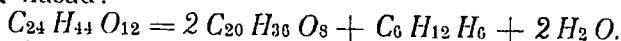
Conus, kúp, toboz, a tűlevelűek termése.

Conydrin l. Conhydrin.

Convalescentia = lábadozás, l. Betegség.

Convallamarin: $C_{23}H_{44}O_{12}$, a convallaria majalis gyökerének egyik glycosidája; sárga amorph por, vízben és alkoholban oldódik.

Hig savakkal vagy lugokkal főzve convallamaretinre és czukorra hasad:

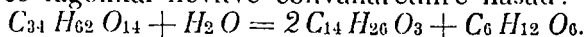

Alkalmazták oly esetekben, midőn a digitalis van javálva, Adagja 0.05–0.06 gramm naponta 6-szor.

Convallaria majalis, gyöngyvirág, élő növény a lilium-félék családjában. Levelei lándzsa-alakúak s párhuzamos erezetűek, a virágok füzérszerűen vannak egy vékony száron elhelyezkedve; igen ismert és kedvelt virág.

Virágait és leveleit a digitalis helyett használják. A friss növényből alkohollal kivonatot készítenek.

Convallarin: $C_{34}H_{62}O_{14}$, a convallaria majalis glycosidája; keserű ízű, jegeces oszlopokat képez, vízzel habzó oldatot ad. Savakkal és lugokkal hevítve convallaretinre hasad:

Hashajtó hatása.

Convex = domboru.

Convolvulin, resina jalappae depurata: $C_{31}H_{50}O_{16}$; a jalappa gyantából alkohollal és csontszénnel való tisztítás által állítják elő; szintelen, jegeces test, borszesz és chloroform feloldja. Nedves állapotban 100°-nál, szárazon 150°-nál olvad, 50 cm. vastag borszeszes oldata a poláros fény síkját 5.8"-al balra fordítja; hig HNO_3 -ban oldva sósavasra és ipomeasavra bomlik: $C_{10}H_{28}O_4$; tömény KOH oldatával convolvulinsavvá (szulaksav) bomlik, mely hig savakkal melegítéskor czukorra és convolvulinollá hasad. l., Jalappa.

Convolvulaceae, hajnalikafélék, növénycsalád a csöves virágúak rendjében; többnyire melegövi felfutó növények, viráguk tölcser-alakú, pártájuk a bimbóban össze van sodorva; termésük tok, ritkán bogyó. Némelyikének tőkéjében csipős tejnedv van. Ide tartozik a c. scammonia, ipomea purga stb.

Convolvulus scammonia = Scammonium.

Convolvulus purga = Jalappa.

Convolvulus turpethum = Turpethum.

Convulsio, a göres ama alakja, mely szabálytalan, hánykolódó, nagymérvű izomösszehúzódásból származik. l. Spasmus, Eclampsia.

Conydrin = Conhydrin.

Coorongit = Kautshuk.

Cooper Astley Paston Sir = kitűnő angol sebész 1768–1841.

IV. György orvosa, a gyomorszivattyú első alkalmazója. Jellemzi őt diagnózisainak biztonsága s egyszerű gyógymódja.

Cooper-arany, 16 r. vörösréz, 7 rész platina és 1 r. zink ötvöze; a csalódásig hasonlít a 18 karátos aranyhoz, HNO_3 nehezen támadja meg.

Copahine mege, oly módon készül, hogy copaiva-balzsamot tömény-kénsavval pezsgés beálltáig elegyítünk s az így oxydált balzsamot addig mossuk vízzel, míg savanyu hatását elveszíti;

az ily módon praeparált balzsamból 100 részt összekeverünk 10 rész $NaHCO_3$ -val és 6 rész MgO -dal, mely massából bab-szemnyi darabokat alakítunk s azokat carmin tartalmu czukorral bevonjuk.

Copaifera cordifolia Hayne, c. coriacea, c. offic. L. a caesalpineák családjába tartozó fák vagy cserjék mintegy 16 fajjal; hazájuk Brazília, Venezuela, Új-Granada, Trinidad, lásd Bals. copaivae.

Copaiva-balzsam, l. Bals. copaiv.

Copaivasav, l. Bals. copaivae.

Copal vagy curbarilfa, sáskafa, a caesalpineák családjába tartozó fa Amerikában mintegy 8 fajjal. A fa 20 méter magasra is megnő s 2000 évet is elérhet; levelei szárnyaltak, virágzata fűtös, fehér, termése hüvely.

Fája barnán erezett, kemény és igen drága. A fának és kéregnek hézagában halványsárga, átlátszó fényes gyanta válik ki, mely gyantát sokszor 3—4 kg.-os darabokban találják a fa gyökere alatt.

A copalgummi a borostyánkőhöz hasonlít, magától nem olvad meg, de beszáradó vagy zsíros olajokban oldódik s jó minőségű laccot ad.

Copal-lacc, vernix copal.

Rp.

Resin, copal. 50.

Bals. copaiv.

Tereb. venet. aa. 5.

Ol. terebint. 75.

A copalgummi a balzsammal és terpentinnel elkeverendő és digerálás után a terpentinben oldandó fel.

Copalchum = Cascarilla.

Copia, másolat. vénymásolat; oly recept, melyet a gyógyszerész az eredeti vényről másol le s következőleg kezd meg:

Copia de dato

Rp.

.....
.....
.....

és

*Secundum
ordinationem*

Dr. X. Y.

aláírással zár be. Lásd Recept.

Copraol, cacaovajhoz hasonló növényi zsiranyag, melyet egy drezdai gyár a nyers pálmaolajból készít; sárgás-fehér anyag, 99·918% zsiranyagot tartalmaz, 30·5-nál olvad s 28°-nál megdermed 1 perc alatt. 50% glycerint vagy vizet vesz fel magába anélkül, hogy physikai tulajdonságát megváltoztatná. Suppositoriák készítésére igen alkalmas.

Coptis tecta Wallich, Mahmia, Mismi-tita, Hwang-lien, a ranunculaceák családjába tartozó növény Indiában. Gyöktörzse az indiai gykv. szerint hivatalos; ludtollvastagsága, 2—5 cm. hosszú, csavaros, sárgás-barna darabokban kerülnek a gyógypiaczra. Igen keserű ízű, vízzel sárga anyagot vonhatni ki belőle, mely oldat HNO_3 -tól sárgás jegeczes csapadékot ad. Tartalmaz 8·5% berberint növénytartalomhoz kötve. Alkalmazzák mint keserű anyagot a quassia javallatai alapján.

Cor = sziv, l. o.

Cor leonis, oroszlánsziv, régi hit szerint az embernek bátorságot ad s mint ilyen, igen becses gyógyszernek tartatott.

Coral, corallium rubrum Lam. Isis nobilis L. Burány; polyp-telepeknek szilárd váza, mely a Földközi és Adriai tengerekben is előfordul. Régebbi gykvek szerint a nemes koral (corallium rubrum) törmeléke hivatalos volt s a calcium carbonicum helyett alkalmazták. Tartalmaz 82 $\frac{1}{4}$ % $CaCO_3$ -t, 3 $\frac{1}{2}$ % MgO -t, 4 $\frac{1}{4}$ % vasoxydot, 7 $\frac{3}{4}$ % szerves anyagot. A felfűzött nemes coral igen drága, így p. o. egy tíz borsónagyságu szemből álló sor 1—1 gyöngye 120 frtot is megér.

Corallin, rosalsav; 1 rész oxalsav, 1 $\frac{1}{2}$ rész carbolsav és 2 rész kénsav keverékének 150° C-on több órán át való hevítése által előállított piros festék, mely főleg paraazolsavból áll. Vizben nem, alcoholban sárga-vörös, lugokban biborvörös színnel oldódik.

Cordal, tribromsalol, vízben oldhatatlan, borszeszben és aetherben nehezen oldódó jegeczes por, melyet 0·50—2·0 gr-os adagokban alkalmaznak mint csillapító, csusz és idegzába ellenes szert.

Coriamyrthin: $C_{30}H_{36}O_{10}$, a Coriaria myrtifolia leveleinek és gyümölcsének glycosidája, vízben nem, alcoholban oldódó szintelen lúalaku jegeczek. A picrotoxinhoz hasonló physiologiai hatása, 0·001 gr-os adagban coffeinnel vérkeringési zavaroknál, heveny fertőző bajoknál jó hatása.

Coriander, anetum cimum, coriandrum sativum L. kolan-drán, cigánypetrezselyem, sobrabori, 3—5 cm. magas elágazó növény az umbelliferák családjában; alsó levelei kettősen czimpásak, a czimpák széles tojás- vagy ékalakúak, a felső levelek többszörösen hasítottak; a virágzat 5—8 sugarú ernyő, aránylag kicsiny, közös galléruk nincsen, a szirmok fehérek.

A gyümölcs, mely a magy. II., gykvben hivatalos, gömbölyded 2—3 mm. átmérőjű, kopasz, létéjén 5 fogas kehelylyel és 2 száraz bibeszárral; a termés két gerezdből áll, melyek nem

vállanak szét, a felület 10 lapos és 12 kiemelkedő bordától érdes, mely bordák érintkező felületén 2--2 olajcsatorna vonul végig.

A mag félholdalaku, az ébrény a csucs fölötti részben van.

A friss növény csipős ízű és poloskaszagú, innen vette nevét is, mert görögül korüs poloskát jelent. Száradás alkalmával a mag fala összárad, és kellemetlen szagát is elveszíti. Tartalmaz: 1., 0.5% illó olajat: $C_{10}H_{18}O$, mely a borneollal isomer, a poláros fény síkját 5°-al jobbra fordítja, l. ol. coriandri; 2., 13% zsíros olajat.

A friss növény forrázata undort, hányást és főfájást okoz, mely hatás a növény szénköneg tartalmának tudandó be; ha idővel a benne levő illó olaj élenyül, mint gyengén izgató és szélhajtó szer hat.

Alkalmazzák mint csikarás csillapítót sennával és rheummal, 4--5 grammos adagokban mint háziszert váltóláznál, forrázatát pedig fecskendező gyanánt a fül zsábás fájdalmainál.

Corium = bőr, l. o.

Corium divinum, így neveznek Angol- és Franciaországban egy, a ceratum celaceihez hasonló tapaszt.

Cormolina virginiana = Vaselinum.

Corna, fructus corni masculi, aszalt sombogyók; régebbi gyökvek szerint hivatalos, mint adstringens szer ma is használják.

Cornea = a szem porczhártyája, l. Szem.

Cornesin = Oleum jecoris.

Cornin, cornium, a rad. corni florida keserűanyaga, apró, vízben és alkoholban oldódó jegeczek, oldata közömbös kémhatású; savakkal nem képez vegyületet sőt inkább lúgnak mondható. Régebben alkalmazták mint tonicumot és lázellenes szer de kétes eredménnyel.

Cornu cervi ustum album praeparatum, ossa usta, cinis ossium, ossa calcinata, calcium carbonicum subphosphorosum, az osztr. V., gykvben hivatalos s csontok szárítása által készül. Nedvszívó por, alkalmazzák a calc. carbonicum javallatai alapján.

Cornu cervi ustum nigrum, spodium, carbo ossium, l. o.

Cornu cervi philosophice seu sine igne paratum, vízzel jól kifőzött és porrá tört szarvas-szarv.

Cornu cervi raspatum, reszelt szarvas-aggancs.

Cornus mascula = Som.

Cornutin, a secale cornutum hatóanyaga, melyet azonban a többi anyagoktól teljesen izolálni nem sikerült. A Gehe czég Kobert utasítása szerint oly extractumot készített, melyben az összes cornutin bennfoglaltatik. L. Extr. secalis cornuti.

Cornutinum citricum, barnás fekete, vízben könnyen oldódó por. A cornutin és készítményei a méh összehuzódását eredményezik per os 0.006--0.01 grammos adagok után; bórál-fecskendezve 2--8 mgr. után a méhvérzés pontosan beáll.

Alkalmazzák hugycső- hólyag- és méhvérzés eseteiben, ondófolyásnál a genito-spinalis központ csillapítása által egészen jól bevált gyógyszerként használható.

Cornutinum ergoticum l. Extr. secalis cornuti Bombellon.

Corolla = párta, a virágtakarónak belső, élénkszinű levélköre, mely a tulajdonképen virágnak nevezett részt képezi. A corolla egyes leveleit szirmoknak nevezik; aszerint, amint a szirmok szabadon állanak vagy összenőttek, a corolla szabad- vagy összenőtt szirmu. A szirmoknak egymáshoz való állásviszonyától függ a párta alakja. A corolla élénk színe a rovarok oda-csábítására való, hogy azok a hímipornak a bibére jutását elő-segítsék.

Corona veneris, másodlagos bujakóros kiütés, mely a hajzat homloki szélével párhuzamosan haladó bibircsek sorozatából áll. l. Syphilis.

Coronilla, koronafűrt, vitorlásvirágú cserje mintegy 20 fajjal, melyek közül hazánkban 7 tenyészik. Levelei páratlanul szárnyaltak, sárga vagy olykor fehér virágai korona alakúak, termésök hüvely. A c. emerus 1—2 méter magas, mézga- és indigó anyagot tartalmaz; a c. varia fűnemű, 6—9 dm. magas kellemetlen keserű ízű, Poulet szerint erősíti a szív működését, nincs accumulativ hatása s a gyomrot nem rontja el mint a digitalis.

A virágzaskor gyűjtött növényt a digitalis helyett használják. Jó hatása van ideges szívbajnál, venereus kicsapongásoktól, dohány, alcohol mértéknélküli élvezetétől keletkezett szív-működési zavarok eseteiben.

Alkalmazási formája:

Rp.

Coronillini 20

Trac coronillae 20.0

Glycerini

Syrupi coffeae aa 5.0

M. D. S. 3—4-szer naponta 10 cseppet.

Coronillin: $C_7H_{12}O_5$, a coronilla fajok glycosidája, melyet Schlagdenhauffer és Reeb 1888-iki vizsgálataiból ismerünk; borostyánsárga, átlátszó lemezek, vízben jól, alcoholban nehezen oldódnak Alkalmazzák napi 0.60 gr-os adagban a digitalis javallatai alapján.

Corpora amylacea seu amyloidea, az agygyomrocok és a gerinczagy falai, melyek bizonyos megbetegedéseknél a fehérje kóros elfajulása folytán lépnek fel öreg egyéneknek, különös fontosságuk nincsen. Nem keményítő anyag, hanem nevét onnan vette, hogy jódval megkékül, akár a keményítő.

Corpora non agunt, nisi fluida, testek csak folyékony állapotban hatnak egymásra. I. Bomlás.

Corpora oryzoidea, izületek vizenyőjénél, tuberculosus bántalmaknál a higromában uszó 1—2 mm nagyságu rizsre emlékeztető szemcsék.

Corpora medicamentorum, gyógyszer-alakok. A gyógyszereket a körülményekhez képest különböző formákban szokták alkalmazni, melynek p. o. az oldatok, száraz, egyszerű és időmitott keverékek :

I. Oldatok, ide tartoznak azon gyógyszerformák, melyeket cseppenként (guttatim), kanalanként (polio) vagy poharanként isznak meg. P. o. :

1. Egyszerű oldatok, midőn több folyadékot töltünk össze (mistura) vagy azokban szilárd anyagokat oldunk fel (solutio).

2. Telítés (saturatio), midőn lúgos kémhatású folyadékot savval, vagy savas kémhatású lúggal telítünk.

3. Pezsgő keverékek, melyekbe a szénsav is bele van némileg keverve, mint p. o. a polio Riverinál, a limonade solvensnél.

4. Mucillagók.

5. Syrupok.

6. Mézek és savanyu mézek.

7. Infusumok.

8. Decoctumok és apozemák.

9. Gelatinák.

10. Savók (serum).

11. Növénynedvek (succus).

12. Tincturák és elixírek.

13. Gyógyborok.

14. Illatos vizek és spiritusok.

II. Egyszerű keverékek:

1. Speciesek, cataplasmák ;

2. Porkeverékek.

3. Rázókeverékek, melyekben nem oldódó anyagok vannak s ezek állás közben leülepednek.

4. Magfejetek.

5. Olajfejetek.

6. Linctusok.

7. Electuariumok.

8. Conservák.

9. Linimentumok.

10. Zsíros kenőcsök.

11. Pasták.

12. Emplastrumok.

13. Szappanok.

III. Összetett keverékek idomítva :

1. Granellák azaz szemcsézett porok.

2. Granulák.

3. Pilulák.
4. Bolusok.
5. Gelatincapsulák.
6. Kocsonyák enyvvvel.
7. Czukorkéscsüszimények, mint p. o. a trochiscusok, pastillák, rotulák, habos czukrok.
8. Suppositoriák és vaginálgolyók.
9. Viaszos szálacsok: cereoli, bacilli.
10. Candelae.
12. Cigareták.
13. Chartae medicae.

Corrigens szer, javító szer, valamely gyógyszernek ama alkatrésze, mely annak tetszetősebb ízt, szagot vagy színt ad, ilyen p. o. a czukor, syrup, aromás víz stb; ide tartoznak tágabb értelemben a bevonó anyagok, mint a gummi, tragacanta, kera-
lin, collodium, melyek a nyákhártyát megóvják a szer izgató hatása ellen.

Corroborantia remedia, erősítő szerek, l. Roborantia.

Corrodentia = marószerek, l. Corrosiva.

Corrosio = marás, etetés, corrosio anatomica, Hyrtl eljárása anatómiai praeparatumnok előállítására, mely abból áll, hogy üreges szerkezetű testrészekbe, vérekbe, üreges mirigyekbe fémoldékot, gyantát öntenek be, mely fölveszi az üreg alakját; 2. a husrészeknek savval maratása.

Corrosivus, maró, általában minden marószerezre lehetne ezt a jelzőt használni, de mint főnevet a hydrarg. bichlorat. corrosivumra alkalmazzák.

Cort. = a cortex rövidítése.

Cortex = kéreg, a növény szárának és ágainak ama része, amely az epidermis alatt és a hánscs fölötte van; a kéreg többnyire parenchymsejtekből áll és kifelé paraszövetet hoz létre.

A para tábla-alaku, levegővel telt sejtekből áll, melyek nedvességet nem bocsájtanak át, mi által a rajta kívül eső részek elhalnak s maga a para szolgál a fa védő burka gyanánt.

A gyógytárakban tartott kérgek nem a növénytani értelemben vett kérgek, hanem a felbőrből, a tulajdonképeni kéregből és a hánscsából állanak.

Coridallin, bullocarpin: $C_{22}H_{27}NO_4$; a corydallis cava alkaloidja, szíveméreg, alkoholban és aetherben oldódó jegeczeket képez.

Corydallis cava, odvas keltike, nagyon közönséges növény erdők és ligetek bokros helyein, sarkantyus virága után kakastaréjnak is mondják. Gumója odvas, murvalevele épszelű, levelei 2—3-szorosan hasítottak, virága fűrtöt képez, az egyes virágok négyszirmuak, melyek némileg az ajakosakhoz hasonlítanak, színök lila.

Tartalmaz corydint és corytuberint.

Corydallis bulbosa, aristolochia rotunda vulg; az előbbihez hasonló növény, csak hogy gumója nem odvas, murvalevelei épszerűek, virága piros. Régebben mint tonicumot és emenagogumot alkalmazták.

Corydinium purum amorph, a corydallis cava amorph alcaloidája, melyet Koberet kísérlett meg befecskendezni epilepsiánál de halálos kimenetellel.

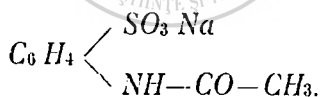
Coryllus avellana = mogyoró.

Corytuberin, a corydallis cava alcaloidája: $C_{19}H_{25}NO_3$, Dobbic és Lander állították elő a gyöktörzsnek vízzel való kivonása által. Az állatgyógyászatban mint anthelminticumot használják.

Coryza = nátha, catharrus, az orr nyákhártyájának hurutja, mely előállhat hűlés vagy a nyákhártya izgatása által. Ily esetben az orr környékén a forróság érzete lép fel, amely érzést a vértolulás okozza; az orr elválasztása igen nagy, mely mellé még a tüszűszénés is járul.

Ha a nátha hűlésből származott, legjobb 0.02 gr. calomel tartalmu 1 grammos natr. salicyl-porát bevenni $\frac{1}{4}$ óránként, legalább háromat. A nyákhártyát helyileg is lehet kezelni igen hig kal. hypermanganicum-oldattal, $1\frac{1}{2}\%$ carbolvízzel, timsós vízzel, tinct. gallarummal; beszívásra igen jó egy kevés menthol chlórámmoniummal és acidum boracicummal. L. Catharrus.

Cosaprin, az antifebrinnak sulfoderivatuma, melyet Hoffmann és La Roche vegyi gyára állított elő s Vámosy és Fenyvessy doctorok foglalkoztak vele először. Képlete a következő:

Halvány-vörös, könnyű amorph por, szagtalan, csipős sós ízzel.

Vizben jól oldódik, az oldat savanyu kémhatásu. Hatása az antifebrinnel egyezik meg, előnye az, hogy vízben oldódik; hatása hamarabb áll be, de hamar elmúlik, eme hátrányát azonban successiv kis adagok rendelésével ki lehet kerülni.

Coscinium fenestratum, ceyloni calumba, berberin tartalmu növény, melynek hatása a calumbával egyezik meg.

Cosmetica remedia, szépítő-szerek, ama szerek csoportja, melyek az arcz, kéz, fogak, haj stb. épen tartására szolgálnak s ez által a szépséget állandósítják. Legfőbb cosmeticum a tisztaság.

A bőr akkor szép, ha hámvas s a verejték- és faggyumirigyek nem választanak le sok váladékot, azonkívül ha azon szöveti elváltozások: bibiérés, szemölcs, ragya nincsenek.

A cosmeticus szerek legtöbbje az arcz szépségét igyekszik megtartani s annak szépséghibáit eltakarni; ilyen szépséghibák

a száraz, zsíros, foltos, pattanásos, szeplős arcz, ránczok, szőrök, bibiresek, ezek azonban helyi kezeléssel gyógyíthatók.

Sokan nem tudják az arczuknak való cosmeticát megválasztani s sokszor még épen ártanak maguknak a helytelen kezelés által.

A száraz, fénytelen bőr, melynek porusai el vannak dugulva, nem tűri meg a szappant, vizet, hanem inkább zsiradékot kíván, azért ily bőrt vaselinnel, tejjel kell mosni, éjjelre pedig nem akármily zsiradékkal kell bekenni, hanem creme coelestevél, melybe egy kevés boraxot is lehet keverni. Száraz bőrre poudert használni nem szabad.

Zsíros bőrt igen gyakran kell szappannal mosni langyos vízben, a zsírosságot puha gyolcsal gyakran le kell törölni. A zsíros arcbőrre kenőcsöt kenni nem szabad, hanem épen ellenkezőleg, oly szereket kell használni, melyek a zsírmirigyek csöveit összehúzzák, ilyenek p. o. a benzoe tinctura, kölni víz, spiritus, illatos eczet, resorcin-oldat, melyeket flanelruhára kell önteni s az arcot ezzel jól bedörzsölni.

Az arcbőr ápolását előmozdító szerek tehát a zsírok, illatos eczetek, kölni víz, benzoe tinctura, szappan. A szépség-hibák a főszó alatt (p. o. comedo, bőrtanka, májfolt, szeplő, stb.) alatt lesznek tárgyalva. Itt csak annyit jegyzek meg, a mennyit az ezen hibák eltüntetésére alkalmazni szokott szerek megérdemelnek. Cosmeticus szereknek mondatnak tehát a fenlieken kívül a pouderek, a bőrfehéritők, mint a hydr. praecip. alb. bisn. subnitric. a szárító-szerek, mint a borsav, zincoxyd, sulfur. a szőrvesztők, arczfestékek, hajszeszek, hajfestők, hajkenőcsök; inkább hygienicusak a szájvizek, fogporok.

Cosma vértanu, a gyógyszerészek és orvosok védszentje, ki a IV. században testvérével, Damianussal Ciliciának Egea nevű városában élt és orvoslással foglalkozott; mindketten a szegényeket ingyen látták el gyógyszerekkel s ezért pénznélkülieknek (anargyreseknek) nevezték őket. A Diocletian által elrendelt VII. keresztény-üldözés alkalmával Lysias helytartó elfogatta, megkínóztatta és lefejeztette őket 303.

Ereklyéiket sokáig Syriában tisztelték míg Félix pápa Rómába hozatta azokat s templomot építtetett nekik. 1649-ben Bremába majd Münchenbe vitettek, hol mai nap is tiszteltetnek. Emléknapijuk szept. 27. mely napot régi császári patensek az orvosi facultások, gyakorló orvosok és gyógyszerészek számára ünnep gyanánt megülni rendelték.

Az olajkáros lótok e két szentet ma is mint védszentjüket tisztelik s templomaikban képüket tartják.

Cosmi pulvis, pulv. arsenicalis Cosmi, Rousselet-por, maró-szer: áll 1 rész acid. arsenicosum és 2-2 rész sang. draconis és cinóher keverékéből.

Cosmoline = Vaselin.

Costus corticosus = Canella alba,

Costus dulcis = *Canella alba*.

Coso = Kouso. L. o.

Cotarninum muriaticum, stypticin, a narcotin oxydatiója által előállított vegyület sósavas sója: $C_{12}H_{13}NO_3 + H_2O \cdot HCl$. Sárga, vízben és borszeszben oldódó jegeczek; haemostaticum, analgeticum és sedativum. alkalmazzák 0.025--0.05 gr.-os adagokban dysmenorrhéánál, haemorrhagiánál; bőralá is fecskendezik 10%-os oldallát.

Wöhler a narcotin oxydálása alkalmával az indifferens opiánsav leválasztása közben állította elő.

Freund tapasztalata szerint a narcotinnal chemiailag rokon hydrastin ($C_{21}H_{21}NO_6$) is úgy homlik opiánsavra és hydrastininre, mely a cotarnintól annyiban különbözik, hogy molekulájában egy *H* atom az *O*. CH_3 csoporttal van helyettesítve. A Gottschalk és Falk által végzett vizsgálatok arra vezettek, hogy a cotarnin nem gyakorol direct befolyást a szívre, hanem a lélekzés központjának muló ingerlése útján hat benitólólag arra, míg végleg megszünteti azt. A hydrastinnal hasonlóan vérzés-csillapító hatása.

Coto, coto-kéreg, a kereskedésbeli kéreg 1873-ban Boli-viából került hozzánk, hazájában egy, a laurincákhoz tartozó fáról nyerik. A kéreg első pillanatra a chinahéjra emlékeztet, vörösesbarna, aromás, enyhén keserű csipős ízű de nem összehúzó; 20—30 cm. hosszú, 4—10 mm. vastag, alig hajlott, külső fele nem parás, hanem hámmal fedett.

Töréslapján 2 réteg látható, a külső, cacaobabhoz hasonló, forgácsos és szívós rostos, a belső, melyben aranysárga kősejtek láthatók. A külső kéreg szintelen parenchymsejtekből áll, melyek keményítőt, catechucersavat tartalmaznak; közöttük sugarasan vagy magánosan kősejtszövetek láthatók.

A belső réteg hosszúra nyúlt parenchymsejtekből áll, melyek sötétebb bennékiek s inkább érintő irányban haladók.

Tartalmaz: 1., borsmenta ízű, halványsárga illó olajat, mely a víznél könnyebb; 2., alcaloidot mely illó s a propylaminra emlékeztető szaga; 3., Cotoint l. o; 4., szurokszerű sárgás anyagot, mely borszeszben, chloroformban, aetherben oldódik, CS_2 -ben nem; 5., törékeny gyantát, mely CS_2 -ben, benzolban, chloroformban, aetherben oldódik, alcoholban nem, oldataiból savak kicsapják; 6., celluloset; 7., lignint; 8., catechucersavat; 9., keményítőt, mézgát, cukrot; 10., oxalsavas meszet; 11., hamuanyagot.

A cotokéreg pora hámtalan felületeken vérbőséget okoz, a szája véve bő nyálfolást eredményez. 0.5 gr. a gyomorban undort, felbőfögést idéz elő, nagyobb adagja $\frac{1}{2}$ óráig tartó hányást is eredményezhet. Eme tünetek mellett a netán jelenlevő bélhurut és hasmenés csökken sőt meg is szűnik. 1:10 arányú tincturája még erősebben hat s a hasmenést 3—4 óra alatt megszünteti. Inkább a tincturáját vagy a cotoint alkalmazzák.

Cotoin : $C_{22}H_{18}O_6$ Merck ; $C_{21}H_{20}O_6$ Balog. a cort. coto alcaloidája (?). Sárgásfehér, négyszögü oszlopokat képez, csipős ízű, 124° -nál megolvad, hidegvízben nehezen, borszeszben, chloroformban, CS_2 -ben jól oldódik s ez oldatából savak kicsapják; maró égvények sárgán, HNO_3 vörösen, H_2SO_4 barnán, HCl sárgán oldják. Vízoldata neutralis, az arany és ezüstsókat reducálja ugyszintén a Fehlingoldatot is; ólomeczzettel sárga válmányt ad: $C_{21}H_{20}O_6 + 2(PbO_2H_2)$.

A cotoin hathatós szer hasmenésnél és tüdővészeselek éjjeli izzadásánál, de mivel a bélhártya edényeit épen kitágítja, hatása nem érthető meg.

Adagolási formája :

Rp.

<i>Coloini</i>	0·08.
<i>Spir. vini r.</i>	1·0.
<i>Aquae dest.</i>	120 0.
<i>Syr. simpl.</i>	30·0.
<i>M. D. S. óránk.</i>	1 kan.

A cotoint először Jobst állította elő Stuttgartban 1876-ban a következő módon :

A kérget aetherrel kivonta s a kivonatot a térfogat $\frac{1}{10}$ részeig bepárolta s azonnal petroleumaetherrel keverte s kijegecizette. A cotoint legujabban formaldehyddel condensálják oly módon, hogy 5 kilogramm cotoint 30 kilogramm alcohol és 20 kilogramm víz keverékében oldják s $1\frac{1}{2}$ kilogramm 35%-os formaldehyddoldatot és 15 kilogramm füstölő sósavat adva hozzá, vízfürdőn addig hevitik, míg csak csapadék verődik le. Az összegyűjtött csapadékot alcoholal mossák s megszáritják. Sárgás, iz és szagnélküli por, 213° -nál bomlás nélkül olvad meg.

Cotoin formaldehyd, a cotoin és formaldehyd condensációs terméke, mely a következőleg képződik formaldehydnek cotoinra való hatása alkalmával :

vízben nem, eczetsavban vagy lugokban oldódik.

Cotoin-para, a cort. coto falsus hatóanyaga, a cotoinhoz hasonló, de gyengébb hatása.

Coton, praeservativ eszköz a fogamzás megakadályozására ; gummiból készült vékonyfalú tok, mely közöszüléskor a himvesszőre huzatik, hogy az ondó ne juthasson a méhbe. Durva eszköze a kéjelgésnek a következménynek megakadályozására anélkül, hogy a nőt élvezni hagyja, mivel a száraz cottonfelület a dörzsölés közben megforrósodik s a nőnél égető fájdalmat okoz.

Cotylae = fabae.

Cotyledon, szik, a növény ama része, mely a virágos növények csiráján található. A cotyledon életfeladata a csirát mindaddig ellátni táplálékkal, míg az levelet és gyökeret hajl. A fe-

nyőeknek nincsen szikjük (acotyledonok), a gabnaféléknek van egy (monocotyledonok), a virágos növényeknek van két sziklevelűek (dicotyledonok)

Coumarin, cumarin, lonca stearopten, coumarinsav-anhydrid: $C_9H_6O_2$, a dipterix odorata Willd. d. opposifolia, d. pteropus, a caesalpiniafélékhez tartozó fák termésének illatos, camphornemű anyaga. A fák hüvelyes termésének magvai: fűbae loncae, törökpaszuly név alatt ismeretesek. Hazája Amerika, hol a termést tonga-, tonco-, tong-babnak nevezik.

A coumarin színtelen, négyszögű oszlopokat képez, melyek alcoholban, olajokban jól oldódnak, $50^\circ C$ -nál megolvadnak $270^\circ C$ -nál elpárolog. A coumarint régebben benzoesavnak tartották, de Guibourt kimutatta, hogy az más vegyület. Coumarint tartalmaz még az asperula odorata, melilotus, megyfa.

A francia gyógykönyvben hivatalos s mint szagositót használják.

Cowper William, angol orvos, szül. 1666-ban Alresfortban, meghalt 1709. Kitűnő sebész, anatomus, a nevéről elnevezett mirigyek fölfedezője.

Cowper-mirigyek, Cowper Vilmos által 1699-ben először leírt mirigy, mely férfnál a húgycső-hagymán, a nőnél a hüvely bemeneténél fekszik; a mirigyek sárgás-fehérek 6–8 mm. átmérőjűek, tömöttek, választékuk enyvszerű, liszta, állatsző s a húgycsővet a húgy csipősségétől óvja meg.

Coxa = csipő.

Coxalgia, csipőfájdalom, a csipőidegeknek betegsége, mely a csomb hátulsó felének nyíló fájdalmában nyilvánul s a csipő mozgását fájdalmassá teszi. A csipőfájdalom mindig egyoldalú, oka lehet hűlés, zuzódás, daganatok, Ha a coxalgia ideges természetű, morphia befecskendezéssel kell enyhíteni a fájdalmat; gyógykezelésének az előidéző ok ellen kell irányulnia.

Coxitis, csipőizületgyulladás, gyermekeknél és fiataloknál gyakori és komoly jellegű betegség, mely a csipő-izület genyedeése folytán annak elpusztulását vonja maga után.

Gyógykezelésénél a fő a nyugalom, a tályogok megnyitása s az elroncsolt izületek eltávolítása sikerre vezethet.

Cr = a chrom vegyjele.

Crampi = görcsök, l. Spasmus.

Craniologia = koponyatan.

Cranium = koponya.

Crapula = mámor.

Crataeva marmelos L. = Bela.

Crayon = kup.

Crealbin, a creolinnak fehérnyevegyülete, analog a tannalbinnal és ichtalbinnal. Előállítható oly módon, hogy 1000 rész 10%-os fehérnyeoldathoz 1000 rész 10%-os Pearson-féle creolin oldatot keverünk s az összerázott keverékhez 1:10 arány-

ban hígított sósavat adunk addig, míg a crealbin teljesen kiválik s leülepszik s a fönn uszó víz liszta marad.

Az összegyűjtött s jól kimosott csapadékot vízfürdőn jól kiszáritjuk s 3 óra hosszat 120°C -os szárítóban tartjuk. Belsőleg alkalmazzák mint a creolint.

Creatin, methylguanidineczsav: $\text{C}_4\text{H}_9\text{N}_3\text{O}_2$, szénvegyület a carbamidek csoportjából s mint bázis szerepel. Előfordul a husban; szintelen, hasábalaku jegeczeket képez, melyek keserűek, vízben nehezen oldódnak.

Creatinin, glycolilmethylguanidin: $\text{C}_4\text{H}_7\text{N}_3\text{O}$, a vizelet egyik alkotórésze, mely a creatinból vízleválás folytán keletkezik. Vízben oldódó, lúgos hatású, szintelen jegeczeket képez, lugokkal kezelve creatinná alakul.

Crede-féle ezüstsók-nak neveztelnek az actol, itrol, argentum colloidalis l. o.

Creme = tejföl, tejfölállományu kenőcs, l. Cold-Cream.

Creme coeleste = Ung. emolliens.

Creme de glycerin = Ung. glycerin.

Creme de Goudron, pasta glycer. bituminosa, kátrány creme:

Rp.

<i>Ung. glycerini</i>	35.
<i>Picis liquid.</i>	4.
<i>Kal. caustic.</i>	1.
<i>Ol. odoral.</i>	qu. s

A kátrányt előbb a kal. causticummal kell keverni azután a glycerincrémme.

Cremor = vaj, illetve tejföl.

Cremor aurantiorum, Creme de Orange, narancsból, czukorból és spiritusból készül pállítás és sajtolás által.

Cremor cetacei = Ung. emoll.

Cremor glycerini = Ung. glycerini.

Cremor lactis = tejfel.

Cremor tartari = Kalium. hydrotartaricum.

Cremor tartari boraxatus = cremor tartari solubilis.

Cremor tartari purgans = tisztátalan kal. stibio-tartar.

Cremor tartari solubilis = cremor tartari boraxatus: 1 r. borax és 3 rész borkő keveréke; laxativum, diureticum és emmenagogum.

Cremor volatilis, ammonium tartaricum, ammoniának borkővel való telítése s az oldat kijegeczítése által nyerik.

Creolin, cresolkénsav, melyben kátrányszénhidrogének vannak oldva mint p. o naphthalin, pyridin, cresolok stb. Fekete, syrupusűrűségű folyadék, mely vízzel fejetet képez, de nem oldódik; alcohol, aether feloldja. A különböző gyárak készítményei különböző nevek alatt vannak forgalomban, legismertesebb a creolinum Pearsoni.

Előállításának módját titkolják.

Mint desiniciens a carbolsav mögött áll, de annál jóval kevésbbé mérgező.

$\frac{1}{8}$ —2—5%-os keverékét a gyakorlatban főleg mint toroköblítő jó sikerrel használják; alkalmazzák mint desiniciens sebkészésekre is, ámbár az oldal átlátszatlansága a sebfelület megfigyelését megnehezíti.

Creosapol, List hannoveri gyáros által készített, a creolinhoz hasonló termék.

Creosoform, a creosotnak formaledehyd vegyülete.

Creosolid, Denzel, nem egyéb mint a creosot phenolainak magnesiumvegyülete fehér, gyengén creosot-szagu por, mely nem mar s a gyomorban hamar felszívódik.

Creosoltrijodid = Losophan.

Creosot, Kreosot, bükkfacreosot, creosotum fagi; a bükkfakátrányból előállított, sárgás, átható, carbolra és koromra emlékeztető szagu folyadék, mely 75% guaiacolból és creosolból áll; 1834-ben Reichenbart állította elő s felismerte a hus füstölésekor kifejtett antisepticus hatását.

A magy. II., osztrák VII., német III., angol, dán, francia és holland gyökvekben hivatalos.

Semleges kémhatásu, 103—108 l. s. folyadék, —20°-nál még nem fagy meg, 205—220°-nál átpárolog; 120 r. forróvízben, alcoholban, aetherben, CS_2 -ben jól oldódik, feloldja a phosphort, kén, gyantákat, zsirokat.

A carbolsavtól egyebekben még abban különbözik, hogy viz, glycerin, hig eczetsav nem oldja s hidegben nem fagy meg, a polaros fény síkját jobbra fordítja, míg a carbolsav inactív. HNO_3 a creosotból sóskasavat, a kőszénkreosotból picrinsavat választ ki. 1 térfogat creosotot $\frac{1}{2}$ térfogat 32%-os $NaOH$ -dal és $\frac{1}{2}$ térfogat vízzel rázva, ne zavarosodjék meg, ugyanannyi collodiummal ne kocsonyásodjék meg; 1 térfogat creosot 1 térfogat ammoniával rázva a creosot térfogata $\frac{1}{4}$ résszel kevesbbedjék. Az oleum juniperi elveszi a creosot szagát.

Előállítják a bükkfakátrányból oly módon, hogy azt átpárolás alá vetik, a kezdetben átmenő részt eltávolítják s a későbbben átmenő, nehezebb, savanyu kémhatásu olajos folyadékot külön fogják fel s ezt luggal rázzák, midőn a creosot és guaiacol kioldódik; az oldatot sósavval elbontják, midőn creosot válik ki, melyet megszáritás után átdestillálunk.

A creosot külsőleg hig oldatokban mint adstringens hat, míg tömény oldata a fehérrye megalvasztása által mar mint a carbolsav, a fehérryével azonban nem egyesül, mert mellette a vérbe átszívárog. A creosot ott, ahol az ideg végződésekkkel érintkezik, azokat megöli s érzéketlenséget okoz; az edények falát összehuzza.

A vérkeringés körébe jutva a carbolsavhoz hasonló hatást fejt ki, mivel vízben nehezen oldódik, az edényfalakon nehezen szívódik át, ezáltal hatása gyengébb.

A creosotot régebben mint sebmosó antisepticumot alkalmazták (Aqua Binelli), azonkívül mint marószert odvas fogakba a rothadási folyamatok megszüntetésére, blennorrhoeánál 0·10 : 100, szájmosóul higanyos nyálfolys eseteiben, borogató gyanánt fagydagاناتokra, orbáncznál, pikkelysömörnél, úszkös sebekre. Belsőleg terhesek és méhszenvesek makacs hányásánál, cholerás hasmenések eseteiben mint antisepticum jó szolgálatot tehet.

A creosotnak számos esetben kitűnő, mondhatni páratlan hasznát tapasztalják tüdővészénél, de eme szert hosszú ideig és nagy adagban kell szedni.

Erre nézve Guttman azt írja, hogy a tuberculosis bacillussai a tápanyag 1 : 4000 arányu creosottartalma mellett kipusztíthatók; egy 60 kilónyi testsúlynak megfelelő vértartalma egyén tehát naponta 1 gramm creosotot kell elfogyaszszon legalább 1 éven át.

A creosot adagja 0·05 pro dosi s 0·20 gr. pro die; adagolható gelatincapsulákban, pilulákban, olajokban, oldatokban.

Creosotal, creosotum carbonicum, mézhez hasonló, nagyon sűrűn folyó, tiszta, világos-sárga test, víz nem oldja, horszesszel elegyíthető, zsíros olajok jól oldják.

Eme szert az 1899. évi berlini tüdővész elleni congressuson Kolbert, Leyden és Cornet igen ajánlották a tüdővészéseknek, mivel nem maró hatású mint a creosot s a szervezet is többet elbir belőle. A creosotalból naponta 1 kávékanálnyi veendő $\frac{1}{4}$ órával evés után; ha a láz csökken, úgy a creosotal adagolását le lehet szállítani, de ismét föl kell azt emelni, ha a láz visszatért.

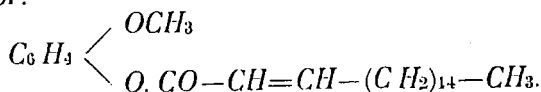
Figyelemmel kell kísérni a vizelet színeződését is, ha az zöldes-színű, az adagolást mindaddig abban kell hagyni, míg az eredeti színét ismét visszakapja.

Creosotinsav, l. acid. creosotinicum.

Creosotum carbonicum = Creosotal.

Creosotum fagi = Creosot.

Creosotum oleinicum, oleocreosot, sárgás, olajszerű folyadék, a zsíros olajok tulajdonságaival, f. s. 0·95, főhatóanyaga az oleoguaiacol:

Prevost tanár szerint a szervezet eme készítményt jobban tűri, mint az olajban oldott creosotot. Emulsio alakjában rendelik. Például:

Rp.

Oleocreosoli 40·0.
fat emulsio ad 275·0, *adde*
Olei menth. p. I.
Syrupi diacodii 50·0.

M. D. S. Naponta 3 kanállal.

Creosotum phosphoricum, Phosphose, 80% creosotot és 20% phosphorsavanhydridet tartalmaz; szörpsűrű, creosolszagú és ízű folyadék. 6 gr.-os adagokban alkalmazzák.

Creosotum valerianicum, »Eosol«, Wenig dr. chemicus által előállított creosotderivatum, melyet Lehman, berlini gyógyszerész hoz forgalomba.

Borszeszben és aetherben oldódó, könnyen mozgó folyadék, nem maró és nem mérges; 240°-nál átpárolható.

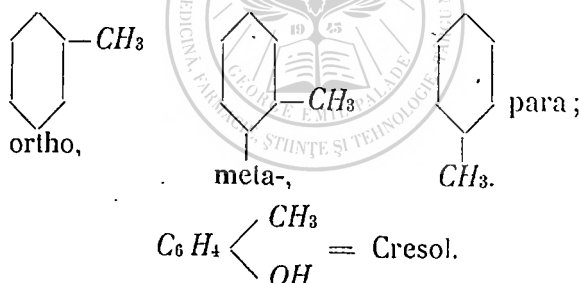
A kísérletek szerint eme készítmény is első helyet foglal el ama szerek között, melyek mint béldesinficienssek és anti-tuberculoticumok használatnak.

Adagja eleinte 0.60 gr., később 1—2 gr. naponta.

Crepitatio, ama zörejszerű harg, mely a tüdőgyulladás 1. és 3. stádiumában, a tüdő oedemánál, bronchitis capillarisnál hallható s a belégzés alatt lép fel s olyanforma hangot ad, mint a gyertyalángba hintett só serczegése; hasonló hang hallható eltört csontok töréslapjainak összedörzsölődésekor.

Crepitus lupi, bovista chirurgorum, a gasteromycetesek (hasagombák) közé tartozó gomba, melyet kikészítve úgy használnak, mint az agaricus chirurgorumot.

Cresol, cresylol, methylphenol, acid. cresylicum, a phenol homologia három isomerral:

A cresol a kőszén-, bűkk- és fenyőkátrányban fordul elő s a carbolsav készítésénél mint mellékterményt nyerik; az ortho- és paracresol jegecsez, a metacresol folyékony, az áru-beli cresol mindhármát tartalmazza s a német III. gykv. szerint hivatalos.

A carbolsavnál erőlyesebb hatású de nem oly mérges.

Cresylal = cresol.

Cresylmész, a cresylsavból oltott mézszszel készült, vízben oldódó vegyület, mely mint desinficiens a carbolsav mellett áll, olcsóbb annál s nem mérges. 1 kg. cresylmész 9 liter vízben oldva megfelel 6%-os carbolsav oldatnak. Fodor tanár igen ajánlotta helyiségeknek, árnyékszékeknek, pöczegödröknek fertőtlenítésére.

Creta alba = calc. carb. praecip.

Creta campaniensis = Calc. carb. praecipitatum.

Creta cologniensis = Creta alba.

Creta medicinalis = *Creta alba*.

Creta umbra, terra umbra, vastartalmu agyagföld, főleg Cyprus szigetén található.

Cretinismus, idiotismus endemicus, a veleszületett butaságnak nagyfoku testi elkorcsosodással járó fajtája, mely egyes vidékeken sűrűn fordul elő, főleg havasok félreeső helyein. Az ily egyének koponyája kicsi, hátrahajlott homloku s gyér hajjal fedett; a szemek kicsinyek, a pófacsonatok és ajkak kiállók, az arcz vén és vigyorgó már a gyermekeknél is.

A lábszárak görbék, idomtalanok, a járás lomha, otromba; a has nagy, az ivarszervek fejletlenek.

Némelyek eme szerencsétlenek közül az állatoknál nincsenek magasabb színvonalon, mivel csupán esznek, de a legcsekélyebb szellemi munkára is képtelenek.

Crinum asiaticum, cr. toxicarium Roxb. a tengerihagymának rokonfaja, mely a Molukka-szigeteken, India nedves vidékein tenyészik. Az indiai gykv. mint megbízható hánytatót, hivatossá teszi.

Crispus 3, fodros, p. o. *mentha cryspa* = fodros menta.

Crith, a gázok térfogategysége, 1 liter *H* gáz sulya 0'-nál 760 mm. légnyomásnál.

Criticus temperatura, ama hőmérséklet, melynél valamely folyadék sűrűsége és a belőle képződött gőz sűrűsége között nincsen különbség, tehát a melyen túl az illető tesznek csak gőze van,

Ama gázokat, melyeknek *criticus* temperaturája a normalis hőmérsékletnél 1°-al alább van, nem lehet csupán nyomás által sűríteni, hanem a hőmérsékletet a *criticus* temperatura alá kell szállítani, így p. o. a *H*-t nyomás és -136°-ra való lehűtés által lehet cseppfolyósítani; a *CO₂* *criticus* temperaturája + 31°, tehát normalis hőmérsékletnél csupán nyomás által is sűrithető.

Crocin, l. *Crocus* alatt.

Crocus, chemiai értelemben l. *cineratio*.

Crocus antimonii = *Stibium oxydatum fuscum*.

Crocus austriacus = *Crocus sativus*.

Crocus auri = *Aurum oxydat*.

Crocus ferri = *Ferrum oxydat. rubr*.

Crocus gallicus = *Crocus sativus*.

Crocus jovis = az ónnak amalgamálása s a foncsor hevítése által előállított vegyület.

Crocus martis adstringens = *Ferr. carbonic. oxydulat*.

Crocus metallorum = *Crocus antimonii*.

Crocus officinalis = *Crocus sativus*.

Crocus orientalis, l. *Crocus sativ*.

Crocus sancti Rulandi = *Crocus antimonialis*.

Crocus sativus. L. *crocus officinal*. Pers. jóféle sáfrán, a

nőszíromfélékhez (irideae Juss.) tartozó, keleten honos növény, melyet már Európában is tenyésztlenek.

A sáfrány hasonlít a nálunk tavasszal nagy mennyiségben tenyésztő tavaszi sáfrányhoz (*crocus vernus*); hazája Görögország, Törökország, Kis-Ázsia, Persia, az innen szállított sáfrány az u. n. *crocus orientalis*; tenyésztik Ausztriában Kremstől és Maissautól északra, ez az u. n. *crocus austriacus*; ugyisintén megterem Bajorország, Franciaország (Gatianis Loiret) egyes helyein, Avignonban, honnan az évi kivitel 1.800.000 frank értéket képvisel, eme féleség az u. n. *crocus gallicus*.

A sáfrány bibéit szeptember végén és október elején szedik le s szitákra hintve $\frac{1}{2}$ órán át szárítják.

A bibék (stigmata) 3 cm. hosszúak, hártyaszerűek, narancsvörösek, szaguk átható, fűszeres, ízük édeses; vízben meglágyi. va. felfelé kiszélesedő csövet képeznek, mely csövek szabad karimája csipkézett.

Az osztrák és perzsa-sáfrány bibéi magánosan állanak, a többi féleségek bibéi 3-as csoportban jönnek elő a halványsárga bibeszárral együtt.

Viztartalma 100%-nál szárítva 13%, hamutartalma 8% legyen. A sáfrány ne tartalmazzon bibeszárakat is, melyek világosabbak, sokszor majdnem fehérek.

A tavaszi sáfrány bibéi rövidebbek, karimájuk fésűszerű; a calendulával, carth. linct. szirmaival hamisított sáfrányt alakjukról fel lehet ismerni; a spanyolországi sáfrányt mézzel és krétaporral hamisítják, hogy sulyosabb legyen, eme hamisítás azonban HCl hozzáadása után a pezsgésről felismerhető.

Tartalmaz: 1. Crocint: $C_{16}H_{18}O_6$, mely vörös por, borszeszben oldódik, mely oldatából aether kicsapja; vízben nehezen oldódik, de alcaliák jelenlétében eléggé jól; savak a crocin oldatból biborvörös pelyheket csapnak le; H_2SO_4 ibolyás majd barnavörös, HNO_3 sárga majd barnaszínűre festi. Kérdés, hogy a crocin a sáfrányban mint ilyen van-e jelen s nem-e a polychroit ($C_{48}H_{60}O_{18}$) hasadási terméke, midőn ez a vízfelvétel folytán még illó-olajat: $C_{10}H_{14}O$ és cukrot ad;

2. Polychroitot: $C_{48}H_{60}O_{18}$, mely rubinvörös, nedvszívó s mindenben megegyezik a crocinnal;

3. Illó-olajokat, cukrot, mézgát, ásványsókat.

A sáfrány crocin, illetve polychroit tartalmát E. Douzard a következő módon határozta meg.

Oly oldat, mely 1000 cm³-ben 78.7 gr. chrómsavat tartalmaz, oly oldat színének felel meg, mely 1000 cm³-ben 1.50 gr. crocint tart feloldva.

A vizsgálandó sáfrányt porrá törjük s belőle 0.20 gr.-ot 20 cm³. 50%-os alkoholban $2\frac{1}{2}$ órán át oly vízfürdőn pállítunk, melynek hőfoka 50° C; megszűrés után az oldatot 100 cm³-re egészítjük ki s összehasonlítjuk 100 cm³. fent említett chrómsav-oldattal.

Ha a sáfrány-festvény világos, a chrómsav-oldatot addig hígítjuk, amíg a szineződés egyforma lesz. Ha most p o. 100 cm³. sáfrányfestvény színe 80 cm³. chrómsav-oldatnak felel meg, akkor

$$200 : 80 = 0.30 : X$$

$X = 0.12$ gramm crocint tartalmaz.

A sáfrány mint lúszeres izgató-szer főleg az agyra és a méhre hat s örr- és méhvérvést okozhat.

Alkalmazták kimerült betegeknek, méhszenves nőknél, a hős szám megindítására. Most csak mint festőanyagot alkalmaz-
zák tincturákba, flastromokba.

Crocus solis = aurum oxydal.

Crocus veneris = cuprum oxdal.

Crocus vitriolatus = ferrum oxydatum rubrum.

Cromfordit = Kerasin.

Crookes Vilmos, angol chemicus és phisicus, szül. 1832. Londonban, 1850-től Hoffman Ágost Vilmos assistense volt, de 1859 óta mint magánember él Londonban. 1861-ben a spectroscop segítségével felfedezte a thalliumot, 1872-ben radiometert szerkeszt. 1879-ben pedig a sugárzó anyag fogalmát vetette fel az által, hogy electromosságot vezetőtt oly elzárt üvegcsőbe, melyből a levegőt lehetőleg jól kiszivattyuzta.

Crookes cső, oly üvegcső, melynek két végébe egy—egy elektrod van beforrasztva s a cső lehetőleg légüres. Ha az elektrodokat electromos géppel költjük össze, a negativ sarknál pirosuló fény tűnik fel, mely, ha a cső eléggé légüres, az egész cső belsejét megtölti s az üveg falán élénk fluorescentiát okoz. Idevágó kísérletek tüzetesen le vannak írva a Term. tud. közl. 1881. évfolyamának 113 lapján.

Crotin, a crotonmagvaknak mérges fehérnyeanyaga, épen olyan mint a jequirity és ricinus magvak mérges albuminaijai. Sárgás-fehér, vízben és 10%-os konyhasó oldatban feloldódó por, erős protoplasmaméreg, főleg az agyra és a szívre hat.

Croton chloralhydrat = Butylchloralhydrat.

Croton Eluteria = Cascarilla.

Croton febrifugum = Cascarilla Trinidadensis.

Croton olaj = Oleum crotonis.

Crotonol: $C_{18}H_{38}O_4$, a crotonolsav triglyceridjének bomlás-terméke, mely keletkezik, ha crotonolajat $NaOH$ -nak borszeszes oldatával rázzuk, ekkor az olaj elveszti csipős ízét s a benne foglalt crotonol mint barna nyúlós anyag válik ki, borszeszben, aetherben, olajokban oldódik, savak és lugok elbontják. Vesicans szer.

Crotonolsav: $C_3H_5.CO.OH$, a crotonolajból $NaOH$ oldattal kivonható mint crotonol.

Croup, a gégeének oly lobos folyamatu megbetegedése, mely előáll oly módon, hogy rostonyás izzadmányok a gégeüregét hártját képező lerakodással vonják be s ezáltal azt szűkítik.

A croup 2—7 éves gyermekeknél fordul elő s enyhe tünetekkel kezdődik: a gyermek lázas, légzése gyors és erőltetett, az orrlíkok kitágultak; később feltűnően száraz köhögés lép fel, pár nap múlva ugató köhögés, nehéz, hörgő légzés jelentkezik, a mandulákon, a garat hátsó részén diphtheritishez hasonló lepedék látható. A tünetek folyton súlyosbodnak, az összes légzőizmok megvannak erőltetve, az arc duzzadt, félelmet mutató, a fej a kintől hátraszegződik, a beteg levegő után kapkod s nemsokára megfullad.

A croupos betegek közül magától csak 5—10% gyógyul meg. A betegség belső kezelése csaknem lehetetlen, csupán a hánytatókkal lehet némi sikert elérni, míg művi beavatkozás, u. m. gégemetszés, gégeintubatio által a betegek 38 $\frac{7}{10}$ -a megmenthető. (Bókai János tanárnak a »Stefánia« gyermekkorházban tett operációi).

Cruciflorae. keresztes virágúak, a szabadszirmúak közé tartozó növényrend mintegy 1200 fajjal; fűnemű növények váltakozó levelekkel s keresztelt képező, lehulló szirmokkal; 6 porzójuk közül 4 hosszabb (Linné rendszerében a keresztesek a négy főporzósak osztályát képezik), termésök becző. A legtöbbje csipős, keserű anyagot tartalmaz, mely anyagok hamar bomlásnak indulnak. Ide tartoznak a közönségesebbek közül: a mák, chelidonium, brassica, sinapis, nasturcium, cochlearia, fumaria, isatis tinctoria stb.

Crudus, 3., a kereskedésbeli tisztátalan, nyers vegyi termékek, mint p. o. nyers carbolsav, sósav, kal. carbon. crudum.

Crus = lábszár.

Cryptogam növények, zárva-termők, Linné rendszerének XXIV. osztálya; ide tartoznak a gombák, zsurlók, harasztok, mohok.

Cryptopansav, a vizeletben jelenlevő mézgaszerű, állatszó, vízben oldódó savanyu anyag; $AgNO_3$, eczetsavas ólom kicsapja, a csapadék HNO_3 -ban oldódik, a rézeleget színti; HCl jelenlétében megakadályozza a berlini-kék kicsapódását akár csak a sóskasav.

Cyptomainok, Hondé által a nem mérges gombákból rothasztás útján előállított alcaloidnemű vegyületek.

Cryptophthalmus, tökéletlen fejlődésű szem, melynél a szemnek csak kis csőkevénye van meg; az is el van rejtve a szemgödört takaró bőr alá.

Cryptopin: $C_{21}H_{23}NO_5$, az opium egyik alcaloidája.

Crystallin = a collodiumgyapothól készült oldal, mely 1 rész pyroxylin-t tartalmaz 4 rész methylalcoholban és 15 rész acylacetátban oldva.

Crystallinum elasticum, áll 5 gr. Ol. Ricini, 10 gr. bals. canadense 20 gr. crystallin keverékéből. Alkalmazzák bevonószert gyanánt a collodium flexile helyett.

Crystallisatio, kifejegetés, azon folyamat, midőn vala-

mely anyag oldott állapotból szilárd, mértanilag meghatározható, szabályos formába megy át; a crystallisatio lassu kicsepásnak is tekinthető. A jegeczek képződése a parányok törvényszerű elhelyezkedésén alapszik, mely elhelyezkedés csak úgy mehet végbe, ha a parányok szabadon mozoghatnak, azaz ha a test a légnemű vagy oldott állapotból megy át a szilárd állapotba.

Hogy valamely anyagot kijegeczesítsünk, annak légnemű vagy folyékony állapotára úgy kell hatnunk, hogy azon állapotok okait eltávolítsuk; ilyen műveletek a lehűtés, elpárologtatás, forrón telített oldatok lehűtése. A jegeczedés után visszamaradt folyadék anyalagnak neveztetik.

A kijegeczítés célja a testnek szilárd alakban való kinyerése, vagy az oldatban levő más anyagoktól való elválasztása.

A jegeczalakokkal bíró testek leglőbbje só, azért a jegeczedést a sók tulajdonságának mondják.

Crystalli, jegeczek, kristályok, oly egységes összeléltű testek, melyeknek alakját moleculáik, bizonyos szabály szerint való elhelyezkedés által mértanilag szabályossá tesznek, ellentétben az alaktalan (l. amorph) testekkel.

A jegeczeket lapok képezik; ott, ahol két lap érintkezik, élnek nevezzük, ott, ahol legalább három lap érintkezik: csucsnak; a legfontosabb a jegeczalakon az a szög, melyet egymással a lapok képeznek, mivel ez daczára az alak eltorzulásának, változatlan marad. Eme szög mérésére a goniometer szolgál.

Mivel a természetes jegeczeknél a lapok és alakok nincsenek mindig tökéletesen kiképződve, azért mérések és számítások által a jegeczeknek eszményített, tökéletes alakjait szokták előállítani a szemléltető tanítás céljaira, eme alakokat jegeczmintáknak nevezik.

A jegecz meghatározására a természetes részeken kívül képzelt rész is vesznék fel, a *tengelyeket*. A tengelyek ama képzelt vonalak, melyek a jegecz középpontján át az ellentétes lapokat vagy csucsokat kötik össze. A jegecz lapjának a tengelyhez való viszonyából a jegecz alakja megismerhető s a jegeczeket képletekkel eme viszony szerint jelölik. P. o. az octaeder alaknál minden lap a középponttól egyenlő távolságban metszi mindhárom tengelyt, képlete: O ; a hexaedernél minden lap az egyik tengelyt egyenlő távolban metszi, a másik kettővel pedig parallel, képlete; $\infty O \infty$; a hatszornégyszöngyes lapjai az egyik tengelyt az octaeder távolságában a másikat nagyobb (n), a harmadikat még nagyobb (m) távolságban metszik, képlete: $m O n$. A képzelt tengelyek minősége és az alakok simetria szerint a jegeczalakokat hat osztályba sorozzák.

I. Osztály: szabályos rendszer, eme osztály tengelyei (3) egymással egyenlők s derékszögben metszik egymást, a jegecznek jobb-bal, mellső-hátsó, alsó-felső részei megegyeznek egymással. Alakok:

Oktaeder = nyolczas;

Tetraeder = négyes;

Hexaeder = hatos;

Rhomb-dodecaeder;

Deltoid- „ „

Trigon- „ „

Triakis oktaeder: $3 \times 8 =$ huszonnégyes;

Tetrakis hexaeder; $4 \times 6 =$ „

Hexakis tetraeder; $6 \times 4 =$ „

Hexakis dodecaeder = negyvennyolczas. stb.

II. Osztály: négyzetes rendszer, 3 tengelylyel, melyek közül kettő egyenlő hosszú, a harmadik hosszabb vagy rövidebb, egymással derékszöget alkotnak; a jegeczek alsó- és felsőfele megegyezik. Alakok:

Négyzetes piramis, első- és másodrendű;

négyzetes oszlop, első- és másodrendű;

nyolczoldalú oszlop és piramis;

sphenoid (ékidom).

III. Osztály: hatszöges rendszer, a négy tengely közül három egyforma hosszú, és ezek egymással 60° -nyi szöget képeznek, a negyedik tengely hosszabb vagy rövidebb s a háromra merőlegesen áll, ez a főtengety. Alakok:

Hatszöges piramis és oszlop;

tizenkétoldalú piramis és oszlop;

rhomboeder és skalenoeder.

IV. Osztály: rhombos rendszer: három különböző hosszú de egymásra merőlegesen álló tengelylyel. Alakok:

Rhombos piramis;

„ oszlop;

dómák, sphenoid.

V. Osztály: egyhajlású rendszer, egysimetriás rendszer, a három különböző hosszú tengely közül kettő derékszögben metszi egymást, a harmadik tengely csak egyikkel képez derékszöget (ez az épálló, orthodiagonalis), a második felé hajlik (klinodiagonalis). Alakok:

Piramis, oszlopok, ép- és ferdeátlós dómák.

VI. Osztály: háromhajlású, assimetricus rendszer. három különböző hosszú, egymást derékszögben sohasem metsző tengelylyel, melyek közül egyik a főtengety, a kisszebbik kis átló (mikrodiagonalis), a nagyobbik a nagy átló (makrodiagonalis). Alakok:

Piramis, nagy- és kisátlós dómák.

Minden osztályban vannak oly alakok, melyeken több különböző, különmemű lapot lehet megkülönböztetni, ezek az u. n. combinációs alakok; eme alakoknál a nagyobb lapok által képezett alak a fő.

Ha a jegeczek egymással bizonyos kristálytani törvények szerint nőnek össze, ikerkristályokat képeznek.

Sok kristály, mely valamely anyakőhöz van növe, csupán a szabad végén fejlődik ki, az anyakővel összenőtt vége nem képződik ki, p. o. a kvarcz.

Az ily kristályokat *fennőtteknek* nevezzük, ellentétben a *bennőttekkel*, melyek idegen anyagba vannak ágyalva, mint p. o. a gránát a csillámpalába.

Egyébb kristálytani tulajdonságokat l. dimorphismus, isomorphismus, pseudomorphismus és paramorphismus czimek alatt. A kristályalakkal összefüggő optikai tulajdonságokat l. dichroismus, polychroismus és sugártörés alatt.

Crystallisatus = jegeczes.

Crystallographia = az ásványtan ama része, mely a jegeczek összes tulajdonságával foglalkozik.

Crystalloidok, ama testek általános neve, melyeknek adatai a bőrön átszivárognak ellentétben a colloidokkal, melyek nem szivárognak át. — A sók mind crystalloid anyagok l. Dialysis.

Crystallöse, a saccharin könnyen oldódó natriumsója.

Crystalli tartari = Kal. hydrotartar.

Cs = a caesium vegytani jele.

Csalán, l. urtica dioica.

Csalánfélék, urticaceae, fulánkos fűvek vagy cserjék egy- vagy kétlaki virággal, csészenemű lepellel és makkforma terméssel. Ide tartoznak az urtica dioica, u. urens.

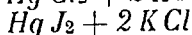
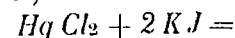
Csalánkiütés = Urticaria. l. o.

Csalmatok, csalmatag = Hyosciamus l. o.

Csap = véghélkup, l. suppositoriae.

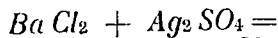
Csapadék, praecipitatio, folyadékban feloldott testnek szilárd állapotba való átmenete, tekintet nélkül arra, hogy a képződött szilárd test leülepszik-e vagy nem. A kicsapódást előidézhethi az oldószer megváltoztatása s a folyadékban nem oldódó új vegyületnek képződése; a vízben oldott kal. carbonicumot a borszesz kicsapja, mivel abban a kal. carbonicum nem oldódik, a *KJ* oldata *Hg Cl₂* hozzáadására megvörösödik a keletkező *Hg J₂*-től, mely vízben nem oldódik.

A csapadékot válmánynak (educt), az oldva maradt anyagot terménynek (product) nevezzük P. o.

educt. product.

Vannak oly esetek is, midőn úgy a válmány. mint a termény lecsapódik s oldatban misem marad. P. o.

educt. product.

A csapadékképződés mint reactio az analysisben igen fontos.

A csapadék minősége szerint lehet jegőczős, pornemű, pelyhes, turós, kocsonyás vagy pedig csupán zavarodás, megtejesedés, opalisálás. A csapadékot a folyadéktól szűrés, lefejtés által választják el.

Császármetszés, sectio caesarea, a szülészeti operációk re-meke, midőn a szülőutak helyett a hasfalon és a méhen vágott nyíláson hozzák világra a magzatot. A császármetszést alkalmazták olyan esetekben, midőn a szülőutak oly szűkek, hogy a szülés az anya életét veszélyezteti s a gyermek földarabolása lehete len. Háromféle császármetszés van:

1., classicus, amelyet Säger módosított, eme műtétnél a méhet ismét összevarják s az anya teherképességét nem veszíti el;

2., Porro módszere, melynél a méhtestet a petefészekkel együtt kiveszik;

3., a gastro-elytrotomia, midőn a hasat a hashártyaüreg megkerülésével a hüvelyboltozaton át nyitják meg s a méh sértetlen marad.

Császárszakál = *Viola tricolor*,

Császártinctura = *Tra le roi*.

Csecs, l. Csecsmirigyek.

Csecsemő = a gyermek életkorának a szülés utáni 3-ik héttől az elválasztásig terjedő időszaka.

Csecsmirigyek, emlők, mammae, lényegileg módosult fagygyomirigyek a nagy mellizmok előlső felén a bőr alatt a 3—7 borda között.

Közepén a kupalaku csecsbimbó emelkedik ki vöröses udvartól környezve, eme bimbóban végződnek a tejmirigyek kivetelő csövei.

Cseleny = a mangan magyar neve.

Csepp, gutta, gömbölyded felületű, apró, önálló folyadék-tömeg, melynek alakja az edényhez kötve nincs s csupán a cohaesio által tartatik. Egy cseppnek súlyát meghatározni pontosan nem lehet, mert a cseppek nagysága a csepegtető üvegtől is függ, így p. o. a telt üvegből nagyobb, üresebb üvegből kisebb cseppek kerülnek ki.

A cseppmérésekkel behatóan foglalkozott Harnach Erich hallei orvostanár s számos mérés után a következő eredményre jutott:

A cseppek nagysága a folyadék felszínfeszültségétől függ s alakjukra nézve függők vagy hullók, ez utóbbiak tartatnak gyógyszer-tári egységül.

Szerző alapegységül a víznek cseppsúlyát: 0.07705 grammot veszi, eme számmal bármely folyadék fajsúlyát szorozva, az illető cseppsúlyt kapjuk meg.

Az alábbi táblázat kerek, vízszintesen álló, 5 mm. átmérőjű felületről másodpercenként cseppentett cseppek súlyát tartalmazza, a második sorban állanak a folyadékok 1 gramm-

jának cseppszámai, a harmadik rovat tartalmazza azt a számot, a melylyel a víz cseppsúlyát kell szorozni, hogy az illető folyadék cseppsúlyát megkapjuk.

Substanz	Csepp súly	Egy gr.-ra esik	Szorzó szám
Acetum	0,061	16,4	0,792
» aromatic.	0,041	24,4	0,532
» scillae	0,046	21,7	0,598
Acid. acetic. dilut.	0,043	23,2	0,558
» carbolic. liquefact	0,043	23,4	0,557
» hydrochloric.	0,076	13,2	0,987
» » dilut.	0,082	12,2	1,065
» lacticum 1 : 10	0,052	19,2	0,675
» nitricum	0,076	13,1	0,991
» phosphoricum	0,084	11,9	1,091
» sulfuricum	0,045	22,0	0,584
» » dilut.	0,081	12,3	1,052
Aether	0,021	48,2	0,272
» aceticus	0,028	36,1	0,363
Alcohol aethylic.	0,024	41,5	0,312
» amyllic.	0,025	39,5	0,324
» propylic.	0,025	40,4	0,319
Amylenhydrat	0,025	40,2	0,320
Amylium nitrosum	0,027	37,0	0,351
Aqua (destillata)	0,077	13,0	1,000
» amygdalar. amar.	0,040	24,8	0,520
» chlorata	0,079	12,6	1,026
» cinnamomi	0,057	17,5	0,740
» foeniculi	0,063	15,8	0,818
» menthae piper.	0,047	21,5	0,610
Benzinum	0,022	45,3	0,285
» petrolei	0,021	46,7	0,273
Carboneum sulfurat.	0,037	27,2	0,481
Chloroform	0,030	33,5	0,389
Formalin. solut.	0,042	23,6	0,549
Glycerin	0,068	14,6	0,887
Kreosolum	0,040	24,7	0,522
Liquor. alumin. acet.	0,074	13,5	0,961
» ammon. anisat.	0,028	36,2	0,360
» » caust.	0,073	13,7	0,948
» ferri acetici	0,057	17,6	0,735
» » jodati	0,074	13,6	0,954

Substanza	Csepp súly	Egy gr.-ra esik csepp	Szorzó szám
Liquor. ferri oxychlorati . .	0,088	11,3	1,147
» » sesquichlorati . .	0,088	11,4	1,143
» kalii caust. 1 : 10 . .	0,086	11,6	1,120
» » arsenicosi . .	0,047	21,4	0,610
» plumbi subacetici . .	0,077	13,0	1,000
Mixtura sulfuric. acidi . .	0,031	32,7	0,400
Oleum amygdalar. dulce . .	0,036	27,8	0,468
» anisi	0,038	26,5	0,493
» carvi	0,033	30,6	0,420
» caryophyllor	0,037	26,7	0,488
» cinnamomi	0,041	24,1	0,510
» crotonis	0,035	28,7	0,457
» menthae piper	0,033	30,0	0,437
» olivar	0,036	27,6	0,470
» sinapis	0,036	27,5	0,472
» terebinth. rft.	0,029	34,0	0,381
Paraldehyd	0,028	35,5	0,365
Spiritus vini 91 Gew.-Proz. .	0,025	40,0	0,325
» vini 68	0,029	34,5	0,377
» aethereus	0,024	41,2	0,315
» aetheris nitrosi	0,027	37,4	0,350
» camphorat.	0,030	33,0	0,391
Tinctura chinae	0,029	34,9	0,376
» » compos	0,029	35,0	0,375
» colchici	0,029	34,0	0,378
» colocynthid.	0,026	37,9	0,346
» ferri acetic. aether . . .	0,029	34,2	0,383
» » chlorali »	0,024	41,1	0,315
» » pomat.	0,056	17,9	0,740
» jodi	0,026	38,5	0,344
» opii crocata	0,036	27,6	0,470
» » simplex	0,035	28,4	0,458
» strophanthi	0,029	33,6	0,382
» strychni	0,029	34,4	0,379
» valerianae	0,029	34,3	0,380
» » aether	0,024	41,0	0,316
Toluol	0,030	33,6	0,389
Vinum camphorat.	0,044	22,9	0,571
» colchici	0,043	23,5	0,558
» condurango	0,043	23,4	0,559

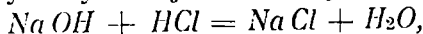
Substanz	Csepp súly	Egy gr.-ra esik csepp	Sznrzó szám
Vinum ipecacuanhae	0,043	23,4	0,560
„ pepsini	0,044	22,7	0,576
„ stibiatum	0,043	23,5	0,558
Xylol	0,030	33,9	0,384

Neutralis sók vizoldatai az oldás után csekélyebb sulyu cseppeket adnak mint egy idő múlva, ásványsavaknál ez az eset megfordítva áll. P. o. $8\frac{1}{2}\%$ -os $NaCl$ oldat közvetlen az oldás után 0.07784, 16 óra múlva 0.07958, 20 óra múlva 0.07996 sulyu cseppet adott, míg a HCl 7.3%-os oldata előállítás után 0.07791, 16 óra múlva 0.07676 sulyu cseppeket hullatott. Eme változás az oldatok ionisációjával áll kapcsolatban: a fém ionok a felszínfeszültséget növelik, a H ionok csökkentik; a sulfátok kisebb eltérést mutatnak mint a halogének, mivel amazok ionisációjá csekélyebb; cukor-oldatok változást nem mutatnak, mivel ionisációjuk nem lehetséges.

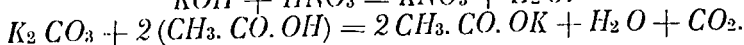
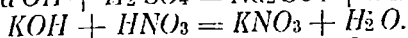
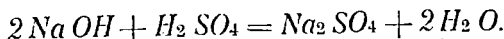
A helyes cseppmérésre minden fajtájú cseppentő üveggel próbacseppeltetést kell tenni s a fenti csepptábla szerint minden szerre a helyes arányt kiszámítani. A III. helvét gykv. oly cseppentő üveget ír elő, melyből a víz 1 cm^3 -ét 24–25 csepp adja ki.

Cser, l. Quercus.

Cserebomlás alatt ama chemiai folyamatot értjük, midőn valamely anyag egy másik anyag behatására két vagy több, teljesen más chemiai tulajdonságu testet producál azáltal, hogy az egymásra ható anyagok alkatrészei a bomlás alkalmával egymással helyet cserélnek. P. o. a sósav (HCl) és natr. hydroxyd ($NaOH$) oldat összeöntése alkalmával a sósav H -je helyet cserél a natr. hydroxyd N -ájával és konyhasó és víz keletkezik:

eme folyamatot helyettesítési vagy substitutionalis folyamatnak nevezik. A sók képzőpése savak és lugok egymásra hatása alkalmával cserebomlással történik. P. o.:

Sók képződésénél mindig egy fém cserél helyet a megfelelő H atomokkal. l. sók.

Cserzés alatt a bőr elkészítésénél ama eljárást értjük, midőn a cserzőanyagokat a bőr rostjával egyesülni hagyják; a

bőr rostja a cserzőanyagokat jobban oldja mint a víz s ezzel egy sajátos vegyületet képez, mely a bőrnek rugalmasságot és puha állományt ad, az enyvanyagot pedig kicsapja.

Cserző anyagoknak, nevezetnek azon anyagok, melyek vízben oldódnak s ez oldatuk a vassók oldatát sötétre festik, az enyvoldatokat pedig kicsapja.

Ilyen anyagok az algarobilla, catechu, divi-divi, gubacs, tölgyfa- és fenyőfacser. Eme növények cserzőanyagait úgy lehet értelmezni, hogy azok egy több hydroxylcsoportot tartalmazó benzoesavnak aetherszerű anhydridjei.

Csicsorka = graliola.

Csiklandozás, ama kel'emeitlen érzés, mely az ajkak, orrnyílás, szájpadrás nyákhártyájának, a hónalj, csipő, tenyér, talp bőrének gyöngéd érintésére áll elő s reflex uton nevelést, rángásokat, görcsöket okoz.

Testünknek minden pontjának érintése a többiektől eltérő érzést költ s ebben rejlik a csiklandás érzetének oka; a csiklandó felületet érintő test folyton változó érzést okoz, mely változó érzés maga a csiklandás érzése.

Csikló. I. Clitoris.

Csillaeczet, I. Acetum scillae.

Csillagánis, I. Anisum stellatum,

Csillaghur, I. Stellaria officinal.

Csillahagyma, I. Scilia maritima.

Csillősejtek, hengeres hámsejtek, melyek a test bizonyos helyeit, u. m. a nyákhártyákat, a tüdő légzőcsöveit, a petevezetőkét, a méhet, az ondócsöveket, a gerinczagy üregét, az agy pókhálóburkolatának bolyhait, a szagló és halló szerveket borítják. Eme sejteknek protoplasma állományából finom, szőrszerű nyulványok állanak ki, melyek élő állapotban folyton mozognak s ezáltal vagy levegőt hajtanak (a tüdőben), vagy pedig bizonyos váladékot hoznak mozgásba, hogy az rendeltetési helyére jusson (ondóvezetőkben). Az emberi és állati ivarváladék ondótestei is csapkodó nyulványokkal bíró sejtek, melyek folyton mozgásban vannak.

Csipa, a szem kötőhártyájának váladéka, mely köthártyahurut alkalmával nagyobb mérvű lehet s a szemet be is ragaszthatja. Csipás szemet langyos 3%-os borsavoldattal, $\frac{1}{2}\%$ carbolvízzel kell mosogatni.

Csiperke gomba, I. Boletus edules.

Csipős sók-nak nevezték régebben a lugos sókat.

Csira = 1., hermaphrodita I. o. 2., a mag legfontosabb része, melyből az új növény lesz.

A nedves földbe kerülő mag vízfelvétel folytán megduzzad s kis idő múlva csirázni kezd; a csira gyököcskéje a maghéjját áttöri s gyökeret bocsájt; ha a gyökér már eléggé meg-

erősödött, megindul a szár növése a gyökérrel együtt a maghéj fölemelkedik s a növény a sziklevelekkel (l. cotyledon) együtt kiüti magát a földből.

Csoda doktor = kuruzsló,

Csodafa = riczinus.

Csodasó = natrium sulfuricum.

Csokoládé = chocolate.

Csombor = pulegium, salurea.

Csomorica = cicula virosa.

Csonkítás = abarticulatio, amputatio.

Csont, oss. a test legkeményebb része, mely annak vázát, támaszát képezi s a kényesebb életművek számára üregül s védőül szolgál. A csont keménységét a csontporczogóhoz kötött mészsók okozzák, mint a posphorsavas-, szénsavas mész és magnesiumvegyek.

A csontok felületét a kemény külső állomán képezi, mely az u. n. Havers-féle csatornákkal van átszőve s ezeken mennek keresztül az idegek és a véredények; a belső üreges és szivacsos csontrészen a vérerek és velősejtek vannak, mely utóbbiak egyrésze folyton piros vérsejtekke alakul s a vért veszteségeiben pótolja. A csontot kívülről a csonthártya borítja, melynek edényei a csontvelőig nyulnak be a csont u. n. tápláló csatornáin át; a csonthártya táplálja a csontot, azért igen fontos a csont épségére nézve s ha a hártya megsérül vagy elhal, a csont is szenved s üszkösödésbe mehet át. (l. Caries).

A csontok a csontporczból vagy némely kötőszöveti hártýából képződnek; összeköttetésök a porczogók: synchondrosis vagy az egybecsontosodás: synostosis útján történik. A csontvégek a mozgások végzésére az u. n. ízületekkel articulatiokkal vannak összekötve. A csontot a szervezet felszívja s a sokmagvu osteoclast sejtek által észrevétlenül újra képezi.

A csontváz az emberi test súlyának mintegy $\frac{1}{6}$ — $\frac{1}{7}$ részét képezi s 233 különálló csontdarabból áll, melyek közül a fejben van 28, a törzsön 51, a két karon 74, a lábakon 70. A csontok kiprocparálva s összerakva az u. n. csontvázat: skeleton naturae-t alkotják.

Csontdaganat, l. Osteoma.

Csontfene, a csont elhalása a táplálkozásnak rendellenes volta miatt. Előidézik csontvelő-, csonthártyagyuladás, syphilis, tifusz; ily esetben a csont egyrésze elhal s elválík a többitől, de a csonthártya új csonttal pótolja úgy, hogy körülötte folyton csontanyagot rak le, míg a leválott csontot (sequester) mintegy tokba zárja. Gyufagyárakban dolgozó munkásoknál is előfordul.

Csontgyuladás, ostitis, a csontszövet gyuladása, mely hosszú lefolyású s cariest, csontlágyulást okoz.

Csonthártyagyuladás, a csontot körülvevő hártýának gyuladása, melyet okozhat meghűlés, rheuma, zuzódás, gümős fer-

tőzés; a csonthártya ilyenkor megduzzad, de mivel nehezen tágul, igen heves fájdalmat okoz.

Csontlágylás, osteomalacia, rachitis, előáll oly esetekben, midőn a csontfelszívódás nagyobb mérvű, mint a mésztartalmak lerakódása, vagy a savképződés miatt a mészsók feloldódnak.

l. Angolkór.

Csontolaj = Ol. animal. foetid.

Csontszén, spodium = Carbo ossium.

Csontszú = Caries.

Csontvelőgyulladás, mint heveny betegség előfordul oly csonttöréseknél, lövött sebeknél. csontkitásoknál, midőn a csontvelőbe fertőző bacteriumok jutottak, melyek a velőben gennyeledést, ennek vérbejutása folytán lázt s végre halált okoznak.

Csótán = Blatta orient.

Csőmör, acut gyomorcatarrhus. mely igen bő s nehezen emészthető ételek élvezete után lép fel undorral, gyomornyomással, főfájással; a gyomorban a rendesnél tovább maradt étel romlásnak indul s felhőfőgést, hányást okoz. Legjobb gyógyszer a hashajtó vagy hánytató. Hamar gyógyul.

Csőre = Clysm.

Csucsor = Solanum.

Csukamájolaj = Ol. jecoris.

Csuklás, singultus, a rekeszizomnak hirteleni önkéntelen görcsös összehuzódása, miközben a levegő sajátságos hanggal szivatik a tüdőbe; mivel a hangrés szűk, a levegő a tüdőbe szivatik s ez okozza a csuklás sajátságos hangját. A csuklás a belek izgatásából reflex úton támad a bolygideg vagy a nyelv-garat idegvégződésének izgatása által; sok esetben a központi idegrendszer rendellenes működéséből származik s ilyenkor igen makacs természetű. Belsőleg morphiummal gyógyítják.

Csükküllő = Carduus benedictus.

Csülleng = Isalis tinctoria.

Csurgay Kálmán, a magyar gyógyszerészeti irodalomnak uttörő művelője. született 1858-ban Győrön s 1892. febr. 13. öngyilkos lett.

Gymnasiumi tanulmányait Késmárkon elvégezve, 1873-ban Lukács Ferencz büd-szent-mihályi gyógytárába mint gyakor-nok belépett; 1879-ben megszerezve oklevelét s a »Gyógyszer-széi helilap« belmunkatársa lett, mely laptól 1885-ben meg-vált s. u. ezen év márczius havában megindította a »Gyógyszer-széi közlönyt«, melynek haláláig szerkesztő-tulajdonosa volt.

A »Gy. H.«-ban megjelent cikksorozatai közül nevezetesebb az 1880-ban megjelent következő című: A chemiában mily jártasság kívántassék meg a tyrocinális vizsgát tevő gya-kornoktól. 1883-ban jelent meg maradandó becsű műve, a »Gyógyszerészeti tankönyv gyakor-nokok részére« melyet azon-ban, daczára annak, hogy az akkori követelményeknek telje-sen megfelelt, főleg a tanári karban nem fogadtak érdemszerűen

s maig is kicsinylőleg emlékeznek meg róla. A művet ország-szerite használják gyakornoki tankönyv gyanánt; ennek meg-írásával ő 1882-ben az orsz. gyógyszerész-egylet bizta meg s a kitünőnek talált művet 1884-ben 1000 frt tiszteletdíjjal jutalmazta.

Csurgayban a tehetséget és a tudást csak a szorgalom multa felül. Az agymunkának tulfeszítése végre is megboszulta magát s megzavart elméje 1892. febr. 13-án, d. e. 9 órakor gyilkoló fegyvert nyomott kezébe.

Cu = a cuprum vegyjele.

Cubeba, baccae seu fructus cubebae, piper cubebae, p. caudatum, a Cubeba off. Miguel, Piper cubeba Linne, Indiában honos cserjének csontár gyümölcse, a cserjét Java, Sumatra és Borneo déli részén kávéültetvények között is tenyésztik, hol 6—7 méter magasságra felkuszik a fákra.

Borsó nagyságu, egymagvu csontár, melyet éretlenül szednek le s megszáritanak, midőn kemény, sötétbarna, ránczos kinézése lesz; rendszeren 5—6 mm. hosszú nyéllel kerül a kereskedésbe, átható szagu, égető izü.

A gyümölcse 0.5 mm. vastag s a hám alatt a kősejtek 1—2-szeres sorából áll, a középréteget parenchimszövet képezi, melyben számos tojásdad olajtartalmu sejt van; a mag összezugorodott, fekete köldökü, a magfehér lisztes és barnás színü.

A cubebát nem hamisítják, legfeljebb több szárat vagy már megérett, halavány, sima gyümölcsöt lehet benne találni.

Tartalmaz 0.4—2.5% cubebint, 6—15% cubeben nevü illó-olajat, 3% gyantát, 8% mézgát, cubebasavat, zsiros olajat, almasavas *Ca* és *Mg* vegyületeket. Hatóanyaga a cubebasav és az illó-olaj.

A cubebapor 0.50—1.0 gr.-os adagban bevéve úgy hat mint valamely fűszer, fokozza az emésztőnedvek elválasztását, mi az étvágy emelkedésével jár. 3—4 vagy több gramnyi adagban a belek lobos izgatódását okozza, emellett az érlökés szapor, a bőr forró, fejfájás, undor, hányás áll be, a vizelet elválasztása szaporodott s az sötét színü, fűszeres szagu és sok hugyant tartalmaz. A cubeba olaja az epével és hasnyállal fejetet képezve jut a vérbe s onnan a hugyszervekbe, hol azokat izgatja. Cubeba szedése után a vizelet HNO_3 -al albumin-szerű csapadékot ad.

A cubebát lehetőleg friss állapotában 0.50—1—5 gr.-os adagokban alkalmazzák a kankónak oly esetében, melynél a kóros hely hozzáférhetetlen s így fecskendezéssel eredményt nem lehet elérni. A cubeba basználatát ma már abbahagyták részint azért, mert heveny esetekben a gyuladást még fokozza, chronicus bajoknál pedig sokszor nem segít, részint azért, mert a fecskendező eljárással gyorsabb és biztosabb eredményt lehet elérni. Alkalmazzák hugyhólyag félheveny hurutjánál, dülle tályognál 1—3 gr.-os adagokban.

Bő elválasztással járó hörghurutnál, oly náthánál, melynél a lobos folyamat már alább hagyott, mint szippantószert többször használták jó eredménnyel.

Cubebacamphor, a cubeba-olajból képződik, ha az a levegő behatásának sokáig volt kitéve.

Gyakran lehet látni jegezes cubebacamphort a porított cubebát tartalmazó üveg falán. Régebbi nézet szerint ez a camphor a cubebaolaj élenyülési termékének volt elismerve: $C_{30}H_{48}O_2$, újabb kutatások szerint cubeben hydratnak bizonyult: $C_{30}H_{48} + 2H_2O$. 60° -nál megolvadó, apró rhomboeder jegeczek, a poláros fényt balra fordítják.

Cubebasav, savanyu cubebagyanta: $C_{13}H_{14}O_7$ (?), a cubebabors hatóanyaga, mely alaktalan, alcoholban és aetherben oldódik. Alkalmazták 0.30 – 0.60 gr.-os adagokban blenorrhoenál.

Cubebin: $C_{32}H_{34}O_{10}$, a cubebabors hatástalan alkatrésze; gyöngyfényű, iztelen, tűalakú jegeczek, 30 r. forró borszeszben és aetherben oldódnak.

Cucumis colocynthis = Colocynthis.

Cucupha = speciēs.

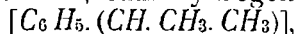
Cucuvachae = Cacao.

Cumarin = Coumarin.

Cuminum = olasz kömény, római kömény: cuminum cyminum L. fajszakadt ernyős fű a Földközi tenger partvidékein. Magva 5 mm. hosszú, 1.5 mm. vastag, kellemetlen, némileg az ánísra emlékeztető szagú. Tartalmaz 2–8% illó-olajat, mely főleg cuminolból és cymolból áll.

Hatás tekintetében erősebb a carvumnál. Hollandiában a sajtot szagositják vele.

Cumin, cumol, cumen, cumilhydrogén, isopropylbenzol:

a cuminum cyminum illó-olajából előállított vegyület, melyet 1840-ben Gerhardt és Cahours állítottak elő. Ha u. i. a római kömény olaját nedves levegőn HNO_3 , KOH behatása által élenyülni hagyjuk, cuminsav keletkezik, melyet 4-szer annyi baryum causticummal lepárolva, a hűtőben cumint, a retortában $BaCO_3$ -ot fogunk kapni.

Cumolt tartalmaz még a kőszénkátrány, a kőolajbenzin és a pix liquida, de ez a cumol assimetricus trimethylbenzol: $C_6H_3(CH_3)_3$ 1:3:4. vagy pseudocumol. Előállítható a kőszénkátrányból oly módon, hogy azt H_2SO_4 val mossuk s KOH -dal kezelve rectificáljuk: lepárlás alá vetve a nyert anyagot a 140° -nál átmenő részt, fractionált lepárlás alá vetjük mindaddig, míg állandóan 140° -nál átmenő részt kapunk, ez a pseudocumol.

Szintelen, 0.87 f. s. igen erősen fénytörő, benzolszagú folyadék, mely alcoholal, olajjal keverhető; hevítve feloldja a kánt, kautsukot, jódot, gyantát, zsirokat. Alkalmazták hideglelés ellen.

Cuminol, paracuminaldehyd: $C_{10}H_{12}O$, az oleum cumini alkotórésze.

Cumol = Cumin.

Comulatio, fölhalmozódás, így nevezik azt az esetet, midőn valamely gyógyszer egyik adagjának hatása még nem múlt el s a másik adag hatása már fellép, mivel a két adag bevétele között nem volt megtartva a rendes idő. Mulékony hatásu szereknél, mint p. o. az amyl-nitritnél cumulatio áll be még akkor is, ha az adagolási időköz 5–10 perc; a coniinnél, digitalisnál, strychninnél 1–2–3 nap a cumulatio ideje.

Comulatióknak nevezik az utóhatások összegeződését is, melyek mint idült mérgezések nyilvánulnak, p. o. az alcohol, dohány, opium élvezete után fellépő tüneteket.

Cuoxam l. Cupr. sulfuricum.

Cupressin = Ol. de cedro.

Cupressus sempervirens, örökzöld fa vagy cserje a tobozsak rendjében, hazája Perzsia, Kis-Ázsia. Dél-Európa, Észak-Afrika. Apró tűlevelének hátán olajmirigyek vannak, melyek az ol. de Cedrot szolgáltatják.

Cupriaseptol Merck, valószínűleg melaphenolsulfo-savas réz, mely 12.4% Cu-t és 3% S-t tartalmaz. Mint haemostaticum főleg az állatgyógyászatban nyer alkalmazást.

Cupri praeparata, l. Cuprum.

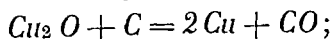
Cuprum, aes, venus, $Cu = 63.2$. két vegyértékű + elem, vörös színű, vékony lemezben azonban zöld, f. s. 8.92–8.93 váltakozik. Igen szívós, jól nyújtható, az öntött réz könnyebb a kalapálnál, ez pedig a húzótnál, törése horgos. A villamos-ságot 59-szerre jobban vezeti mint a higany.

Nedves levegőn a szén-sav behatása folytán felületén basiszén-savas réz-oxiddal álló réteg keletkezik — patina, aes campanum. Levegőn izzítva rubinszínű réz-oxidoxyd réteggel vonódik be; 1207° C-nál olvad, olvadt állapotában zöldesszínű s sok gázt nyel el, melyek kihűléskor eltávozva a réz felületét ripacsossá teszik.

Különböző fémekkel könnyen feldolgozható ötvényeket képez, melyeket az ember még a vas előtt használt. HNO_3 -ban könnyen, HCl -ban és H_2SO_4 -ben nehezen olvad fel, de ha a levegő nem jut hozzá, a savak nem támadják meg. Sói zöld és kék színűek, ammoniával kék oldatot adnak; vizoldataiból Zn , Fe , Pb rezet választ ki, de a fémréz maga oldataiból kiválasztja a Hg -t, Ag -t, Au -t, Pl -t.

Vegyei a lángot zöldre festik, szinképében jellemző a két violaszínű csík.

A rezet oxydvegyeiből és kénegeiből állítják elő. Oxydvegyeit u. i. szénnel reducálják:

kénegeit pedig pörkölik, midőn a kén a képződő-O-nel eltávozik:

$2\text{CuO} + \text{CuS} = 3\text{Cu} + \text{SO}_2$, s a nyert rézoxyd szénnel reducáltatik.

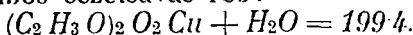
A vörösréz fölismerését a biblia Tubalkainnak tulajdonítja, ki azokból fegyvert készített s a fémet nehoshelnek nevezte. A későbbi időkben főleg a görögök Kalkos bányáiból szerezték azt be s kalkosnak nevezték, majd utóbb cyprusi lelhelyei után aes cyprium majd cuprum nevet kapott.

Előfordul termés állapotban mint torzult oktaeder és hexaeder, szép utánzó alakokat is képez, található vaskosan és elhintve is.

A magy. I. gykv. a kémszerek sorába vette fel,

Cuprum aceticum basicum = Cuprum subaceticum.

Cuprum aceticum neutrum, aerugo crystallisata, flores viridis aeris, közömbös eczetsavas réz:

Sötétzöld, szagtalan, undorító fémizű jegeczek, melyek levegőn szétmállanak; 14 r. hideg- és 5 r. melegvizben, eczetsavas alcoholban, ammoniában (sötétkék színnel) oldódik, oldatából a czukor CuO -t választ ki. Elegendő NaOH -dal CuO_2H_2 csapódik le s a szintelen folyadék H_2S -től nem zavarodik meg. Hevítve 140° -nál elveszti jegeczvizét, 240° -nál az eczetsav egyrésze elillan (spir. aeruginis), 270° nál $(\text{C}_2\text{H}_3\text{O})_2\text{Cu}$ fehér gőze és CO_2 fejlődik, végre Cu marad vissza. Oldatával ónra és vasra irni lehet.

Alkalmazzák a cupr. sulf. javallatai alapján belsőleg 0.01–0.06 gr.-os adagokban, külsőleg mint marószert tapasztokban tyukszemekre, kenőcsben renyhén gyógyuló fekélyekre.

Cuprum aluminatum, lapis divinus, lapis opthalmicus, vitriolum camphoratum, collyrium de salibus igne fuis, réztímsó. A magy. II. és német III. gykv. szerint hivatalos:

Rp.

Cupri sulfurici pulv.

Kalii nitrici »

Aluminis crudi »

aa grta 16.

contusa et bene mixta

liquefiant leni calore

in vase porcellaneo.

Massae refrigeratae in

pulverem contritae ad-

misc

Camphorae pulv. gr. 1.

Serva vase bene clauso.

Mint maró összehúzószert alkalmazzák a cupr. sulf. javallatai alapján; annál enyhébb hatása.

Cuprum ammoniacale = Cupr. sulfuric. ammoniatum.

Cuprum ammoniatum = Cupr. sulfuric. ammoniatum.

Cuprum armenicum = Cupr. sulf. ammoniatum.

Cuprum arsenicosum = ortho: $Cu_3 As_2 O_6$, sárgászöld, lugokban oldódó por, melyet mint belső antisepticumot alkalmaznak 0.0005 gr.-os adagokban $\frac{1}{2}$ óránként 0.06 gr.-ig choleránál, typhusnál.

Cuprum arsenicosum, Scheele-zöld, arsenessavas réz:
 $Cu H As O_3$,

igen mérges, sárgászöld só, melyet úgy állítanak elő, hogy 20 r. vízben feloldott 10 résznyi acid. arsenicosum és 20 résznyi KOH-hoz még 400 r. vizet adunk, a kihűlt oldathoz 20 rész feloldott $Cu SO_4$ -et öntve, csapadék gyanánt a leírt vegyületet kapjuk.

Alkalmazzák festék gyanánt, újabban permetezőnek almamolyok ellen.

Cuprum calcinatum = cuprum carbonicum.

Cuprum carbonicum = calx cupri viridis, cuprum calcinatum; a normalis $Cu CO_3$ nem ismeretes, hanem annak alcali-carbonatokkal képezett kettős sója, mint p. o. natriumrézcarbonat: $Na_2 CO_3 . Cu CO_3$ és a basicus rézcarbonatok, melyek a bronztárgyak felületén mint patina képződnek, de mint kék csapadék előállíthatók oly módon, ha 100 rész oldott $Cu SO_4$ -hoz 120 r. oldott $Na_2 CO_3$ -t adunk.

Cuprum chloratum, két rézchlorid ismeretes, u. m. a cupro- és a cupri-chlorid. A cuprochlorid v. rézchlorür: $Cu_2 Cl_2$, fehér jegeczeket képez, melyek levegőn oxydálódva megzöldülnek s sok CO_2 -t nyelnek el; eme só képződik akkor, ha chlorgázban rézreszeléket égetünk el, vagy ha cuprichloridot rézreszeléssel és sósavval hevítünk és vízzel hígítunk.

A cuprichlorid v. rézchlorid: $Cu Cl_2 + 2 H_2 O$, négyszöges smaragd zöld jegeczeket képez, vízben, alcoholban oldódik, hevítve vizet veszít és megsárgul de csakhamar ismét nedvet szív magába s zöld lesz. Előállítható oly módon, hogy cuprochloridot sósavban oldunk s az oldatot kijegeczesítjük, vagy ha $Cu SO_4$ vizoldatához $K_2 CO_3$ -t adunk s a képződő csapadékot sósavban oldjuk.

Főleg a pyrotechnicában a zöld tűz előállítására használják.

Cuprum chloratum ammoniac. solut. conc. Tra antimiasmatica Köchlini simplex.

Rp.

<i>Cupri chlorati</i>	1.
<i>Aquae dest. s.</i>	120.
<i>Ammon. chlor.</i>	24.
<i>Misce. D. S. Sebmo-</i>	
<i>sásra.</i>	

Cuprum chlorat. ammoniat dilut. = Aqua antimiasm. Köchl. simp.

Cuprum chloratum ammon. solut. cum hydr. bichl. corros.
Tra antimiasmatica Köchlini comp :

Rp.

Cupri chlorati ammon. sol. conc. 16.

Hydrarg. bichlor. corros. 1.

M. D. S. Sebvizhez.

Cuprum chlorat. ammon. cum hydr. bichl. corros. sol.
dilat. = Aqua antimiasmatica Köchlini composita.

Cuprum colloidalé, l. Colloidalis fémek. Colloidalis rezet Lottermoser oly módon nyert, hogy $CuCl_2$ oldatot $NaNO_3$ jelenlétében $SnCl_2$ -re hagyott hatni s az egészet együttesen hevítette.

Cuprum hydrooxydatum: $Cu O_2 H_2$, cuprum sulfuricum oldalból ammoniával kicsapható, fölös ammoniában kék színnel ismét feloldódik.

Cuprum jodatum: $Cu_2 J_2$, nem használatos rézvegyület melyet oly módon állítanak elő, hogy 20 gr. $Cu SO_4$ és 25 gr. $Fe_2 SO_4$ oldatához 14 gr. KJ oldatot öntenek s a csapadékot 2 óra múlva kimossák. 66·7% jódot tartalmazó fehér por, mely ammoniában és KJ oldatban feloldódik.

Cuprum muriaticum: Cupr. chloratum.

Cuprum nitricum Ph. brit. $Cu(NO_3)_2 + 3 H_2O$, igen nedv-szívó, alkoholban és vízben oldódó kék jegeczek.

Előállítható oly módon, hogy 25%-os HNO_3 -ba addig teszünk rézforgácsot, míg csak oldódik. Ülepedés és szűrés után az oldatot szörpsűrűre főzzük be, majd melegen addig kavargatjuk, míg kékes jegeczes por válik ki.

Alkalmazzák 0·005—0·01 gr.-os adagokban syphilis ellen.

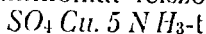
Cuprum oleinicum: $Cu(C_{18}H_{33}O_2)_2$. 10% rézoxídot tartalmazó zöldeskék por, alkoholban oldódik. Alkalmazzák antisepticum gyanánt 10—20% kenőcsben.

Cuprum oxydatum purum, cuprioxíyd, fekete rézmonoxíyd: $Cu O = 79·4$, fekete, savakban főleg $H_2 SO_4$ -ben oldódó por, mely szénsavas vagy salétromsavas réz izzítása által állítható elő. l. még cupr. sulfuric. Alkalmazzák belsőleg embernél és állatnál galandférgek ellen, külsőleg mint szárítót kenőcsökben.

Cuprum subaceticum, aerugo viridis, cuprum aceticum basicum, grünspan: $(CH_3.CO.O.Cu OH)_2 + 5 H_2 O$, Merck szerint. $Cu(CH_3.CO.O)_2 + Cu O = 6 H_2 O$. Kenyér vagy gömbalaku darabokban kerül a kereskedelembe, a darabok zöldek, nehezen törhetők, til-tul kék jegeczeg vannak bele ágyalva. Vízben részben, hig $H_2 SO_4$ -ben, eczetsavban, ammoniában kék színnel oldódik, ez oldata a cellulost feloldja. Mint marószert alkalmazzák evésedésnek indult sebekre, ammoniás- alkoholos oldatát bedörzsölőül közhélynél. Vele készül a ceratum aeruginis és a Spir. coeruleus.

Cuprum sulfuricum, vitriolum coeruleum, rézgálicz, kék kő,
kénsavas rész: $Cu SO_4 \cdot 5 H_2 O = 249.4$. vagy
 $O_2 \cdot SO_2 \cdot H \cdot Cu OH + 4 H_2 O$.

Buzavirágzinkék, átlátszó, háromhajlásu oszlopcombinációkban előforduló jegeczek, ha vasélecs- vagy magnesiumsulfáttal van fertőzve, $7 H_2 O$ -zel jegeczesedik, levegőn elmálik s világosabb színű porrá hullik szét. Porrá törve felszörböli a HCl léget, $H_2 S$ -t s meleget fejlesztve szétfolyik, 100° -nál 4, 200° -nál összes jegeczvizét elveszti s megfehéredik, de víz hozzáadására megkékül nagy hőfejlődés mellett. Emé tulajdonsága miatt viz kimutatására használható alcohol, aether vagy chloroformnál. Víztelen állapotban az ammoniát felszörböli s azzal

képez. Veresizzásnál $SO_2 + O$ száll el s $Cu O$ marad vissza. A jegeczes $Cu SO_4$ fajsúlya 2.254, a víztelené 3.631. Vízoldata kék, undorító fanyar ízű; $Ba Cl_2$ -dal fehér, sárga vérlúgsóval gesztenyebarna csapadékot ad: $Fe_2 (C_3 N_3)_4 Cu_4 + 14 H_2 O$, mely utóbbi ammoniában oldódik s ily állapotban (cuoxam) a cellulósra oldólag hat. Vízoldatából ammonia rézhydroxydot: $Cu O_2 H_2$ csap le, mely fölös ammoniában kék színnel oldódik:

s ezen oldathból KOH -t feketé $Cu O$ -t csap le. Szénsavas égvénnyekkel zöldeskék válmányt ad, KJ oldat $Cu_2 J_2$ -t választ le belőle s J lesz szabaddá. KCr -dal sárga, a kémszer fölőseben oldódó csapadékot ad. $PHO_4 Na_2$ fehér, ammoniában oldódó csapadékot ad. Leesapja a fehérvét, HCl -ban nagy hőmegkötés mellett oldódik. Vízoldatába színvasat téve a réz fénylő vörös lepedék alakjában válik le.

3 $\frac{1}{2}$ rész hideg, 1 rész meleg vízben oldódik.

Előállítható 10 rész rézforgácsból, ha azt 16 rész $H_2 SO_4$, 90 rész $H_2 O$ és 24 rész 1.18 f. s. HNO_3 -al gyengén melegítjük olyformán, hogy a homokfürdőbe állított edénybe a HNO_3 -t utólag, apródonként adjuk hozzá. A Cu a HNO_3 által élenyül s a $H_2 SO_4$ -el rézsulfátot képez. A melegen átszűrt oldatot jegeczedni hagyjuk.

A kereskedésbeli rézgálicz sok vasgáliczt tartalmaz, melytől úgy szabadítható meg, ha enyhén hűtve szárítva HNO_3 segélyével a vasgáliczt elégszóra alakítjuk, mely feiodláskor visszamarad; az oldatban maradt vassót szénsavas vízzel való főzés által lehet kicsapni.

A kékjálicz a bőrön nem szívódik fel, hámtalan felülettel vagy nyákhártyával érintkezve összehúzólag sőt roncsolólag hat s töményen nagy fájdalmat okoz, ezután vérbőség, savós izzadásmány és kékes-fehér pörk képződik a megtámadott felületen, mely azonban az alatta levő szöveteket megvédi a külbehatásoktól. Emé hatása onnan magyarázható ki, hogy a fehérvénnyel rézfehérvénnyét képez: $C_{72} H_{112} N_{18} O_{23} Cu S$. 0.03 gr. $Cu SO_4$ bevéve székrekedést, étványtalanságot okoz, 0.15—0.20 gr.os adagjai

undort, hányást s marólag hatva gyomorbélgyuladást idéznek elő. A fehérvérrel egyestülve az egész szervezetbe felszívódik, midőn az érverés gyenge lesz, reszketés, ellankadás áll be, a láta kitágul s a halál bélgyuladás folytán áll be. Chronicus mérgezésnél étvágytalanság, elsoványodás, izomrángatódzás jelentkezik, némely testrész pedig zöld-szintű lesz.

A Cu SO_4 -t mint biztos hánytatót rendelik croupnál, mérgezéseknél, felnőtteknek 0.10—0.50, gyerekeknek 0.05 gr.-os adagokban. Kevésbé kinzó az ipecacuanhánál és nem oly drasiticus, mint a kal, stibial. tart.

Idült hasmenésnél 2—10 centigrammos adagban opiummal jó hatásu, ha a tannin már nem használ. Oldatai nyákhártyák hurutjánál, u. m. szem, méh, hüvely, hügyeső hurutjánál 1% oldatban jó hatásu. Szemesés és puha szövetképződések elpusztítására mint marószert alumennel vagy pulv. frond. sabinae-val használják. Desinficiensül is alkalmazható, mivel a H_2S -t megköti. Mérgezés esetében tojásfehérje, lisztép, tej adandó azután natrium phosphoricum.

Cuprum sulfuricum ammoniatum, cuprum ammoniacale, cuprum ammoniatum, kénsavas rézéleg-ammonium, a német II. és francia gykvben hivatalos. Képlete: $\text{Cu SO}_4.6\text{H}_3\text{N} + \text{H}_2\text{O}$. Előállítható oly módon, hogy 1 rész Cu SO_4 -t 3 rész ammoniában oldunk s az oldatot 6 rész alkohollal kicsapjuk. Sétét-szintű, gyenge ammonia szagu por, levegőn elmálik s ammoniát veszít; vízben jól oldódik, az oldat sötét-kék, lugos kémhatásu.

Az angol gykv. hasonló tartalmu készítménye: Solution of ammonio sulfate of copper, ugy készül, hogy 15 gr. Cu SO_4 -t 240 rész vízben oldanak s ammoniával addig telítik, míg a csapadék feloldódik, ezután vízzel 300 részre kevésszítik.

Alkalmazzák 0.05—0.25 gr.-os adagokban nehézkórnaál, méhszenvenél, asthmánál, adják adstringens gyanánt is.

Cupulae querci, calyculi querci, a makknak kehelyalaku része, melyet régebben tannintartalma miatt használtak.

Cura = gond; valamely gyógy mód szerint való kezelés »kurálás«.

Curacao = narancslikőr. l. Liqueuerek.

Curangin: $\text{C}_{48}\text{H}_{77}\text{O}_{20}$, a curanga amara indiai növény glycosidája; a növényt az indusok láz- és bélféreg ellen használják a chinaiak pedig zúzóadásokra alkalmazzák. Szürkés-sárga, alkoholban oldódó por.

Curare, urari, woorara, wourali, tikunas méreg, nyilméreg, a magy. I. gykvben még hivatalos.

A curarát az Orinoco és Amazon folyó mentén lakó indiánok a loganiaceák családjába tartozó strychnos fákbaól készítik ismeretlen módon, még pedig majd a paulinia curara L. (sapiindaceae) majd a strychnos toxifera Schom.-ból. Feketés-barna extractumkinézésű anyag, szárazon fénylő törésű; vízben, alco-

holban csaknem maradék nélkül oldható, a nem oldódó rész növénytörmellékből áll.

A curarenak hatóanyaga a curarin: $C_{10}H_{15}N$, (Merck szerint: $C_{18}H_{35}N$) melyet 1830-ban Roulin és Boussingault fedeztek fel; sárga alaktalan esetleg négyzetes lapokban jegeczedő test, igen nedvszívó, víz, borszesz jól oldja, oldata lúgos kémhatású, aether, benzín, terpentín, CS_2 kicsapja; H_2SO_4 -el megkékül s eme oldat HNO_3 -al vörös lesz, miáltal a brucintól megkülönböztethető. H_2SO_4 , HCl és ecetsavval jegeczes sókat képez.

A curarenak hatása csupán akkor lép fel, ha az a vérbe jut. A szájban nyálfolysást okoz, a bélcsatornából kevés szivódik fel belőle s nagy része a vizelettel kiürül.

Ha a hugyvezetékekkel lekötik, a curare hatása erősebb lesz.

1–5 cgr.-ot bőralá fecskendezve a harántcsikolt (akaratos) izmok idegvégződéseibe megbénulnak, a végtagok hűdöttek, az elválasztások növekednek, a érlökés szapora, aggodás, heves fejfájás lép fel, végre a lélegző izmok is megbénulnak s a halál fulladás folytán, rángatózás nélkül áll be.

A curarinnal végzett kísérletek azt eredményezték, hogy békánál 1 gramm testsúlyra 0.00000028 gr. curarint véve az összes akaratos izmok hűdöttekké válnak, míg embernél 0.003 gr. a görcsöket csillapítja.

A curarét hazájában nyilméreg gyanánt használják, de nem ritkán váltóláz ellen is megkísérik. Alkalmazásának nagy hátránya az, hogy a lélegzésre káros befolyású, mindazonáltal viziszonynál, tetanusnál, strychninmérgezésnél tettek vele kísérletet de nem nagy eredménnyel, mivel a különböző készítmények nem egyforma hatásúak. A curareből 0.05 gr.-ot 10 gr. vízben oldva szoktak használni bőraláfecskendezésre; a curarin adagja 0.025:10 szintén bőr alá.

Curarehoz hasonló hatású anyagot tartalmaz a cynoglossum off. echium vulgare, de ezek hatása 30.000-szer gyengébb a curarenál (Balogh).

Wedensky és Maggiori kutatásai szerint a kifáradást az izmok működése közben képződő nedvek bomlása okozza, mely bomlás végeredménye egy, a curarehoz hasonló mérge, mely pihent állat vérébe fecskendezve, a fáradtság érzetét kelti fel.

Curarin, l. curare.

Curassao, l. Liqueur.

Curcuma, curcuma longa L. c. viridis R. Scitamineae, déli és keletázsiai növények gyöktörzsei. A kereskedésben kétféle curcuma fordul elő, u. m. hengeres és tojásdad. Az első 10–14 cm. hosszú, az utóbbi díonagyságú; kívül sárgás-barnák, törésök viaszszerű és narancs-sárga. Harántmetszetében a narancsszínű para állal fedett kéreg az átmérő $\frac{1}{4}$ részét teszi ki s sárgás réteg által van a faállománytól elkülönítve. A kérget és faállományt parenchymsejtek alkotják, melyek között keményi-

tőszzerű curcumintömegnek sárgállanak, melyek jóddal megkülönbek.

Tartalmaz curcumint, 1% illó-olajat, keményítőt, dextrint gyantát és 10—12% barna extract anyagot.

A curcumát alkalmazzák festék és fűszer gyanánt. Ize keserű, a nyálát sárgára festi; színe után indulva régebben sárgaság ellen adták, mely bajra annyiban látszott hasznosnak, hogy az emésztő nedvek leválasztása által az anyagforgalmat elősegítette. Tincturájával megáztatott szűrlepapírt mint kémlelőt használják. I. Charta exploratoria lutea.

Curcuma aromatica, I. Zedoaria.

Curcuma longa, I. Curcuma

Curcuma papir, I. Charta explorat. lutea

Curcuma zedoaria, I. Zedoaria.

Curcuma zerumbet, I. Zedoaria.

Curcumin: $C_{10}H_{10}O_3$; $C_{16}H_{16}O_4$. a curcuma longa színyanyaga, vízben alig, alcoholban aetherben jól oldódik. A gyökérből aetherrel kivonva s alcoholból kifejegezítve narancsszínű négyszöges prismákat alkot, melyek kékes fényt vernek vissza, aetheres oldatuk zöldesen fluorescál. 178° -nál bomlás nélkül elillan. Lugokkal barna színű csapadékok ad, alcalihydroxydokban feloldódik; H_2SO_4 vörös színnel oldja, mely szín azonban elszíneződés miatt feketére változik. Napon megvilágosodik.

A curcuminnak több fémekkel képezett vegyületeiből kiindulva, eme festanyagot egyalagos savnak kell tekintenünk. P. o. a kétkáliumos curcumin: $C_{14}H_{12}O_4K_2$, mely lángszínnű csapadék alakjában válik le, ha alcoholos curcuminoldathoz KOH -t öntünk; az egykáliumos só: $C_{14}H_{12}O_4K$ carminvörös. képződik curcuminnak K_2CO_3 -al való lecsapása alkalmával.

Curriculum vitae = életrajz.

Cursus = tanfolyam.

Corry-powder, Bengal-Curry, Keletindióból importált fűszer, mely áll 40 rész fekete bors, 10 rész paprika és 100 rész coriander-mag porából. Ismeretes ily compositiója is: Pulv. foeni graec. pulv. pip. albi, pulv. fruct. carvi aa. 25. pulv. curcumae 80. pulv. zingiberis 20.

Cus cus = Angustura.

Cusparia febrifuga = Angustura.

Cusparin, angusturin, az angustura off. jegeczes anyaga.

Cussein = Kussein.

Cusso = Kusso.

Cutis = Bőr.

Cutol = Aluminium boro-tannicum.

Cutolum solubile = alumin. borotannico-tartaricum. Antisepticum.

Cuvier György Lipót Dagobert báró, híres francia zoologus 1769—1832. Előbb jogot, majd állattant tanult, 1808-ban tanár lett. 1820-ban Napoleon bárói rangra emelte.

Cuvier. az éles eszü és fáradhatatlan anatomus volt, meg-
alapítója az összehasonlító boncztudománynak, mely egész új
felfogást honosított meg a természettudományi bölcsélet terén.
L. Darwin.

Cy = CN, a cyan vegyjele.

Cyan, **Cy**, (CN)₂, telitellen, 1 v. értékű szénvegyület, mely-
nek két módosulata ismeretes, u. m. a normal: —C≡N és izo-
cyan C≡N—; A normal cyangyök a cyanidekben és nitril-
vegyekben fordul elő, mely utóbbiakra jellemző, hogy a N-jök
bizonyos reagensek behatására ammoniává alakul:

$$C_2H_5CN + 2H_2O = C_2H_5.CO.OH + NH_3;$$

aethylcyanid víz propionsav ammonia.
ez azt bizonyítja, hogy a C-nek 3 v. é. a N-hez, 1 v. értéke
más gyökhöz van kötve.

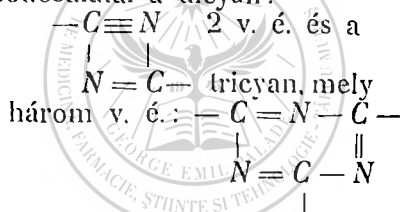
Az isocyan az isocyanidokban és a karbylaminekben
jön elő.

Eme vegyületekből ammonia nem képződik, de savakkal
forralva, amineket és hangyasavat adnak:

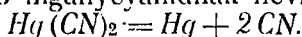
$$C_2H_5CN + 2H_2O = C_2H_5NH_2 + H.CO.OH.$$

aethylizocyanid víz aethylamin hangyasav.

Polymer módosulatai a dicyan:

A cyant 1815-ben Gay-Lussac fedezte fel a kohókemencze
gázaiban; előállítható higanycyanidnak hevítése által:

Szurós szagu, rendkívül mérges gáz (l. ac. hydrocyanicum),
f. s. 1·805 (levegő 1), meggyújtva vörös lánggal ég el N és CO₂-re.
—20-nál folyadékká sűrülhető. 1 rész víz 4·5 tf. 1 rész alcohol
23 tf. cyant old fel, a vizoldat bomlékony. Na vagy K cyan-
gázban hevítve Na illetve K cyaniddá ég el. Electromosság be-
hatására még chloridokkal is egyesül; nedves kénhydrogénnel
floreanhydrogént: C₂N₂. H₂S, illetve rubeanhydrogént: C₂N₂2H₂S
képez.

Cyanamid, carbodiimid: CN.NH₂, szintelen, vízben, alco-
holban és aetherben oldódó jegeczek, 1851-ben Cannizaró és
Cloëz állították elő úgy, hogy cyanchloridot aetherben oldott
ammoniára engedtek hatni.

Cyanatok-nak nevezetnek a cyansavak és sóik l. o. Nem
tévesztendőek össze a cyanidekkel.

Cyanbromid: CNBr, átható szagu, vízben és alcoholban ol-
dódó szintelen vegyület, mely hydrogencyanból képződik ha
arra Br hat. 1627-ben Serullas fedezte fel.

Cyanchlorid: $CNCl$. rendkívül mérges, színtelen, mozgékony, átható szagu folyadék, 15° -nál forr, 5° -nál megmerevedik. Cyanhydrogénből chlor behatására képződik. Berthollet már ismerte, de közelebbről Gay Lussac, Serullas és Gautie tanulmányozták.

Cyanaethyl = Aethylcyanid.

Cyanetum kalicum = Kalium cyanal.

Cyanezüst = Argent. cyanatum.

Cyanfémek = Cyanidek

Cyanhydrogén, kék-sav, l. Acid. hydrocyanicum.

Cyan higany, l. Hydr. cyanal.

Cyanidek: a fémeknek az egyszerű cyangyökökkel képezett vegyületei, melyek általában fémoxydoknak cyanhydrogénben való oldása által képződnek. Nagyon mérges vegyületek, mivel a leggyengébb savak által is felbomlanak s CIN -t fejlesztenek.

Ismertebb cyanidek az ezüst-, higany- kalium-cyanidek. a helőlük képezett kettős sók nemannyira vagy éppen nem mérgesek.

Cyanin, chemiailag ismeretlen festanyag, mely a kék virágokban jön elő; vízben, alcoholban oldódik, aetherben nem, reducáló anyagok elszíntelenítik, savak pirosra, lúgok zöldre festik.

Cyanjodid: CNJ , átható szagu, színtelen, tűlaku jegeczek; igen mérges vegyület, 1817-ban Davy fedezte fel.

Cyankalium = Kal. cyanatum.

Cyanoblepsia = Acyanoblepsia.

Cyanosis, kékkor, a lélegző és vérkeringési szervek megbetegedésének tünete, midőn a vér nem kap elég levegőt s oxygenben szegény, CO_2 -ben dus; ily betegek nyákhártyái vagy vékony bőrrel fedett helyei kékek. Gyógyításának az alphabetegségre kell irányulnia.

Cyansavak és cyanatok. A valódi cyansav: $N \equiv C - OH$ nem ismeretes, csupán az aethylcyanat van tanulmányozva. Az izocyansav $CO.NH$, vagy carbonilimid tiszta állapotban színtelen szurós szagu, mozgékony folyadék; sói a cyanatok, u. m. kaliumcyanat, ammonium cyanal, l. o. Először Wöhler állította elő 1828-ban.

A sulfocyansav v. rodansav: $N \equiv C - SH$, sói a rodanatok; a sav színtelen, szurós szagu, igen mozgékony, 85° -nál forr. Az isocyansav $CSNH$ nem ismeretes, de összetett aetherei: a mustár-olajok jellegző vegyületek.

Cyanuretum = cyanvegyületek.

Cyanursavak: $[CNOH]_3$, három molecula cyansav condensatioja után keletkeznek. Csak összetett aetherei ismeretesek.

Cyanus = kék; centaurea cyanus, l. o.

Cyclamin, l. Arthanatin.

Cyclitis = Chorioiditis.

Cydonia, birsalma, bisóka, a *pyrus maliformis* (C. vulg. *Pyrus cydonia* L.) nevű fának savanyu gyümölcse; magvaiból *mucillago cydoniarumot* készítenek, melyet főleg szemre alkalmaznak összehúzó hatásánál fogva.

Cyma, . Álernyő.

Cyma sambuci, l. *Sambucus*.

Cyma flor. tiliae, l. *Tilia*.

Cymogen, a petroleum egyik alkatrésze.

Cymol = Cumin, l. o.

Cynanchum, *vincetoxicum* off. méreggyilok, fecskegyökér, vadvadrók. Sz. Lőrincz füve, a krepinfélékhez tartozó növény hazánkban 3 fajjal: 5—6, dm. magas, levele szív-alaku tojásdad, ötszirmu apró virága piros vagy fehér, gyümölcse tüssző.

Régebben főzetét mint hánytatót adták antidotum gyanánt, kitűnő gyógyszernek tartották idegláz ellen. Elavult.

Cynoglossum off. orvosi árnyó, atracél, ebnyelvű, az érdes-levelűek közé tartozó fű, nálunk 4 fajjal. Árnyas helyeken elég gyakori dudva, levelei lándzsa-alakúak, apró virágai piros, majd ibolyaszínűek, az egész növény nehéz, bódító szaga.

A *cynoglossum* régebben a leghatásosabb gyógyszerek között foglalt helyet főleg mint narcoticum. Hatása a curareval egyezik meg, csak hogy 30000-szer gyengébb.

Cynosbata, hecsepecs, a vadrózsa termése. Régebben pul-pát, roobot és conditumot készítettek belőle. Elavult.

Cysta = tömlő, valamely szövetben keletkezett üreg, mely falazattal és különös tartalommal bír; többnyire úgy keletkezik, hogy a kivezető csövek elzáródnak, mire a felhalmozódott anyagok a szövetben egy üreget tágítanak maguknak.

Cysticercus = Borsóka l. o.

Cystin: $C_3 H_6 N. SO_2$. szín és szagnélküli hatszögű lemezek, vízben és alkoholban oldódnak, az oldat nitroproussidnatrium pár cseppjétől ibolyaszínű lesz. eczelsavas ólomoldattal megfeketedik. Nagyobb mennyiségben a húgykövekben fordul elő, de található a vizeletben is.

Cystinuria, igen ritka betegség, melynek tünete a cystin fellépése a vizeletben.

Cystitis, húgyhólyaghurut, l. *cath. vesicae*.

Cystolithiasis, *cystolithi*, húgykő, apró de 2—30 gr.-os darabokban is előforduló képletek, kőhöz hasonlóak, szentes fehérek, melyek a vizelet sóinak lecsapódása által a húgyszervekben képződnek. 3 félék ismeretesek: 1., urátkövek, melyek húgsavas sókból állanak, 2., oxalkövek, igen kemények, barnák, 3., foszphátkövek, igen lágyak, likacsosak, fehérek.

A húgykövek a húgyhólyag hurutjánál, valamely idegen testnek a hólyagba való jutása esetében képződnek. A húgykövek a vesében és hólyagban is képződnek s innen sodortatnak tova. Ha a kő a vesében van, fellép a vesekőlika mely nyíló

vesefájdalommal jár, a kő által felhorzsolt vizeletvezetők vérezenek, a vizelet véres.

Alkalmazzák ily esetekben az égvényes ásványvizeket, narcoticumokat, piperazint.

Hólyagkőnél a rendellenesség a vizelésnél nyilvánul, midőn a kő a nyílás elé kerülve a vizelést megakasztja, de ugrálás által ismét megindul az. Az érdes kő a hólyag falát izgalva hólyaghurutot okoz. A hólyagkővet zuzás vagy metszés által távolítják el. l. Lytotomia, lytotripsia.

Cystoma, l. Petefészek.

Cystoplegia = hólyagbénulás, az idült hólyaghurut következménye, melynél a hólyag izomzata megbénul, a hólyag tágulva marad s a vizelés önkéntelenül beáll.

Cystospasmus, húgyhólyaggörcs, hólyaghurutnál lép fel főleg acut esetekben, midőn vizelés után a hólyag görcsösen összehúzódik.

Cytisinum muriaticum: $C_{11}H_{14}N_2O.HCl$, a cytissus laburnum alcaloidája; alcoholban és vízben oldódó jegeczek, hatás tekintetében a strychnin és curare között áll.

Alkalmazzák paralyticus migraennél, asthmánál 0.003—0.005 gr.-os adagokban subcutan.

Cytissus laburnum = Aranyeső, zanót.

Cz betűs szavakat lásd még a C alatt is.

Czitrom, l. citrus.

Czitromsav, l. Acid. citricum.

Czukur, l. Saccharum.

Czukorbetegség, l. Diabetes melitus.

Czukur felkeresése a vizeletben, l. Húgyvizsgálat.

Czukorkóró, l. Liquiritia.

Czukornád, l. saccharum off.

Czukorrépa, l. Beta vulg.

Czukorsav: $C_4H_4(OH)_4.(CO.OH)_2$ kétalju organicus sav, mely a mannitnak, czukornak, keményítőnek HNO_3 -al való oxydatiója alkalmával keletkezik. Borszeszben oldódó gummi-szerű tömeg, az ammoniás $AgNO_3$ -oldatot és a lугos vizoldatot reducálja.

Czukorvizelés = Diabetes melitus.

D

D = 500. d. = dentur, adassék.

Da = adde.

Daemonorops draco = Calamus draco.

Dacryadenitis = könnymirigygyulladás.

Dag, daganat = tumor, valamely testrésznak rendellenes megnagyobbodása oly módon, hogy vagy az eredeti szövet terjeszkedik ki kórosan vagy pedig egy új szövet képződik, mely az anyaszövettől el van határolva s működést nem fejt ki; az előbbi képződési módot túltengésnek (hypertrophia), az utóbbit új képletnek (neoplasma) nevezik. Aszerint, amint a daganatok a különböző szövetekben lépnek fel, elnevezések is különbözők. P. o.:

fibroma = rostdaganat;	chondroma = porc daganat;
myxoma = nyákdaganat;	osteoma = csontdaganat;
lipoma = zsírdaganat;	angioma = edénydaganat;
glioma = enyvdaganat;	myoma = izomdaganat;
carcinoma = rákosdaganat;	neuroma = idegrostdag.;
lymphoma = nyirkdaganat;	
sarcoma = húsdaganat;	
adenoma = mirigydaganat;	

Virchow a daganat keletkezésének okául specificus ingert tételez fel, Concheim pedig egy, még az ébrényi életben másfelé került sejtcsoport kifejlődésének tulajdonítja azt.

Daguerotypia, l. fényképezés.

Dalton John, kitűnő angol chemicus, szül. 1766. Eaglesfieldben; 1793-ban manchesteri tanár, megh. 1844. jul. 27. Dalton egyike volt a legszerényebb és legmunkásabb chemicusoknak, főleg a gázok és gőzök törvényeivel foglalkozott, az atomelmé-

let és a sokszoros súlyarányok törvénye voltak azok, melyekkel nevét a chemiában örökké nevezetessé tette. Manchesterben még életében szobrot emeltek neki.

Dalton gőzsűrűségi törvényei: 1. valamely térnek telítőképessége független a térben már előbb elhelyezkedett gáz minőségétől; 2. a gőzök és gázok keverékének sűrűsége és feszereje egyenlő az alkatrészek sűrűségének és feszerejének összegével.

Daltonismus, l. Acyanoblepsia.

Damiana, ramuli turnerae, a turnera aphrodisiaca nevű amerikai növény, melynek kivonatát 0.30–0.60 gr.-os adagokban alkalmazzák mint huyghajtószert; állítólag a lankadt ivarszervek képességét 2–3 havi használat után helyreállítja.

Damianus, l. Cosma és Demién.

Dammara Rumph. dammarafenyő, Ausztráliában mintegy 10 fajjal tenyésző tobzos fa, melynek kauri fenyőnek nevezett fajtája Új-Zelandban egész erdőségeket képez; 60 méter magas, ágai telve csepegő gyantával, mely a fa alatt sokszor 50 kilós darabokba gyűl össze. A gyantát kauri copal név alatt ismerik s laccok készítésére használják.

Dammar lacc:

Rp.

Resinae dammar. 70.
Ol. terebinth. 100.
Spir. vini conc. 50.
Gummi elemi. 8.
Misce.

Rp

Resinae dammarae 100.
Resinae copal 20.
jól összetörve tedd üvegbe s
tölts reá
Terebint. rect. 250.
nyolcz napon ál rázogatva
tartsd, azután önts még rá
Terebint. rect. 150.
Ülepítsd le s decantald.

Dana Jakab Dwight, kiváló amerikai geologus és mineralog, szül. 1813. Utikában. Számos tanulmányuljának bevégezése után 1842-ben hozzáfogott ásványtanának megírásához, mely mű s a benne foglalt chemiai alapokra fektetett rendszer eddig a legtökéletesebb ásványtani munka, Szabó J. dr. ásványtana is a Dana rendszer szerint van megírva.

Daniell Frigyes János, angol természettudós, 1790.–1845. Munkái főleg a galvanismusra vonatkoznak. Ő állította fel elő-

szőr a polarisációnak alá nem vetett (állandó) galvánlánczot melyet először egy rézpohárban levő $Cu SO_4$ oldat képezett, melyben egy ökörgégében álló kénsav és zink uszott.

Daniell elem, sürgönyhivataloknál használatos villanytelep, mely áll a következőkből: pohárban $Cu SO_4$ oldatban rézlemez van, az oldatba merül még egy agyaghenger, melyben H_2SO_4 -be foncsoros Zn van mártva.

Daphne mezereum = farkashárs, farkasboroszlán, lásd Mezereum.

Daphnetin, a daphnin hasadási terméke.

Daphnin: $C_{31} H_{34} O_{10}$, a daphne mezereum keserű anyaga, savakkal főzve cukorra és daphnetinre hasad. Izgató hatása. L. Mezereum.

Darázscsipés, l. Állati mérgek. A darázscsipő helyét ammoniával kell bekenni, hogy az a fulákon át bejutott hangyasavval közömbösítse; a további kezelés lobellenes. Ammonia belsőleg is adható 10 csepp egy pohár vízben.

Dárdany, csinált »magyar« neve az antimonnak. Összeköttetéseit l. Antimon czim alatt.

Darell rhebarbara festvénye, l. Tra rhei Darelli.

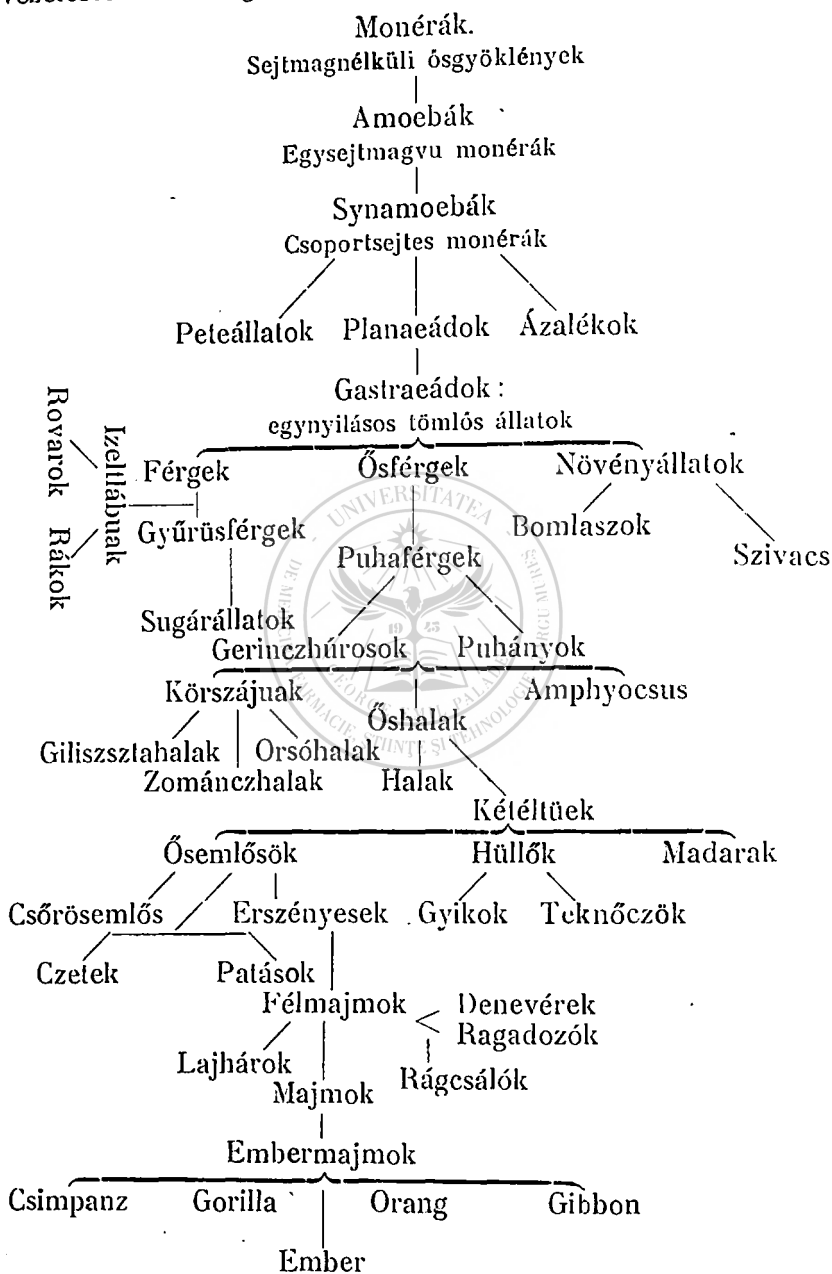
Darwiv Károly Róbert, világhírű angol természettudós, szül. 1809. febr. 12. Shrewsburghban, megh. 1882. ápr. 12. Downban. Eleinte orvosi majd papi pályára készült, de a természettudományokat 5 évi utazása alatt annyira megszerelte, hogy minden tehetségét tudványa kielégítésére s kutatásokra fordította. Utazásai alatt szerzett tanulmányait több jeles szakférfiival megírta s az állam segítségével 1810—1843-ban kiadta. 1842-ben feleségével Down nevű faluba vonult vissza, hol »A fajok eredete« czimű munkáját írta meg, mely nemcsak a tudományos, hanem az egész művelt emberiség csodálkozásait keltette fel.

Számos munkái közül ez a legnagyobb szerű, melyben egy egészen új, sokoldalulag bebizonyított lényt világított meg, mely

Darwinismus név alatt minden művelt ember előtt némileg ismeretes. A Darwin-féle elmélet magva az, hogy az állati fajok nem változatlanok, hanem szemünk láttára elváltoznak nemzedékről nemzedékre olyannyira, hogy a legkésőbbi egyedek az eredeti fajtól egészen eltérnek. Eme tapasztalati tényből kiindulva, számtalan példával bizonyított ama tény következik, hogy maguk a fajok is egy alsóbbrendű fajból származtak a változékonyság és átöröklés által megváltoztatva; a gyengébb faj, mely a létért való küzdelemben nem bírta megállani helyét az új faj mellett, kipusztult.

A darwinismus rendkívül érdekes, de tárgyalása nem bir gyógyszerészeti érdekekkel s inkább hivatkozom ama munkákra, hol erről bővebb magyarázatok találhatók: Darwin »Az ember származása és az ivari kiválás«. »Term. tud. közl.« »Pallas nagy lexicon«.

Darwin elmélete szerint a szerves életnek következő levezetését lehet megszerkeszteni :

Dat Galenus open ... régi latin közmondás, mely az orvosi pálya jövedelmező voltára vonatkozik.
Datum = kelet. L. Recept.

Datura alba Nees. Japánban honos datura-faj, melyet ott a chloroform ismerete előtt mint egyetlen anaestheticumot használtak s ma is elég gyakran rendelik 4, magvaitól megfosztott hüvelyéből készült infusumát. Leveleit háziszer gyanánt használják hörghurutnál és asztmaczigaretták gyanánt.

Datura stramonium, l. Stramonium.

Daturin, az atropinnal isomer, a hyosciaminnal és duboisinnal identicus vegyület: $C_{17}H_{23}ON$, a datura stramonium alcaloidája.

A datura stramoniumban jön elő mint alcaloid; szintelen, tőlalaku jegeczek, alcoholban, aetherben, chloroformban oldódnak. Előállítható oly módon, ha a datura stramonium összezuzott magvait hig borszeszszel kivonjuk, a szörpsűrűre párolt kivonatot 5 rész oxalsavnak 6 rész vízzel való oldatával két napig állani hagyjuk; az átszűrt folyadékot $NaOH$ -dal lugos kémhatásig telítjük s chloroformmal kirázzuk. Az eljárás többi része ugyanaz, mint az atropiné. Alkalmazzák 0.00025—0.001 gr.-os adagban mint sedativumot és hypnoticumot neuralgiánál, astmánál, epilepsiánál, rheumánál. **L. Stramonium.**

Dávid thea »Kahl«, = hb. marubii, flor. millefol. lich. island. hb. centaurii, hb. hederæ terr. légutak hurutjánál használják.

Davoisin, speciálítás, gualacolcarbonat chocolateval.

Davy Humphry esquire, egyike a legjelesebb chemikusoknak, szül. Penzanceban (Anglia) 1778. decz. 17. megh. Genfben 1829. máj. 29. 16 éves korában gyógyszerész lett s a vegylant annyira megkedvelte, hogy tanulmányai után 1798-ban Bristolban egy orvosi intézet chemicusá lett; 1801-ben már tanár, 1820-ban a »Royal Society« elnöke. 1812-ben gazdagon nősülvén, idejét utazásokkal s buvárlatokkal töltötte. Ő fedezte fel a galvan áram chemiai hatását s az electromos világítás alapját ő vetette meg. Felfedezte többek között a K , Na , elemeket, előállította a Ba , Sr , Ca , Mg -ot, felismerte a chlor elem voltát, s azt is megállapította, hogy a savak nem tartalmazznak szükésképen oxygént. 1815-ben szerkesztette a biztosító lámpát, mely nélkü főleg kőszénbányákban dolgozni nem lehetne.

Davy-iv, az electromos ivlámpák széncsucsaik között levő iv, melyet először Davy vett észre akkor, midőn egy 2000 bateriás lánczból a Cu és Zn lemezeket hegyezett végű faszénpálcákkal kötötte össze.

Davyum, elemnek vélt fém, mely a platinával együtt fordul elő. J. W. Mallet vizsgálatai szerint osmium, rhodium és iridium keverékének bizonyult.

D. d. = de dato rövidítése.

Deákflastrom = Empl. diachylon.

De Candole Augustin Pyrame, jeles botanicus, szül. 1778. Genfben, megh. 1841; eleinte jogot tanult, de Vauchert hallgatva

a botanicát kedvelte meg. Első irodalmi terméke a zuzmókról szólott, majd Lamarck műveit Jussieu rendszerében saját ismereteivel bővítve átdolgozta. Egy sikertelenül kiadott műve után belefogott a maig is páratlanul álló, fia által folytatott óriási munkájába: »Prodromus systematis naturalis regni vegetabilis« melynek ő csak 7 kötetét szerkesztette.

De Candolle műveit jellemzik a chemiai és physikai vonatkozások, a lelkiismeretesség, szabatos leírás és fegyelmezett rendszer, mik munkáit páratlanokká teszik az irodalomban.

Decantatio, lefejtés, letöltés. ha valamely folyadéktól szilárd, nyálkás vagy igen finom poralaku anyagot akarunk elválasztani s azt szűrés által nem lehet végbevinni, a folyadékot állani hagyjuk s a folyadékot az üledékről leszívjuk vagy ovatosan leöntjük, eme művelet a decantatio. Alkalmazzák főleg syrupok, succusok, extractumok készítésénél, midőn a folyadék a szűrőpapíron nem megy át.

Decigramm = 10 centigramm.

Deciliter = 100 gramm.

Decocto-infusum, főzetes-forrázat, ama művelet, midőn valamely növényi rész főzés után a forró vízben még állani hagyunk, hogy jobban kivonódjék.

Decotum, főzet, legrégibb, már Hipocrates által is használt gyógyszeralak, mely növényi, ritkán más anyagnak vízzel vagy borral való főzése által készül; nyákos, édes, vagy tápláló s nagyobb mennyiségben elfogyasztható főzeteket ptisana-, apozema- iusculumnak nevezik.

A decoctumok előállítására vonatkozólag a magy. II. gykv. úgy rendelkezik, hogy az összetett növényi anyagok $\frac{1}{4}$ óráig főzessenek szabad tűzön; az osztr. VII. gykv. $\frac{1}{2}$ órai főzést kíván, a német III. gykv. pedig a hidegvízbe áztatott növényi anyagot $\frac{1}{2}$ órán át vízfürdőn főzeli. Főzés után a főzetet megszűrjük s a collaturában levő növényi anyagot a ruha csavarása által kipréseljük; az elpárolgott vízmennyiséget kiegészítve, a főzetet 5—8 perczig ülepedni hagyjuk s azután öntjük az edénybe. A decoctumokhoz az esetleg abba rendelt egyéb szereket mindig utólag kell hozzáadni, nehogy azok a növényi részek kivonását befolyásolják.

Ha a vényen nincsen feltüntetve a vízmennyiség csak a collatura, akkor mindig a collatura kétszeresével kell főzni az anyagot.

A decoctumok egyöntetűségének és jóságának egyik feltétele az, hogy destillált vízzel készíttessenek, mivel a különböző vidékeken a víz minősége is különböző. Ezért alapelv gyanánt kell elfogadni, hogy minden decoctum destillált vízzel készíthető.

Némely helyen a decoctumokba főzés közben vagy natr. carbonicumot vagy acid. tartaricumot tesznek, hogy azok a nö-

vényi részben levő hatóanyagot kivonják. A gyakrabban ordinált decoctumokhoz a következő arányban kell kivonó anyagot tenni.

Decoctum	Arány	Na ₂ CO ₃	Acid. tart.
Rad. arnic.	10:200	0:10	—
» colombo	10:200	0:10	—
Cort. chinæ	10:200	—	0:30
Rad. ipecac.	1:200	—	0:10
» granator.	10:200	0:10	—
» rhei	2:200	0:30	—
Sennæ	10:200	0:20	—
Rad. Senegæ	10:200	0:10	—
» Valerian.	5:200	0:10	—

Stoeder, ki e témával behatóan foglalkozott, azt ajánlja, hogy decoctumok u. n. »decocturumokban« készíttessenek úgy, hogy a hidegvízzel áztatott növényi anyagokat vízfürdőn 15—20 perczig melegítetnek. Némely helyen decoctumokat előre készítenek, de ezek 24 órán túlna használtassanak, mert bomlásnak indulnak.

Decoctum altheæ, Az orsz. betegápolási alap terhére kiszolgálható gyógyszerminta:

Rp.

Rad. alth. 10.
f. decoct. ad coll. 200.

Decoctum chinæ,

Rp.

Cort. chinæ succirubr 15.
f. decoct. ad coll. 200.

Decoctum haematoxili, a brit és é.-amerikai gykv. szerint hivatalos, 30 rész lign. haematoxinak 600 rész vízzel való főzése által készül, a főzetbe még 10 gramm cort. cinnamomit tesznek.

Decoctum lignorum, Bochet simpl. Régi gyógyszeralak, mely 10—10 gr. rad. sarsaparill, cort. chinæ, lign. quaiaci, lign. sassafras, 20 gr. hb. fragariaenak 1000 gr. melegvízben való áztatása által készült. Alkalmazták tüdőbajok és bujakór ellen. Elavult.

Decoctum liquiritiæ, Bochet purgativ. L. Liquiritia.

Decoctum ononidis:

Rp.

Rad. ononid. spin. 15.
fiat. decoct. ad coll. 200.

Decoctum papaveris capit, a régi brit gykv. szerint 50 rész mákhajnak 750 rész vízzel való főzése által készül. Külsőleg alkalmazzák borogatásra.

Decoctum Pollini, régebben használt szárcsagyökérfőzet, mely 17·5 gr. rad. sarsaparill. 80·5 gr. dióhéj (zöld) és 1 liter vízből készült; felényi mennyiségre kellett lefőzni.

Decoctum salep. rosz elnevezésű gyógyszeralak, mivel mineműségénél fogva mucillagónak kellene nevezni.

Eme decoctumot háromféleképen készítik:

1., darabos salepet vízzel 10 perczig főznek folytonos keverés közben, eme mód annyiban kifogásolandó, hogy a salep nyálkája a szűrőruhán marad s onnan lekaparva nem oszlik el tökéletesen;

2., az alcoholizált salepgumóport az üvegben kevés hidegvízzel összerázzuk s reá öntjük a kívánt forróvízmennyiséget s jól összerázzuk, eme készítmény egyenletes, csapadékol nem ad s az egész salepmennyiséget tartalmazza;

3., nem helyes a »decoctum«-salepnek hideg úton való készítése csupán rázás által, mert a keményítő a hidegvízben nem pukkan széjjel s az üveg fenekére száll. L. Salep.

Decoctum sarsaparillae comp. = Decoctum Zittmanni.

Decoctum Zittmanni fortius, decoctum sarsaparill. comp. fort. Ph. Hung. némi különbséggel Ph. Germ. Ph. angl.

Rp.

Rad. sarsaparillae 480·0 gr.

Aquae dest. frig. 24000·0 gr.

Áztatsd 24 óráig, vászonzacskóba kötve adj hozzá:

Pulv. sacchari

Pulv. alum. crudi aa 28·0 gr.

Calomelanos 16·0 gr.

Cinnabaris 4·0 gr.

Főzd le 8000 grammra; a főzés végefele adj bele:

Sem. anisi contus.

» *foeniculi contus aa 16·0 gr.*

Folior. sennae 120·0 gr.

Rad. liquiritiae 48·0 gr.

Sajtold ki s a gyapjun átszűrt főzetet egészítsd ki 8000 grammra s oszd el 8 üvegbe.

S. Erős főzel.

Decoctum Zittmanni mitius decoct. sarsaparil. comp. mit. Ph. Hung. II.

Rp.

Rad. sarsaparillae 240·0 gr.

Aquae dest. frig. 24000·0 gr.

Az erősebb főzet készítésétől visszamaradt eleggyel együtt főzd 8000 gramm szüredékig, végefele adj hozzá:

Cort. citri

Cort. cinnamomi

Sem. cardamomi

Rad. liquiritiae aa 160 gr.

Sajtold ki, gyapjun szürd át s a 8000 grmnyi szüredéket oszd el 8 üvegbe.

S. gyengébb főzet.

A Zittmann főzet — természetesen — zománczozott-, cserép- vagy porcellánedényben főzessék vízfürdőn.

A német, angol és osztrák gyökvekben felvett Zittmann-főzetben higany és cinóber nincsen.

A Zittmann-főzet főleg bujakórnál mérsékelt adagban rendelve, gyorsítja a betegség gyógyulását, főleg ha jódkáliummal együtt adagoljuk. Hatása abban leli magyarázatát, hogy a kapcsolatos szigorú étrend segítségével a főzet által előidézett élénk anyagforgalom folytán a kóros és rossz táplálkozási képződmények elégnek, elpusztulnak.

A Zittmann főzetben azonban föltétlenül bizni nem lehet; főleg pedig akkor, ha az agy vagy a gége van megtámadva, nem szabad vele kísérletezni, hanem a bedörzsölési kurához kell folyamodni; hatástalan a csontok bántalmazásainál is; az esődleges bujakóros tüneteket eltünteti ugyan, másodlagos bántalmaknál hatástalan.

Alkalmazható jó sikerrel régi csúzos bántalmaknál, elhanyagolt lábszárfekélyeknél, idült psoriasis, lepra, lupus scrophulosus eseteiben.

Az erősebb főzetből a beteg mindennap reggel az ágyban 4–800 gr.-ot igyék meg melegen s legalább 3 óra hosszat tartarózzék be jól, hogy izzadjon; este a gyengébb főzetből igyék 4–500 grammot.

Decolor = szintelen, decoloratio = elszíntelenedés.

Decompositio = felbomlás, alkatrészeire való bontás.

Decubitus, fekszeb a felhámnak és a szöveteknek részletes elhalása a kiálló csontok felett; hosszas és súlyos betegeknek fordul elő, midőn a folytonos nyomás folytán a hús főleg a lapoczkacsontok fölött fölsebzik s elhal.

Összehúzó, desinficiáló szerekkel gyógyítandó; ilyen szerek p. o. az ung. plumbi tannici.

De dato . . . naptól kezdve.

Defaecatio = megszűrés.

Defectus, hiány, gyógyszerészi értelemben a megrendelendő vagy elkészítendő gyógyszerek gyűjtőneve; a megrendelendő gyógyszereket a megrendelő »defectus« könyvbe, az elkészítendőket a »liber defectorum« laborandi-ba írják bele. Defectus számba mennek a megtöltendő állványedények is. l. Impleálás

Defectus asztalnak nevezik a gyógytár mellékhelyiségében felállított kis asztalt, melyre az impleálásra váró edényeket rakják.

Degeneratio, visszafejlődés, elfajulás.

ehlia, ná ha elleni tiltkos szer, nem egyéb mint 3% co-cain oldat vizes glycerinben.

Dejectio = excrementum.

Deka = tíz, dekagramm = 10 gramm.

Dékán, az egyetemen az egyes karok élén álló tanárok; a budapesti egyetemnek 4 dékánja van: hittudományi, bölcsészeti, orvosi és jogtudományi kari dékán l. Egyetem.

Delej, delejesség, magnetismus, az electromossággal rokon tünet, mely bizonyos, főleg vas és aczéltartalmu testeken nyilvánul abban, hogy nem delejes de hasonló anyagu testeket vonzanak vagy ellaszitanak.

A magnetit nevű természetes vasérczen fedezték fel eme tünetemnyt, melyet az ércz lel helyéről (Magnesia, Kis-Azsia) mágnességnek neveztek el.

Ampére szerint valamely mágnest oly moleculákból képzelhetjük összetéve, melyek körül electromos áram kering; ha a vas vagy aczél moleculáris áramait — melyek rendetlenül vannak elhelyezve — electromos árammal úgy rendezzük el, hogy azok párhuzamosak és egyirányuak legyenek, a vas mágneses lesz.

Bármely vasrud vesz fel mágnességet, ha azt a föld körül folyó mágnes-áramok tengelyével párhuzamos állásba hozzuk.

Aczélt oly módon tehetünk mágnesessé, ha azt egy mágnesrudal hosszában végigdörzsöljük; minél vékonyabb az aczéllemez, annál tökéletesebben mágnesezhető.

A mágnesrudban a legnagyobb erő a két végben van, a mágnesrud közepe indifferens; fölfüggesztett mágnesrud a a földmágnesség irányító erejénél fogva észak-dél irányt vesz (delejtű) s az illető sarkok +, illetve — nevet viselnek. Egy-nemű sarkok egymást taszítják, különneműek egymást vonzzák. l. Electromosság.

Delejgyógymód, az állati delejességen alapuló gyógyítási kísérletek, melynek Mesmer vetette meg alapját l. o. Eleinte a delejgyógymód tudatlan hiszékenységen és szédelgésen alapult, manapság a tudományos alapon végzett hypnoticus és suggestibilis kísérletek által komoly irányuvá lett. l. Hypnosis.

Delirium, öntudatlanság, a központi idegrendszer ama működési zavara, midőn a beteg kóros képzetek behatása alatt összefüggés nélkül beszél és tesz. A delirium beállhat fertőző heveny lázas betegségeknel, u. m. hagymáz, vörheny, gyermekágyi láz nemkülönben alcoholismusnál (d. tremens potatorum). A fertőző anyagnak az agy kérgére való hatásából magyarázzák ki a delirium okát. A delirium elnevezés tágabb értelemben

főleg az elmebetegségi fajok és fokozatok megjelölésénél alkalmaztatik.

Delirium tremens potatorum, iszákosok őrjöngése, az idült alcoholmérgezés heveny kitörése. A beteg folyton hallucinál, kis állatokat lát maga körül s azok után kapkod; általános ideggyöngesége miatt reszket s a legcsekélyebb műtétek után deliriumba esik. Nagy adag opiummal szokták gyógyítani.

Delphinium staphisagria L. ranunculaceae, szarkaláb; Olasz és Görögország árnyékos helyin tenyésző egyenes, 1 méter magas 4 évi növény, levelei 5 lehenyesek, tenyéralakúak, lágy puhelylyel vannak borítva; 3 rekeszű gyapjas tüsző termésében 12—12 mag van (sem. staphisagriae), melyek 6 mm. hosszúak, négyszegletesek.

Tartalmaz delphinint, delphinoidint ($C_{42}H_{68}N_2O_7$), staphisagrint ($C_{22}H_{33}NO_5$) az előbbi kettő az aconitinhez, az utóbbi a curarehoz hasonló hatású.

A porrá tört magvakat 1:20 arányban zsirral keverve telvek ellen alkalmazzák, aetherrel kivont olaját ajánlják prurigo senilis ellen.

Delphinin: $C_{22}H_{35}NO_6$, a delphinium staphisagria alcaloidája, szintelen, rhombos jegeczek, melyek igen bomlékonyak, víz egyáltalában nem, aether, borszesz, olajok jól oldják; az alcaloid kémszerek kicsapják; H_2SO_4 sárgásbarnán oldja, mely oldat vörös, majd ibolyaszínű lesz.

Előállítható sem. staphisagriaeből oly módon, mint az aconitinum; az aetheres oldathól chloroformmal az összes alcaloidák kivonhatók, a chloroform elpárolgása után a maradékból a delphinin aetherrel kivonható.

Alkalmazzák 0.001 gr.-os adagokban mint antispasmodicumot és csúszellenes szerül főleg arczsabánál.

Dementia paralytica, terjedő hűdéses elmezavar, az elmebetegségek legsúlyosabb formája, mely 1—2 év alatt halálos kimenetelű lehet. Rendesen férfiaknál a javakorban fejlődik túlfeszített szellemi munka, nagy gondok, veszteségek vagy háttartalan kicsapongások folytán.

Első stádiumában a betegség általános bágyadtságban, szellemi fáradtságban nyilvánul, mikhez még főfájás, ingerlékenység járul. Később az emlékezett homályosul, hypocondricus betegségérzet lép fel, a beteg agy folyton zavart. A kór előhaladtával fantasztikus téveszméivel kinozza környezetét, esztelenül cselekszik, majd a szótagbotlás felléptével beáll a végleges elbuzulás szaka, midőn az összes izomzat hűdéses állapota a testi és szellemi tehetetlenséget jelenti.

Derris elliptica, Benth. pongamia volubilis, leguminosae; a malai félszigeten tenyésző pillangós növény, melynek gyökerét halméreg gyanánt használják.

Demonstratio, bemutató főleg a kísérleti természettan ta-

nitásánál nézkülözhethetetlen módszer, részint a tünetmények megértetésére, részint azok igaz voltának behizonyítására.

Demulcentia = Bevonószerek.

Denaturálás, fogyasztási adó alá eső czikkeknak, melyek más célra is szolgálnak, oly módon való elváltoztatása, hogy az élvezhető ne legyen s így fogyasztási adó alá ne essék. Denaturált élvezeli czik a szesz, só és a czukor.

Denaturált szesz; ipari célokra szolgáló szeszt hogy élvezhető ne legyen s adómentesen fogyaszthassék, nálunk pyridinnel keverik. A denaturáló keverék a következő:

Acetum pyrolignos. rect. 100 r.

Pyridin 20 r.

Phenolphthalein 0 01 r.

Eme keverékből 100 rész szeszhez 2 5 részt adnak.

Németországban a benzolt használják a szesz denaturálásra.

Densimeter = sűrűségmérő, l. Araeometer.

Dephlegmatio = a szesznek részletes lehűtés által való lepárlása, midőn a gyenge hűtés folytán a vizgőzők megsűrűsödnek s visszafolynak, a szeszgőzők azonban, melyeknek lecsapására erősebb hűtés kell, tovább mennek a hűtőcsőben.

Depilatorium, szőrvesztőszer:

Rp.

I.

Barii sulfurati 10.

Zinci oxydati 5.

Amyli pulv. 5.

Vizzel lágy pastává alakítva vastagon szőrös helyre kenjük s 10 percz múlva lemossuk.

Rp.

II.

Natrii hydrosulfurati 3.

Calcariae ustae

Amyli pulv. aa 10.

Vizzel pastává alakítva a szőrös helyen 3—4 perczig tartandó

III. *Sapo depilatorius*:

Rp.

A)

Amyli 20.

Aquae 120.

Rp.

B)

Na. sulfurati

Barii » aa 30.

Aquae 180.

Rp.

C)

Olei palmae 36.

Glycerini 21.

A B) oldathoz adjuk a glycerint s fölmelegítve összekeverjük az A) oldattal s pépsűrűvé keverve hozzáadjuk a megolvasztott pálmaolajat s szagosítva formába öntjük.

Használatnál a szappant a szőrtelenítendő helyre kenjük kevés vízzel addig, míg a szőr le nem hull.

IV. Török hajvesztő (*Rhusma turcorum*):

Rp.

<i>Auripigmenti pulv.</i>	1.
<i>Calcii hydrooxydati</i>	8.
<i>Alb. ovorum</i>	
<i>Saponis aa qu. s. ut. flat</i>	
<i>pasta.</i>	

A szőrös bőrre kent pastát száradás után lemossák.

Depuratus, tisztított, ellentétben a crudussal.

Derítés, ama eljárás, midőn valamely főzetből a zavaros-ságot okozó anyagokat kiválasztjuk bizonyos anyagoknak hozzákeverése által, ily anyagok a tojásfehérje, enyv, vízahólyag, kaolin; eme anyagok vízzel jól felkeverve a megtisztítandó főzettel jól összerázandók vagy főzendők midőn azok a zavaros-ságot okozó anyagokat kicsapják s a főzet tiszta marad. Lásd Clarificatio.

Derivantia remedia, elvonó gyógyszerek. a kisebb-nagyobb mértékben izgató, részben edző szereknek egy csoportja, mely szerek alkalmazása által a test bizonyos részében erősebb vértolulást, esetleg lobot idézünk elő azért, hogy egy más helyről a vérbőséget elvonjuk s ott ezáltal a lobosodást csökkentjük. Igy p. o. a mélyebb szövetekben fekvő lobosodást a felbőrre hozzuk ki erős szeszes bedörzsölések által, vagy a fej vérbőségét empl. vesicatoriumnak felrakása által csökkennjük. Derivans szerek a lobokozók és külső excitantiák, u. m. mustárkovász. ol. sinapis, empl. cantharid. tict. jodi, ol. crotonis, ammonia, ung. Autenriethi, ung. kali jodati, forró lábfürdők, Prieznitz borogatás, tömény ásványsavak.

Derma = bőr. L. o.

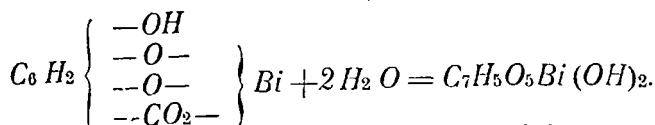
Dermaphyticida, ama szerek, melyek a bőrön és nyákhártyákon tenyésző növényi élősdieket ölik el; ilyen szerek a pulv. goa, ac. chrysophanicum, ac. carbolicum, illó-olajok, kén, kéndioxyd, stb.

Dermasot, lábizzadás ellen, alumin. acetic. solut. fuchsinnal festve s aether aceticussal szagosítva.

Dermatin, durít, kaucsuk készítmény, melyet fedőszergyánánt alkalmaznak; 2. pipereszer, acid. salicylic, amylum, talcum és alumen keveréke.

Dermatol, bismuthum subgallicum, bázisos bismuthgallát, 55% bismuthoxydot tartalmazó sárga por, mely lugokban oldódik. A dermatol mint antisepticum sebekre annyival bír előnnyel, hogy nem szívódik fel.

A dermatolnak Causse szerint következő szerkezeti képlete van:

A dermatol előállítására oly egyszerű módok vannak, hogy czélszerű azt házilag készíteni. Kétféle uton készül.

1., 200 gr. bism. subnitricumot HNO_3 -ban oldunk s 500 cm^3 telített NO_3K oldatot adunk hozzá; ha az oldat savanyu kémhatásu, bismuth. subnitricummal semlegesítjük s 100 cm^3 eczetsavval keverjük. Eme oldatot 125 gracid. gallicumnak forróvizes oldatával keverjük s a keveréket gyorsan 20-szor annyi vízbe öntjük, midőn a dermatol sárga jegeczekben válik ki.

A jegeczeket előbb hideg, majd forróvízzel jól kimossuk s levegőn megszáritjuk.

2., 38 gramm bismuthsubnitrátot 76 gramm tömény ecet-savban oldunk s 631 gr. vízzel hígítjuk; eme oldathoz adjuk 125 gr. gallussavnak 631 gr. vízben való oldatát s a csapadékot mosva, 100 C° -nál megszáritjuk.

A dermatolt mint antisepticumot alkalmazzák sebekre hintőpor és kenőcs alakban, belsőleg pedig opiummal a bism subnitricum javallatai alapján.

Dermatolysis = a bőr rendellenes ernyedettsége, midőn ránczokba rakódik.

Dermatomicosis, ama bőrbántalmak gyűjtőneve, melyeket növényi élősdiek okoznak. Ilyenek: a fejkosz. melyet az *acherion Schönleini* okoz, a tarló sömör (*herpes tonsurans*), melynek oka a *trichophyton tonsurans*, a *pyliriasis versicolor*, melyet a *mycrosporon furfur* nevű gomba okoz stb.

Derme, dermedés, tetanus, fertőző betegség, melyet a Nicolaier által felfedezett tetanus bacillus okoz; a tetanus idegbántalom, mely a mozgó idegeknek kóros izgatottságából áll s a test összes izmainak tartós zsonggörcsében nyilvánul.

Régebben a kórházakban az operált betegek között a derme járványszerűen lépett fel, mivel az eljárás az operatiók körül olyan volt, hogy a tetanusbacillusoknak a testbe jutását nem akadályozta meg.

A sebdermét tetanus traumaticusnak nevezték; ide sorozható az újszülött gyermekeknél a köldökszínor átvágása után s némely csuzos bántalmaknál fellépő derme s némi hasonlatosságból a brucin és strychninmérgezéskor fellépő derme (tetanus toxicus).

A tetanus gyakrabban férfiakat támad meg, a betegség kitörését pár napi rosszullét előzi meg, majd beáll a szájizmok görcse (trismus), néha nem is terjed tovább de sokszor átsap a tarkóra, hátizmokra s az összes izmokra is; ilyenkor a nyakizmok a fejet előrehajtják, a gerincoszlop úgy hajlik meg, hogy a mell kidülled, az altest deszkakemény, a hőmérsék magas sőt halál után is $44^\circ C$.

A göresös rohamok igen fájdalmasak s oly hevesek, hogy némely izom a rángások közben megszakad.

Az egyes rohamok beállanak a bőr legcsekélyebb érintésére is és 5 nap múlva halállal végződik, mivel a lélegzelvétel igen lassu.

Ha a rohamok első napokban alább hagynak, javulás állhat be; gyógykezelése tüneti: vérelvonók, bodítók, idegzsongítók.

Ujabban a dermát a bacteriumok chemiai termékeinek: tetanin és tetanotoxin beoltásával gyógyítják l. o.

Dermoid = bőrhöz hasonló.

Dermol, bismuthum chrysophanicum: $[Bi C_{15} H_9 O_4]_3 Bi_2 O_3$
Torjescu burdujeni gyógyszerész készítménye. Merek analysise kiderítette, hogy a dermol nem egyéb, mint chrysarobinnak u. a. bismuthsóval való keveréke.

Desichtol, l. Am. sulfoichtiolic. Szagtalan ichthyol.

Desinfectol, kreosolokat tartalmazó keverék.

Desinficiálás, desinfectio, fertőtlenítés, a kórokozó bacteriumoknak célirányos elpusztítása a helyiségekből, ruhákból s a különböző szerekről, eszközökről. A desinficiálást oly módszerekkel végzik, melyek a bacteriumokat elpusztítják, ilyen p. o. a hő, forró vízgőzök, a szerek közül az u. n.

Desinficientiák, melyek az antisepticumokkal azonosak. Lásd ott.

Desodorisentia, antiputrida, szagtalanító szerek, a szervenlen vegyületek ama sói, melyek könnyen cserehomolván, a a bűzös gázokkal szagtalan vegyületté alakulnak. Ilyen szerek: chlór-mész, natr. bisulfuricum.

Desoxydatio = reductio, ama chemiai folyamat, midőn valamely dus oxygéntartalmu vegyülethől oxygént vonunk el. Ha p. o. vasoxydot szénnel hevítünk, desoxydatio folytán fém keletkezik.

Destillatio, lepárolás, ama művelet midőn valamely folyadékot gőzzé alakítunk s ismét cseppfolyós állapotba viszünk át. A destillatio célja, valamely illó folyadékot egy kevésbé illó vagy szilárd testtől elválasztani. Szilárd testek destillatióját sublimálásnak (l. o.) nevezik, de némelykor száraz destillációnak is mondják.

A lepárló készülék lényegileg három részből áll: ama edény, melyben a lepárlandó folyadék hevítettik, ez a főző üst, oly hidegvizben álló csavarmentes csőrendszer, melyen átmenve a gőzök ismét cseppfolyósakká válnak, ez a hűtő s ama edény, melybe a párlat lefolyik, ez a szedő.

Elemzési munkálatoknál főzőül egy göreb szolgál, melyhez egy Liebig hűtő van csatolva, a hevítés pedig szeszlámpán, viz-, homok- vagy olajfűrével történik.

Nagyban való lepárláshoz vörösréz-ből készült lepárló kazánt ön sisakkal és hűtő csövekkel használnak; a lepárló kazán

rendesen egy vízzel telt edénybe van állítva, mely edény be van a kemenczébe építve.

Ama lepárló kazánok, melyek szabadon érintkeznek a tűzzel s ürtartalmuk 25 liternél nagyobb, a pénzügyörségnél nyilvántartatnak s lepecsételtetnek, mely zár alól csupán a destillációra megszabott ideig mentetnek fel.

A lepárolástmár az ókorban ismerték, a középkorban pedig nagyban üzték főleg a különböző csodaszerek után való kutatás miatt. A középkori lepárlóknak eleinte nem volt különálló hűtőjük, hanem a kazán igen nagy sisakjára tettek folyton vizes ruhákat; a sisakból 2—5 levezető cső is szolgált a szedőkbe. (Többfejű hydra). A szesz lepárolóknál pedig a kazánból egy függőleges kigyózó csővezetel a hűtőfelig, mivel az alchymisták azt hitték, hogy a szesz az erőt a tűzből meríti s a kigyózó csövek által több ideig akarták kitenni azt a tűz hatásának.

Detectiva remedia = bevonószer.

Detergentia = seblisztító szerek.

Detonatio, bármely ok által előidézett durranással járó minden chemiai bomlás, midőn vagy nagy gázfejlődés vagy hirteleni légnyomás változás áll be. Ha a detonatio zárt edényben történik s az edény szétvételik, akkor explosio robbanás áll be. L. Fulminatok.

Detur = adassék; vényeken egyszerűen D. betűvel jelöltetik rendesen más rövidítésekkel együtt:

M. D. S. Misce. detur signetur.

Deuto = ismét, kettős, összetételekben.

Deutojoduretum hydrargyri = hydrargy bijodatum rubrum. Régi synonymákban használták. Elavult.

De Vry, 1813-ban Rotterdamban szül. megh. 1898. jul. 31. Legnagyobb chinologus. Atyja gyógytárában kedvelte meg a gyógytudományokat s már 1840-ben a rotterdami egyetemen a pharmacognosiát tanította. 1842-ben Liebig tanítványa volt s Giessenben a chinin chemiájával foglalkozott. 1857-ben a holland kormány a chinakérgek chemiai tanulmányozására a holland chinaültetvényekre küldte, hol 6 évig működött.

Dextrin, keményítőgummi, a szénhydratok ama csoportjának általános neve, melyek a keményítő és czukor között mintegy átmenet képeznek. A dextrinanyagok előfordulnak a növényi nedvekben és az állati vérben, képződik a kenyérhéjban és a sörben is a keményítő bomlása révén.

A dextrin keményítőtől képződik diastase, organicus és ásványi savak behatására, de a productum vége mindig czukor. A keményítő ugyanis ilyenkor amylogenre majd amylo-dextrinre bomlik, későbbben α -dextrin (erythrod.) majd β -dextrin (achrod) végre γ -dextrin dextrin (malto-dextrin) képződik e két utóbbi jóddal való változatlan marad. Az árubeli dextrin e két utóbbinak elegye.

A dextrint különböző módon állítják elő, Angliában a keményítőt vashengerekben 140--260 C°-nál pörkölik, eme készítmény sárgás színű s leicome-nak nevezik.

Francia módszer szerint a dextrin előállítása végett 1000 rész keményítőt 300 rész vízzel és 2 rész HNO_3 -val lepényekké gyurnak; a lepényeket levegőn megszáritják s porrá törve 130°-nál megpörkölik.

A német gykv. eljárása pedig ez: 150 rész burgonya keményítőt 750 r. vízben oldott 4 r. sósavasavval gőzfürdőn folytonos keverés mellett addig főzünk, míg egy kivett próba jóddal már nem kékül meg. A sav közömbösítésére az oldat-hoz calc. carb. praecipitatumot adunk, midőn oxalsavas mészt ülepedik le. 2 nap múlva a decantált folyadékot addig sűrítjük, míg ujjunkhoz nem ragad többé. A tömeget szálakká kihuzva megszáritjuk.

Mivel ilyenkor cukor is képződik, tanácsos az oldott dextrint borszeszszel kicsapni s alacsony hőnél megszáritani, mivel vízzel már 70°-nál cukorra alakul.

A hivatalos dex rin hasonló a gummiarabicumhoz, egyenlő súlyrész víz oldja, mely oldat igen ragadós, édes, alcohol, aether nem oldja; oldata a poláros fény síkját jobbra fordítja. Képlete általánosan: $C_6 H_{10} O_5$.

225 C°-nál megolvad s bomlástermékei a cukoréval egyeznek meg.

A tiszta dextrin jóddal nem színeződik meg, a Fehling oldatot csak melegen, a savanyú rézacetát oldatot egyáltalán nem reducálja s ebben különbözik a glycosetól, olomeczetlén nem ad csapadékot csak akkor, ha az elegyhez ammoniát adunk.

A dextrin a szervezetben cukorra hasadva mint hőtermelő jön tekintetbe, ezen alapszik a maláta kivonatok hatása. Alkalmazzuk dispepsiánál natr. bicarbonattal vagy konyhasóval 1—1 gr.-os adagokban.

A száraz extractumok előállítására a magy. gykv. dextrint ír elő, ámbár ez nedvességet szíván magába, a készítményt hasznavehetetlenné teszi bármily elővigyázat mellett is.

Mint ragasztó-szer főleg az iparban van nagy fontossága.

Dextroform, a dextrinnek formaldehyd vegyülete, analog az amyloformmal. Vízben oldódó antisepticus por.

Dextrose = Glucose.

Di = didym vegyi jele.

Diabetes insipidus, hűgyár, a cukros hűgyártól elütő, de némi tekintetben azzal rokon betegség, mely túlságos sok vizeletkiürítéssel jár; eme betegségnek oka Claude Bernát kimutatása szerint a nyúltagy egyik körülírt pontjának megzavarása, megsértése. A d. insipidus nem önálló betegség, hanem bizonyos idegbajokkal jár; tünetei: folytonos szomjúság s a bőr folytonos szárazsága, a hó vizelet kis mennyiségben inosítot tartalmaz.

Diabetes mellitus, cukros hughár. Hosszantartó s ritkán gyógyuló betegség, de a mely mindig más betegség hozzájárulása folytán lesz halálossá. Nevét onnan nyerte, hogy az igen bő vizelet (napi 4–10 liter) sok szőlőcukrot (glycose) tartalmaz és pedig a kiválasztott mennyiség kitesz napi 500–1000 grammot is.

A vizelet maga tiszta, fajsúlya magas (l. hughvizsgálat).

Diabetes mellitusnál a bő vizelet-kiválasztásnak megfelelőleg nagy szomjúság jelentkezik, a nagy étvágy dacára a beteg izomereje csökken, testén viszkető kelevények támadnak, sokszor szürke hályogot is kapnak. Helyes diagnosishoz azonban csak a vizeletvizsgálat vezet.

A d. mellitus néha fertőző betegségek után bizonyos agybántalmak mellett lép fel, főleg férfiaknál a magasabb korban.

Claude Bernát kimutatta, hogy a nyulag egy pontjának megzavarása vagy a hasnyálmirigy kiirtása d. mellitust okozott; mások a vérben fellelőznek egy fermentanyagot, melyet a hasnyálmirigy készít s ennek rendeltetése a cukrot a vérben átalakítani; ha e ferment hiányzik, a d. mellitus állana elő.

A d. mellitus ellen specíficus szerünk nincsen, hanem az ételek megválogatása nagyfontosságú; a beteg absolute ne egyék lisztákal, keményítő-tartalmu ételeket (burgonya, kása) vagy édes gyümölcsöket, ellenben szabadon ehet húst, aludttejet, sajtot, szalonnát, vaját; orvosszerek közül hasznosak az arsen, bróm, azonkívül a karlsbadi és vichy-i ásványvizek.

Diabeteseknek adják a következő pastillákat:

Rp.

Saccharini 30,

Natrii carb. 20,

Manniti 600.

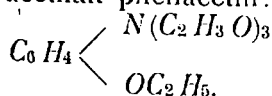
Misce. Comprimantur

pastilli No. 100.

D. S. Naponta 2 drbot.

Diabetico, berlini különlegesség, mely áll 8.25% alcohol, 0.56% borsav, 0.14% ásványalkatrész, 0.055% phosphorsav, 0.036 kénsav, 0.45% szénsav, 0.023% Sacharin és 0.82% glycerinből.

Diacetphenetidin, acetilált phenacelin:

Szintelen kristályos por, nedves levegőn eczetsával fejlesztve bomlik.

Diacetyltannin = Tannigen.

Diachenium, az ernyős növények termése, mely megéréskor két különálló zárt tokra hasad.

Diachylon, l. *Empl. diachylon*.

Diachylonpor, 2 r. plumb. acet. 10 r. vízben oldva oly keverékbe öntjük, mely 3 r. szappanból és 15 r. vízből áll; a keletkezett csapadékot szárítás után 10 r. amylummal és 3% borsavval keverjük. Sebire hinteni való.

Diacodius = dia = által, codia mák (fej) l. Syrup. diacodii.

Diacrysis = diagnosis.

Diactinismus, némely ásvány ama tulajdonsága, hogy a chemiailag ható sugarakat áthocsátja: ilyen a víz, jég, kőso, hegyi kristály stb.

Diadelphia, Linne XVII. serege, kétfalkások, mely növényeknél a porzók két csoportban összenőttek. Ide tartoznak a bab és egyéb hüvelyesek.

Diadoche = átmenet egyik a betegségből a másikba.

Diaeta = étrend.

Diaethyl = Butan.

Diaethylendiamin = Piperazin.

Diaethylsulfondiaethylmethan = Tetronal.

Diaethylsulfonmethylaethylmethan = Trional.

Diaethylketon = Propion.

Diagnosis, általában valamely dolognak felismerését jelenti azon jellemző sajátságok folytán, melyek azt osztályozni és más rokon dolgoktól különválasztani teszik lehetővé.

A gyógytanban a diagnosis kórismét jelent, mely nem egyéb, mint megállapítása a beteg szervezet rendellenes jelenségeinek (symptoma, tünet); a symptomák összegéből az azoknak alapul szolgáló anyagforgalmi zavarokra tanít következtetni a diagnostica, a symptomákat okozó alaphaj megtalálása a diagnosis. Ennek biztos meghatározására szükség van még a a betegség okaival foglalkozni (aetiologia) és az azok lényegét és lefolyását tárgyaló közlénytalan adataira (nosologia). A felsorolt ismeretek összesége alkotja a kórtant (pathologia). Lásd Betegség.

Diagridium = Scammonium.

Dialysis = elválasztás; a vízben oldott testeknek Graham által felfedezett ama tulajdonsága, hogy azoknak egyrésze állati és mesterséges hártályon képes vagy nem képes átszivárogni. Ama anyagok, melyek jegeczneműek (sók), oldatban képesek az állati bőrön vagy pergamenen átszivárogni, ezek gyűjtőneve: crystalloidok, a másik osztály az enyvanyagok, mint p. o. enyv, mézga, dextrin, karamel, albumin, extractanyagok átszivárgásra nem képesek, gyűjtőnevük: colloidok.

A dialysis segélyével képesek vagyunk az enyvanyagokat és jegeczanyagokat egymástól különválasztani.

Graham a dialysist úgy értelmezi, hogy a crystalloidok azon vizet, melyet az enyvnemű hártály fölvelt, elsajátítják s így az átömlésre közeget nyernek, míg a colloidok ezt nem teszik meg, tehát a hártály falán közeg hiányában nem hatolhatnak át.

Azt a tűneményt, midőn valamely oldat a dialysator (l. o.)

hólyagán át a külső vízbe szivárog, kiszivárgásnak — *exosmosis* nevezik, ha pedig a külső edényből hatol be a hólyaggal fedettbe, beszivárgás — *endosmosis* — a neve.

Gyógykönyvünk a ferr. oxydatum liquidumot dialysáltatja, lásd ott.

Dialysator, igen egyszerű eszköz, mely áll egy hólyaggal lekötött üvegedényből, mely belemerül egy másik, vízzel telt edénybe s ekkor a sóoldat kiszivárog, az anyag bennmarad.

Diamagnetismus, némely testnek ama tulajdonsága, hogy a mágnesező erőtol létesített inductiója kisebb a mágnesezőnél, ellentétben a paramagneticus testekkel, (vas, nikkel, cobalt) melyeknél ez megfordítva áll.

Diamid, hydrasin: (N_2H_4), basicus vegyület, melynek 1—2 H atomja helyettesíthető, midőn az u. n. diamidek keletkeznek. Például:

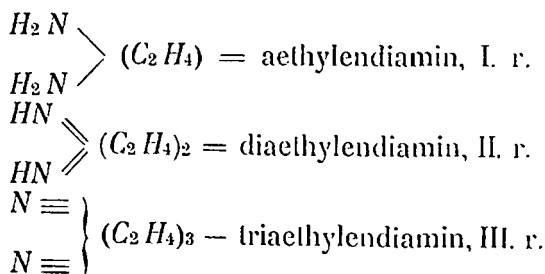
Fontosak ama diamidek, melyekben benzolgyök a helyettesítő. P. o. phenyllhydrasin. L. o.

Diamydobenzol: (C_6H_5)₂(NH_2). Szintelen, 121°-nál megolvadó kristályok; kámforszagnak, vízben alig acétherben, alkoholban jól oldódnak. Az azobenzolból származik, ha azt reducáló szerekkel kezeljük.

Diamydrophenol hydrochlorat; amidol: $C_6H_5N_2O.HCl$, fényképészeti előhívószer.

Diamidophenyldiamin: egy hajfestőszerül használ amin.

Diaminek, az aminekhez hasonló vegyületek, melyek ugy származnak, hogy két molecula ammoniában a H atomokat 2 v. é. gyökökkel helyettesítjük. A zerint, amint 1—1, 2—2 vagy 3—3 H atomot helyettesítünk, léteznek I., II. és III. rendű diaminek:

Diandria a kéthimesek, Linné növénytani rendszerének 2. serege, ide tartozik p. o. az orgonafa.

Diapedesis, a vérnek a sértetlen véredényfalán való átszivárgása, melyet először Cohnheim észlelt egy salamandrán. A diapedesis oka a gyulladásnak, I. o.

Diaphoresis, izzadás, a bőr verejték mirigyeinek működése, mely beáll, ha a bőr izgalma az idegrendszer útján az agy

számos betegségnek tünete. A hasmenésnek a szervezetre való elgyengítő hatása onnan magyarázható ki, hogy a véredények nedvességeinek elvonása folytán a vér felszívó képessége élenkebb lesz, a hüvelyválasztás és bőrkipárolgás csökken s élenkebb szomjúság áll be; a vér veszteségét a test egyéb szöveteinek rovására pótolja, a bél nyákhártyájának felszívóképessége pedig csökken, mi által az étvágy és emésztőképesség is meg van zavarva.

A diarrhoea gyógykezelésénél az előidéző ok eltávolítására kell törekedni s a bél nyákhártyájának lobját kell gyógyítani s megóvni azt az izgatástól. Szigorú étrend, az altest melegen tartása az egyszerű heveny esetekben eredményre vezet. Gyógyszerei közül megemlítendőek az adstringentiák és bél antisepticumok u. m. tannin, alumen, opium, bism. subnit. ratanhia, honlin, tannalbin, tannigen stb. l. *Catharrus ventriculi*.

Diastase, nitrogéntartalmu fermentanyag, mely a gabonaműek csírázásakor keletkezik főképp akkor, midőn a gabonaszem levélcsirája elérte a szem nagyságát. A diastase képes keményítőt dextrinné és cukorrá alakítani (l. *amylum* és *saccharum*), eme tulajdonsága miatt a csírázó gabonát a sör és szeszgyártásnál használják. A diastaset Lintnernek sikerült a malátából leválasztani oly módon, hogy 3 kiló finom malátaport 6 liter 68°/₁₀₀-os alcoholal 24 órán át macerált, a kisajtott malátával még kétszer így járt el s az összeöntött decantált oldatokat 70 literre egészítette ki 90°/₁₀₀-os alcoholal, midőn a diastase kicsapódott.

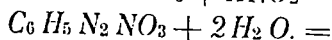
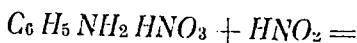
Diastole, szívtágulás, a szív szabályos működésének ama szakja, midőn az összehúzódott szív ismét vérrel telik meg.

Diatherman testeknek nevezetnek azon testek, melyek a hősugarakat áthocsájtják l. *adiatherman*.

Diatesis, kórhajlam, a szervezetnek ama örökölt vagy szerzett alkali rendellenessége, melynél fogva az ártalmas behatásokkal szemben a rendesnél kisebb ellenállási képességgel bír. Kórhajlamok: a gümős, görvélyes, csuzos, köszvényes és súlyos kórhajlam.

Diavolini, l. *Cachoude*.

Diazo-vegyek, a benzolcsoport ama tagjai, melyek a jellemző — N=N — »diazo« csoportot tartalmazzák; a diazo-csoport egyik vegyértéke benzolmaradékkal, másika sav-csoporttal van telítve. Keletkeznek a benzolszármazékok amido vegyeiből *HNO₂* behatása alatt. P. o.

salétromsavas anilin + *HNO₂* = salétromsavas diazobenzol + *H₂O*. A diazovegyeket Griess Péter fedezte fel, szöveti szerkezetét Kekule állapította meg. Jól jegecedő vegyületek, ütésre, hevítésre eldurranak.

Dibromgallussav, Gallobromol.

Dichlorhydrin, glycerinum dichloratum: $C_3H_6Cl_2.OH$, a glycerinum trichloratumhoz hasonló. l. o.

Dichroismus, némely kristálynak ama tulajdonsága, hogy más-más színben tűnik fel az átbocsájtott fényben aszerint, amint azok az optikai tengelylyel párhuzamosan, vagy arra merőlegesen mennek át. Ilyen p. o. a turmalin.

Dicodein, methan hydrochlor. 2 molecula codein és 1 mol. formaldehyd condensatiós terméke.

Dicotyledon növények. kétszikűnövények, melyek csirájának két átellenes sziklevele van. A legnagyobb növényosztályt ezek alkotják 30 renddel. l. Növénytan felosztás.

Dicsőfű = *Veronica officinalis*.

Dictamnus albus, obsolet officinalis növény, melynek gyökere rad. fraxinellae név alatt mint keserű orvosszer használtatott.

Didym = *Di* = 145, III. v. é. + elem, mely a cerium és lanthan lársaságában fordul elő a ceritben, először Marignac állította elő didymchloridnak kaliummal való izzítása által. Sárgás-fehér fémfényű, f. s. 6544. Auer vizsgálatai szerint nem is elem, hanem a praeodim és neodim elegye.

Didymium chloratum, $Di_2Cl_6 + 12H_2O$, igen erős desiniciens és conserváló szer, 1:1000 hígításban megakasztja a rothadást s ebben felömlül a carboll is. 25–30%-os tömény rózsaszínű oldatban kerül a kereskedésbe.

Didynamia = két főporzósak, Linne rendszerének 14-ik serege. Ide tartoznak az ajakosak.

Dieffenbachia sequina = *Caladium sequinum*.

Dielectricumoknak nevezte Faraday a rosz elektromos vezetőket, a szigetelőket.

Digerálás, l. digestio.

Diffusio = átömlés, a gázoknak Graham által tanulmányozott ama tulajdonsága, hogy azok a térben egyenletesen elterjedni törekszenek, akár hatnak egymásra chemiailag, akár nem. Innen magyarázható meg az, hogy a légkör összetétele bármely magasságban ugyanaz, s az elhasznált oxigénmennyiség ismét gyorsan pótolódik, a CO_2 pedig eloszolva, a növények által felszívatik.

Digestio = pállítás, valamely anyagnak 50°--70°-u folyadékban való hosszabb ideig tartó áztatása a végből, hogy a folyadék által az illető anyagból a hathatós részt kinyerjük. A tincturák egy része digerálás útján készül.

Digestiva remedia, ama gyógyszerek általános neve, melyek a test táplálkozását növelik oly módon, hogy az ételek felszívódását elősegítik. Ilyenek a keserűanyagok, mint az emésztőnedvek leválasztói, azután a pepsin, papayolin, pancreatin. sósav.

Digestivum = Ung. digestivum.

Digitalein = $(C_4H_7O_2)_n(?)$ a digitalis purpurea egy glycosidája; fehér amorph, igen keserű por, víz, alcohol jól, aether

nehezen. benzin épen nem oldja. HCl -al sárga, H_2SO_4 -el verhenyes lesz. Alkalmazzák 0.001–0.002 gr.-os adagokban naponta 2–3-szor mint diureticumot.

Digitalinum, gyűszünke-al, a *digitalis purpurea* egyes hatóanyagainak keveréke, melyet 1845-ben Homolle fedezett fel; szín- és szag nélküli, keserű gömböcskékel képező jegeczes tömeg, közömbös kémhatású. Melegítve szintelenül megolvad, erős hevítésre megbarnul, végre fehér gőzök alakjában elpárolog. Vizben igen nehezen, borszeszben, chloroformban könnyebben oldódik. HCl -al sárgászöld, H_2SO_4 -val zöldesbarna, H_2SO_4 és epesavval piros színt mutat. Borszeszes oldata igen hig HCl -al főzve szőlőcukorra és digitaliresinre hasad, mely H_2SO_4 és Br keverékével vörös vagy ibolyaszíni oldatot képez.

A nyers digitalint (*d. germanicum*) kétféle módon állítják elő. 1. 10 r. pulv. fol. digitalist oly oldatban áztatnak 21 órán át, mely oldat 2.5 r. plumb. acetic. és 10 rész vízből áll; eme keveréket 50%-os alkohollal kivonják, szűrik s 0.4 r. tömény $NaHCO_3$ oldattal elegyítik. A pezsgés megszűnte után a borszeszt elpárologják s a visszamaradt tömeget 20 részre sűrítik be. Kihülés után a nyert anyagot u. a. vízzel néhány napig állni hagyják; az üledékről leöntve a folyadékot, kisajtolják azt (az üledéket) s 10 r. 80%-os alkohollal főzik 0.10 r. plumbum aceticum hozzáadása mellett. Kihülés után 0.5 rész faszenet kevernek a készítményhez, a borszeszt átpárologják s a maradékot egyik vagy másik oldószerben oldják. Eme eljárást követték Merck, Henn, Kittler.

2. Wöhrlin P. eljárása az, hogy a *digitalis* magvait 50%-os alkohollal kivonják, az alcohol elpárologtása után a maradékot plumb. aceticummal tisztítják, cersavval lecsapják s ZnO -dal felbontják.

Eme készítmény sok digitonint és digitaleint tartalmaz, általános képlete $C_{20}H_{40}O_{12}$.

A *digitalinum gallicum Nativelle*, francia digitalin úgy készül, hogy a vizzel teljesen kivont leveleket 0.93 f. s. alkohollal kezelik s a tincturát addig sűrítik, míg annak sulya a vett levél sulyával lesz egyenlő. Eme tömeget 3 annyi vízzel eresztik fel, mire a digitalein (német digitalin) oldatba megy s szurokszerű válmány csapódik le, melyet itatóspapír között szárítva kétannyi borszeszszel kezelnek s az oldatot jegeczedni hagyják. Pár nap múlva a jegeczeket összeszedik s chloroformból, majd faszénnel kevert alcoholból átjegeczítik. A digitoxin kivonása végett az alcoholos oldatot ammoniás olomeczettel addig kezelik, míg csak válmány képződik, az oldatban digitoxin marad, ez *Nativelle digitalinje*.

A *tiszta digitalint* (francia és belga gykv.) a német digitalinból Homolle és Quevenne módszere szerint előállíthatjuk, ha azt tiszta aetherrel kezeljük, mely a digitaleint egészen, a digitoxint részben kivonja; a maradék borszeszes oldatát $\frac{1}{3}$ r.

aetherrel keverve a digitonin kicsapódik s digitalin marad vissza kevés digitoninnal. Ezt borszeszes chloroformban oldjuk s aetherrel kicsapjuk s alcoholal mossuk.

2000 r. vízben oldódó sárgás, összetapadt szemcsék, alcohol, chloroform oldja.

A magy. I. és oszt. V. gykv. digitalinja a német digitalinból készül tisztítás után. E végből 10 gr. nyers digitalint 5—5 gr. 70%-os alcohol és víz keverékével kell eldörzsölni s 15 gr. chloroformmal 12 óráig állani hagyni.

A vízzel elválasztása után azt 15 gr. chloroformmal ismét rázni kell, mely a vízből a digitalint kivonja. Az összeöntött chloroform oldatokat enyhe hőnél elpárologtatjuk s a maradékot H_2SO_4 -el megszáritjuk.

Félig lágy, sárgásbarna, közömbös hatású keserű tömeg, víz, alcohol, chloroform oldja, maradék nélkül ég el.

A digitalinfélések igen különböző hatásuak aszerint, hogy mely eljárás szerint készültek.

A szivre és véredényekre egyforma élettani hatása van mindnek, de a francia digitalin (Nativelle) 4—5-ször erősebben hat nagyobb digitoxin tartalmánál fogva, ebből 0.002 gr. embernél napokig tartó hatást idéz elő, megjegyzendő azonban, hogy az ember a digitoxin iránt igen érzékeny.

A digitonin az érző és mozgató idegek ingerületét csökkenti s a gerinczvelőt és a szív izomzatát teszi hűdöltekké. A gyomorba jutva előbb annak falát hűdíti, a szív későbbben áll meg a kitágulás szakában. A digitalin különböző minőségétől függő erőssége miatt nem megbízható s nem rendelik. A német digitalin (magy. I. gykv.) adagja 0.001—0.002 gr. a francia digitaliné 0.001 gr.

Digitaliresin, a digitalinból válik le, ha annak alcoholos oldatát hig HCl -al főzik. Igen erős hatású; hig H_2SO_4 -el főzve ezukorra és hatástalan gyantára bomlik.

Digitalis purpurea L. piros gyűszűkevirág. 6—13 cm. magas 2 évi növény az alakosak (scrofularinceae R. Brown) osztályában. A levelek 4—16 cm. hosszúak, 2—4 cm. szélesek, hosszú nyélcséjűek, tojásdad gerelyalakuak, csipkés szélűek, végük tompa-hegyes; az összes levelek érdesek, alsó felők taplósan szőrös, a száron kevés, rövidnyélcsés levél van.

Virága tekintélyes fűrt, a kehely 4 széles és 1 hegyes csucsosál bir, a szirm bíborveres, 3—5 cm. hosszú, bent pettyezetett. az egyes virágok harangszerűen tágak; az alsó ajak kétszer oly tágas mint a többi s belől szőrös.

Tenyészik Spanyol-, Francia-, Német- és Svédországban, nálunk is található főleg kovasavas területeken, erdők szélén, hegyes vidékek bokraiban.

A magy. II. gykvben a vadontermő virágról jul. aug. hónapban szedett s naptól óvott helyen szárított leveleket szabad tartani, de 1 évnél nem tovább.

A kifejlett levelek felső fele zöld, az erezet bemélyedett s az egész felület igen rövid, szétszórt puha szőrrel van fedve. Az alsó felület erei a főértől 45° alatt kidomborodva ágaznak el s a levél széle felé felhajtvá mennek többször szétágazva, mi által sokszegletes hálószemek jönnek létre.

A kerti digitalis levelei ne használtassanak; ennek levelei kevésbé vagy éppen nem szőrösek; a d. grandifolia levelei hegyesebbek, vékonyak, levélerei pedig nem oly feltűnően kifejlettek. Az inula conyza levelei egész felületükön érdesek, kisebb hálószemek nincsenek benne, dörzsölve bűdösek.

Szöveti szerkezete a következő: az epidermis rétegen kívül többsejtű szórképletek és mirigysejtek vannak, úgy alul, mint fölül. Az epidermisen alul egy sor chlorophyllt tartalmazó réteg, majd a mesophylum következik, mely utóbbiban sárga gyantacseppek vannak; kősejtek vagy oxalsavas mészkristályok a digitalisban nincsenek.

A pulv. digitalist hig. glycerinben áztatva s 150-szeres nagyításnál vizsgálva, feltűnnek a jellemző többsejtű, rövid vastagfalú szórképletek.

Tartalmaz: digitalint, digitaleint, digitonint, digitoxint, digitint, digitoresint, digitoflavont, benzinben oldódó narancsvörös zsíros anyagot, chrysophansavhoz hasonló jegeczeket, inositol és egy közönbös, chloroformban oldódó jegeczes anyagot.

A régi botanicusok nem is sejtették, mily hathatós gyógyszer a digitalis, nevét első ismertetőjétől, Fuchs Leonhardtól nyerte. Eleinte csak külsőleg használták, míg 1785-ben Wilhering angol orvos megkísérelte azt mint forrázatot belsőleg adagolni, de veszélyessége miatt csak »szegény« betegeken.

A levelek a hámlalan felületeken fájdalmat, gyuladást, gennyedést okozhatnak. Szájba véve keserű ízűek s nyálfolyást okoznak; a gyomorba jutva 0.10 gr.-os adagjai az elválasztó-mirigyek működését fokozzák s az erjedési folyamatokat megakasztják.

Több napon át nagyobb adagokban bevéve a bél helybeli izgatása által undort, hányást, hasesikarást okoz, eme tünetek digitalisnak bőr alá való fecskendezésénél is beállanak.

Közönséges adagjai nem zavarják az agy működését, hazamosabb használata a felhalmozódás (l. cumulatio) miatt sejfájást, bágyadtságot, catalepticus állapotot okoz, főleg gyermekeknél, a látás bizonytalan és minden szín sárga.

A digitalis nem változtatja meg a vér alkatrészeit, csak végeredményében a szívet hűdíti, melyet azután a tüdő hűdése követ. A digitalis hatóanyagai a nyulagybeli szívlassító sedénymozgató idegeket működésre bírják, mi mellett az bizonyít, hogy digitalis adagolása után a bolygideg átmetszésével a szívverés gyorsabb lesz; a véredények megszűkülése miatt a vérfeszülés nagyobb, mi a szívösszehúzódások teltségét és sza-

bályosságát eredményezi.

A vese elválasztása digitalis adagolása után 5–6 órával 25°/_o-al szaporodhatik.

A digitalis megbecsülhetetlen szer oly szivbántalmaknál, midőn a szivösszehúzódások egyenetlenül, gyorsan és tökéletlenül vagy félbehagyóan történnek, a vérfeszülés pedig csekély. Ilyenkor a sziv kitágulási szakának meghosszabbítása által annak megtelését teszi lehetővé, mi mellett erőlyesebb összehúzódásokat eredményez, mik a véráramlás szabályosságára vezelve az annak rendellenességeiből származó tünetek elmaradását okozzák. A digitalis eme hatása a digitalintól és digitoxintól van, mivel ezek az edénymozgató központot izgatják.

Leginkább van javalva szívlágulatnál, billentyűbántalmaktól függő izomtulfejlődésnél, ellenben önálló tulfejlődésnek csak árthat. Rendelésénél szem előtt kell tartani, mily arányban áll a szivműködés a végezni való teendőkhöz; az adagok 2–3 óránként ne haladják meg a 2–5 cgr.-ot, mert az anélkül is magas vérfeszülés agyheli vérzést okozhat.

Jó hatása a digitalis oly esetekben, midőn a helygideg szívlassító központja kimerült, így katonáknál, vizsgázóknál, félelem, ijedtség után.

Szibbántalmaktól függő savógyülemleéseket a vérkeringés szabályozása által mulaszt el; alacsony vérfeszüléssel járó vízkórnál huyghajtó hatása figyelemmel érdemel, ellenben ha a vérfeszülés rendes vagy épen magas, nem sokat várhatni tőle.

Lázas bántalmaknál, hasi hagymáznál, croupos tüdőgyulladás eseteiben rendelése csupán kísérleti jellegű, mivel lázcsökkentő hatása attól függ, hogy digitalin vagy digitonin van benne tulsulyban.

Mivel a véredényeket összehuzza, 0.10—0.20 gr.-os adagban tulságos hószámmal is megkísérlették, mire szülfájdalmak közben előbb vérzés állott be, de később megszűnt.

Alkalmazták főleg franczia orvosok az ivarösztön elnyomására s ondófolvás ellen elég jó eredménynyel.

Aconitinnal, muscarinnal s általában oly szerekkel való mérgezéseknél, midőn a szivműködés alászáll, 15–30 csepp linct. digitalis bőr alá fecskendezve jó hatása.

Rendelik poralakban 0.03—0.06 grammos adagokban, forrázatban 0.10 grammot 50 gr. szüredékre, leghatásosabbak borszeszes készítményei, melyek digitalint és digitoxint tartalmaznak; vizes készítményeiben a digitalein és digitoxin a tulnyomó. Ne rendellessék kénsavas, sósavas vasvegyekkel, chinakészítményekkel.

Mérgezésnél az emberek pár nap mulva rendesen jobban lesznek. Az extr. digitalisból 1 gr. a linct.-ból 1 kanálnyi ölhet, a digitalinból 2 cgr. aggasztó tüneteket okoz. Ily esetekben sok cstersavat kell adagolni ópiummal, legvégső esetben igen óva-

tosan az aconitinhez kell folyamodni, a mérgezett hanyat felküdjék.

Hasonlóan hatnak a digitalishoz a convall. maialis, helleborus, strophantus, manconakéreg, oleander, cort. conesii, scilla, tanghinia, cerbera thevetia, upas antjar, nemkülönbben szívmérgek a cicuta, coriaria, fritillaria imp. galanthus nival. narcissus poeticus, paris quadrifolia, az amarillis fajok stb.

Digitalose = Digitoxin.

Digitin, digitalinum cryst.

Digitoflavon, a digitalis purp. színanyaga, mely rokon a quercitinnel: $C_{15}H_{10}O_6 + H_2O$. Előállítható oly módon, hogy a felaprózott leveleket 24 órán át 3-szoros mennyiségű 50%-os alkohollal állani hagyjuk s a besűrítés után visszamaradt sűrű jegeczes pépet aetherrel jól kirázzuk s levegőn megszárítva chloroformmal kivonjuk. A chloroform a digitoxint kioldja s digitoflavon marad vissza.

Digitonin: $C_{27}H_{40}O_{14}$, a saponinhoz hasonló glycosidnemű anyaga a digitalis purp.-nak. Falog szerint: $C_{31}H_{53}O_{17}$, fehér, alaktalan, vízben minden arányban oldódó por, alcohol nehezen, chloroform nem oldja. Tömény H_2SO_4 -ben barnavörösen oldódik, melegítve pedig eme oldat gránát- majd ibolyapiros lesz. H_2SO_4 és bróm nem változtatja meg, cersav, plumb. acet. lecsapja. A digitonin bomlása alkamával a digitalis más alkotórészei: a digitaliresin és digitonein képződnek. Quevenne, Homolle és Kosmann digitalinjának nagyrésze digitonin

Digitoxinum, digitalose, paradigitogenin: $C_{21}H_{32}O_7$, (Merek: $C_{28}H_{46}O_{10}$), a digitalis purp. egy glycosidája, mely valószínűleg a digitoresin bomlása által keletkezik; fehér; alcoholban és chloroformban oldódó jegeczek. Tömény HCl -ban sárgászölden, H_2SO_4 -ban fekete-barna színnel oldódik; H_2SO_4 epesavval sem Br -mal nem változtatja meg

Borszeszes oldata hig HCl -al főzve digitoxigeninre ($C_{21}H_{32}O_4$) és digitoxosera bomlik.

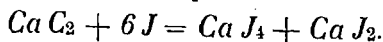
Alkalmazzák a digitalis javallatai alapján $\frac{1}{4}$ mgr. adagban naponta 2–3-szor.

Digitoxiresin, szintelen, gyantás anyag, borszesz, aether, chloform feloldja. l. digitoxin.

Dihydroxydbismuthnitrát = Bism. subnitricum.

Dijodacetylen, C_2J_2 , antisepticum, mivel a benne laza kötésben levő jódot könnyen elbocsájtja. Előállítását Bilz egyszerűsítette: u. i. jódkalium és jód oldatát calciumcarbiddal keveri: $CaC_2 + 4J = C_2J_2 + CaJ$. A diiodacetylen aetherrel kivonható, s jegeczettel átdestillálható, ligroinból átjegeczítve, szintelen, apró vízben oldódó jegeczeket képez.

Dijodofom, tetrajodaethylen: C_2J_4 u. oly hatásu, mint a diiodacetylen s előállítása is oly módon történik:

Taine és Mequenne a diiodoformot diiodacetylenből készítik, hogy arra jódot hagynak hatni, CS_2 -vel a terményt kioldták s toluolból kifejezítették. Sárga, prismaalakú súlyos jegeszek, levegőn elbomlanak jód szagot bocsájtva magukból. Víz nem, borszesz nehezen, chloroform jól oldja.

Diiodparaphenolsulfonsav = Sozodiol.

Dilapsus, a, um, elmállott, a jegeszvizüket elve zlett kristályok porrá omlanak össze; némely kristály a levegő behatása alatt már elmállik, p. o. a natr. carb. natr. sulf. cupr. sulf.

Dilatatio ventriculi = gyomortágulás.

Dilutus = hígított, elentéte a töményített = concentratus.

Dimenthoformal, Vérley állította elő, mentholnak formadehyd és kénsavval való kezelés után. Általános $CH_2(OH)_2$ képlet.

Dimethylaethylcarbinol = Alcohol amylicus.

Dimethylcarbinolchloral, amylenhydratnak chloralra való hatásakor képződő kámforszagú folyadék, hűtő, majd égető ízű, borszeszszel, aetherrel, olajokkal keverhető.

Dimethyloxyanthrachinon = Alizarin.

Dimethyloxychinizin = Antipyrin.

Dimethyloxystrychnin = Brucin.

Dimethylpiperasinum tartaricum = Lycetol.

Dimethylxanthin = Theobromin.

Dimorphismus, kétalakúság, némely ásványnak ama tulajdonsága, hogy kétféle alakban fordul elő. L. Allotropismus.

Dinatriumhydrophosphat = natr. hydrophosphoricum.

Dió = Juglans regia, l. o.

Dioicus növény, kétféle növény, melyeknek himvirágai is, porzós-virágai is külön-külön álló növényen vannak. Ilyen növény p. o. a csalán, kender stb.

Dionin, sósavas monoethylaetheres morphiium, vagy sósavas ethylmorphin: $C_{19}H_{23}NO_3.HCl + H_2O$. Kristályos, fehér, keserű ízű por, vízben oldódik, alcoholban, aetherben nem. 123°-nál olvad, majd elbomlik. Vízoldata az alcaloidreagenssekkel csapadékot ad.

Identitási reakciói megegyeznek a codeinével, kivételt képez az ammoniával szemben tanúsított viselkedése; az oldott dionin 5 cm³-hez néhány csepp ammoniát adunk, dionin csapódik le, de ez 5 cm³ ammoniában oldódik, míg a codein 1 cm³-ben.

A dionint a codein és morphiium javallatai alapján alkalmazzuk 0.015 gr.-onként naponta többször vagy este 0.03 gr.-ot egyszerre. Fromme, Hoff, Block 003 -- 0.05 gr.-os adagok után sem észleltek kelemellen hatást.

Dió-olaj: 40 gr. zöld dióhéjat összezúzunk, 10 gr. timsóval és kevés vízzel digeráljuk, azután 200 gr. finom faolajat adunk hozzá s vízfürdőn addig főzzük, míg a nedvesség elpárolog belőle. A megsűrít olajat 10 csepp naranasevirág s 5 csepp unona od. illó-olajával szagosítjuk.

Diópálinka :

Rp

Nuc. jungland. immat. virid.
frust. No 60.

Cortic. cinnam. 5·0 gr.

» *aurant.* 5·0 »

» *citri* 5·0 »

Fruct. caryophyll. 2·5 »

Rad. zingiber. 4·0 »

» *Calami* 1·0 »

Nuc. moschat. ras. 1·0 »

Fol. pelargoniae 1·50 »

Vagniliae 2·50 »

Spir. prunor. 5000·0 »

Stent per dies 20, dein filtra

et adde

Sacchari albi 2500 gr.

Dioscorin : $C_{13}H_{19}NO_2$. a dioscorea hirsuta alcaloidája, mely úgy hat, mint a picrotoxin.

Dioscorides Pedanius, sicíliai születésű görög orvos Kr. u. az I. században ; az ő-kor legjelesebb pharmacologusa és botanicusa. Galenos szerint 5 kötetből álló munkája tökéletes a maga nemében s az egész középkor orvosainak ismeretforrásul szolgált.

Diospyros embryopteris, Pers. ébenfa, istenbuza, datolyaszilva. Ceylon, Siam és Java partjain tenyésző örökzöld fa gyümölcse, az indiai gykv. szerint hivatalos. A gyümölcs gömbölyded, 3—5 cm. hosszú, 4 lehenyes kehelylyel van körülvéve s rozsdaszerű taplóval van fedve. 6—10 rekeszében egy—egy lapos mag van. Éretlen korában a bél savanyu, megérve ehető. Tartalmaz peclint szőlőcukrot, csersavat. Mint adstringens szert használják hasmenésnél.

Dioszeghy Sámuel, a magyar rendszeres növénytan megalapítója, szül. 1761-ben Debreczenben, megh. 1813 u. o. Papi pályára lépett, 1787-ben Kecskeméten tanároskodott s innen Göttingába ment, hol orvostant és physicát hallgatott. 1789-ben hazatért s mint lelkész Debreczenben telepedett le, hol sógorával Fazekas Mihály főhadnaggyal hazai irodalmunk korszakos művét alkotta meg: Magyar Fűvészkönyv, mely a két magyar hazában találatható növényeknek megismerésére vezet, a' Linné alkotmánya szerint. A két részből álló munka 669 geniust, többnyire hazai növényfajt foglal magában.

Dioxyborostyánkősav = Acid tart.

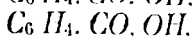
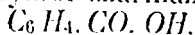
Dioxymethylantrachinon = Alizarin.

Diphenal, diamydooxidiphenyl, fényképészeti előhívó.

Diphenyl, l. Benzolszármazékok.

Diphenylamin: $(C_6H_5)_2NH$, aromás szénvegyület, mely só-savas anilin és anilin elegyének 2:10-ra való felhevítése után készül. Nem kellemetlen szagu, színtelen, vízben nem, alcoholban, aetherben oldódó jegeczek, 54°-nál olvad, 310°-nál forr. Használják festékek készítésére. Tömény kénsavban oldott diphenylamin salétromsavnak legescsekélyebb mennyiségétől is élénk kék színt vesz fel.

Diphensav, a diphenylből származó kétalju sav:

Színtelen jegeczek, több sója és aethere van előállítva.

Diphtheritis, ragályos, lázzal járó betegség, mely a torok nyákhártyájának súlyos lobosodásában áll, melynél a szövetek elhalása, a nyákhártya elpusztulása s ezzel anyaghiány és fekélyeződés jár. A crouptól abban különbözik, hogy a rostonyás izzadmányon kívül a torok nyákhártyája is elpusztul, amannál azonban nem; a két folyamat kór-oka azonban egy.

A diphtheritist egy staphylococcus okozza, melyet Löffler tanár fedezett fel. Eme bacillusok megtelepednek a nyákhártyán s állhártyákat képezve, a fehér lepedéket alkotják a torokban, ez az elsődleges folyamat; eme bacillusok helybelileg veszedelmes anyagot (toxalbumin) termelnek, melynek felszívódása az egész testet fertőzi s a súlyos tüneteket okozza, ez a másodlagos tünet.

A diphtheriti kórképéről annak rendkívüli változó volta miatt rövid egységes leírást adni nem lehet.

A diphtheritis, bár igen ritkán, de felléphet egyéb nyákhártyákon is.

A diphtheritist már a régiek ismerték, Galenos igen jellemzően írja le angina maligna, synanche név alatt. 1821 ben Bretonneau francia orvos kitűnő tanulmányt tett róla közzé, az elnevezés is tőle ered. A betegség gyógykezelése Behring és Roux nagy felfedezéseig csupán az antisepticus és desinicienszerek használatára volt szorítva. Hosszas kutatások után kimutatták, hogy diphtheritis bacterium culturájával, a toxinnal fokozatosan nagyobbodó dósisban beoltott lovak immunissá lesznek a máskülönben halálos dósis iránt; az így immunizált állatok vérsavójával (serum) más állatokat beoltva, azok is immunisakká lesznek a diphtheria virusaival szemben.

Behring volt az első, ki ily vérsavóval az embert is immunissá tette, ha rövid időre is (esetről-esetre) a diphtheria ellen. A serum csakis a valódi, Löffler bacillusok által okozott diphtheria ellen immunizál, a vörheny-diphtheriánál hatástalan.

A diphtheriának serummal való gyógyítása kedvező eredményt mutatott eddig fel, a halálozási százalék 10—12%-ra csökkent s ez is mulasztásnak tudandó be. L. Antitoxinum diphtheriae, Serum.

Diplegia = kétoldali bénulás.

Diploma, oklevél, eredetileg két lapból álló táblát jelent. Diplomának nevezik ma ama okmányt, mely valamely magasabb kiképzési fokozatot, (tudori, mesteri), nemességet, tudományos társulatba való felvételt igazol és erősít meg azáltal hogy a diploma kiállítói aláírásukkal és pecsétükkel ismerik el az illetőnek érdemeit és képességét.

Diplopia, kettős látás, a szem látási rendellenessége, midőn nincs mindkét szemnek tengelye arányosan fordítva a tárgyhoz s az alakokat mindkét szemünkkel máshol látjuk; egyik szemünket eltakarva, csupán egy alakot fogunk észlelni. A diplopia oka lehet a szemmozgató izmainak meghűlése, midőn az a szemgolyót nem képes a másikkal egyszerre fordítani, másik oka a szem egyenellen törőképesége, s a reczehártya rendellenessége, ez utóbbinál a kettős látás még akkor is bekövetkezik ha csak az egyik szem van nyitva. A hűlésből eredt, csupán az izom működésének fennakadásától függő diplopia izzasztókkal gyógyítható. Jó hatású volt az antifebrin, natr. salicyl. kal. jodat; a másik fajta diplopia nem igen gyógyul.

Dippel János Konrád, kalandos életű német theologus, orvos és alchymista, szül. 1673., megh. 1734. Ő fedezte fel az illó állati olajat (Ol. animale Dippelii), berlinikéket. Philosophiai és vallástudományi munkái miatt Hessenből, majd Dániából kiutasítva s 7 évig börtönben szenvedve, Svédországba ment, hol sikeres gyógyításaival nagy hírt szerzett magának.

Dipterocarpus fajok, Ázsia tropicus vidékein tenyésző fák, melyekből különböző balzsamokat (bals. gurdjunicum) szolgáltatnak.

Dispensálás, a gyógyszernek kiadása, expediálása.

Dispensatorium, gyógyszerműkönyv, rendszerint valamely nagyobb gyógyszerész műkönyvnek (l. pharmacopoea) kivonata vagy utólagos toldaléka. Az első dispensatoriumot a XII. században Abul Hassán, a bagdadi kalifa háziorvosa adta ki.

Dissociatio, l. chemiai dissociatio.

Distingt expeditio, l. Expeditio.

Disznózsir, l. Axungia porci.

Dita, alstonia scholaris R. echites scholaris. L. taberna montana. apocynumfélék. 16—17 m. magas erdei fa a Philippini szigeten, hol a kérget már régóta használják. A kéreg rendszeren 40—60 mm. hosszú, 15 mm. széles és 1 mm. vastag, szabálytalan darabokban kerül hozzánk; külső rétegét bőrszerű repedezett pararéteg fedi, melyen fekete foltok láthatók; a kéreg belső oldala reczés, némelykor hosszant csikolt. Könnyen törhető porrá, pora szürke, szagtalan, íze kesernyész, de nem kellemetlen. Gőrcső alatt sósavas mészjegeczetet láttat.

Főzete vaschlóriddal nem változik meg, eczetsavas ólom azonban sárgabarna csapadékot választ le belőle anélkül, hogy az oldat ke erü ízét elveszítené.

Tartalmaz 2% ditaint, ólomeczet által lecsapható zsírsavas gyantás anyagot, 3% echicausint: $[(C_5H_8)_5O_2]$, echicerint: $[(C_5H_8)_6O_2]$ stb. melyek nem fontosak; 10% mészsós hamut és 12% vizet. A cort. ditát lázas bántalmaknál chinakéreg helyett használják (l. ditain). Különösen váltóláznál és vérhasnál igen hasznos szer.

Ditainum crudum, a kéregből vízzel és borszeszszel kivont barnás, szörpsűrű keserű anyag, mely a ditakéreg összes alcaloidait tartalmazza.

Ditainum cryst llisatum: $C_{22}H_{30}O_4N_2$, fehér, szintelen, hely-alku jegeczek; előállítható a nyers ditainból, ha annak vizoldatát $Ba(OH)_2$ -t tartalmazó vízzel kezelik s a szüredéken addig vezetnek át CO_2 -t, míg csak zavarodás képződik; a megszűrt sárgás folyadékot szörpállományúra sűrítik be s tömény alcobollal kivonják. Az alcobol elpárologtatása után a maradékba ismét vizet adnak s a kénsavval megsavanyított oldatot villanywolframmal kicsapják s $Ba(OH)_2$ -dal felbontják, midőn a ditain felszabadul s alcobollal kivonható. Savakkal sókat képez, melyekből $NaOH$ -dal felszabadítható. H_2SO_4 verhenyes színnel oldja, ez oldat melegítve ibolyaszínű lesz; HNO_3 -al sárga, zöld, majd vörös színű lesz, mely oldatból lugok carminvörös csapadékot adnak. Sósavval fénylő tüalaku jegeczeket képez:

melyek vízben elég jól oldódnak; sósavval hosszú ideig főzve cukorra és dimethylanilinre hasad, minélfogva megfelel a diaminek szerkezetének.

A ditain a vérészülést és az akaratos mozgások áttérjedését csökkenti, a szív ver, de nem a bolygideg működése folytán, mi azt mutatja, hogy a ditain a szívmozgást lassító idegeket bénítja ép úgy mint az atropin. Lázcökkentő hatását onnan magyarázzák ki, hogy az edénymozgató idegek hűdítése által a vérészülés és anyagforgalom is csökken.

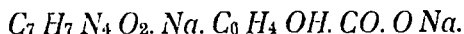
Dithan = Trional.

Dithionsav, alkénsav l. ac. hyposulfurosum.

Diuresis = huyelváasztás.

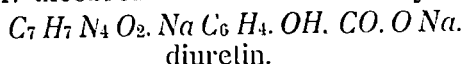
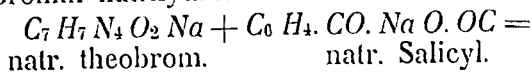
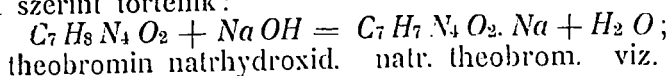
Diuretica remedia, vizelethajtó szerek; ama gyógyszer-csoport, melyek a veseüterben a vérnyomást emelik vagy a veseelváasztás agybeli központjára hatnak izgatólag. Ide tartoznak a sótartalmu ásványvizek, melyek hasmenést nem okoznak, hanem felszívódnak, a huyanyások, kal. aceticum, ammon. aceticum, digitalis, diuretin, blatta orient, juniperus, ononis spinosa, petroselinum, santali oleum, cubeba s általában a fűszerek.

Diuretinum Knoll, theobromin-natrium natriosalicylicum:

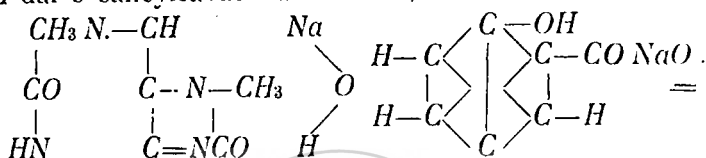

48% theobromin tartalmu fehér por, a magyar II., német

III, gykv. szerint. Előállítás Gram C. szerint (1890.) a következő képlet szerint történik:

Dr. Stankay Aba kimutatta, (Gy. K, 1898. 31—32. szám), hogy a diuretinnek eme vegyképlete nem felel meg a valóságnak, mert a diuretin kétfős molekuláris vegye a theobrominnak $NaOH$ -dal s salicylsavas natriummal, strucliv alakban:

$(C_7H_8N_4O_2.NaOH).(C_6H_4CO.ONa.OH) = 380$; azaz a theobromin a $NaOH$ -dal nem mint natr. theobromat van jelen, hanem csupán mint molekuláris vegyület s készítésénél a theobrominnak egy H atomja nem lesz Na által helyettesítve s így H_2O sem képződik. A $NaOH$ okozza a diuretin maró hatását s ez okozza a vizeletet jellemző tripelphosphát jegeczeket. Emé tényt úgy vezette le, hogy a theobrominnak $NaOH$ -val való oldalából tömény borszeszszel egy fehér csapadékot választott le, melyben a theobromin mellett $NaOH$ is volt. (Gy. H. 1898. 510—518.) L. még theobrominum natrium salicylicum.

Fehér amorphi por, mely enyhén édeses, utólag lugos ízű, hidegvizben nehezen, melegben könnyen oldódik, az oldat a $NaOH$ miatt lugos.

1:5 oldala Fe_2Cl_6 -tól violaszínű lesz, sósavval a $NaOH$ -t lekötve a theobromin kiválik, mely kimosva $NaOH$ ban feloldódik, ammoniában nem; chlorvizzel bepárolva a maradék ammoniával biborszint öll.

Hidegen telített diuretin oldat cersavtól megzavarodik, de főlős kémszer hozzáadására megtisztul. 2 gr. diuretint 10 cm^3 vízben oldva s szabályos sósavval épen megsavanyítva egy csepp hig (1:10) ammoniát cseppents hozzá s a jól felkevert folyadékot 4 órán át 20° C. hőnél hagyd állani. A csapadékot 8 cm. átmérőjű szárított szűrőn összegyűjtve s 10 10 cm^3 vízzel kétszer kimosva s a szűrővel megszáritva az egész súly 0.8 grammnál ne legyen több.

Jól záró üvegben álljon.

Adagja pro dosi 1.0 gr. pro die 8.0 gr. A diuretint mint kitűnő vizelethajtó-szert rendelik, de sokszor kellemetlen mellékhatásai vannak, mik a $NaOH$ -nak tulajdoníthatók.

Div. = divid. osztd el.

Divisio, osztás, poralaku gyógyszereknek kártyákra való szétosztása, mely munkát a gyógyszerész szemmértékkel végez, ámbár a legtöbb szakmunka a porok szétmérését írja elő, mely az erősebb hatású szereket tartalmazó porok szétosztásánál nem is mellőzhető.

Dob, bubo, l. Lymphadenitis.

Docens, egyetemi magántanár.

Doctor, »tudor«, egyetemi rangfokozat, melyet 1231-től a párisi egyetemen osztogattak előbb a jogi, majd hittudományi, később orvosi s más tudományágon is.

Doctori fokozatot az egyetemeken nyerhetni a kiállott szigorlat után. A szigorlatok a különböző egyetemeken sokban különböznek egymástól. A tudorjelöltnek legtöbbszörre egy értekezést kell kidolgoznia ama tudománykörből, melyből doctor-ságot óhajt nyerni. Régebben a jelöltnek még disputálnia kellett egy opponensével, ki az ő tételeit megtámadta. Ez a szokás azonban, valamint az a szokás is, hogy a promoveáló dékán a felavatott fejére a doctori kalapöt tette, a legtöbb egyetemen elmaradt, a külsőségeket mellőzik, annál nagyobb súlyt fektetnek az írásbeli és szóbeli vizsgára. A vizsgálat sikeres kiállása után a jelöltet doctorrá promoveálják, átadván neki a doctori oklevelet, melyen többnyire meg van említve dissertatiójának címe, a vizsgálat tárgya s a megérdemelt rangfokozat. L. Orvos.

Azon gyógyszerészmesterek, akik érettségi bizonyítványt képesek felmutatni, elnyerhetik a gyógyszerésztudori oklevelet, ha legalább még egy tanévvel az egyetemen töltenek s ezalatt a vegytani, gyógyszer-tani és közegészségtani intézetben a laboratoriumi munkálatokkal foglalkoznak s ez idő alatt az említett tárgyak valamelyikéből saját vizsgálódásaik alapján készült doctori dissertatiót írnak.

A doctori értekezést egy háromtagu bizottság bírálja meg; a bizottság feje az orvostani dékán, a tagok a vegytani vagy a gyógyszerismei, vagy a közegészségtani intézet tanárai.

A vizsgálatért 60 korona díj fizetendő. Az értekezést a jelölt saját költségén kinyomatni tartozik.

Dodecandria, tizenkétporzósak, Linné XI. osztálya, eme növényeknek 12 porzójuk van, p. o. rezedá, asarum.

Dögvész, l. Pestis.

Dohány, l. Nicotiana tabacum.

Dohánypácz :

Rp.

Cort. cinnam.

Fruct. cardam. aa 60·0,

Vaniliae 35·0,

Theae 15·0,

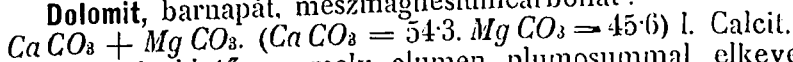
Kalii nitrici 125·0,

Sacchari 250·0,

Vini dulcis litr. 5.

Ha csak illatos dohányt akarunk készíteni, úgy azt Tra-
benzoës, — bals. tolutani-val érhetjük el.

Dolomit, barnapát, mészmagnesiumcarbonát:

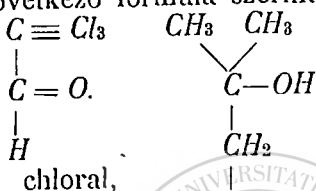

Dolomol, hintőpor, mely alumen plumosummal elkevert
borsavból vagy resorcinból áll.

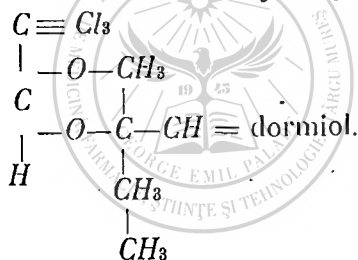
Donovan oldat, l. Solutio Donovanii.

Dorema ammoniacum, l. Ammoniacum.

Dormiol, az aacheni »Rhenania« szere álmatlanság ellen,
mely vegyület dimethylaethylcarbinolchloral, azaz a chloralnak
amylenhydrattal képezett vegye. Vizben, alcoholban, aetherben,
olajokban jól oldódó folyadék, szaga camphorra és chloroformra
emlékeztet. Következő formula szerint vezethető le:

CH_2 amylenhydrat:

A chloralhydrathoz hasonló hatású altatószer, mely 0.5—3.0
grammos adagokban kellemetlen mellékhatások nélkül hat.

Dosis, l. Adag.

Dowerpor, l. Pulv. Doweri.

Dr = a doctor szó rövidítése.

Dracena draco L. sárkánypálma, a kanári szigeteken te-
nyésző fa, melynek kifolyó nedve adja az igen ritka canarii
sárkányvért. L. Sang. draconis.

Drachma, nehezék, régi orvosi sulymérték, mely megfelel
4.375 grammnak. Tartalmazott 60 szemert (grann), l. Orvosi
sulyrendszer.

Draco mitigatus = Hydr. chlor. mite.

Draco volans = Hydr. bichlor. corros.

Dracunculus polyphylus, kigyó-trang. sárkányfű, obsolet
officinalis növény a kontyvirágfélék geniusában; virága dög
szagu, bogyója piros; Görögország kiszáradt folyóiban s olaj-
ligeiteiben terem. Gyökerét mint rad. serpentariaet aranyér ellen
használták.

Dragendorff János György, német gyógyszerész-chemicus.

szül. 1846. Rostokban, később Péterváron gyógyszerészi lap szerkesztője, majd a dorpai egyetemen a pharmacia tanára. Főleg a mérgek analysisével s törvényszéki chemiával foglalkozik.

Drainage, alagsóvek, vékony kautschuk csövecskék, melyeket carbololdatban tartanak el s arra valók, hogy üreges sebből a seb váladékát vagy a gennyi levezessék. Vastagságuk 1—10 mm. l. még Antisepsis.

Drastica, evacuantia, erős hashajtó szerek, p. o. gutti, aloe. l. Evacuántia.

Drimys Winterii Forster, cortex Winterani, a canellához hasonló mexicói fának kérge, melyet főleg súly ellen használtak; használták még mint izgató zsongítót. Tartalmaz sok illóolajat, catechucersavat, nyálkát. Obsolet officinalis.

Drogua = gyógyfűszer, nyers gyógyanyag, mely még feldolgozásra vár; ilyenek főleg a növényi gyógyanyagok, állati részek. Ami a szó eredetét illeti, igen eltérők felőle a vélemények; némelyek az alsó-német droog = száraz szóból származtatják, de valószínű, hogy a görög trochos gömbölyű szóból származik, mivel a magvak s általában a legtöbb fűszer gurulékony gömbalaku, már 1300 évvel ezelőtt a trochos-szó fűszert jelentett. Eme szó a germán törzsek lágyabb kiejtése folytán drochos, a francziák által pedig drogue szóra lett ferditve.

Drogueria = gyógyfűszerüzlet. l. Gyógyszerészet.

Droguista = gyógyfűszerkereskedő. l. Gyógyszerészet.

Drumond-féle fény, a durranógáz lángjába tartott hegyezett krétának izzása által keletkező fény.

Dryobalanops camphora, l. camphora.

D. s. = detur signetur, orvosi vényeken rövidítés.

Dsaffar = l. Géber.

Dsute = Jute, a len és kenderhez hasonló rostos növény, melynek rostjait kötszer gyanánt használták. l. Gossypium.

Duboisia myoporides, solanaceák családjába tartozó, Ausztráliában és Új Kaledóniában tenyésző növény egyetlen faja. Ágának megszáritott csucsát a benszülöttek mint izgató szert külön zacskóban hordják magukkal. Eme növény leveleinek vizes kivonatából:

Duboisin nevű alcaloidát állítottak elő: $C_{17}H_{23}NO_3$, mely apró, fehér tűkben jegecedik, alcoholban, aetherben, chloroformban. oldódik.

Hatása a szemre megegyezik az atropinéval, de gyorsabb s egyuttal gyorsan muló is. Belsőleg is alkalmazzák 0.0002—0.001 gr.-os adagokban mint sedativumot és hypnoticumot. Kénsavas sója a holland III. gykvben hivatalos.

Duc idegek, duc idegrendszer (ganglion), ama idegcsomók, melyek a központi idegrendszeren kívül a test periferiáin vannak elhelyezve, de a központi idegrendszerrel mégis össze vannak kötve. Általában a központi idegrendszert alkotó idegsejteket is ducoknak nevezik, ámbár ezek idegsejtei más szer-

kezetűek, mivel a körzeti ducok kötőszöveti tokkal birnak, mely a központi idegrendszernek hiányzik. I. Idegrendszer.

Dudafürt, varjúköröm, *colulea arborescens* L. a vitorlás virágúak közé tartozó 2—3 méter magas cserje vagy bokor, mely középső Európában tenyész. Virága sárga, hüvelyes termése 5 cm. hosszú s a folicula sennaéhoz hasonló, levélkéi a német sennalevelet képezik (*folia sennae Germanic*), kellemetlen ízű, hashajtó hatású.

Dudva, *planta*, *herbacea* = fűnemű, kerti vagy vetemény-beli gyom, gaz.

Dulcamara, *solanum dulcamara*. L. édes-keserű csucsor. Kuszó cserje, mely sövények körül, nedves helyeken nő

Évelő gyökerű, alant fás 1—3 m. magas szára van, a kuszó ágak télen elhálnak. A nyélczés levelek tojásdad szivalkuak s erről, valamint lilakék virágairól, őszkor pedig hosszukás piros bogycsokról könnyen ráismerhetni. Vízbe csúszóknak is mondják. Virága oly szerkezetű mint a burgonyavirág. Junius augusztusban virágzik.

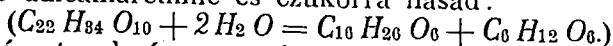
A magy. I. gyökben a száraz és kuszó ágak hivatalosak voltak mint *stipites dulcamarae*. A száraz lekeredettek, 4—8 mm. vastagok, elmosódottan 5 szegletesek, hosszant barázdáltak, kívül halványzöldek, belül a belül megszáradása folytán üresek; a zöld kéreg a megfahéredett középrétegből szárításkor leválik; a fás réteg zöldes, igen likacsos; a szárított kéreg keserű, a fa édes. Tartalmaz: 1., dulcamarint, 2., légeny tartalma „alcaloid” nemű anyagot: $C_{65}H_{50}O_{29}N$, ez azonban nem egyszerű vegyület, mivel vizoldatából ammonia alaktalan tömeget csap ki, míg a dulcamarin oldva marad; 3., picroglycint, mely dulcamarin, cukor és solanin keveréke; 4., solanint; 5., keményítőt; 6., a tavaszi ágakban peclint.

A dulcamara hatóanyaga a solanin, mely bőrlágyító hatású, bevéve azonban hányást okoz, a vérbe átszivároghatva a bolygidegekre hat, a légvétel gyérül s a halál fulladási tünetek között áll be. I. Solanin.

A növény ágai mint izzasztó és hűgycsökkentő szer ismeretesek, 20—30 gr.-ból készült főzetet bevéve, vagy gyümölcséből 50—100 szemet elfogyasztva mérgezési tünetek lépnek fel, u. m. nehéz légzés, nyugtalanság, szédülés, a testet hideg verejték fedi.

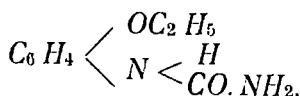
A száraz ágak hatásosabbak. Alkalmazzák mint vértisztítót és a légzőszervek hurutja ellen.

Dulcamarin: $C_{22}H_{34}O_{10}$, a *solanum dulcamara*-ban mintegy 0.4%; halványsárga szagtalan, igen keserű por édes utóízzel; 30 r. hidegvízben, 5 rész forró 90%-os alkoholban oldódik, oldatából ecetsavas ólom lecsapja. H_2SO_4 -val sárga- vagy barna, majd csernyepiros végre halvány lesz. 1:10 arányban hígított kénsavval főzve dulcamaretinné és cukorrá hasad:

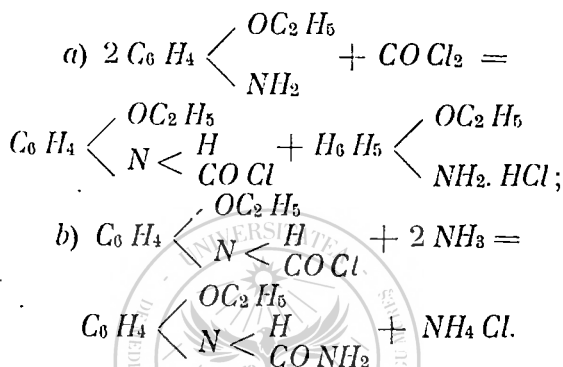
Hatása tanulmányozva nincsen.

Dulcin, paraphenetolcarbamid :

1883-ban Berlinerblau által felfedezett vegyület, mely kalium-cyanátnak paraphenetidin-sósavra való hatásakor keletkezik.

Előállítható úgy is, ha 1 s. r. p. phenetidint 3-szoros mennyiségű benzolban oldunk s $2\frac{1}{2}$ sr. 20%-os phosgén-benzol oldatba öntjük, midő a sósavas phenetidint kiválik; filtratumba ammoniát vezetve a Cl atomot az amido-csoport helyettesíti s chlorhydrogén és dulcin keletkezik, mely utóbbi destilláló utján visszamarad. A chemiai átalakulás a következő :

Teljesen ártalmatlan, igen édes ízű vegyület, mely a saccharinnal fog komoly versenyre kelni.

Dulcinnak nevezik még az evonymus europeusban található, a mannittal isomer szénvegyületet, melyet megkülönböztetésül.

Dulcit-nak neveztek most el, de jelölik melampyrin, evonymin nevekkel is: $C_6H_8(OH)_6$. Képződik tejczukorból a fejlődő H behatására: szintelen. egyhajlású jegeczek, vízben eléggé oldódik.

Dulong-Petit törvénye, a nem illanó elemek atomsúlyának illó vegyületeikből való meghatározására: a test fajmelegének és atomsúlyának szorzata állandóan 6.4 , azaz $f m \times p = 6.4$, ebből

$$P = \frac{6.4}{f m};$$

eme törvényt 1819-ben Dulong és Petit ismerték fel, de a legtöbb chemicus (Berzelius) kétségbevonta, de később kitűnt, hogy az elemek többségére eme törvény bevált.

Duotal = Guaiacolum carbonicum.

Duplex = kettős.

Duplicált üveg, metszett üveg, natronüveg, natr. és calc. silicáthból áll, de vastól, mangantól s tisztátalanságoktól ment s finomabban van kidolgozva.

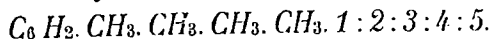
Dupasquier reagense, szerves vegyületek kimutatására ivó-

vizben. Vizes aranychlorid oldat; szerves anyagok ezzel főzve sötétkéék színeződést okoznak.

Dura mater = l. Agy.

Duramyl, ragasztószer, mely ozonnak burgonyakeményítőre való hatásakor keletkezik.

Duren, durol, symmetricus tetramethylbenzol:

Kámforszerű vegyület.

Durit = dermalin.

Duron = duren.

Durranás, l. Detonáció.

Durranó ezüst, l. Arg. fulminans.

Durranó gáz, mindama gázelegyek, melyek meggyújtáskor erős explosióval égnék el. Az explosió azért áll be, mivel az elégéskor igen magas hő 1000–3000 C° fejlődik, minek folytán a képződő gázalaku égéstermékek hirtelen kiterjednek. Ilyen gáz a H és O elegye, a H és Cl világosság behatására, a világi ó gáz levegővel keverve. Durranó gáz elnevezés alatt 2 térfogat H és 1 térfogat O elegyét értik, melynek 3000 C° hőjében a krétakup is izzó lesz.

Durranó higany, mercuri fulminát, $C_2N_2O_2Hg$, az acetonitrilből vezethető le, ha abban egy H atomot az (NO_2) csoporttal helyettesítjük: $CH_3.CN =$ acetonitril, $CH_2.NO_2.CN$; ha a H_2 -t Hg-vel helyettesítjük, durrhiganyt nyerünk. Előállítható oly módon is hogy Hg-t HNO_3 -ban oldunk, majd kevés alkoholt adunk hozzá, mire heves hatás áll be, s ekkor még alkoholt adunk a folyadékhoz. A kéneső, mely kezdetben kiváltott, ismét feloldódik s mint durranó kényeső, kristályos pelyhek alakjában rakódik le. Selyemfényű, szürkés jegeczek, melegvizben nehezen oldhatók. Töménykénsavval, melegítéskor, ütéskor hevesen elrobban. Gyutacs készítésére használják.

Durranó sav, szabad állapotban nem ismeretes, sói a fulminatok, jól ismert vegyek. l. Durranó higany.

Dutkóró = Melilotus. l. o.

Dühösség, l. Vesztség.

Dűlmirigy, monyitövi mirigy, proszta, a húgycső kezdeti részéhez dűlve, azt körülveszi s 20–30 nyílással nyílik abba; 17–28 gramm. súlyu, idősebbeknél kóros túltengésbe megy át (hypertrophia), mely gyuladást is okozhat.

Fiataloknál is előfordulhat de csak heveny alakban s a kankó hátraterjedéséből veszi eredetét.

Dyalisator, l. Dialisator.

Dynamit, nitroglycerinnak szilárd formája. A nitroglycerint a 60-as években Nobel kezdte robbantásra használni úgy, hogy azt fűrészporba vagy agyagporba itatta. Dynamitot a következő arányban készítenek:

I. 75 r. nitroglycerin, 20 r. anyag, 0.5 r. szóda.

II. 75 r. nitroglycerin, 20·8 r. elmállot földpát, 3·8 r. quarcz-homok;

III. 25 r. nitroglycerin, 40½ r. fűrészpör, 33 r. $NaNO_3$, 0·5 r. Na_2CO_3 ;

IV. 68. r. nitroglycerin, 20 r. kovaföld, 4 r. faliszt, 8 r. salétrom. stb.

Dynamogen. Seligsohn schneidemühli gyógyszerész készítménye, mely vashaemoglobinből áll, tartalmazza a vér természetes vegyületeit tömény állapotban. 10 gr.-ja megfelel 45 gr. tojásfehérének vagy 30 gr. marhahusnak. Kellemes ízű.

Dyscrasia, keverék, a jatrochemicus humoralpathologicus orvosi irány kifejezése, melyet a vér kóros állapotának jelölésére használtak. Elavult kifejezés.

Dysenteria, vérhas, fertőző bántalom, mely főleg étrendi hibákból származik s a végbél és a vékonybél alsó felének bántalmazására szorítkozik. Tünetei: étvágytalanság, bágyadtság, hasmenés; a hasmenés kínos hastáji fájdalmakkal jár, mi mellett az ürülék igen kevés, nyálkával, genynyel, vérrrel kevert s napjában igen sokszor jelentkezik a székeröltetés. A halál kimerülés tünetei között áll be.

Kezelésénél igen fontos a belek kiürítése s belső desinfi-ciensek alkalmazása bódítókkal. Az ürülék fertőző hatása.

Dysmenorrhœa, fájdalmas hőség, mely a vérzés megjele-nése előtt jelentkezik s tart egész folyama alatt s az alhasból kisugárzó kólikaszerű görcsöktől kísértetik; fejfájás, szívszorón-gás, émelygés, hányás, vértolulás a fejbe, reszketés kísérik eme rendellenességet. A hónapszám mennyisége kicsiny, sötétvörös, az ivarszervek duzzadtak. A d. oka a méh rendellenes fejlő-dése s a petefészkek gyuladásaiban rejlik, de az idegrendszer tulságos ingerlékenységénél is előfordul.

Gyógykezelése abban áll, hogy ilyenkor meleg borogatást kell tenni az ágyéktájra, forró lábfürdők a hőség megindulá-sát elősegítik, fájdalmak csillapítására bódítókat kell alkalmazni; megkönnyebbülé-t okoz az ágyéktájra rakott nadály.

Dyspepsia, az emésztés hiányossága, mely lehet a gyomor direct megbetegedése, de lehet ideges zavarok eredménye is. Dyspepsia elnevezéssel a gyomor ama rendellenes működését jelölik, melynél anatómiai elváltozást nem lehet kimutatni, mint épen csak az emésztőképeesség hiányát. Mivel a jó gyomor-emésztéshez a táplálék minő- és mennyiségével arányos sósav és pepsinmennyiség szükséges, ezen váladékok hiánya dispepsiát okoz, épugy, mint tulságos mennyiségök is. Ha a gyomorban sósavhiány van (hypoaciditas), akkor azt pótolni kell sósav ada-golása által, ha pedig a sav sok, (hyperaciditas) meg kell azt kötni alcalicarbonatokkal; szükség esetén pepsint is adhatni.

Gyomorhuruttól függő dispepsiánál enyhe hashajtók alkal-mazandók, egyszerű esetekben a gyomornedvek elválasztását kell fokozni keserű anyagok, nux, vomica, rheum, cognak, stb.

által. A dyspepsia tünetei a kellemetlen érzés, nyomás a gyomorban, felbőfögés, émelygés, hányás, rossz szájíz, étvágytalanság.

Dyspnoe, nehézlégzés, légszomjuság, számos tüdő- és szívbántalom kórtünete, mely a légzési és keringési szervek anyagi elváltozásától vagy pedig idegbefolyástól van feltételezve s a nagy erőmegfeszítéssel járó légszükség kielégítésében s ennek kifejezésében áll. Az idegek befolyásától függő dyspnoet asthmának nevezik. **L. Asthma.**

Dysuria, huryrekedés, nehéz vizelés, a húgyszervek szövetének (hólyag) anyagi elváltozásától vagy helyi akadályoktól (hugykövek) függő kórtünet, mely azonban a húgyszerveket el látó idegek működési zavara is előidézhethet, hová a hólyagkiürítő izom hűdése sorozható.

Első sorban gyógykezelésénél a hólyagkiürítésre kell törekedni, mi görcsös huryrekedésnél meleg borogatások, nadályok által érhető el, legczélyszerűbb a catheter bevezetése; a gyógykezelésnek azután az alaphaj gyógyítására kell irányulnia.

Dzondii pilulae, l. **Pilulae Dzondii.**

E

E = erbium vegytani jele.

Easton szörpe, Syr. chinæ et ferri phosphorici.

Eau capillaire, antisepticus hajcosmeticum, mely tartalmaz 0.14% chinint, 5% glycerint, 69% alkoholt, 25% vizet és 2% perubalzsamot.

Eau de Botot, igen jó szájviz:

Rp.	I.	Rp.	II.
	<i>Trae chinæ</i>		<i>Ol. menth pip.</i>
	» <i>cinnam.</i>		» <i>caryophyl.</i>
	aa 50.		aa 2.5.
	<i>Ol. caryophil.</i> XXXV.		» <i>anisi stell.</i> 2.
	» <i>melh. pip.</i> C.		» <i>cassiae</i> 1.25.
	» <i>anisi aa</i> XXX.		<i>Alcoholis</i> 80 % 640.
	<i>Trae coccionel.</i> 300.		<i>Res quaiaci</i> 10.
			<i>Vaniliae</i> 5.
			<i>Cort. chin. reg.</i> 10.
			<i>Coccionell.</i> 2.5.
			<i>Digere et filtra</i>

Eau de Bredfeld = Spir. Bredfeldi.

Eau de Chinin = Hajszesz.

Rp.	I.	Rp.	II.
	<i>Spir. vini. gallic.</i> 400.		<i>Trae canthar</i> 10.
	<i>Chinini sulfur.</i> 2.		» <i>chinæ</i> 120.
	<i>Bals. peruvian.</i> 40.		<i>Glycerini</i> 40.
			<i>Rum</i> 500.
Rp.	III.		<i>Ol. bergam.</i> XV.
	<i>Decoct. cort chinæ</i>		» <i>rosar</i> II.
	30 : 500		» <i>neroli.</i> IV.
	<i>Coccionellæ</i>		
	<i>Kalii carbonici</i> aa 2.		
	<i>Spir. vini</i> 80.		

Eau de Cologne, (olv. o'd colon) aqua seu Spiritus Cologniensis; egy évszázad óta közkedvelt illatszer, melyet régebben mint izgaló dörzsölőt is használtak főleg főfájásnál. ájulásnál. Feltalálója Farina János olasz kereskedő volt, ki 1709-ben a

Rajna vidékén utazott szappanokkal és illatszerekkel; későbbben Kölnben a Jürich téren telepedett le, hol kis boltja s laboratoriuma volt, innen került a hétéves háboru és a francia hadjárat alkalmával világgá a híres »Eau de Cologne«. Farina 1766-ban meghalt s tilkát unokaöccsének hagyta örökül, ki 1792-ig vezette az üzletet. A ház jelenlegi főnöke Farina János Mária. A kölni viz recipijét a Farina család egy kristályüvegben, háromszorosan lezárt ládában őrzi mint valami államlitkót.

A kölni vizet Kölnben majdnem minden házban készitik s a reclamirozástól függ, hogy ki ad el többet.

A kölni vizet eredetileg úgy készitik, hogy az olajos-alcohol pár hónapig állani hagyják, azután lepárolják s 5—6 évre a pinczébe teszik oly hordóba, melyben már előzőleg finom szesz állot.

Mivel a kölni viz csak akkor jó, ha az illó-olajok jól össze vannak »érve«, annak készítését a szokott »Misce« szóval kifejezni nem lehet.

De mivel a legtöbb gyógyszerésznek alkalma sincsen, hogy készítményeit évekig állani hagyja az illat megerősödése végett, Tomesányi Lipót kartársupknak igen jó módszerét fogom ezuttal megismertetni, melylyel »öreg« kölni vizet lehet pár hét alatt készíteni.

Mindenekelőtt a szesz minőségére kell a főszlyt fektetnünk, ne legyen az kozmás, de teljesen szagtalan sem, mivel a szesz specialis szaga hozza összhangba a többi illatot is. Az összekevert illó-olajok egy részét horszeszszel, más részét tiszta rozszeszszel keverjük külön-külön s pár napi állás után azokat összetöltjük s enyhe hőnél lepároljuk; ha a lepárlás nem fizetné ki magát, elég az elegyet vattával ledugott üveggel együtt 60 C° vizben tartani addig, míg az elegy jól átmelegszik. A hosszú évig való heverfetés helyet pedig a következőleg járjunk el:

A lepárolt illetve átmelegített kölni vizet egy palaczkba öntjük s oly dugóval zárjuk el a nyilást, mely dugóból egy kigyómenetű cső áll ki. A palaczkot szájával lefelé egy másik palaczkba állítjuk úgy, hogy a felsőből a kölni viz lassan lecsepegjen; eme készüléket a délelőtti napsugarak hatásának tesszük ki 3—4-szer. A napsugarak erőművi és chemiai hatása elősegíti az olajok és alcohol parányinak mozgását s ezzel a tökéletes elkeveredést.

Az »öregbités« elérésére némely helyen pár csepp ammoniát adnak az olda hoz.

Előíratok.

»Springbrunn«

Rp. Narancshéjszagu:

Ol. aurant. cort.

» citri cort. aa. 30.

» bergam. 12.

Ol. neroli bigr.

» » petal.

» rosmarin.

Spir. vini. recif. 8000.

1.

2.

4.

<i>Rp.</i>	„Jülichspatz 4.“	<i>Rp.</i>	Jean Maria Farina.
	<i>Narancsvirágszagu:</i>		<i>Ol. Rosmarin.</i>
	<i>Ol. aur. cort.</i>	26.	» <i>petit grains.</i>
	» <i>citri</i> »	34.	» <i>lavandul.</i>
	» <i>bergam.</i>		» <i>de cedro</i>
	» <i>aur. flor</i>		» <i>citri</i> aa 31.
	» <i>rosmar. aa</i>	14.	» <i>Portugall.</i> 62.
	<i>Spir. vini. r.</i>	8000.	» <i>bergam.</i> 13.
			» <i>neroli</i> 24.
			<i>Aqua aur. flor.</i> 600.
			<i>Alcohol 85°/o</i> 11000.

<i>Rp.</i>	Prima.	<i>Rp.</i>	
	<i>Ol. neroli</i>	3.	<i>Ol. lavend.</i>
	» <i>rosmar.</i>	2.	» <i>neroli</i> aa 1.
	» <i>aur. cort.</i>		» <i>berg.</i> 9.
	» <i>citri</i> »	aa 5.	» <i>citri</i> 12.
	» <i>bergam.</i>	2	» <i>menth. pip.</i> VII.
	<i>Alcoholis 85°/o</i>	1000.	» <i>anthos</i>
			» <i>thymi</i> aa IV.
			» <i>rosar.</i>
			» <i>meliss.</i> aa I.
			<i>Spir. vini</i> 900.
			<i>Aquae naphae</i> 80.
			<i>Igen kellemes</i>

<i>Rp.</i>	Fodrászoknak,	<i>Rp.</i>	
	<i>Olei bergam.</i>		<i>Olei bergam.</i> 20
	» <i>citri</i> aa 8.		» <i>citri</i> 10.
	» <i>aur. flor.</i> 2.		» <i>caryophyl.</i>
	» <i>anthos.</i> 1.		» <i>lavandul.</i>
	<i>Spir. vini r.</i> 900.		» <i>anthos</i> aa 2.
	<i>Aquae naphae</i> 80.		» <i>rosar.</i> V.
	* * *		» <i>nerol.</i> X.
			<i>Spir. vini rect.</i> 1000.

L. Aqua cologniens.

Eau de Javelle, chlorkaliumot és kalium hypochloritot tartalmazó oldat ($KClO$), melyet előállíthatunk oly módon, hogy ha KOH oldatába Cl -t vezetünk, vagy ha chlormész oldatához K_2CO_3 -t adunk. Használják fehéritésre és folttisztításra.

Eau de Labarraque, épen olyan mint az eau de Javelle, csak K helyett Na -t tartalmaz.

Eau de Lys, arczmosóvíz, mely áll 17·5 bism. subnitr. és 150 rózsavizből.

Eau Marschal:

Rp.

<i>Moschi</i>	1·5.
<i>Alcohol</i>	1120·0
<i>Trae Ambr.</i>	70·0
<i>Ol. bergam.</i>	
» <i>caryophyl.</i>	
» <i>lavendul</i>	aa 35.
» <i>organ.</i>	XX.
<i>Stent per dies</i>	8.

Eau de quinine, l. Eau de chinine.

Eau forte = Aqua fortis.

Ebfa = Rhamnus cathartica

Ebnyelvfü = Cynoglossum off.

Ebonit l. Cautschuk.

Ébrény l. Embrio,

Ebszöllő l. Dulcamara

Ebulitio = hideg felöntés, infusum frigide paratum.

Ebur artefactum, mesterséges elefántcsont:

Rp.

<i>Calcii carbon.</i>	16.
» <i>oxydali</i>	100.
<i>Aquae comm.</i>	300.
<i>Acidi phosphor.</i>	75.
<i>Alum. crud.</i>	5.
<i>Magnes carb.</i>	2.
<i>Gelatine</i>	15.

Ebur ustum l. Carbo ossium.

Ebvészmag l. Nux vomica.

Ecaaluminium = a gallium első neve. l. ecabor.

Ecabor. így nevezte el Mendeleejeff a periodusos törvény alapján előre felfedezett scandiumot.

Ecajodotorm, jodoformnak 0·05% paraformmal való keveréke. A jodoformnak u. i. nincs bactericid hatása, azért azt paraformmal keverik, midőn formaldehyd képződik, mely a jodoformot sterilisálja.

Ecasot = Argon.

Ecbalium elaterium, l. Elaterium.

Ecbolica = Abortiv szerek.

Ecbolin, a secale cornutumnak eddig tisztán elő nem állított alkotórésze, mintegy 0·16%; vízben oldható s abból $HgCl_2$ által fehér csapadék alakjában leválasztható.

Ecclegma = Linctus.

Eccoprotica = aperientia remedia, a gyengén hashajtó szerek. l. Evacuantia.

Ecet l. Acetum.

Ecet aether l. Aether aceticus.

Ecetes méz, l. Oxymel.

Ecetessentia, l. Acetum.

Ecetsav, l. Acid. aceticum.

Ecetsavas sókat l. a főszók alatt.

Ecgonin, a cocain bázisa. L. o.

Echium vulgare = kigyószisz, obsolet officinalis növény az érdeslevelűek családjában. Régebben kigyómarás ellen használták.

Eclampsia, rángógörcs, rohamokban jelentkező s az egész testre kiterjedő görcsök, melyek minden felismerhető ok nélkül lépnek fel fogzáskor, bőrbántalmakkor, bélhurut és bélférgekkel egyidőben. Az eclampsia kórjósata súlyos, mivel oka még nincs kifürkészve. Csillapítóul brómkalium, chloralhydrat, morphium adandó.

Ectasia, a véredények tágulása. L. Aneurisma.

Ecthol = antisepticum, mely a thuja hatóanyagát tartalmazza.

Eczema, izzag, oly viszkető bőrbántalmak megjelölése, melyek a bőr mélyebb rétegeiben való kiizzadással, nedvképződéssel és lobos folyamatokkal s bühireses, varros vagy genyes, pikkelyes kiütésekkel járnak.

Az eczemát főleg a laicusok a vér rossz összetételének tulajdonítják, azonban ezen felfogást semmi sem igazolja. Az eczema mindig helyi eredetű bőrbántalom, mely külső inger folytán keletkezik s a véreloszlódást felakasztva a bőr idegeinek működését is zavarja s a bőr nem táplálkozhatik eléggé.

Az eczemáknál a vizet amennyire lehet, kerülni kell, a megtámadott helyet szárító szerekkel kötjük be, ilyenek p. o. az ólom, zinc, bismuth sói, a kátrány, salicyl, naphtalan, stb.

Rp.

Merc. praecip. alb. 0·40.

Bismuth. subnitr. 3·00.

Lanolini anhydr. 20·00.

M. D. S. Kenőcs.

Edény, növénytani értelemben a sejtek társulását, csoportosulását értik alatta, midőn a sejtek önállósága csökken, az egymás fölött álló sejtek vízszintes fala nagyrészből eltűnik és hosszú csövek — edények — keletkeznek s a növény szövetét képezik.

Édes ánis = Anisum vulgare.

Édes fa = Rad. liquirit.

Édes gyökér = Rad. liquir.

Édes-keserű csucsor = Dulcamara.

Édes köménymag = Foeniculum.

Édes mandula = Amygd. dulcis.

Eductum l. csapadék.

Égény = Aether.

Egeny = Caerium.

Egér fark-kóró = Achilea millefol.

Egér kő = Arsenicum album.

Egér szagu fű = Cicula virosa.

Égés, valamely testnek oxgénnel való egyesülése, általában minden vegyi folyamat, mely hő és fénytünemények között megy végbe. Az égést hosszú ideig nem tudták megmagyarázni s azt hitték, hogy az égés alkalmával a test megsemmisül. Lavoisier bizonyította be azt, hogy égés alkalmával a test a levegő oxgénnel egyesülve más vegyületekké alakul s nem semmisül meg.

Van egy bizonyos hőfok, melyre a test felhevítve meggyul s az oxgénnel gyorsan egyesülve elég, ez a gyuladási hőmérséklet, mely minden testnél különböző.

A fémek oxydatiója, a korhadás, a lélekzés, mind lassu égések, melyeknél a hosszú időn át fejlődött meleg apránként elvezettetik s nem okoz oly szembeszökő tünetényt, mint mikor a hő egyszerre emelkedik fel, annyira, hogy a test izzó legyen, vagy hogy meggyuladó gázokat fejleszsen a levegő oxgénnel.

Az életfolyamat is lassu égés; a lélekzéskor beszívott levegő u. i. a tüdőben egy vékony hártván át érintkezik a vérrel, melynek haemoglobinja egyesül annak O-jével. A szív működése által az oxyhaemoglobin tartalmu vér (arteriosus) a test minden részébe eljut s a lazán lekötött oxgént átadja a test különböző anyagainak, melyek ezáltal CO_2 -ra, H_2O -re és carbamiddá égnék el, mely égéstermékek a vérrel (venosus) a tüdőbe vitetnek s innen kileheltetnek; a venozus vér ismét O-t véve magához, égést tápláló munkáját folytatja. Hogy a szervezet az égés által szenvedett anyagvesztiséget pótolja, táplálkoznunk kell, l. Phlogiston.

Égetett cukor, l. Sacchar. tostum.

Égetett gipsz, l. Calc. sulfur. ust.

Égetett magnesia = Magn. oxydat.

Égetett mész = Calx usta.

Égetett timsó = Alumen ustum.

Égési seb, l. Combustio.

Egol, egoloknak nevezik az ortho-nitrophenol-p-sulfósavas higany sókat; barnavörös színű, vízben oldódó por, az oldat iz, szagnélküli, semleges kémhatású. Igen erős bactericid hatásuk van anélkül, hogy izgatnának, vagy márnának.

Égvény = alcali.

Égvénydék = Alcaloida.

Egyenértéksúly, l. A equivalenssúly.

Egyesülés chemiai, a chemiai átalakulásnak egy neme,

midőn két vagy több testből egy új, egészen más physical és chemicali sajátságu test (vegyület) keletkezik. P. o. ha vizre *Na* darabot dobunk, az a vízzel *Na OH*-dá egyesül s 1 *H* elszabadul. Az egyesülést a legtöbb esetben a bomlás előzi meg, melyet az erősebb vegyrokonságu testek vonzalma okoz.

Egyetem, universitas literarum, Alma mater, azon nyilvános intézetek, melyekben a tudományok egész terjedelmökben rendszeresen taníttatnak s azokban a legfőbb képesítő okmányok szolgáltatnak ki. Az egyetemek már az ó-korban léteztek, mert p. o. az alexandriai nagy iskolát ily értelemben kell vennünk, mivel a tudományosság központját képezték. A XI. században Salerno, Ravenna, Bologna, Padua, Páris, Salamanka voltak a főiskolák székhelyei, hol a tanulók tanáraikkal egy kis köztársaságot képeztek, innen van neve is: egyetem.

Egyfalkások, monadelphia, Linné növényrendszerének XVI. osztálya; eme növények porzószájai egy csővé vannak össze-növe. Ide tartoznak: mályva, len, gólyaorr.

Egyhimesek, monandria, Linné I. növényosztálya. Ide tartozik p. o. a vízi lófark: hippuris vulg.

Egylakiak, ama virágos növények, melyeknek virágai úgy vannak képződve, hogy a porzók is, a termők is más-más virágban vannak, de egy és ugyanazon növényen, ellentétben a kéllakiakkal, melyeknél a termős és porzós virágok külön-külön növényen vannak. A megtermékenyítés a szél vagy rovarok segélyével történik.

Egyszikűek, monocotyledones, ama növények, melyeknek egy sziklevelük van a csirájukon. Eme növények lőgyökere korán elhal, edény-nyalábai zártak és szétszórtan állók. Rendszeren hosszukás, lándzsa-alaku épszélű leveleik vannak, a levélhüvely jól kifejlett s a szárat körülveszi; a levélerek nem ágaznak el, hanem párhuzamosan haladnak egymásközl a csucsig. A virág pártá és csésze nélküli, rendszeren 1—2 levélkörből álló lepel képezi a virágtakarót. A virágban a 3-as szám az uralkodó. Az egyszikűek osztálya hat rendet foglal magába.

I. Liliomvirágúak:

Aloc, liliom, hagyma, kikerics, asparagus off. dracaena draco, crocus, ananas, dioscorea stb.

II. Pálmák;

III. Pelyvás füvek:

Rizs, bambusznád, czirok, sás.

IV. Orchideák:

Salep, vanilla planifol.

V. Pízangfélék:

Banánok, gyömbér, curcuma, stb.

VI. Buzogányosak:

Aroideák, calamus, pandánok stb,

Éjjeli pilulák = Pilul. laxant.

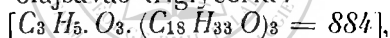
Elaeosachara, olajczukorkák: Készíttessék czukorporból és az aethericus olajból oly módon, hogy minden 2 gramm czukorporra 1 csepp olaj jusson. Jól kevertessek el. Hevenyében készíttendő. Mint iz- és szagjavítót, de mint adjuvans izgatót is használják. Régebbi gyökvek p. o. elaeosacharum aurant. elaeosacch. citri-t oly módon készítették, hogy czukordarabbal a narancs vagy citrom héját ledörzsölték s az így lekapart olajos héját a cukorral együtt elporították.

Elaidinpróba, az olivaolajnak megvizsgálása arra nézve, hogy nincsen-e száradó olajokkal (lenmag-, mák-, napraforgómag-olaj) hamisítva. A vizsgálandó olajból és 1-19 f. s. HNO_3 -ból 5—5 cm³-t kémcsőben összeárazunk s 12 órára hűvös helyre teszszük. Ha az olaj tiszta oliva-olaj volt, ez idő múlva kemény, törékeny fehér tömeget fogunk kapni, mely trielaidinból áll, de ha az olaj hamisítva volt, kenőcsállományú vagy folyékony masszát kapunk.

Elaidinsav: $C_{18}H_{34}O_2$, isomer az olajsavval, képződik az olajsavból HNO_3 behatására. Szintelen, fénylő jegeczek, KOH -val összeolvasztva palmitinsavas és eczelsavas kalium keletkezik.

Elaillum chloratum = Aethylenum chloratum.

Elain, olein, olajsavas triglycerid:

—5°-nál túlalokban megszilárduló szín és szagnélküli olajsűrű folyadék, levegőn megsárgul s avas lesz. Palmitinnal és stearinnal elegyedik s olajat vagy zsírt képez velük. A disznózsír mintegy 40—62% oleint tartalmaz.

Elaterin, $C_{20}H_{28}O_6$ az elaterium hatóanyaga, mintegy 27—33%; hatszögű oszlopok, melyek alkoholban, chloroformban, CS_2 -ben oldódnak, oldata közömbös, alcaloid kémszerekkel csapadékot nem ad, savakkal sókat nem képez.

Az angol gykv. szerint hivatalos s mint drasticus purgativumot alkalmazzák urámiánál, narcoticumokkal történt mérgezések eseteiben. Adagja 0.003—0.006 gramm.

Elaterium anglicanum, az ecbalium elaterium gyümölcsének nedvéből állítják elő. A növény (ugorkás magrugó, momordica elaterium, cucurbitaceae) fekvő kacsztalan fű, évelő gyökerű, a földközi tenger partjain tenyészik. A gyümölcs ugorka-alaku s tüskés, háromrekeszes, sok hosszudat maggal tele. Midőn a gyümölcs érik, a belső burok fala a magvakat kirugja, innen van neve is. A nedvet az érellel gyümölcs hosszanti felvágása által gyűjtik össze; a nedv szintelen, a levegőn elpárologva, világos, törékeny, állászatlan tömeget hagy hátra. Éme darabok frissen halványzöldek, később megszőrkülnek s felületükön elaterin jegeczeket lehet látni, fű szagu, keserű ízű.

Tartalmaz 30% elaterint, 12% vizet 8% hamut.

Szájba véve nyálfolyást, gyomorba jutva savós bélürülést hascsikarást, hányást okoz.

0.5—3 cgr.-os adagban alkalmazzák mint erélyes has-hajtót szivbántalmaktól függő savógyülemeknél; hatása 5 óra múlva fellép.

Mérgezésnél nyákos italok adandók, azután kis adag opium.

Elayl chlorür, l. Aethylenum chloratum.

Elavult gyógyszerek = obsolet officinalis szerek, főleg a növényvilágban van sok oly növény, melynek régebben nagy gyógyerőt tulajdonítottak, de mivel már helyette jobbat tudunk alkalmazni, obsoletok közé sorozzuk.

Electrochemia, Berzelius elmélete, mely elmélet szerint a vegyületek electronegativ és electropositiv alkatrészekből állanak s eme ellentétes electromos töltésű alkatrészek vonzódása magyarázza meg az affinitas chemicát. Electrolisisnél csakugyan a vegyületek positiv alkatrésze (sóknál a fém) a —, a negativ rész (savmaradék) a + sarkon válik le. l. Ionok.

Electrolysis, a vegyületeknek szétbontása electromos árammal. A bontókészülék + sarkát *anód*-nak (bontó) a — sarkát *katód*-nak (éjtő) nevezik.

Ha rézgáliczoldatba vaslemezt teszünk, ez egy kevés rézet csap le ez oldatból, mely azután a vassal együtt electromos áramot indít s a vas teljesen bevonódik rézzel. Ha most egy sóoldatba electromos sarkokat állítunk, a folyadék az áram hatása alatt alkatrészeire bomlik s az electropositiv ionok a katód, az electronegativok az anód sarok felé mozognak. A — sarkon leválott alkatrészek a fémek, a + -on leváltak a nem-fémek. Berzelius az elemeket a következő sorba szedte electrochemiai tulajdonságuk szerint:

Oxygén, kén, selén, nitrogén, fluor, molybdaen, volfram, bor, szén, antimon, iridium, platina, rhodium, palladium, kéneső, nikol, vas, zink, mangán, urán, chlor, brom, jód, phosphor, arsen, chrom, vanadin, tellur, tantal, litan, silicium, hydrogen, arany, osmium, ezüst, réz, bizmuth, ón, ólom, cadmium, kobalt, aluminium, magnesium, calcium, strontium, baryum, natrium, kalium.

Electromosság, a testeken észlelhető s azoktól elválaszt-hatatlan sajátság, mely azokon bizonyos külső behatások foly-tán (dörzsölés, ütés, chemiai változás) lép fel s főleg abban nyilvánul, hogy a nem electromos testeket magukhoz vonz-zák. Másik kiváló sajátságuk az, hogy ép oly sarki különválást mutatnak, mint a delej, ez azonban csak akkor lesz észlelhető, ha e kétféle electromosság, melyek eddig egymást ellensúlyoz-ták, különválasztatik, mely művelet bizonyos mennyiségű erő felhasználásával lehetséges.

Az egynemű electromosságok egymást taszítják, a külön-

neműek egymást vonzzák. Az előállítási mód természetének megfelelőleg az előállított electromosság is némileg különböző p. o. dörzsölési-, érintési-, (galvanismus) indított- (dynamo) electromosságok. Az electromosság hatása terjedés közben nyilvánul, a terjedésben levő electromosságot „electromos áram»-nak nevezzük,

Az electromosságot Thales fedezte fel ki 640-ben szül Kr. e. ő észlelte először, hogy a megdörzsölt borostyánkő (electron) könnyű testeket, (papírszelet, szalma) magához vonz. Gilbert angol orvos (1540—1603) kimutatta, hogy minden test megdörzsölve villamosságot mutat. I. Galvanismus, Inductio.

Electrum = borostyán, succinium.

Electuarium, nyelet, lekvárszerű tömeg, mely főleg növényi poroknak mézzel, gyümölcsizzel vagy félsűrű kivonatokkal készített keveréke. Alapanyagul használt anyagok a méz, syrupus simplex, pulpa prunorum, tamarind. Igen jó keveréket ad 1 rész por, 4. r. syrup és 5 r. pulpa tamarindorum.

Az electuariumok hamar elbomlanak, megszáradnak, azért hevenyében készíttessenek. Tetejes kávéskanállal adagolják. A magy. II. gykvben az elect. lenitivum hivatalos.

Electuarium anodinum = Elect. aromat. cum. opio

Electuarium aromaticum, electuarium stomachicum, illatos nyalat: Rp. Pulv. menth. pip. salviae aa 50. Pulv. angelic. zingiberis aa 10. Pulv. cinnam. caryophyll. nuc. moschat aa 5. Mellis depurati circa 300. Vízfürdőn gyenge hőnél keverd. Mint étvágygerjesztőt használták. Elavult.

Electuarium aromaticum cum opio, elect. anodynum, elect. thebaicum, confectio opii, Theriaca. A legrégibb és legnagyobbbecsültebb gyógyszerek egyike, melyet külön diszhelyen tartottak a gyógyszerházakban s készítése egész ünnepélyes actussal ment végbe.

A magy. I. gykv. szerint hivatalos s 60 gr. electuar. aromat. és 0.50 gr. opiumból áll, hasonló készítmény az osztrák gykv. theriacja 1 gr.-ban 0.01 gr. opiumot, 2% scillát. és 1% myrrhát tartalmaz. Elavult.

Alkalmazták régebben kisebb nagyobb eredménnyel a legtöbb baj ellen mint fájdalomcsillapítót.

Electuarium e senna = elect. lenitivum.

Electuarium aperiens, electuar. lenitivum.

Electuarium lenitivum, electuarium aperiens, elect. e senna a magy. II. gykv. szerint hivatalos. Rp. Pulp. prunor. 120. Roob sambuci 40, in balneo aquae in pullem redactis adde: Pulv. fol. sennae, kalii hydro-tartarici aa 20. prius intime mixta. Mellis depurati circa 120. f. l. a. electuarium. 1—2 kávéskanállal adagolják mint hashajtót.

Elefántcsont, I Ebur.

Elephantiasis, bőrbántalom, mely a bőr rendkívüli megvastagodásában nyilvánul, mely főleg a végtagokon lép fel, de elő-

fordul a nemzőszerveken és az arczon is. Az elephantiasis chronicus bőrbántalom kövekezménye s ott fejlődik, hol hosszantartó lobok miatt a bőr állandó elváltozásnak van alávetve. A mi éghajlatunk alatt eme betegség ritka. Gyógyítása csak heveny esetekben vezet eredményre oly módon, hogy a szövettulengést állandó nyomókötés alá veszik, vagy ha a szövetek láplálkozását a vérerek leköttése által mérséklék. I. Lepra.

Elefántfog = Anacardium.

Elefánttetű = Anacardium.

Éleg = Oxyd.

Elegy, a keveréknek ugyyszólva magasabb fok, midőn az összekevert testek többé érzékszerveinkkel nem vehetők észre, az eloszlás tehát a moleculák közt van, míg a keverék-nél számos molecula kis részecskét képez s eme moleculákból álló részecskék vannak elkeverve. Elegyek p. o. az olvasztás által nyert ötvények, a condensációs termékek egyrésze, a legtöbb oldat, a gázkeverékek (levegő).

Élelmiszerek vizsgálata, I. Tápszer-vizsgálat.

Elemek; az oly testek, melyeket sem chemiai sem phisical uton különemű alkatrészekre bontani nem lehet, elemeknek neveztetnek. Az elem fogalma már régi ugyan, de nem ebben az értelemben használták azt. Aristoteles az ő principiumait nevezte elemeknek: tűz, víz, föld, levegő s ezekből összetetteknek vélte a különböző tárgyakat. Az elemeknek legkisebb részecskéit atomoknak (l. o.) nevezzük, ez a chemiai bontás határa, több atom moleculát (l. o.) képez, ez a phisical bontás határa. Két elem mindig egy meghatározott súlyarány szerint (egyszerű súlyarányok törvénye) vagy annak többszöröse szerint egyesül egymással vegyületté. Eme viszonylagos súlymennyiséget atomsúlynak (l. o.) nevezzük. Az elemek értékét, melyek szerint azok egymást a vegyületekben helyettesítik, æquivalens súlynak (l. o.) mondjuk.

Az elemeket kétféle csoportba foglalják, vagy electrochemiai viselkedésök s ezzel kapcsolatban vegyjellemök, vagy atomsúlyok szerint, eme két rendszer egymással összefügg (l. Periodusos törvény).

Az elemek vegyjellemök szerint:

A) Positiv v. básist képző elemek, azaz fémek:

I. v. értékűek: *H, Li, Na, K, Rb, Cs, Ag, Tl.*

II. v. értékűek: *Be, Mg, Zn, Cd, Ca, Sr, Ba, Cu, Hg, Pb.*

III. v. é.: *Au, Th.*

IV. v. é.: *Ce, Al, Sc, Ga, Zn, Fe, Co, Ni, Cr, Mn, Pt, Pd, Ru,*

Rh, Jr, Os.

B) Negativ-, savképző elemek vagy metalloïdok:

I. v. é.: *Fl, Cl, Br, J.*

II. v. é.: *O, S, Sc, Te.*

III. v. é.: *N, P, As, B.*

IV. v. é.: *C, Si.*

C) Átmenő sajáttságuk :

III. v. é.: *Sb, Bi.*

IV. v. é.: *Ge, Ti, Sn, Th, Zr.*

V. v. é.: *Va, Nb, Ta.*

VI. v. é.: *Mo, Wo.*

Az elemek vegyétékét fent kis római számmal jelzik. I. Chemiai írás. Atom. A ma ismert elemek száma k. b. nyolczvan, határozott számot mondani nem lehet, mivel vagy újakat fedeznek fel, vagy pedig elemnek véltet bontanak fel már ismert elemekre.

Elemi, gummi elemi, eme név alatt különböző gyantákat foglaltak össze, az oszttr. V. gykv, azt az icica icicariba De Candole braziliai fából mondja származónak, melyet a fa törzsének bemetszése által nyernek s 100—150 kgr. tartalmu ládába teszik. Eme gyanta hevenyében lágy, később kemény sárgás darabokat képez, erős, macishoz hasonló szagu, csipős keserű izü. Forró borszesz teljesen oldja, melyből kihüléskor fehér elemi jegeczek válnak ki (24%), van még benne hig alcoholban oldódó gyanta (60%), illó-olaj, (12.5%) keserű anyag és tisztátalanság. Ez a gyanlaféleség azonban ritkán jön kereskedésbe.

A német II. gykv. elemije a nyugatindiai selaphyrum Royle fából folyik, ez a gyanta gömbölyded, levelekkel borított, Az angol gykv. elemije a a canarium commune L. fajból való s Manillából jön a kereskedésbe. Eme fajta elemi van leginkább használatban. Lágy, mézgaszerű, szemcsés gyantás tömeg, mely szintelen tisztá is lehet. Levegőn megsárgul s kemény lesz; szaga édeskömény, citrom és terpentin keveréke. Alcoholall nedvesítve szétesik; forró alcohol feloldja, melyből kihüléskor elemi (amyrin: $2C_{10}H_{16} + H_2O$) jegecedik ki; vizzel illó-olajat lehet átpárolni belőle (12%), mely két, a $C_{10}H_{16}$ sorozathoz tartozó vegyületből áll. 60% -át eme gyantának hideg borszeszben oldható alaktalan gyanta képezi; alkatrészét képezik még brein, bryoidin és breidin nevű anyagok. A terpentinhez hasonló hatása s kenőcsökben ahelyett használják. A brit, német és belga régebbi gykvek unguentumot készítették belőle. I. Bals. Arcei.

Elemihez hasonló hatása gyanták az anime, copal és damargyanták. I. o.

Elemi ir = Ung. elemi.

Elemzés = Analysis.

Éleny = Oxygén

Élenyülés = Oxydatio.

Élesztő, fermentum, az erjedést (I. o.) okozó microorganismusok, melyek a közéletben is használtatnak kenyérsütésnél. Eme préselt élesztőt az erjedő folyadékából szeszgyárakban készitik oly módon, hogy az erjedő folyadék felszínén uszó habot

leszedik, mossák s keményítővel keverve préselik. Az élesztősejtek a levegőből kerülnek az erjedő folyadékra s ott szaporodnak. L. erjedés.

Élet elixir = Elixirium ad longam vitam

Életessentia, Tra universalis, balsamica, bals. stomachicum Sechofferi, tra benzoës compositum. Minden vidéknek megvan a maga »Életessentiája«, legtöbb helyen a tinct. universalist adják e név alatt.

Életfa = Thuja.

Életfű = Teucrium marum L.

Életkor, az emberi szervezet kifejlődésének időszaka. Az első életkori stadium az embrio, mely idő alatt a gyermek az anya szervezetéből nyeri táplálékát és oxigénjét a köldökszinonon át, míg fogantatása után 280. napon megszületik. 9—10 hónapi táplálékát szopás útján még anyjától nyeri; ezalatt súlya (3250) az első öt hónapban megkétszereződik. 7 éves korában már az eredeti súly négyszeresét éri el. Az első hetekben a gyermek nem vesz fel érzéki benyomásokat a fájdalmakat kivéve s csak a 3. 4-ik hétben kezdi fejét a hang után fordítani s mosolyogni.

A 4—7. hónapban bujnak ki az első tejfogak, melyeknek száma 4 éves korig 20-ra szaporodik. A 7-ik életévtől előtérbe lépnek a nemi különbségek, a lányok ettől kezdve jobban fejlődnek s idomuk nőies lesz s 20 éves korukban fejlődésök tetőfokára jutnak. Az ivarérettség lányoknál a mi éghajlatunk alatt a 14—16 évben jelentkezik, déli vidékeken hamarabb, északon később. A fiuk fejlődése lassabb s növések 23—24 éves korukig tart, ivarérettségek is későbbre áll be.

Ezen időszakban a szervezet teljes virágzását s munkaképességét éri el. Ezen életkort követi a nőknél 45—50 évben beálló climacterium, férfiaknál pedig a kezdődő öszülés, végül az aggkor fejezi be az életkor szakait.

Élettan, physiologia, az orvostudomány ama ága, mely a szervezet egyes tagjainak (agy, szív, idegek stb.) működését tárgyalja.

Az életműködés lényegét a régiek különbözőképen fogták fel s a természethőcselők légből kapott elméleteivel igyekeztek azt megmagyarázni. Aristoteles szerint az életműködés a vér melegétől függ, melynek központja a szív. Claudius Galenos irt először élettani munkát, melyben az életerőt ismeretlen forrásból származónak mondja.

Harveynak a vérkeringés felfedezése, a mycroskop feltalálása, Hallei és Galvani fellépése nagy lendületet adott az élettan fejlődésének; számos kísérlethől levont tapasztalás után Mayer Róbert, Schultze, Helmholtz, Darwin, Balogh, Thanhoffer

az élettant ama magas színvonalra emelték, melyen ma áll. I. Vitalismus.

Elettaria cardamomum = Cardamomum.

Életvegytan, a physiologia ama ága, mely az élő szervezetben a különböző alkotórészeknek szenvedett változásait chemiai alapon magyarázza.

Elixirium, az alchymia és iatrochemia elnevezése, melyet eleinte a bölcsek kövére alkalmaztak; Paracelsus oly gyógyszereket értett alattuk, melyek a quinta essentiákat, arcanumokat (l. o.) tartalmazzák. Ama elixir, mely az összes gyógyszereket, arcanumokat tartalmazza, a nagy elixirnek nevezték.

Elixir alatt ama folyékony gyógyszereket nevezzük, melyek spiritussal vagy borral készülnek növényi részeknek kivonása által. Az elixírek tulajdonképen a lincturákhoz hasonlóak; tartalmaznak oldva extractumokat, sókat, növényi hatóanyagokat, illó-olajakat stb. Régebbi pharmacopoeák számos elixirt készítettek, melyek már nem használatnak s csupán nevüket vette át az újabb nomenclatura.

Elixirium acidum Dippelii: Rp. Acid. sulf. c. p. 100. Spir. vini rect. 300.

Elixirium acidum Halleri = Liquor acidus Halleri, l. o.

Elixirium ad longam vitam Augsburgiense. Augsburgi essentia: Rp. Aloes 100, Lign. quassiae 50, Cort. aurant. Pom. aur. immatur. Rad. rhei. Rad. Zedoar. aa. 35. Rad. Gentianae 10. Rad. enulae. Myrrhae aa 10, Croci 5, Vini Malagens. 1000, Spir. dilut 1500. Post digestionem dierum 7 filtra et adde Sacchari albi 50.

Elixirium amarum sec. pham. Germ. II. Rp. Extr. trifolii extr. aurant. cort. aa p. 2. Aquae menth. pip. Spir. vini dilut. aa p. 16. Spir. aeth. sulf. p. 1. DS. Naponta 3—4 kanállal.

Elixirium anticatarrhale Hufelandi: Rp. Extr. cardui 4, — dulcamarae 1·20 Aquae lauroceras. 4. Aquae foeniculi 30.

Elixirium aurantiorum, Creme d' Orange: Rp. Cort. aurant. recent. 3000. Spir. vini gallic. 1000. Aquae flor. aur. 500. Trac croci 8.

Elixirium aurantiorum compositum, elixirium viscerale Hoffmanni. Ph. Germ. II. Rp. Cort. aur. fl. part. 6. Cort. cinnam. p. 2. kalii carbonici p. 1. Vini scherry p. 50, stent per. dies 5, colatis adde: Extr. gentianae, — absinthi, — trifolii, cascarillae aa p. 1. Post sedimentationem decanta et filtra.

Elixirium Augsburgiense = Elix. ad longam vitam Augsb.

Elixirium Bravais (Sec. Gutt). Rp. Coffeini 1·25, Essent. cocae 0·25, Guaranini, Theobromini, Vanillini aa 0·0025, Natrii benzoici 1·5 Curacao blanche 500·0.

Elixirium Cascaræ: Rp. Cort. cascaræ 60. Spir. v. 60% 120·0, Vini Madeir. 500, Syrup. simpl. 250. Aquae dest. 130.

Elixirium chinae calisaye: Rp. Fruct. coriandri, — carda-

moni, aa 1·50, Cariophyllor. Flor. aurant. Lign. Santal. aa 2·0, Fruct. anisi stell. 5·0. Cort. cinnam. 12 — aurant. 15. — chinae Calis. 36. Spir. vini dilut. Aquae dest. aa 400·0, digere per dies sex, dein admisce filtrato: Syr. simpl. 400, Saccharini 0·02. Post sedimentationem decanta.

Elixirium coca. I. *Rp.* Fol. cocae recent. part 1, Spir. vini 60%, p. 4, post dies. 8 coprime et filtra, dein adde Sacchari alb, p. 3. Decanta. II. *Rp.* Fol. cocae p. 100, Spir. vini 70%, p. 500, stent per diem, colla; folia exprimata coque balneo aquae per horam aquae dest. 300 p. et sacchari p. 300. Istum syrupum adde tincturae.

Fiat tota massa 1000 p.

Elixirium ferri albuminati:

Rp

<i>Album. Ovor. rec.</i>	250.
<i>Aquae dest. s.</i>	150.
<i>Syr. simpl.</i>	500.
<i>Ferri oxydati sacchar.</i>	
3%	125.

Elixirium Halleri I. Liquor acidus Halleri.

Elixirium haemoglobini: *Rp.* Haemoglobini 40, Aquae dest. s. 500. Syr. aurant. 400, Trae cocae 100.

Elixirium Le Roi.

Rp.

	No I.	No II.	No III.	No IV.
<i>Scammonii</i>	3·2	5·	7·5	10·0,
<i>Rad. turpethi</i>	1·6	2·4	3·6	5·4.
<i>Rad. jalapae</i>	12·5	17·0	25·5	32·0.
<i>Spir. vini 70%</i>	300·0	300·0	300·0	300·0,
<i>Syr. simplic.</i>	200·0	140·0	140·0	140·0,
<i>Infus. sennae</i>	—	15: 60	22: 60	25: 60.

2 napi állás után a megfiltrált tincturához adandó a syrupus simplex.

Elixirium Mynsichti, I. Tra aromatica acida.

Elixirium pepsini digestiv.

Grimault et Comp.:

Rp.

<i>Pepsini acidifact.</i>	5·0,
<i>Vini gallici alb.</i>	120·0,
<i>Syr. simpt.</i>	50·0,
<i>Spir. Gari</i>	50·0,
<i>Acidi muriat.</i>	
<i>Acidi citrici aa</i>	4 0,

Dr. Cörsivat:

Rp.

<i>Pepsini in acid. lact.</i>	
<i>solut.</i>	30,
<i>Aquae dest. s.</i>	500,
<i>Syr. Rubi id.</i>	
<i>Syr. simpl.</i>	aa 300,
<i>Spir. carvi</i>	400.

Elixirium proprietatis Paracelsi, Tinct. aloes acidulosa. A német II. gykv. szerint: Rp. Aloe part. 2, myrrhac 2, croci 1, spir, vini 24 part. Acid. sulf. dil. 2 p. Stent per dies octo.

Elixirium roborans Whyttii = Tra chinæ composit.

Elixirium stomachicum = elixirium amarum.

Elixirium succi liquiritiæ, pharm. germ. II.

Rp. Succi liquir. p. 2, Aquæ fœniculi p. 6, Spir. salis. am. anisat. p. 2. Misce. Köhögés ellen alkalmazzák.

Elixirium viscerale Hoffman. Elixir. aurant. compos.

Elixirium vitrioli Mynsichti = Tra aromatica acida.

Elixirium vitæ, életelixir, így nevezte Paracelsus ama gyógyszer, mely az összes arcanumokat tartalmazza. Ennek használata megifjít s hosszú életet biztosít. Manapság életelixirnek nevezik általában a keserű ízű esodatincturákat, melyek mint stomachicumok, az emésztőnedvek elválasztását fokozzák.

Ellagsav: $C_{14}H_8O_6$, organicus sav, mely előfordul a punica granalum gyökerében, gubacsban, bezoárkőben, keletkezik a tannin és gallussav (l. o.) oxydatiójakor. Sárgás-fehér, iztelen. vízben alig oldódó por. Gyakorlati értéke nincs.

Ellenmérég l. Alexipharmacon. Antidotum.

Ellenhatás, l. Antagonismus.

Elnyálkásodás, így nevezik népiesen a légzőszervek ama kóros állapotát, midőn azok elválasztása hurutos folyamatok miatt emelkedett.

Élősködő, parasita, ama szerves lények, melyek más élő lény testén, annak nedveiből táplálkoznak. Általában megkülönböztetünk kül- és belélősködőket (ecto- és entoparasita). Külélősködők p. o. tetű, poloska, rühalka stb.; a belélősködők: bélférgek. a különböző nyákhártyákon (húvely, végbél, torok) élősködők, stb.

Elpárologtatás, evaporatio, egyike a leggyakrabban előforduló műtéteknek. Alkalmazzuk midőn valamely illékony folyadékot nem illékony vagy épen szilárd testtől el akarunk választani, ha ugyan szándékunk a visszamaradó testet megkapni, így p. o. valamely sóoldat vize egyrésztének eltávolítására, hogy a só jegeczesedjék, vagy hogy azt — ha nem jegőczithető — a víznek teljes eltávolítása által szárazon nyerhessük.

A vizet nem lehet minden esetben teljesen elvonni anélkül, hogy a visszamaradt anyag a hő miatt meg ne változzék,

azért a nedvességet az ily anyagokból ne. lvszívó anyagokkal üvegbura (exiccator) alatt vonjuk el, ily anyagok a kénsav, chlorcalcium, oltatlan mész.

Az elpárologtatást mindig vízfürdőn kell végezni. I. Be-párolás.

Elvetélés, I. Abortus.

Elvonó szerek, I. Derivantia.

Elzsibbadás, kellemetlen szűrő, hangyamászáshoz hasonló érzés, mely a végtagokon lép fel legyakrabban az idegtörzsekre gyakorolt hosszantartó nyomás által; előállhat oly esetben is, ha a vérkeringés az illető területen megakad.

Elzsirosodás, a szervezet által felvett fehérnyének oly el-változása, melynél a hasadási termékből zsír válik ki s rakódik le. A szervezetbe bejutott fehérnye u. i. két vegyületre bomlik, melyek egyike zsirnemű s elégeése által a test melegét van hi-vatva táplálni. Ha most a szervezetnek nincs szüksége az egész zsirmennyiségre, a felesleg lerakódik a bőr alá, az izmok közé s előáll a kövérség (obesitas).

Email, zománcz, minden fehér vagy üvegszerű anyag, me-lyet agyagárak és fémek bevonására, diszítésére használnak. Rendesen olvadó boraxüveget használnak erre a célra. Hideg uton használható emailt copalfünnissel kevert festékből készíte-nek. Emailszerű lakkot nyerünk a következő módon: 5 kg. rézhulladékot 4 kg. sárgaréz hulladékkal s 2 kg. aczéllulladék-kal keverünk s petróleummal megnedvesítve 2 óra hosszat kénsav hatásának teszszük ki, míg az egész fehér lesz. A kén-savat eau de Javellel neutralizálva egy fehér por-alaku ter-mék marad vissza. Ezt lenolajjal és petróleummal péppé gyurjuk s 102 liter lenolajban oldjuk, ezután 10 kg. bombay gummit és 5 ko. tiszta aszfaltot teszünk hozzá. Eme lakk 400"-os ke-menczében sem pattog le.

Email-tinta: Rp. Grafit. laevig. 90. Copal 0-70. Ferr. sulfur. 10. Tra gallar. Carmin, Indigin. aa. 30. A szilárd részek vízzel főzetnek s porrá törve átszítálatnak.

Ematrol, olajsavas natrium, melyet mint hashajtót alkal-maznak napi 2 grammnyi adagban pilula alakjában.

Embolia a véredényekben a vér által tovahajtott idegen test, mely vértömődést okozhat. Emboliát okoz a véralvadék (thrombus), higany, stb.

Embrio, ébrény, az állat és ember megnevezése foganta-tásától a terhesség ötödik hónapjáig, melytől fogva már magzat a neve. Az emberi embrio a fejlődés első havában 5—7 mm. hosszú, meggörbült tömeget képez, mely semmiben sem kü-lönbözik a gerinces állatok bármelyikének embriójától; a má-sodik hónapban az ébrény 30 mm. hosszú és 4 gr. súlyu, a kezek és lábak mint dudorok láthatók; a 3-ik hóban 7—8 cm. hosszú és 45 gr. súlyu, a végtagok határoltak, a szájniylás ajakkal van ellátva. A 4-ik hóban már 17 cm. hosszú és 145

gr. sulyu, a nem már megkülönböztethető; az 5-ik hóban az ébrény izmai már mozgásra képesek, miről az anya gyenge lökésekből vesz tudomást.

Az embrio fejlődése a petén kezdődik, mely egyszerű sejt s az ondószálcsák által megtermékenyítve, barázdálódik, azaz 2—4—8—16 stb. sejtté válik s szederalaku morula lesz. A petét három sejtréteg veszi körül, melyekből fejlődnek a lelt összes szövetei. Darwin, Cuvier, Haecel vizsgálódásainak eredménye azt mondja, hogy ugyanazon változáson megy át valamely egyednek petéje és embriója, melyen az illető faj átment addig, míg jelen alakját nyerte. Így az emberi pete először egyséjtű, majd a morulákhoz, gastreákhoz hasonlít. Későbbi fejlődésében teljesen megegyezik a halak, kételtűek, emlősök szervezetével, boncztanilag összehasonlítható a csőrös emlősök, erszényesek, majmok szervezetével, míg végre az emberi alak lép fel.

Emelygés, hányinger, mint reflex folyamat, az idegrendszer közrejátszásával támad. Előidézik a garat izgatása, undorító dolgok látása, némely iz vagy szag, hánytaló szerek, idült gyomorhurut; sok betegségnek tünetét képezi. Gyógyításánál az előidéző okra kell figyelni.

Emésznye = Pepsin.

Emésztés, ama folyamat, mely által a táplálékok a felszívódásra alkalmasakká tételnek. Az emésztés már a szájbán történik a nyál által, melyben egy diastase (ptialin) a keményítőt és glycosent szőlőcukorra alakítja azáltal, hogy azzal a vizet köttel meg. A táplálék így a gyomorba jutva, annak mirigyzeit elválasztásra bírja részint mechanicaillag részint chemiaillag (fűszerek, konyhasó). A gyomornedv alkotrészei: szabad sósav, pepsin és oltóerjesztő megakadályozzák a ptialin erjesztő hatását, nélkülök a gyomorban rothadás és nem emésztés menne végbe. A sósavpepsin a fehérjéket és enyvanyagokat teszi oldhatókká s peptonokká, illetve glutozékká (nem kocsonyásodó enyv) alakítja azokat. A sósavnak a zsirokra nincs emésztő befolyása, csak feloldja azoknak burkait (szalonnának) s a hasnyál behatásának teszi ki. Sok zsir bevonja az evett táplálékot ennélfogva ahhoz nem fér hozzá a gyomornedv s erjedés, rothadás áll be, mely csömört, gyomorhurutot eredményez. A növényi táplálékkal felvett mézszók is a sósavban oldódnak fel, az oltóerjesztő pedig a tej caseinjét alvasztja meg, hogy azok a gyomor falához tapadjanak. 7 óra múlva a táplálék átmegey a vékony belekbe, hol a savanyu ételpép az epével keveredik össze, melynek alcalicus sói a sósavat közönbösítik s az epesók magukkal ragadják a pepsint is. Ugyanitt van a hasnyál — pancreas — működési helye is, mely megemészti a keményítőt, cellulosét és a fehérnyéket, a zsirokat pedig zsirsavra és glycerinre hasítja, a zsirsav alcalicus sóival szappant képez, mely a fel nem bontott zsirokkal emulsióvá lesz, mely alakban felszi-

vódik. A meg nem emésztett anyagok a vastagbél rothadási termékeivel együtt kiürítetnek.

Emésztetlenség, l. Dyspepsia.

Emésztőszerek, l. Digestiva.

Emetica remedia, hánytató szerek, melyek a gyomor falának izgatása, vagy az agyban feltételezett hányási központ ingerlése által a gyomortartalmat a bázisra és a szájon át kifelé hajtják. Az idegeknek reflex működése is okoz hányást, u. m. a garat, szájpad csiklandása, valamint zuzódások, vérvesztés folytán vagy pedig undor következtében. A hányás úgy áll be, hogy a gyomor összehúzódik s a mellette kitágul, minek folytán a gyomorból kipréselt gyomortartalom a bázisra szivódik fel, de ott is nemsokára pozitív nyomás lép fel s a tartalom a szájon át kinyomatik. Eme mozgásokat kizárólag azon izmoknak görcsös összehúzódása váltja ki, melyek a légzéssel vannak összeköttetésben s maga az u. n. hányási központ sem lehet más, mint a légzési.

A hánytatás volt a legelső orvosi beavatkozás, amit az ókor orvosai gyakoroltak s már Hippocrates is határozott meg erre nézve javallatokat. Később a hánytató szerek használata gyógytani elvé nőtte ki magát (De Le Boe Sylvius 1650) s ezzel a gyomor rendellenes és ferment anyagainak kitakarítását igyekeztek elérni. Eme felfogás laikusoknál mai napig is fennmaradt s az év bizonyos idejében a vér megjavítása végett rendszeresen használja azokat boldog boldogtalan.

A hánytatóknak ma már szűkebbkörű alkalmazása van. Alkalmaztatnak 1., a gyomornak emésztetlen anyagokkal való túlterheltsége esetén, midőn gyors hatásra van szükség; 2., mérgezéseknél; 3., a gégének, bronchusoknak nyákhártyáján fellépő heveny hurutjainál; 4., mint revulsoricus szerek oly esetben, midőn ezáltal egy más betegséget akarnak elnyomni (angina tonsillaris).

Ide tartoznak: tartar. stibiat. ipecacuanha, apomorphin (bőr alá is), cuprum sulfur. zinc. sulfuricum, meleg víz.

Emetin: $C_{30}H_{40}N_2O_5$. Harmadrendű diamin, Lefort szerint: $C_{30}H_{44}O_8N_2$; Reich szerint: $C_{20}H_{80}O_5N_2$, az ipecacuanha alcaloidja, melyből az 1% mennyiséget tartalmaz, de csupán a kéregben. Szintelen, keserű por, mely csak sósavval képez jeczeket. Savanyu vizoldata fluorescál, borszesz, chloroform és víz feloldja, aether nem; cseszavval nehezen oldódó csapadékot képez s ezt a tulajdonságát jelenlétének kimutatására használják, hatása hánytató. l. Ipecacuanha.

Emetocathartica, ama szerek, melyek egyszerre hánytató és hashajtó hatásuk. p. o. a kal. stibiatotart. nagy adagjai.

Emlők, l. csecsmirigyek.

Emmenagoga remedia, ama szerek, melyek a havivérzést indirect vagy direct uton megindítják. Indirect hatnak a hószám szabályozására a vérkeringés rendellenességeit szabályozó sze-

rek p. o. vas, mangán, meleg lábfürdők, mustárpép a czombokra, mely eljárások a medenczebeli erek tágulását, vérbőséget eredményezik. Direct emmenagogumok azon szerek, melyek a méh szövetét és edényeit ingerlik s ezáltal abban vérbőséget okoznak, ilyen szerek a sabina, thuja, myrrha, gummi guaiaci, cantharis, digitalis, asa foetida, rad. hydr. canadens. stb.

Emodin, a rad. rhei egyik alkatrésze, isomer a trioxymethyl-antrachinonnal: $[C_{14}H_4.CH_3.O_2.(OH)_3]$, narancsszinű oszlopokat képez, a chrysophanból képződik.

Emol, angol eredetű, husszinű igen finom por, mely vegyileg a steattittal egyezik meg. Vizzel tejszinű keveréket ad, a bőrt tisztítja és puhítja mint a szappan. Vizzel péppé gyurva s megszarasodott bőrre kenve, az egyidő múlva egészen megpuhul s könnyen leválasztható.

Alkalmazák mint hintőport viszketegségnél és nedvedző eczemánál.

Emollientia remedia, lágyító szerek. Régi idők óta használt neve ama szereknek, melyek nyákos, olajos tartalmuknál fogva enyhítőleg hatottak a gyuladt nyákhártyákra azáltal, hogy azokat bevonva, megvédték az izgató behatásoktól. Ilyen szerek a mixt. oleosa, — gummosa köhögésnél, decoct-salep, nyákos italok gyomorbéli gyuladással folyamatoknál. Használják eme elnevezést ama külszerekre is, melyek a velük be kent testrészek feszülését csökkentik, a bőr kipárolgását pedig hátráltatják, mi által az nedvedsőbb, sikamlósabb és puhább lesz. Ilyen anyagok az olajok, linim. calcis, ung. plumbi, spermaceti készítményei.

Empiema, gennyedékes mellhártya izzadmány, tüdőtágulás.

Emplastrum, tapasz, flastrom, a régi orvosi sebkezelésnek lényeges kelléke, mely az antisepsis alkalmazása óta csaknem teljesen szerepet veszített a gyógytudományban, de mint házi szer, tartja magát. Az emplastrumok eredetileg a zsírsavnak vegyületei nehéz fémekkel, vegyileg tehát sóknak tekinthetők (empl. diachyl. simpl. empl. minii), melyek viasszal, gyantával terpentinnel vannak összeolvasztva s merevvé téve, hogy megmelegítve képlékenyek, tapadók legyenek de azért ne olvadjanak el.

A tapaszok előállításá többféleképen történhetik. Az egyes előírt tapaszokat, melyeket az orvos nominatim rendel, az előíratban levő utasítások szerint készítjük (l. alább); ha egy ily kész tapaszhoz az orvos ordinalim még egy másik tapasz, vagy valamely növényi port, só, folyadékot rendel, azt a következő módokon kell készíteni:

1. Ha két vagy több emplastrumot kell összekeverni, a tapaszokat külön-külön 30—40 C° vízben megpuhítjuk s úgy gyurjuk össze, ügyelve arra, hogy az anélkül is lágyabb tapaszokat hidegebb vízbe tegyük, hogy egyformán lágyuljanak meg.

2. Ha valamely tapaszba növényi porokat, sókat, vagy

gyantát stb. kell keverni, a tapaszmassát gőzfürdőn megolvasztjuk annyira, hogy keverhető legyen (kivételet képez a higanytapasz, ezt nem szabad olvasztani) s az elkevert vagy oldott additamentumot hozzáadva, kihűlésig keverjük s nedves vagy glycerines deszkán malaxáljuk. Vízben oldható anyagokat, növényi porokat tartalmazó tapaszokat nem vízzel, hanem glycerinnel kell megnedvesíteni, mert máskülönben azok megpenészednek (empl. cantharid. — meliloti, — cicutae).

A tapaszt kisodrásuk után késsel egyenlő darabokra vágjuk úgy, hogy a kést a tapaszhengerrel együtt fel- alá toljuk, mi által a tapasz a levágás helyén nem lapul össze. Viasztapaszokat (l. ceratum) nem keverünk sem nem malaxálunk, mivel ezek keményebb consistentiájúak, hanem táblába öntjük.

A beteg kényelmére s a tapasz csinosabb kiszolgáltatása miatt ma már a tapaszokat vászonra felkenve hozzák forgalomba.

A tapaszok felkenése nagy gyakorlatot igényel s mivel gyárilag állítják elő, kevés gyógyszerlárbán készítik otthon.

Ha valamely tapaszt ordinatim kell felkenni, a következőleg járunk el: Síma fatáblára rajzszegekkel feszesen kiszegezzük a bekenendő szövetet (linteum), selymet (bombycina) vagy ragtapaszt (empl. adhaes. extens.) megpuhítjuk a tapaszt s lapocz segélyével reákenjük a vászonra; majd egy gyengén melegített hengeres szélű vasleniával az egészet lesimítjük, mi által egyenletes és fénylő felületet nyer. Keményebb tapaszokat félsűrű olvadt állapotban kell felkenni, de vigyázni kell arra, nehogy a massa forró legyen, mert akkor a vásznan átút s azt elcsufítja.

Külföldön sokhelyütt a tapaszokat előbb papíron kenik szét melegen, a felületet pedig vászonra préselik s a papírt benzinnel leöntve lehúzzák a tapaszról. Ily módon egyenletes felületű tapaszt lehet nyerni.

A már fölkent s megkeményedett tapaszra puha túlt borítunk, hogy az összehajtás alkalmával össze ne tapadjon az.

A fölkent tapaszokat rendszeren késfoknyi vastagságban készítik, de megengedhető a pakoló-papír vastagságu is (ext. crassa).

Empl. extensához való tapaszmenyiségek □ cm. számítva.

□ cm.	Viasz- tapasz	Ólom- tapasz	Taxában
10	1·50	2·0	1·50
15	2·0	3·0	2·00
20	3·0	4·0	2·50
25	4·0	5·0	2·80
30	4·5	6·0	3·10
40	5·5	7·0	3·80
50	6·0	8·0	4·50

☐ cm.	Viasz- tapasz	Ólom- tapasz	Taxában
60	7.5	9.0	5.00
70	8.0	9.5	5.50
80	8.5	10.0	6.00
90	9.0	11.0	6.50
100	10.0	12.0	7.00
200	16.0	20.0	14.00
300	25.0	30.0	21.00
400	32.0	40.0	28.00
500	40.0	50.0	35.00
600	45.0	58.0	41.00
700	50.0	65.0	47.00
800	55.0	72.0	53.00
900	60.0	80.0	59.00
1000	65.0	85.0	65.00

A gyakrabban rendelni szokott felkent tapaszalakok:

Elnevezés	☐ cm.	Tapaszmennyiség	
		viasz t.	ólom t.
Forma auricularia (fülalak)	10	1.0	1.30
F. chartae lusoriae (játékkártya alak)	50	6.0	8.0
F. palmae manus (tenyér nagyságu)	100	12.0	16.0
F. schedae octa- nariae ($\frac{1}{8}$ iv)	180	25.0	33.0
F. schedae qua- ternar ($\frac{1}{4}$ iv)	360	50.0	66.0
F. plagulae (egész iv)	1400	200.0	265.0

A fölkennt tapaszokat hűvös helyen kell eltartani.

Emplastrum adhaesivum americanum elasticum = Kautschuk-sparadrap.

Empl. adhaesivum borussic. sec. Ph. Hung. I. Va. edényben 400 gr. empl. diachyl. simpl-t és 100 gr. colophoniumot addig hevít, míg habzása megszűnt s míg olajként folyva, barna színt vesz fel. Sec. ph. Hung. II. az I. gykv. készítményéhez még 25 gr. velencei terpentint adat, mely a tapasz ragadós-

ságát emeli. Mindkettő kimalaxálendő. Mint fedőszert használják a felhám vagy sebek megvédésére.

Emplastr. adhaes. extensum. Ph. Hung. I. egyszerű empl. adhaesivumot kenet fel. Ph. Hung. II.: Rp. Emplastr. adhaesivi 50, leni calore liquatis admisce Terebint. venetae, Olei ricini aa 2, et extende super linteam »Shirding« nominatum et obtege sic dicto »Mousselin« et serva.

Empl. adhaesivum edinburgiense sec. Ph. Germ. II Rp. Acidi oleacei crudi 18, admisce et in balneo aquae agita cum plumb. oxydato ut fiat emplastrum. Colliquefactis admisce picis liquid. 3. Sebi cervini 1.

Empl. adhaesivum liquidum: Rp. Cerae flav. Res. dammar, Colophonii aa 10. Terebint. 1. Aether. sulf. Spir. vini aa 55, Ol. terebint. qu. s.

Emplastr. adhaesiv. Krafft: Rp. Dammarae contus. 4. Ol. olivar 1, Leni calore misce.

Empl. adhaesiv. petropolitan: Rp. Dammarae 12, Cerae alb. 2, Ol. olivar. 3. tereb. venet 1.

Emplastr. aeruginis = Ceratum aeruginis.

Emplastrum alb. = Empl. cerussae.

Emplastrum americanum, l. Empl adhaesiv. american.

Empl. ammoniaci cum Hg. ph. brit: Rp. ammoniaci 39. hydrargyr. 12, ol. sesami 0.40, sulfur 0.04.

Empl. anglicanum, empl. glutinosum, angoltapas: Rp. Ichthiocollae minut. consciss. 80, macera per horas 24 in aqua dest. s. 1.400, dein aquam defunde et adde novam quantitatem. Leni calore solutis adde Spir. concentrat. 80. Glycerini 8. Solutione hac. colata et quotiescumque leniter calefacta obducentur ope penicilli lati Telae bombycinae □ cm. 80. Siccatum serva. Közönbős fedőszert.

Emplastrum aromaticum: Rp. Cerae flav. 150. Axungiae 50. Pulv. masticis 25. Ol. nuc. moschali. 6. — menth. pip. 1. Bals. Peruvian. 3.

Emplastrum belladonnae: Ph. german. II. Rp. Cerae flav. 4. part. terebint. p. 1. Olei sesami p. 1. Pulv. fol. belladonnae p. 2. Fiat emplastr.

Emplastrum borussicum = Empl. adhaesiv. borussic.

Emplastrum calefaciens: ph. brit. Rp. Cantharid. pulv. p. 4. fiat. infus. 20, stent per horas sex, dein evapora ad remanentiam gr. 7. collatam liquorem misce Olei nucis mosch. p. 4. Cerae flav. 3. resinae pini 4. empl. saponat. 52, empl. resin. nos. 32.

Emplastrum camphoratum = Rp. Empl. diachyl. simpl. 300. Cerae albae 100, camphorae 25, Olei sesami 50. A camphort az olajban kell oldani s a félig hűlt masszához keverni.

Emplastrum cantharidum, emplastrum vesicatorium consuetum, közönséges hólyaghúzó tapasz, vesicator. Rp. Cerae flavae 120. Tereb. commun. Axung. porci aa 30. Colliquefactis

admisce Pulv. Cantharidum 90. In balneo aquae per horam agita. Malaxandum.

Mivel eme készítési módnál csupán a szabad cantharidin oldódik fel, Ditrich azt ajánlja, hogy a keverékhez kevés kén-savat tegyünk, mely a kötött cantharidint felszabadítja. Szerinte az empl. cantharidumot következőleg kell készíteni: *Rp.* Olei olivar. 1000 gr. Cerae flavae 550. Acidi sulfur. conc. 1, Spir. vini 10. Pulv. cantharid 360. Az egészet 60—70°-os hőmérséken tartjuk 2 óra hosszat.

Az empl. cantharidumot mint elvonó szert használják. *L.* Cantharis.

Empl. cantharidum perpetuum, empl. euphorbii, empl. vesicator. perpet. empl. Janini. Különböző pharmacopoeák szerinti előírat a következő:

Pharmacop.	Colo- phon.	Te- reb.	Mas- tix	Cera	Can- tharis	Euphor- bium
Hungar.	—	17	20	3	10	5
Austriac.	60	80	80	—	40	20
German.	70	35	—	50	20	20
Helvetica	Sandarac 8	28	—	—	6	3

A gummi és terpentin külön olvasztandó össze s folytonos kavarással mellett adandók hozzá a porok. Kőlemezre kiöntendő. Használatkor kerek selyemdarabra meleg spatulával kell egyes darabkákat egyenletesen szétnyomkodni.

Emplastrum cantharidum extensum. *Rp.* Cerae flav. Colophon. Picis nigr. aa 60. Tereb. commun. 10. Ol. Lini 40. Pulv. canthar. 80. Bals. peruvian. 6. A cantharist és perubalzsamot az előzetesen megolvasztott masszába kell keverni s úgy felkenni.

Emplastrum cephalicum, empl. opii, ph. germanic. belgic. american. *Rp.* Elemi 8, Terebint. com. 15, Cerae flav. 5. Olivani 8, benzol 4, opii 2, Bals. peruvian. 2.

Emplastrum cerussae, emplastrum album, empl. plumbi carbonici sec. pharm. Hung. et Austr. *Rp.* Empl. diachyl. simpl. 220, Axungiae 22, colliquescentis agitando admisce Plumb. carbon. pulverisat. 220. Malaxandum. Száritó hatása. *L.* Plumb. carbon.

Emplastrum cicutae, empl. conii maculat. pharm. Hung. *L.* *Rp.* Axungiae 250. Cerae flav. 500. Tereb. com. 50. Collique-

factis collatisque adde pulv. hb. conii maculati 100. Malaxandum. L. Conium.

Emplastrum ad clavos, tyukszem-flastrom = empl. saponato salicylat. empl. aeruginis.

Emplastrum conii maculati = Empl. cicutae.

Emplastrum dammaræ = Emplastrum adhaesivum sec. Krallt.

Emplastrum diachylon compositum, empl. lithargyri comp. empl. plumbi comp. empl. diachyl. gummiresinos. Diákom-flastrom.

Rp. Empl. diachyl. simpl. 1000, liquefacto admisce Pulv. ammoniaci soluti in Therebint. Liquefactae et colatae 40, dein adde Ceræ flavæ 160. Resinae pini 80. prius colliquefacta et colata. Malaxandum.

Mindenekelőtt az ammoniakgyantát ötszörannyi vízzel felforraltjuk s folyton keverve $\frac{1}{2}$ órán át főzzük, míg egynemű emulsiót képez. Átszűrés után a maradékot ismét főzzük, míg csupán a homokrészek maradnak vissza. Az egyesített emulsiókat besűrítjük annyira, hogy az eddigi tejfehér gyanta sárgás legyen s a terpeninnek megolvasztott egyrészével összekeverjük s félretesszük. A főbbi adalékokat együtt olvasztjuk s hevítjük addig, míg a fenyőgyantából a víz mind ellő, ezután olvasztjuk fel az empl. diachyl. simplexet. Most az ujlag megolvasztott ammoniakgyantához hozzáadjuk apránként a diachylontapaszt és a viasz összekevert elegyét. A flastromot addig keverjük, míg megszűrösödik. A kívánt darabokat megmérjük, vízben meglágyítjuk s deszkán előbb jól kidolgozva, malaxáljuk.

Empl. diachyl. gummatum, a franczia gykv. szerint hivatalos: 150 r. empl. diachyl. simplt. 25 r. sárgaviaszt. 10 r. pix albat, 15 r. terpentint, 10 r. elemit, 5 r. faolajat, 3-3 rész ammoniacgummit, galbanumot és sagapenumot tartalmaz.

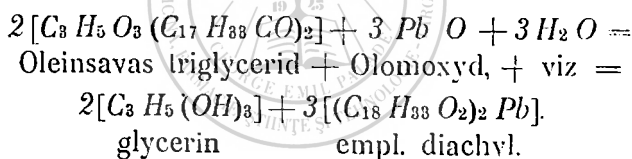
Emplast. diachyl. simpl. empl. plumbi simpl. empl. lithargyri simpl. Egyszerű ólomtapasz.

Az ólomoxydnak a zsirokkal való viselkedését már Dioscorides ismerte a Kr. e. I. században s ilyforma tapaszszal már gyógyított. Aki az ólomtapaszt mint gyógyszerrel először használta, Menekrates volt, Tiberius császár orvosa. Menekrates eme tapaszt úgy készítette, hogy az óloméleget zsirral és növényi nedvekkel főzte, innen vette nevét is: dia = által, chülos = nedv. A múlt században is tartalmazott még a diachylontapaszt növénynedveket. (3 rész zsir, 3 rész faolaj, 3 rész óloméleg, 1 rész rad. althea és 1 rész mucillago sem. foeni graeci). Később a növényi részeket elhagyták s ma a legtöbb gykvben csak zsirból és olomoxydból készül. A magy. gykv. a diachylontapaszt 1000 gr. disznózsirból és 500 gr. ólomoxydból (lithargyrum) készítetté, de bővebb utasítást nem ad mellé.

A tiszta zsirt oly rézüstbe teszszük, mely legalább 6–7-szer nagyobb legyen, mint a massa; mérsékelt hőnél a zsirt felolvasztjuk, ezután levezszük a tűzről, finom ólomoxydport és 50 gr. vizet keverünk hozzá. Az üstöt ismét a tűzre teszszük s a tapaszt falapáttal folyton keverjük; $\frac{1}{4}$ óra múlva 5–5 percenként 10 gr. forró vizet adunk hozzá. Ha a víz hozzáadására erős pöfögés, recsegés áll be, ez nagy hőre mutat s ilyenkor le kell az üstöt a tűzről venni s óvatosan kavargatva vízzel lehűteni. Elegendő viz jelenlétekor a keverék habzik, majd verhenyes végre fehér lesz s a tapaszsképződés be van fejezve, ha egy vízbe cseppentett próba ujjaink között nem ragad többé. A tapaszt addig kell főzni, míg a víztől lehetőleg megszabadul, hogy szívósabb legyen.

Az angol gykv. faolajból, a német faolajból és zsirból készítetteti a diachylontapaszt. Előállítható az natriumszappanból és eczetsavas ólomból is.

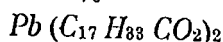
A diachylontapasz készítésénél az ólomoxyd viz jelenlétében bontólag hat a zsirra, mely nem egyéb mint olajsavas-, palmitinsavas- és stearinsavas triglycerid s a szerves bázist kiszorítja helyéből s a zsírsavval zsírsavas ólomná egyesül, miközben a keletkezett alcoholgyök a vízzel in statu nascendi glyceriné alakul:

A PbO vízzel $PbO_2 \cdot H_2O$ -dá alakul s a helyettesítési folyamat így megy végbe. A tapaszsképződést előmozdítják maró égvények, eczetsavas ólom. Ha a zsirhoz nem adunk vizet, a tapaszsképződés 2000° -nál áll be, midőn a PbO a zsirból vizet von el, midőn egyuttal a zsirok száraz átpárolási termékei keletkeznek.

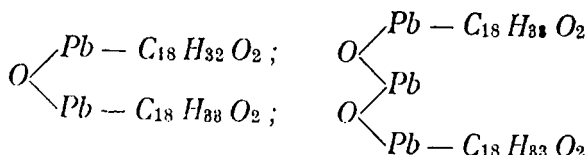
A kész tapaszt ha félig meghűlt, vízbe öntjük, hogy a glycerin feloldódjék s jól kimossuk s kigyurjuk. Ha a tapasz megbarnult, ez tulhevitésre s az ezáltal beállott bomlásra vall.

Tiszta zsirból készült ólomtapasz 60–65% olajsavas ólomból: $Pb(C_{17}H_{33}CO_2)_2$, 20–25% stearinsavas ólomból:

és 10–15% palmitinsavas ólomból: $Pb(C_{17}H_{33}CO_2)_2$ áll.

Hogy a gykv. által fölös mennyiségben előírt ólomoxydból semmi sem marad meg felbontatlanul, a zsirok különböző savtartalmából magyarázható meg, azonkívül a készítésnél az ólomnak basicus sói is keletkeznek sokszor báromnál is több ólomparány kapcsolódása mellett: P. o.

Eme sók a tapaszt szivós-á, hosszas hevítés után épen törékenynyé teszik. Mint bevonószert alkalmazzák, mivel a bőr-kipárolgást hátráltatja s a bőrt a külbehatásoktól megóvjá. Mint tapasztalapanyagot többféle tapaszthoz használják.

Emplastrum diaphoreticum Mynsichti. Cerae flav. 110, Colophon. 40, Ammoniacum 20, Galbanum 10, Tereb. venet. 20, Myrrha 20, Sandaracae, Succini pulv. aa 10, Olibani 30, Először az ammoniac és galban gummit vízzel fejtté főzzük s a szűredékhez adjuk a viaszt s a többi megolvasztott alkatrészeket.

Emplastrum euphorbii, l. empl. cantharid. perpetuum.

Emplastrum ferri, angol gykv. 1 rész ferr. peroxydhydrat ($\text{Fe}_2 \text{O}_3 \text{H}_2 \text{O}$). 2 rész. lenyógyanta és 8 része mpl. diachyl. simplexből készül. Izgató.

Emplastrum ad fongiculos: *Rp.* Resin. pini 15, Seb. ovil 5. Empl. diachyl. s. 180.

Emplastrum Forti univers. = Empl. miraculosum.

Emplastrum fuscum = empl. minii adustum.

Emplastrum fuscum camphoratum, a német gykv. készítményének neve. l. Empl. minii adustum.

Emplastrum galbani coct. empl. galbani crocat. ph. brit. et germanic. II. *Rp.* Galbani pulv. 100, Empl. diachyl. s. Empl. meliloti aa 50, Cerae albae 75, Terebint. comm. 25, Croci pulv. 12.5. A gummi galbanit kevés vízzel hevítjük, hogy a salak kiválják, átszűrés után besűrítjük s úgy keverjük bele a már megolvasztott viasz és terpentin keverékébe.

Emplastrum glutinosum = empl. anglicanum,

Emplastrum hydrargyri, empl. mercuriale.

Pharmacopoea	Hg.	Tereb.	Empl. diachyl	Cera	Oleum
Hung. I.	130	70	500	--	—
Hung. II.	104	56	400	—	—
Austr.	104	56	400	--	—
German.	8	4	24	6	—
Aglic.	90	—	180	—	4
Gallic.	l. Empl. de Vigo			cum Hg.	
U. St.	3	1	6	—	1

A higany a terpentinnel apránként jól eldörzsölendő s az enyhe hőnél megolvasztott tapaszt azután keverendő hozzá. A higanynak csak szabad szemmel nem szabad láthatónak lennie.

Alkalmazzák bujakóros képződésekre, lobos izzadmányokra, daganatok elosztatására. Új növedékeknél ne alkalmazzassék.

Emplastrum hyosciami. csalmatok flastrom: *Rp.* Colophonii 100. Ceræ flav. 200, Olei olivar. Theréb. commun. aa 75. Pulv. hyosciami 140.

Emplastrum Janini, l. Empl. euphorbii.

Emplastrum jodoformii, *Rp.* Empl. adhaesiv, Empl. Plumbi simpl. aa 20. Jodoformii 10.

Emplastrum kalii jodati: *Rp.* Empl. diachyl. comp 100. Kalii jodati exactiss. pulv. 5.

Emplastrum lithargyri compos. = Empl. diachylon comp.

Emplastrum lithargyri simpl. = Empl. diachyl. simpl.

Emplastrum matris fuscum = Empl. fusc. pharm. germanic: Empl. minii adusti sine camphora.

Emplastrum meliloti, sárga-lóhere tapasz, a magy. I. gykv. szerint hivatalos. *Rp.* Ceræ flavæ gr. 250, Axungiae, Resin. pini, Sebi ovili aa 60. Colliquefactis collatisque adde: Gummi ammoniaci 25, Terebint commun. 60. Semirefrigeratis sub agitatione admisce: Pulv. hb. Meliloti, — Absinthii. — flor, chamomill. — fructuum Laurii aa 10. Malaxandum. Izgató tapasz, mely a nyirkmirigyeket elosztatja.

Emplastrum mercuriale = Empl. hydrargyri.

Emplastrum mezerei, sec pharm. Germ. I. *Rp.* Cantharidum pulv. 30, Cort. mezerei 10, Aether. acetic. 100. Macera per dies octo. In liquore filtrato solve: Sandaracæ 4, Elemi 2, Colophonii 2; solutio altera paratur e Collae piscium 10, Aquae dest. 200, Alcoholis 50. A második oldattal egy kifeszített taftét kenünk be, a megszáradás után ecset segítségével az első oldatot kenjük fel. Izgató hólyaghuzó szer. l. Mezereum.

Emplastrum minii adustum, empl. fuscum, empl. noricum, barna-, nürnbergi-, csodatapasz, ördögflastrom. A magy. I. II. gykv. szerint hivatalos: *Rp.* Axungiae porci 240, Pulv. minii 120, Coque sub agitatione continua, donec colorem nigro-fuscum acceperit; tunc adde: Ceræ flavæ 20, colliquefactis et paulum refrigeratis admisce Pulv. camphoræ 10. Effunde in capsulas chartaceas. A készítésnél az empl. diachyl. simpl. alatt leírt folyamat megy végbe, csak hogy fölös oxgyén behatása alatt más, ismeretlen vegyületek keletkeznek. A készítés lehető nagy edényben történjék, mivel a tapasz hamar kifut. A papirtokból úgy vesszük ki, hogy azt forró gőz felé tartjuk. Állás közben felületén világosabb lesz.

Kámfortartalma miatt izgató.

Emplastrum minii rubrum, cerat. de minio rubrum, ph german. II. *Rp.* Ceræ flav. Sebi ovili, olei sesami aa 10. Minii pulv. 10, camphoræ 0.30. Misce.

Emplastrum miraculosum = Empl. noricum.

Emplastrum noricum = Empl. minii adustum.

Emplastrum olei jecoris: Rp. Empl. diachyl. s. 300, Cerae flavae 125, Olei jecoris 175.

Emplastrum opiatum, ph. anglic. Rp. Resin. pini 1, Empl. diachyl. s. 8. Sapon medic. 0.50, opii puri pulv. 1. l. még empl. cephalicum.

Emplastrum oxycroceum, száfrános tapasz, tirpán flastrom A magy. I. gykv. szerint: Rp. Cerae flavae, 180, Resinae pini 120, colliquefactis collatisque adde: Pulv ammoniaci. — Galbani aa 40. Terebint. commun. liquat. et collatae 40. Sub agitatione continua admisce Pulv olibani, — mastichis aa 60, — Croci spiritu vini irrorati 30. Malaxandum. Lobos daganatok u. n. megérlelésére (a gennyképződés előmozdítása) használják, amit ugyan az empl. diachylon comp-mal is el lehet érni.

Emplastrum picatum, ph. gallic. Rp. Cerae flavae 1, Picis, nigrae 3.

Emplastrum, plumbi comp. = Empl. diachylon composit.

Emplastrum plumbi simplex = Empl. diachyl. simplex.

Emplastrum plumbi jodidi ph. br. Rp. Plumbi jodati 1, empl. saponat, empl. resinosum aa 4. Malaxandum.

Emplastrum resinae ph. schweiz. Rp. Cerae flavae 150, Sebi ovil. 40, Tereb. laric. 60, Colophonii 50. Malaxandum.

Emplastrum ad rupturas, sérvellenes tapasz. A magy. I. gykv. szerint: Rp. Resinae pini 480, Cerae flav. 190, Tereb. comm. 120. Colliquefactis collatisque admisce: Sang. dracon, Pulv. mastich. Gummi olibani aa 20, in Tereb. comm. colliquefactae et collatae gr. 120. Semirefrigerato adde: Pulv. rad. symphyli, Boli armeni, Lapid. haematid. aa 60. Malaxandum. Eme tapasz-nak a sérvre absolute semmi befolyása nincsen, csupán a ter-pentinnek izgató hatása vehető figyelembe.

Emplastrum saponato-camphoratum = Empl. saponat.

Emplastrum saponatum, Ph. anglic. empl. cerati saponis: Rp. Plumbi oxydati 15. Aceti crudi 160. Gőzfürdőn teljes oldásig forralandó s azután 10. szappannal a víz teljes elpárolgásáig kell főzni; végre 12 rész viaszt, melyet 20 rész olajban oldottuk, kell hozzákeverni s tapaszösszeállítás forralni.

Emplastrum saponatum Ph. Hung. Rp. Empl. diachyl. simpl. 600, Cerae albae 100, colliquefactis admisce Pulv. sapon. venetae 50. Mixtis et semirefrigeratis adde camphore 10, solut. in oleo 30. Malax. Fehéres, nem sikamlós, kevésbé lágy massa. Mint puhító és gyengén izgató szert alkalmazhatni feldörzsölt sebekre, lyukszemre, bőrvastagodásra, felfekvések sebekre.

Emplastrum saponatum salicylatum. Tourista tapasz: Rp. Empl. adhaes. 350. Pulv. sapon. 50. Pulv. camphorae 6, Acidi salicylic. 10. A salicylsavat a szappanporral kell jól elkeverni. A massa vászonra kenendő.

Emplastrum sperm. ceti = Ceratum cetacei.

Emplastrum stibiatum: Rp. Empl. diachyl: 160. Res. pini 80, Terebint com, 60, Tart. stibiat. 30.

Emplastrum universale: Rp. Empl. norici 500. Picis nigrae 100.

Empl. vesicatorium = Emp. cantharidum consvet.

Emplastrum vesicator. perpetuum = Empl. euphorbii.

Emplastrum Vienne = Empl. minii adusti.

Emplastrum de Vigo sine Hg. Rp. Empl. diachyl. simpl. 65%, Empl. conii maculat. 20%, Cerae flav. 5%, Pulv. hellebori vir. olibani, myrrhae, storacis, camphorae aa 0.25%.

Emplastrum de Vigo cum Hg. sec. pharm. gallic. Rp. Empl. simpl. 100. Cerae flav. Picis flavae aa 5, Gummi ammoniaci 15. Calore liquefactis et mixtis admisce: Bdellii pulv. Olibani, Myrrhae aa 1. Croci 1. Massam refrigera usque ad consistentiam pomati mollis, cui agitando adde Hydrargyi 30, Styrae 15, Tereb. venet. 5, Ol. lavendul. 0.5 Exactissime misce.

Emplastrum viride = Cerat. viride.

Empleurum serrulatum Aiton, a rutaceák családjába tartozó kicsiny cserje, mely a barosmafélékkel (l. o.) egyhelyütt terem s azok helyett is alkalmazzák, de nincsen előnye a barosma fölött. l. Buccu folia.

Emulsin, synaptasis, az enzimekhez tartozó fehérnyemű vegyület, mely az édes- és keserűmandulában fordul elő s oldatából alkohollal kicsapható. Tisztán még nem sikerült előállítani, mivel $\frac{1}{3}$ része phosphorsavas földsókhoz van kötve. Az emulsin mint fermentanyag fölbontja a glicosidákat. l. Amygdalin. Amygdala dulcis.

Emulsio, fejet; az oly folyékony gyógyszeralak, mely vízben valamely nem oldódó anyagot (olaj, zsír, gumi, gyanta) tartalmaz finoman eloszolva mint a tej, emulsióknak neveztetik. Hogy valamely anyagot fejetlithessünk, egy oly anyagra van szükségünk, mely a fejetlitendő anyag apró részeit körülveszi és nem engedi azokat összetömrölni.

A fejetlitendő anyagot *emulgendumnak*, a fejetlitőt *emulgensnek* nevezzük. Emulgendumok: zsíros magvak, olajok, balsamok, gummik, viasz, emulgensek: gummiarabicum, tragacantha, salep, tojásfehére. A fejetekben mycrosoppal apró zsírcseppekkel lehet látni, mint a tejben.

Az emulsiók természetök szerint valódiak és mesterségesek (spuria).

A valódi fejetek azok, melyeknek emulgenduma magában hordja az emulgenst is, ilyen fejetek az olajos magvaknak, gummiresináknak fejetei.

A magvak emulgensét a proteinanyagok, cukor, mézga képezik, melyeket az őket körülvevő sejtfalaktól zuzás által kell elválasztani. A magvakat fejetítéskor mindig félannyi vízzel kell zuzni, hogy az emulgensnek legyen miben feloldódnia; az egyenletes péppé zuzott magvakat apránként eldörzsöljük a kívánt mennyiségű vízzel s megsűrjük. Magfejeteknél átlag 100 gr. szüredékre 10 gr. magot veszünk. A fejetekben oldott pro-

tein anyagok alcoholal, savakkal kicsapódnak, nemkülönben melegítéskor is.

Mézgagyantákból (galbanum, assa foetida, r. ammoniaci, gutti) úgy készítünk fejetet, hogy a finom porrá dörzsölt emulgendumot $\frac{1}{2}$ rész vízzel jól eldörzsöljük s a kívánt mennyiségre felhigitva ülepitjük az emulsiót. Eme fejetek előállíthatók úgy is, ha a vízzel eldörzsölt emulgendumot vízfürdőn melegítjük s így meglágyítva azt, elkeverjük a szükséges vízzel. A myrrha, gutti emulgálásához kevés gummi arabicumot kell adni.

Mesterséges fejeteknek (emulsiones spuriae)-nevezzük azon fejeteket, melyekben az emulgendum nem tartalmaz emulgenst, hanem azt külön kell hozzájuk adni. Ily anyagok: az olajok, viasz, balzsamok. Az olajokat oly módon emulgáljuk, hogy azt lapos mozsárban lapos fejú ütővel $\frac{1}{2}$ annyi gummiarabicummal jól eldörzsöljük s $\frac{3}{4}$ rész vízzel elkeverjük; ha a massa egyenletes fehér és jól csattog, az emulsiót a kívánt mennyiségű vízzel felhigitjuk. Az arányt, mely szerint az olajfejetek készíthetők, a magy. II. gykv. így írja elő: 8 r. olaj 4 rész gummiarabic. 8 r. syrup, 180 rész viz. Igen kitűnő emulsiót készíthetünk ha egyenlő mennyiségű olajat, gummit és vizet keverünk jól össze.

Emulgens gyanánt lehet venni salepet, mely 10 annyi, tragacanthát mely 6 annyi, tojás sárgáját mely u. annyi olajat visz emulsióba. Viaszt, cetaceumot, cacaót, salott, mentholl, thymolt, tereb. coctat, tereb. venetát úgy emulgálunk, hogy a meleg mozsárba, melyben az emulgens már benne van, beleöntjük az emulgálandó anyagot megolvasztva s $\frac{1}{2}$ -szer annyi forró vízzel erősen keverjük míg egynemű massa lesz, melyet kihülés után a kívánt melegvízmennyiséggel felhigitjuk. Camphort úgy emulgálunk, hogy azt olajban oldva, az olajat emulgáljuk, vagy u. annyi alcoholban oldva 10 annyi gummiarabicummal emulgáljuk. Phosphort olajban kell oldani s úgy emulgálni. A emulsio akkor jó, ha tejfehér, az üveg falához tapad s állás után felületén nem sűrösödik meg.

Emulsio amygdalarum, emulsio communis, mandolafejet, a magy. gykv. aránya: 20 gr. hámozott mandula, 10 gr. cukor. 200 gr. viz. A mandulák melegvízzel való áztatás által meghámozandók, nehogy a fejet barna s fanyar legyen. A hámozott mandulákat szitára téve jól megszáritjuk, hogy ne penészedjenek meg. L. Emulsio.

Alkalmazzák mint kellemes vivőszert különböző lázas bántalmaknál, légutak huruljánál, mellbetegeknél. L. Amygdala dulcis.

Emulsio balsamorum, l. Emulsio.

Emulsio benzini contra scabiem. Rp. Benzini 10, Sapon. virid. 5. Aquae dest. simpl. 85.

Emulsio communis = Emulsio amygdalarum.

Emulsio copaivae: Rp. Bals. copaiv. 28, Pulv. gummiarabic. 14, Syr. simpl. 28, Ol menth. pip. X, Aquae dest. s. 240.

A gummit vízzel jól eldörzsöljük s apránként adjuk hozzá a balzsamot; majd az olajat s felhígítjuk.

Emulsio creosoti Leger: Rp. Caseini, Sacchar, Aquae dest. s. aa 10, Alcoholis, Creosoti aa 10. A két oldatot összekeverve apránként felhígítjuk 1000 grammra. Creosotot olajjal keverve is emulgálhatunk.

Emulsio lanolini: Rp. Pulv. sapon. 7. Pulv. boracis 3·5, Lanolini 24·5, Aquae 24·5 Ol. cocos 10·5. Az anyagokat üvegben $\frac{1}{4}$ óráig rázva, hozzákeverünk 320 gr. rózsavízzel. Cosmecticum.

Emulsio morrhuae Muzsa, I. Emulsio olei jecoris Muzsa.

Emulsio olei jecoris, csukamájolaj emulsió, különböző módon készíthető. P. o.: Rp. Aquae calcis 250, Saccharini 0·20, alcoholis qu. s. calcii hypophosphoros. 30, Olei jecoris aselli alb. 250. Ol. anisi XV.

A Muzsa-féle csukamájolaj emulsió formulája a következő:

Rp.

Olei Jecoris aselli	100·0,
Calcii } hypophosph.	2·0,
Natrii }	1·0,
Olei cinnamomi	
Olei caryophyll.	aa. III.
Caseinnatrii qu. s. ut	
fiat emulsio	200·0.

Chocoladés oleum jecoris emulsio:

Rp.

Mucillag. caragaheen	160·0,
Olei jecoris	256·0,
Glycerini	64·0,
Pulv. cacao	3·5,
Trae vanilliae	10·5.

A cacaoport a mucill. caragaheennel jól összekeverjük s addig melegítjük, míg egynemű massa lesz. kihűlés után hozzáadjuk az olajat és glycerint.

Más:

Rp.

Olei Jecoris aselli	500,
Sacchari pulv.	190,
Gummi arab. pulv.	5,
Tragacanth. pulv.	500,
Aquae dest. s.	300.
M. lege artis fiat emulsio.	

Emulsio petrolei, épügy készül, mint az emulsio benzini,

Emulsio vasellini: Rp. Olei amygd. dulc. 90.0. Vaselini alb. 120.0, mucillag. dextrini (1:3) 150.0, Aquae dest. s. 480.0 Syr. tolutani 60.0. Az olajat és vaselint összeolvasztjuk s meleg mozsárban elkeverjük a mucillagóval.

Emulsio vitello-phosphatica:

Rp.

<i>Glyconini</i>	36.0,
<i>Olei Jecoris</i>	120.0,
<i>Spir. am. arom.</i>	4.0,
<i>Acid. phosph. dil.</i>	60.0,
<i>Alcoholis</i>	24.0.

A glyconin egyenlő mennyiségű glycerinnek és tojás sárgájának a keveréke. A glyconinnal apránként összekeverjük az olajat s azután adjuk hozzá a többi anyagot.

Enantema, oly kiütés, mely a nyákhártyákon támad heveny himlőnél, kanyarónál.

Encephalon = Agyvelő.

Encyclopaedia, oly művek, melyek valamely tudományágnak összes ismereteit tárgyalják. A betűrendes encyclopaediákat lexikonoknak nevezik.

Endemia, oly betegségek, melyek bizonyos vidéken állandóan fordulnak elő, ellentétben a járványnyal (epidemia), mely oly ragályos betegségeket jelent, melyek egész világrészeket árasztanak el időnként, de ismét elmúlnak. Endemia p. o. a cholera a Ganges-deltán, a mocsaras vidékeken a hideglelés, szegényes, hegyes vidékeinken a cretinismus, a tropicus Atlantitenger partjain a sárgaláz. I. Betegség.

Endoarteritis, a verőerek megbetegedésének általános neve.

Endocarditis, szívbelhártyagyulladás, heveny fertőző betegség, mely fertőző betegségek után lép fel, az által, hogy a fertőző anyagok a vérrrel a szívbe kerülnek, hol a kéthegyű billentyű vitorláin megalapadnak s a billentyű elpusztulását okozzák. Kórjósolata nem kedvező.

Endometol = nicotinum salicylicum, kozmás szagu, szintelen jegeczek, vízben, alcoholban oldva, vagy kenőcsben mint rühellenes szert használják.

Endometritis, a méh hurutja, igen általános megbetegedése a méhnek, melynek jelensége főleg a fehérfolyás (l. Fluor albus.) Az endometritisnek igen sokféle oka és alakja lehet, leggyakoribb oka a szülés vagy elvetélés alkalmával az endometriumba (l. Méh) jutott csirák, bacteriumok, okozhatja azt a coitus alkalmával a férfi gonorrhéas váladéka, az önfertőzés által gyulladásba hozott szövetek hurutos váladéka, Az endometritis gyógyítása igen nehéz, előbb a hüvelyt kell kiöblíteni a váladéktól, majd desiniciens szerekkel kell a csirákat kipusztítani, csak ezután következik a nyákhártya tulajdonképeni gyógykezelése edző szerekkel, vagy épen a tagnak kivágása által.

Mosóvíz gyanánt alumen és kevés cupr. sulf. oldatot használnak, a nyákhártyát jóddal, jodoformmal kezelik.

Endoscop, irónvastagságu fémcső, melyet a hugycsőbe dugnak s egy beléje vetített fénysugár segítségével a cső végénél levő nyákhártyát megvizsgálhatják.

Endosmosis, beszívargás, l. Dialysis.

Enema, l. Clyster, Clysm.

Enteralgia = Colica, a bélben fellépő erős fájdalomrohamok, melyek rendszerint gyomorhurut következményei. Gyógyításánál a belek kiürítésére kell törekedni, a fájdalmat bódítókkal lehet csillapítani. P. o.:

Gyermekeknel:

Rp.

Calomelanos 0·05,

Aquae foeniculi 60·0,

Syr. diacodii 6·0.

M. D. S. ór. 1 kanállal.

Felnőtteknél: Ricinus, Aqua laxativa, csillapítóul:

Rp.

Trac laudani s.

Spir. camphor. aa 2·0,

Spir. melissae 20·0.

M. D. S. ½ ór. 20 cseppet.

Enteritis, bélgyulladás. bélhurut, a bél nyákhártyáira kiterjedő gyulladás, mely a különböző localisatio szerint különbözőleg jelöltetik. A heveny bélgyuladást okozhatják tulságos mennyiségű étel, pangó bélsár, bélférgek a bélfal fekélyesedése, a szomszédos szervek gyuladása; tünetei: hasmenés, fokozott székelési inger, szomj, hányás, a belek puffadása. Az ily betegget ágyba kell fektetni, a hasra meleg borogatást tenni s az étkezést lehető legkevesebbre szorítani. Béladstringens gyanánt adandók: tannin, plumb, acetic, alumen stb. opiummal.

Entomolin = Chitin.

Enuresis = Hugytarthatatlanság. l. Ágybavizelés.

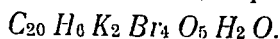
Enyhítő szereknek nevezetnek ama gyógyszerek, melyek valamely betegségnél a fájdalmakat egyidőre megszüntetik, de a betegséget előhaladásában nem akadályozzák meg. Ily szerek: opium és alcaloidái, heroin, sulfonal, formanilid stb.

Enyv, állati hulladékokból (bőr, csontok, porcz) vízzel való főzés által nyert kemény, áttetsző, vízben feloldódó ragasos anyag. A bőrből készült enyvot l. Gluten, a csontból készültet Gelatine, a porczokból készítettet l. Chondrin nevek alatt.

Enzim, l. Erjedés.

Eosin, anilinum pigmentum, tetrabromfluorescein, az u. n. phtaleinek közé tartozó vegyületnek kaliumsója. Származik a

resorcinphtaleinből ($C_{20}H_{12}H_6$), ha abban 4 *H*-t 4 *Br*. által helyettesítünk, 2 *H*-t pedig kaliummal; képlete tehát:

Zöldesen csillámló port képez, vízben nagyon szép piros színnel oldódik. A II. magy. gykv. a sublimatpastillák festésére alkalmaztja.

Eosot, creosotnak valeriansavas estere, mely készítményt Lehmann J. berlini gyógyszerész hozta forgalomba mint tüdő tuberculosis elleni szert. Woodbury szerint az eosot a következőleg készül: 15 r. creosolt és 20 r. valeriansavat 7 r. phosphoroxchloriddal lassan, vízfürdőn forrásig hevitünk addig, míg a *HCl* fejlődése megszűnik. Azután 3%-os *NaOH*-dal mossuk, benzollal rázzuk s a víztől megszabadítva vacuumban 117—121 *C*-nál forraljuk. Indiferens, könnyen mozgó, olajszerű folyadék, alcoholban, aetherben oldódik. Adagja 0.2—0.6 gram naponta háromszor.

Epe, (Bilis, fel) a májnak váladéka, mely az epehólyagból az epevezetőkön át a vékonybél felső részébe ömlik de csakis az emésztés folyamata alatt. Az epe 1.026 fs. vörös vagy sárgabarna színű, neutralis hatásu, moschusz szagu, keserű folyadék mely főleg epesavakból és festanyagokból áll. Az epesavs sók glycocolsavas és taurochloresavas natriumból állanak. Festanyagok: biliverdin, bilirubin l. o. Tartalmaz még cholestearint, lecithint, vizet, sókat. L. Fel Tauri.

Az ember epeelválasztása naponta 550—650 cm^3 ; étkezés után, főleg hus és fehérnyék felvételekor az elválasztott mennyiség növekszik.

Midőn az epe a gyomorpépre ömlik, annak sósava az epesavas natriumot felbontja, az oldhatatlan epesavak az oldott fehérnyéket magukkal ragadják. Az epe hivatása főleg a zsírok felszívása s a bélcsőben a rothadás megakadályozása. Cholaemiában, sárgaságban szenvedőknél, kikenél az epe mielőtt a gyomorba jutna, a vérbe szivatik fel, a bélsár zsíros és igen bűzös, a beteg lesoványodik. L. még Cholaemia.

Epefesteny, l. Bilirubin.

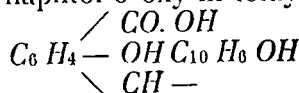
Epehajtó szerek, l. Cholagoga.

Epekő, l. Cholelithi

Epekőzsába, l. Cholelithiasis.

Epeláz, febris biliosa, régi orvosi elnevezése ama betegségeknek, melyek lázzal s egyuttal epés hányással jártak. Különálló betegséget nem képez. mert az epe a hányási mozgások alatt kerül a gyomorba.

Epicarin, β -oxynaphtol-o-oxy-m-toluylsav:

Alcalisói könnyen oldódó, szabad phenolhydroxyll tartal-

mazó vegyületek. Erős antisepticum, natriumsója 1% oldatban megöli a bacteriumokat.

A tiszta epicarin vízben, chloroformban nehezen, natrium sója vízben nehezen oldódik. Alkalmazzák scabies, herpes tonsurans, prurigo eseteiben 1:10 kenőcs alakjában.

Eoichlorhydrin: C_3H_5OCl , a glicerinből képződik Cl behatása alatt. Chloroformhoz hasonló szagu folyadék. Belehelve bódít.

Epidemia, járvány, valamely vidéken fellépő fertőző betegség uralkodása. l. Betegség.

Epidermin, 1. kenőcs alapanyag, mely nem más, mint vízzel és glicerinnel készített méhviasz emulsio vagy linimentum. Félig folyó tejszerű anyag, mely vékonyan a bőrre kenve finom hártyát képezve megszárad. 2. fluorxylol + difluordiphenyl. 1:5 arányban, mint kenőcsöt alkalmazzák mint antisepticumot.

Epidermis, l. Bőr.

Epididimitis, mellékheregyulladás. A heveny epididimitis úgy keletkezik, hogy a hugycső kankós váladéka az erős befecskendezés által az ondóvezetőkbe jut s ezen át a herébe kerül, hol lobos folyamatot okoz. Okozhatja azt még a here megütése, tuberculosis, mely utóbbi esetben a mellékherén köleskásányi göbök keletkeznek, ezek igen fájdalmasak s később fekélyesedésbe mennek át s a here kiirtását teszik szükségessé. A kankós herelobnál a mellékhere dagad, kemény és piros, a járást kinossá teszi. Hűvös borogatásokkal, nyugodt fekvéssel a heveség 8—10 nap alatt elmúlik. Jó hatású belsőleg a következő keverék:

Rp.

Ammonii acet. solut. gr. 50.0

Aquae dest. simp. gr. 100.0

Extr. scillae mar. gr. 0.05

M. D. S. 4 óránként 1 kannálal 1 pohár vízben.

Epilepsia, eskór, nyavalyatörés, morbus sacer, oly idegbántalom, mely időközönkénti eszméletlenség és eközben fellépő sajátságos görcsök által jellegeztetik, de sem bonczlani sem véralkatbeli változást nem lehet ez esetekben kimutatni. A rohamok súlyossága szerint különbözök a betegség alakjai is.

A roham előtt a beteg mintegy szellőt érez áramlani a környi résztől a fej felé, mely után a beteg elhalványul, eszméletét veszti s lezuhan: a szem meredt, az arcz eltorzult, a gerincz hátrahajlott, a végtagok merevek. Pár percz múlva a leghevesebb rángatózások lépnek fel, a fej előre-hátra vetődik, a lábak és kezek hevesen rángatózva kapálóznak; a szájban meggyült nyál a légzés közben habot képez, mely véres is lehet az esetleg megharapot nyelv vérzése folytán. A pupilla tág s a fényt nem érzi. $\frac{1}{2}$ —25 percz múlva a beteg egy mély

sóhaj után magához tér, de hányás, felbőfögés után mély álomba merül s a történetekre nem emlékezik vissza.

A rohamok gyakorisága igen különböző; észleltek naponta egy egyénen több rohamot, másón évek múlva ismétlődik az.

Az epilepsiás hajlám rendszerint átöröklött (40%), vérrokonok közötti házasságból származottakon, nőknön gyakori jelenség s leginkább a 2—20-ik életévben nyilvánul, idősebbeknél már nem oly gyakran.

Okozhatják szeszes italok, nemi kicsapongás, onania, szellemi túlerőltetés, ijedtség, bélérgek is.

Az epilepsiát okozó működési zavarok központjául némely bonczludós (Brown-Sequard) a nyultagyat tartja, melynek ingere folytán az edények összehúzódnak s az agy vértelen lesz, mások a központot az agykéreg valamely pontján vélik lenni.

Az epilepsia gyógyulására kevés a kilátás. Gyógyszerei közül legnagyobb figyelmet érdemel a Kaak által 1853-ban ajánlott Kal. Bromat., melyet napi 4—12 gr.-os adagokban kell szedni usque 3 évig is. Jó eredményt lehet tapasztalni az assa foetida, valeriana, belladonna készítményei által is. Görcsrohamoknál 2 csepp amyl-nitrit helyhelése nagyon jó hatása.

Epispastica = Vesicantia.

Epistaxis = orrvérzés, az orr nyákhártyáinak vérduis állapota, midőn az a nagy vérnyomástól megreped. Orrvérzéskor jeges borogatást kell tenni a homloki részre. Gyakori orrvérzésben szenvedők terpenlines vizet szívjának fel. Makacs esetekben a vaschlolidhoz kell folyamodni. A nyákhártyát timsós vagy hidegvizes mosásokkal kell edzeni.

Epsomit = a magnes. sulf. ásványtani neve.

Equisetum arvense, bábagu zsaly zsurló, nedves helyeken tenyésző cryptogam növény, szára hengeres, függőlegesen barázdált, belül üres és hosszú izekből áll. Az izeken a keskeny, hosszú levelek hüvelyei forrnak össze.

A termőszár végén van a termés, mely egymás mellé szorult hatszegletes, nyeles pikkelyekből áll, melyeknek belső oldalán vannak a sporangiumok.

Az equisetumot mint diureticumot használják 10:100 arányu decoctum alakjában.

Er = az erbium vegytani jele.

Er, erek (vasa) a testben levő csövek, melyekben a test táplálására szolgáló nedvek keringenek. Megkülönböztetünk vérereket (vasa sanguinifera) és nyirokereket (vasa lymphatica). A vérerek központja a szív; a szívből eredő ereket, melyeken a táplálásra alkalmas vér hajtatik szét a szervezetbe, verő- vagy ütőereknek (arteria) nevezik, azokat pedig, melyeken az oxigéntől megfosztott vér szívatik vissza, viszereknek nevezik (venae), ezek közé van iktatva a hajszalérhálózat. Az aorta a szív alsó baloldali gyomrából indul ki s a tüdő kivételével a különbözőbb szervekhez vezeti a vért, eme kör a testi vagy

keringési pálya (circulus sanquinis aorticus). A jobb szívgyomorból a vér a tüdőkbe jut, hol oxygént vesz magához s visszafolyik a balpitvarba, ezt kis- vagy tüdőbeli keringésnek nevezik (circulus sanguinis pulmonalis).

Erbium, *Er* = 166, igen ritka, az aluminiumhoz hasonló tulajdonságú elem, mely szabad állapotban nem ismeretes. A gadolinit nevű ásványban az ittriummal együtt fordul elő.

Erdei mályva = *Malva silvestr.*

Erectio = merevedés, monymerevedés, l. Coitus.

Éreny = *Platina.*

Eretismus, a szervezet ingerlékenysége.

Ergota = *Secale cornutum.*

Ergotin, 1. a *secale cornutum* alcaloidnemű anyaga, alaktalan, barna, keserű ízű, lugos kémhatású; víz jól oldja oldata *Hg Cl₂*-dal nem ad c-apadékokat. Valószínű képlete: *C₅₀ H₅₂ O₃ N₂*. Az ergotint még nem állították elő, az ily név alatt a kereskedésben levő készítmények az anyarozsnak különböző erősségű kivonatai; 2. Ergotin alatt különösen az extr. *secalis cornuti*l értlik s nem a fent nevezett feltételezett vegyületet. A különböző készítőik által előállított ergolinfeleségek ezek:

Ergotinum Bombellon spiss et fluid.

Bonjean

sec. pharm. brit. megfelel a magy. gykv. kivonatának.

Ergotinum Denzel, — *Keller*, — *Kohlmann*, — *Wiggers*, mely utóbbi a zsirtalanított anyarozsnak borszeszes kivonata, *erg. Yvon* stb. Általános előállításuk a következő: 500 gr. friss anyarozsport 1·5 gr. borkősavval és 50 gr. állati szénrel kevernek, a keveréket destillált vízzel s 50 gr. aqua laurocerasorummal percolatorba teszik, hol 12 óra múlva 3 liter vízzel leöblítik. A lecsepegett folyadékot vízfürdőn szörpsűrűre párolják s 2·5 gr. kréaport kevernek hozzá. 12 óra múlva a kivonat víztartalmát meghatározva annyi 90%-os alkohollal keverik azt, amennyi szükséges, hogy az extractumban levő vízmennyiséggel 75%-os legyen. A szeszmenyiséget a következő formula adja meg:

$$\frac{79 \times E}{21}, \text{ hol } E =$$

a talált vízmennyiség. Ha a folyadék 80 óráig állott, megszürik s vízfürdőn addig párolják be, míg az egésznek sulya 500 gr. lesz. l. Extr. *secalis cornuti*.

Ergotinol, liquor ammonii ergotinici Vosswinckel; anyarozskivonat, mely a következőleg készül: a zsirtalanított anyarozsport vízzel kivonják, a kivonatot savval keverik s hydrolysisnek vetik alá. Ezután a savat ammoniával lekötik s a készítményben alcoholos erjedést indítanak meg, melynek befejeztével a terméket dialysálják s annyira sűrítik, míg 1 cm³-je

megfelel 0.50 gr. extr. secalis cornuti germ-nak. Hosszu ideig eláll bomlás nélkül.

Ergotismus, morbus spasmodicus malignus cerealis = Birsekór.

Erigeron canadense, az Egyesült Államok gykvben hivatalos növény, melynek sárgás, terpetinhez hasonló hatású illóolaja van, melyet alkalmaznak 5—20 cseppjével hugyivarszerek bántalmainál mint a buchu foliát.

Erjedés, fermentatio, ama kémiai folyamat, midőn szerves anyagok bizonyos microorganismusok közreműködése mellett elbomlanak s különböző termékeket: szesz, tejsav, vajsav, eczet, glycerin, ammoniac stb. szolgáltatnak. Az erjedést állati (bacteriumok) vagy növényi (gombák) szerves lények okozzák az által, hogy életfeltételükhöz szükséges oxigénjüket az erjedni képes anyagból veszik, miáltal az felbomlik, (Pasteur). Nágeli elmélete szerint az erjedés oka az, hogy a gombák protoplasmáinak mozgása átvitelik az erjedendő folyadék molekuláira, minek következtében azok szétesnek.

Az erjedés lényegével már régi idők óta foglalkoznak. Lavoisier már magyarázta az erjedési folyamatokat, de az azokat okozó szerves lényeket 1836-ban Cagniard de Latour ismerte fel. Berzelius és Liebig nem fogadták el az erjedésnek ily magyarázatát, hanem mechanikai theoriát állítottak fel, mely elméletet Nágeli is támogatott. (l. fentebb) Luis Pasteurnak 1857-ben végezett classicus kísérletei végleg megvetették az erjedési chemia alapját, mely kísérletek C. de Latournak adtak igazat.

Ugyanigy gondolkoztak az erjedésről Helmholtz, Schulze, Schroeder, mindvégig ellene harczoltak: Liebig és Nágeli.

1881. óta Cristian Hansen foglalkozott az erjedési chemiával, mely munkának eredménye szintén az volt, hogy az erjedő folyamatokat a folyadékra jutott — a levegőben mindig található — növényi és állati organismusok okozzák.

Az invert czukor, levulose, dextrose oldatainak erjedését a saccharomycések családjába tartozó gombák okozzák, a termények: spiritus, CO_2 , glycerin, borostyánkősav, eme folyamat neve: *szeszes erjedés*. (l. spiritus).

A *tejsavas erjedést* a *pediococcus acidi lactici* indítja meg a czukor és albumin tartalmu folyadékokban (l. acid. lacticum).

A *vajsavas erjedésnek* okozója a *clostridium butyricum* nevű hasadó gomba. (l. o.)

Az erjedéshez sorozzák az eczetképződést (l. acetum). a korhadást és rothadást is, ámbár az előbbi inkább lassu égésnek (l. o.) tekinthető. A rothadásnál állati és növényi organismusok közreműködésével bonyolult kémiai folyamatok mennek végbe. Mindenekelőtt a folyadék felszínén megjelen a bacterium termo nevű gomba, mely a folyadékból oxigént von el; ezután lépnek fel az anaerobion rothadási vibriók s kezdetét veszi

a rothadás, melynek termékei: CO_2 , ammoniák, aminek, pto-mainok, tyrosin, leucin, illó zsírsavak stb.

Az erjedés feltételei: a gomba táplálkozására alkalmas nitrogéntartalmu vegyületek; 10–15% erjedő oldat (cukor, fehérnye, dextrin), ha az oldat töményebb, az erjedés lassu vagy he sem áll; alkalmas meleg 15–40° C-ig, 70° C-nál a leg-több fermentum elpusztul. Az erjedést gátolja a szesz, melyből 16% már megszünteti azt, a természetes szesz italok (sőr) 15% szesznel nem tartalmaznak többet, savak, nehéz fémek sói, SO_2 szintén megszüntelik az erjedést. I. Antifermentativa. I. még élesző.

Ernyő, umbellum, oly virágzat, melynél a megrövidült viráglengely egy pontjából a hosszú kocsánu virágok körülbe-lül egy síkban vannak elhelyezkedve (conium) Az ernyő alatti fedő leveleket gallérnak nevezzük. Ha a kocsánon virágok he-lyett ismét ernyők képződnek, a virágzat összetett ernyőt képez. (petrezselyem, kapor,) I. Álernyő.

Ernyősek, umbelliferae, az ernyősvirágúak egyik családja. Fűnemű, üres, izekre osztott szárú növények. Sokszorosan osz-tott levelei szárölelők, a virágzat ernyő, a maghon alsó állásu, kétrekeszü. A termés két gerezdre hasad (I. Conium). Ide tar-toznak: Conium maculatum, Carum carvi, Coriandrum, Foeni-culum, Anisum, Anethum, Cicuta, Aethusa, Levisticum, Angelica. Ammoniaecum, Assa foetida növénye I. o.

Ernyősvirágúak, umbelliferae, a kétszikű növények XI. rendje három családdal: 1., ernyősek, 2., borostyánfélék 3., somfélék.

Erősítő szerek, I. Roborantia.

Eructatio, I. Bőfögés.

Ervágás, venesectio, phlebotomia. Ritkán alkalmazott se-bészi műtét, melyet akkor alkalmaznak, midőn gyors vérelvo-násra van szükség (guttaütés). Vérkibocsájtás céljából a könyök-hajlatban végigfutó bőrvívőeret szokták megvágni oly módon, hogy a vágástól lefelé az eret polyával szorosan leköltik de ugy, hogy az érverés tappintható maradjon. A kidagadt eret a le-futás irányában lancettával megszúrják s 200–300 cm³ vért kibocsájtanak. Ezután a szorító polyát leveszik, a könyökölt pedig kifeszített helyzetben szorosan bepolyázzák; egy ily vágás 3 nap alatt begyógyul, A mai orvosi gyakorlat teljesen mellőzi a venesectiót.

Ervalenta, revalenta = litkos szerek.

Erverés, pulsus, midőn a szív összehúzódik, az érrend-szerbe vért lök, mire az erek kitágulnak s mivel lefutásuk nem egyenletes, egyes helyeken helyüket változtatják: ez az érverés. Az érverés a szívveréssel együtt jár, felnőtt embernél 70–80 ütés esik 1 perczre, ujszülötteknél 120–130. Az érverések száma a 20-ik életévig fogy, ezen felül 70–80. Mozgás, étke-zés után, lázban az érverések száma nő, fekvőknél, ülőknél

ritkább mint azoknál akik állanak. Reggel az érverések száma 3-6 óra között 61-68, este 8-11 között 74-80. Rendellenes érverések elnevezése: gyors, ha az ütőerek gyorsan, lassu, ha lassan tágulnak ki, kemény ha nagyobb és lágy ha kisebb szorítással nyomható le. Az érverés lerajzolására számos eszköz van, ilyen p. o. a cardiogramm. l. o.

Erythrea centaureum = Centaurium.

Erythrin $C_{20}H_{22}O_{10}$, némely zuzmóban (rocella fuciformis) foglalt tőlalaku, vízben alig oldódó vegyület, melyből hosszú időn át lugokkal való főzés által az

Erythrit nevű négy v. é. alcohol keletkezik; édes ízű, vízben jól oldódó jegeczek.

Erythrocentaurin: $C_{27}H_{24}O_9$, a centaureum glycosidája, száraz növényben 0.031%. Jegeczes, szín és szagnélküli; 1600 r. hideg, 35 r. forróvizben borszeszben, aetherben oldható, az oldatok világosságon pirosak lesznek, de sötétben ismét elszíntelenednek.

Erythrodextrin, ama dextrinféleség, mely jóddal ibolya vagy sötétbarna színt ölt.

Erythrol, a bismuth és cinchonidin kettős sója, melyet 0.01-0.05 gr.-os adagokban dyspepsia eseteiben alkalmaznak. Ugyanily névvel jelöltek egy négy v. é. alcoholt, melyet lásd Erythrit név alatt.

Erythrolum tetranitricum, a IV. v. é. erythrit nitrovegyülete, mely explosiv mint a nitroglycerin; képlete $(CH_2.O.NO_2)_2(CHO.NO_2)_2$; kristályos tömeg, vízben oldható, alkalmazzák angina, asthma eseteiben mint a nitroglycerint.

Erythromannit = Erythrit.

Erythrophlein, az erythrophloeum Guineense alcaloidája (l. o.), melyet a kéregből Gallois és Hardy állítottak elő. Hatás tekintetében a digitalissal és picrotoxinnal egyezik meg, sőt Lewin mint helyi érzéstelenítőt a cocain helyett is alkalmazta, de kevés sikerrel.

A szabad bázis vízben nem oldódik, sósavval beforrasztott csőben hevítve syropsűrűségű sója keletkezik, mely vízben oldódik s a picrotoxin hatását elveszíti. A digitalis fölötti előnye az, hogy nincs cumulativ hatása. Merck a készítő maga sem tudja, hogy a sósavval készített praeparatum identicus-e a tiszta alcaloiddal vagy talán egy másik bázis az.

Erythrophloeum Guineense G. Don, Afrikában és Ausztráliában honos vitorlásvirágú fa, melyet a benszülöttek mérges volta miatt istenitéltre és nyilméreg készítésre használnak fel. Kérgét cort. sassy-, mancone- vagy tali-kéreg néven ismerik; ez 8 mm. vastag, sulyos, barnavörös darabokat képez.

Erythroxyton coca, l. Coca.

Érzéketlenség, l. Anaesthesia.

Erző idegek, ama idegek, a melyek a körzeti végűkre történt behatás folytán nyert izgalmat a központi idegrendszerhez vezetik, ahol azok érzés alakjában jutnak öntudatra. Az állati szervezetnek ötféle idege van a behatások felfogására:

látás, hallás, szaglás, izlés és tapintás idegei. Eme idegeket az érzékszervek tartalmazzák: szem, fül, orr, nyelv és a bőr.

Esorin = Physostigmin, l. o.

Eskór = Epilepsia.

Essbouquet » Essence Of bouquet (eszbuké), illatszer, melyet e század elején Bayley et Comp. londoni cég hozott forgalomba. Eme illat jellegét tulajdonképen az oleum coriandri adja meg, melyet rózs- és jaszmin-extraktal finomabbá, ibolyagyökér- és moschus-szeszszel tartóssá tesznek. L. Parfum.

Essentia = lényeg, régebben eme névvel jelölték valamely gyógyszer hatóanyagát (quinta essentia), melyet spiritussal, borral kellett kivonni, egyenlő értelmű a tincturával. Essentia névvel jelölnek manapság oly készítményeket, melyek valamely élvezeti cikknek töményített alkatrészeit tartalmazzák; ily értelemben beszélünk cognac-essentiáról, rum-, arrak-, liqueur-essentiákról. L. o.

Esterek = összetett aetherek. L. Aetherek.

Esterszám, a szappankészítésnél használt kifejezés, mely alatt ama mennyiséget értik, amennyi KOH szükséges egy gr. anyagban foglalt összetett aetherek elszappanosítására. L. Szappan.

Ethylol = vegytiszta chloraethyl.

Eucain, a cocain pótszere, nem más, mint benzolvinyil diaceton. Vízben oldódó jegeczek.

Eucalypteol, eucalyptenum hydrochloricum: $C_{20}H_{16} \cdot 2HCl$, eucalyptus-olajból előállított terpendichloral; alkalmazzák mint belső antisepcticumot 0.20 gr.-os adagokban tüdővésznel, tífusos lázaknál.

Eucalyptol: $C_{24}H_{20}O$, az eucalyptus-olaj főalkatrésze, mozgékony, kellemes ízű és szaga 0.905 f. s. folyadék —18°-nál nem fagy meg, a poláros fényt jobbra fordítja; jód nem hat rá, de HNO_3 -al kámforsavhoz hasonló jegeczes tömeggé lesz, H_2SO_4 megbarnitja.

Az eucalyptol bevéve hőérzést kelt, nagyobb mennyisége (80 csepp) tántorgást, izomelernyedést okoz, a hőmérsék alászáll; felébredéskor az ingerelhetőség nagyobb, a hőmérsék pedig felszökik. Halálos adag utáni bonczoláskor a szerveket vérszegényeknek, a viszereket telteknek találták.

Alkalmazzák 3—4 cseppjével asthma, váltóláz, tüdővész, légzőszervi bántalmak eseteiben. L. Eucalyptus.

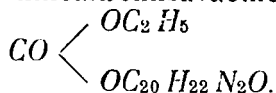
Eucalyptus globulus Lab. Ausztráliában honos óriási fa a rózsafélék családjában, Kétféle levelei vannak: u. m. a fiatal ágak átellenes, ülő, széles-alapu lándzsás és a régi ágak nyélczés, kaszaalaku bőrszerű levelei. Az előbbiek félig szív-alakúak, épszélűek, a szélek kiállók, színök kékes-zöld, a sarló-alaku levelek sárgászöldek. A kiálló középtől nagyszámu mellékerek mennek körül, melyek egészen a szélég futnak; lőleg a fiatalabb leveleken számtalan olajtartó van, miktől a levél pontozottnak látszik, azonfelül a fiatalabb levelek viaszszerű fehéres dérral borítvák.

A levelek dörzsöléskor balzsamos illatuak, fűszeres keserű ízűek.

Tartalmaz 3—6% illó-olajat, melynek főalkatrésze az eucalyptol (l. o.); található még benne gyanta, csersav.

Alkalmazzák 8:120 arányu infusum alakjában az eucalyptolnál említett javallatok alapján. Készítenek belőle extractumot, tincturát, spiritust és syrupot. L. o.

Euchininin = Chininacarbonilsavaetilester.

Finom, fehér többen kristályosodik, vízben nehezen, bor-szeszben, aetherben és chloroformban könnyen oldódik. Olvadáspontja 95 C°. Savakkal az euchinin sókat képez; ezek közül a sósavsó vízben könnyen, míg a kénsavas és csersavas sók nehezen oldódnak.

Norden közleménye szerint az Euchininum purum osztja valamennyi gyógyhatását a tiszta chininnak, kellemetlen mellékhatásai (fülzugás stb.) azonban sokkal gyengébbek, az étvágyat pedig egyáltalán nem zavarja meg. Görcsös köhögés, tödővész-lázak, idegszabák, váltóláz ellen alkalmazták eddigelé, amikor is kitűnt, hogy gyógyhatás tekintetében 2 grm. euchinin 1 grm. chininnel egyenértékű.

Eudermol, nicotinum salicylic. $\text{C}_{10} \text{H}_{14} \text{N}_2 \cdot \text{C}_7 \text{H}_6 \text{O}_3$. Tulajdonképen 0.1% nicotinum salicylicum tartalmu lanolin, melyet ruh ellen jó sikerrel alkalmaznak.

Eudiometer, a gázok analysisére használt osztályzott üvegcső, 8 cm. hosszú, 20 mm. széles s egyik végén 2 platinlemez van beforrasztva, melyen electromos szikrát ütnek át, hogy a gázt meggyujtsák: A térfogatcsökkenésből a gáz chemiai összetételére következtetnek.

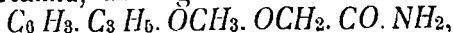
Eudoxin, a nosophennek bismuthsója, melyet mint bélantisepticumot alkalmaznak 0.20—0.05 gr.-os adagokban.

Eugallol, pyrogallolmonacetát, szintelen, szörpsűrű folyadék, mely úgy készíthető, hogy pyrogallolt eczetsavanhydriddel kezelünk. Vízben, acetonban, alcoholban jól oldódik, a kereskedésben $\frac{1}{3}$ rész acetonnal hígítva fordul elő. Alkalmazzák a pyrogallol javallatai alapján.

Eugenoform, eugenolcarbinolnatrium, formaldehydnek eugenolra való hatásakor keletkezik s a belekben componenseire bomlik. Vízben jól oldódó jegeczeket képez. Bélantisepticum.

Eugenol: $\text{C}_{10} \text{H}_{12} \text{O}_2$. egy v. é. phenol, az oleum caryophyllorum főalkatrésze, isomer a cuminsavval. Előállítható az oleum caryophyllorumból, ha azt KOH-dal rázzuk s a keletkezett kalieugenolt sósavval elbontjuk s CO_2 áramban ledestilláljuk. 1.063 f. s. erősen fénytörő folyadék, KMnO_4 vanilliná alakítja.

Eugenolacetamid, az eugenoleczetsavnak amidja:

mely előállítható oly módon, hogy eugenolnatriumra monochlorezcetsavat hagyunk hatni, a keletkezett terményre chlort és alcoholt bocsájtnak, midőn eugenolezcetsavas-aethylaether keletkezik, melyet erős borszeszes ammonia oldattal amiddá alakítunk át. Lemezes kristályok, víz és alcohol jól oldja. Anaestheticum mint a cocain.

Eukrasia = a dyscrasia ellentéte.

Eulactol, tehéntejből és növényi fehérynýéből készített tápanyag.

Eulyptol, ulyptol: 6 r. acid. salicylic. 1—1 r. carbolsav és ol. eucalypti elegye. Antisepticum.

Eumenol, a rad. tangkui növény kivonata, melyet hőszám megindításra alkalmaznak jó eredménnyel. Adagja naponta 3 kávéskanál.

Eunatrol = natrium oleicum, epehajtó szer.

Eunol, α és β naphthol-eucalyptolok. α -eunolt 1-1 r. naphtholból és eucalyptolból oly módon készíthetünk, ha az enyhe hőnél folytonos keverés közben megolvasztott tömeget forró vízben megolvasszjuk; kihűlés után az α -eunol kiválik. A β -eunol ép így készíthető β -naphtholból. Antisepticumok.

Euphorbia officinarum, L. északnyugati Afrikában tenyésző fa, melyből az euphorbiumot vélték származni (magy. l. gykv.) ámbár az az

Euphorbia resinifera Berg. fajtól származik, mely a kaktuszhoz hasonló, évelő, 2 méter magas. levelei nincsenek; a szár felhágó, husos négyszegletes és tüskékkel fedett, a hosszúnýélczés virágzat a fák telején van, a kehely közös, a termés 7—8 mm. vastag és három gerezdes. Parenchymaszövetében vastagfalú, hánchhoz hasonló tejedények vannak, melyek a bél és kéreg felé nyulványokat bocsájtnak. A zöld növényből a husos ágak bemetszésekor tejszerű maró folyadék folyik ki, mely hamar gyantává szárad. Hazája Marokko.

Euphorbium, gummi-resina euphorbii, a fentnevezett fának gyantája. Mogyoró nagyságu darabok, szenyess halvánýsárgák, nagyon csipősek, pora szerfelett trüsszszenő. Vízben, borszeszben kevésbé oldódik.

Tartalmaz 38% igen csipős gyantát, $C_{20}H_{32}O_4$; euphorbont 22%, mely szintelen, iztelen jegeczeket képez, mely aetherben oldható; 18% mézgát, 22% mészsókat, $NaCl$ -t és $CaCl_2$ -t.

A gyanta az ágtörmelékekkel szokott keverve lenni.

Az euphorbium gyantája igen heves gyuladást, vérbőséget okoz, minélfogva mint elvonó szer alkalmazták holyaghuzó tapaszokba, borszeszes dörzsölőkhöz vagy eves sebek beecsetelésére.

Euphorin. phenyl-urethan, keletkezik ha chlortartalmu szén-savas aethylaether anilinnal érintkezik. Gyengén aromás fehér kristálykák, szegfűszeg izűek, Borszesz jól, víz alig oldja.

Mint antipyreticum igen sikeresen alkalmazható, mivel a

hőmérsékletet 1 óra múlva már leszállítja s hatása 6—7 óra hosszat tart. Adagja 0.10—1 gramm. Mint antisepticum genyedő sebekre is adható. Képlele: $C_6H_5(NH)CO_2.C_2H_5$.

Euphtalmin egy mandulasav származék, melynek 2 $\%$ oldatát mint pupillatágítót alkalmazzák. Sósavas: $C_{17}H_{25}O_2N.HCl$, salicylsavas sója alkalmaztatik.

Euresol, resorcinmonacetát, sűrűnfolyó, kellemes szagu sárga tömeg, acetonos oldatát alkalmazzák mint adstringens és desinficiensl.

Eurobin a chrysarobin triacetatja, melyet 3 $\%$ kenőcsalakban a chrysarobin javallatai alapján alkalmazznak.

Europhen, iso-butyl-orthocresyljodid: $C_{22}H_{29}O_2I$. Sárga amorph, sáfrányszagu por, melyet oly módon lehet előállítani, hogy alcalicus isobutylorthocresololdatra jódot engedünk hatni. 28.1 $\%$ jódot tartalmaz, alcohol, chloroform, aether, olajok jól oldják. Alkalmazzák a jodoform helyett 5—10 $\%$ -os kenőcsök alakjában.

Euryangum sumbul Kauffmann, az ernyősek családjába tartozó növény Samarkand (Ázsia) vidékén, melynek gyökere (rad. sumbul) az angol gykv. szerint hivatalos. Főleg angelicasavat tartalmaz, alkalmazzák mint izgató szert hagymáz, vérhas, cholera folytán kimerült betegeknek 10:100 arányu forrázatban.

Eurybin, az eurybia moschata (umbelliferae) glycosidája; sárgás, keserű amorph por, mely vízben, alcoholban jól oldódik. Pharmacológiája még nem tanulmányozott.

Eutanasia = halálkín-enyhítés, azon törekvés jelzője, hogy az orvos valamely gyógyíthatatlan betegségnél oly szereket alkalmaz, a melyek a beteg fájdalmait enyhítik de csak addig a határig, míg az életet nem veszélyeztetik. Ily szerek a morphium, chloralhydrat stb.

Ev, az üszkös sebeknek, fekélyeknek bűzös, hig, szenyessárga váladéka, mely mycroorganismusokat tartalmaz. Igen fertőző, sőt halált is okoz ha más szervekbe jut.

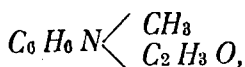
Evaporatio = elpárolgás, elpárologtatás.

Evacuanti remedia, ürülést okozó szerek, ide tartoznak a hashajtók (aperitiva), resolventiák, diureticák. P. o. Manna, pulpa tamarindorum, középsők, kén, calomel, riczinus, rheum, senna, jalappa, aloe stb. tágabb értelemben a hánytatók (emetica), köptetők (expectorantia) l. o.

Evonymin, euonymin, az evonymus atropurpureus gyökér kérgének resinoid anyaga. Sárga-barna, alcoholban oldódó por, alkalmazzák 0.03—0.20 gr.-os adagokban mint cholagogumot és hashajtót belladonnával kombinálva.

Evonymit = Melampyril.

Exalgin, oly acetanilid, melyben az NH_2 csoport utolsó H-je CH_3 által van helyettesítve.

tehát methylacetanilid, nervinum és nem lázellenes szer.

Exscipiens = constituens.

Excitantia = analeptica. l. o.

Excrementum = ürülék.

Exodin = Antifebrin, natr. salicylic. és natr. bicarbonic. keveréke.

Exosmosis, l. Dialysis.

Expectorantia, köptető szerek, az evacuantiaik egyik csoportja; eme szerek a garat hurutos váladékát felszakítják azáltal, hogy az elválasztásokat fokozzák, miáltal azok mozgékonyabbak lesznek s a köhögés alkalmával felszakíthatnak és kiköpetnek. Ily szerek: ipecacuanha, liqu. ammon. anis. tart. stibiat. stib. sulf. aural. stb.

Expositio, kiszolgálás, a gyógyszer tartályának leköltése, pecsételése s becsomagolása, mely ha lehető legegyszerűbb: expositio simplex, ha — a fél kíváncsára — diszes, expositio elegans a neve. l. Gyógyszertár.

Experimentum = kísérlet.

Explodál = elrobban, eldurran. l. o.

Explorál = kipuhatól, kémlel.

Extraháló eljárások, ama műveletek, midőn a (növényi) gyógyanyagokból a ható alkatrészt vízzel, alkohollal, borral, savak, alcaliak hozzáadásával vonják ki s a kivont drogról a gyógyanyagot tartalmazó folyadékot leszűrik. Extraháló eljárások: digestio, maceratio, infusum és decoctum készítés, extractum, tinctura, cohobatio stb. l. o.

Extracta, kivonatok, ily gyógyszerformák, melyek nyers növényi anyagoknak vízzel, alkohollal, aetherrel való pállítása s a szüredéknek bizonyos fokig való besűrítése által készülnek azért, hogy a pállításra használt folyadék, — menstruum — a növényrészekből a hatóanyagot kivonja, extrahálja. Valamely anyag kivonására vizet, alkoholt vagy aetheret használunk aszerint, amint az illető anyag hatóanyagai vízben, alkoholban vagy aetherben oldódnak, eszerint különböztetünk meg vizes — aquosus, borszeszes — spirituosus és aetheres — aethereosus kivonatok.

A kivonatok hatóanyagtartalma a készítmód keresztülvételétől sokat függ s ez magyarázza meg azt, hogy a gyógytudományban a már kevésbé használt szerek közé kerültek. Készítmódjuk háromféle: bepárlás, fagyasztás és percolálás által, az utóbbi eljárás szerint az ugynevezett fluidextractumok készülnek.

Az extrahálandó anyagot előbb megtörjük s azt az előírt menstruummal maceráljuk vagy digeráljuk annyi ideig, ameddig az megkívánatik, hogy az anyagot jól kivonjuk; a kipréselt maradékot új menstruummal még egyszer kivonjuk. Az össze-

öntött menstruumokat azonnal $\frac{1}{3}$ részükre pároljuk be s hideg helyen ülepedni hagyjuk, midőn a hevítés alkalmával megduzzadt fehéرنyék a tisztátalan anyagokat körülveszik s leülepedve a folyadékot megtisztítják. A megtisztult folyadékot decantáljuk leghelyesebben leszívornyázás által s hozzáfogunk a besűritéshez. Az alcoholos és aetheres extractumokat nem veljük alá az előzetes besűritésnek, mivel azok albuminátokat nem tartalmaznak oldva, hanem gyorsan megfiltráljuk s azonnal bepároljuk.

Az extractumok bepárolását 40°C -n vízfürdőn vagy vacuumban végezzük mindig porcellán vagy emaillozott edényben, mivel a fémedényben készült extractumok megsötétednek s kozmásak lesznek. A bepárolást folytonos kavarással s nem kavargatással kell végezni, mert csak így párolog el a víz gyorsan és lesz a készítmény egyenletes. A szeszes vagy aetheres extractumok menstruumát lepároljuk, nehogy azok a bepárolásnál meggyuladjanak; a nyert párlatot u. a. extractum készítéséhez felhasználhatjuk.

Az extractumkészítésnek legnehezebb része az állománynak (gradus consistentiae) eltalálása. A gyógykönyvek eziránt nagyon általánosan intézkednek; így a magy. II. gykv. négyféle kivonatformát ír elő, folyékonyakat (liquidum), melyek mézsűrűek, sűrűeket (spissum), melyek kihűlés után az edényből nem önthetők ki s a spatuláról nem folynak le, félsűrűeket, (subspissum) azon extractumok, melyek consistentiája e kettő között áll és végre száraz (siccum) extractumokat, melyek porrá dörzsölhetők. Az általánosság kedvéért igen czélszerű lenne, ha a gykv. az extractumok $\%$ -os vízmennyiségét fogadná el zsinórmértékül, nem pedig a consistentiát, mely nagyon is tág teret nyit a felfogásnak. A nedvesség $\%$ -ának kiszámítása igen egyszerű: óráüvegen lemért kis mennyiségű extractumot szárazra párolunk, a súlyvesztéség adja a lemért kivonat víztartalmát, melyből a $\%$ -os mennyiség önként következik. A magukban szárazakra készitendő extractumokat vízfürdőn sűrűre pároljuk s a többi vizet 40°C hőmérsékletű szárítóban vonjuk el. Ama kivonatokat, melyeket nem lehet teljesen beszárítani vagy pedig a melyek hamar megnedvedesednek, idegen közönbös anyagokkal szárítjuk ki, ilyen anyagok: tejczukor, dextrin, liquiritia. A keverési arány a különböző gyógykönyvekben különböző, de állandó.

A magy. II. gykv. a száraz kivonatokat u. a. dextrinporral keverteti (kivételt képez az extr. Cannabis indica, melynél 2-szer annyi dextrint kell venni) még pedig oly módon, hogy a még sűrű, lemért mennyiségű extractumhoz $\frac{1}{2}$ -szer annyi száraz dextrint keverünk s 40°C -nál szárítjuk; a súlyvesztéséget az alkalmazott sűrű extractum súlyából levonjuk s az eredménynyel egyenlővé teszszük a dextrin mennyiségét is. P. o.:

Ha 250 gr. extr. belladonnae-t 125 gr. dextrinporral szárítunk s szárítás után 315 gr.-ot kapunk, a 60 gr.-nyi vesztéséget a 250-ből levonjuk = 190, ez a száraz belladonnakivonat sulya; ugyanannyi dextrint kell hozzá keverni, de mivel már

125 gr.-ot előzetesen hozzákevertünk, kell még 65 gr., hogy a dextrin sulya is 190 gr. legyen. Ily kivonatokból rendelvényre 2-szeres mennyiséget expedíálunk és taxálunk.

A dextrines extractumok is hamar nedvet szívnak magukba, azért czélszerű azokat oly üveg dugós üvegben tartani, melynek dugójában oltatlan mész van, mely egy vászonzapon át az edényből a nedvességet magába veszi s a kivonatot állandóan szárazon tartja.

Ujabb időben L. A. Adrián és hazánkban Ströckel Alajos az extractumokból fagyasztás által választják el a vizet oly módon, hogy a menstruumot egy jégkészítőben —10, —20° hidegnek teszik ki, megfagyás után a jeget eltávolítják s a megőrölt extraktumtól a még bennumaradt vizet centrifugális géppel választják el.

Eme eljárás előnye az, hogy az extractumok hatóanyaga nincsen hosszú ideig kitéve a levegő és hő bontó befolyásának, a növényi fehérje pedig oldva marad s a glycosidák sem bomlanak fel oly könnyen cukorra, mint a hogy a bepárolással nyert extractumokban sokszor megesik.

Hátránya az, hogy nem minden gyógyszerésznek van alkalma ily készülékkel babrálni, meg az általa készült praeparatumok erősebbek, mint a melyet a gykv. megkíván.

Az extractumok előállítására most egy új methodust ismerünk, mely majdnem minden gykvben helyet foglal már, ez a percolatio eljárás, melynek productuma a fluid-extractum.

A műveletet az u. n. percolatorral végezzük, mely nem más, mint egy magas üveghenger, melynek alján egy csappal ellátott cső van a folyékony kivonat kibocsájtására, a csapráhuzható egy gummicső, melyet a lecsepegtetésnél a folyadék felszínéig kell felemelni úgy, hogy percenként 30 csepp hulljon le. A kivonó eljárás a következő: az elporított anyagot előbb a menstrumcsékély részével s 15% vízzel jól megnedvesítjük s addig állan hagyjuk, míg a növényrészek megduzzadnak; eme eljárás igen szükséges főleg akkor, midőn tömény szeszszel percolálunk, mivel a tömény szesz a növényi sejtekből vizet von el s azokat ez által igen keménynyé teszi s a menstruum nem képes átljárni a szöveteket. Az így elkészített anyagot enyhén megnyomogatva, egyenletesen a percolatorba tömjük, felületét posztókoronggal leszorítjuk s annyi menstruumot öntünk reá, hogy az a növényi anyagot épen ellepje, a fedelet légmentesen lezárjuk. A menstruum lassan hatol át az anyagon, a csapot akkor zárjuk el, midőn az első csepp lehullott. 3—4 nap múlva a csapot kinyitjuk s a cső nyílását oly magasra emeljük, hogy percenként 30 csepp hulljon le; időnként a lecsepegett folyadékot pótoljuk mindaddig, míg az már alig von ki valamit. Az összeöntött kivonatot a kívánt mennyiségre bepároljuk,

Az extractumok értékét és megbízhatóságát alcaloidtartal-

muk adja meg, melynek megvizsgálására azonban megbízható módszereink nincsenek, a meglevők pedig nagyon tág határok közt járó eredményt nyújtanak. A svájcz gykv. a narcoticus extractumoknak minőleges megvizsgálását úgy írja elő, hogy a megszavanyított extractumoldathól az alcaloidot mercurijodid — kal, jodid oldattal ki kell választani, a csapadékot $NaOH$ jelenlétében aetherrel kirázni s az aetheres oldat elpárologtatása után a nyert alcaloiddal a jellemző reakciót megejtjük. (l. Analysis). A mennyileges meghatározást úgy végezzük, hogy a kivonatot aether-alcohol elegyével rázzuk, az oldószer elpárologása után a maradékot hig kénsavban oldjuk; eme oldatot előbb aetherrel kirázzuk, $NaOH$ -dal lugossá tesszük s chloroformmal újra kirázzuk. A nyert oldat elpárologása után az alcaloidot vagy mérjük, vagy pedig feloldva jodeosinnal megfestve titráljuk.

Az alábbi táblázat az extractumokat könnyen áttekinthetően nyújtja; a hivatalos extractumok *-gal vannak jelölve, az utolsó rovat pedig az idegen gykvek előiratainak arányát tartalmazza; a hatás az egyes extractumok drogjának neve alatt tárgyalatik, p. o. az extr. cannab. indicae hatását l. Cannabis indica alatt.

Extracta spissa, fluida et sicca.

Extractum	A kivonandó anyag és mennyisége	A menstruum és mennyisége	Macratio	A maradék ismét pálitandó a menstruummal	Macratio	Víz %	Hamu %	K_2CO_3 100 r hamuban	Alcaloid	Idegen gykvek készítményei Jegyzetek
Absinthi	Ilb. qu. s	Spir. dil.	24 óra		24 óra	24-25	23-0	47-0		Német és helvét gykv.
*Aconiti c. dextrino.	Tubera 250.	Spir. dil. 1500.	3 nap	Spir. 500					2%	Az osztrák és német gykv. kivonata spiss.
*Aloes sicc.	Aloes 500.	Aqua 2000	3 nap	Aqua 2000+1000		75	1-0	8-5		Csaknem minden gykvben hivatalos
Amari-cant.	Extr. cardui, centaurei, cichorei, rhei, trifol. keveréke egyenlő arányban									
Arnicae flor.	Flor. arnicae qu. s.	Spir. 50%	24 óra	Spir. 50%						
Arnicae rad.	Rad. arnicae qu. s.									
Aurant. cort.	Cort. aurant. qu. s.	Spir. 70%	3 nap	Spir. 50%						
Belac liquid	Fruct. belae 8 r.	120 r. víz 1 r. alcohol	3 nap							A kivonatot 8 r. kell besűríteni. Angol gyk

Extrac- tum	A ki- vonandó anyag és mennyi- sége	A menstruum és mennyisége	Maceratio	A maradék is- mét pállítandó a menstruummal	Maceratio	Viz %	Hamu °	K ₂ CO ₃ 100 r. hamuban	Alcaloid	Idegen gykvek készítményei — Jegyzetek
Belladon. spiss.	Rad. belladon. 500.	Spir. dilut 1500	3 nap	Spir. 500	24 óra				1-24	Az osztr. gykv. kivonata száraz de nem dextrin- es. A német és orosz gykvek kivonata 20 r. friss levélből és virágzó ág- ból 4% alcohol- al (7 r.) készül. A francia, an- gol, helvét és é.-amerikai gykvek extrac- tuma levelek- ből készül 1:6
*Bella- don. sicc. c. dext.	"	"	"	"	"				0-73	
Buchu fluid.	Folia buchu 5 r.	Spir. dilut 8.	percolatio útján							Északamerikai gykv.
Bursa pastor.	Mint az extr. fld. hydrastis canadensis, percolatio útján									
Calabar. fab. subspiss.	Pulv. fab. calabar. 1. r.	Spir. dilut 5 r.	24 óra	Spir. dilut. 3 r.	24 óra					Német, angol, orosz és észak- amerikai gykv.
Calami spiss.	Rad. Calami 2 r.	Spirit. 40% 9 r.	3 nap	Spir. 40% 5 r.	24 óra	23-75	8-45	16-38		Német és hel- vét gykv.
*Ca- lumba siccum.	Rad. Colomb. 250.	Spir. dilut.1500	3 nap	Spir. d 500	"		15-30	53-33		A német (1:3) orosz, belga, brit gyk. kivo- nata spissum.
*Canna- bis indic. c. dextr. 1:3.	Sumit. Cannab. 300.	Spir. vini 87%-	3 nap	Spir. 87% 500	"				13% kivo- nat any.	Vizben nem, szeszben, ae- therben a ható- anyag oldható
Cardui benedict. spiss.	Folia card. 500.	Aqua dest. cal. 3000	2 óra	Aqua calid 1000	2 óra	24				Német és hel- vét gykv.
*Cascar. sagrada fluid.	Pulv. cort.casc sagr. 100. Magnes oxyd 10.	Spir. vini dilut q. s. ut massa per spiri- tum ob- tectata sit	1 óra	Ma- cera in per- cola- torio	2 nap	Ezután a szűrőből 85 gr.-ot kell le- ereszteni 20-30 cseppenként. A le- csepegő folyadékot után kell pótolni s 15 gr.-ra besűrítve a 85 gr.-hoz adni.				A nyert extract anyag 100 gr. legyen

Extrac- tum	A ki- vonandó anyag és mennyi- sége	A menstruum és mennyisége	Maceratio	A maradék is- mét páltatandó a menstruummal	Maceratio	Víz %	Hamu %	K ₂ CO ₃ 100 r. hamuban	Alcaloid	Idegen gykvek készítményei — Jegyzetek
Cascaril- lae. spiss.	Cort. cas- carilae 500	Spir. dil. 1500.	3 nap	Spir. dil. 500	24 óra	25.	31.5	5 71	20% kiv. any.	Magy. I. német II. sveiczi gyk. szerint
*Centau- rii spiss.	Hb. cen- taurii 500	Aquadest calid. 3.00.	2 óra	Aqua calid 1000	2 óra	24.			20% kiv. any.	
Chelido- nii sicc. c. dextr.	Hb. che- lid. re- cent. 4000.		A kómoszárban összezu- zott növény levét felfor- raljuk s leülepedés után u. a. hig borszeszszel 24 óráig állani hagyjuk, az- után bepároljuk.						3% kiv. any.	Magy. I. gykv. osztr. s sveiczi
Chima- phillae fluid.	Mint az extr. casc. sagradae fluidum.									Adagja 2—3 ká- vés kanál.
*Chinae succirubr. sicc. sine dextr.	Cort. chi- nae suc- cirubr. 500	Aqua dest. fer- vid. 6000.	1 nap	Az egy óráig főzött mara- dékot főzd két- szer ki- vizben 6000 gr. ban					20% kiv. any.	Magy. osztrák, német gykv., a német gykv. készítménye spissum.
Chinae frigide parat. spiss.	Cort. chi- nae succi- rubr. 2 r.	Aqua dest. fri- gid. 18 r.	4 nap						15% extr. any.	Német gykv.
Chinae spirituos. spiss.	Cort. chinae succirubr. 500.	Spir. vini concentr. qu. s. ad perfect. extract.							14% extr. any.	Német gykv.
Cichorei aquos. spissum.	Rat. et hb. cic- hor. 500.	Aqua destill, calid. 3000	2 óra	Aqua calida 1000	2 óra				3.5% extr. any.	Az osztrák V. gykvben hiva- talos
Cicuta l. extractum conii maculati.										

Extrac- tum	A ki- vonandó anyag és mennyi- sége	A menstrum és mennyisége	Maceratio	A maradék is- mét pállítandó menstruummal	Maceratio	Víz %	Hamu %	K ₂ CO ₃ % 100 r. hamuban	Alcaloid %	Idegen gykvek arányai — Jegyzetek
Cin. ac spir. sicc	Flor. chinae 1 r.	Spir vini conc 1 r.	3 nap						14% extr. any.	Osztr. V. gykv.
Cinae aeth. spir. spiss.	Flo. cinae 2 r.	Aether s. alcohol r. aa 3 r.	3 nap	Aeth. s. al- cohol aa 2 r.	2 nap				25% kiv. any.	Német és nor- vég gykv.
Cincho- nae liqui- dum.	Cort. chi- nae cali- saye 16 r.	Aqua dest. fr. 240 r.	70C° nál 1/3 részre besü- riten- dő							Angol és ame- rikai gykv.
Colchici aceticum spiss.	Bulbus solchici 20 r.	1 r. e- czetsav és víz qu. s.	2 nap							Amerikai gykv.
*Colocyn- thidum. siccum c. dextr.	Fruct. colo- cynth. e semin. liberat. 250.	Spir. dilut. 1500	3 nap	Spir. vini d. 500	24 óra	1:80	15:80	52:37	15% extr. any.	Magy. II. gykv. Az osztr. német gykv. kivonata száraz és dex- trin nélküli
Condu- rango fluidum	Cort. condu- rango 1 r.	Spir. vini 60% 2 r.	12 óra	Spir. vini 60% 2 rész		A percolatiós folyadé- kot lepároljuk s a ma- radékot 0.7 részre be- pároljuk, 0.20 r. glyce- rinnel s u. a 90%-os alcohollal keverjük s 1 részre bepároljuk				
Conii maculati	Hb. conii maculat 4000.	mint a chelidoniumnál.								Magy. I. angol. Az osztr. német és franazia gyk- vek kivonata borszeszes
Con- vallariae fluidum	Bulb. convall. majal	mint a hydrastis canadensis								É.-Amerikai gykv.
*Cubear aeth. spi- rituosum	Fruct. cubear contus 200.	Aether. depurat 600	gya- kori rázás mel. 6 nap.	Spir. vini conc. 600.	6 nap	Az összeöntött és szűr- lézett folyadékot víz- fürdőn, sűrűnfolyóvá pároljuk				

Extrac- tum	A ki- vonandó anyag és mennyi- sége	A men- struum és mennyi- sége	Maceratio	A maradék is- mét pállítandó a menstruummal	Maceratio	Viz %	Hamu %	K ₂ CO ₃ 100 r hamuban	Alcaloid	Idegen gykvek készítményei — Jegyzetek
Digitalis spiss.	Fol. digit. florescen 20 r.	Aqua d. 4 r.	3 nap	A híg vizes kivonatot 3 r. bors- szeszszel kell kivonni						Német II. gykv.
Dulca- marae spissum	Stipit. dulcam. 1 r.	Aqua dest. ferrv. 9 r.	mint	a car-	duus	bene-	dict.			Német II. gykv.
Enulae (helenii) spiss.	Rad. enulae 1 r.	Spir. vini 45% 6 r.	3 nap			25.85	8.90	47.49	31°	Német II. gykv.
Ergotae liquid.	Secale cornut. desolat 16 r.	Aqua dest. s. 70 r.	12 óra	A szüredéket párologtasd be 9 részre s 8 r. borszeszt adva hozzá, szűrés után 16 részre párold be.						Brit gykv.
Eucalyp- ti fluid	Fol. et. cort. eucalypti aa 1 r.	Aqua 8 r. Spir. 2 r.	fiat	extr.	fluid.					Brit gykv.
Ferri po- mati	l. extr.	malatis	ferri							
*Filicis maris aethere- um liquid	Rhizom. filic. mar. pur- gat. re- cent. sic- cat. gr. pulp. 300.	Aether depurat 900.	6 nap	Aeth. depur 600.	6 nap					A leülepitett fo- lyadékot szeszszel meg- áztatott papi- ron szűrő meg s vízfürdön óvatosan pár. besűrűnfolyóra
Gelsemii fluidum	Rad. gel- semii gr. p. 40.	Spir. vini conc. 40.	2 nap							Percolatoron extraháld, míg 60 gr. folyadék mentát, párold be 40 gramra
*Genti- anae spiss.	Rad. gen- tian 400.	mint az	extr.	centa-	urii					Magy. osztr. brit. orosz és é.-amerikai gykvek szerint

Extrac- tum	A ki- vonandó anyag és mennyi- sége	A menstruum és mennyisége	Maceratio	A maradék is- mételendő menstruummal	Maceratio	Viz %	Hamu %	K ₂ CO ₃ 100 r hamuban	Alcaloid	Idegen gykvek készítményei Jegyzetek
Gentian. fluid:	Rad. gen- tian. 5 r.	Spir. vini rect. 9 r.	3 nap							Maradék le- gyen 5 r.
Graminis subspiss.	Riz. gra- minis 500	Aqu. com. frigid 3000	12 óra	Aqua com. fr. 1000	12 óra				26—30% extr. any.	Magy. I. és osztr. gykv.
Gratiolae spir. spiss.	Hb. gra- tiolae 20 rész.	Spir. vini conc. 3 r. aqua d. 4 r	3 nap							Német II. gykv. holland III.
Haemo- static.	I. extract.	secalis	cor- nuli							
Helle- bori vi- rid. sicc.	Rad. hellebori virid sicc. 1 r.	Spir. vini rect. 8 r.	3 nap							Osztrák V. gykv.
*Hydras- tis cana- densis fluidum	Pulv. rad. hydrast. canad. 1000.	mint az	extr.	casca-	rae	sag-				
*Hyosci- ami foli- or. c. dextr.	Fol. hy- osciami recent. 600.	Kómozsarban zuzva sajtol- ki s a levét forrásig hevít- s szűrlezés után párold be mézsű rűre s hagyd u. a. hig- szeszszel 24 óráig állani A szüredéket készítsd be.							0.67 0.32	A ném. franczia brit és é.-ame- rikai gykvek kivonata spiri- tuosus és spiss.
Hyosci- ami sem.	Sem. hy- osciami desoleat	mint az	extr.	aconi-	tinál					
Ipecacu- anhae fluidum	Rad. ipe- cuanh. 24 r.	Acid. acet. 2 r. Spir. dilut. 2 r.	mint a	casca-	rae	sag- rada-	c-nál			É.-Amerikai gykv.

Extrac- tum	A ki- vonandó anyag és mennyi- sége	A men- struum és mennyisége	Maceratio	A maradék is- mét pállítandó menstruummal	Maceratio	Viz %	Hamu %	K ₂ CO ₃ % 100 r. hamuban	Alcaloid %	Idegen gykvek arányai — Jegyzetek
Lactis	l. lac	inspissa-	tum							
Lactucæ virosæ.	Hb. lac- tucæ viros. 4000.	mint az	extr.	cheli-	donii					Magy. I. gykv. l. Lactucarium
*Liquiri- tiæ li- quid.	Rad. liqui- rit. non- cort. 1000	Aqua dest. frig. 6000.	12 óra	Aqua destil. frigid. 2000.	12 óra	26-35	5-15	26-80		Az osztr. ném. és angol gyk- vek kivonata spiss. l. Succ. liquir.
Lupuli- næ fluid.	Lupulin 1 r.	Spir. vini rect. 5.								É.-Amerikai gykv.
*Malatis ferri sp. (ferri po- mati.)	Pomor. acidulor. contusor. matur. 3000.	Ferri p. Aquæ dest. tepid aa. 600.	Gyakori kavará- s mellett addig pál- litsd, míg a keve- rék zöldesfekete lesz, a kisajtolt tömeget mégegy- szer vond ki			30-55	10-75	17-65	8% Fe	Az összeöntött folyadékot le- ülepitve szűr- lézd s vasüst- ben felsűrűre párold be. l. Ferrum pomat
Malti spiss.	Malt. hordei 1000.	Aqua frigida 1000.	6—8 óra	Aqua calid 30 C° 4000	1 óra 70 C° me- leg- ben	24	1-30		66% mal- tose	l. Maláta
Mezerei subspiss.	Cort. m- zerei 1 rész	Spir. vini conc. 7 r.	3 nap						16% extr. any.	Német II. és orosz gykv.
Millefolii spiss	Flor. et fol. mil- lefol. aa. 1 r.	Spir. vini 50% 18 r.	3 nap						25% extr. any.	Német II. és helvét gykv.

[illegible]

Extrac- tum	A ki- vonandó anyag és mennyi- sége	A menstru- um és mennyisége	Maceratio	A maradék is- mét pállítandó a menstruummal	Maceratio	Viz %	Hamu °	K ₂ CO ₃ 100 r. hamuban	Alcaloid	Idegen gykvek készítményei — Jegyzetek
Quassiae spiss	Lign. quassiae 800.	mint az	extr.	chi-	nac	fus-	cum			Magy. I. gykv.
Ratanhae depur. sicc. sine dextr.	Extr. ra- tanhae venal. 200.	Aqua dest. ca- lid. 2000.	Solve							A leülepitett ol- datot szárazra párold be.
Ratanhae venal. (krame- riae)	Rad. ra- tanhae 1 r.	Aqua dest. frig. 8.	3 nap							Osztr. német, belga, francia és é.-amerikai gykv.
*Rhei chinensis sicc sine dextr.	Rad rhei. sciss. 200.	mint az	extr.	liqui-ritiae		10.75	6.20	48.51		A ném. gykv. extractuma spiss. s úgy ké- szül mint az extr. absynthi
Sabinae spiss.	Fron- sabinae 2 r.	Spir. vini 45% 18 r.	3 nap							Német II. gykv.
Sarsapa- rill. sicc.	Rad sar- sap. qu. s.	Spir. vini 50% qu. s.								
*Scillae sicc. cum dextrino 1:3	Squam. scillae marit. 200.	mint az	extr.	aconi-ti		18.40	0.70	43.57		
*Secalis cornuti sicc. cum dextrino	Extr. secal. cornut. Dextr. aa. 20. Vízfürdön száraz- ra készítve keverd el még annyi dextrinnel, hogy az egész sulya 40 gr. legyen.							11.30 36.65		
*Secalis cornuti spiss. pro solutione Ergotina.	Secale cornut. 300.	Aqua dest. 1200	12 óra	Aqua dest 1200.	A leülepitett folyadékot párold be mézsűrűre s 3 annyi hígított szeszszel hagvd állani 24 óráig. A szűrleztett folyadékot pá- rold be sűrűre.					I. Ergotin

Extrac- tum	A ki- vonandó anyag és mennyi- sége	A men- struum és mennyisége	Maceratio	A maradék is- mértékpál- lító a menstruummal	Maceratio	Viz %	Hamu °	K ₂ CO ₃ 100 r. hamuban	Alcaloid	Idegen gykvek készítményei — Jegyzetek
Senegae siccum.	Rad. se- negae 1 r.	Spir. di- lut. 45%	3 nap							Német II. gykv.
Strychni aquos sicc.	Nux vo- mic. 1 r.	Aqua dest. s. 7 r.	nux-	vomi-	ca	extr.				
Taraxa- ci liquid	Rad. et folia ta- raxaci sicc. 300.	mint az	extr.	centa-	urii	21-85	22-19	49-20		
Trifolii fibrini spiss.	Folia tri- fol. fibrin 400.	mint az	extr.	centa-	urii	23-90	18-30	69-75		Magy. I. gykv.
Valeria- nae spir. spiss.	Rad. valerian 400.	Spir. vini dilut. 700.	24 óra mulva 800 gr. aqua	Aqua com. 400. 24 Spir. óra dilut 350.		26-05	6-55	39-59		Magy. I. és né- met II. gykv.
Zingibe- ris fluid.	Rad. zin- gib. 1. r.	Spir. vini rect. 1 r.								É.-Amerikai gykv.

Extrait (francia, ejtsd = extré), parfüm.

Extravasatum, a véredényekből a szövetek közé került vér. L. Haemorrhagia.

Exulceratio = fekélyesedés. L. Fekély.

Exutorium = oly szer, mely felszínes gennyedést okozva, bizonyos nedveket von el más szövetekből. Ilyen szerek a vesicantiák, bőrvörösítők, moxa, fontanella. Humoralpathologiai irányu, ma már nem használt gyógyszerek.

Ezerjófű, szarvasfű. dictamnus albus L., a diosmafélék geniusába tartozó kóró Európa déli vidékein és Közép-Ázsiában. Levelei szárnyaltak s a kőrifához hasonlóak, virágzata fűrt s igen sok illó olajat tartalmaz.

Mivel a szárított növény gyógyhatással nem bír, a dictamnus obsolet off. lett, helyette a Centauriumot adják a gyógy-
tárakban.

Ezervirágfű = *Achilea millefolii*.

Ezervirágolaj = *Oleum mill-floer*.

Ezüst és vegyületei I. *Argentum* és készítményei.

Ezüstözés, fémtárgyakat legkönnyebben úgy ezüstözünk be, hogy a jól megtakarított tárgyat ezüstfoncsorral bevonjuk s a higanyt tűzben elpárologatva, az aczélszürkévé lett tárgyat kitakarítjuk fényesre.

Extempore fémeket következőleg lehet megezüstözni:

Rp.

Argenti chlorati 3.

Tartari depur. 20.

Natrii chlorat. 15.

Eme porral az illető tárgyat nedves posztó segítségével jól megdörzsöljük, lemossuk s krétával megsuroljuk.

Folyadék-alaku ezüstöző szer:

Rp.

I.

Solut. arg. nitr. (1:10) 2.

Ammon. pur. liqu. 2.

Spir. vini conc. 3.

Aquae dest. s. 3.

Rp.

II.

Manniti 0.25.

Aquae dest. 8.00.

Spir. vini 8.00.

A megezüstözendő tárgyat az összeöntött folyadékba állítjuk.

Ezüsttányér zsír = *Ung. plumbi acetici*.

F

f. = fiat, legyen.

Fa, oly növény, mely a gyökérből fás, szilárd szárral emelkedik fel bizonyos magasságig, hol azután szétágazik s gallyaival és az azokon levő leveleivel koronát képez.

Faba, a babnak latin neve, mely később általános neve lett minden bab-alaku gyümölcsnek.

Faba buccari, faba pichurim, a nectandra puchuri Nees laurineákhoz tartozó forróövi növénynek szikleveleitől megfosztott magva; kettévált paszulyhoz hasonló. Tartalmaz laurostearint, kámfort, zsíros olajat. Hasmenés ellen használják.

Faba cacao, semen cacao, a theobroma cacao tojás-alaku, kissé lapos magvai, 2—2.5 cm. hosszúak, 1.0—1.3 cm. szélesek, a megszáradt magvak héja ránczos, vörösbarna, papírszerű.

A napon vagy hőnél szárított magvak héja a magbélhez van nőve, izök fanyar, keserű; ilyen a parái, bahiai, brazilai féleségek magvai; a guatemalai, colombiai, trinidadai féleségek magvait úgy szárítják, hogy előbb hordókba teszik s 3—4 napra a földbe ássák, hogy némi erjedésbe menjenek át. Eme magvak héja leválik, szürkésbarna, izök nem oly fanyar. Tartalmaz 1—1.5% theobromint, 3% festényt, 10% keményítőt, 48% oleum cacaot (l. o.)

Faba calabarica, semen physostigmatis, a physostigma venenosum Balfour (leguminosae) kuszó növény babhoz hasonló magva. A növény szára 5 cm. vastag s 18 m. hosszú lehet, virágai pirosak s a babéhoz hasonlóak s harminczankint fürtöt képeznek, Uj-Guineában, az Ó-Kalabar folyó torkolatánál tenyészik, tenyésztik Kelet-Indiában és Braziliában is. A bab 2—4 cm. hosszú, 1 cm. széles, vese-alaku, egyik oldala mindig domboru, gesztenye-barna színű; a domboru szél a 2 mm. vastag köldök mint barázda fogja körül. A mag vastagabb végén egy kicsiny mélyedés (peteszáj) van.

A calabarbab ha egészben van, a vízben uszik, mivel a maghéj alatt léggel telt üreg van.

Tartalmaz 1. physostigmatint, mely a szikek sejtjeiben s a magbélben fordul elő; 2. calabarint; 3. fehérnyét 23%; 4. keményítőt 48%, zsírt, ásványsókat.

Hatását l. Physostigmin alatt.

Faba febrifuga = Faba St. Ignatii.

Faba pichurim = Faba buccari.

Faba St. Ignatii = a strychnos Ignatii Berg babja, a növény a philipini szigeteken honos s az iszalaghoz hasonló cserjét képez.

A gyümölcs 12 cm. átmérőjű, a tökhöz hasonló, keserű belű és sokmagvú. A magvak tojásdadok, 2—3 cm. hosszúak, 3—4 élűek, fénytelen-barnák, ránczosak itt-ott szőrökkel fedve. Belül zöldes-barnák, áttetszőek, igen kemények. Tartalmaz strychnint és brucint; a nux vomicával egyenértékű hatása. Lásd ott.

Faba tonca, törökpaszuly, l. Coumarin.

Facies Hippocratica, ama torz arczkifejezés megjelölése, mely nagyfoku elgyöngüléskor vagy a halál előtt szokott beállani. Sajátságai: sápadt, ólomszürke, néha szederjes arc, a szemek és halántékok beesettek, az orr hegyesre összelapult, a fülek zsugorodottak, a homlokbőr feszes, száraz, a szemek félig nyitak, az ajak szederjes. Ha a f. H. nagyfoku betegségek kezdetén, nagymérvű kiűritések és tápszerhiány folytán jelentkezik, nem épen rossz jel, de ha hosszú betegség következtében mutatkozik, a közellevő halál szomorú előjele.

Facultas = képesség.

Faecula = liszt, *faecula amyloacea* = *amylum tritici pulv.*

Faeczet = *Acetum pyrolignosum*.

Faggyár = seborrhoea, a bőr faggyumirigyeinek túlságos elválasztóképesége. midőn a faggyu mint paizs lepi el a bőrt s megkeményedve, elzárja az izzadtság és faggyu kivezető csöveit. Főleg kis gyermekeknél mint „ólvár” jelentkezik. Gyógyszere a tisztaság.

Faggyu, l. Sebum.

Faggyudag = Steatoma, a kötőszövetben a bőr alatt meggyülemlett faggyu által okozott dag.

Faggyumirigyek, az epidermis második rétegében levő s a bőr felületére nyíló tömlők, melyekben a bőrfaggyu képződik. Ennek feladata a bőrt elegendő zsíradékkal ellátni a nedvesség ellen. L. Bőr.

Fagyal, *ligustrum vulgare* (Oleaceae), bogyónemű termése régebben mint hashajtó szer használtatott. *Obsolet officinalis*.

Fagydaganat, l. congelatio.

Fagykenőcs, l. Bals. contra pernion, Congelatio.

Fagypont; mivel a hő nem egyéb mint az anyag molekuláinak mozgása, ennél fogva a mozgások gyorsítása fölmelegítést, lassítása lehűtést jelent. Ha a tömegsmozgás nem képes legyőzni a cohaesiót, az anyag szilárd állapotu, de eme állapot a hőmérséklet emelésével megváltoztatható.

Az a pont, a melyen az anyag tömegsmozgása egyenlő a cohaesióval, fagypontnak neveztetik, ezen hőmérsékleten felül az anyag folyós állományu.

A különböző anyagok fagypontja különböző; így a szén-savé -86° , a higanyé -40° , vizé 0° , phosphoré $+44^{\circ}$, kéné $+115^{\circ}$, ólomé $+334^{\circ}$, ezüsté $+1000^{\circ}$, nyersvasé $+1200^{\circ}$, platináé $+2000^{\circ}$; eme hőmérséklet egyuttal az illető test olvadási pontjának is nevezhető. Fagypont alatt a hőmérőn a 0-fokot értik.

Fahéj = Cinnamomum.

Fahéjfestvény = Tinct. cinnam.

Fahéjsav = Cinnamilsav.

Fahéjszörp = Syr. cinnamomi.

Fahéjvíz = Aqua cinnamomi.

Fahrenheit Gabriel, a higanyhőmérő feltalálója, szül. Danzigban 1686. † Hollandiában 1736. Eleinte kereskedői pályára lépett, de előszeretettel foglalkozott a gyakorlati természettudományokkal. Hőmérőit 1715 óta borszesz helyett higánynyal töltötte meg s 0 ponttal az 1709. év lehidegebb hőmérsékletét jelölte, mely beosztás szerint a víz fagyontja 32, forrpontja 212 fok. L. Hőmérő.

Fájdalom, a tappintási idegeknek és az érző idegvezetéknek heves ingerüllete, melynek érzete az agyvelőben támad, de a fájdalom eredeti helyének érzetével együtt. A fájdalom érzete a megtámadott helyen nyilaló, szűrő, égető vagy lüktető s külső jelei az arcz ellorzulásában, könnyezésben kiáltásban nyilvánulnak. Ha az idegvezetők vezetőképességét bizonyos szerekekkel (analgetica, anaesthetica) csökkentjük, a fájdalom enyhül vagy megszűnik.

Fájdalomcsillapító szerek = Analgetica, anodyna.

Fájdalomfű = Hb. tanacetii.

Fajhő, fajmeleg, a melegnek hőegységeiben (caloria) kifejezett azon mennyisége, mely egyenlő térfogatú testek hőmérsékletének 1° -kal való emelésére kívántatik. A felvett hőmennyiség egyenes arányban áll az illető test tömegével és temperaturájával. A szilárd és cseppfolyós anyagok fajhőjének megvizsgálására három módszer van.

1. *Black keverési módszere*, mely abban áll, hogy rossz melegvezetőkön álló ismert tömegű s hőmérsékű rézhengerbe (calorimeter) m_1 tömegű $t_1 C^{\circ}$ -u vizet öntünk s gyorsan beledobjuk a megvizsgálandó m tömegű $t C^{\circ}$ -u x fajhőjű anyagot s összekerve a vizet egy már beállított hőmérővel, a keverék $r C^{\circ}$ -nyi temperaturáját megmérjük.

Ha a calorimeter tömege m_2 , fajhője c_2 , a kavaró tömege m_3 , fajhője c_3 , a hőmérő tömege m_4 , fajhője c_4 s az egész temperatura $t_1 C^{\circ}$, akkor az anyag hővesztesége $m x (t-r) =$ a viz, a calorimeter, a kavaró és a hőmérő együttes hőnyereségével: $(m_1 + m_2 c_2 + m_3 c_3 + m_4 c_4) (r - t)$; miből

$$x = \frac{(m_1 + m_2 c_2 + m_3 c_3 + m_4 c_4) (r - t)}{m (t - r)}.$$

Ha az anyag vízben oldódik, más, közömbös, ismert fajhőjű anyagot használunk.

2. *Lavoisier és Laplace jégolvasztási módszere*, mely azon alapszik, hogy 1 kgr. 0°-u jégnek 0°-u vízzé való átváltoztatására 79 25 caloria szükséges; ha tehát valamely m tömegű t'' -u s x fajhőjű test m_1 kgr. 0°-u jeget képes megolvasztani, akkor

$$m x t = 79 \cdot 25 m_1$$

$$x = 79 \cdot 25 m_1 : m t.$$

3. *Dulong Petit kihűlési módszere*, abban áll, hogy az egyenlő hőmérsékre hevített testeknek kihűlését másodpercenként mérjük. P. o. m és m_1 tömegű, c és c_1 fajhőjű anyagok közös temperaturája = t , ha az első test temperaturája t_1 a másodiké t_2 mp. alatt τ C°-al csökken, akkor az első test 1 mp. alatt $\frac{m c \tau}{t_1}$ caloriát veszít, a második pedig $\frac{m_1 c_1 \tau}{t_2}$ caloriát tehát

$$\frac{m c \tau}{t_1} = \frac{m_1 c_1 \tau}{t_2},$$

vagy $c : c_1 = m_1 t_2 : m t_1$; ha az egyik test fajhőjét ismerjük, a másikat eme arányból kiszámíthatjuk.

Dulong-Petit szerint a szilárd elemek atomsúlyának és fajhőjének szorzata mindig = 6.1. l. Atomsúly.

Fajsúly, ama mennyiség, mely azt fejezi ki, hogy valamely test mennyiszor nehezebb ú. olyan térfogatú 4° C-u víznél; ezt legegyszerűbben úgy határozzuk meg, hogy az illető test relatív súlyát elosztjuk ú. olyan térfogatú 4° C-u víz súlyával. Ezt különböző módon határozzuk meg.

1. *Hydrostaticai módszerrel* a Nicholson süppedő mérlegével. l. Araeometer.

2. *Pycnometerrel* folyadékokat oly módon mérünk meg, hogy a pycnometerbe beleférő folyadék súlyát elosztjuk; ugyan-csak a pycnometerbe férő víz súlyával.

Szilárd testek fajsúlyát köbcéntimeter szerint rovatkolt üveghengerben mérjük meg oly módon, hogy a félig vízzel telt hengerbe beletesszük a megméréndő testet: ahány köbcéntiméter vizet nyomott ki helyéből a test, annyiával osztjuk a relatív súlyát s megkapjuk a fajsúlyt.

3. *Bemártási üveggel*. a bemártási üveg egy hosszukás, higanynyal megnehezített, beforrasztott cső, mely kampóval egy mérleg rudjára akasztható. Ha eme csövet a mérleg másik karjával egyensúlyba hozzuk s azután vízbe merítjük, a súlyvesztéséget egyszer s mindenkorra reáírjuk s ezen számmal osztjuk ama súlyvesztéséget, melyet a cső egy más folyadékban szenved. P. o. Ha a cső vízben 6 gr.-ot veszít, $H_2 SO_4$ -ben pedig 11 grammot, a $H_2 SO_4$ fajsúlya lesz

$$\frac{11}{6} = 1.833.$$

4. *Araeometerekkel*. l. o.

Eme módszerek a légegyszerűbbek s ennélfogva legjobbak
Fakátrány = Pix liquida.

Falat = Bolus.

Falkások, ama növények, melyeknek porzói össze vannak nőve, l. Diadelphía és monadelphía.

Fan, regio pubis a nemzőszervek szőrrel fedett része.

Faraday Mihály, angol physicus szül. 1791. Newingtonban. Apja kovácslegény volt, ő maga pedig 13 éves korában könyvkötő tanuló lett s sokat olvasva egy villany-gépet szerkesztett, melylyel főnöke figyelmét magára vonta s közbenjárására Davy előadásait hallgathatta, kinek 1813-ban tanársegéde lett. Ő fedezte fel az elecromagneses inductiot, az electrolysis törvényeit, a diamagnetismust. Az államtól mindvégig szép évdíjjat huzott s számos tud. társaság tagja volt. † 1867-ben

Faradisálás, inductios árammal való gyógykezelés.

Fáradtság, ama érzés, melyet az izombeli munka folytán származó anyagok okoznak, l. a Curare legutólsó bekezdését.

Farfara, tussilago farfara, lókörmű szattyu, compositae, fészkés sárga virágjai tavaszkor leghamarább nyílnak ki; nagy, alapján szivalaku tőlevelci a német II. gykvb. hivatalosak s a species pectorales alkatrészét képezi. Obsolete off.

Farina Jean Maria, l. Eau de Cologne.

Farina = liszt, magvaknak őrlése vagy zuzása által előállított por l. az egyes főszók alatt.

Farkasalma = Aristolochia serp.

Farkasbors = Daphne mezereum.

Farkascseresnye = Atropa belladonna.

Farkasgomba = Nux vomica.

Farkashárs = Daphne mezereum.

Farkasmaszlag = Nux vomica.

Farkasszőllő, csillagfű, varju-szem, paris quadrifolia, liliaceae. Mint egyszikű növény négyestagu virágszerkezetéről s örvös leveléről nevezetes. Lepke 8, levélörve 8—10 levelű; levelei fordított lojásdadok.

Tőkéje csipős, undorító ízű, narcoticus, ugyszintén levelei is. A középkorban solatrum furiale név alatt officinalis volt.

Farkastorok, a szájpaddlásnak rendellenes alkotása, midőn az a fogsortól a lágy szájpaddig nincs összenőve, hanem az orrüreggel áll összefüggésben.

Farkkóró = Verbascum.

Faszén = Carbo ligni.

Faszesz = Methylalcohol.

Fatenyér = Lichen islandicus.

Faust János doctor. mesés ezermester, 1500 körül; baccalaureatusa a Heidelbergi egyetemnek, magiát is tanult s kevés physikai tudománya révén felhasználta az emberek hiszékenységet s egész legenda kört teremtett maga körül. A monda szerint az ördög vitte el, kinek még élete delén eladta lelkét.

Hazánkban ilyen csodadoctor hire volt a debreceni híres Hatvani professornak.

Favus = fej-kosz, bőrbetegség, melyet az achorion Schönleini nevű gomba okoz. igen makacsul gyógyúl; gyógyszerei a lágyító szerek, naphtól, kátrány, sublimát s általában a dermatozoicidák.

Fazekas Mihály, hadnagy, szül 1760. Debreczenben, † 1819. Sógorával, Diószegi Sámuellel együtt kiadták az első érdemleges magyar fűvészkönyvet.

Fe = a vas chemiai jele. l. Ferrum

Febrifuga remedia = antiphlogistica, antiperiodica.

Febris, pyros, = láz, forróság, nem önálló betegség, hanem a legtöbb kórnak tünete, melyet bizonyos chemiai anyagok okoznak, a szervezetben szaporodó micróbák által termeltetve. A láz az idegrendszer útján támad oly módon, hogy annak hőszabályzó működése megzavartatik, a hőtermelés pedig nagy.

Az egészséges ember hőmérséke hónalj alatt $36^{\circ}5' - 37^{\circ}$. Ha a hőszabályozás megzavartatik, a hőmérsék is fölhág. Ha a chemiai anyagok a hőszabályzó központot magasabb fokra állítják be, a beteg daczára hogy a hőmérő lázt mutat, fázik mindaddig, míg a szervezet a megfelelő hőfokot eléri (hidegrázás)

Ha a hőszabályzó központ izgalma vissza száll a normalisra, a beteg nagy forróságot érez s megindul a hővesztés: az izzadás.

A lázas hőmérséklet $37^{\circ}4'C$ -nál kezdők, $39^{\circ}5'C$, mérsékelt, $40-41^{\circ}C$ igen magas lázt jelent, $42^{\circ}C$ -ra igen ritkán, a halál után (tetanus, gerincvelősérülés) emelkedik; a legalacsonyabb hőmérsék $27^{\circ}C$, melyet collapsus, cholera s más betegségek végefelé mértek.

Megkülönböztetünk állandó (febris continua), alábbhagyó (febris remittens) és félbehagyó lázt (febris intermittens). A láz vagy lassan (lysis) vagy hirtelen (crisis) mulik el. A lázt graficailag szokták ábrázolni, mely ábrákból kitűnik, hogy p. o. a tüdőgyulladás lázjárása, hirtelen felszökő, 5—7—9 napig csaknem egyenlő fokon marad, ezután hirtelen aláesik; a tífusnál a láz lassan emelkedik, az első hét végével magas, így marad 2—3 hélig, lassanként visszatér a rendesre. A láz emelkedésével jár az érverések száma is: $39^{\circ}C$ -nál 100, $40^{\circ}C$ -nál 120 pulst számolálnak, kivétel az agyhártyagyulladás, melynél az érverés lassú. A láz magasságával arányban nő az anyagforgalom, az égés gyors s mivel a beteg alig képes táplálkozni, a túlhasználást nem képes pótolni s lesoványodik. A láz gyógyításánál az oki tényezőt kell tekintbe venni, tüneti kezelése hőelvonás (fürdő, lepedőzés) vagy lázellenes szerek (antipyretica) adagolása által történik.

Fecskefü = Chelidonium majus.

Fedőszerek = Detectiva.

Fehérfolyás = Fluor albus.

Fehérje = Albumin.

Fehérjevizelés = Albuminuria.

Fehérmályva = Althea.

Fehérüröm = Absinth.

Fehérvérűség, leukaemia, leukocytaemia, a vérnek oly kóros elváltozása, midőn a vörös vérszéltek fogynak, a fehérek szaporodnak, tünetei a lép és nyírkmirigyek megnagyobbodása, lesoványodás, láz.

Gyógyszere alig van, leggyakrabban használatos a vas és arsen.

Fehling reagens glucosere l. Hugyvizsgálat.

Fejet = Emulsio.

Felfájás, l. Cephalalgia.

Fejkórpa, részint a fejbőr hámlása, részint bizonyos gombafaj által okozott betegség. Legjobb gyógyszere az 1 $\frac{1}{10}$ sublimatviz. L. Hajápolás.

Fejkosz = Favus.

Fejverőér = Carotis.

Fejvízkór, hydrocephalus, ama betegség, midőn a koponya-csonton kívül vagy belül savószerű folyadék gyülemlik meg. A belső vagyis valódi fejvízkór a savónak beszűrődése által keletkezik. A gyermekek fejvízkója gümös eredetű, de előállhat hajlam, a szellem hirteleni fejlődése, a fej melegen tartása folytán is. Kimenetele a halál, ha esetleg javulás áll is be, idegbántalmak maradnak vissza.

Fejzúzás = Cephalotripsia.

Fekély, ulcus, szervek felületi szövetének szétesése, mely fertőzés által (seb) vagy egy mélyen fekvő tályognak a felületre törése által keletkezik. A fekély genyed, majd a vándorlósejtek által a szövetek sarjadzának s ennek haladásával beheged; ha a sarjadzás kimarad, a fekély rossz indulatu (rák), tulságos sarjadzásnál vadhus (caro luxurians) keletkezik. A fekélyek kezelése szigoruan antisepticus legyen.

Fekete cukor = Succus liquir. dep.

Fekete halál = Pestis.

Fekete hályog = Amblyopia.

Fekete himlő, l. Himlő.

Fekete hunyor, l. Helleborus.

Fekete nadálytő, l. Symphitum.

Feketevérűség, melanaemia, bizonyos hideglelési tünetekkel járó elváltozása a vér festanyagának, mely azonban az alapbaj gyógyításával elmulik.

Fekeseb, l. Decubitus.

Fel = Epe.

Félárnyék készülék, a saccharimetreknak egy módosított félesége, melynél a hegyikristályokból csiszolt prismarendszeren áteső fény oly módon töretik meg, hogy bizonyos szög alatt a látótér felét sötétén hagyja, a másikat pedig félárnyékszerűen világítja meg.

Fel bovinum, l. **Fel tauri**.

Felhám, l. **Bőr**.

Félfémeknek nevezetnek ama elemek, melyek physicali sajátságukban megegyeznek a fémekkel, de chemiai jellegük hol +, hol —, azaz úgy sav-, mint basis-jellegű vegyeket képeznek. Ilyen fémek: Arzen, antimon, chrom, cerium.

Fellengítés, sublimatio, szállasztás, a szilárd testek lepárolása, midőn azokat hevítés által gőzzé alakítjuk s lehűtés által ismét megsűrítjük.

A fellengítő edény nem egyéb, mint két, egymást elfedő üst; az alsóba teszszük a fellengítendő anyagot, a felsőbe vizet. Gyenge hevítésnél az illanó szilárd test gőzzé alakul s a felső hideg üst fenekére rakódik le. L. **Acidum benzoicum**.

Felletár Emil dr. gyógyszerészudor és országos művegyész, szül. 1834. Tapoleczán. 1862-ben gyógyszerészdoctor, 1863-ban a törvényszéki vegytan magántanára, 1871-ben országos vegyész lett. Művei főleg a törvényszéki vegytan körébe vágnak. Megírta Kátai Gáborral 1868-ban a gyógyszerészeti tudományok alapvonalait s szerkesztette 1863-ban a *Vegyészet és gyógyszerészet* című folyóiratot.

Felszívó szerek, l. **Resorbentia**.

Fel tauri depurat. siccum, tisztított marhaepe, a német, osztr. és orosz gykv.-ben hivatalos s oly módon állítatik elő, hogy egyenlő mennyiségű marhaepe és borszesz keveréke leülepités és szűrés után lepároltatik s a visszamaradt rész addig rázatik állati szénnel, míg halványsárga színű lesz; a szűrédeket szárazra kell párolni. Sárgásfehér, vízben és alcoholban oldódó por. Tartalmaz taurocholsavas és glycocholsavas natriumot, cholint, lecithint Alkalmazták 0.25—1 gr.-os adagokban emésztés javítására, midőn az az epeelválasztás csekélységétől függ.

Fel tauri inspissatum, a marhaepének egyszerű besűrítése által készül; kellemetlen szaga, vízben oldódik. Alkalmazták külsőleg is mint lágyító szert szappanokkal keverve.

Fel vitri, anatron, üvegepe, nem más, mint megolvasztott üveghab, mely K_2CO_3 -t és KCl -t tartalmaz. Készítik is gyógytári kézi eladásra 1 r. hamuszir, 1 r. konyhasó és 8 r. kal. sulfacumból.

Fémek, metalla, ama átnemlátszó, megolvasztható, kalapálással nyújtható elemek, melyeknek erős, sajátos fényök van, a hő, villamosságot jól vezetik, oxydjaik lugos kémhatásuak s a villamos vegybontásnál a + sarkon vállanak le (positiv elemek). A higany kivételével szilárd, sokszor jegeczes alakban fordulnak elő. Legtöbbje levegővel érintkezve annak O-jével egyesül, megrozsdásodik.

A fémek első definitióját Géber adta, ki szerint azok kénből és higanyból állanak (l. chemia). Mai definitiója a fémeknek Lavoisier, Thenard és Berzelius kutatásain alapszik. A fémeket a periodusos tábla alapján a következőleg csoportosítják:

I. Hydrogén . . . H.

II. Alkali-fémek : lithium, natrium, kalium, rubidium, caesium.

III. Földfémek : calcium, strontium, barium.

IV. Magnesiumcsoport : magnesium, beryllium, zink, cadmium.

V. Rézcssoport : réz, ólom, higany.

VI. Ezüstcssoport : ezüst, thallium.

VII. Aranycssoport : arany, bismuth.

VIII. Aluminiumpcsoport : aluminium, indium, gallium.

IX. Vascsoport : mangan, vas, nickel, cobalt, chrom.

X. Molybdáncsoport : molybdän, wolfram, uran.

XI. Platincsoport : platina, palladium, iridium, rhodium, ruthenium, osmium.

XII. Óncsoport : ón, titan, zirkon, thorium, germanium.

XIII. Ceriumcsoport : cerium, yttrium, lanthan, didym, scandium.

XIV. Vanadincsoport : vanadin, tantal, niob.

Fene, fekélyes, kiütéses eves sebek egyetlenleges neve.

Fenum graecum = görög széna, frigonella fenum Graecum, déli Európában, Aegyptomban, Kis-Ázsiában honos növény a papilionaceák családjában. Átható szagu szárított magvai hosszúkásak, barnássárgák, tartalmaznak illó és zsiros anyagot, nyákot, keserü anyagot. Régebben mint az ivaröszönt emelő szert használták, ma már csak mint emésztést emelő szert alkalmazák állatgyógyászati czélokra.

Fény, eme elnevezés alatt azt értjük, mi által a tárgyak láthatókká lesznek oly módon, hogy az azokból kisugárzó, vagy azok által visszavert fénysugarak szemünk érző idegeire hatnak. A fény mibenlétét illetőleg két hypothesis áll fenn :

Newton emanatiós elmélete, mely szerint a fény a világitó testekből kiömlő finom anyag, mely a hajítás és ütközés törvényeit követi.

Huyghens (1690.) undulatiós (hullám) elmélete, mely szerint a fény a világaether rezgésénél nem egyéb. Eszerint valamely test világit, ha képes az aetherrezgést annyira erőssé tenni, hogy az szemünkben a fény érzetét keltse. A fény époly mértani fogalom, mint a hanghullám rezgése.

A fény egynemü közegben egyenes vonalban terjed, melynek következménye az árnyék.

A fény erőssége a távolság négyzetével egyenes arányban fogy.

A fény sebessége 1 mp. alatt 42000 mf. A sima felületre eső fénysugarak a beesés szögével egyenlő szög alatt veretnek vissza.

Ha a fénysugár sűrűbb közegből ritkába, vagy ritkábból sűrűbe lép, iránya megváltozik, a fénysugár megtörik, még pedig annál nagyobb szög alatt, minél jobban eltér a beesés szöge a

merőlegestől. Ha fénysugár sűrű közegből lép a ritkába, a merőlegestől, ellenkező esetben a merőlegeshez törik.

A beesés és törés szögeinek sinusai állandó viszonyban vannak, mely viszony a testek törésmutatóját adja. A víz törésmutatója: 1.333, alcoholé 1.365, szénkénegé 1.631, flintüvegé 1.635, koronaüvegé 1.530, gyémántté 2.487.

Átlátszó, planparallel közegeken áteső fénysugár úgy a belépésnél, mint a kilépésnél megtöretik, de a kilépő sugár párhuzamos a belépővel. Ha a törő közeg nem párhuzamos oldalú, hanem prizma, akkor a beeső fény a kilépésnél szétszóratik. (L. Színszórás.)

Bizonyos törékenységgű fénysugarak képesek némely vegyület kémiai szerkezetére hatni s azt megbontani. Így p. o. a növények a szénsavból fény behatására képesek a szén magasabbrendű vegyületekké átalakítani, a *H* és *Cl* elegye sötétben nem, de fény behatására azonnal egyesül *HCl*-vá. A fénynek eme kémiai hatása főleg az ezüstnek *Cl* *Br*, *J*. vegyületeinél nyilvánul, midőn azokat megbontja s fém-ezüstöt választ le. (L. Fényképezés). A leghatásosabb kémiai sugarak a kékek és ibolyaszínűek, míg a többiek nem, a vörös épen nem kémiaiilag activ; a gyógytárakban használt hyalit üvegek ennél fogva épen nem óvják meg a fény bontó hatásától a beléjük helyezett szereket, azért használatuk indokolatlan. Wollaston szerint a kémiai hatást aláltható ibolyasugáran túl levő sugarak is mutatják. (Ultraviolett sugarak). I. még fénysarkítás, fluorescentia, phosphorescentia, lencsék, színszórás.

Fényképezés, photographálás, bizonyos félmérzékeny vegyületekkel bevont lapra való rajzolás. Schulze német orvos volt az első, ki 1707-ben észrevette, hogy krélaporral kevert *Ag NO₃* oldat a napon megfeketedik, Wedgwood 1802-ben pedig *Ag NO₃* oldattal áztatott papírlapra másolt a napon más képeket. A photographálás menete röviden ez: Ha egy papírlapot 1—2 perczig *Na Cl* oldatban áztatunk s száradás után sötét helyen *Ag NO₃* oldattal inpraegnáljuk, a papír felületén félmérzékeny *Ag Cl* réteg képződik. Ha eme lapra egy képet teszünk s a nap sugarainak állítjuk ki, a chlőrezüst azon a helyen, hol a fény érte, megfeketedik s a kép negativ formában lesz látható. A meg nem bontott chlőrezüstöt natr. hyposulfat oldattal feloldva a képet állandósítjuk. Fényképezési czélokra üveglemezeket állítanak elő oly módon, hogy melegvizben oldott gelatinhoz *KB* és *Ag NO₃* oldatot kevernek, midőn félmérzékeny *Ag Br* és *KNO₃* keletkezik. Eme gelatint egyenletesen üveglemezre öntik s megszárítják. Ha eme lemezre fénysugár esik, a bromézüst subbromiddá alakul a megtámadott helyeken; ha most a lemezt az u. n. előhívóba tesszük (oxalsavas kalium és vasoxydul, szerves előhívók: eiconogén, pyrogallol hydrochinon, methol stb.) az a subbromidot színezüstté reducálja, míg a meg nem támadott rész bántatlan marad s a bomlás elkerülése végett

natr. hyposulfattal kioldandó (fixirozás) Az így előállított kép negatív, melyről pozitív képet nyerhetni úgy, hogyha szorosan reá egy fémérzékeny papírt helyezünk s világosság behatásának teszszük ki s a megfelelő szerekkel színtjük. I. az amateur fényképészi tanítókönyveket.

Fenyő, I. Pinus.

Fenyőillat:

Rp.

<i>Cumarini</i>	0.005
<i>Trae vanil.</i>	X.
<i>Aeth. acetic.</i>	VIII.
<i>Ol. citri</i>	2.0
» <i>pini syl.</i>	5.0
» <i>pini pum.</i>	X.
<i>Spir. cologn.</i>	5.0
<i>Spir. vini r.</i>	100.0

Misce

Rp.

<i>Olei pini pum.</i>	100.0
» <i>bergam.</i>	5.0
» <i>thereb. r.</i>	3.0
<i>Spir. vini r.</i>	1000.0

Fenyőpálinka. boroviczka, úgy készül, hogy az összezuzott fenyőbogyókat kevés vízzel 16°C-nál állani hagyják, hogy a benne levő cukor borszeszszé alakuljon, azután lepárlás alá vetik, mégpedig vízfürdőn.

Fénysarkítás. polarisatio, Malus kimutatta (1809), hogy az aether a terjedés irányára merőleges síkban rezeg, de minden elképzelhető irányban; képzeljük a terjedés irányát egy vonalnak, a rezgések eme irányra minden irányban lehetnek merőlegesek. Ha most egy fénysugár 55° alatt üveglemezre esik, az annak egyrészét átbocsájtja, másrészét vissza veri de eme két sugár rezgési síkja nem lesz már egyenlő: a visszavert sugár a tükör síkjával párhuzamosan, az átbocsájtott sugár a haladás irányára merőlegesen rezeg; az előbbi, visszavert sugarat sarkított fénynek nevezzük.

Ha eme sugár 55° alatt egy oly tükörre esik, mely az első tükörrel párhuzamos, a fény visszaverődik, minden más helyzetben, melynél a sarkított fény rezgése nem párhuzamos a tükörlappal, visszaverődés nem keletkezik.

Az ily tükörkészüléket fénysarkító (polarizator) nevezzük.

Vannak jegecze, melyek a fényt felbontják rendes és sarkított fényre, ha az kristálytengelyükkel merőleges irányban halad át rajlok, ilyen az izlandi pát, turmalin, herapatit.

Ha a sarkított fény útjába cukoroldatot teszünk, a má-

sodík tükröt jobbfelé kell forgatni, hogy a fény visszaverődjék, ha tojásfehérjét alkalmazunk czukor helyett, a tükröt balra kell fordítani. Az előbbi anyag, a dextrin, citromolaj stb. jobbra fordítók (dextrogyrek), a gyümölcsczukor, fehérnyék balrafordítók (laevogyrek). I. Circularis polarisatio. Polarisator.

Ferenczpálinka = Sósorszesz.

Fermentatio = Erjedés.

Fermentum = Élesztő.

Fernambukfa, *lignum fernambuci*, *caesalpinia echinata* Lam. brasíliai fa, mely a kereskedésben kemény, nehéz, atlaszfényű barnaveres darabokban fordul elő. Tartalmaz brazilin nevű színyanyagot, mely lugokkal nem kék, de veres lesz, haematoxylinnek és phenolnak vegye, HNO_3 -al való forraláskor picrinsavat ad. Mint adstringens alkalmazák. I. lign. campech.

Ferralbumose = Ferr. albuminat.

Ferratin, a sertés májából izolált vérfehérjeső vassal, mely 6—10— sőt 38% vasat is tartalmaz, hasonló a haematoгенhez. Eme szer oldatban

Ferratose név alatt ismeretes s sápkornál alkalmazák.

Ferrichtol, $3\frac{1}{2}\%$ vasat tartalmazó ichtiolsulfosavas só.

Ferripton, 3.8% vasat, 7.0% protein anyagot és 89.2% vizet tartalmazó specialitás.

Ferripyrin: $Fe_2Cl_6 \cdot 3(C_{11}H_{12}N_2O_3)$, narancsszinű, vízben oldódó por, mely 20%-os oldatban vérző felületek tamponirozásánál kitűnően bevált. A vaschlorid fölött az az előnye, hogy nem mar. Belsőleg is alkalmazható 0.5 gr-os adagokban gyomorvérzésnél.

Ferri . . . vegyületek. I. Ferrum.

Ferropyrin: $[(C_{11}H_{12}N_2O_3)Fe_2Cl_6]$, 64% antipyrin és 12% vasat tartalmazó vegyület, mely minden tekintetben megegyez az előbbivel. A hidegen telített oldatból főzéskor rubinvörös lemezek vállanak le, melyek 220°C-nál olvadnak meg.

Ferrosol, barnás fekete folyadék, mely ferr. oxyd. saccharat. és natr. chlor. saccharatumnak vegyülete. Napi adagja 1 kanál.

Ferrostyptin: 60% vaschlorid. 25% chlorammonium és 15% antifebrin keveréke. Vízben könnyen oldódó jegeczes por, adstringens és antisepticum.

Ferro . . . vegyek, I. Ferrum.

Fertőzés, kórokozó bacteriumnak bejutása a sebbe vagy a vérkeringésbe.

Fertőző betegségek, ama betegségek, melyeket microbák bejutása okoz, ilyenek: tífus, diphteritis, cholera, gyermekágyi láz, scarlát.

Fertőztelenítés, I. Desinficiálás.

Ferrugo = rozsda.

Ferula assa foetida, I. Assa foetida.

Ferrumina vitriariorum, üveg és porcellánragasz:

Rp.

Pulv. Mastiches 3, *solve*
Alcohol. 12, *adde*

solutionem:

Ichtiocollae 4 *et*

Aquae 20,

Spir. frum. 2.

solutioni collato adde

Gummi ammon. 1,

antea Spir. frument. 5. *solut.*

Misce

Ferrum, Fe = 55.88, Mars, négy v. é. + elem. vegyületeiben azonban mindig két atommal szerepel s hol 4, hol 6 v. é. a szerint, amint egymással 2 vagy 1 vasatom van kapcsolódva.

= Fe = Fe =

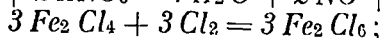
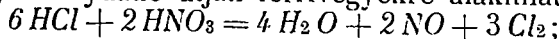
≡ Fe — Fe ≡

ferro-, ferrosum; vagy ferri-, vagy ferricum, vagy vasoxydul vegyek, élecek; vasoxyd vegyek, élekek.

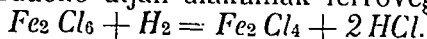
A vas csaknem ezüstfehér 7.84 f. s. fénylő, szívós fém, legkeményebb a nyújtható fémek között.

Szabadon nemigen fordul elő, de oxygénnel és kénnel vegyülve nagy mennyiségben jön elő mint vörös vasércz: $Fe_2 O_3$, vaspát: $Fe_2 (CO_3)_2$, vaskovand (pyrit): $Fe_2 S_4$. Fontos alkatrésze a növényi, állati és emberi szervezetnek, a vérnek. A vasat oxydvegyeiből állítják elő H-nel és C-nel való reducálás által: $Fe_2 O_3 + C_3 = Fe_2 + 3 CO$; $Fe_2 O_3 + 3 CO = Fe_2 + 3 CO_2$; A kifolyó öntött vas 3–6% szenet tartalmaz részint. oldva részint lekötve s ezért nem hajlítható; ha eme vasat izzásnál folyton kalapálják, a szén nagyrésze elég a levegőn s a vas ezáltal lágyabb s nyújtható lesz s 2%-nál kevesebb szenet tartalmaz. Az aczél széntartalma 0.6–1.5%. A nyersvas f. s. 6.635–7.57, olvadási pontja 1100–1300 °C; a kovácsolt vas f. s. 7.352–7.9, Olv. p. 1800–2250 °C. Vörös izzásnál puha, fehér izzásnál forrasztható, azonfelül elég.

Ha vasat hig savakba állítunk, (HNO_3 kivételével) ferrovegyek származnak s H illan el: $Fe_2 + 4 HCl = Fe_2 Cl_4 + 2 H_2$; a ferrovegyek oxydatio útján ferrivegyekre alakíthatók:

a ferrivegyek reducio útján alakulnak ferrovegyekké:

A ferrivegyek állandóak, a ferrovegyek a levegő oxygénjével átalakulnak ferrivegyekké.

A tiszta vas száraz oxygénben vagy levegőn, tiszta vízben nem változik, ellenben nedves levegőn, ha az CO_2 vagy savgőzőket tartalmaz, azonkívül sótartalma vízben felületére ferrihydroxydból álló rozsda rakódik le, mely utóbb az egész vasat

átalakítja: $Fe_2(OH)_6$ -dá. A tiszta vas tömény HNO_3 -ban nem változik meg s abból kivéve s megmosva ellenáll a legtöbb chemiai behatásnak, szóval passív, ellenben ha egy rendes vassal megérintjük, ismét activ lesz. (Faraday)

A vasvegyületek oldatai ammoniumsulfiddal feketé: Fe_2S_2 -ből álló csapadékot adnak; a ferrovegyek ammoniával piszkoszöld: $Fe_2(OH)_4$, a ferrivegyek rozsdavörös: $Fe_2(OH)_6$ csapadékot adnak; a sárgavérsugró a ferrovegyek oldataiban fehér, később megkékülő, ferrivegyekben sötétkék csapadékot okoz, az első ferro-ferrocyanat: $(Fe^{IV})_4(Fe_2Cy_{12})$, a másik ferri-ferrocyanat: $(Fe^{VI})_4(Fe_2Cy_{12})_3$ l. Ferrum reductum.

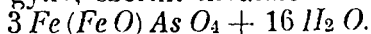
Ferrum aceticum oxydatum liqu. Liquor ferri acélici, folyékony eczetsavas vaséleg: $\frac{2}{3}$ rész $[(C_2H_3O_2)_2H.Fe_2O_3]$, a német és E.-Államok gykve szerint hivatalos; úgy készül, hogy 10 r. tiszta kénsavas vaséleget 40 r. vízben oldanak s ez oldathoz 8 r. ammonia és 150 r. víz elegyét adják, midőn 5 rész $Fe_2(OH)_6$ válik ki, melyet kimosás és kisajtolás után 6 r. hig eczetsavban hideg helyen több napig oldanak. Veres-barna, eczetsavszerű 1-138 f. s. folyadék, $\frac{8}{100}$ színvasat tartalmaz. Állásközben eczetsav elszállása miatt elhomlik s $Fe_2O_3(OH)_2$ válik ki. 2—10 cseppjével a vas javallatai alapján használják. l. Ferr. hydr. reduct.

Ferrum albuminatum Marfori, vasfehérje. 40 gr. száraz albumint 250 cm³. vízben oldva 50 cm³. $\frac{5}{100}$. K_2CO_3 oldattal rázzuk, a zselatinszerű sárgás tömeget kimossuk s vízfürdőn folyósítjuk s megszűrjük. A szüredéket 1500 cm³. vízzel hígítva sósavval megsavanyítjuk s a csapadékot összegyűjtve oly ammoniában oldjuk, mely annyi frissen készült ammon. ferro-tartaricumot tartalmaz, hogy a 40 gr. albuminnal 4 gr. vassó lépjen cserebomlásba. A nyert sötét vörösbarna folyadékot $\frac{1}{2}$ óráig forraljuk s a megszűrt oldatból a ferr. albuminatot eczetsavval kicsapjuk addig, míg a leváló csapadék ismét kezd oldódni. Az így nyert ferr. albuminatot kimossuk, megszáritjuk s porrá törjük. A csapadékot mindig erősen hígított oldatból választjuk le $\frac{82}{100}$ vas. Alkalmazák 0-20—0-60 gr.-os adagokban chlorosisnál.

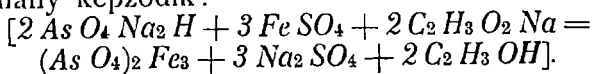
Ferrum albuminatum solutum. Liquor ferri albuminati. Ph. Germ. III. Ned. III. Az előbbinek oldata, 1000 részében 4 rész tiszta vas van, azaz 48—50 rész ferr. albuminat.

Adagja naponta 3 kávéskanál. l. Ferr. hydrogen. reduct.

Ferrum arsenicicum oxydulat. Arsensavas vasélecs, az angol és amerikai gykv. szerint hivatalos:

Barnászöld por, előállítható 90 gr. ferr. sulf. oxydat-nak 450 gr. 40 gr. arsensavas és 30 gr. eczetsavas natriumnak 300 gr. vízben való oldása s az oldatok összeöntése által, midőn fehér válmány képződik:

A válmányt szűrőn jól ki kell mosni, azután megszáritani. 0·003—0·005 gr.-os napi adagokban alkalmazzák az acid. arsenicosum javallatai alapján

Ferrum benzoicum in oleo jecoris solubile: $Fe(C_7H_5O_2)_3 + \text{aqu. } 25\%_n$ vasoxydot tartalmazó por, melyet oleum jecorisban kevés aetherrel oldva a vas javallatai alapján alkalmazznak.

Ferrum bromatum, $Fe_2Br_4 + 6H_2O$. A ferrum jodatumnához hasonló módon készül. 0·06—0·3 gr.-os adagokban alkalmazzák scrofulánál, hőségzámhiánynál.

Ferrum carbonicum oxydatum hydric. Ph. Bor. VI. $Fe_2(CO_3)_3$, oly módon készül, hogy ferr. sulf. oxydulatumhoz 8 részhez oldatban 5 rész amm. carbonicumot adnak, a válmányt pedig $100^\circ C$ -nál megszáritják. Vörös por, alkalmazzák 0·20—1·0 gr.-os adagokban.

Ferrum carbonicum saccharatum, a német III. osztr. VII. angol és orosz gykvek szerint hivatalos s frissen készített ferri-carbonatnak (l. fent) 4 r. cukorral való keverése által készül az oxydatio megakadályozása végett. Agyomor sósavában vas-halvacscsa oldódva a vérbe könnyen átszívárog. A vas javallatai alapján adagolják 0·30—0·60 gr.-os adagokban.

Ferrum catalysatum = Ferr. oxyd. dialysatum.

Ferrum chloratum oxydulatum, vashalvac. ferrochlorid: $Fe_2Cl_4 + 8H_2O$; a német gykv. szerint akként készül, hogy 110 r. vasreszeléket 520 r. sósavban oldunk fel, midőn a következő folyamat megy végbe: $4Fe + 8HCl = 2Fe_2Cl_4 + 8H$. Az átszűrött folyadékot 1 r. tiszta sósavval keverve addig párologtatjuk, míg merev tömeggé szilárdul. Levegőn vizet és O -t vesz fel s Fe_2Cl_6 -dá és Fe_2O_3 -gé bomlik. A fehérnyét nem alvasztja meg; alkalmazzák mint adsztingens és az anyagforgalom emelését előmozdító szer 0·1—0·2 gr.-os adagban.

Ferrum chlorat. oxydulat. solut, oly módon készül, hogy a fenti szer készítésének mennyiségét 1000 r. vízben oldjuk, hogy a folyadék f. s. $1:230$ legyen.

Ferrum chloratum oxydatum = Ferrum sesquichloratum

Ferrum citricum oxydatum, ferricitrat, citromsavas vasé-leg, a német III. és Egyesült áll. gykv. $C_3H_4OH(CO)_3O_3.H.Fe$. előállítható oly módon, ha frissen lecsapot ferrihydroxydból 10 részt citromsavnak 50:250 vizoldatával hagyunk állani, $90^\circ C$ -on az átszűrött folyadékot szörpsűrűre párolva ecsettel üveg-lemezre kenjük s $37^\circ C$ -nál megszáritjuk. Vízben oldódó rubin-vörös jegeczek, az oldatból ammonia nem választ ki csapadékot. Kis adagjai a vas hatásán kívül huyghajtólag hatnak. Adagja 0·10—0·50 gr.

Ferrum citricum ammoniat, a brit és német gykv. szerint hivatalos, előállítható 8 r. ferr. sulf. oxydatból frissen lecsapot $Fe_2(OH)_6$ -ból, ha azt 4 r. citromsavból és 8 r. vízhől álló oldattal vízlúrdón addig hevítjük, míg csak a vashydroxyd oldódik; kihű-

lés után az oldathoz 5-5 r. ammoniát adunk s besűrítve úgy járunk el vele, mint a ferr. citricummal. Setétveres, szagtalan, édes ízű, vízben oldódik. Vérzés-csillapító hatása nincs. Oly vérszegényeknek rendelik, kiknek gyomra más vas készítményt asszimilálni nem képes. Adagja 0.25–0.50 gr. narancsszörppel vagy fehér borral.

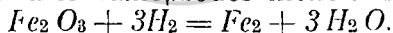
Ferrum citricum effervescens, ferr. citricumnak és kevés borkósavnak keveréke.

Ferrum cyanatum insolubile, ferri-ferrocyanat, olthatlan berlini kék.

Ferrum cyanatum solubile, ferro-ferricyanid, mely még kevés alcalit tartalmaz. l. Berlini kék.

Ferrum hydricum = ferrum oxyd. fuscum.

Ferrum hydrogenio reductum, ferrum reductum, színtett vas, német III. magy. I. II. gyk. szerint. Oly módon készül, hogy feloldott és megmelegített ferr. sesquichloratumból fölös ammoniával ferri-hydroxydot csapunk le, melyet szűrőn összegyűjtve megszáritunk s téglében izzítunk, midőn ferrioxiddá alakul: $Fe_2(OH)_6 = Fe_2O_3 + 3H_2O$. Eme terméket vízszintesen fekvő üvegcsőbe teszszük s hydrogént vezetünk rajta keresztül. A hydrogént H_2SO_4 és Zn -ből készítjük s a fertőzőmennyek visszatartása végett három U alakú csővön vezetjük át; az elsőben KOH darabok vannak, mely a savat, a másodikban $CuSO_4$ oldattal megáztatott habkődarabok vannak, melyek H_2S t. AsH_3 -t tartják vissza, a harmadikban chlorcalcium darabok vannak, mely a H gázból a nedvességet szívja magába. Ha a készülékből a levegő már ki van űzve, a ferrioxiddal tartalmazó csövet izzásig hevítjük, mely hőmérséknél a H vízképződés mellett reducálja a vasat:

Ha viz többé nem képződik, a reductio be van fejezve.

A készülék kivezető csőve víz alá érjen.

Szürke-fekete por, melyet a delej magához vonz: hevítéskor a levegőn vaséleggő lobban el. HCl feloldja, az oldat kékeszöld, veres-vérugsóval kék, sárgavérugsóval fehér, idővel megkékülő válmányt ad. Sokszor Fe_3O_4 t tartalmaz mely 2 gr. jód és 2 gr. Kal. jodat. oldatában nem oldódik fel.

A vas a szervezetnek fontos alkatrészét teszi részint az izmokhoz kötve, részint a vérben a haemoglobinban ($8\%_{\text{vsm}}$); 70 kilós szervezet vastartalma k. b. 2 gr. melyet a hús, tojásfehérje, növényi anyagok szolgáltatnak.

A vaspár a gyomorba jutva, annak sósavával Fe_2Cl_4 -csá alakulva az emésztéshez szükséges savat megköti, emésztelenséget, a képződő H pedig hurutot, bélfelfúvódást okoz, eme tünetek azonban kevés vasnál alig észrevehetőek. A képződött Fe_2Cl_4 a vérbe azonnal átszivárog s hatását azonnal kifejti, mivel sem összehúzólag, sem alvasztólag nem hat. Pár nap múlva a hőmérsék emelkedik, a vizeletkiürítés nagyobb. A színes vértetek szaporodtával az arcz pirosabbá s a bőr színe

egészségesebbé válik, de a vérzésekre való hajlandóság nagyobb mi nőknél a hőszaot indithatja meg.

Éme vázolt hatás azonban csak akkor mutatkozik, ha az emésztés jó s a szervezet eléggé képesítve van nagyobb anyagforgalomra, a szervezet nyugalma s mozgása arányos. — A Fe_2Cl_4 -nak hatása főleg a fehér vértestecskékre kiváló, mivel azzal színes vértestecskékké alakul s czáltal a szervezet élenyfelvevő s azt széthordó anyagai szaporodnak s a protoplazma elegendő oxygént kap az anyagforgalomhoz.

Főleg ivarérésnél fellépő sápkórnál, leányoknál kis adagban igen jó eredménynyel használható; nemkülönbén jó hatása van nagyfoku vérzések, hosszas váltóláz által előidéztet vérszegénységnél is. Hőszaot csak annyiban bír előidézni, a mennyiben az anyagforgalmat emeli, ugyanennek tulajdonitható zsábaknál tapasztalható jó hatása is.

Sikertelen oly vérszegénységnél, mely a czélszerűtlen táplálkozásból származik, káros hatásu tüdővészénél, midőn vérzési hajlamok vannak jelen.

Adagja 0.05—0.25 gr. napjában 1—2-szer.

Ferrum hydrooxydatum, ferrum peroxydum hydratum, ferri peroxydum humidum, ferrihydroxyd: $Fe_2(OH)_6$. vörösbarna por, mely keletkezik ferrivegyékből, ha azok oldatához ammoniát adunk, a kémszer fölőseben oldódik. Éme csapadékból készítjük a többi vasvegyületeket. Az angol gykv. szerint hivatalos, melyben úgy állittatik elő, hogy 4 r. ferr. sulf. oxydat. oldatot 33 r. $NaOH$ oldatához önljük. Acid. arsenicosummal történt mérgezésnél mint ellenszert alkalmazzák, mivel azzal oldhatatlan csapadékot képez.

Ferrum hypophosphorosum: $Fe_2(PH_2O_2)_4$. az amerikai gykv. ben hivatalos, előállitható 32 gr. $FeSO_4$, 30 gr. hig phosphorsavból és 45 gr. vízből, ha abba 21 gr. calc. hypophosphor-ot kevernek s három percnyi dörzsölés után a tömeget kifacsarják s a folyadékot átszűrik. Az oldat elpárologtatása után mint barnás por marad vissza a ferr. hypophosphat. Ha a leszűrt folyadékhoz 7-szer annyi szörpöt adunk, az u. n. syrupus ferri hypophosphatit nyerjük, melynek adagja 4 gr. Alkalmazzák tuberculo-isnál és rachitisnél 0.3—0.6 gr.-os adagban.

Ferrum iodatum: Fe_2I_4 , ferrojodid, a brit és német gykv. szerint hivatalos. nálunk a vele készülő pilulák és a syrup. ferri iodati hiv.

Előállitható, ha 2 r. vaspor 18 r. vízzel és 8 r. jóddal melegittetik, mig az oldat világoszöld színű lesz; midőn k. b. 10 r. Fe_2I_4 képződik; czélszerű a készítésnél fölő vasat venni, mert különben Fe_2I_6 képződik, mely azután más hatásu. Az oldat elpárologtatása után a Fe_2I_4 mint szürke, fényes tömeg marad vissza, mely vízben és alcoholban oldódik; levegőn elbomlik Fe_2O_3 -ra. A vas és jódd hatását egyesíti magában

Alkalmazzák 0.05—0.30 gr.-os adagban, görvélyes és goly-

vás egyéneknél, megdagadt nyakmirigyeknél, sápkórnál, általános bujakórnál. Külsőleg is alkalmazzák bujakóros fekélyek mosására 3:200.

Ferrum jodatum saccharatum, a német II. és amerikai gykv. szerint hivatalos, 20 r. $Fe_2 J_4$ és 80 r. tejezukorból áll. Igen könnyen romlik.

Ferrum lacticum, lactas ferrosus, $Fe C_6 H_{10} O_6 \cdot 3 H_2 O = 288$. A magy. II. osztr. VII., német III., dán, helvét, holland, francia és amerikai gykv. szerint hivatalos. Előállítható oly módon, hogy 1000 gr. savanyutejhez 50—50 gr. vasport és czukorport keverünk s 8—10 napig a keveréket meleg helyen tartjuk; ekközben többször adunk hozzá czukorport addig, míg zöldes, jegeczes tejsavas vas válik ki. A felforralt és megszárt folyadékot kijegeczítjük. A 90%-os borszeszszel megmosott jegeczeket nedves helyen megszáritjuk s porrá dörzsöljük.

Sárgás, 48 r. hideg, 12 r. melegvizben oldódó, összehúzó édes ízű por, melegítve sűrű, savanyu gőzt áraszt s vaséleget hagy hátra. Vizoldata plumb. aceticummal ne zavarodjék meg (ferr. sulf.), a vasélecs lecsapása után a megszárt folyadék $Cu SO_4$ oldattal ne aludjék meg (gummi arabic). 0.05—0.30 gr.-os adagokban alkalmazzák a reducált vas javallatai alapján.

Ferrum limatum = Ferr. pulv.

Ferrum malicum, almasavas vasélecs: $[C_2 H_3. OH. (CO. O)_2 Fe]$, az extr. malatis ferri készítésénél a savanyu almában levő almasavnak és vasnak egymásra való hatásánál keletkezik; eme készítésnél az extractumban erjedés folytán még tejsav is származik s a vas bomlása révén még vaséleges vegyek is. A kivomatot alkalmazzák a ferr. reductum javallatai alapján sápkórnál stb. 0.05—0.20 gr.-os adagokban. Vele készül a tinct. malatis ferri. I. o.

Ferrum muriaticum oxydat = Ferr. sesquichloratum cryst.

Ferrum muriaticum oxydulat. = vashalvacs, = Ferr. chloratum oxydulatum.

Ferrum natrio-pyrophosphoricum: Ferr. pyrophosphoricum cum soda

Ferrum nitricum oxydat, ferrum pernitratum, salétromsavas vaséleg: $Fe_2 (NO_3)_6$, az angol gykv. szerint oly módon készül, hogy 4.5 r. HNO_3 -t 16 r. vízzel kevernek s ebben 1. r. szinvasat oldanak fel, átszűrés után az oldatot vízzel 30 részre egészítik ki; a folyamat ez: $2 Fe + 8 HNO_3 = Fe_2 (NO_3)_6 + 4 H_2 O + N_2 O_2$. Veres-barna folyadék, mely kissé összehúzó, savanyu ízű. vörös vérlugsóval csapadékot nem ad. 0.4—4.0 gr.-os adagokban adják mint adstringenst idült hasmenésnél, vérhasnál azonban ne rendeltessék. Külsőleg szájfekélyekre, húvelyhurutnál mosószerül adják, nemkülönben vérzéseknél is.

Ferrum oleinicum, ferro-oleát: $Fe (C_{18} H_{33} O_2)_2$, folyékony vasszappan. 100 r. olajsavnak 10 r. vasporral és 15 r. vízzel való együttes hevítése által készül, mintegy 8 napi digerálás

utján Aetherben oldódó barna-veres darabok, vízzel sebmossásra ajánlották.

Ferrum oxalicum oxydula um, ferrum protooxalicum, ferro-oxalat oxalsavas vasoxydul: $Fe_2(C_2O_4)_2 + 4H_2O$. sárga jegeces por, vízben nem, hígított savakban oldódik, Előállítható vegyszerszerinti kénsavas vasélecsnek és oxalsavnak oldatban való összekeverése által, midőn szép sárga csapadék keletkezik, melyet szűrőn összeszedve, megszáritunk. 0.1—0.4 gr.-os. adagokban anaemiánál, chlorosisnál alkalmazzák.

Ferrum oxydatum dialysatum, liquor ferri oxydati dialys. solut. ferri oxydati seu peroxychlorati, liquor ferri peroxychlorati, a magy. II. német III. és dán gykvek szerint hivatalos; tulajdonképen nem egyéb mint vasoxydhydratnak oldata. vaschlorid-oldatban: $Fe_2Cl_6.8(Fe_2H_6O_6)$, vastartalma 3.5%.

Előállítható 45%-os Fe_2Cl_6 -nak 85 grammjából, ha azt 10 annyi vízzel hígítjuk s 50 gr. 10 annyi vízzel hígított ammoniát adunk hozzá, midőn barna ferrihydrát válik ki: $Fe_2O_3.3H_2O$; eme válmányt összegyűjtjük s nem nyomjuk ki, hanem edénybe téve 10 gr. 45%-os Fe_2Cl_6 -ot adunk hozzá 40 gr. vízzel hígítva s 4—6 napig állani hagyjuk, de 18°C-nál nem magasabb fokokon. Ha csapadék képződött, azt szűrőn elválasztjuk s a filtrumhoz 20 gr. Fe_2Cl_6 -oldatból előállított csapadékot adunk s egy heti áztatás után 10 gr. Fe_2Cl_6 -oldatot öntünk hozzá s pár napig állani hagyjuk. Emé műveletet addig folytatjuk, míg 50%-os Fe_2O_3 -nak megfelelő oldatot kapunk, melynek eléréséhez 100 gr. Fe_2Cl_6 oldat szükséges. Az így nyert oldatot megsűrjünk, dialysatióra nincs szükség. A magy. II. gykv. megelégszik 3.5% vastartalommal s a következőleg készítteti:

355 gr. ferr sesquichloratumot 1800 gr. vízzel hígítsd fel s folytonos keverés közben önts 360 gr. ammonia és 3600 gr. víz elegyébe, a csapadékot filtrumon mosd addig, míg a lecsapegő folyadék $AgNO_3$ -mal nem ad csapadékot: eme megmosott és kipréselt csapadékot keverd el 30 gr. tiszta sósavnak és 60 gr. víznek elegyével, 3—4 napig hagyd hűvös helyen állani s a tökéletes oldás után 1000 grammra egészítsd ki lepárolt vízzel.

Sötétbarna, átlátszó, szagtalan, 1.05 f. s. folyadék, 1 csepp hig H_2SO_4 barna-vörös, kocsonyás csapadékot választ le belőle. 10 gr.-ja ammoniával kicsapva s a csapadékot izzítva, 0.5 gr. ferrioxydot ad: Fe_2O_3 .

Hideg helyen és világosságtól megóva tartandó el. Mivel ize alig van s oldható vízben és syrupban, a betegek szívesen szedik. Alkalmazzák a vas javallatai alapján napi 5—6 cseppet 3-szor. Egyenlő értékű 1 grammja 2.5 gr. liqu ferri acetici-4 gr. ferr. sulfur. oxydul. 6 gr. ferr. carb. sacch. 16 gr. ferr. reductummal.

Ferrum oxydatum fuscum, ferrum hydricum, ferrum oxydatum hydratum, colcothar, crocus martis adstringens: $Fe_2O_3.H_2O$

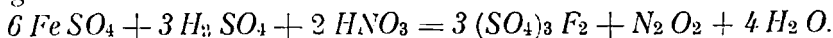
Előállítható 10 r. ferrisulfatból, ha azt 40 r. vízben oldjuk s 8 r. ammoniával, melyet 16 r. vízzel kevertünk, elegyítjük s a keletkezett jól kimosott válmányt 100°-nál megszáritjuk. Veresbarna, szagtalan por, HCl -ban oldódik. A gyomorban legkevésbé oldódik, azért használata indokolatlan. A német II. gykv. szerint hivatalos.

Ferrum oxydatum hydratum = ferr. oxydat fusc.

Ferrum oxydatum purum, ferrihydrooxyd, crocus Martis aperitivus, $Fe_2(OH)_6$ l. Ferrum hydrooxydat.

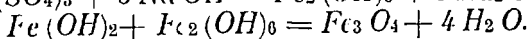
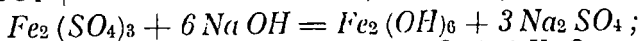
Ferrum oxydatum saccharatum solubile, oldható czukros vaséleg, vascukor, a német és hetvét gykv. szerint hivatalos s úgy készül, hogy 8·7 r. Fe_2Cl_6 -t 11·3 r. vízben oldanak s 12·8 r. nádcukorból és 8 r. vízből álló szörppel keverik majd 28 r. 1·33 f. s. $NaOH$ lugot adnak hozzá. A natr. ferrisaccharat fahéj-barna por alakjában ülepedik le, ha 24 órai állás után a folyadékot 600 r. forró vízbe öntjük. A jól kimosott készítményt 90 r. czukorral keverve vízfürdön kiszáritjuk s czukorral 100 részre egészítjük ki. Barna-vörös por, 3 r. hidegvízben oldódik, 3% szinvasat tartalmaz. 0·5—2·0 grammos adagokban alkalmazzák.

Ferrum oxydatum sulfuric. solut. liquor ferri sulfurici oxydati, $Fe_2(SO_4)_3 = 344$. magy. II. német II. gykv. ferrisulfát oldat. kénsavas vasoxyd oldat, oly módon készül, hogy 270 gr. ferri-sulfátot 130 gr. vízben oldanak, melyben 50 gr. tömény H_2SO_4 és 40 gr. HNO_3 van; az elegyet mindaddig forralják, míg verhenyes gőzök származnak s a fekete szín pirosra változik. Ha a folyadék egy cseppje vörös vérlugsóval berlini kéket ad, újabb HNO_3 mennyiséget kell adni hozzá s a salétromsav szag elillanásáig kell hevíteni. Végül az egészet 560 gr.-ra kell felhigítani. A bomlás ez:

Sárga-barna, állátszó, 1·428—1·430 f. s. folyadék, 10% vasat tartalmaz. Ferrocyankaliummal megkékül, ferricyankaliummal nem. Alkalmazzák a ferr. acet. liquid. ferr. peroxydum hydrat. stb. készítésére.

Ferrum oxydatum, vasoxyduloxyd. ferrioxyd, aethiops martialis, mágneses vaséleg: Fe_3O_4 , oly módon készül, hogy kénsavas vaséleg vizoldatához vasélecsoldatot adnak s a keveréket $NaOH$ -dal elegyítik s a kiváltott terményt 45°-nál megszáritják: $FeSO_4 + 2NaOH = FeO_2H_2 + Na_2SO_4$;

Barnás-fekete iztelen por, a delej magához vonzza. A gyomorsavban feloldódik; adagja 0·25 gr.

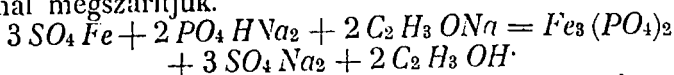
Ferrum pernitratum liquid. = ferrum nitricum.

Ferrum peroxychloratum = ferr. oxydatum dialysat liquid.

Ferrum peroxydat-hydrat = ferrum hydrooxydatum.

Ferrum phosphoricum oxydulatum: $Fe_3(PO_4)_2$. villanysavas vasélecs, az angol gykv. szerint hivatalos.

3 r. ferr. sulf. oxydulatumot vízben oldva, eczetsavas és phosphorsavas natriumot öntünk hozzá, a kimosott csapadékot 30' C-nál megszáritjuk.

A natr. aceticum arra való, nehogy kénsav legyen szabaddá. Szennyes kékes por, mely HCl-ban oldódik. 0.10–0.50 gr.-os adagban diabetesnél alkalmazták.

Ferrum pomatum = Ferr. malic.

Ferrum protooxalic. = Ferr. oxalic. oxydul.

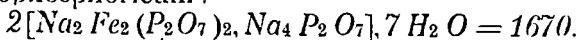
Ferrum pulveratum, limatura martis alcoholisata, tiszta vaspor. I. Ferrum és ferr. hydrogenio reductum.

Ferrum pyrophosphoricum solubile, ferripyrophosphat:

$Fe_4(P_2O_7)_3$, előállítható 10 r. jegeczes natr. pyrophosphatból (l. o.) ha azt 100 r. forróvizben oldjuk s apránként kavarás közben Fe_2Cl_6 -oldatot öntünk hozzá, míg a csapadék ismét feloldódik. Ezután még 10 r. jegeczes natr. pyrophosphatot adunk hozzá s enyhe hőnél $\frac{1}{3}$ -részt besűritjük, ecsettel üveglemezre kenjük s megszáritjuk. Tartalmaz eme készítmény pyrophosphorsavas natriumot és NaCl-t. I. Liquor ferri pyrophosphorici.

Ferrum pyrophosphoricum cum ammonio citrico. Ph. Helv. III. et Ned. III. Germ. II. Gallic. Előállítható 84 r. pyrophosphorsavas natriumból. ha ahhoz vizoldatban 84 r. 1.48 f. s. Fe_2Cl_6 -ot keverünk s a válmányt még nedvesen 26 r. citromsavból, 50 r. vízből és tölös amoniából álló oldatban feloldjuk, a szörpsűrűre párolt oldatot üveglemezre kenve megszáritjuk. 17% szinvasat tartalmazó zöldessárga jegeczek, vízben jól oldódnak. Igen kitűnő vaskészítmény, adagja 0.20–0.40 gr.

Ferrum pyrophosphoricum natronatum, Ph. Hung. II. ferr. natrio-pyrophosphoricum:

Előállítható az előbbi készítménynél leírt módon, de a válmányt borszeszszel kell előidézni az oldatból. 13% Fe_2O_3 Fehér, vízben oldódó por, enyhén sós izzel. Vizoldata Na_2CO_3 -al sem $AgNO_3$ -al ne adjon csapadékot. Alkalmazása mint a fentie.

Ferrum reductum = Ferrum hydrogenio reductum.

Ferrum sesquichloratum cryst. Ph. Hung. II. Germ. III. Dan. Ned. III. Aust. VII. Helvet. III. stb Ferrum oxydatum muriaticum, ferrichlorid, vashalvag: $Fe_2Cl_6, 12 H_2O = 541$. Előállítása: 1 r. zongorahuzalt vagy igen finom vashuzalt 5 r. HCl savval és 10 r. vízzel keverünk, midőn ferrichlorid (l. ferr. chlorat. oxydulat) keletkezik. A Fe_2Cl_6 -et tartalmazó oldathoz addig vezetünk Cl-gázt, míg egy kivett próba a kal. permangan oldatot szinteleníti; a szörpsűrűre párolt oldatot hideg helyre tesszük, midőn $Fe_2Cl_6 + 12 H_2O$ jegeczei válnak ki, melyeket jól megszáritva zárt helyen tartunk el. Fe_2Cl_6 -dot nyerünk ugy is,

ha vasat királyvizben oldunk, vagy ha $Fe_2 Cl_4$ -ot száraz Cl -gázzal kezelünk.

Barnássárga, levegőn szétfolyó jegeczek, viz, borszesz, aether feloldja. Igen savanyu hatása s a levegő behatása alatt HCl mindig képződik benne. Vizoldatát $100^\circ C$ -ig hevítve basicus vashalvag válik ki, mely hevítve viztelen $Fe_2 Cl_6$ -dot ad, mely fémfényű vasfekete jegeczeket képez. A vaschlorid vizoldatában ammoniával, maró-égyvényekkel veres-barna: $Fe_2(OH)_6$ képződik, mely a kémszer fölőseben nem oldható, eme csapadék azonban cukor, citrom-, vagy borkősav jelenlétében oldatban marad. Sárga-vérugsó sósavban oldható kék, vörös vérugsó barna válmányt okoz; rhodankalium felettéb érzékeny kémszere, mivel legcsekélyebbjét is pirosra festi. Csersav fekete, $H_2 S$ muló, $Am_2 S$ szitén fekete válmányt okoz.

Lehetőleg kevés HCl -t tartalmazzon; $SO_4 H_2$ hozzáadásakor $N_2 O_4$ és Cl gőzök ne képződjenek (HNO_3 kizárása), hig oldata $Ba Cl_2$ -dal ne adjon csapadékot. ($H_2 SO_4$ kizárása), 50-szeres hígított oldata veres vérugsóval ne adjon kék, hanem csupán barna válmányt. ($Fe_2 Cl_4$ kizárása).

Bőrrel vagy nyákhártyával érintkezve, azok fehérvényéből az alcalit elvonva annak megalvadását okozza, mi mellett HCl sav és vashalvacs képződik s az illető szövet összehúzódik s abban vérszegénység lép fel.

Kis mennyiségben jutva a gyomorba, összehúzó hatása csekély s az egyidőben képződő $Fe_2 Cl_4$ a vas hatását fejt ki. Nagyobb mennyiségben bevéve az emésztő-nedvek leválasztását, a vér megalvadását okozza az edények összehúzása s tömeszek képzése által. Az alvadék nem akadályozza meg a vashalvag átszivárgását. Alkalmazhatni makacs hurutos hasmenésnél mint adstringent, azonkívül belső vérzések csillapítására úgy tüdőbetegek véres köpésénél, mint nőknél méhvérzés esetében az oldott készítményből 2:150—200-ra. Fekélyek vérzésénél vattára nyomkodott porát kell alkalmazni, vastagfalu edényeknél előbb leköttést kell alkalmazni, mert a vashalvag által képezett tömesz még nem elég a vérzés csillapítására.

Ferrum sesquichloratum solutum. liquor ferri perchlorici, oleum Martis, Ph. Hung. II. Austr. VII. Gall. Germ. III. Ned. III. stb.

Egyenlő súlymennyiségű vaschloridból és vízből készül egyszerű oldás által.

Alkalmazzák hasmenésnél 10—20 cseppjével vízben, azon esetekben, melyek a ferr. chlor. crystall.-nál le vannak írva.

Ferrum sesquichloratum circ. semel normalis. Reagens: $\frac{1}{6}$ $Fe_2 Cl_6$ 12 $H_2 O$: 0.090 gramm 1 cm^3 vízben. Oly módon készül, hogy 18.7 gr. oldott vashalvaghhoz annyi lepárolt vizet adunk, hogy az egész 100 cm^3 legyen.

Ferrum sulfuratum, vaskéneg aethiops martialis, a természetben mint pyrit fordul elő s vas és hepar sulfuris készítésére használják, Vaskén és kénnek összeolvasztása által készíthető

Ferrum sulfuricum oxydatum solutum. I. Ferr. oxydat. sulf. solut.

Ferrum sulfuricum oxydulat, vitriolum Martis, sulfas ferrosus, ferro-sulfát. vasgálicz. kénsavas vasélecs $FeSO_4 + 7H_2O = 278$. Ph. Hung. II. Brit. Gallic. Germ. III. Dan. Ned. III. Oly módon készül, hogy 150 gr. tömény kénsavat 600 gr. vízzel hígítunk s 100 gr. vashuzalt oldunk fel benne úgy, hogy kis rész oldatlan maradjon, mely megakadályozza a vaséleg képződését. Vége felé melegítsd, ha a gázfejlődés megszűnt, a felforralt és megszürt folyadékot 15 gr. híg kénsavval keverd; párold be kifejezedséig s folytonos kavarással mellett hűtsd le, hogy jegecses por keletkezzék, melyet vízzel majd borszeszszel moss meg, hogy az a vizet magába vonja s a por jobban megszáradjon. A folyamat ez: $Fe + H_2SO_4 + xH_2O = FeSO_4 + 2H + xH_2O$. Előállítható még 1 s. r. vasból, ha azt $1\frac{1}{2}$ s. r. kénsav és 4 r. H_2O keverékben melegítve oldjuk s az álszürt oldatot jegeciztjük. Nagyban FeS_2 -nek pörkölése által készítik: $FeS_2 + 6O = SO_2 + FeSO_4$, melyet vízzel kilugoznak s jegecizenek.

Kékes-zöld színű por vagy egyhajlású oszlop alakban nyerhető, mely száraz levegőn vízzel veszt s oxigént véve fel, sárgabarna alás vaséleccsű képződik. 100° -nál $6H_2O$ -t veszt, 260° -nál egész vizét, izitáskor SO_2 , SO_3 és colcotharra bomlik.

2 s. r. vízben oldható, az oldat savanyú kémhatású, levegőn eme oldat megbarnul s rozsdaszínű csapadékot ad. Borszesz oldataiból a $FeSO_4$ -et kicsapja. Vörös vérlugsóval sötétlénké válnak, ad, sárga vérlugsóval fehérel, mely később megkékül. Maró égvények $Fe_2(OH)_4$ -et csapnak le belőle, mely később megfeketedve $Fe_2(OH)_6$ -dá alakul. Ammonia nem csapja le teljesen, H_2S épen nem ad csapadékot.

Hámtalan bőrre annyiban van hatással, hogy attól vizet vonva el azt érdessé teszi, hámtalan felületen marólag s a fehérnyére alvasztólag hat, de a szöveteket nem huzza össze. A szájban tintaszerű, vízelvonás folytán összehúzó ízű, kis mennyiségben a gyomorban a szénsavas égvények által elbonthatik s a vérbe átszivárogva a vas hatását fejtí ki, de a víz átszivárgásának előmozdítása által székrekedést okoz s az emésztőnedvek levállásának hátráltatása által emésztetlenséget végeredményez. Tömény oldatban vagy tisztán jutva a gyomorba, ott gyuladást okoz, 30—40 gr. halálos lehet.

Oldata mint desinfi.ens igen ajánlható, mivel úgy az ammoniakot mint a H_2S -t megköti. Alkalmazható igen nagy mértékű bélürüléseknél, bélfekélyeknél és bélvérzésnél. Maláriások lépdegánatánál chininnel kitűnő hatása.

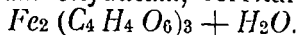
Kankónál 1:200 o datát használhatni, a $ZnSO_4$ azonban jobb. Adagja 0.15—0.30 gr.

Mérgezésnél szénsavas égvényeket kell adagolni.

Ferrum sulfuricum oxydatum viride, ferr. sulf. crud = közönséges vasgálicz.

Ferrum tannicum, ferritannát: $Fe_2(C_{14}H_7O_9)OH_3$. előállítható 5 r. ferr. oxyd. fuscumból és 5 r. tanninból, ha és azok keverékét 2·5 r. borszeszszel langymeleg helyen megszáritjuk. Fekete por, adstringens és emenagogum.

Ferrum tartaricum oxydatum, ferritartarat:

Előállítható oly módon, hogy 70 r. ferrisulfátból lecsapott $Fe_2(OH)_6$ -ot oly oldathoz adunk, mely 22·5 r. borkősavból és 60 r. vízből áll. A szűrlezzelt oldatot sötét helyen beszárítjuk. Alkalmazása mint a ferrum citricumé. Eme készítményből készíthető a

Ferrum tartaricum ammoniatum, a ferr. citric. ammoniatumhoz hasonló módon.

Ferrum valerianicum, az amerikai gykv. szerint.

$Fe_2(C_5H_9O_2)_2(OH)_4$. Vörös amorph por, mely előállítható oly módon, hogy 28·8 r. ferr. oxydulat. sulf.-ból előállított ferr. oxydat. sulf. oldathoz 25·8 r. oldott natr. valerianicumot keverünk, a csapadékot összegyűjtve, hűvös helyen megszáritjuk. Hysteriások vérszegénységénél, epilepsiánál, diabetes insipidusnál alkalmazzák 0·20—0·60 gr.-os adagban.

Fervidus 3 = forró.

Festeny = a chróm rozsz magyar neve.

Festőanyagok, ama vegyületek, melyek a fehér fény sugarakból némelyeket visszatartanak, másokat visszavernek; visszavert vagy átbocsájtott fénytől függ az anyag színe. A színes testek színét chemiai alkataluk adja meg, p. o. a színes fémvegyületek közül pirosak azok, melyekben egy több v. é. fém vegyértékei egymással nincsenek kapcsolódva, hanem összes vegyértékeik metalloidokkal vannak lekötvé, ellenben sárgák azok, hol a több v. é. fémek egy v. két vegyértéke egymást köti le: P. o.

vörösek:

Hg — J;
Hg — J;

Hg — S;

As — S;

— J;

Au — J;

— J;

— Cl;

Au — Cl;

— Cl;

— J;

Sb — J;

— J;

ellenben sárgák:

Hg — J

|
Hg — J = hydr jodat. fl.

Pb — J

|
Pb — J = plumb. jodat

Fe ≡ Cl₃

|
Fe ≡ Cl₃ = ferr. sesquichlorat.

Fe — C₂O₄

||
Fe — C₂O₄ = ferr. oxal. oxyd.

stb. stb. A festőanyagok úgy a szervetlen mint a szerves chemia termékei, a fém festőanyagok élvezeti czikkek festésére nem alkalmazhatók, ilyenek az antimon, ólom, chróm, réz, higany stb. tartalmuk, a növényi festanyagok közül ártalmasak a gutti, picrinsav stb.

Festőbuzér = *Rubia tinctoria*.

Festőcsülleng, l. *Isatis tinctoria*.

Festvények, l. *Tincturae*.

Fészek, a virágzat ama alakja, melynél az egyes virágok egy kiszélesedett vaczkon ülnek, a vaczkot egy-két sor murva veszi körül, l. *Compositae*.

Fészkes viráguk, l. *Compositae*.

Fiakerpor = *Pulv. quarini*.

Fibrina, rostanyag, a vérnek fehérynycanyaga, mely annak megalvadását okozza; előállítható a vérnek vízzel való folytonos keverése által, midőn a fibrin a keverőre tapad. Fehér, h'g sósavban könnyen oldódik.

Fibroma = rostdaganat, a kötőszövet sejtsejgény, rostokból álló daganata. Nem veszélyes.

Ficus carica = l. *Carica*.

Fictilis = agyagból való, átvitt értelemben tégelyt jelent.

Ficzam, luxatio, az ízületbeli csontvégek oly helyzetváltozása, melynél a végek érintkezése megszűnik, azaz az ízület kimozdul helyzetéből.

Filiale = fiókgyógyszertár.

Filicin, filixsavanhydrid, aspidin: $C_{14}H_{18}O_5$, a filix mas gyökerében mintegy 2—3%, sárga por, aetherben oldható, *KOH*-dal és *Zn* porral hevítve vajsavra és

Filicinsavra bomlik: $C_8H_{10}O_8$, mely a phloroglucinhoz nagyon hasonló vegyület.

Filixolin = az oleum filic. maris glyceridje.

Filixsav, l. *Filicin* és *acid. filicic*.

Filix mas, *aspidium filix mas* Sw. *polystichum*, *mildeanum*, *nephrodium*, *polypodium filix mas*, erdei páfránygyökér, *filices* Jussieu. A növény gyöktörzse rövid, fekvő, 10—12 cm. hosszú, bélszerű, könnyű, cserépfedélszerű lombmaradványokkal fedett s vékony gyökkérkék függenek rajta. Harántmetszete szabálytalan hatszegletes, a likacsos kéreg az átmérő $\frac{1}{5}$ -de, szétszórt vékony edény nyálábokkal; a faállományban 6—12 vastag edénypamat áll körben.

A külsőkéreg aranysárga sejtekből, a többi szövet pedig parenchymából áll, melyekben az olajtartók állanak. A növény a mérsékelt földöv árnyékos, köves, de nedves helyein tenyészik. Tartalmaz 5—6%, zsíros olajat, mely zöld színű s nagyobb részt filixolin nevű glyceridből áll; illó olajat és illó zsírsavakat, régi gyökkérben azonban nincsenek jelen; gyanítát; tannaspidint; filicint, czukrot; sejtfalat; keményítőt és ásványsókat.

Aetheres kivonata az összes hatóanyagokat tartalmazza.

A friss növény megöli a taenia soliumot, a régi mállott azonban csak czikkait hajlja el.

A friss gyökér porát 4—10 gr.-os adagban alkalmazzák, utána 3 óra múlva hashajtót adva inkább a kivonatát használják.

Filtrálás, szűrlés, folyadékoknak szűrőpapíron való át-bocsájtása részint azért, hogy tiszta oldatot vagy folyadékot kapjunk, részint azért, hogy csapadékot gyűjtsünk össze a filtráló papíron. A filtrálás egy neme tehát a szűrésnek, de oly régeleg át, mely a legkisebb részeket is visszatartja.

Analiticaí czélokra enyvmentes, sósavban és fluorhydrogénben áztatott s jól kimosott papírt használnak, mely tiszta cellulose s elenyésző csekély hamut hagy maga után az elégetéskor.

A chemicus mindig 60"-u szöget képező tölcseren szűr, melybe a négybehajtott s ollóval lekerekített papír épen belefér; a gyógytárakban ez az eljárás hosszadalmas és fölösleges is, azért erre a czélra szolgáló tálczára vagy tölcserbe helyezik a háromszögalakulag 6 rébbe tört s lekerekített filtrumot. Nagyön jól tisztít az u. n. francia filtrum, mely a rendes filtrum-papírnak legyezőszerűleg való ö szehajtogatása által készíthető, előnye az, hogy a megszürendő folyadék egyszerre több filtrum-papír felülettel érintkezik, mi által a szennyananyagok megosztódnak s nem dugják be a hajcsöveket s ennél fogva a filtrálás gyorsabb.

A filtrumot egy hajszálcso-rendszernek tekinthetjük, mely rendszeren a különböző folyadékok nem hatolnak át egyforma gyorsan az áthatolás viszonylagos nagyságát belső surlódásnak nevezzük. A filtrálandó anyagot lehetőleg hagyjuk leülepedni, mivel a csapadék vagy az egyéb anyag a filtrum porusait bedugja.

Gyorsíthatjuk a filtrálást azáltal, hogy a filtrálandó folyadéokra nyomást gyakorolunk. Erre a czélra egy kétfuratu dugóval jól elzárt lombikot használunk, melybe a filtráló tölcser és egy kiszívócső nyulik be; ha a lombik levegőjét megritkitjük, a külső légnyomás ránehezedik a tölcserben levő folyadékra s azt ugyszolván átpréseli. Hogy a filtrum ki ne szakadjon, az erre használt papírt 1:2 fs. HNO_3 -ba mártjuk s jól kimossuk, mire az szívós lesz mint a pergament s dörzsölve mosható mint a vászon, légenyt nem tartalmaz.

Filtrum készülék, gyógyszerári eszköz a folyadékok megszürésére, mely áll egy kisebb-nagyobb üveghengerből, az erre reátehető tág üregű tálczából, (tenaculum) s a 40"-nyi szöget képező kupalaku tölcserből, melynek oldalai vagy likacsosak, vagy pedig át vannak törve, hogy a lecsepegés ne csupán a filtrum csucsán történjék.

Filum sericeum antisepticum, antisepticus selyemfonal sebvarrásokhoz, mely a chinai selyemből gyárilag készül oly módon,

hogy a selyemfonalat $\frac{1}{10}$ rész carbolsavat tartalmazó olvadt viaszban huzzák keresztül; a fölösleges viaszt eltávolítják s a selymet fölcavarva üvegfiolákba zárják el. Mivel a szelyemszálat a beforradt sebből ki kell huzni, inkább a bélhúrt használják sebvarráshoz. l. Catgut.

Fiókgyógyszertár. filiale l. Gyógyszertár.

Firnisz, vernix lini. linoxyn; $C_{32}H_{54}O_{11}$, kencze. a lenolaj oxydatios terméke, mely keletkezik, ha 500 gr. lenolajat 50 gr. lythargyrummal és 25 gr. miniummal főzünk, midőn állászó, levegőn könnyen száradó mázt ad, levegőn oxigén felvétel folytán, kemény mázzá alakul. Nagyban úgy készítik, hogy lenolajon forró levegőt hajtanak keresztül. (Linoleum).

Fistula, sipoly, genyező csatorna, mely csontból, véghélből, hugyhólyagból indul ki. Gyógyítása operatív.

Fixiratrium = natr. hyposulfurosum.

Fl = 1, fluidum, folyékony. 2, a fluor vegytani jele.

Flanell, vászonkötésű gypju-szövet, mely nincs kallózva, csak mosva. Syrupok megsűrűsére nagyon alkalmas.

Flastrom, az emplastrum magyarosított neve.

Flavanilin = $C_{16}H_{14}N_2$, az antifebrinből képződik ha azt száraz $ZnCl_2$ -dal 280° -ra hevítjük. Sói sárgák, zöldesen fluorescálnak.

Flavedo, valaminek a sárgája, p. flaved. cort. aur. = narancshéj sárgája, flaved. ovor. gallin. tojás sárgája.

Flavojodin = Chinojodin.

Flores, virágok, növénytani értelemben l. Növények. Chemiai tekintetben floreseknak nevezték a fellengítés ama termékeit, melyek a művelet alkalmával jegeczes módosulatban rakódtak le. P. o.

Flores auri = Am. chlor. ferrat.

Flores benzoës = Acid. benzolc.

Flores boracis = Acid. boracic.

Flores martiales = Am. chlor. ferrat.

Flores salis ammoniaci simplices = Ammon. chlorat depur.

Flores sulfuris = Sulfur. sublim. lot.

Flores zinci = Zincum oxydal.

Floridzin: $C_{21}H_{24}O_{10} \cdot 2H_2O$. glycosid nemű vegyület, mely az almafélék gyökerében fordul elő. Forróvizben oldódó fehér jegeczek, a poláros fényt az oldal balra fordítja.

Fluidus, 3. = folyékony; extracta fluida l. Extracta

Fluor. = folyany, **Fl** = 19, I. v. é. elem, melyet először Moisan állított elő tisztán 1886-ban, de már 1771-ben Scheele kimutatta, hogy a fluormész pora kénsavval elbontva egy savat bocsájt el magából, mely az üveget megmarja (HFl). A fluor mint vegyület meglehetősen érterjedt. Gázalakú, a chlórnál érellyesebb hatású. Vegyületeit üvegmaró tinták előállítására használják.

Fluor albus, leucorrhoea, fehérfolyás, catharrus vaginae, a

nő hüvelyének gyuladása, mely ép olyan jellegű, mint a hugycső kankója, de a legkülönbözőbb betegségeknek lehet tünete. Rendszeren a méh vagy hüvely hurutjánál (endometritis) lép fel s fehér, néha zöldes, bűzös váladék kifolyásában nyilvánul, de csekély nyákos anyag kifolyása jelentkezik serdülő lányok sápadtságánál is s ezi nem kell összetéveszteni a valódi fluor albuszal. A fl. albus ragadós, így árnyékszékek, fehérenemű, fürdő által bárki is megkaphatja; átragadhat közösülés útján a férfira is s ott a blenorrhoeát okozza. l. o.

Fertőtlenítő, összehúzó szerekkel való bő fecskenkezés, vaginálgolyók berakása által gyógyítható. Ily szerek: Alumen, cupr. sulf. kal hypermangan. ammon. sulfoicht. stb.

Fluorescentia nevezet alatt némely testeknek ama tulajdonságát érjük, melynél fogva egy bizonyos pontról más színben tűnnek fel, mint p. o. ha átnézünk rajtuk. Így a chinin oldat átnézésakor szintelen, de ha az oldat felszínét felülről nézzük, az kékes színt mutat: *kékesen fluorescál*.

Eme tünetemény onnan származik, hogy a chininoldat a reáeső fénysugarakból a kevésbé törékenyeket átbocsátja, a törékenyeket (kék, ibolya) pedig visszatartja s gyengébb törésűekké változtatja, így az ibolyát kékké vagy néha pirossá. Ily tulajdonsága van a vadgesztenye porának is (aesculintartalma miatt).

Fluorol = natr. fluoratum.

Flückiger Frigyes Agost, német származásu gyógyszerész, szül. 1828. Berlinben, Bernben és Genfben, majd Párisban tanult s Bern melletti Burgdorfban volt gyógyszerész 1860—73. 1874 után a párisi egyetemen tanár, majd Strassburgban tanított. Ő szerkesztette a helvét gykvet. Számos munkája jelent meg német, angol és francia nyelven a gyógyszerészi chemia köréből.

Foeniculum, ánizskapor, édes-kömény, olasz v. római kömény a foeniculum offic. Allione. f. vulg. Gaertn. anaeth. foeniculum Linne, ernyősek közé tartozó növény gyümölcse A növény évelő, szára egyenes, 6—10 dm. magas, levelei 3—4-szer czimpásak, fonalszerű levélkéekkel; az ernyők nagyok, 15—20 sugarasok. Dél-Európának sziklás hegylejtőin honos, főleg Németországban tenyésztik.

A nálunk hivatalos foeniculum németországi, míg a tulajdonképeni édeskömény francia, mely utóbbi kopasz, 10—12 mm. hosszú, 3—4 mm. vastag, féltojásdad. a nyélczén ferdén ül s ketté válik; a bordák száma 5, a barázdák szélesek és sötétebbek; az olajcsatornák közül mindenik gerezden van 3, míg a hasfelületen 2—4.

Sajátságos szagu, édeses ízű. Tartalmaz 3% illó-olajat, cukrot, 12% zsíros olajat.

Illó-olaja előmozdítja a légek kiürítését, a vérbe átszívá-

rogva vizelethajtólag s tejelválasztólag hat. Nagy adagjai méhvérsest okoznak.

Adagja 4—15 gr. 150—200 gr. forrázatra.

Foetidus = bűzös.

Foetus, l. Embrio.

Fogak, dentes, a száj nyálkahártyájával összeköttetésben levő csontszerű szervek.

Fogamzás = conceptio.

Fogcseppek, a különböző eredetű fogfájásoknál a foglyukba helyeznek, hogy a fogideget eltompítsa vagy kiölje. Ilyen szerek: opium, chloroform, spilanthus, tra guaiaci, acid. carbolic. creosot, ol. cariophylorum. L. Tra odontalgica.

Fogfájás, odontalgia, heves fájdalom a fogban vagy annak valamely összekötő részében, mely mindig körtünet s nem önálló betegség. A fogfájás rendszerint azáltal jön létre, hogy a fog koronájának zománcza lekopik s a fogból s a foghoz vezető ideg ki van téve a külbehatásoknak, mint hideg, meleg, nyomás, stb. Ha a fogbél burka is megtámadtatik, a fogszű lép fél, mely a szabaddá lett fogbélgyulladására vezet, mely 1—1½ óráig tartó de visszatérő nyíláló szaggató fájdalommal jár s a fájdalmas fog megjelölhető, míg a teljes fogbéllobnál a fájdalom az egész fél arcra kiterjed s 1—2 napig sőt hetekig eltarthat. A számtalan fog-betegség nem tartozik szakmánkba s csupán azok általános gyógyszereire utalok.

Ha a fog szúvas, az érző-ideget kell tompítani, vagy kiölni, chloroformmal, opiummal, chloralhydrattal illetve arsennel, carbolsavval, creosottal; ha gyulladásos folyamatu betegség van jelen, a foghus összehúzó szerekkel ecsetelendő be, mint p. o. tra gallarum, — guaiaci; rheumaticus fogfájásnál legjobb szernek bizonyult a salicylsavas natrium mint izasztló. Cavernosus fogak legbiztosabb gyógyszere a — foghúzás.

Fogpászták, l. Pastae dentifric. Kalodont, Odontine stb.

Fogporok, l. Pulv. dentifric.

Fojtó lég, a bányagáz felrobbanása után visszamaradt gázkeverék, mely nem tartalmaz oxygént s így az életet nem táplálja.

Fol. = folia levél.

Folia, levelek, a növénynek ama jobbára lapos tagjai, melyek az ágak tenyésző csucsából keletkeznek s magokhoz hasonló képződményeket nem hoznak létre.

Keletkezés és élettani sorrendben megkülönböztethetünk: szik-, fedő-, lomb-, és virágleveleket. A sziklevelek leírását l. cotylae. A fedőlevelek egyszerűek, erezetnélküliek, előfordulnak a szár földbeli részein mint pikkelyek, és mint burkok (hagymánál).

A tulajdonképeni levelek a lomb-levelek, melyek közé a zöldeket számítjuk. A lomblevelen megkülönböztetünk: hüvelyt, mely a növény szárát öleli át, a nyelet és a tulajdonképen

levelet, a lemezt, mely alak, szél és erezet tekintetében felette változó. Az egyszerű levél lehet: tű-, vonalas-, szálas-, lándzsa-, tojásdad-, ellipticus-, lapát-, szív-, nyíl- vese-, kör-, háromszög-, stb. alakú. Szélére nézve lehet épszelű, fogas-, fűrész-, csipkés-, karélyos-, öblös, agyarszelű. Ha a levél mélyen be van metszve, hasgatottnak, ha a bemetszés egész a főérig terjed, osztottnak mondjuk. Az összetett levelek szárnyaltak (akácza) vagy tenyeresek (gesztenyefa, lóhere). A szárnyasak lehetnek párosan vagy páratlanul szárnyaltak.

A levélerek lehetnek párhuzamosak (egyszikűeknél) és elágazók. Az utóbbi esetben többnyire egy főér huzódik végig a lemez közepén. A levél állása a száron vagy ágakon lehet örvös, (hyppuris vulg.), átellenes, keresztben átellenes (ajakosak); a levél helyzetével azonos az ágak állása is, mivel azok mindig a levél hónaljából erednek.

A levél hivatása a növény felépítéséhez szükséges szervetlen anyagokat (CO_2) felszívni s szervezekké átalakítani, a mely munkát a levélzöld (chlorophyl) végezi. A levélnyel a levelet úgy forgatja, hogy annak állása a különböző időben a a naphoz képest legkedvezőbb legyen; maga a levélállás is mindig olyan, hogy a napsugarak mindenik levélhez elérhetnek, l. Növények.

Follicula, tüsző, a termésnek ama alakja, mely levélvénkönságu, egyrekeszű, hasi oldalán reped fel. Ilyen termése van a sennának, fagyálnak stb.

Folliculi sennae, a senna termése. l. o.

Folttisztítók, ama szerek, melyek a foltot okozó anyagot feloldják s felszívatra a ruhából eltávolítják. Zsíros. olajos foltok kitisztítására legjobb a terpentin; a benzin gyors elpárolgása által a foltot nagyobb területre viszi szét s ott hagyja. Feloldja még a zsírfoltot a chloroform, benzol is. Eme szerekből készülnek a különböző speciális folttisztítók úgy, hogy a fennnevezett szereket közömbös porokkal keverik, mint p. o. asbest. magnesiumsilicát stb. Tintafoltokat a tinta minősége szerint hig sósavval, ammoniával, borkő vagy oxalsavval lehet kivenni, ügyelni kell azonban, nehogy eme szerek a szövet anyagát is szétroncsolják, ennek elkerülése végett a megtámadott helyet gyakran kell vízzel kimosni.

Fomentatio = Borogatás.

Foncsor = Amalgam.

Font, libra, régi orvosi súly, mely 5760 grant tartalmazott, Mai súlyrendszer szerinti értéke 420·014 gr. melyet közönségesen 500 gr.-ra egészítik ki. Az angol hivatalos font = 453·59 gr., az orosz font 409·51 gr., a dán és schweiczi font sulya éppen 500 gr.

Formaldehyd, aldehydum formic. methylaldehyd, formalin hangyasavaldehyd: *H.CHO*. Hoffmann fedezte fel 1868. Képző-

dik ha methylalcohol gőzét levegővel izzó platina vagy kokszt vezetjük el. 40%-os oldatának antisepticus hatásán kívül érzéstelenítő hatása is van. Ph. Germ. III.

Formaldoxim: CH_2NOH , Dunstan állította elő formaldehydnek aetherrel és hydroxilaminnal való fractionált lepárlása által. Szintelen folyadék, sárgás lánggal HCN fejlődése közben elég. Tömény sósav componenseire bontja. Na vegye hevítésnél explodál s vízkiválás mellett cyanatriumot ad. A formaldoxim igen érzékeny reagense a fémeknek, főleg a réznek, reducáló képességénél fogva.

Formalin = Formaldehyd.

Formamid: $\text{H}.\text{CO}.\text{H}_2\text{N}$, az ammonium formicból hevítés által képződő szörpsűrű, szintelen vegyület, 192° -nál forr. Benne az NH_2 csoport H-je fém által helyettesíthető. L. Hydr. formamidatum.

Formin, hexamethylentetramin, urotropin: $\text{C}_6\text{H}_{12}\text{N}_4$, Nicolaier által előállított vegyület, mely keletkezik formaldehydnek, és ammoniának egymásra való hatása alkalmával:

Mint kitűnő hűgy- és hűgykőhajtó-szer ismeretes s napi 1–6 gr.-os adagokban adagolják belsőleg; már 24 óra múlva a hűgysavas sók lerakódása megszűnik s a lerakódott só oldata a vizelettel kiürítetik. Az urotropin jelenléte a vizeletben kimutatható brómvizzel, midőn narancsvörös csapadék keletkezik.

Formanilid: $\text{C}_6\text{H}_5.\text{NH}.\text{CHO}$, az antifebrinnel analog összetételű vegyület, csak hogy eczelsav helyett hangyasav szerepel benne. 0.10–0.26 gr.-os adagokban alkalmazzák mint antipyreticumot; külsőleg 20%-os oldata anaestheticum.

Formol = Formaldehyd.

Forrás, ha valamely folyadék oly hőmérsékletbe jön, melynél a folyadékból keletkező gőz feszereje egyenlő a folyadékra ható külső nyomással, a folyadék egész tömegében elpárolgás azaz forrás áll be. A hőmérséklet, mely alatt valamely folyadék forrásba jön, a testek szerint különböző; 760 mm. légnyomás alatt a víz forráspontja 100°C , a higanyé 350° , az alcoholé 78° . aetheré 35°C . A fémedényben hamarabb forr a víz; a sóoldatok későbbben forrnak.

Alacsonyabb légnyomásnál a folyadékok alacsonyabb, magasabbnál magasabb hőmérséknel forrnak.

Forrasztócső, derékszög alatt hajtott, vége felé fokozatosan szűkülő platinhegyű cső, melylyel a lángba állandó légáramot fuvunk a láng középső — szinitő — rétegébe. I. Láng. A forrasztócső végét a szinitőláng szélébe téve, arra az arcizmok — s nem a tüdők — által enyhén reáfuvunk, midőn hosszú lángkupot kapunk, melynek leghevesebb pontja kevésbé a belső lángkup mögött van.

Forrázat l. Infusum.

Fowler-oldat = Solut arsenic. Fowleri.

Fowler Tamás, angol orvos 1736—1801. Eleinte gyógyszerész volt; ő hozta be az arsenessavat a gyakorlatba.

Földepe = Centaurium.

Földi mogoró = Arachis hypogea.

Fractionált lepárlás, l. dephlegmatio.

Fragmentus 3. = összetört. p. o. folia sennae fragment.

Frambösia, ragályos bőrbetegség, mely nedvedző, málna-
alaku kiütésekben nyilvánul. A fr. leggyakrabban siphyliticus
eredetű s a bőr beszűrődési és fekélyesedési foly. mataival jár.

Francz. így hívták egész Európában a siphylis, nyilván
mert Francziaországból terjedt el.

Frangula, rhamnus frangula L. kutyabenge, rhamnaceae,
nevezik még kutyacseresznyének, ebsefának, bűdös-, fekete
égerfának; hazánkban 9 faja tenyész. Az égerfával mocsaras,
ingoványos réteken tenyész; 3 méter magas fa vagy bokor, le-
vele épszélű, tordított tojásdad, virága fehér, termése eleinte
sárga bogyó, majd piros, végre fekete, bűzös, narcoticus szaga.
Felismerhető arról, hogy sima kérge feltűnően pontozott s
könnyen lefejtethető. A kéreg régebben német rhebarbara néven
vett ismeretes.

Tartalmaz frangulint, cathartinsavat, avornint: $C_8H_9O_4$,
mely alaktalan glycosid, sósavval veres-lilásalaku avorninsavat
képez; azonkívül nyálkát, catechucersavat, illóanyagot. Az
egész növény még egy sárga festanyagot tartalmaz.

A kérgel cathartinsav tartalma miatt, mint hashajtót al-
kalmazzák infusumban 10:200. Fájának szene kitűnő a puska-
porgyártásra.

Frangulin, rhamnoxanthin: $C_{21}H_{20}O_{10}$, a rh. purschiana és
a frangula kéregben levő glycosida, iz és szagnélküli, igen apró
jegeczek, citromsárgák, oldódik olajokban, forró borszeszben
vizben nem; égvényes oldattal biborszínű lesz. 227°-nál olvad,
sublimálható.

Franklin Benjamin, amerikai áll. férfi 1706—1790. A villám-
hárító és számos practicus electromos gép feltalálója.

Franklin tábla, igen egyszerű electromos sűrítő, áll egy
elszigetelt állványra erősített üveglapból, melynek mindkét ol-
dala ónlemezzel van bevonva, úgy, hogy az üveg szélén körös-
körül 4—8 cm. széles margó marad. Ha egyik ónlappal + elec-
tromosságot közlünk, az megosztólag hat a másik lemez electro-
mosságára úgy, hogy annak + electromosságát ellaszítja, a —-t
pedig vonzza. Ily módon a lemezre nagy electromos potentiát
lehet gyűjteni épügy, mint a leideni palaczkba.

Frász = eclampsia.

Fraunhofer József, német physicus 1787—1826. Üvegcsi-
szólónak fia lévén, gyermekkorától fogva foglalkozott az opti-

cával. Önállóan fedezte fel a szinképekben látható sötét vonalakat, melyek állandó helyen láthatók, de emé vonalak keletkezésének okát Kirchhoff adta meg. Számos optikai készüléket szerkesztett

Fraunhofer féle vonalak, az égi testek szinképében látható sötét sávok, melyeket ugyan Wollaston már 1807-ben észrevett, de önállóan Fr. is felfedezte s helyzetüket pontosan meghatározta. Számuk k. b. 500, a főbbek azonban az abécének A—I-ig terjedő betűivel jelöltetnek. Helyzetük állandó. A Fraunhofer vonalak magyarázatát a fény-elnyelés tüneménye adja meg. T. i. minden izzó gáz azon sugarakat nyeli el, melyeket még a magasabb hőnél magából kibocsájt. l. Spectroscop.

Fraxin, paviin: $C_{16}H_{18}O_{10}$, a körisfa és vadgesztenye kérgében előjövő glycasida.

Fraxinus ornus = Kőrisfa.

Fresenius Remigius Károly, jeles chemicus. 1818—1897. Eleinte gyógyszerész. 1841-ben Liebig assistense, 1843-ban a chemia magántanára. Wiesbadenben eleinte tanár, majd mint önálló laboratorium tulajdonos működött. A minőleges vegyelemzés terén számos maradandó becsű munkát írt, ezek közül egy magyarra is le van fordítva: »Bevezetés a minőleges vegyelemzésbe« ford. Say Móricz.

Frigidus 3 = hideg.

Frons, = sumitas, lomb, frond. sabinae = sabina lombok l. o

Frotteurozás = dörzsölés.

Fructus = termés, gyümölcs.

Fuchsin, anilinum pigmentum rubrum, sósavas rosanilinnak kevés pararosalinnal való keveréke, $C_{20}H_{19}N_3HCl$; $C_{19}H_{17}N_3HCl$. Az anilinolajból állítják elő oly módon, hogy azt arsenpentoxid-dal oxydálják s a keletkezett arsensavas rosanilint sósavsóvá alakítják. Zöldes fémfényű, vízben nehezen, alcoholban jól oldódó jegeczek; festőképessege oly nagy, hogy 0.001 gr.-ja 1 liter vizet rózsaszínre fest. Mivel arsennel lehet fertőzve, italok s élvezeti cikkek festésére nem szabad alkalmazni (1875. 36.685 sz. b. ü. m. r.) Fuchsintartalmu folyadékot ha felényi amylalcoholal v. eczetaetherrel rázunk, állás után a folyadék felületén uszó eczetaether intensiv veres színű lesz. l. Anilin.

Fucus hibernicus = Caragaheen.

Fuladás, tünete mindama functionalis rendellenességeknek, melyek a vér CO_2 -nak kiűritését és az O felvételét hátráltatják vagy gátolják.

Fuligo = korom »Kienrusz«.

Fulminatok = Durrano vegyek. l. durrsav, durrhigany.

Fumaria officinalis, füstike, egynyári növény a füstike-félék családjában. Meztelen, kékes hamvas száru, hasogatott levelekkel, virágzata fürtös, a virágok sarkantyusak, a termés hecző. A növény sok K_2CO_3 -t tartalmaz; obsolet officinalis.

Fumarsav: $C_2H_2(CO.OH)_2$, az almasavval isomer sav, mely

a fumarica off. lich. island. glaceum luteumban jön elő; a' masavnak 150'-ra való hevítésekor fumarsav keletkezik. Vízben nehezen oldódó szintelen jegeczek.

Fumigatio, füstölés, régi gyógymód, mely szerint bizonyos szerek hevítése által képződött gázokat és gőzöket használtak gyógycélokra. Így például a cinóber gőzét siphylisnél használták. Fumigatio helyet ma a belélegző gyógymód (inhalatio, l. o.) van elterjedve.

Furfur, korpa, a gabnafélék termésének héja, mely főleg phosphorsavas meszet tartalmaz.

Furfuro, pyromucinsavaldehid: $C_4H_3O COH$; képződik kovásznak vagy csiriznek hig savval való lepárlása alkalmával. Víziszta, vízzel 1:11, alcoholal és aetherrel minden arányban elegyíthető folyadék, f. s. 1:165. forrpointja 160—162°. Igen érzékeny kémszere a sesamolajnak, melyvel borszeszes és sósavas oldata cseresnyepiros csapadékot ad.

Furfuron, aetheres szénamag kivonat, mely szappant, camphort és salicylsavat tartalmaz. Külsőleg.

Furunculus, kelés, a bőrnek microorganismusok által okozott elhalása kicsiny helyen. A microorganismus által való fertőzés a szűrlüszőkön történik; eleinte a megtámadott helyen piros udvar keletkezik, a lob következtében; 9—10 óra múlva a genytermék fehér pont alakjában jelentkezik, mely az egész környezetet gyuladásba, genyenesedésbe hozza. A teljes megkelés után a geny egy darab zöldes testtel eltávozik, mely az elhalt szövetekből áll. A furunculus teljes kinyomása s jó kimosása feltétlenül szükséges, nehogy egy bennmaradt elhalt rész ismét előidézze azt.

Függő ér = Aorta.

Függöly = Condyloma.

Fül, a hangok felfogására szolgáló szerv.

Fülcsengés, fülzugás, a legkülönbözőbb hangokat képező érzéki csalódás, mely leginkább ingerlékeny egyéneknek gyakori, de fellép mint kórtűnet vérszegénység, lázas betegségek, fejfájás eseteiben, különböző gyógyszerek (chinin) nagy adagjai után.

Fülfájás, otalgia. leggyakoribb oka csúzos folyamat, meg-hülés, felléphet fogfájás eseteiben is. Natr. salicylicummal való kiizzasztás által gyógyítható.

Fülfolyás, otorrhoea, a füljárat lobos folyamata folytán keletkezett termékek (genyes, sárga folyadék) kiürülése. Desin-ficienssek (borsav H_2O_2) befecskendezése által gyógyítható.

Fültömirtig, parotis. a rágóizom hátulsó részén a második zápfog irányában fekvő, legnagyobb nyáleválasztó mirigy, melynek gyuladása a

Fültömirtiglob, parotitis, igen gyakori, főleg fiatal egyének-nél; jellemző kórtünete a pestisnek, görvélynek, hagymáznak.

Enyhe oszlató kenőcsökkel, belső hűtőkkel gyógyítandó.

Fülzsir = Cerumen.

Fürdő = Balneum.

Fűszerek, ama termények, melyek izgató hatásu anyagokat tartalmaznak, melyek első sorban a szaglószerveket izgatják, másodsorban helybeli vérbőséget s reflex uton a nyákhártyák és mirigyek bővebb elválasztását okozzák. Ilyenek: bors, paprika, gyömbér, kömény, szegfűszeg, coriander, vanillia, babér stb.

Fűvészet, botanica. L. Növénytan.

